

DATE LABEL

[illegible]

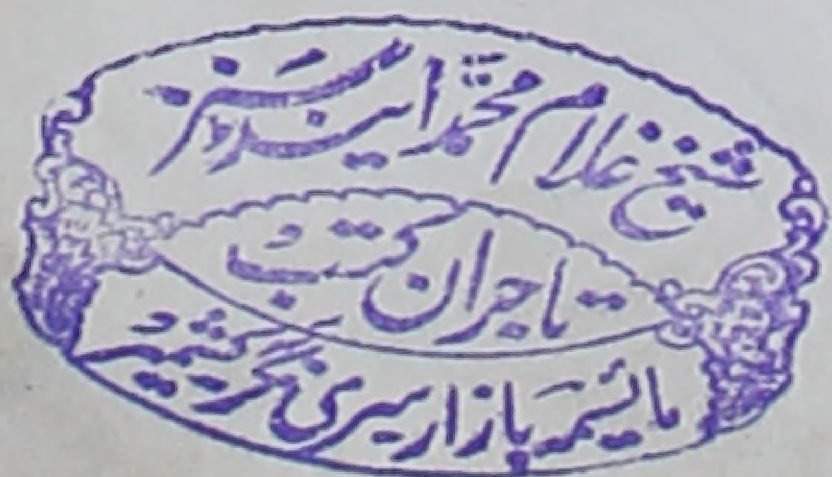
تاریخ حسن

جلد اول

در بیان جغرافیة کشمیر

مؤلفه

پیر غلام حسن کھوپیا می

نسخہ

مکتوبہ

مکتوبہ کتب خانہ

مکتوبہ

مکتوبہ کتب خانہ

4-82

K UNIVERSITY LIB:	
Acc No	138680
Date	27.1.78

ST 01

15

فہرست مطالب

صفحہ

۱
۲
۵
۶
۱۱
۱۳
۲۸
۳۳
۳۴
۳۵
۴۰
۴۲
۴۴
۴۶
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۶۲
۶۴

آغاز

در نعت حضرت رسول اکرم^۱

در مناقب خلفاء الراشدین و ائمہ معصومین

کوس اقتدار نوختن و علم مناقب پیر خود افرختن

مقدمہ

مقدمہ در تبیین بعضی حالات سماءات و تکشیف آثار و امارات پیکر زمین

حقیقت اشاعت براعظم امریکہ

قسمت ہفت اقلیم

قسمت آبادی دنیا بر چہار حصہ

تشریح سلطنت ہائے یورپ

سلطنت ہائے حصہ ایشیا

تشریح افریقہ

تشریح ممالک براعظم امریکہ

جزائر بحر الہند

نقشہ شماری ممالک دنیا و غیرہ

حصہ اول در بیان جغرافیہ کشمیر و کمیت و کیفیت حالات متعلقہ و متفرقہ آن

خطہ دلپذیر کشمیر

رفت کشمیر

طول و عرض کشمیر

وجہ تسمیہ بقول مورخان ہنود

خصوصیات کشمیر

فصل اول در تشریح مقامات و علامات قدرتی

ہوائے کشمیر

موسم کشمیر

ALLAMA IQBAL LIBRARY

138680

ریاح کشمیر

کھسار کشمیر

مرغزار مائے کشمیر

کریوہ مائے کشمیر

اکاشی کشمیر

غار مائے کشمیر

اجار کشمیر

معاون کشمیر

چشمہ سار کوہستان کشمیر

چشمہ سار دیار کشمیر

رودخانہ مائے کشمیر

تالاب مائے کشمیر

بطاح کشمیر

پیداوار کشمیر

ادویات کشمیر

بقولات کشمیر

توابل کشمیر

ریاحین کشمیر

اقراع و افوال کشمیر

گلزار کشمیر

اشجار غیر مشمرہ کوہستان کشمیر

اشجار غیر مشمرہ بستان کشمیر

انما کشمیر

غلات کشمیر

جہویات متدھنہ کشمیر

طبور کشمیر

طبور آبی

۶۹

۷۰

۸۱

۹۰

۹۸

۹۹

۱۰۳

۱۰۴

۱۰۶

۱۲۰

۱۳۸

۱۵۲

۱۶۰

۱۶۲

۱۶۳

۱۷۵

۱۷۸

۱۷۹

۱۸۰

"

۱۸۲

"

۱۸۳

۱۸۵

۱۸۷

"

۱۸۸

۱۸۸	عباد کشمیر
۱۸۹	حشرات کشمیر
۱۹۰	هوام کشمیر
"	حشرات آبی در کشمیر
"	وحوش کشمیر
"	دواب اهلی کشمیر
۱۹۱	شوارع کشمیر
۲۱۰	مضافات کشمیر
۲۴۳	فصل دوم در تشریح آثار و امارات حدودی و ایجاد و ابداع مصنوعی جنوب کشمیر
۲۵۲	تقصیه جات کشمیر
۲۵۸	پرگنات کشمیر در زمان شان چغت
۲۶۸	آبادی ملک کشمیر در عهد شان چغتایه
۲۶۹	نقشه آمدنی ملک کشمیر در عهد شان چغتایه موجب بند و بست آصف جاه خان
۲۷۳	آمدنی حوطه کشمیر در عهد مهاراجه رنجیت سنگھ
۲۷۸	نقشه مردم شماری ملک کشمیر در سال ۱۸۴۳
۲۸۱	باغات کشمیر
۳۱۰	پلها کشمیر
۳۱۶	مساجد کشمیر
۳۵۲	پیشینه کشمیر
۳۶۰	کیفیت دواغ شال
۳۶۵	زبان کشمیر
۳۶۷	تواریخ کشمیر
۳۷۱	تواریخ فارسی
۳۷۷	تواریخ کشمیر بزبان انگریزی
۳۷۸	سنه کشمیر
۳۸۲	خانواده کشمیر
"	سفا کشمیر

۳۸۵	قلعه جات کشمیر
۳۸۹	بت خانہ ہائے کشمیر
۴۰۵	منہار جدید
۴۰۶	درآمد و برآمد تجارت کشمیر
۴۰۹	اقسام پشمینہ کشمیر
۴۱۰	اقوام مردم کشمیر
"	قبائل فرقة اہل اسلام
۴۱۲	قبائل فرقة سادات
۴۱۳	قبائل فرقة مغلان
۴۱۵	قبائل قوم شیخ
۴۱۹	اقوام طائفہ داران
۴۲۳	مذہب کشمیر
۴۲۸	اشاعت مذہب اسلامیہ
۴۴۲	اشاعت مذہب سنگان
۴۵۲	پوشاک مردم کشمیر
۴۵۴	خورش مردان کشمیر
۴۵۶	حوادث و شدائد کشمیر
۴۶۵	حادثہ وبائے کشمیر
۴۶۸	زلزلہ ہائے کشمیر
۴۷۳	سیلاب ہائے کشمیر
۴۷۶	واقعات آتش
۴۷۹	تاریخ شیعہ
۴۹۵	حادثات متفرقة
۵۰۳	فہرست مدارک و ماخذ حواشی
۵۰۵	فہرست نام ہائے کساں
۵۱۷	فہرست نام ہائے بہا
۵۳۷	فہرست اغلاط

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرنامہ عنوان سخن و دیباچہ بیان مدون بطرفے غرای مستایش و
 ثنائی شامشاه بے ہمتائی حقیقی مزین و مجلی است کہ تاریخ دیومیت سلطنت او از
 بدایت و نہایت معرست و کارنامہ قیومیت مملکت از استدلال دال میرا خطبہ
 عظمت و جلال او "تَوَتَّى الْمَلِكُ مِنْ تَشَاءٍ" و تَنَزَعَ الْمَلِكُ مِنْ تَشَاءٍ و تَعَرَّضَ
 تَشَاءٍ و تَنَزَّلَ مِنْ تَشَاءٍ بر منابر ادوار مذکور و مبین و سکہ سطوت و استقلال او
 "لَمَنْ الْمَلِكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ" بر روی دنانیر ادوات روزگار نافذ و
 مزین واقعات و حالات حکومت او بر صفحات اوقات مذکور و آثار و اخبار
 حکمت او بر اوراق اشجار و از ہا مسطور فرابین و قوانین است حکام انتظامش
 در عالم کون و فساد ہر دم ناستق و مکمل و منشور امور مقدورات او بر افراد نوع
 مستطاع ہمیشہ سبیل و استقبال، بر یلغ بلغ احکامات شہریاری او گراسہ

منزل رسول و مسمول و توفیق و قیج جهاننداری اوصحایف منزله اول مسمول و معمول

له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير^{سه} نظم

تعالی اللہ شہنشاہ جهان است کہ نظر او ہمہ صاحب قرآن است

جہانگیران کہ اکبر در جهانست جو عالم گیر از و شاہ جهانست

شہنشاہ پیش دایم بے زوال است قوی قیوم و قادر ذو الجلال است

جناب پادشاہی است کہ بہ قوت قدرت کاملہ خود وسعت آباد مملکت

دنیا بہ ترصیص اساس نہ گنبد آسمان و تنصیص آوان و ازمان مختلف الالوان

کارگاہ نمایان بوفور وسعت و رفعت آراست و رونق و شگرف کاری آن

بارایش پراغانہ ثوابت و طوارق تابندہ و از نمایش قنادیل سیارہ درخشندہ

نماشا گاہ شایگان بکمال خضارت نصارت پیراست بیکر کرہ غبراء درکنار

دایہ آب و ہوا برضاعت چہار پستان^{چہ} ارکان و باغذیہ تاثیرات مختصہ کواکب

آسمان پروردہ ظلمت کردہ آن از انعکاس انوار مشاعل تابندہ نیرین بہ

انفکاک لیل و نہار روشن کردہ معسکر بیدریع مطلق افراتخت و موجب

مقصود و مطلوب ارادت ذاتیہ خود بر فرق آن بظہور موالیہ ثلثہ ممکنات و

عسکر موجودات با انواع گوناگون و اقسام بوقلموں پیدا ساختہ غلغلہ^{لحن}

جاعل فی الارض خلیفہ^{لہ} در عالم بسیط انداخت و نوع انسان را بہ و فور

مرحمت و احسان از جمیع موجودات اکلیل فاخرہ و لقد کرمتنا بنی آدم^{لہ}

بر سر نہادہ سریر آرای مسند خلافت و حکومت گردانید و کارگاہ دنیا را

^{سه} سورہ تغابن پارہ ۲۸ : چہار پستان ارکان کبابہ از عناصر اربعہ یعنی آب و آتش

و خاک و باد : ^{چہ} جمادات و نباتات و حیوانات : ^{لہ} قرآن کریم ، سورہ بقرہ پارہ ۱

^{لہ} سورہ بنی اسرائیل پارہ ۱۵ :

باحدث بقارع و بلاد بمصار و مساكن و اسواق و اشياء و ما فيها آرايش داد و
 نمايش گاه لظهور رسانيد نظم
 شهنشاهي كه تختش بر ميان است به ملك آفرينش حكمران است
 جهانداران دوران شوكت اوست پي تنظيم عالم حكمت اوست
 شاه خادري اكليل زر داد ز تاثيرش به بحر و كاں گهر داد
 سکن در صادم از فرمان او آخت ز مشرق تا بمغرب رايت آفرخت
 سليمان را چو آوخت و نگيں داد طيور و انس و جهان فرمود منقاد
 از و خان چين اين تانتين يافت از و قيصر جهان زير نگيں يافت
 به زار روس داد او كوس شاهي تصلف مي كند از كج گلاهي
 از و موسي چو تيمور جهان شد شباني در زمان صاحب قراں شد
 جهانداران كه در دوران سبب كرد مطيع حكم سلطان عرب كرد

در تحت حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و سلم

پيش كار پيش گاه عظمت و كبريا سر دايره بار گاه جلالت و اعتلا
 مختار دولت العالیه خافقین کار گزار سلطنت محروسه کونین مدار المہام
 مملکت آفرینش، دیوان دفاتر دانش و بینش، منتظم ریاست شموله کون و
 فساد، مهتم ولایت آجمله مرجع و معاد، سپه سالار عسکر ممکنات و موجودات
 سپه دار لشکر مہمات و مغیبات، مقدمه الجیش انبیا و مرسلین، مقدمه
 العیش اولیاء و متقین مہم سدع قوانین دین و ملت، مخترع مضامین علم و حکمت،
 والی شارستان طریقت و تقوی، عالی اعیان معرفت و صفاء، قاضی مقدمات
 شریعت، قاضی جمالات حقیقت، شارح مترصدان عاصی، قاضی معتمدان قاسی

کاسر اکا سر ظلام، ناصر عساکر اسلام، آقایی قدسیان آفاق، پیشوائے ستوجیان
 نه رواق، خدیو جهان کشت، حاکم قضا امضا، خازن مخازن شفاعت، مالک
 ممالک جلالت، مطارع و ملجأ عالم، متاع و مفخر آدم، قسیم بسیم الصفات
 جسیم و سیم الحركات، جناب مستطاب، طابا خطاب، یاسین القاب، لولاک
 شان صاحب قرآن، خاتم النبیین، فما ارسلناک الا رحمة للعالمین^{۹۹}

نظم

محمد که بر عالمش سروری است	یلکواج از حضرت تنگری است ^{۹۹}
نه نورش مواد همه کائنات	ظهورش مراد از همه ممکنات
بهار جهان را بدایت ازو	نخزان زمان را نهایت ازو
بدیع البیان و فصیح اللسان	شفیع جهان و رفیع المکان
نور از چتر داران درگاه او	مه از پاسداران خرگاه او
خلافت گر خاص عالم پناه	حمایت گرامت پر گناه
سفیعی جهان را کشایش ازوست	شفیعی که مارا ربایش ازوست
شرف ہیں کہ در کشور کائنات	نظیرش نه دیده کس از ممکنات
خیابان او بارخ هفت آسمان	بیابان او ساحت لامکان
پو ذربان کیوال بر ایوان او	سلیمان نگهبان بدیوان او
زدادار مختار کل در جهان	بادوار فرماں ده سرورال

سند نزل حق رحمتش بر دوام
 علیہ الصلوٰۃ علیہ السلام

۹۹ قرآن کریم پارہ ۱۷، سورہ انبیا :

۹۹ یلیواج و تنگری بمعنی پیغمبر و خدا بزبان ترکیه :

در مناقب خلفاء الراشدين و ائمه معصومين رضوان الله عليهم اجمعين

نواقین بارگاه عالیہ رسالت، اراکین کارگاه نامیہ خلافت، طرفداران کشور
ملت عالی سپہداران عسکر امت عالی، متصدیان ممالک ناسوت، مقتدایان مسالک
لاہوت، مستوفیان دیوان شریعت و تقویٰ، منہیان عرفان حقیقت و ہدی
تاجداران گوکہ فحامت، نامداران دیدہ شہامت، متولیان جود مستود اولیاء
مختبان و نورالقیا، اعیان دودمان نبوت، اعوان خاندان فتوت، سرفرازان
عسکر سید ابرار، "واللہین معہ" استدعاء علی الکفار.

رؤس نجابت	فصوص فحامت
نصوہ متین	شموس مبین
ہمہ مجتبیٰ القیا	ہمہ پیشوا مقتدا
ہمہ	راہبندا
ظہیران امت	بشیران دین
امیران ملت	مشیران دین
ازیشان ہمہ تا بدور قیام	سعد و رشید و حمید و ہمام
بآل آل اصحاب سلطان دین	فدا قرۃ العین کنم از یقین
خصوصاً بآل چار مہر جلی	ابوبکر و فاروق عثمان علی
مصابیح امت مآب ہمہ	مفاتیح جنت جناب ہمہ
ہمہ تاجداران ملک یقین	ہمہ پاسداران دنیا و دین
ہمہ ہست و بہتر و شاہ دہر	ہمہ سرور و رہبر دین ز مہر
ازیں جیش در عیش امت ہمہ	کہ از کیش شال یافت رفعت ہمہ

ہمہ ہادی راہ عین الیقین

سلام علی کلہم اجمعین

کوس اقتدار نوافتن و علم مناقب پیر خود افراختن
 تاجدار اوزنگ صدق و یقین بهماندار کشور دنیا و دین آقای ابنای حقیقت
 مقتدای اولیای شریعت رهنمای شب روان طریق وصال پیشوای پیشوایان
 فصل و کمال عقده کشای معارف اشغال طریقت اوزنگ آرای ممالک اعمال و
 وطوبیت مبشر به خطاب خالق بی چون - ذال ان اولیاء الله لا خوف
 علیهم ولا هم یحزنون^{الله}

ولایت مآب و معالی جناب	ملقب بالقاب شیخ شهاب ^{الله}
علم سهرورد است چون نام او	بعالم بسیط است انعام او
زیفیش شده بهره در خاص علم	که کشف امان است و فخر انام
سبیل نجات و دلیل هدی	کفیل عصاة و غلیل خدا
چراغ فلاح و سراج رجا	سراج صلاح و ایار عطا
اساس شریعت از او استوار	رمایط طریقت از او رنگار
چراغ حقیقت از او روشن است	سراج هدایت از او گلشن است
معارف از او نشر اندر جهان	عوارف بود لمعه نور ^{الله} آل

الله قرآن مجید سوره یونس پاره ۱۱: الله سراد از شیخ شهاب الدین سهروردی
 رحمة الله علیه (متوفی ۸۹۰ هـ) بانی سلسله سهروردیه است. بقول دکتور برادون روایتی
 که شیخ موصوف بوجه میلان بفلسفه حکم صلاح الدین ایوبی مقتول شده غلط است.
 فی الحقیقت شخصه دیگر که همنام شهاب الدین سهروردی بود بامر سلطان منور بسبب
 احاد و زندگانه قتل رسید. عوارف المعارف منسوب به شیخ موصوف است.
^{الله} درین بیت بالفاظ معارف و عوارف مصنف بطریق ایهام کنایه از عوارف المعارف
 من تصنیف شهاب الدین سهروردی کرده است.

بسی غوث؟ اقطاب چون ثناب
منور شد از تاب آن آفتاب
بسے اولیاء کف بدانان او
شده مست از جام عرفان او
ازد شیخ حمزه شده مقتدا
بکشیر نزد رایت ایتدا
درین ملک مملوک او شد تمام
اقاصی ادانی خواص و عوام
شده بهیر و سرور عارفان
زده کوس سلطانی اندر جهان
از و فیض باطن باطل سداد
نگارم اگر بود و الطاف او
رسد و میدم تا به یوم التقاد
از و نام کشیر و الا شده
نگنج دلبند دفتر اوصاف او
از و کوه ماراں مطّے شده
از و جان من در جهان کام یافت
بدربار او از سکه کم نرم
و لے از نگاہش غصنفر فرم
باین جیش پر عیش در روز عشر
الهی حسن را یکن بعث و نشر

۱۴ امیکے از بزرگان دین و سرعائقه صوفیائے کشیر است بقول خواجہ محمد اعظم دیدہ مری صاحب "واقعات کشیر در سنہ ۹۰۷ از کتم عدم بوجود آمدند" خاص دہر "تذکرہ ولادت شد" و در سنہ ۹۱۴ و بتذکرہ ۲۴ ماہ صفر المنظر و اصل بحق شدند شیخ بابا داؤد خاکی یکے از مریدان خاص آنحضرت در ایات ذیل ذکر وصال ایشان کرده اند

شیخ حمزه در شد و الا کھر
رفت کمال یافت فضل کردگار
فوت شد در بستان و پیارم از صفر
عاقبت در نہصد و نہفتاد و چار

۱۵ مراد از شیخ غازی الدین کول است کہ بتوجہ مخدوم شیخ حمزه علیہ الرحمۃ دین اسلام قبول کرد در زمانہ کفر مرسوم بہ گنیش و تازی بہ کول بود

اما بعد مخفی ننماید که این خطی محذوف منہی بلهوف فحاجت و عبادت سیمای
 حسن ابن عبدالرسول شیواساکن الاصل ضلع زردنی مشہر سرنگیر کشمیر ستر ۱۵۱
 عیوبہما و غفر ذنوبہما بہ خدمت ارباب فطرت و طمانت اصحاب خبرت و
 رزانت متعرض و منتر صد گردد کہ این ضعیف نحیف بہ علت قلت ممارست
 طبیعت و عدم مهارت انشاء و عبارت مستدعی این امر خطیر و متحمل بیخارہ
 اہل تعبیر نہ بود۔ اما بہ مقتضای الحاج و ابرام بعضی عظمائی نامی و جمع از
 اصدقائی گرامی کہ در اذعان فرمان ایشان عدولی کردن عین فضولی بود در
 نسیم و ترقیم این رسالہ اتفاق انتساق افتاد۔ و بروقت تقطیع لباس این
 عروس و ہنگام افتتاح عنوان این منشور منصوص تہیہ تاریخ منتقدین براستدلال
 و استنباط حالات پیشین و تکشیف واقعات دیرین بلحاظ توثیق مضامین
 این نمیقہ نگاریں از بسکہ الزم و مختتم بود سعی بلوغ ہمگی شئی جلد کتب تواریخ
 قدیم و جدید کہ منتضمن حالات این گل زمین مبسوط بود دستیاب گشتہ ہر
 موضع تلیق و تالیف آن متکفل و مستقصہ ملاک این امر گردید۔ ۱۵۱
 تاریخ وقایع کشمیر از ملا احمد، واقعات کشمیر از خواجہ اعظم

۱۵۱ دریں ایام این کتاب از نادرات است۔ امکان است کہ در عهد مصنف نسخہ و قایل کشمیر
 موجود بودہ و بعدہ ظاہراً از امتداد زمانہ مفقود شد۔ ۱۵۱ خواجہ اعظم متوفی ۱۱۷۹ ہجری۔
 منشی اشرف علی اسناد دہلی کلج در ۱۸۳۶ء ترجمہ اردو واقعات کشمیر بنام تاریخ اعظمی شایع
 کردند و در ۱۳۳۷ء بار اول در لاہور متن فارسیں ہجامۃ الطبائع پوشید۔ غلام محمد و نور محمد ناشران
 کتب سرنگیر کشمیر بار دوم منش در سلسلہ مطبوعات نمبر ۵۸۰ چاپ سنگی نمودند۔
 مخطوطات قلمی این کتاب در کتابخانہ رضا رام پور موجود است۔ از ان جملہ یک در
 ۱۳۸۶ء و دوم در ۱۳۸۶ء نقل شدہ است۔ یک نسخہ قلمی این کتاب در کتابخانہ موقوفہ

بهارستان شاهي مشهور براره ترنگ تاريخ حيدر ملك چاؤوره، نظام الوقايع
مولوي محمد، تاريخ مولوي هدايت اللہ منٹو، تاريخ شاهنامہ محمد توفيق و سامي و
شايق منظوم، تحقیقات امیری از امیرالدین پکلیوال، لب التواریخ از مولوي
بہاؤ الدین، باغ سلیمان از میر سعد اللہ منظوم، مختصر التواریخ از ملا عبدالحی

عبدالحیان مدد دیگرے در کتابخانہ لٹن، جامعہ اسلامیہ علی گڑھ (ہند) موجود است۔ (فہرست
مخطوطات قلمی نمبر ۷۲) :

۱۸۰۰ از نادرات است مصنف کتاب مذکور تاریخ کشمیر از ابتداء ازمنہ قدیمہ لغایت ۱۸۰۰ھ
بیان نموده است۔ از ۱۸۶۰ھ بیان واقعات کشمیر بالتفصیل بکار برده است (فہرست
مخطوطات برٹش میوزیم نمبر ۸۲۷۷ و ۲۹۷ B و فہرست مخطوطات کتابخانہ انڈیا آفس لندن
نمبر ۵۰۷) :

۱۹۰۰ بقول صاحب التالیفات "جہانگیری" ملک جہد چاؤورہ عرصہ ۲۳ سال در ملازمت ہوسف شاہ
چک تاجدار آخرین کشمیر بود و در ایام جلا وطنی مؤخر الذکر بہ بنگال در جاگیر او ہمراہ آقا
و دلی نعمت خود بودہ دامن رفاقتش از دست نداد۔ ملک حیدر مذکور شاہد عینی واقفہ قتل شیر
افگن است۔

یک نقل کتاب (حصہ اول) در کتابخانہ تحقیقات علمیہ حکومت جوں و کشمیر تحت نمبر ۲۴
موجود است۔

کتاب مذکور بدو حصہ انقسام دارد۔ در تاریخ کشمیر از زمانہ قدیم تا عہد جہانگیر بیان
شده است و در دوم خاندانہائے ہم عصر ایران و توران مذکور است مصنف مختصر احوال
ہمنود از راجہ ترنگنی تصنیف کلہن پندت اخذ کردہ است (فہرست مخطوطات کتابخانہ انڈیا
آفس نمبر ۲۸۴۶ و نمبر ۵۱۰ و کتابخانہ برٹش میوزیم نمبر ۲۹۸ B و فہرست کتابخانہ پیرس
میوزیم مخطوطات نمبر ۶۲۵ و تتمہ فہرست مخطوطات مرتبہ دکتور براؤن جامعہ کیمبرج و

تاریخ مادی از محمد حیات و پنج مثنوی از سلیم و کلیم و مصلی و میرزا علی و حسن در
تصنیف کشمیر، گلزار کشمیر و گلاب نامه از دیوان کرپا رام، منتخب التواریخ

کتابخانه جامعه کسفورڈ نمبر ۳۱۶ و ۳۱۷ کتابخانه میونسپل نمبر ۳۶۶

۲۵ رجوع کنیده "بلیوگرانی آف پرشین مینوسکرپٹس" تصنیف پر دفور سٹوری چاپ لیورک

اینڈکپنی لندن، نمبر ۸۷۹ در احوال کشمیر و واقعات ملک گیری اکبر و کشمیر نام کتاب

"احوال کشمیر" درج است. خان ہوجل این را تصنیف رفیع الدین محمد بیان کرده است

۲۶ نقلی در کتابخانه برٹش میوزیم تحت فہرست مخطوطات قلمی نمبر ۹۵۷ (A) موجود است

۲۷ فہرست کتابخانه "تحقیقات علمیہ" حکومت جموں و کشمیر نمبر ۴۷ و فہرست کتابخانه اصفیہ

جیدر آباد کن نمبر ۲۰۵

۲۸ از دیوان کرپا رام متوفی ۱۸۷۶ مطبع کوہ نور لاہور ۱۲۸۷ھ

۲۹ گلاب نامه از دیوان کرپا رام بغرائش ہزارچہ ربیع سنگھ (م ۱۸۸۳ھ) بطرز اکبر نامہ

نوشته شد. از روی واقعات تاریخی معتبر شمار نمی شود. از قصص و روایات عامہ مملو

است. مصنفش ذکر ماخذ ہائے خود نکرده است. کتاب مذکور در ۱۹۳۲ بمبئی در مطبع سری

برکاش جموں جلیہ الطباع پوشیدہ است و در کتابخانه "تحقیقات علمیہ" حکومت جموں و

کشیہ تحت نمبر ۸۶۱ نسخہ موجود است

دیوان کرپا رام مذکور از خاندان دیوان جو الاسہائے مدار الہام ہزارچہ گلاب سنگھ

آنجنہانی بود و در قصبہ امین آباد پنجاب سکونت داشت. بعد فوت پدر خود بعہد ربیع سنگھ

مدار الہام ریاست بود. در انشاء فارسی و علوم متداولہ بہارت نامہ داشت

۳۰ بغرائش عارف خان نائب و دیوان صوبہ کشمیر در ۱۲۷۳ جلوس شاہ عالم نوشته

شد. نقلی در کتابخانہ پیرس میوزیم نمبر ۶۲۸ بمع تتمہ حالات تا ۱۸۷۳ موجود است

و یک در کتابخانہ موقوفہ عبدالسبحان در کتابخانہ لٹن جامعہ اسلامیہ علی گڑھ نمبر ۱۷

از زمین کول، مجموعه تواریخ از سیر بل کاچرو، تاریخ انگریزی از مسٹر لانس صاحب^{۲۷}
 ناردون باریار از مسٹر درو صاحب، جغرافیہ عالم از ہندرسن صاحب، تاریخ
 فرشتہ^{۲۸} ناسخ التواریخ، تاریخ رشیدی، واقعات ورائی، قصص الہند، واقعات
 ہند، گلستانہ کشمیر، جام جہاں نما، رنجیت نامہ، خرد افروز، مفتاح الارض
 وغیرہ موجب مطابقت و مقابلت یک دیگر در تصحیح و تصدیق حالات با قصے
 انعیات کوشیدہ قصص و حکایات غیر دثوق و اختلاف رویہ ترک داده
 ترتیب آن بر یک مقدمہ و چہار حصہ منتظم گردید۔

مقدمہ

در تبیین بعضی حالات سموات و کشیف آثار و امارات پیکر زمین۔ حصہ اول
 در بیان جغرافیہ کشمیر و کمیت و کیفیت حالات متعلقہ و متفرقہ آن۔ حصہ دوم در
 ذکر راجہای کامگار و سلاطین نامدار۔ حصہ سوم در ذکر اولیائی بزرگوار و فضلاء
 نقوی شعار۔ حصہ چہارم در بیان احوال شعرائی بلاغت آثار
 اما در تمیق این رسالہ چند چیز مشمول است :-
 اول۔ بنا بر رعایت ابتداء وقت از تدقیق عبارت و تثاقل الفاظ اجتناب

^{۲۷} کتابخانہ تحقیقات علمی حکومت جموں و کشمیر نمبر ۱۴۰

^{۲۸} مراد از "دلی آف کشمیر" کتاب مذکور در ۱۸۹۵ء چاپ شدہ است :

^{۲۹} "دی ناردون سیر بر آف انڈیا" از فریڈرک ڈیو امپوردر ۱۸۸۷ء باہتمام
 ایڈورڈ سٹینفورڈ، ۵۵ چیرنگ کراس، ایس۔ ڈبلیو۔ لندن :

^{۳۰} تاریخ فرشتہ از محمد قاسم ہندو شاہ فرشتہ :

^{۳۱} تصنیف ہرگوپال کول خستہ۔ کتاب مذکور در زبان اردو است۔ در ۱۸۸۷ء چاپ
 سنگی شدہ۔ فی الحال از نادرات است :

کرده عبارت ساده و مترسلاسه نمود بجای عام فهم، خالی از فتور مختصر محل و عاری از قصور طول محل مرتب گشت.

دوم - بعضی نکات که در تذکره راجهای پیشین مشحون از اغراق و مبالغه مروی بود اگرچه ایراد آن محل پیغامه اهل تقریر است لیکن بنا بر چاشنی خاطر دوستان عجائب پسند ترک آن انسب نبوده - من جمله آن بعضی نکات تسطیر یافت و برای تنبیه و آگاهی آن علامت "قف" بر موقعه مبالغه مرقوم شد تا که بینندگان از مبالغه و اغراق متنبيه باشند.

سوم - این مجموعه مرسوم که به تاریخ حسن موسوم است در سده یک هزار و سه صد و یک از ممکن خاطر جلوه ظهور افروخت و هنگام تلیق آن سنوات مختلفه که در تداول از منته مشهور است به حساب حمل صغیر از خزینة خیال همچنین ظهور یافت سده هجری تاریخ ملک سده عیسوی تاریخ ملوک کشمیر سده هجری تاریخ سلاطین کشمیر سده کلجوگ تاریخ بے نظیر در انظار ولات کشمیر.

چهارم - اکثر مؤرخان کشمیر از روی مکابره و استعلا کوس خود ستائی نواخته علم تعصب و مفاخرت افراخته از حقیقت اصلی انحراف و زبیده به نیازمند موجب استکانت ذاتیه تعصب و تفاخر و بجانب داری شیوه خود نگذاشته در حفظ مراتب و رعایت هر کس پرداخته بپیش کس را خراش خاطر ننمود.

پنجم - تاریخ رازہ ترنگنی کلہن پنڈت کہ اصل الاصول تواریخ کشمیر بزبان سنسکرت مشہور است ترجمہ فارسی آن بہ علت انقلاب و استکتاب جہلا تصحیف و تحریف یافتہ بود، نیازمند ترجمہ خود با اصل نسخہ مقابلہ

نموده تحریف کلمات و اغلاط به قلمم آید - سنه رضایین غیر مفید بعلت طوالت
محدوف نمود -

ششم - بعضی از اذکار اجهل که کلین پندت بعدم و ثوق اخبار ترک
داده بود موجب ترجمه رتن پوران درین رساله اندراج پذیرفت -
هفتم - در مطابقت سنین مشهوره یسح کسی از مورخان پیشین پرداخت
نه کرده بود - این یسح بدان کمال عرق ریزی تطبیق سنه هجری و عیسوی و
بکرمی و غیره نموده درین نسخه درج نمود - والله الموفق والمحبین

مقدمه

”در تبیین بعضی حالات سموات و نکشف آثار و امارات پیکر زمین و تشریح افلاک“
بدان که علمائے متقدمین یونان نه طبق افلاک ثابت کرده اند که در ضمن
هر یک طبقه آسمان چند طبقه دیگر مرکوز است و تمامی آسمانها همیشه در گردش
می باشند و پیوسته اند با هم دیگر بغیر فصل مانند کره های عناصر همچنانکه کره
هوا ملفوف است بر کره زمین و آب از هر جانب و کره نار حاوی است بر
کره هوا کذا لک آسمان اول پچیده است بر کره نار و فلک دوم محیط است
بر آسمان الی آخره و تمامی افلاک مدورانه بشکل کروی مانند بیضه و زمین
در میان آسمان به مثال زردی بیضه است - هشت آسمان همیشه دور میکنند
از مغرب بطرف مشرق و آسمان نهم مخالف دیگر افلاک گردش می کند از
مشرق بطرف مغرب که آسمانهای ماتحت خود را با کره نار با القصر با خود
می گرداند - علمای اسلامی همگی مخصوص می دارند هفت طبقه آسمان ها و فلک
هشتم را کرسی و نهم را عرش می نامند اما کر و بیت افلاک و نه بودن فصل در میان
دو آسمان ثابت نمی دارند - و گردش آسمان را قایل اند - حکما هر یک آسمان را

دو قطب و همی لازم می دارند و قطب آن نقطه مفروضه را گویند که چون جسم
کروی دور می کند آن نقطه بجای خویش قایم باشد. بنا بر آن هر یک
آسمان را دو نقطه متقابل غیر متحرک ضروریست پس در هر آسمان قطبی
بطرف شمال و قطبی بجانب جنوب لازم می آیند.

مختار در تعیین سبع سموات

بدانکه هفت آسمان منضمین است بر چند طبقه دیگر و جمله آن

منقسم است بر سه قسم.

قسم اول - فلک حاوی یعنی و می محیط می باشد و مرکز او
کره زمین است.

قسم دوم - محیط است بر عالم اما زمین مرکز او نیست و آن
را فلک الخارج المکرز می نامند.

قسم سوم را فلک التددیر نام کرده اند و آن محیط عالم نیست
بلکه در ضمن فلک واقع است در وسط مخصوص با الجمله هر طبقه را فلک
می نامند مجازاً و جمله این ها موسوم اند به فلک کبلی و فلک هشتتم و نهم
خبر این ها است - بدان که در ضمن فلک کبلی که طبقات دیگر مرکوز اند هر یک
را گردش خود مختلف دارد و گردش تمامی آسمان ها بهمانند - رحی باشد یعنی
مثل آسیا بر سر می گردد و یا دو لایکه مانند دو لایه حرکت کند و یا
حمایه حرکت روی بنظر سکان تحت اقطاب بود و حرکت دو لایه نظر سکان

۱۳ - تصویر افلاک اعتقاد مذاهب مختلفه است. اما نزد علماء ساینس آسمان منتها نظر
را می گویند نزد ایشان نیگونی که ماثبده می کنیم عبارت از بخار های آبی است که همیشه در کره
هوایی مجتمع می باشد جامع اللغات اردو جلد ۲۴ مولفه خواجہ عبد المجید بی - مطبعه جامع اللغات کپنی لاهور

خط استوا و حرکت حجابی نظر سکان اقلیم متوسط این دو سمت -
 بدانکه حرکت فلک التدویر به نسبت هر فلک مختلف است گاهی
 بر طبق فلک کلی متحرک شود گاهی مخالف آن - از این جمله بعضی بسرعت گردند
 بعضی باهستگی با جمله فلک التدویر قمر اسرع الحکرت است از کرده فلک
 التدویر آسمانهای دیگر - لهذا قمر را یک فلک میگویند که فلک تدویر ماه در
 چهارده روز دوره تمام کند - آسمان اول که آن را آسمان دنیا و فلک القمر
 میگویند در یک ماه دوره تمام می کند - دوم فلک المعطارد - قریب یک
 سال دوره تمام می کند - سوم فلک الزهره که در یک سال دوره ختم می
 کند - چهارم فلک الشمس در یک سال دوره تمام می کند - پنجم فلک المریخ
 که در یک سال و دو ماه دوره تمام می کند - ششم فلک مشتری که در عرصه
 دوازده سال یک دوره تمام می کند - هفتم فلک الزحل است و او بیست سال
 دوره تمام می کند - بالا گفته شد که هر فلک علوی محیط ماتحت خود است و آنچه
 از تعیین مدت دور هر واحد ذکر یافت بنا بر حرکت طبیعی آنهاست و در نه
 به سبب گردش فلک الافلاک جمله آسمانها را در یک شبانه روز بطرف
 مخالف حرکت آن ها بالقدر دوره تمام می گردد چنانچه گفته شود -
 تشریح آسمان هشتم که آن را فلک البروج و فلک الثوابت و بقول
 اهل شرع کرسی خوانند - حرکت طبیعی وے مثل آسمان های دیگر از مغرب
 به مشرق است گفته اند درسی و شش هزار سال دوره تمام می کند و تمامی
 ستاره غیر از سبع سیاره درین ثابت اند -

اکنون بدان که حکما این فلک را دوازده حصه متساوی کرده اند
 و آن را دوازده برج می نامند طول همه برج بسمت شمال و جنوب

باشد عرض آنها بنا برجه مشرق و مغرب یعنی از قطب شمالی تا قطب جنوبی
راستار است هر برج رسیده بمشابه قاشه های خربوزه پس هر برجی
به سی قسم منقسم می شود و هر قسم را درجه خوانند پس فلک البروج سی
صد و شصت درجه باشد و در هر برجی از اجتماع چند ستاره شش
از اشکال واقع است آن برج بهمان شکلی مسمی شد چون حمل، ثور،
جوزا، سرطان، اسد، سنبله، میزان، عقرب، قوس، جدی، دلو،
حوت - بزبان هندی میگه، برکه، متفهن، کرک، سنگه، کنیان، تلالا،
درچک، دهن، مکر، قونب، مین - این که میگویند که فلان ستاره در
فلان برج رسیده معنی آن باشد مثلاً وقتی که آفتاب در برج حمل می
آید پس آن وقت خطی مستقیم و هم از آفتاب کشیده آسمان را قطع
کرده بفلك البروج می رسانیم در برج حمل برابر افتد گوئیم آفتاب در
حمل است و گرنه ظاهراً است سیار ما در آسمان ما تحت اند - وقوع
این ما در فلک هشتم امکان ندارد - و این فلک را نیز دو قطب است و
درین محل اتفاقاً دو ستاره نیز واقع است در شمال و جنوب چنانچه قطب شمالی
مشاهده می شود - اما قطب جنوبی بر سکان اهل شمال مخفی است - چنانچه
ربع مسکون در ناحیه شمال واقع است و سمت جنوب به تمامه در آب -
بنابین قطبین خطی تصور باید کرد که از مشرق تا بمغرب متساوی بگذرد
و آن دایره را منطقه البروج گویند -

آسمان نهم مسمی است بفلك الافلاک و فلک الاطلس و فلک الاعظم و
حرکت وی برخلاف حرکت آسمان های دیگر است یعنی از مشرق بمغرب
در غایت سرعت حرکت در یک شب و روز دوره تمام می کند و او همه

افلاک را بالقسریا خود حرکت می دهد پس دوره قسری آسمان های دیگر نیز
بمتابعت او در یک شبانه روز می شود - هر چند که دور طبیعی آن ها بر
ضد این حرکت است چنانچه گذشت - درین فلک یسح ستاره نیست لهذا
آن را اطلس خوانند -

اکنون دریا بند که محیط حقیقی همین فلک است و زمین بمثابة مرکز است
در وسط حقیقی آن - چون هر فلک را دو قطب ضروری است درین جا نیز
فرض کنند یکی به سمت شمال و نیم بطرف جنوب در مقابل آن - و فيما بین
قطبین خط تصور کنند که در سایر فلک گذشته باشد از مشرق تا
بمغرب - و این خط موهومه را دایره معدل النهار گویند و منطقه خوانند مثلاً
کره فلک مذکور را دو کاسه فرض کنند شمالاً و جنوباً و در وسط حقیقی هر
کاسه نقطه قطبی ثبت سازند و ملتقای این دو کاسه متناوی المقدار
دایره معدل النهار تصور نمایند و حکما این فلک را به خیال خود محدود خوانند
و گویند ما و رائے این نه خلاست نه ملا -
بیان کیفیت زمین و سیاره -

بدانکه حکما را در وضع آن اختلافست بعضی گویند بر شکل نیم کره
است بر آب استاده و بعضی گویند بر هوا قایم است و بر شکل سپر است

۳۲ - خط معدل النهار دایره ایست که تنصیف عالم می نماید از مشرق تا بمغرب چون سر آفتاب
برین دایره واقع گردد در جمیع نواحی تقریباً روز و شب برابر می شود مگر در عرض این تغییرین برابر نمی شود
آفتاب در سال بدو مرتبه برین دایره سیر می کند :

و زمین همیشه قائم است و آسمان متحرک - اما اکثری از قدما و جمهور دانایان
فرنگ بر آنند که کر وی است بمشابه زردی بیضه در وسط هوا واقع همیشه
متحرک است بحرکت دولابی - تبدل که در اجزائی فلکی نسبت به خودی
بینیم بنا بر انتقال ارض است -

پوشیده نماند که ارض سه طبقه است یک آ که نزدا است
و د که مرکب است آب و هوا - دوم آ که زیر آست و د که مرکب است
آب نه به هوا - سوم آ که قریب بمرکز است و د که صرفاً بساطت
است و آب در آ جانمی رسد - در حالتیکه زمین بمشابه نقطه ایست در
دایره فلک دیو و در وسط سما واقع شد در محاذی معدل النهار و
منطقه البروج همان سا خطی بر وسط زمین فرض می کنند و این خط
مفروضه را خط استواء^{سمی} می نامند بنا بر استواء^{سمی} در این جا شب روز همیشه
برابر می باشد - به وقوع خط استواء زمین را دو حصه فرضی می شوند
شمالی و جنوبی و این دو حصه بمشابه دو کاسه باشد که لبهائی هر دو با هم
پیوسته بود و ملتقای آن ها خط استواء است و در وسط حقیقی دو کاسه
و دو نقطه متقابل تصور نموده اند - شمالاً و جنوباً و این هر دو نقطه را قطب
زمین می خوانند مجازاً و از جمله کره زمین سه ربع در آب غرق است
و یک ربع مکشوف که آن را ربع مسکون نامند و هفت اقلیم و جز آن
جبالها و خرابها در همین محصور است -

نکته - خطیست موهومی که یک سر آن بشرق و سر دیگر بمغرب که حکما در بین محاذات دایره
معدل النهار بر وسط زمین فرض کنند به نیجیکه اگر دایره معدل النهار قاطع عالم شده
زمین را با هم قطع نماید پس زمین از جایکه قطع شود هماغه خط استواء است

تقاضای طبیعی آن است که آب بر جمیع اجزای زمین محیط می شود
و حایل می گشت میال بود و زمین - لیکن چون کشف بعض زمین جهت ظهور
مرکبات در خواست بود، خالق الخلق حیل بر آن گنجت تا آب در بعض اجزای
زمین در آید تا که زمین از یک جهت مکشوف باشد. و حیل آن بود که کواکب
را تاثیر بخشیده است که بقوای خود بعض عناصر را گرم می کند و بدان
سبب عنصر متبخر و متدخن می شود. پس هرگاه بعض اجزای زمین گرم
شود و متصاعد گردد دخان شده آن قدر از اجزای زمین کاواک می
نماید زیرا که زمین سیال نیست تا جبر نقصان تواند کرد. از آن که آب
طالب جهت مرکز است با الطبع بدان جایگاه خالی در زمین می در آید آب
که در خلل زمین می در آید مستحیل بارش می گردد و باز چون در اجزای
زمین بسبب تندخن فرج می افتد دیگر آب در آن جای در آید و
روی زمین مکشوف ماند بصنعت اهل
حرکت روزانه زمین.

بقیاس حکمای متاخرین ثابت آن است که آسمان قائم است
و زمین بر محور خود همیشه دور می کند و انسان و جمیع حیوانات و
امصار و نباتات و سمندر و غیره اشیا را بالقدر با خود حرکت میدهد
و در عرصه ۲۴ ساعت یک دوره تمام می کند. ازین گردش شب و
روز پیدا می شود. چون آن حصه زمین که محل سکونت ماست محاذی
آفتاب گردد، بر ما روز پیدا میشود. چون آن حصه منقلب گردد بر ما
شب هویدا گردد. مثلاً یک سبب بمقابل چراغ آویزان می گذاریم
حصه که مقابل چراغ باشد، روشن میشود. و حصه خلف آن تاریک

می ماند. بدینسان حصه زمین که مقابل آفتاب می باشد، روشن میشود. و حصه
پسین زمین که بر تو آفتاب بران نمی تابد تا بیک می ماند. پس حصه زمین
که از ما بطرف مشرق واقع است آن حصه را اولاً به شعاع خود آفتاب
روشن می کند و ما را طلوع آفتاب از افق بنظر می آید چونکه لحظه بلخط
ما مقابل آفتاب می شویم و آفتاب سمت الراس اوج می کند، و دیگر
می شود پس بحرکت زمین آن حصه که بر سر آن می باشیم بطرف مشرق
رجوع کند و آفتاب بجانب مغرب گراید بما معلوم می شود که خورشید
در مغرب غروب میکند. فی الحقیقت آفتاب غروب نمیکند لیکن ما
به سبب گردش زمین بطرف مشرق می رویم. آفتاب از ما غایب
گردد موجب آن ظلمت پدید می آید. این حرکت را حرکت روزانه میگویند.

حرکت سالانه زمین

زمین را بغیر از حرکت روزانه حرکت سالانه دیگر است یعنی گردد
آفتاب در سال تمام یک دوره ختم می کند پس ازین حرکت تغییر و تبدل
موسم پدید می شود. زمین بحرکت خود گرد آفتاب یک دایره پیدا می
کند که آن را دایره ارضی گویند. در ماه دسمبر یعنی پوه^{۳۴} زمین بفاصله ۹۰
گرور و پنجاه میل از آفتاب بعید می نماید. و در ماه جون یعنی ما^{۳۵} از آن
جا که در ماه دسمبر می باشد نوزده کرور میل دور تر گردد. پس ایام سال سی
صد و شصت و پنج یوم و پنج ساعت و ۴۸ لحظه ۴۸ پل مقرر میشود.
حکامی فرنگ ساعات مذکوره تا سه سال از حساب خارج می دارند در
سال چهارم در ماه فروری یک روز زیاده می کنند.

۳۴ - پوه - نام ماه هندی. ۳۵ - ما^{۳۵} - نام ماه هندی.

تغیّر و تبدیل موسم ها

قطب شمالی زمین با قطب شمالی آسمان همیشه مقابل می باشد. محور زمین بر سطح مدار ارضی بیک طرز خاص منحرف واقع است بهین سبب در موسم ها تغیر و تبدیل میشود. چه بسبب انحراف محور زمین و مدار ارضی ششماه زمستان در نصف کره شمالی از کرده نصف حِصَّة جنوبی سردی زیاده ترمی باشد و ششماه تابستان در حِصَّة جنوبی از کرده حِصَّة شمالی حرارت افزون گردد. و در ششماه روز ترقی می کند. و در ششماه شب قطب شمالی که قریب ماست در موسم زمستان مقابل آفتاب نمی باشد موجب آن آفتاب وقت دوپهر از سمت الراس پائین می ماند. شعاع آن بر حِصَّة شمالی منحرف می افتد. به سبب آن در آن وقت بر حِصَّة شمالی سردی می باشد و شب ها دراز و روز ها کوتاه. بر عکس آن چون قطب شمالی مقابل آفتاب میشود در آن ایام تابش آفتاب بر ما عموداً یعنی برابر واقع میشود. بهین سبب در آن ایام گرمی موسم یافته می شود. زمین گرد آفتاب در یک پل $\frac{1}{2}$ میل مسافت قطع می کند و بسبب گردش محوری زمین لندن در یک منٹ $\frac{1}{4}$ میل دور می کند. زمین که قریب قطب شمالی است بطئی الحَرکت است و زمین خط استوا سریع الحَرکت.

محیط دایره زمین

یک خط دهمی که از مشرق تا مغرب راستا کشیده می شود آن را قطر زمین می گویند. مسافت آن ۷۹۱۲ است و محیط

کره زمین ۲۴۸۵۶ میل - اگر یک ریل گاڑی بحساب فی ساعت بیست و پنج میل مسافت گرد زمین می گردد پس در عرصه بیست و چهار روز گرد زمین دوره تمام کند -

آفتاب

بدانکه آفتاب از گرده زمین دوازده لک و پنجاه هزار درجه وسیع و کلال^{۳۹} است و سه لک و پنجاه هزار مرتبه ثقیل و نامدت بیست و پنج روز بر محور خود دوره تمام کند - و نه کرور و بیست لک میل از کره زمین بعید می نماید و موجودات سفلی و اجرام علوی را از تاثیرات آن بسیار فوائد عائد میشود خصوصاً موالید ثلاثه را تاثیرات حدت آن ضرورست - آفتاب بموجب طاقت کشش خود زمین را مانند سنگ فلاخن معلق گرفته است - چه هرگاه کسی در جوف فلاخن سنگی نهاده بکمال زور گردش می دهد، سنگ مذکور مطلقاً از فلاخن جدا نمی شود - و همچنان زمین از گرده سنگ فلاخن هزار چند تیری گرد آفتاب دوره کند و از آفتاب یک جو دور نمی شود و نزدیک آفتاب یک ذره نمی آید - بباعث اینکه آفریننده حقیقی هر یک شی را بمقدار ماده خاصیتت بخشیده است که یک چیز چیز دیگر را بهمان خاصیت کشش

۳۷ - صحیح آنست که قطر زمین هشت هزار میل و محیط ادبست پنج هزار میل است -

جامع اللغات اردو حصه بیستم در بیان زمین ۳۸ مراد از کالسکه بخار است ۳۹ بدانکه گرده آفتاب از زمین بحساب که حسن گفته می دیک ارب و بیست پنج کرور میل کلال تر می باشد - لیکن این اندازه مخالف جمهور علماء جغرافیه دان است - صحیح اینست که محیط آفتاب هشت لک و شصت و چهار هزار میل است ۳۷ بر صفحه ۲۳ باید دید ۳۸

می کند چنانچه گاه رُبا و آهن ربا و غیره بهمین خاصیت آفتاب کره
 زمین را با استعداد کشش ماده خود همی کشد و زمین برزور ماده خود
 از آفتاب دور رفتن می خواهد. بهمین سبب مقدور نیست که زمین
 با آفتاب نزدیک شود و اصلاً نمی تواند که دور تر گردد. بلکه از روی
 کشش گردد آفتاب می گردد. و قتی که ماهتاب در میان زمین و آفتاب
 حائل می شود، کسوف آفتاب واقع گردد. فقط.

ماہتاب

بدانکه قطر ماه ۲۱۴۰ میل تصور کرده اند. و از کره زمین دو لک و
 سی و هفت هزار میل دور است و کره ماه بذات خود روشن نیست
 بلکه با انعکاس شعاع آفتاب روشن می شود. در حالتی که قمر همیشه
 گرداگرد زمین می گردد. موجب آن روی ماه هر روز برابر بنظر نمی
 آید چنانچه در حالت بودن هلال ماهتاب بمقابل زمین می آید موجب
 آن رخ تابنده او از ما منحرف گردد و در حالت بودن قمر خلف
 زمین می باشد رخ تابنده او بر ما مقابل می شود. و در دو هفته
 اول قمر از محاذی زمین بطرف خلف می رود موجب آن روز بروز
 روشنی او ترقی پذیرد و در دو هفته دوم کره قمر از خلف زمین
 سمت مقابل می آید موجب آن رخ تابنده او روز بروز بے نور
 گردد و به سبب گردش ماهتاب آب دریایی محیط بجوش می آید

۲۴ بعد آفتاب از زمین نود و دو کرور و هشتاد و سه لک میل می باشد و آنکه
 حسن گفته، روایات متداوله آن زمان است ۛ

که مدو جزر آن واقع میشود و نیز وقتیکه در میان آفتاب و ماهتاب زمین می آید خسوف ماه واقع گردد.

عطار و سه کرور و پنجاه لک میل از آفتاب بعید است و انسان را چندان بنظر نمی آید.

زهره شش کرور و شصت لک میل از آفتاب دور است و با کره زمین نزدیک بنا بر آن از ستاره های دیگر روشن تر بنظر می آید.

مریخ سیزده کرور و نود لاکه میل از آفتاب دور است و رنگ سرخ دارد. اما بذریعہ دور بین و اغنهای بسیار بر سطح آن معلوم میشود و حکما داغهای سیاه را زمین و داغهای سفید را برف تصور می کنند

مشتری چهل و هفت کرور و شصت لک میل از آفتاب بعید است و یک هزار و سه صد مرتبه از گرده کره زمین کلان و سه صد درجه گران و چهار ماهتاب شامل اوست و ابلی آن حلقه بسیار

که معمول است که اول هر یک ماه قمری آب دریا ئے محیط بسبب گردش هتاب بوش می زند و از قرارگاه خود بالا عروج می نماید آنرا "مد" گویند و در دو هفته آخر که ماه در محاق باشد آب دریا ئے مذکور فرو می رود. و در ایام تحت الشعاع برکناره اصلی قرار گیرد آنرا "جزر" گویند.

که صحیح اینست که سه کرور شصت لک میل از زمین دور است.

که فاصله صحیح اش از آفتاب شصت و هفت کرور می باشد.

که فاصله اش از آفتاب چهارده کرور و پانزده لک میل است و از زمین پس کرور میل.

که صحیح چهل و هشت کرور و سی لک میل است. قطرش بقول صاحب جامع اللغات اردو. ۸۶۵۰ میل و شش برهشت ماهتاب است.

در نظری آیند.

زحل هشتاد و هفت ^{۸۴۲۰۰۰۰۰} کرو و بیست یک میل از آفتاب دور است. و
هشت ماهتاب گرد آن روشن و بر سطح آن چهار حلقه به نظری آیند. از آن جمله
سه حلقه روشن است و یک حلقه تاریک فقط.

ستاره دمدار هفتاد و شش کرو و میل با آفتاب بعید است و
چهار ماهتاب شامل ادست فقط.

نیپتون - دو ارب و هفتاد و پنج کرو میل از آفتاب دور است و
همراه آن دو ماهتاب بنظری آیند و در ^{۱۸۴۶} ظاهر شده است فقط.

اجرام سیارات - بدان که سیارات هم مثل زمین گرد آفتاب می گردند. و
گردش آن مانیز مانند زمین همیشه بر محور خود می باشد. شک نیست که در میان
سطح سیارات مثل زمین موسم ها خواهند بود. شاید که در سیار سیاره
ابر و باران هم می تواند بود. و بر نه بودن آبادی در میان سیارات چیزی
و چه مقول معلوم نمیشود. احوال آفتاب و سیارات ازین مثال به خوبی
واضح گردد. مثلاً در میدان وسیع یک کره که قطر آن دو فٹ باشد آفتاب

^{۸۴} صحیح دوری او از آفتاب هشتاد و هشت و شصت یک میل است و شتمین برنه ماهتاب است.
^{۸۵} مطابق دایره بریس نیوانشنیئل دکشنری سیاره دمدار نام یک ستاره نیست بلکه مختلف
سیارها است که مشهور باین نام است. و همین است که فاصله هر یک از زمین و آفتاب
مختلف است برای تفصیل رجوع کنید بکتاب مذکور.

^{۸۶} نیپتون را ایسرن نیز می گویند. بمطابق نوشته دایره بریس نیوانشنیئل دکشنری فاصله
صحیحش از آفتاب دو ارب و هفتاد و نه کرو و بیست یک می باشد. ستاره مذکور را گال نامی
یک عالم فرانسیسی بتاریخ ۳۱ ستمبر ۱۸۴۶ در یافت کرده است.

مقرر كنيم و دور تر ازاں بفاصله ۲۸ گز يك دانه خردل عطار د گذاريم و بفاصله پنجاه و دو گز يك دانه مونگ زهره قياس كنيم و بفاصله ۷۲ گز يك دانه مشك زرين تصور كنيم پس بفاصله يك صد و نه گز يك دانه عدس مریخ خیال داريم پس بفاصله دو صد گز برابر ذرات يك سیارات جدید می دانیم پس بفاصله ۳۷۳ گز برابر سنگتره مشتری قياس كنيم ، پس بفاصله شش صد و هشتاد و چهار گز يك سیاه دانه را زحل بشماريم پس بفاصله يك هزار و چهار صد و پنجاه و دو گز سیارات دُدار و ستاره های دور دست مقرر داريم -

بیان سیارات اندرونی و بیرونی

تمامی سیارات بر دو قسم است - سیارات اندرونی و سیارات بیرونی - سیارات اندرونی از گروه اجرام بیرونی صغیر اند و همیشه گرد آفتاب دوره خود جلد ختم می کنند - در عرصه بیت و چهار ساعت بر محورات خود گردش می سازند - ازاں جمله همگی قمر بزرگ و شاندار است فقط سیارات بیرونی بغایت کلان و عظیم الشان اند - گرد آفتاب با استگمی می گردند - تقریباً در عرصه ده ساعت بر محورهای خود گردش می سازند - همراه آن ها قمرهای متعدده است - بعلاوه سیارات مذکوره دیگر اجسام که آن ها را ذات الاذنب یعنی ستاره های دُدار می گویند بگرد آفتاب می گردند گاهی قریب با آفتاب می باشند گاهی بعید - ازاں جمله بعضی تا سیه هزار سال بنظر نمی آیند - بموجب نظام شمسی معلوم میشود که اجرام فلکی به کدام سلسله انتظام

۲۹ مشك بالضم و با کاف فارسی نام غله ایست که گوشه برنگ سفید که پهنی او را کوپساری گویند شمس اللغات ۱۲

گرد آفتاب می گردند -
تشریح بحر محیط

پیرامون کره زمین بحر محیط که آن را دریای شور و سمندر می نامند از شش جهت محیط است و این بحر محیط بالذات واحد است عمق آن تا نهصد و میل یافته اند - و زیاده از آن عمق نمی یابند - حکمای فرنگ آن را پنج حصه فرض کرده اند - حصه اول که از بر اعظم جدید یعنی امریکه تا ملک فرنگستان و افریقه واقع است آن را بحر اوقیانوس و بحر اطلانتیک نام کرده اند طول آن یک هزار میل عرض از سه هزار تا چهار هزار ^{۵۱} حصه دوم که حایل است در میان بر اعظم جدید و بر اعظم قدیم آن را بحر الکاهل و پاسفیک سمندر میگویند - طول آن نهصد و میل عرض دوازده هزار ^{۵۲} میل -

^{۵۳} درست میل است - و آنکه در متن اصل کتاب است غالباً از سه هکتار تب شده است - در بحر دنیا عمق بحر الکاهل از همه زیاده است - و در نواح جزایر جاپان تا نه میل عمیق است -
^{۵۴} نزد محققین بحر اوقیانوس جا بجا طول مختلفه دارد - فاصله که مابین قطب جنوبی و قطب شمالی است هشت هزار میل تخمین کرده اند و آنکه مابین گرین لیند و ناروے است نزد ایشان هشت صد میل است و این از تمام فاصله کم است مابین فلوریدا و امریکای جنوبی و مراکو در افریقای شمالی طولش ۴۰۰ میل است و همین قدر فاصله مابین روس امپد و لاپلاند است که بالترتیب در افریقه جنوبی و امریکای جنوبی واقع اند - ^{۵۵} مثل بحر اوقیانوس بحر الکاهل نیز جا بجا طولش مختلفه دارد - گویند که از مشرق تا مغرب از چهل میل تا ۵۰۰ میل رسیده است - مابین تنگه بزرگ که اینجا بر اعظم امریکه و ایشیا متصل یکدیگر می شوند فاصله شصت و پنج میل است مابین کیل و نرینا و چین این فاصله تا ۵۰۰ میل برسد و نزد علما جغرافیه فاصله مذکور در میان کیو تو در خط استوا و ملکا از ده هزار میل متجاوز است مختصراً اینکه علاقه ایکه بر او بحر الکاهل محیط است تخمینه رقبه اش از پنج کره زناده کرد و مربع میل است -

حصه سوم - که از حد افریقه برآمده تا حد هندوستان و ژاپون^{۵۳} استل ایشیا
 حاوی گشته آن را بحر الهندی گویند - طول و عرض آن قریب شش هزار میل -
 حصه چهارم که از قطب جنوبی تا حد مشرق محیط است بحر جنوبی خوانند -
 حصه پنجم - که از حد مشرق تا محاذی قطب شمالی از یخ منجمد گشته است -
 آن را بحر شمالی و بحر منجمد موسوم دارند - فی الحقیقت کیفیت حصه چهارم
 و پنجم بخوبی واضح نشده است - از حصص بحر محیط اکثر قطعات بحری
 در میان سطح ربع مسکون داخل گشته اند آن را خلیج و بحیره می گویند چنانچه
 به نفوذ خلیج بحر محیط سطح زمین را قطعات بسیار واقع شده اند که آن ها
 به جزایر و ژاپون مشهور اند - از آن جا که در میان سطح زمین حصه دوم بحر محیط
 که آن را پاسفیک سمندر نام کرده اند واقع است بنا بر آن کره زمین را
 دو حصه می شود حصه شرقی و حصه غربی - حصه شرقی موسوم است
 به کیهان کهن و ربع مسکون و بر اعظم قدیم - حصه غربی را دنیای نو و
 ارض جدید و امریکه و بر اعظم جدید می خوانند -

حقیقت اشاعت بر اعظم امریکه

مؤرخان یورپ رقم طراز اند که از مبادی آبادی ربع مسکون سواد اعظم
 امریکه از خبر عالمیان مکنون بود به هدایت ایندیل^{۵۴} پهلوی و به نیروی خواهش
 افراد ذوقنون از مکن غیب بمنصه ظهور بیرون آمده باعث مفاد افزون
 گردید - از بسکه یافتن این دیار نادرترین اعجوبه روزگار است لهذا حقیقت
 آن بطریق اختصار ایراد کرده شود -

قریب عرصه ۴۰۰۰ سال^{۵۵} می مطابق سنه ۱۶۰۰^{۵۶} برهنه نوئی خالق اشیاء سنگ
 جاذبه آهن ربا که بنام مقناطیس مشهور است بر ضمیر حکما القا گشته افراد نوع

را باعث مفاد کثیر گردید ازاں جمله حکمای یورپ به خاصیت مقناطیس آله قطب نما
ابداع ساخته، و این آله به جهات و اطراف رهنما گشته مردمان در سیاحت
بحر محیط دلیر شده، بے محابا در میان بحر محیط هر سو شتافتند. برخلاف
جهاز بانان پیشین که آن ها به خوف گم کردن سمت مقصود جسارت برانندن
مراکب در وسط دریای نمی نمودند پیوسته ساحل را در نظرمی داشتند. بعد
دریافت خاصیت مقناطیس دو صد سال گذشته شخصی کلنیس^{۵۴} نام

^{۵۳} تاریخ ابتدائی دریافت سنگ آهن ربا که را معلوم نیست. از چند آله مستند معلوم میشود که
سنگ مذکور اولاً در ملک چین دریافت شده است و از آنجا غالباً براه عرب در ممالک ادربا
EUROPE آمده است لیکن از تحقیقات جدید معلوم میشود که دعوی چینیاں بر دریافت کردن
مقناطیس دعویست بلا ثبوت زیرا که کتب لمائی قدیم ایشان هیچ دلالت بر وجود این سنگ
ندارند. همچنان دعوی حسن بر ابداع آله قطب نما در سنه ۱۲۳۵ محل نزاع و بحث است زیرا که ادلیس
ذکر این آله بر السنه الهی ادربا در قرن دوم از دهم عیسوی رفته است و این نیز بر جدت وجود او
ندارد. زیرا که آله مذکور در این وقت چیزی نوبت شمار نرفته است. انسا بیکلو پیڈیا بریٹنیکا جلد ۱۵
^{۵۴} کرستافر کولمبس ۱۵۰۶ — ۱۴۳۶ در ۱۴۳۵ و یاد در ۱۴۳۶ میلادی در جنوا پیدا شد.
پسر دژا مینیکو کولمبو و فان طاناروسا است بسبب دریافت دنیائے جدید که با امریکه مشهور است
شهرت تاریخی حاصل کرد. کولمبس در سنه ۱۴۹۲ میلادی بر روز جمعه ۳ اگست سنه مذکور بوقت صبح
از بندرگاه لوزین روانه امریکه شده اولاً دارد جزائر کبیری گشت تعداد جهاز رانان که همراه او بودند
۱۲ نفر بود مقصدش دریافت شهر سیپانگو بود که در چینی ترکستان است. او می خواست که خان بزرگ
آنجا را بمعینتش داخل مذهب مسیحی گرداند اما از حسن اتفاق دارد ارض جدید شد. اولاً کسی که
نوشخبری دریافت امریکه به امریکان خویش داد را دژدی ژربانا است و بقول بعض محققان جدید
آنکس عرب بود علی نام که از همراهیان کولمبس موجب بشارت این امر شده (بقیه بر صفحه دوم)

در شہر خیوہ^{۵۵} ملک اٹلی پیدا شدہ و از استادان پرتگیز در فن جہاز رانی
کمال حاصل کردہ در سیاحت بحری تجربہ مایہ گزیدہ و آزمونہائے پسندیدہ
بہم رسانید۔ روزے چند چوب خیبر راں و مانند آن کہ بالوان نگار بزرگداشتہ
و ہوائی غربی آن را بساحل بحر مغرب انداختہ بود یافتہ بسیار شادمان گردید
بہ یقین دانست کہ سمت مغرب مملکتی یا معمورہ خواهد بود۔ مدعا کہ گونہ آگاہی
بریں معنی حاصل کردہ عازم سفر دریا از بہر یافتن معمورہ منطون گردید۔ خواست
کہ برائے تجہیز سامان این گراں مایہ سیاحت طلب اعانت از پادشاہان و
فراروایان آن کشور نماید۔ اولاً از حکام ملک خود درخواست امداد نمودہ
آن ہا دست رد بر سینه التماس او نہادند۔ بعد ازاں از پادشاہ پرتگال باری
خواستہ وے بنظر منافع کہ مطمح نظر کلنبس بود بہ زودی مقتدی را از دولت
خود بدیں مہم نامزد ساختہ روانہ نمود۔ چوں این شخص مانند کلنبس صاحب عزم
نہ بود اندکے راہ دریا طے کردہ بہ خوف امواج طوفان بحری سراسیمہ و
ترسناک باز گردید۔ کلنبس جام محرومی نوشیدہ برادر خود برائے دستگیری
بسوی دولت برطانیہ رواں ساخت ازاں جا کار بستہ اوراکشایش نہ
شدہ۔ پس کلنبس بجانب پادشاہ اسپین رجوع نمودہ۔ او با اہل اسلام
پیکار داشتہ عزیمت کلنبس بعید از عقل دانستہ درخواست او نامقبول
ساخت۔ آنگاہ کلنبس خواست کہ بجانب دولت انگلینڈ رجوع کند۔
لیکن شاہ بانو خاتون شاہ را بر حال او رحم آمدہ زیورات خود گرو گذاشتہ

بتاریخ ۱۲ اکتوبر ۱۴۹۲ء بوقت صبح روز جمعہ این امر واقع شدہ زمینے کہ اولادیدہ شدہ
گوانا مانی بود کولبس اورا سان سالی ڈر نام داد۔

۵۵ درست جنیوا است۔

از برای تجهیز سامان سفر مبلغی از زر بهم رسانید و سامان سفر درست کرده سی و
 دو هزار ^{۳۲۰۰۰} روپیه را سه منزل جهاز خورد خرید کرده، سویم ماه اگست ^{۱۷۹۲} سال
 مطابق ^{۱۷۷۴} بکر می بر جهاز سوار شده، جمعی کثیر از مردمان بربل دریا
 جمع آمده، درباره حصول مراسم دست بدعا برداشتند. کلنبس بادبانها
 بجانب مغرب برداشته روانه گردید. زمین از نظر آن ها غائب گشته در
 بحر عظیم افتادند. کشتی بانان افسوس میکردند. کلنبس بامید حصول مرام
 راحت و آرام را وداع کرده بسوی مغرب میشتافت.

بعد انقضای بیست و یک روز جهازیان بحیران سرسبز گشته
 برگشتن کلنبس قصد کردند. کلنبس استمالت آنها برفق و مدارا نموده عهد کرد
 که هرگاه تا سه روز کنار زمین بنظر نیاید مراجعت نخواهم نمود. آنکا کلنبس
 بهنجاره آب سنج اثر زمین دریافته و برگ درختان و خیزران های نوبریده
 دیده همراہیان را تسلی نمود. یازدهم ماه اکتوبر ^{۱۷۹۲} سال دوم نیم پاس از شب
 گذشته روشنی متحرک به نظر درآمده شادمان گشتند. دوازدهم ماه مذکور
 کلنبس بر زمین نوبافته اول قدم نهاده علم شاه اسپین برپا نموده
 توپ ها سر کردند. جم غفیری از مردمان آن دیار فراهم شده گرد ایشان
 گرفتند و از دیدن اتواب و اسلحه و اقمشه و پوست های سفید و
 ریشهای کلان شان حیرت ناک شدند. خیال کردند که این ها خورشید
 زادگان اند. جهازیان از دیدن صورت شان که یکسر برهنه و بے ریش
 بودند و پوست بغایت نرم و رنگ مانند مس داشتند متعجب شدند.
 شامگاهان چند کس از ایشان برگشتی کوچک نشسته نزدیک جهاز آمدند
 و چند گونه ماکولات بطریق ضیافت پیش کلنبس نمودند. کلنبس در عوض آن

عقد لای آگینہ و پارہ لائے بلوریں و جرس لای کوچک با چیز لای کم بہا با ایشاں
داد ہفت روز دران جا توقف کردہ رجعت نمود۔ شاہ اسپین ہفت پلاٹن
سپاہاں در جہاز نشاندہ برای تسخیر آن بلاد مامور ساخت۔

بعد آن ایں واقعہ شہرت یافتہ شاہ روس و شاہ انگلینڈ وغیرہ
برای تسخیر آن دیار افواج خود فرستادہ بلاد لای آن سواد را قابض شدند۔
در ۹۹۷ مریکو نام شخصے از ساکنان فلارنس در ارض جدید رفتہ انتظام
سیاحت آن جا نمودہ در سفر نامہ خود دنیا ی نورا امریکہ نام نہادہ بران شہرت
یافت۔ از لندن تا امریکہ جنوبی سی و پنج ہزار و ہفت صد میل^{۵۶}۔ از لیور پول
تا نیویارک امریکہ شمالی سی ہزار و پنجاہ میل مسافت بحری فقط^{۵۷}
طول و عرض زمین

طول معمرہ ربع مسکون از ساحل غربی بحر محیط تا ساحل شرقی آن^{۵۸}
بقول بطلمیوس یک صد و ہفتاد و ہفت درجہ و عرض ہفتاد و نہ درجہ۔ و
نزد اکثرے از جزایر خالدا^{۵۹} کہ منتہائی غربی است تا گنگ دژ کہ منتہائی

^{۵۶} صحیح پنج ہزار و پانصد میل است و آنکہ در متن اصل کتاب غائب ہو کاتب است۔
^{۵۷} ۳۵۰۰ میل صحیح است۔

^{۵۸} مراد از بحر اوقیانوس (ATLANTIC) است۔

^{۵۹} "کلاڈیوس پٹلی میوس" ریاضی دان و منجم و جغرافیہ دان مشہور بود۔ گویند مصری است۔
لیکن درست این است کہ صحیح جائے ولادت ادکے را معلوم نیست۔ بردایانے کہ ماہین عرب
متداول است شخص مذکور بحر ہفتاد و ہشت سالگی فوت شدہ۔ اغلب این است کہ
صد سال قبل از مسیح بود۔

نقشہ مراد از جزایر کنیری است۔ در ازمنہ قدیم مورخان اسلام اینہا را منتہائے زمین خیال می کردند۔

شرقی است یک صد و هشتاد درجه و عرض از خط استوائ تا حد شمالی شصت و شش درجه یعنی حکما عرض ربع مسکون را از خط استوائ تا حد شمال نود درجه تخمین کرده اند. از انجمه سی درجه از سمت قطب شمالی به سبب عدم قابلیت آبادی که به باعث بعد آفتاب در آن سمت برودت و ظلمت بسیار است خارج کرده عرض هفت اقلیم همگی شصت درجه یافته اند مسافت درجه ارضی شش صد و شصت و شش و نیم میل و شش صد و شصت و شش گز باشد. و دقیقه ارضی یک میل و چهار صد و چهل و چهار گز و میل چهار هزار گز. و ثابته حصه شصتم دقیقه. اما خط استوائ خطی است فرضی که مابین قطبین از مغرب تا مشرق کشیده میشود و کره زمین را دو حصه کرده اند حصه شمالی و حصه جنوبی چنانکه مشروحاً گفته شده آل از جنوب چین شروع شده برگنگ دژ و جزیره جمکوٹ گذشته بر جنوب سراندیپ و جزایر زنگ و بر جنوب سپان مغرب به بحر اقیانوس منتهی شود.

قسمت هفت اقلیم

هفت اقلیم مانند هفت بساط معموله از مشرق تا مغرب در ربع مسکون واقع است برابر یک دیگر یعنی عرض ربع مسکون را از خط استوائ

کره زمین

الله هیچ حقیقتی ندارد. صرف این قدر که دراز منته قدیمه کره ارض را به هفت حصه منقسم کرده بودند:

تا حد شمال هفت حصه برابر کرده هفت اقلیم نام نهاده اند. اقلیم اول طول آن سه هزار و بست و دو فرسنگ و عرض آن از خط استوا جانب شمال یک صد و چهل و هفت فرسنگ. درین اقلیم بیست کوه و شش نهرو مردم آن با سیاه رنگ طول نهار دوازده ساعت و ربع. اقلیم دوم. دو هزار و هشت صد و سی و دو فرسنگ و عرض یک صد و سی و دو فرسنگ. درین اقلیم هفت کوه و هفت دریاست رنگ مردم گندمگون. طول نهار سیزده ساعت و نصف و ربع. اقلیم سوم. طول آن دو هزار و دو صد و چهل و چهار فرسنگ. و عرض یک صد و شانزده فرسنگ. درین اقلیم سی و سه کوه و بست و دو نهرو رنگ مردم گندمگون. طول نهار چهارده و نیم ساعت اقلیم چهارم. طول آن دو هزار و دو صد و شصت و شش فرسنگ و عرض نود و نه فرسنگ. و درین اقلیم بست و پنج کوه و بیست و دو دریا. رنگ مردم گندمگون بایل به سفیدی. طول نهار پانزده ساعت ربع کم اقلیم پنجم. طول آن ۱۴۸۴ فرسنگ و عرض ۸۴ فرسنگ شش کوه و پانزده دریا. لون مردم سفید. طول نهار پانزده ساعت و نیم ساعت. اقلیم ششم. طول آن ۱۵۱۱ فرسنگ و عرض هفتاد و یک فرسخ. درین اقلیم ده کوه و چهل نهرو مردم آن با سرخ رنگ. طول نهار پانزده ساعت و نیم ربع. اقلیم هفتم. نهایت آبادی شمال است عمارت و آبادی در آن کم تر طول آن یک هزار و یک صد و سه فرسخ ده کوه و چهل نهرو رنگ مردم سرخ و سفید فقط.

قسمت آبادی دنیا بر چهار حصه

حکامی فرنگ دو بر اعظم دنیا را چهار حصه قسمت کرده اند. از انجمله

براعظم قدیم یعنی ربع سکون راسہ حصہ یورپ۔ ایشیا۔ افریقہ و براعظم
جدید یعنی امریکا را یک حصہ تصور کرده اند۔

تشریح سلطنت ہابی یورپ

یورپ من جملہ حصص اربع خورد تراست طول آن میان شرق و

۱۲۰ باید دانست کہ تفصیل تقسیم ملکی و سیاسی و آبادی مملکت ہائے اورپا و آسیا افریقہ و امریکہ
دریں جا مذکور است تعلق بقرن نوزدہم سنہ میلادی دارد۔ انا کنوں در نتیجہ جنگ ہائے
عالمگیر (۱۹۱۸-۱۹۱۴ و ۱۹۳۵-۱۹۳۹) تغییرات اہم واقع شدہ است۔

غرب سه هزار و پانصد میل و عرض آن از شمال تا جنوب دو هزار و چهار صد میل - رقبه آن سی و هفت ک یک میل مربع - مردم شماری سی و دو کرور و هفتاد یک - فی میل ۸۶ نفر همه دانا و محنت کش سلطنت بلژی بورپ این است -

سلطنت برٹن کلان

شامل آن چهار ملک نامی است اول انگلینڈ - دوم ویلز - آبادی هر دو بمعه جزایر دو کرور و چهل و شش ک یک و هشت هزار و سه صد و نود و یک نفر - سوم - سکاٹ لینڈ آبادی آن سی و هفت ک یک و سی پنج هزار و پانصد و هفتاد و سه نفر - چهارم آیر لینڈ - آبادی پنجاه و یک ک و هفتاد و چهار هزار و هشت صد و سی و شش نفر - مذہب پراٹسٹنٹ سلطنت فرانس

طول آن شش صد میل عرض پانصد و شصت میل آدمی سه کرور و هفتاد و شش ک یک و هفتاد هزار مذہب رومن کیتھولک - سلطنت بلجیم -

شامل آن سه شهر کلان است اول برسلز - دوم کنٹ - سوم گنتورپ^{۶۳} نفر شماری ۵۵ ک ۱۹۵ هزار - مذہب رومن کیتھولک - سلطنت ہالینڈ -

دریں ملک پنج شهر کلان آباد است - مردم شماری ۴۱ ک و ۱۴ هزار -

سلطنت پرشا شامل آن هشت صد و یک کلان نفر شماری سه کرور و هفتاد یک نفر

مذہب پروٹسٹنٹ بعضی رومن بعضی یہودی -
سلطنت آسٹریا -

مشمول بر نوزده صوبہ کلان، نفر شماری کروڑ و ہفتاد و ہفت لک و
ہشتاد و شش ہزار مذہب پروٹسٹنٹ بعضے کلیسیائے -
حکامک خورد جسمانی -

دیں ملک سی و سہ ریاست موجود است بعضے مارا پادشاہ و بعضے
مارا دیوک می گویند - نفر شماری چہار کروڑ و پنجاہ لک مذہب پروٹسٹنٹ
بعضے رومن و بعضی یہودی -
سلطنت سوئٹزرلینڈ -

درضمن آن سہ شہر نامی است مشتمل بر بیست و دو صوبہ آبادی
۲۸ لک و ۴۶ ہزار مذہب رومن و پروٹسٹنٹ مخلوط -
حکومت ڈنمارک -

دیں ملک کوہ آتش فشاں واقع است آبادی نوزده لک و شصت
و نہ ہزار مردم - مذہب پروٹسٹنٹ -
سلطنت متحدہ سویڈن مشتمل بر بیست و چہار صوبہ نفر شماری پیل و پنج
لک و شصت و پنج ہزار و ششصد نفر مذہب پروٹسٹنٹ -
ناروے -

در حدود شمالی آن در موسم تابستان دو سہ ماہ آفتاب غروب
نمی کند و عرصہ دو ماہ یک روز منظور گردد سمت جنوب آن طول نہار ہشردہ
ساعت - نفر شماری نوزده لک و بیست و پنج ہزار متصل آن لیلینڈ نام
شہر بیت در آن جا ہشت ماہ برف منجمد می باشد - مردمان آن جا کوتاہ قد

بقدر سه دست - نفر شماری آن شهت هزار -
سلطنت روس -

سلطنت روس را دو حصه می شود از آن جمله یک حصه در ایشیا است
و یک حصه در یورپ و در حصه یورپ پنجاه و یک صوبه شامل است -
آبادی آن هشت کروسی و شش لک نفر - مذهب پروتستان و قریب
پنج لاکه یهودی -

سلطنت روم -

اهل فطرت آن را دو حصه کرده اند - از آن جمله یک حصه ایشیا است و
یک حصه در یورپ لک و ۱۵ هزار مردم می باشند - مذهب مسلمان زیاده
و کلیسائی -

یونان -

پیشتر شامل روم بود - حال خود سر - آبادی ۱۶ لک و هشتاد هزار مردم
پروتستان -
حکومت اٹلی -

درین ملک کوهی است آتش فشان مردم آن جا دو کرو و هشتاد و
چهار هزار - شامل آن یازده صوبه مذهب رومن کیتھولک -
اسپین - آبادی آن یک کرو و ۶۶ لک و ۲۵ هزار نفر -
پرتگال - آبادی آن چهل و یک لک و شصت هزار نفر -
پولینڈ - شامل روس هفتاد لک و چهار هزار مردم نصر شماری -
سیکنی^{۶۱۵} - در میان آسٹریا و پروشا آبادی آن ۲۹ لک مردم سلطنت خود سر -

^{۶۱۵} سیکنی -

لوک همپیر - برین -
 آبادی آن شش لک و هفتاد و چهار هزار نفر بود -
 بویریا -
 آبادی آن پنجاه و دو لک و هشتاد و چهار هزار مردم -

(نقشایست متعلق به صفو آئیده)

رومانیا -

نفر شماری آن پنجاه و دو لک و نو د هزار -

سرویا -

آبادی آن هفده لک و بیست و پنج هزار -
مانت نگر -

دو لک و پنجاه هزار مردم - فقط -

سلطنت مای حصه ایشیا

طول از شمال مشرق تا جنوب مغرب شصت و نه هزار میل و عرض از شمال تا جنوب سی و پنج هزار و چهار صد میل - کل رقبه آن یک کرور و هفتاد و پنج لک میل مربع - نفر شماری هفتاد و نه کرور و پنجاه و پنج لک و نو د هزار مردم تخمیناً فی میل ۴۵ -

ایشیائی روس^{۶۶}

دیرین ملک شش صوبه کلان واقع است - طول آن شش هزار و ششصد میل - عرض هفت صد و شصت میل در بعض بلاد شمالی چند ماه آفتاب غروب نمی کند و شب واقع نمی شود آبادی آن هشتاد لک مردم - دار السلطنت ^{طفلیس} ایشیائی روس - مشتمل بر شش صوبه کلان واقع است - ایشیائی کوچک ^{۶۷} سیریا - پلین^{۶۸} بور و شلم^{۶۹} آرمینیا - کردستان -

مانتی نگر -

^{۶۶} مراد از آن علاقه ایست که اگر د بحر اریل واقع است و از ۱۹۱۸ و فیکه حکومت شوریه روسیه بوجود آمد اطلاق ایشیائی روس بر سیریا، جارجیا، آرمینیا، قفقاز و روسی ترکستان تا حد گلگت سرحد شمالی مملکت جموں و کشمیر می شود - ^{۶۷} شام - ^{۶۸} فلسطین -

در تصرف انگریز -

افغانستان شرقی مشتمل بر شش صوبه کابل - و قندهار جلال آباد
غزنین - هرات - بلوچستان - آبادی پنجاه لک باشند -

هندوستان - رقبه مربع آن هشت لک و پنجاه و شش هزار و
پانصد مربع میل^{۴۳} - صوبجات آن بنگاله، حمالک شمال و مغرب، پنجاب
حمالک متوسط، بمبئی، سند و مدراس و آسام، برهمنای انگریزی، برار،
گورک، اجمیر، جزایر اندمن، نکوبار - باشند دو صد و پنجاه و پنج ملین
صوبجات با جگزار یک صد و پنجاه و یک - آمدنی آن هفت لک و بیست
و پنج هزار پوند و غیر با جگزار فی زمانه ناپال سکم - بهوٹان -

جزیره لکنا - که آن را سیلون و سنگاپور نامند طول آن دو صد و
هفتاد میل - عرض یک صد و چهل میل - نفر شماری ...^{۴۴}

ایران - درین سلطنت بسیار شهرهای نامی است باشند هفتاد و

شش لک و پنجاه هزار -

عربستان متضمن بلادهای کثیر مردم شماری هشتاد لک از مدینه تا مکه
مسافت دو نیم صد میل -

تشیخ افریقه

حصه سوم ربع سکون افریقه است طول آن دو هزار و دو صد میل
عرض از مشرق تا مغرب چهار هزار و شش صد و پنجاه میل رقبه آن یک کرد

^{۴۳} فی الحقیقت رقبه هندوستان ماسوائے برما بحده یک مربع میل است و آنکه حسن نوشته بمبئی بر
ظن و تخمین است :

^{۴۴} در اصل بیاض چنین یافته شد :

^{۴۵} مراد از ریاست های هند :

و پانزده لک مربع میل - آبادی آن بیست کروڑ و پنجاه و هشت لک آدمی فی میل
 ۱۸ نفر و باعث تمازت آفتاب و باد سموم و ریگستان آبادی آن کم تر
 است -

بربر - درین ملک شهرهای بسیار است آبادی شصت و یک لک و
 چهل هزار مراکو دار السلطنت - الجیریا - بیست و هشت لک و شصت هزار
 مردم - یونس - بیست و یک لک نفر - ترپولیا - سه صوبه کلان است آبادی
 آن یازده لک و پنجاه هزار - صحرائی عظم بعضی جاه آبادی دارد و آب دریا
 نایاب -

مصر - شامل آن چهار صوبه کلان قاهره - اسکندریه - روزنه -

۱۷۶ صحیح رقبه اش یک کروڑ و دو اژه لک شصت و دو هزار مربع میل و عرض چهار هزار و
 شصت میل طول پنج هزار میل است جامع اللغات اردو مؤلفه خواجه عبدالحمید بنی - اے مطبوعه
 جامع اللغات کمپنی لاہور: ۱۷۷ علاقہ شمالی افریقہ است کہ ما بین مصر و بحر اوقیانوس در شمال
 صحرائے اعظم واقع است - در بربر علاقہ ہائے طرابلس و یونس و الجیریا و مراکش شامل است
 حسن موافق اطلاع آن زمانہ ابن ہار از غلطی خطہ ہائے مختلف خیال کرده است :-
 ۱۷۸ صحیح ردیٹا است بشہر بیت تاریخی معروف دریں جادر ۱۷۹۹ سنگے یافتہ شد کہ بروے
 کتبہ بود در ہر دو زبانہا قدیم مصری یونانی از ہر طریق قرأت مصری قدیم دریاشد - آبادی ہفت ہزار

۷۹ء دمیاء آبادی پنجاہ و پنج لک ہے۔ نو بیا۔ یعنی خرطوم و شرقی سوڈان آبادی آں ۱۲ ملین
ابی سینیا یعنی حبش شملہ پنج صوبہ آبادی چهل لک۔ رنگبار دو ہزار و پانصد
میل طویل صوبہ ہائے بسیار دارد۔ مغربی افریقہ متضمن سے صوبہ۔ سنی گنیا۔ اپرگنی
لوئرگنی۔ جنوبی افریقہ۔ ممالک آں کیپ کالونی۔ نیٹل صوبجات آزاد۔ جزایر افریقہ
پرتگیز مدیریا۔ کیپ واڈ۔ سینٹ ٹامس۔ برسنرایلنڈ۔

تشیخ ممالک بر اعظم امریکہ

حصہ چہارم دنیا بر اعظم امریکہ است منقسم بر دو حصہ یکے امریکہ شمالی
دوم امریکہ جنوبی۔ رقبہ آں یک کروڑ و شصت لک میل مربع آبادی آں دہ کروڑ

۷۹ء دمیاط شہریت در مصر واقع بر لب شاخ مشرقی دیہائے نیل از قاہرہ ۲۵ میل بجانب
شمال مشرق آبادی ۳۵۰۰۰ نفر۔ (بقول صاحب جامع اللغات)

۸۰ء شمار مذکور از زمانہ حسن تعلق دارد لیکن دیہیں ایام صحیح آبادیش ۸۴۰۰۰ است

۸۱ء بر صفحہ ۲۵

۸۲ء نیٹال

و چهار لک و پانزده هزار مردم -
 گرین لیند - بلاد است سردسیر که گوسفند و گاو و اسب و سگ و گربه
 و خرگوش در آن جا نمیشناسند - آبادی آن ده هزار مردم^{۸۳} - جزایر بسیار دارد -
 روسی امریکه متعلق بچند صوبه پیدایش غلات در آن جا نیست
 همگی پوستهایی جانوران بهم کرده میفروشند - آبادی سی هزار مردم -
 کناڈا - یعنی برٹش امریکه مشتمل بر هفت صوبه^{۸۴} در تصرف انگلیز -
 صوبجات متخده - بیشتر در تصرف انگلیز است بوده عاقبت طاقت
 بهم آوردد خود سر شدند و آن چهل و نه صوبه است - مردم شماری
 زیاده از پنجاه بلین -

مکسیکو مشتمل بر چند صوبه کلاں آبادی نو دویست و سه لک سی و سه^{۹۳۳۳۰۰۰}

هزار مردم -
 وسطی امریکه - در ضمن آن چند شهرهای نامی است و کوه آتش
 فشان نیز واقع -

^{۸۲} بقول صاحب جامع اللغات رقبه اش ۵۰۰۰۰۰، ۶۴، ۵۰۰۰۰۰ مربع میل است و آبادیش ۱۲،۰۰۰،۰۰۰ نفر
^{۸۳} ۵۰۰۰۰ نفر

^{۸۴} صحیح هشت صوبه است باین تفصیل نو اسکوشیا، جزیره پرنس ادورڈ، نو برنزوک
 کیوبک، انیسرپو، مینی ٹویا، برٹش کولمبیا، نو فائونڈلینڈ -

^{۸۵} قائد این تحریک حریت امریکه جارج واشنگٹن (۱۷۳۲ - ۱۷۹۹) بود که انگلیس را در محاربه استقلال وطنی شکست فاش داده - جمهوری متخده امریکائی بوجود آورد و
 تا هفت سال به صدارت جمهوری مذکور فائز بود -

جزایر غربی ہند۔ جزایر کثیر در بحر محیط آباد۔
گنی شہ منقسم بر سہ ریاست۔ برٹش گابونا۔ ڈیچ گابونا۔ فرینچ
گابونا۔

ڈنی زویلا۔ بیت دہفتاد و پنج ہزار سلطنت جمہوری۔
کولمبیا۔ بیت دہ لک و پنجاہ ہزار سلطنت جمہوری۔
اکونڈر شہ آبادی آں دہ لک شخصت و شش ہزار مردم سلطنت
جمہوری۔

پیرو۔ دریں ملک گاہے بارش نمیشود۔ مردم شماری ۲۵ لک جمہوری
بولویا۔ سلطنت خود مردم شماری بیت و سہ لک۔
برازیل۔ دریں ملک کان مایہ جواہر و نقرہ و زر و الماس و غیرہ
فلذات بسیار است آبادی دو کروڑ۔

پراگو۔ دریں ملک چائی با فراط متکون می شود۔ آبادی سہ لک
مردم کہ گوی۔ آبادی آں چہار لک سی و پنج ہزار مردم۔ چلی۔ کان سیلاب
و کان زرہ داراں جا بسیار است مردم شماری بست و یک لک و ہشتاد و
سہ ہزار۔

آرکن ٹین لاپلانڈا کی سلطنت متحد چہار دہ ریاست۔ چہار صوبہ۔
آبادی ۱۹ لک ملک سرد سیر کوہ آتش فشاں در آں جا بسیار۔ انسان کوتاہ
قد بقدر سہ شہر فقط۔

۸۶ گئی آنا

۸۷ دنزدیلا

۸۸ اکونڈر

۸۹ پور دگوئے

جزایر بحر الہند

جزایر اوشینیا - ملیشیا - آسٹریلیشیا - پولنیلیشیا - آبادی سہ کروڑ

وہشتاد لک مردم

جزایر سنڈیا - سماٹرا - جاوا - مدورا - نفر شماری یک کروڑ و نو لک
مردم - در ۶۳۵۰۰۰ سبب زلزلہ یک جزیرہ مع سی ہزار مردم غرق شد -
بورنیو - دو ہزار و پانصد میل طویل است آبادی آن بست لک -
جزایر فلی پائن - دوازدہ صد جزیرہ است - کوہ آتش فشاں بسیار
دارد - آبادی شصت و سہ لک آدمی -

سلیب - آبادی آن چهل لک مردم در تحت پُچ -

نفر شماری ممالک دنیا و مختلف اسیاحت کرہ زمین

کل نفر شماری روی زمین موجب ہینڈر سین جنسرافیک ایک ارب و چیل
و شش کروڑ و شصت و ہشت ہزار مردم و زبان ہای مختلف در دنیا دو
صد و کرہ زمین یک ارب و پنجاہ و دو کروڑ و یک لک و پنچہزار میل مربع -
از ان جملہ خشکے یعنی زمین پنج کروڑ و سی و سہ لک مربع میل و تری سمندر یک
ارب و چیل و شش کروڑ و شصت و ہشت لک و پنج ہزار میل - فی میل
۲۷ انسان -

۹۰ درست سنڈا - نام مجمع الجزائر ملایا است - بقول صاحب جامع اللغات بدو حصہ
منقسم است - سنڈاکلاں و سنڈا خورد - اول بورنیو، سماٹرا، جاوا و جزایر
سلیبس را شامل است و دوم ملی و لمبوک و سمباوا و غیرہ را :

۹۱ مراد از جزائر "سلیبس" است :

حصه اول در بیان جغرافیه کشمیر و کمیت و کیفیت حالات متعلقه و متفرقه آن
خطه دلیذیر کشمیر

خطه کشمیر ولایتی است در حصه ایشیا که سمت مشرق ایشیائی
چین و جانب شمال آن وسط ایشیا و طرف غرب و جنوب آن ایشیای
هند یافته می شود. و به موجب قرار داد مساحان یونان در حاق وسط اقلیم
چهارم واقع است که عرض آن از خط استوا سی و پنج درجه و طول آن
از جزایر خاللات یک صد و پنج درجه است. و بحساب هندیاں در اول
اقلیم چهارم واقع است چه عرض آن از خط استوا سی و چهار درجه و
هشت و نیم دقیقه و طول آن از جزایر خاللات یک صد و هشت درجه
است. و بحساب رصد بندگان انگلشیه طول آن از گرین وچ که از
منسوبات لندن رصدگاه سلطانی است تا باری پریت هفتاد و چهار
درجه و چهل و نه دقیقه و یک ثابته است و عرضش از خط استوا سی و
چهار درجه و شش دقیقه و ست و شش ثابته است و بحساب لئی پوڈ یعنی
عرض البلد شمالی ۳۴ درجه پانزده دقیقه و لانی پوڈ شرقی ۷۴ درجه و ده دقیقه.

رفوت کشمیر

محققان یورپ بلندی شهر سری نگر کشمیر از معدل بحر محیط بقدر
پنج هزار و دویست و فیفٹ انگریزی که عبارت از یک هزار و هفت صد
وسی و سه گز میباشد یافته اند و کوهستان منبع که حوالی آن مانند حصن
متین حاوی گشته اند تقریباً از هشت هزار تا هفده هزار فیٹ متفاوت
بلند خواهند بود. لهذا بمقتضای رفوت محل در ساحت کشمیر ثلث سال
را برف می بارد. و کوهستان بلند که از سینرده هزار فیٹ مرتفع شده اند

همیشه از برف محفوظ می باشند و تا بسنرده هزار فٹ ذوبان برف می شود -

طول و عرض کشمیر

ساحت کشمیر به مثابه یک دره ایست وسیع میان همالی کوستان منیع
که از گوشه مشرق و جنوب بجانب گوشه شمال و مغرب بصورت مربع مستطیل
واقع طول آن بقول خواجه اعظم از حد شرقی تا حد غربی چهل فرسخ و از
جنوب تا شمال از هفت فرسخ تا هشت فرسخ متفاوت و صاحبان سر ویر^{۹۲}
مساحت ساحت کشمیر حدود اربعه آن بر چهار گوشه مقرر کرده اند گوشه
شرقی بر کوه سنا سرناک که در پرگنه دچین پاره از شیشرم ناک یک کرده بالا
است و گوشه غربی بر کوه اوڑی و گوشه شمال بر کوه دل پوره که از قلعه گوریس بطرف
دو کرده است و گوشه جنوبی بر قلعه کوه کوثر نصب کرده درازی خطه دلیذیر از مقام
مریل که بر کوه پرگنه برنگ واقع است تا شمال دوری که بر کوه شیوه لوره
است یک صد و نه میل و عرض آن از کوه هر موکھ تا کوه کوثر ناک شصت
و نیم میل و رقبه آن مربع و کمترین پنج هزار و یک صد و چهل و دو میل و هر میل
پنج هزار و دو صد و هفتاد فٹ که عبارت از یک هزار و هفت صد و
شصت گز باشد مؤرخ جدید مسٹرانس^{۹۵} صاحب در کتاب خود طول آن از
ویری ناک تا شیوه لوره یک صد میل و عرض آن بدرجه اوسط است پنج

^{۹۲} گداختن

^{۹۳} یک فرسخ بمقدار هیجده هزار فٹ باشد ازین حساب یک فرسخ مساوی

^{۹۴} ۲۱ میل خواهد شد

^{۹۵} مراد از عمال محکمہ سرکے آف انڈیا است

^{۹۶} لانس

میل و رقبہ آں چہار ہزار و پانصد میل مربع می نگار دیمسٹر درو صاحب طول
آں ہشتاد میل و عرض آں بیست و پنج میل ثبت کردہ ^{۹۶} است۔
وجہ تسمیہ بہ قول مؤرخان ہنود

^{۹۷} صاحب نیلمہ مت پوران می نگار د کہ در زمان اول ساحت کشمیر تالابی
بود عمیق و وسیع مابین جبال بلند و رفیع آب ہای زلال مالامال چہ آب ہائے
برف و باران و رودبار و چشمہ ساراں در عمق آں جمع می شدند و بہ اتصال
جبال راہ برآمد آب مسدود بھی بود در اں زماں برقلہ کوه ہر موکھ مانا سستی
یعنی پاروتی کہ قدرت کاملہ سری مہادیو جی است علم اقامت افراشتہ
در میان تالاب بسواری سفینہ تا قلال کوه کوثر ناگ سیر و تماشا میسکرد
لاجرم ایں تالاب راستی سرنام نہادہ بودند چہ بزبان سنسکرت سر تالاب
را گویند۔ ہمدراں زماں میان تالاب سستی سر دیوے بود۔ جلد بو نام قوی
ہیسل و تناور و ہیب و دلاور۔ بیت :-

بزور و توانا چو آہر منے
بآدم خوری رہمنی پرفنے

^{۹۸} ہمیں رائے قرن صوابست :- ^{۹۷} قدیم مؤرخان کشمیر مثلاً کلہن پنڈت دسوم پنڈت
”نثری و” و ”پراج بھٹ” در تارخجہائے خود در وجہ تسمیہ کشمیر و آبادی اوچیں می نگارند۔
ہیون سانگ سیاح مشہور چینی کہ در قرن ہفتم میلادی وارد کشمیر گشتہ ایں روایت را عقیدہ
عوام قرار دادہ است۔ اما محققان جدید دریں قصہ قدسے اصلیت دانستہ گویند بآشد کہ
در زمانہ قدیم مردے کشپ مرنام بہ ہولتہائے قدرتیہ استفادہ نمودہ موجب اخراج آب
ازین خطہ دلپذیر شدہ باشد۔ بنام او ایں سر زمین اولاً ”کشپ” موسوم شد و ثانیاً از
امتداد زمانہ کشمیر گشت۔ بر تیسر سبب در بیرون شدن آب زلزلہ را قرار دہد (بقیہ صفحہ آئندہ)

پو عسرت خوں خواره پرشکوه قوی بیگلے پمچو یکپاره کوه -

آں دیو بے ہمال در اوایل حال بہ تضرع و ابتہال پوزش برہما می ساخت
و در جناب او تقرب حاصل کرده انعام یافته بود کہ در میان آب میخ کسے
بر قتل تو قادر نگردد پس ازاں آں دیو بدیسر در میان تالاب سستی سر
پناہ گرفته بر قلال جبال اکثر اوقات می تاخت و بہ ہر جا جانداراں را نہیب
و غارت ہمیساخت ہمچنین تا دہور موفور آں دیو دیگور در جور و ابدای
مخلوق مضرور ہی بود و خرابی و تباہی می نمود -

بعداں وقتے از اوقات کشف رکھیشکہ نبیرہ برہماست برای
طواف اطراف عالم بہر سوسیر و سیاحت کردہ در نواحی تالاب سستی سر
ورود نمود و بہ نسیم ہوایی مرغزار و جبال ایں محال باغ دلش گل گل
شگفتہ بزبان حال می گفت - بیت -

نخ پنخ چہ مکان دلنشین است

بر روی زمین ارم ہمین است
و در حوالی تالاب کسی از باشندگان ندیدہ متعجب گردید و از پیر مردے
تطاؤل جلد بو کہ باعث خرابی آبادی بود معلوم ساختہ دلش بدر آمدہ بمقام
نوبندن بر کمر کوه کوثر ناگ یا متصل ہیر پورہ صومعہ بنا نہادہ تا عرصہ ہزار

بقیہ صفحہ ۵۰ - کہ وقتے باعث شگافتہ شدن آں کوه شد کہ نزد قصبہ بارہ مولہ دیدہ می
شود و نظرے بہ عقیدہ علماء طبقات الارض قرن قیاس است - بقول صاحب انسائیکلو پیڈیا
برٹانیکا در زمان ہیون سانگ اطلاق کشمیر بر کابل و پنجاب و ایلات گاندھار ہم می شد - در قرن
شانزدہم شاہن چغتایہ نیر بلخی ظہار ملکی کابل و غزنی شامل یک ولایت کشمیر کردہ بودند - دریں
ایام دار الخلافہ کشمیر کابل بود - دریں جامہ ادحسن از دادی کشمیر است - ایں لفظ نزد الہیان ایں ملک بہ کشمیر
مروج است

سال - در آن جا بعبادت قادر بے ہمال استقامت کردہ باندفاع دیو پُر غر بوجہ
التجاء نمود - جناب عظمت و کبریا پوزش آن بے ریا پسندیدہ باستدعای
مدعائی خود مجاز گردید - وے برای اندفاع جلد بوجہ اعانت طلبید و از پیش گاہ
داور کار گذاراں عالم خیر و شر برہما - بشن و مہیش بر قتل آن دیو بد گھر
مامور گردید پس ہر سہ نامدار نامت بسیار باد بوخوں نوار کارزار میکردند
و بر قتل او قادر نگشتند ہر گاہ کہ آن دیو مغلوب و منکوب می شد در تحت
آن آب مخفی می گشت پناہ او بود دریا و محافظ او بود دعای برہما عاقبت
سری بشن جی قریب بارہ مولہ محل بر آوردن آب سنجیدہ بسلاح سودرشن چکر
کوہ بخارا را پارہ پارہ کردہ مجرائے آب پیدا نمود - چوں آب تالاب فرو رفت
جلد بوجہ در کمین گاہ زمین متواری گشت و برہما - بشن و مہیش ہم جا ہی
خود در گذشت آن گاہ جلد بوجہ باز شیوہ خود ظاہر ساخت کہ آب از کمین گاہ
اومی جوشید و سطح زمین را می پوشید کشف رکبیش را باز بدر گاہ
بے نیاز التجاء کردہ بہ پذیرائی آن شکستی یعنی قدرت تعالی و تبارک بشکل
شارک کہ آن را بزبان کشمیری ہاری میگویند بر ہوا طبران کردہ از کوہ
سمیریک لخت کوہ بمنقار برداشته آورده - بر کمین گاہ جلد بوجہ گذشت
تاکہ آن دیو بصد مہ کوہ پارہ کو فتنہ شدہ آب مسدود گشت و آن کوہ
پارہ را الحال کوہ ہاری پر بت میگویند و مقام شارکا بھگوتی دراں جا
میدانند و جنود ہنود بر دژ موعود دراں جا رفتہ پرستش می سازند - بعد
دفع جلد بوجہ چوں آب فرو رفت اولاً کرپوہ آڈون ظاہر گشت (آڈو بمعنی
اول و ن بمعنی زمین) یعنی آن سر زمین را اول زمین نام کردند - القصہ
چوں سطح سطح این گل زمین نمودار گشت و انہار بسیار و آب ہائی خوشگوار

و چمن های بے شمار پدیدار شد پس دیوتا های یعنی فرشتگان این مکان را پسندیده
 هر کسے بموجب خواهش خود را در هر جا مقام را مقرر نمودند چنانچه تا حال
 استخوانها و پاترا های آن را در بعضی جاها مقرر اند بعد آن کشف رکبیشتر درین
 دیار فرحت اثر قرار کرده برهمنان مذهب الاخلاق از آفاق فراهم آورده درین
 گل زمین آباد ساخت در آن وقت این گل زمین را کشف مرنام نهادند. مرن
 به لغت سنسکرت خانه را گویند یعنی خانه کشف نام کردند بعد مرور دهور کش مرن
 می گفتند. رفته رفته بالقلاب السه کشمیر گفتند.

ملا احمد مترجم رتن پوران نقل می آر د که یکے از بزرگ رکبیشتران نامی
 موسوم به امرت ساگر در کوه بند اچهل^{۹۹} بعبادت ایزد بے همال اشتغال می
 داشت در آن زمان کاشم ویر نام پهلوانی در شجاعت و جلالت مشهور بود
 که یک صدمن سنگ در دست گرفته براه می رفت. روزی آن دلاور جرار
 برائے شکار در کوهسار رفته بود تشنه و گرسنه نزد رکبیشتر رسید و بکمال
 خشونت و درشت مزاجی از دآب طلبید. رکبیشتر دلو بدست او داده اشاره
 به چاه نمود. آن پهلوان دلو در چاه انداخته هر چند شجاعت و جلالت خود
 در کشش و کوشش خسر ج نمود دلو از چاه کشیدن نتوانست نهایت متحیر شد
 و رکبیشتر را بر دست و پا بوسه داده بسیار عجز و نیازمندی ساخت. آن
 رکبیشتر آواز داد که "ای مادر این بهادر را آب بده کاشم ویر دلو از چاه کشید

^{۹۸} ملا احمد نواسه ملا احمد علامه است. در مصاحبت و منادمت سلطان زمین العابدین
 رئیس زبان دراز و انیس دمساز بود. در شعر و سخن طبع عالی داشت. تاریخ و قانع ملک کشمیر
 و ترجمه مهابهارت و غیره از تصنیفات اوست. مدفنش در مزار سلاطین در جانا معلوم است
^{۹۹} بندهی اچل سلسله کوهستانی است در ولایت وندهییه پردیش وفاق جمهوری بهند
 بمقامات متبرکه. و زیارت گاه

بجائی صد بقیه یک بقیه آب نوشیده سیراب شد انگاه در بجا آوری خدات
 رکبشتر استقامت کرده در ریاضات شاقه شاغل گشت و همیشه بے خورد
 خواب در بندگی رب الارباب و خدمت رکبشتر اوقات بسر می برد. روزی
 در خدمت آن مرشد بزرگ شان بیان نمود که در سالف زبان جرایم و عصیان
 بے پایان بر من ثابت و عیان است چگونه عفو خواهند شد رکبشتر گفت
 هرگاه می روی بروز موعود بطواف امر ناتھ سوامی و میخواستی در آن جا عفو
 جرایم خود پس پاک و صاف می شوی از گناہاں همچنانکہ صاف می باشد
 آن میکلی یخ که در آن جا است پس کاشتم و بر باتفاق آن فقیر عزم طواف
 امر ناتھ جزم کرده از راه کوہستان جنوبی بر کوہ امر ناتھ رسید و در آن جا
 بروز موعود مراسم آن بجا آورده اطمینان خود حاصل کردند و به عفو جرایم
 از غیب مستبشر شدند. آن گاه تمامی تیرت ہائی کوہستان کشیر را طواف
 کرده بر مقام کوئی تیرت در بارہ مولہ رسیدند. کاشتم و بر خواص کوئی تیرت
 از رکبشتر پرسیدہ. رکبشتر گفت کہ در میان سستی سر یک ہزار تیرتھ
 موجود است و از غسل کوئی تیرت ثواب ہزار تیرت حاصل می شود.
 کاشتم و برگفت کہ کسے آن تیرت ہا را یہ چشم خود می تواند دید؟ رکبشتر
 گفت ہر گاہ کشیدہ می شود این آب البتہ بہ زیارت آن تیرت ہا ہر
 کسے کامیاب خواہد شد. کاشتم و برگفت کہ کسے در دنیا می باشد کہ این
 آب را نایاب گرداند. رکبشتر گفت اگر میبکنی تو عبادت قادر بے ہمال تا
 ہزار سال البتہ این امر محال بر تو آسان گردد پس کاشتم و بر تا عرصہ ہزار سال
 بر کوہ قبضرناگ بعبادت پرداخت. روزی در صومعہ خود موشی دید کہ
 کوزہ آب را سوراخ نمود و آب آن کوزہ از پاہ سوراخ بدر رفت کاشتم و برگفت

آن را اشاره غیبی پنداشته درباره موله به مقام کهاده نیار اساس کوه را به شجاعت
ذاتیه خود لقب داده سوراخ به هم رسانید و به قدرت رب قدیر ازاں سوراخ آب
جوشیدن گرفت تا که شتی سر خشک شده سطح زمین پدیدار گشت و سقف
آن سوراخ تا عهد رسین موجود بود. آن وقت به سبب زلزله فرو غلطید
و شهر سندی متنگ را سیلاب نمود.

پچوں کاشم ویر دیں دیار خلد نظیر در آمد بطواف تمامی تیرت های
ایں دیار مستفیض گشته بود و باش خود در ایں دیار اختیار نمود بعد ازاں تمامی
رکبشیران هندوستان و عابدان و زاهدان آن زمان دریں جا آمده بریاضت های
شاقه عامل شدند و اکثر موبدان و برهمناں از اطراف آمده دریں جا بود و
باش خود اختیار نمودند. ازاں جا که اشاعت ایں مکان به نیروی همت کاشم ویر
سر زده بود بنا بر ایں بنای زمان نام ایں مکان کاشی سرے گفتند تا که به مرور
ایام کشمیر گفتند. واللہ اعلم بحقائق الامور

الغرض بتایید مقوله مورخان متذکره بالا و به معاینه علامات نشانات
موجوده معلوم می شود که ساحت ایں گل زمین در آوان اولین از آب مملو بوده
است و در اں زمان بر قلال جبال مردماں بود و باش می داشتند و عبور و
مرور به سبیل کشتی با هر طرف می ساختند چنانچه بر کوه هر موکھ و کوثر ناگ و
دریلاق و چین پاره و لولاب و غیره اکثر جاها نوکابندن ما موجودند چه در
زمان پیشین ملاحاں در باطن سنگ ما سوراخ کرده سفاین خود با آن مضبوط
میداشتند و آن سوراخ را نوک بندن میگویند. نوکا بزبان سنکرت کشتی و
بندن جائے بستن کشتی و در بعضی کوہستان ما دن های سنگین که بکثرت
استعمال صاف و لخشنده شده است بر موقع مشرب ما موجود است

و به نظر تعمق بعضی جاها دانسته می شود که تا این جا آب بوده است -

خصوصیات کشمیر

خط کشمیر روضه دلپذیر و دوحه بے نذیر است که فضلا و نجبای برگزیده پیشین و حکمای و علمای فطرت آگین این خطه دلنشین را از جمیع بلاد و بقاع روی زمین به خصوصیات پسندیده جنت نظیر نام کرده اند - الحق همچنین خصوصیات دلنشین که متعلق این گلزمین است در یسج بلاد دیگر یافت نمی شود :-

اول - هوای این دیار در غایت اعتدال بلطافت و لطافت مروح روح و موجب صحت مزاج و باعث فرح و فتوح است - در حرارت هوا کس تابستان طبیعت انسان محتاج به مروح نمیشود و در برودت زمستان با وجود کثرت برف و باران آرزوی پوستین نمیکرد - بلکه حرارت غریزی و مزاج طبیعی را در جلوه می آرد - بیت :-

هوایش ز خلد آمده بے خلاف دهد مرده را جاں به تن بے گزاف

همه سال باشد هوا معتدل نوائے عنادل برد غم ز دل

دوم - آب های این گل زمین که از کوهستان برف آگین و از عیون و تالاب های گزین که به سبیل انهار و جویبار همیشه جاری می باشد - الحق بسان آب زندگانی عیش جاودانی را نوید کامرانی بخشیده روان مردگان را مشرده حیات میسرساند و بکمال لطافت و لطافت ملک را سیراب و خلق را شاداب گرداند -

به بین آب این بوستان خوشگوار

لطیف روان بخش چوں روی یار

سوم - در تمامی سطح این دیار و در اطراف و اکناف و کوهسار و کنار

رودبار در ہر جا اقسام سبزہ زار ہای خضر ابرسان قالین زمردیں گسترده بکمال
 خضارت و نصارت خوش نما و روح افزا می باشند۔ بیت
 زخانہ چوں بہ صحرای سر نہادی میان سبزہ و گل اوفتادی
 چہارم۔ ساتین این گل زمین کہ از سلاطین پیشیں بہ تعمیر و اوق و
 منظر و بہ تنظیم انہار و آبشار و فوارہ و ترتیب خیابان و چین و بہ توفیر
 اشجار و از بار و سبزہ ہر شک افزائی بہار فرخار و نشاط انگیز نظار گیان
 روزگار است۔ بیت۔

بگلزار کشمیر خوش خوش گل است
 ہزاران فنون خوشنوا بلبل است

پنجم۔ در حوالی این گلزار کوہسار بے شمار مانند حصار بہر سو حاوی
 گشتہ فضائی آن خوش و سواد آن دلکش از آبیاری قدرت باری کامیاب
 و بکمال خضارت و نصارت سر سبز و شاداب کہ برای حفظ مراتب این
 گلستان برپائی استقامت استادہ اند و بمرحہ قدرت ازلی نسایم
 دلکش و شمایم روح افزا بہر طرف ساری می دارند۔ فرد

ز رشک سبزہ زار کوہ کشمیر ز غم فیروزہ در معدن شود پیر
 ششم۔ مرغزار ہای کوہستان این دیار بہ لطافت ہوا و لطافت
 فضا نہمت افزائی عشرتباں کامگار و نظار گیان ہوشیار است۔ بیت
 اگر در مرغزارش میکنے جای
 دہد بوسہ دو صد گل بر کف پایے

ہفتم۔ دریں دیار خلد آثار اشجار میوہ دار باقسام بے شمار در
 ساتین و خلستان و صحرا و شتہ ہا بہ فواکہ آبدار و اثمار خوشگوار پربار
 ہذا بالفتح شہرست در ترکستان محروق بہ حسن و جمال

می باشند بیت

پو جنت همه شجر اشجار اوست
رواں زیر اشجار انهار اوست

هشتم. غلات بسیار باقسام بے شمار که دریں دیار پیداوار است
علی الدوم اردان و فراواں می باشند خصوصاً برنج که بکثرت دریں جا متکون
گرد و تغذیه عام و خاص بدان حاصل می شود.

نهم. در بیابان و کوها این دیار شکار و عوش و طيور بسیار می باشد
چنانچه شایقان انگلستان باسراف سرپایه فراواں از سیر و شکار این دیار مخطوط
گشته برای احباب تحالف فراواں ارمغان می بردند.

دهم. درندگان خوں خوار و حشرات زهر دار مثل مار و کثردم و نهنگ
و سنبله و غیره دریں ملک معدوم است و مخلوق محفوظ. فرد
بهشت آن جا که آرزو نه باشد کس را با کسے کارے نه باشد

یازدهم. حکیم حقیقی مردمان این دیار را به زیور عقل و فطرت محلی ساخته
در خون دانشوری و صنعت گری برهنه و راج امصار دیگرانها فضیلت بخشیده
است خصوصاً در صنعت یشمینه که باین آراستگی جائی ساخته میشود و بزرگان
دهر از لباس آن تمکین و تزین یافته از تجارت آن ابنای روزگار متمتع و منتفع
می باشند و غیر از این ابداع صنایع فراواں از روی تیزهوشی می نمایند.

دوازدهم. حسن و جمال این بمال به صباحت و ملاحت بحد کمال و
خوبی و رعنائی در غایت لطافت و اعتدال.

نظامی^{۱۰۱}

یک گفتا که در اقصای کشمیر نباشد از لطافت هیچ تقصیر
مقام خوب رویا آن زمین است بخوبی رشک فردوس برین است
سعدی^{۱۰۲}

آن کبیت که می رود به نخچیر پائے دل دوستان به زنجیر
هم شیوه جادوان بابل همشیره گل رخان کشمیر
جامی^{۱۰۳}

ز کشمیری بتان دین بر انداز دلم بت خانه کشمیر گشته
غنی^{۱۰۴}

کشمیر از صبار و شن گبر جمال است حسن بیا که آں جا گرمست خال خال است

۱۰۱ نظامی گنجوی (۵۹۴ - ۵۰۴) استاد مسلم الثبوت زبان فارسی است تصانیف کثیره دارد از
انجمله مشهور سکندرنامه است که در کتاب تاریخ بادشاه سکندر نظم کرده است خیمه اش یعنی مجموعه کتب
باین تفصیل مخزن اسرار لبلی آجئون خسر و شیرین بهفت پیکر و سکندرنامه بنظر وقعت دیده میشود
۱۰۲ نامش مصلح الدین و سعدی لقب است در ۵۱۵ ه در کشمیر از پیدایش و در ۶۹۱ ه در بنجا
وفات یافت بی سی سال جهان نوردی کرد صاحب تصانیف کثیره است از انجمله گلستان در نشر
و بوستان در نظم لاجواب است و تا امروز از هیچ یک جواب اینان بالخصوص اول الذکر نوشته شد
۱۰۳ عبدالرحمن جامی شاعر مشهور فارسی بود تاریخ ۲۳ شعبان ۸۱۵ ه مطابق ۲ نوامبر ۱۴۱۲ ه
در موضع جدام از مضافات هرات پیدایش و بعمر هشتاد و یک سالگی بتاریخ ۸ محرم ۸۹۱ ه مطابق ۹ نوامبر
۱۴۹۲ ه براه مدینه منوره ازین جهان درگذشت از تصانیفش شرح جامی در عربی و کلیات جامی
و یوسف زلیخا و تحفة الاحرار و شواهد النبوة و لغات الانس و لبلی آجئون و بهارستان در فارسی
بسیار مشهور است ۱۰۴ غنی است شاعر معروف کشمیر بود از یگانة روزگار شیخ

سینزدهم. در پوران های قدیم و پوستکلهای فخم نوشته اند که خط کشمیر در سابقه زمان سیرگاه دیوتا بوده اکثر کلام درین مقام مقام کرده آثار و علامت آن با بهر جا موجود.

چهاردهم. اکثر از عظمای اولیای فرقه اسلامی درین دیار عالی مقدار به عبادات و ریاضات تزکیه نفس و تصفیه باطن حاصل نموده معابد و مقابر آن با بهر جا محل فیض و فتوح است.

پانزدهم. بر مصداق جنت نظیر بودن این گل زمین علما و فضلای متقدمین و شعرا و نصحای پیشین درهای آیدار و لالی تابدار سفته اند و بزبان نظم و نثر داستان ها گفته چنانچه مثنوی سلیم. و کلیم. و قدسی. و خصالی و ظفرخان حسن و میر الهی. و طغرا و عرفی. و فیضی و غیره

مسلسل محسن فانی فیض یاب گشت غنی مزبور از خاندان عشائی محبوب می شود. استغنا از حدیث از دیک دیوان یادگار است که بنامش موسوم است و در مطبع نوکشور لکهنو مدت شد که طبع شده است. ۱۰۵ ظفرخان حسن متوفی ۱۰۳۰ مطابق ۱۶۶۳ از امراء شاه جهانی بود منصب هزاری داشت مدت العمر صوبه دار کشمیر بود. پدر عنایت خان مصنف شاه جهان نامه است.

۱۰۶ از شعراء عهد مغول است. بعد جهانبگیر از هندوستان دارد کشمیر گشته بعد انتقال در گجرات گشت ۱۰۷ نامش جمال الدین و تخلصش عرفی است بعد جلال الدین اکبر از موطنش شیراز وارد هندوستان گشت بعمر سی و شش سالگی در ۹۹۹ در لاهور فوت شد و بهمانجا مدفون گشت تصانیف مختلفه دارد مگر از آن جمله دیوانش که برقصائد و ابیات مشتمل است بسیار شهرت دارد. ۱۰۸ معاصر عرفی بود در عهد جلال الدین اکبر خطاب ملک الشعرائی داشت. در هندیان فیضی شخص دوم است که اشعار فارسی مثل اهل زبان گفته نامش ابوالفیض و پسر شیخ مبارک بود بعمر چهل و نه سالگی در ۱۰۷۰ هجری بمکه بقا گردید. از تصانیفش تفسیر سواطع الالهام مثنوی تل دمن و ترجمه ترمید بهاگوت گیتا بسیار شهرت دارد.

در توصیف و تعریف این دیار یادگار است شیخ شہاب الدین ہندی :-

كَانَ الْكَشْمِيرُ لِسْكَانِهَا جَنَّتٌ عَدْنٌ هِيَ لِلْمُؤْمِنِينَ
قَدْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَى بَابِهَا مَنْ دَخَلَهَا كَانَ مِنَ الْأَمِينِينَ
قطب

ہزاران ناز کے کشمیر رباعِ غنجان داری کہ در فصلِ خزاں ہم خوش بہار زعفران داری
ہزاراں گل بود فصلِ خزاں و رباعِ کشمیر چہ می نازی تو ای کابل ہمیں یک بار غوان داری
شاہ جہاں^{۱۰۹}

خورد آدم گندم از جنت کشیدندش بردن من کہ خوردم آتش جو یارب بکشمیرم رساں
طغرا

از شاہ جہانگیر دم نزع چو جستند با خواہش دل گفت کہ کشمیر دگر بیج
نظر خان حسن

کشمیر مگور شک پری خانہ چین است القصہ ہشتہ است کہ بر روی زمین است
عرفی

ہر سوختہ جانے کہ بکشمیر در آید گر مرغِ کباب است کہ باباں پر آید
قدسی^{۱۱۰}

چو کشمیر افتخار ہر دیار است بہشت و سلبیلش آب لار است

^{۱۰۹} صاحبِ قرآن ثانی شہاب الدین محمد شاہ جہاں (دور حکومت ۱۶۲۸ - ۱۶۵۸ ع) بادشاہ غازی :

^{۱۱۰} حاجی محمد جان قدسی شہدی در عہد شاہ جہانی ملک الشعرا بود۔ تصانیفش طغر نامہ شاہ جہانی و بادشاہ نامہ است۔ در لاہور دفات یافت :

✽ سلطان زین العابدین ✽

فصیح

نسبت کشمیر را بار و ضنه رضوا چه کار این بود باغ سلیمان آن بود باغ جنان

کلیم الله

چرا آشفته ای چرخ دل گیر تماشا کن که کشمیر است و کشمیر

پُر از گل دشت و کوه و راغ بین هزاران باغ را یک باغ بین

غرض که این خصوصیات مندرجه بالا کیفیت علاوه دارد در دو فصل گفته شود

فصل اول - در شرح مقامات و علامات قدرتی - فصل دوم - در

بیان آثار و امارات حدوثی

فصل اول در شرح مقامات و علامات قدرتی

هوای کشمیر

باید دانست که کره زمین را از مشرق تا مغرب پنج حصه کرده اند

و هر حصه را منطقه می نامند اول از خط استوا تا مسافت شانزده هزار میل

سمت شمال و شانزده هزار میل جانب جنوب منطقه حاره است درین

منطقه حرارت آفتاب به شدت می باشد و از منطقه حاره تا مسافت سه

هزار میل سمت شمال و تا سه هزار میل سمت جنوب دو منطقه معتدله

است یکی جنوبی و دوم شمالی هوای این دو منطقه باعتدال است در

الله نام ابوطالب و تخلص کلیم داشت - از بزرگ شاعران همدان بود - در عهد جهانگیر بار اول

وارد هندوستان گشته در سنه ۹۲۸ هجری مر ارجعت فرمائی وطن شد - بعد چند سالی بار دوم به هند شاهجهان

به هند آمد و ملازمت شاهسی اختیار نمود و لقب ملک الشعرائی یافت - از تصانیفش قطعه نامه شاهجهان

دیوان فارسی یادگار است - تاریخ ۱۵ ذی الحجه ۹۳۸ هجری مطابق ۱۹ نوامبر ۱۵۵۶ - بمقام

سرنگیر کشمیر رحلت نمود - در نواح خانقاه قدیم در گنبد مدفون شد

حرارت و برودت پس از منطقه مقتدله تا مسافت شانزده هزار میل سمت
 جنوب شانزده هزار میل سمت شمالی منطقه ایرد است در حدود این منطقه با
 شعاع آفتاب نمی تابد لاجرم آب و هوایی آن طرف به غایت سرد و برف
 و آب همیشه منجمد می باشد. از آن جا که خط کشمیر در منطقه مقتدله شمالیه
 واقع است لاجرم هوایی این دیار در حرارت و برودت مقتدست. سوای
 آن که هوایی بلدمرتفع بارد است و هوایی بلد حصبض گرم. ایضاً هوا اگر
 بواسطه مجاورت دریا باشد و آن بالذات ترطیب کند اما اگر شمالی باشد
 تبرید و اگر جنوبی بود تسخین و اگر شرقی بود ترطیب و اگر غربی بود
 تغلیط. هرگاه بواسطه بلد طینی باشد بر طوبت بایل گردد. از آن جا که بلد کشمیر
 میان کوہستان برفین که ثلث اراضی آن زیر آب محبوست یافته می شود
 هوایی آن جا از برف و آب و ارض طینی متولد گردد بامتزاج تبرید و
 تسخین و ترطیب و تغلیط کفایت تعدل هوا ثابت گردد بنا بران هوایی
 این دیار در تفریح روح و انتعاش طبعیت و تولید اخلاط صالحه و تقویت
 اعضاء رئیس از جمیع بقاع ربع مسکون افضل است و در موسم گرما
 چندال گرم نیست که حاجت بمرود افتد و در موسم زمستان با وجود کثرت برف
 چندال مضرن نیست که باعث افساد بدن گردد بلکه حرارت غریزی و
 مزاج طبعی را در جلوه می آرد و پرگنه تعل و پهاک اعتدل بقاع کشمیر
 است چنانچه در موسم تابستان میان دره لار و دره شالمار علی الاستمرار
 در موسم بهار رواج روح فزا از مغرب و زیدن گیرد و تا آخر روز موجب
 انبساط خاطر گردد و بعد غروب آفتاب نسیم از مشرق می آید که تا هنگام
 صبح باعث تنویم و نشاط می باشد و در موسم تابستان باعتدال خفک می

باشد و در زمستان چندان ابر نه گردد بلکه از کوه آهک بینگ نادین تخت سلیمان
برف کم ترمی بارد. شاهان پیشین و سیاحان یورپین از بقاع کشمیر آن را
خوش تر دانسته برای سیاحت قبول کرده اند و برگنه لار را کرنیل مور
صاحب لاله رخ نام نهاده است و شعرائی متقدمین در وصف آن مثنوی ها
گفته اند. بیت

لار بر کاخ ملک تالار است

بر همه برگنه سالار است

موسم کشمیر

موسم این گلستان در زمستان و تابستان دلکش و مسرت افزا است
لیکن به موجب اختلاف فصول و گردش آفتاب در موسم این سواد تاثیرات
مختلفه واقع می شوند. اول فصل بهار که عبارت از ماه چهر و بساک و جلیط
می باشد. در آن موسم هوای این دیار در غایت اعتدال ملطف و مرطب و
مفرح و مفتوح و سریع التفوذ می باشد بالیدگی اجسام و تصفیه خون و تقویت

۱۱۲ هجری صحیح ملک لاله رخ است. در حکایت منظوم شهرادی لاله رخ بزبان انگلیسی که یک
قصه خیالی است نهامس مورخه ۱۱۲ در تعریف حسن و خوبی بارغ شالامار و تالاب دل
سروده است. کتاب مزبور در ۱۹۱۶ باهتمام فریدرک و لان پید فورڈ ستریت لندن به
زبور طبع آراسته شد فیض این تصنیف است که تمامی خط کشمیر در مالک اورپائی عموماً
و در عالم انگلیسی خصوصاً مشهور به ملک لاله رخ شد.

۱۱۳ هجری اشاره به تقسیم ملکی است که در زمان سابق حاکمان این دیار برای سهولیت انتظام
کرده بودند. تعداد برگنه جات در هر وقت مختلف بوده است. ابو الفضل در آئین اکبری شماره آن را
تاسی و سه رسانیده قاضی علی ناچهل یک شائین در این ششست جوگرافی آن کشمیر تعداد آن ناچهل و سه نام
بنام داده است.

اعضای ریشہ حاصل می شود - بیت

مصطفی فرمود با صاحب کبار تن می پوشانید از باد بهار
در آن زمان بوفور بارش باران در کوه و بیابان هر جا سبزه های خضر را به
نضارت و خضارت از زمین رسته در اطراف باغات و دہات جا بجا
شکوفه های اشجار و گلزار شکفته هوش ربای هوشمندان و غمزدای مندان
گردد - در آن زمان شایقان و عیاشان دیوانه وار بهر سو دامن گیر اشجار
شکوفه دار گشته در تماشای جلوه گلها بسان مجنون مبهوت می باشند و
هر کس از اعلی و ادنی زن و مرد سفینه های برای سیر و سیاحت به فروش
مکلف آراسته و خوردنی ها و نوشیدنی ها همراه داشته باد و ستان و
خویشان گاه برای تماشای شکوفه و قتی برای خوردن توت و خرپوزه
و ترپوزه بجانب تالاب دل می روند و میان ناله نیل بل و باغ شالار
و نشاط و نسیم و غیره در تماشای شکوفه بادام و گل سرخ و باسمن و گل
کول و نسترن بضاعات خود صنایع نمایند و دیوانه وار جا بجا گردیده در
زیر درختان غلطیده میباشند -

دوم فصل تابستان که عبارت از ماه مار و ساون و بادردن^{۱۱۶} می
باشد درین فصل هوای این دیار از حد اعتدال اندک بحرارت مایل گردد
و بعضی افراد را نوعی سخونت و غلیان اخلاط حاصل میکند و در چشم
بعضی مردمان را تکلیف می رساند و بر وقت نصف النهار به موجب حدت

۱۱۴ دل و دماغ دگر

۱۱۵ درست کنول بفتح کاف و نون غنه قسمی است از نیلوفر

۱۱۶ مطابق جولائی - اگست بستمبر ماه های تقویم عیسوی :

گرما طبیعت بجانب تفریح محتاج می شود در آن زمان مقیاس الموسم از هشتاد و پنج درجه تا نود و پنج درجه متصاعده میگردد و عیاشان برای کسب هوا با اطراف و دلمات میروند و در ایل ماه مار طول نهار کشمیر چهارده ساعت و سیزده دقیقه و نیم دقیقه می رسد و قتیکه باران برشکال مترشح گردد بعض اوقات برق و رعد و صاعقه و تگرگ و ژاله متصدع می باشد و حدت آفتاب روز بروز کم گردد.

سوم فصل خریف - و آن عبارت از ماه اسوج و کتک و گکهر می باشد در آن وقت سخونت هوا به یبوست مایل گردد به سبب تبدیلات اندک کندهای حواس و یبوست حاصل می شود و مردمان در جمع کردن اسباب زمستان مثل همینرم و زغال و سالن های خشک و غیره متوجه باشند و برای ششماه مهتیا کرده می گذارند و در آخر موسم برودت بدرجه کمال رسد که درختان از صلاحت برد برگ ریز می گردد و فضائی غبارناک و کوهسار پوشیده و آفتاب گرفته میباشند و بر کوهستان اطراف نزول برف شروع می کند مردمان لباسهای گرم مثل پشمینه و پتو و پوستین و طاف پوشاک پشته دار پوشند و بجانب مکانات گرم رجوع کنند و مردم عوم آتش کده کانگری شب و روز در بغل گرفته دفع برودت می سازند و در موسم زمستان آن را بسیار عزیز می دارند چنانچه گفته اند - بیت

مطابق اکتوبر، نوامبر و دسامبر ماه های تقویم عیسوی :

۱۱۸ - "الوان"

۱۱۹ - کیمیه های که نه پشم به عیب و نه نایلیده گردد در نزد االیان کشمیر به پتو موسوم شوند :

۱۲۰ - صورت کانگری بر صفحه آینده باید دید :

کانگری در نفل بگو چون است

لیله در کنار مجنون است

و به باعث حرارت کانگری بر شکم و بن ران مردم کشمیر داغهای
سیاه بلکه قرصه و آبله پیدامی شود و با وجود کثرت البسته و اقامت
از کانگری گریز ندارند.

چهارم فصل زمستان که عبارت از ماه پوه و ماگه و پهاگن^{۱۲۱}

می باشد آن وقت در هوا برودت و یبوست غالب گشته مسددمسام و
مکدر هوا و مقوی معده و باه میگردد در آن زمان مردمان در و دریاچه بسته
کرده در مکان گرم مثل حمام و غیره می نشینند و در ماه پوه و ماگ بارش
برف متواتر متراکم گردد. و بعض اوقات در نفس شهر قریب دو دره
برف جمع می شود زیاده بر آن حکم نادر دارد. آب های تالاب ها و نهرا
منجمد گشته یخ بندی های عجیب با شکل غریب متصور گردد و در آن روزها
مقیاس الموسم بدرجه انجماد برسد و در دامن بام های خانه قطارهای

کانگری

دنگاله باشکال مخروطی معلق می باشند - و در بعضی زمستانهای سخت
گاهی می باشد که بخارات ارضیه در فضایی آسمان عالم گشته هوایی
دمه واقع می شود که آن موسم مسموم را بزبان کشمیری ^{۱۲۲} "کٹ کشو" گویند
و در آن زمان فراز کوستان رفیع آفتاب جلوه گر بوده بارش برف و
باران موقوف می باشد و قریب ساحت زمیں هوای تیره و اندوه گیر
گردد و موسم آن گاهی تا دو نیم روز گاهی تا دو نیم هفته بعضی تا دو نیم
ماه گزنده و سوزنده میباشد و بصولت بمردت شاخسار اشجار
را رطوبت اصلیه شپلیده خشک گرداند مردمان بسیار تنگ می آیند
و بیضه ها منجمد می شوند و تیل سیاه مثل روغن در کاغذ بسته کرده
بقالان میفروشند در آن زمان بعضی اوقات دریای بهت ^{۱۲۲} هم یخ بند
می شود چندان که مردان بالای آن سوار می روند و تالاب اولر در آن
وقت همیشه منجمد می گردد که بالای آن مردمان بارهای گراں برداشته عبور
مردر میکنند بعضی اوقات تا دو سه ماه بسته می باشد میگویند که در
سال ^{۱۲۲} هجری موسمی زمستان سخت مشکل بود و دریای بهت تالاب
اولر منجمد شده پرگنه سایر المواضع پائین که برکناره تالاب اولر سمت
جنوب است و پرگنه کهو هامة بجانب شمال در آن وقت مردمان سایر المواضع
پائین فرازیخ بندی تالاب اولر در کوپه هامة آمده به همان راه بارهای
گاه خشک بردوش گرفته و پس می رفتند و در اثنای راه برگ گاه

^{۱۲۲} نام کشمیری این دریا "دیتا" است که به فارسی "بهت" شد - نزد علماء یونان
قدیم همین دریا به "لانی دس پس" و نزد علماء سنسکرت به "وسته" مشهور است
بزبان پنجابی و اردو به "جهلم" معروف است

بسیار افتاده بود و در راه بسا که برگ های پتار برابر پنجه مرغ شده بودند
و تخم ریزی شالی بقدر یک گره از زمین رسنه بود. آن زمان چهارده راس
اسپان از جانب سایر المواقف بر سطح ریخ بندی اولر بامید خوردن برگ گاه
که در عرض راه افتاده بود بطرف کویهامه عبور کردند اسپان مذکوره در
کویهامه رسیده تخم ریزی شالی خوردند تا آن زمان ریخ بندی تالاب استوا
و برودت هوا گزنده و آفتاب محجب و بهت سرد بود و تالاب اولر
مع جمیع تالاب با بعد انقضای سه چهار سال ضرور در یک سال منجمد
گردد لیکن گاه اوقات دریای بهت هم انجام پذیرد چنانچه در سنه و
سال ۱۱۹۵ و سال ۱۲۳۱ و سال ۱۲۴۸ و سال ۱۲۹۶ هجری
دریای بهت منجمد شده مردمان بسیار محنت کشیدند. از آن جا که هوای
زمستان این جا دشوار است موجب آن مردمان بلاد دیگر درین ملک بود
و باش نمی کنند لیکن ساکنان این جا را موجب عادت چندان دشوار
نمی شود و در بعضی فصول زمستان هوا باعتدال و بارش و برف اندک
می باشد در آن سال به باعث کمی آب اکثر بامان نقصان منرو عات متصور
گردد.

ریاح کشمیر

باد جنوب در ماه ساون و بادرون بر تیغ کوه بانهاال سمت جنوب بعد دوپهر
روز تا شام و خفتن ابر سفید بمسافت یک دو میل حاوی گردد بزبان کشمیری آن
داوه ال میگویند و از سحاب مذکور صرصر سخت که بصولت آن اجاز متحرک
گردد بر آمده در ساعت کشمیر منتشر شود و بعضی اوقات درختان سطح کشمیر
را در هم برهم سازد. گویند که به هیوب ریاح مذکوره محصولات این دیار پنجه و
بالیده می شود و بعد تسکین ریاح سحاب مرتفع گردد پس برق های لامعه

متواتر و متراکم در کناره آسمان تا آخر شب جلوه می دهد و بعضی تجربه کار میگویند که اکثر اوقات بهبوب ریا ح هفتم ساون شروع می کند و یازدهم ماه موقوف می شود و هفدهم ماه ساون باز خود میکند.

باد دبور در اوقات متذکره بالامیان دره کوه دپهنه و کهاوره سمت مغرب از حد و پنجاب بعد دوپهر روز به شدت می آید و از باره موله باطراف منتشر گردد گویند به بهبوب ریا ح مذکور در ملک کشمیر تپ لرزه عارض نگردد باد شمال در بعضی ایام تابستان فراز کوه کرنا که آن را بزبان کشمیری فساد نار گویند محاذی گوشه شمال و مغرب بر کناره آسمان خط های شعاعی هویدا گردد و بعد ازاں تند باد شدید که اشجار تنادر را از بنخ بر کند می آید بزبان کشمیری آن را کامراجی می گویند.

ایضاً در موسم تابستان بعضی اوقات محاذی کوه وجه بال میان گوشه شمال و مشرق ریا ح سخت می آیند درختان و عمارات را قلع قمع سازند بزبان کشمیر آن را وجه واو گویند.

کوه سار کشمیر

پیرامون ساحت این دیار کوه سار بے شمار مانند حصار تا مسافت بسیار مسلسل و متخلخل محفوف است محاذات آن بکمال طراوت و نصارت سرسبز و دلکش و فرحت افزا و در میان اطراف و خلل آن اشجار دیوه دار و عرعر و شمشاد و صنوبر بقدرت اینر داور کوه در کوه مفروس و اقمام و الوان نباتات عجیب و غریب انبوه انبوه در هر جای بر زمین مفروش و بالایی آن کوه سار چشمه سارهای بے شمار به هر سو جاری اما حدود آن کوستان شرقاً پیوسته است به مبادی لارخ و غرباً تا حدود منظر آباد شمالاً تا دریای

کرشنا گنگا و جنوباً ساحل چندر باگا - محققان یورپ رفعت آن کو پستان
از هشت هزار فٹ تا هفده هزار متفاوت گفته اند و رقبه آن بقول
انس^{۱۲۳} صاحب بیست و پنج هزار میل مربع ازاں جمله ذکر بعضی جبال شامخ
و کتل با که مفید رجال است گفته آید :-
کوه هر موکھ

از سری نگر به مسافت سی کرده بجانب شمال متصل پرگنه لار و کویہا
در غایت بلندی مشہور رفعت آن شانزده هزار و نود و هشت فٹ انگریزی و
بر سر آن کوه پر شکوه پنج قله منیع کہ همیشه از برف محفوظ می باشند ظاہر
ازاں جمله قله اوسط بسیار رفیع و مهیب پُر برف بنظر می آید می گویند کہ
سال تمام بر قله مذکور بوقت ابر برف می بارد همگی در ماه ساون تا عرصه^{۱۲۴}
هفت روز بارش برف موقوف می باشد - فی الاصل ہماں قله را هر موکھ
نام نہادہ اند سر لقب سدا شو موکھ - بہ معنی چہرہ یعنی چہرہ سدا شو اہل ہنود
آن را بسیار متبرک می دانند و گویند کہ ماما پاربتی جی در جنم اول با اسم
ستی مسمی بودہ بر آن کوه اقامت میداشت و در میان خلال قلال مذکور
خزینہ ای برف از عرصه روزگار موجودند و بہ سبب بعد زمانہ الوان برف
بعضی سرخ بعضی زرد و سبز و بنفشہ و غیرہ بہ نظر می آید و در ذیل آن

^{۱۲۳} ظاہر اسہو کاتب است مراد مصنف از مٹر لانس صاحب دیلی آف کشمیر است :-

^{۱۲۴} در پرگنه لار رفعتش ۱۶,۸۹۰ فٹ (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ مصنفہ پنڈت آنند کول)

^{۱۲۵} شیو یا سدا شیو بکسر شین و سکون داؤ نام یکے از خدا نگان ہنود کہ با عتقادشان آفرینندہ
قنا کنندہ عالم است بت لمے شیو در اشکال مختلفہ کہ بر کیفیت حلم و غضب او دلالت کنند
در منادر (معابد) ہند یافت می شوند - فرقہ شیو (بقیہ بر صفحہ ۷۲ :- (۱۲۶ - ۱۲۷ بر صفحہ آئندہ)

سرغزار مانی عجیب و چشمه سار مای دل فریب روح افزا است خصوصاً سرچشمه
 ۱۲۵ هـ ہر موکھٹہ گنگا جانب مشرق و سرچشمه شیرا سمت مغرب واقع میگوبند
 کہ الی حال یہ کہ از افراد بشر بر قلال کوہ ہر موکھٹہ عروج نہ کرده است۔

”قف“ چنانچہ یکی از راہبائی قدیم برای زیارت پرتماي سداشو در
 عروج قلعہ اوسط مبادرت کرده بود۔ فی الحال بہ آشوب ہجوم زنبوران معاودت
 نمود۔ الحال در ۱۱۹۰ بکرمی مطابق ۱۲۱۰ ہجری اول مسٹر جالنسین صاحب
 سر دیو براہ کو بہامہ برائے نصب کردن نشان مای کمپاس بر کوہ مذکور بامردم
 بسیار واسباب بے شمار صعود نمود و عروج قلعہ منیع دشوار دانستہ بر قلعہ
 صغیر سمت شمالی از دامن کوہ بہ مسافت چہار دہ کردہ عروج نمودہ بر فرق
 آن کمپاس نصب کردہ رجعت نمود۔ بعد آن مسٹر منٹگمری صاحب افسر سر دیو
 قریب ہزار کس ہمراہ گرفتہ عروج نمود و بر منزل اول رسیدہ باد
 صرصر ہچناں ہیجان ساخت کہ سنگہائے ثقیل متحرک شدند و احدے را

یک از سہ فرقہ ہائے بزرگ ہندوان امروزہ است۔ بنا بر تحقیق مصنف ”کاشمیر شیوازم“ مذہب
 شیوہ در ابتدائے قرن نہم یا در اواخر قرن ہشتم در کشمیر آمد و بہ قول مصنف ”قرون وسطیہ
 ہندوستانی تہذیب“ اول کسے کہ تعلیمات شیوہ را در کشمیر رواج داد سوانند بود۔ این مرد
 در قرن دہم میلادی زے زیست و یک کتاب بنام شیوہ درشتی (نظر شیوہ) تصنیف کرد علمائے
 این فرقہ تا اکنون بسیار کتب دریں مذہب نوشتہ اند۔ من جملہ ازاں ہشتاد و ہشت کتب
 تعلیمات شیوہ بہ اوقات مختلف از اہتمام ”محکمہ تحقیقات علمیہ“ حکومت جموں و کشمیر
 اشاعت پذیر شدہ اند۔

۱۲۶ هـ ”پاربتی جی“ نام زن ”سداشو“

۱۲۷ هـ پیدائش اول

۱۲۸ هـ ”ہر موکھٹہ گنگا“ نام دریا

امید زندگانی نمانده عاقبت بخیر گذشت صاحب موصوف تا عرصه نه روز
بکار مساحت مشغول مانده معاودت نمود -

”قف“ گویند بر قلعه رفیع کوه مذکور کان زمره دارد - لهذا هر جا که قلعه
کوه هر مو که بنظر می آید در آنجا مار واقعی کمتر باشد -

کوه کوثر^{۱۲۹} که از سری نگر بفاصله سی کرده بطرف جنوب نواحی دیوه سر

در غایت رفعت عظیم الشان است - و تا حدود پنجاب و جموں نمایان -

رفعت آن ۵۵۳۰ فوت انگریزی و بر اطراف آن سه قلعه منیع که آنها

را کوثرن کوثر نامند و همیشه از برف محفوف می باشند - گویند که بر قلال

مذکوره تا حال کسی عروج نه کرده بود - همگی صاحبان سرویر بر قلعه صغیر آن

عروج کرده مساحت نمودند - و در خلال قلال مذکوره مرغزار است دلگشا

وسط آن چشمه ایست معروف به کوثرناگ بسیار عجیب و همناک فقط

کوه کاجی ناگ^{۱۳۰} که از سری نگر بجانب مغرب بفاصله سی کرده در

حدود کامراج در میان علاقه دچهنه و کرناه است - رفعت آن بقول

۱۲۹ کون سرائی کوثر یاوشن پاد این تیغ های کوه که محفوف از برف باشند بجانب غرب

دره بانها واقع اند - اینها را قلعه برهمنیتر گفته می شود (جموں ایند کشیر سٹیٹ مصنفه

آئند کول صفحہ نمبر ۲) ۱۳۰ کوه کاجی ناگ یا کالی ناگ در آنر چھی پوره واقع است

(جموں ایند کشیر سٹیٹ مصنفه آئند کول صفحہ نمبر ۲) ۱۳۱ در زمانه قدیم کشیر را بدو

حصه کنونی کامراج و مر از منقسم کرده بودند - اصل این کامراجیه و مشرو راجیه بزبان

سنکرت بوده است - بنا بر آراء متداوله از مر از آن یک حصه کشیر مراد است که تا سرنگر

بهر دو جانب دریائے بهلم منقسم است و از کامراج علاقه پائیں آن بایں نوع از علامت های

که صاحب رازہ نرنگنی ذکر نموده حد این تقسیم موجوده عمارات دفاتر راج گڑھ (بقیه بر صفحہ آئنده)

انس^{۱۳۲} صاحب ۵۵۲۲ فٹ انگریزی۔ فرق آں ہمیشہ از برف معلومی باشد۔
صاحبان سرو برفلہ آں باقلہ ہر موکہ مقابل داشته مساحت نمودند۔ و
بالائے آں چشمہ کاجی ناگ مشہور۔

کوہ ہوکھ سر۔ کہ از سری نگر بفاصلہ سی کوہ بجانب مشرق و
جنوب مابین پرگنہ بزنک و مرو و اڑون واقع است۔ رفعت آں
۱۵۶۰ فٹ۔ در ذیل آں چشمہ ہوکھ سر موجود۔

گواشہ براری۔ از دچین پارہ بطرف مشرق بالاتر از پہلگام
متصل موضع فرس لن و منڈلن۔ رفعت آں ۱۴۳۶ فٹ۔ فرق آں
ہمیشہ از برف محفوظ می باشد۔ و زیر دامن شمالی آں میدانیت پر از
برف۔ در آنجا از عہد قدیم برف موجود است۔ آنرا گنج می گویند
آتش در نہر امراؤتی یا سندلار می پیوندد۔

کوہ برار بال۔ کہ از سری نگر بجانب جنوب بفاصلہ سی کردہ مابین
شاہ آباد و علاقہ ڈوڈی واقع است رفعت آں ۱۴۳۰ فٹ۔ قلہ آں ہمیشہ

(مسلسل) محلات شاہی سابقہ متعین می شود۔ دان شمنٹ جو گرافی آف کشمیر مصنفہ سٹائن

صفحہ ۱۳۳ : ۱۳۲۲ ہماں لانس صاحب کہ ذکرش در سابق آمدہ :

۱۳۳ : جموں اینڈ کشمیر "صفحہ نمبر ۲ :

۱۳۴ : درست ۵۰۶ فٹ است۔ کوہ مذکور مابین پرگنہ و بزنک واقع

است (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ مصنفہ آنند کول صفحہ نمبر ۵)

۱۳۵ : (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ نمبر ۷ : ۱۳۶ صاحب جموں اینڈ کشمیر مقام مذکور

را "ڈوڈا" نوشتہ است : ۱۳۷ ایضاً صفحہ نمبر ۵ :

پُر برف - زیر دامنش بسیار چشمه سار سرشار اند -
 کوه افروٹھ - که از سرینگر بجانب گوشه جنوب و مغرب متصل
 گلرگ سینرده هزار و سی و دو فٹ^{۱۳۸} در بلندی معروفست و در ذیل آن
 چشمه ایله پتری می جوشد -

کوه مهادیو از سری نگر بفاصله چهارده میل سمت مشرق مابین
 لار و پهاک واقعست - رفعت آن ۱۴۲۰ فٹ^{۱۳۹} - هندو آنرا متبرک می
 دانند - و بر فرق آن یخدان قدرتی واقعست که دوازده ماه همیشه در آنجا
 یخ موجود می باشد - مردمان در شهر رسانیده می فروشند - ساون
 پورنماشی پنڈتاں برائے یاترا در آنجا می روند -
 کوه امرناٹھ - از سری نگر بجانب مشرق بفاصله هفتاد و پنج میل

۱۳۸ درست ۱۴,۵۰۰ فٹ است (ایضاً صفحه نمبر ۲)

۱۳۹ صحیح ۱۱,۵۰۰ فٹ (ایضاً صفحه نمبر ۴)

۱۴۰ ساون پورنماشی نام روز بزرگ اهل هندو است - این روز چنانکه نامش ظاهر می کند در
 شب مهتاب کامل در ماه ساون هندی مطابق ماه اگست انگلیسی است :

۱۴۱ چهار منزل از پهلگام بطرف مشرق - رفعتش ۸,۹۰۰ فٹ انگلیسی (چون کتبیه صفحه ۴)

۱۴۲ غار امرناٹھ بر تپه کوه امرناٹھ واقعست و نزد اهل هندو یکی از پنج مقامات مقدسه
 مذہب برہمنان است چهار مقامات دیگر جگناٹھ پوری در ولایت اڑبہ ددارکا در
 ولایت سواشر بدری ناتھ در ولایت اتر پردیش و رامیشورم در ولایت دکن است -
 در ماه ساون وقتیکه مهتاب بر آسمان تکمیل پذیر شود اهل هندو در جم غفیر از اطراف و
 اکثاف هند هر سال برائے زیارت این غار می آیند - روزی قبل از ساون پورنماشی
 قافله زایران در پهلگام جمع می شود و روز دیگر روانه منزل مقصود گردد (بقیه بر صفحه آئنده)
 (متعلق بصفحه ۷۶)

رفت آں شانزده هزار فٹ انگریزی۔ و برکمر آں غار امرنا تھ جی موجود
رفت آں غار دو اڑده هزار فٹ۔ ہمیں است جبال شامخ کشمیر۔
غیر ازیں کتل ہائے دیگر کہ طرق و شوارع آمد و رفت مسافراں از
فرق آں مے گذرند بیان رفت و کیفیت آں ضروری است۔

کتل پیر پنچال۔ از سرنگر بفاصله ۳۵ میل بجانب جنوب عرض
راہ ہیرہ پورہ موجود۔ رفت آں ۱۱۰۲۰ فٹ انگریزی نوشتہ اند۔ تسلسل
آں کوہ تا مسافت چہار ہزار میل بقول انس صاحب سلسلہ گشتہ است
و در میان خلای آں ہر جا جنگل ہا و غار ہا موجود۔ و در موسم زمستان راہ
آمد و رفت مسافراں مسدود می باشد۔ بلکہ در موسم تابستان وقت
ہیجان باد و باران ازاں کوہ گذشتن دشوار۔ و بر فرق آں زیارت

کوہ مذکور بنا بر رفت شدیدہ اکثر اوقات سال از برف محفوظ می باشد و ہمیں است کہ
زایران این مقام مانند تن واحد یکجا سفر می کنند۔ در سلوک انفرادی خطرہ بزرگ می باشد
غایت مراد اہل ہنود از زیارت غار امرنا تھ پرستش مجسمہ لنگ (عضو تناسل) شیو جی
است کہ بتقا طرفطرات برف در غار مذکور عین شب پور نماشی از اسباب قدرتیہ بظہور
می آید۔ مصنف رازہ ترنگنی کہ اولین مؤرخ کشمیر بزبان سنسکرت است در کتاب اول
صفحہ ۲۶۷ می نگارد کہ رسم زیارت غار امرنا تھ در عہد بادشاہ نار (۱۰۰۸-۱۰۴۸ ق م)
نہنر بودہ است۔ مصنف کتاب مذکور کلہن پنڈت کہ در سنہ ۱۰۴۸ ق م عیسوی می زیست
ازیں رواج نشان دادہ است۔ (جموں اینڈ کشمیر مصنفہ پنڈت آنند کول سابق صدر بہ بلدیہ
سرنگر کشمیر صفحہ ۱۱۶، ۱۱۵، ۱۱۴، ۱۱۳) ۱۱۳۳ ق م قدیم پیر پیت سال ان شمنٹ جوگرافی
آف کشمیر صفحہ ۲۶ ۱۱۳۴ ق م (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۲) بنا بر روایت آنند کول مصنف کتاب
مذکور پیر پنچال کوہ ہے است کہ خط کشمیر را از میدان ہند جدا می کند۔ طوش از کشتوار تا منظر آباد
۱۲ میل است۔

پیر محمد که از مریدان حضرت امیر کبیر است موجود فقط -

کنتل بانہال - از سرینگر بفاصله پنجاہ میل بجانب جنوب مابین
شاہ آباد و بانہال مشہور - بلندی آن انس صاحب نہ ہزار و سہ صد
فٹ ^{۱۴۵} می نویسد - جانب کشمیر چار و جنگل بسیار دارد و طرف بانہال برہمنہ
و در موسم زمستان مردمان آزمودہ کار بغیر سواری و بار برداری بدشواری
عبور می کنند - ہر گاہ ہیمچان بادی باشد در آن وقت عبور و مرور
نیست - فی زمانہ ملازمان ہمارا چہ رنیر سنگھ ^{۱۴۶} بر سبیل کوہ مذکور جنوب
رویہ برہب باد برہمائے متعددہ پختہ و سنگین بفاصله یک یک
تیسر پرتاب تعمیر کردہ اند تا کہ بر وقت ہیمچان ریاح مسافران در میان
برہمائے مذکورہ فوراً داخل گشتہ از صدمہ باد محفوظ می باشند - با وجود
آن در بعضے اوقات بر وقت ہیمچان باد تا چند روز راہ سد و می باشد
کنتل مریل - کہ در میان پرگنہ برنگ ^{۱۴۷} و از سرینگر بجانب گوشہ

^{۱۴۵} آنند کول نقش ۹,۲۰۰ فٹ ذکر کردہ است (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۲)

^{۱۴۶} مدت حکومت (۱۸۸۵ — ۱۸۵۷) :

^{۱۴۷} اشارہ بطرف تقسیم سیاسی است کہ در زمان قدیم بصورت تقسیم کشمیر در حصص خورد
کردہ بودند - این نام تا این زمانہ موجود است - ابو الفضل در عہد آصف خان تعداد پرگنہ جات
را تاسی و ہشت رسانیدہ است و قاضی علی کہ قدسے متقدم در عہد است این تعداد را
چہل و یک بیان کردہ و نزد صاحب "ان شنت" ^{۱۴۸} جوگرافی آف کشمیر صفحات ۲۲۱, ۲۲۰, ۲۱۹
این تعداد چہل و دو است - بیست و چہار در مراد دہشردہ در کامراز -

ہر پرگنہ در طول و عرض مختلف است - در عہد مغول و افغانہ در شمار پرگنہ جات

پنج تبدیلی ہم واقع نہ شدہ - اما در عہد سکھاں قدسے کی واقع شد چنانچہ تعداد این ۱۱

مشرق و جنوب بقاصله شصت میل یازده هزار و پانصد و هفتاد فٹ ^{۱۴۸} رفیع است. راه کشتوار بصعوبت بسیار برفرق آں می گذرد.

کتل مرگن. از سری نگر بجانب گوشه مشرق و جنوب متصل نوبوکنه در عرض راه مرد و اردن واقعست. رفعت آں صاحبان سر و بر یازده هزار شش صد فٹ تحقیق کرده اند.

کتل رازدان ^{۱۵۰} انگن از سری نگر بجانب شمال نواحی پرگنه کویهامه ^{۱۵۱} در عرض راه کویج واقع است بلندی آں یازده هزار و هفت صد و هفتاد فٹ ^{۱۵۲} کتل زوجه بال. از سری نگر بقاصله هفتاد میل به طرف مشرق در حدود پرگنه لار مابین سونه مرگ و در ^{۱۵۳} اس محل خوف ناک است رفعت آں یازده هزار و سه صد فٹ ^{۱۵۴}. در موسم زمستان عبور آں غیر ممکن چه در آن جا

سی و شش پرگنه بماند. و در عهد خاندان دوگره (موجوده) اولاً شمار مذکور تا چهل و سه پرگنه جا رسید لیکن بعد از آن این تقسیم در اتباع انگلیسیاں درهند در هشت تحصیل کرده شد (ان شنت جیوگرافی آف کشمیر صفحه ۱۳۵-۱۳۴)

^{۱۴۸} جموں ایند کشمیر سٹ "صفحه ۵

^{۱۴۹} (ایضاً صفحه ۶)

^{۱۵۰} کوه مذکور بنام تراگ بل نیز شهرت دارد. (جموں ایند کشمیر سٹ صفحه ۴)

^{۱۵۱} مابین گریز و بانڈی پور (ایضاً)

^{۱۵۲} گریز (ایضاً)

^{۱۵۳} درست ۱۱,۹۵۰ فٹ است (ایضاً)

^{۱۵۴} زوجیلا و زوجی بل هر دو آمده

^{۱۵۵} (ایضاً) ^{۱۵۶} (ایضاً)

هیجان باد اکثر اوقات متصادم باشد هرگاه اچنانا در موسم سرما قافله برآں
گذر کند به سبب هیجان باد کسی از قافله آشفته گردد و خود بخود برف در
بغل می اندازد و می خورد و خود را می غلطاند پس رفقای خود او را زرد و کوب
کرده برداشته می برند ورنه هماغه ضایع میشود و بالای فرق آن کوه
جائے است که آن را برآنگن میگویند ساکنان آن طرف قایل هستند که در آن
جا نصف اجنه است بعضی کسان جنیه را بصورت عورت دیده او را برآنجی
نام نهاده اند گاهی در آن جا صدای نغمه و ساز سموع می شود میگویند که
در آن جلیب شتر اکثر مسافران تلف می شدند تا که در عرصه سنه ۹۰
شخصی از اولیاء اللہ مسمی شیخ عبداللہ گزریالی در آن جا گذر کرده از
ساکنان آن نواح احوال آنجا شنیده بر فرق کوه و زیر دامن آن برجهای
متین استوار ساخت و چند روز به مقام برآنگن توقف نمود و به توجه
باطنی جنیاں را حاضر کرده برای آن بآندری معین ساخت یعنی مزدور از
زاد راه خود و تاجر از مال تجارت خود چیزهای خیرات کند تا که هر کس
بآسانی بگذرد و آن رسم الی الآن جاری است - ابتدای لگنه گیر تا حدود
زوجه بال دره کوہسار به مسافت دوازده کرده بسیار تنگ و دشوار گذار
است از زمین و یسار کوہسار مانند حصار ایستاده میان آن رود بار سنده
لازمیگذرد و در ماه ماگ و پهاگن تمامی کوہستان از برف مملومی باشد

۱۵۷۶ بابا عبداللہ گزریالی مرید با صفا حضرت بابا نصیب الدین غازی علیہ الرحمۃ است -
کرامات و خارق العادات بیشتر داشت در سال ۱۱۷۰ هـ انتقال فرمود - قبرش در موضع
گزریال پرگنه و تر است ۱۵۷۸ رودبار مذکور مثل کوه زوجه بالا از در میان کوه هر یک
و کوه امرنا تھ گذشته نزد شادی پور شامل دریا جہم میگردد و در جوں ایند کشمیر سٹیٹ صفحہ نمبر ۵

و آن وقت از تیغ کوه سنگی با پارۀ برفی بجانب سفلی غلطیده می رود
تا که برف را منظومی ساخته همچنان زور و شور می کند که تمامی برف اطراف
لغزشیده بکمال تندی از کوهسار بسیار فرود آمده به جانب پیمین صعود می
کند. باز هم چنان از کوهستان پیمین به کمال جوش و خروش فرود رفته بجانب
بسیار صعود می نماید در آن زمان میان آن کوهستان طرفه احوالی می باشد
حتی که تمامی برف فراز قلال جبال فرود آمده در شیب آن دره جمع گردد
و بالای دریای سند بسان سقف سطح نمودار شود بلکه بعضی اوقات تا
عرصه یک دو هفته آب رود بار سند رود می باشد و در آن زمان
مسافران از راه محرابی سند بر سبیل برف عبور و مرور می سازند و
بعد از بان برف در راه جیغ^{۱۵۹} راه زوجه بال بدستور جاری می شود.

کنتل^{۱۶۰} تنه چهنو. از سر ینگر بجانب گوشه شمال و منصرف منتهای
پرگنه اوتر. رفعت آن نه هزار و سه صد ف^{۱۶۱}ت بر فرق آن راه کرنا و جاری
است از سر ینگر به مسافت ۲۰ میل.

انتباه. کوه عجیب بغیر اتصال جبال مقطوع و معرا و خوش نما
سمت شرقی بسان سه ستاره میسران بر سطح کشمیر نمایان هستند کیفیت
هر سه در ذیل گفته شود.

تخت سلیمان. که قریب شهر سر ینگر شرق رویه بطرف شهر
استاده می بیند. ظفر خان حسن گفته است.

۱۵۹ مطابق ماه منی تقویم انگلیسی :

۱۶۰ "جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ" مصنفه آنند کول صفحه نمبر ۴ :

۱۶۱ کرناہ :

نهی چون پای بر تخت سلیمان شود کشمیر شهر او نمایان
 ملا احمد در تاریخ خود رقم طراز است که حضرت سلیمان ^{۱۶۳} پیغمبر بر
 هوامی پیرید و چندی بر فرق آن کوه آرمید لهذا آن کوه را تخت سلیمان
 نام کرده اند ایضا در ^{۱۶۳} ک راه سندیمان بت خانه ریشی شور
 بر فله کوه مذکور آباد کرده است بنا بر آن آن کوه را کوه سندیمان می
 گویند فقط شنکر اچارج ^{۱۶۶} نام شخصی در آن جا عبادت میکرد و عمر عزیز
 در مباحثه بود مالبس بر د موجب آن اهل هندو آن را کوه شنکر اچارج
 نامند و در زمان پیشین کوه مذکور را جیٹ لدرک میگفتند رفعت آن
^{۱۶۴} ۹۲۹۳ قف -

ماری پریت موثر خان هندو می نگارند که در زمان پاستان
 شارکا دیوی بصورت شارک متشکل گشته لخته از کوه سمیر به منتقار خود

^{۱۶۲} نواسه ملا احمد علامه است در زمان سلطان زین العابدین بود. از مصنفات او تاریخ
 وقایع کشمیر و ترجمه فارسی مهابهارت است.

^{۱۶۳} سلیمان بن داؤد علیه السلام (۱۰۳۴ - ۹۷۵ ق م)

^{۱۶۴} کلجک یا کل یک - نزد اهل هندو در دنیا چهار دور اند باین ترتیب ست یک و ترنا یک و

دو پریک و کل یک و مدت هر یک بالترتیب ۱۲۸۰۰۰، ۱۲۹۶۰۰۰، ۱۲۹۶۰۰۰، ۱۲۹۶۰۰۰، ۱۲۹۶۰۰۰، ۱۲۹۶۰۰۰

سال است. نزد ایشان سه دور اول گذشته اند و اکنون دور چهارم که موسوم به کلجک یا به

کلجک هست جاری است. درست یک همه مردمان ست کردار بودند و در ترنا یک ۳ و در

دو پریک ۲ ایشان راست کردار بودند و در موجود ۱ ایشان ست کردار اند. و گویند بعد

از ختم این دور از سر نو درست یک و ترنا یک و دو پریک و کل یک خواهد آمد و همچنان تسلسل

خواهد ماند تا که بعد از انقطاع هزاره دور مثل آنها دنیا فنا خواهد شد. نمبره ۱۶۵

برداشته آورده دریں جا بر سر جلد بو نهاد بنا بر آن آن تخت را ماری پریت
می گویند (ماری به معنی شارک پریت به معنی کوه) بعضی ماری در دمن پیٹ
نام کرده اند لهذا اهل هندو آن را متبرک میسند و آنند - مؤرخان اسلامیه
کوه مارا نامیده اند در زمان پاستان کوه مارا میان شهر مانند مرکز
دائرہ نمایاں بود چنانچه زیر دامن آن قلعه ناگزنگر از تعمیرات اکبر شاه شهر
پناه موجود است اکنون به صدمه حوادث و نوازل آبادی شهر و دولت
خانه شاهی ویران گشته بجائی عمارات منروعات یافته می شود و بر
فرق آن قلعه عطا محمد خان^{۱۶۸} موجود و بر کمر آن غرب رویه مکان شارکا دیوی

بر نزد ما قیامت و نزد هندو "پرئی" است :

۱۶۵هـ پسر راجه رانند است شصت و پنج سال حکمرانی کرده راهی ملک بقا شد
۱۶۶هـ شمکریا شنکرا چارج نام مختلف علمائے دین و بالخصوص یک عالم دین و مبلغ مذهب
برہمنی است که مطابق روایتی مابین ۸۲۰ - ۸۸۰ هجری زیست و به روایت دیگر ۲۰ سال قبل مسیح بود
شخص مذکور باشندده مالابار یا کریرا است شنکرا چارج تمام عمر خود در بحث و مناظره صرف نمود و
درین فن چنان چرب زبانی و حاضر جوابی داشت که تا امروز نزد متبعین ثانی شیوا بشمار می رود
کرامات های چندین برابر منسوب کرده می شوند شنکرا چارج چهار شاگرد بزرگ داشت که نامش
بایشان زنده جاوید شد یک از ایدم پاد دوم هتملکا سوم سوریشور و چهارم ٹوٹکا
است از شاگردانش یک کس آندگیری نام تاریخ مباحثه اش نوشته است : از بعض روایات
پچان معلوم میشود که شنکرا چارج مذکور پیر و شیو بود : ۱۶۷هـ درست ... رافٹ است (دی
ٹورٹ گاٹ ٹو کشمیر لداخ اینڈ اسکر و مصنفه آر تفسیر نوی صفحه ۳۸) : ۱۶۸هـ عطا محمد خان
پسر مختار الدوله شیر محمد خان از سرداران افغانه است چندے از جانب شجاع الملک پسر
تیمور شاه حاکم کشمیر بود بعده از ضعف او استفاده نمود خود سر شد - آخر از دست فتح محمد خان
شکست خورده ترک کشمیر نمود و بمع برگ دبارش عازم پشاور شد : دنگارستان کشمیر صفحه ۳۳ : ۱۶۹هـ

مرجع اهل هند و جنوب رویه زیارت حضرت شیخ حمزه مخدوم مطاف اهل
اسلام و نیز علامت مسجد ملا شاه و خانۀ دارا شکوه جنوب رویه آن موجود
رفت آن از بحر محیط پنج هزار و هفت صد فٹ

آپک پینگ از سرینگر به فاصله هفت کدو به جانب شمال قریب
صفا پور بر ساحل جنوبی مانس واقع است و در ذیل شمالی آن سنگ چونه
پخته می سازند و بر کمر آن جانب جنوب چشمه آب می جوشد و بلندی
آن از معدل بحر محیط شش هزار و دو صد فٹ

دارا شس - واقع در پرگنه مانجهامه مقابل کوه مارا سمت چپ
منقطوع و معرّ و در ذیل آن موضع رط سون و پیو ڈاره واقع و فرار آن
زیارت بابا رجب دین رفعت ... ۲۰۰ فٹ -

مرغزار لائی کشمیر

بالای کوهستان این دیار مرغزار لائی بسیار در غایت وسعت مُسطح

۱۶۹۰ هجری قمری بنحسائی است و شاه محمد نام - در غنفلوان شباب از علوم متداوله فارغ گشته -
اولاً در خدمت حضرت میان میرج لاهوری و ثانیاً در کشمیر وارد گشت - زیرا دامن کوه مارا
سکونت اختیار نمود - از جذب باطنی بهره کامل داشت و پیر طریقت شهراده دارا شکوه
پسر بزرگ شاه بها بود بکلامش از تصوف مملو است در حالت نزع تاریخش
و فاش گفته ع داد در توجید ملا شاه جان ۱۶۲۰ هجری قمری

۱۶۰۵ میل انگلیسی - دنگارستان کشمیر صفحه نمبر ۸۷

۱۶۰۵ ایضاً صفحه ۸۷

۱۶۲۰ هجری قمری بابا بام الدین است - کرامات و خارق العادات از حد داشت -
مدفنش در موضع ناگه ناران است - تاریخ و فاش معلوم نشده

و ہموار و بلطافت فضا و لطافت ہوا دل کش و خوش نما جا بجا موجودند۔
اقسام گل ہای رنگارنگ ہر سو شگفتہ و بسنہای خوش رنگ ہر جا رستہ
در موسم تابستان طایفہ شباناں و گلہاناں رمہ ہا و گلہ ہای چار پایاں جمع
کرده فراز مرغزار ہا برای چرانیدن می برند و در ماه کتک واپس می آرند۔
تشریح بعضی مرغزار شایاں کہ پسند شایاں و سیرگاہ سیاحان دوران
است گفتہ آید۔

مرغزار گل مرگ۔ مرغزار بہت دل کشا و خوش نما از سربنگر بہ فاصلہ
سی میل جانب مغرب فراز کوه رنبوہ^{۱۴۳} متصل پرگنہ بانگل^{۱۴۴} طوالت سطح آں
قریب سیل و عرض بدرجہ اوسط قریب دو صد درعہ تا چہار صد
درعہ حوالی آں اشجار صنوبر و عرعر منقطع و خوش نما موجود۔ و در وسط
آں نہری ست سیال عرض آں تقریباً پنج درعہ۔ آب آں بہ سبب
استوای محل بہ تدریج جریان می باشد و در حکومت خود یوسف شاہ
چک بہ سواری سفینہ کوچک درآں بوی سیر می کرد و در سطح آں
گل زمین گل ہای رنگارنگ زیادہ از بہت و پنج رنگ شگفتہ می باشد۔

۱۴۳ پنڈت آنند کول بجائے "کوه رنبوہ" کوه افروٹ نوشته است۔ امکان است کہ
نام دیگر کوه مذکور رنبوہ باشد۔

۱۴۴ "بانگل" بمسرگاف پرگنہ است در علاقہ کامراج حصہ زیرین کشمیر۔ صاحب راج ترنگنی
اورا بھانگیلا نوشته است (ان شمنٹ جھوگرافی صفحہ نمبر ۲۲۱)

۱۴۵ ملک جیدر و صف گل مرگ را بالفاظ ذیل بیان کردہ است :-

روزے از زبان قدسی بیان قبلہ عالم و عالمیاں خدیو زمین و
زمانیاں الخاقان ابن الخاقان نور الدین بھانگیر بادشاہ کہ ترجمہ الہام

از آن جمله گل زن دور برنگ حرا به غیر سبزه و شاخ بر وقت ذوبان برف
به مثابه نوبه قالبین یک دست از زمین می روید و تا دوسه روز پشتر شده
گردد بسیار خوش نماست. و قتی جهانگیر پادشاه یک دفعه دسته گل با
بدست خاص چیده بست و یک قلم گل با در دست آمدند پیشتر مرغزار
گل مرگ را گوری مرگ می گفتند در سنه ۹۸۹ هجری یوسف شاه چک در آن جا
بر موقع رفیع عمارات مینع بنا ساخته به گل مرگ موسوم ساخت در آن جا
همیشه داد و عشرت می داد بعد آن شاهان مغلیه در آن گل زمین سیر و
سیاحت می کردند و جهانگیر شاه اکثر اوقات در آن جا بسری برد
شبانان را منع کرده بودند که ربه را بدان سونه برند بعضی زمینداران
بانگل برای حفاظت آن مقام جاگیرات عطا کرده بودند. درین زمان
عیاشان انگلستان گل گشت آن خوش میدارند و تمیرات میسازند.

است به بنده حکم شد که برائے یادگار میرزا ایلچی شاه عباس از
خوبی لمئے کشمیر بیان بکنم بنده عرض کرد که ما بین پرگنه بانگل و
باره موله براه پونچھ یلاقے ایست گوری مرگ (گل مرگ) ...
چنانچه بطریق سیر در آنجا گل گشت واقع شد که یک بار دست
به گل با انداختند مقدار بیت و پنج بدست مبارک درآمد.

۹۸۹ هجری ایضاً

۹۸۹ هجری در سنه ۹۸۹ هجری است آنکه در متن است غالباً سهو کاتب است. بر دایره فرشته
یوسف شاه چک از ابتدای سنه ۹۸۹ تا سنه ۹۹۹ هجری حاکم کشمیر بماند.

مرغزار سونه مرگ مرغزار است از سر بنگر به فاصله شصت میل جانب
مشرق منتهای پرگنه ^{۱۴۸} تعل متصل زوجه بال میان دره کوهسار برب دریاى سند لار
باقسام گل های رنگارنگ و بسره های دل پسند موصوف طول آن تقریباً دو
کرده عرض آن مختلف و در موسم تابستان رمل ها و گل های زمینداران برائے
تعریف در آن جا میباشند و در اطراف جبال آن اشجار شمشاد و عرعر فراوان
و هوای آن در غایت لطوبت و نخل بر وقت نصف النهار دل کشاست و در
وسط شب خنک - درین زمان سیاحان انگلستان آن مقام را پسند کرده
اند فقط -

مرغزار و شنه سر - یلاتی است در کوهستان لار زمینده به گوناگون
بسره ها و گل های فریبنده در وسط آن تالاب و شنه سر ظاهر و در آن جا باران
مثل غبار ترشح می کنند که در تمام روز یک لباس تر نمیشود و قسمی از گیاه بسیار
نازک در آن جامی روید که از برگ مقطوع آن شیر می برآید - و قتی که مادیان ها
میخورند به کثرت لبن بچه های آن ها ساقط میشود -

کنه مرگ ^{۱۴۹} - چراگاه است مرغوب متصل زوجه بال سمت در اس رمل ها
و گل های بسیار در آن تعلفی می سازند و فریه می شوند -

گنگه بل مرگ - یلاتی است دل پذیر زیر دامن جبال ^{۱۵۰} هر مو که متصل هر مو که
گنگا بکثرت بسره زار و گل های بے شمار زبده کوهساران این دیار -

ناگه مرگ - مرغزار است سر بسره و شاداب میان پرگنه کویهامه و

^{۱۴۸} بقول صاحب جموں و کشمیر "سیٹ" لار - و این پرگنه ایست در علاقہ کامراج و ان شنت
چوگرانی آن کشمیر صفحہ ۲۲۱ ÷

^{۱۴۹} کنه مرگ ÷ ^{۱۵۰} بقول پنڈت آنند کول بالائے کوه برتھه در پرگنه لار ÷

لولا^{۱۸۱} در غایت فسحت مشهور -

منه مرگ - بیداقیت وسیع بطرف گوریس^{۱۸۲} بالای لب کچال آب و هوای
دل کشا -

وجه مرگ - مرغزای است بر کوه وجه بال نواحی پرگنه کوی بهامه بر سر
راه گوریس تکون گلها و سبزه ها در آن جا بسیار -

مهاش مرگ - بر فرق کوه برنجه^{۱۸۳} در بیداق پرگنه لعل بر سر راه تبیل
در وسعت قریب هفت میل مربع - هنگام سیاحت آن ساعت کشمیر
دست معائنه می شود -

سالن مرگ - در ذیل کوه^{۱۸۴} هر موکه جانب شمال به کمال خضارت و
نضارت خوشنما - وسعت آن قریب ده میل -

مرغزار بنگس - در بیداق کامراج سمت کرنا^{۱۸۵} در غایت لطافت و
نظافت هوا مشهور باقسام گلها معروف خصوصاً گل زن دور در آن جا
بسیار متکون می شود و در موسم تابستان مردمان گوجر و شبانا از علاقه
کرنا و درآوا و کامراج به موه دواب و مواش خود در آن جا می روند و تا
عرصه چهار ماه در آن جا سکونت میدارند و بر فرق آن راه کرنا جاری
می باشد -

توسه مرگ - بالای کوه متصل پرگنه بانگل که آن را توسه میدان می گویند

^{۱۸۱} مطابق راجه نرنگنی کوه با سرم دولا و هر دو در علاقه کامراج : ^{۱۸۲} جموں ایند کشمیر

سبب صفحه ۸۷ - اما در دے همراه گیریز ذکر برزل نیز آمده است : ^{۱۸۳} ایضاً :

^{۱۸۴} بقول پنڈت آنند کول بالای کوه برنجه چنانکه مذکور شد :

^{۱۸۵} کرناہ :

راه پنوجه میان آن جاری می باشد گل های رنگارنگ خصوصاً گل زن دور
در آن جا موفور است و چراگاه وسیع و مشهور -

ننه مرگ - بیدلانی است فراخ در حدود کوپسار کهل ناره و او
بطرف گول ^{۱۸۸۶}مرگ بالاتر از واسک ناگ در غایت وسعت و وسعت مشهور
اکبر بادشاه یک بار در آن جا رفته دو روز به سیر و شکار مصروف بود و در میان
ننه مرگ ^{۱۸۸۷}جای آباد ساخت الی آلان موفور است -

زجه مرگ - بالائی کوه دیوه ^{۱۸۸۸}سراز جبال کوثر سمت مشرق در عرض
راه کنوری بر کوه ناربل در غایت لطافت هوا و اقسام از مار و سبزه ها معروف
از شوپیان به مسافت ده کرده جانب جنوب وسعت آن قریب هشت کوه
مربع -

بیدلاق رای نیور - مرغزار است عجیب از شوپیان بطرف جنوب متصل
کوه لمایت کهوڈ در عرض راه بدلی در غایت وسعت مشهور باقسام ریاحین
دل کشا و سبزه های دلنشین معمور رمل های راجور و شوپیان در آن جا تعلیف
میسازند -

مرغزار ^{۱۸۸۹}نندن سر متصل کوه پیر پنچال به مقام روپڑی جانب جنوب
به دفور گلزار و علف زار دل کشا و مرغوب در وسط آن تالاب نند سر
بسیار خوب -

فام مرگ - مرغزار است دل کشا محاذی کوه هوکه سر در عرض راه

^{۱۸۹۰} و بقول آنند کول بر سر راه بطرف پونجه :

^{۱۸۹۱} جموں ایند کشمیر سٹیٹ صنو نمبر ۸۷ : ^{۱۸۸۸} ایضاً

^{۱۸۹۲} مؤلف جموں ایند کشمیر سٹیٹ "ایں" نند سر مرگ نوشته است :

۱۹۰ مروج بالوان گلهاء و بسزه نام معروف -

مرغزار مرگن - بالای کوه چو گام جانب کوتهار سطح آن چار کرده مربع و دران مرغزار گلهائی دل فریب متکون می شوند و راه وارون^{۱۹۱} میان آن جاری است -

بڈ مرگ - چراگاه دچهن پاره بالای کوه آژو و منڈلن بسیار وسیع

از بار و بسزه زار دران جا بسیار پیداوار راه امر ناتھ جی بدان صوب می رود
زبه مرگ متصل بڈ مرگ^{۱۹۲} - بالای کوه مذکور به کمال خضارت و نصارت مشهور -

مرغزار سنگ سفید - مرغزار است بآب و هوا دل کشا فراز کوه سنگ سفید از راه چار حوالی آن چشمه ایست عجیب سیاحان جهان برای کسب هوا و سیر و صفا دران جا اکثر می روند -

استخان مرگ^{۱۹۳} - بیلاقیست بر کوه دچهن پاره بالاتر از شیشرم ناگ در وسعت و فسحت و کثرت گل ها دل پذیر و بے نظیر درین زمان اکثر صاحبان سیاح برای شکار دران جا می روند و در سال ۱۹۴۰ بجرمی لارڈ پین و ایسرائی کشور مهند برای سیر و شکار دران جا رفته بسیار خوش وقت شد -

۱۹۰ و بقول مؤلف مزبور نزد وارون^{۱۹۱} ایضاً ۱۹۲ ایضاً ۱۹۳ ایضاً

۱۹۴ استان مرگ جموں ایند کشمیر ٹیٹ صفحه نمبر ۸ - بقول پنڈت آنند کول مرگ مزبور

ما بین کوچه ساسکت و پہل گام واقع است - رفعت ۱۰۰ تا ۱۲۰ فٹ :

۱۹۵ در علاقه مرزا - بردایت سٹائن نام قدیمش "دکشن پارا" بوده است :

نقطه ایست که مزار حضرت شیخ نور الدین در آن جا واقع است از سرنگریفاصله سجدہ میل :

کریوه های کشمیر^{۱۹۶}

در ساحت این دیار کریوه های بسیار مسطح و منقطع به هر جا موجود است که از سطح درجه اوسط از یک صد فو تا دو صد فو مرتفع می باشند از آن جمله بعضی ها به جبال اتصال دارند و بعضی ها بلا اتصال مرتفع.

کریوه^{۱۹۷} من - از سر نیگر بجانب جنوب به مسافت هجده کرده در میان پرگنه نانت^{۱۹۸} که طوالت آن یک فرسنگ و عرض آن تقریباً یک میل تا دو میل - در ذیل آن چشمه سار بون و انت ناگ و غیره بمون بے شمار همی جوشند ساحت آن مسطح و هموار قابل زرع و لایق آبادی است لیکن به سبب نایابی آب این وقت خراب.

منتر جسم رتنه پوران^{۱۹۹} می نگارد که در او ایل کل جوگ راجه رام دیو

^{۱۹۶} کریوه ها جمع کریوه پشت بلند از کوه مثلاً -

دیده انداز پس کریوه غیب

رب خود را بدیده لاریب (شعر اللغات)

^{۱۹۷} تحصیل انت ناگ : ^{۱۹۸} من (جوزراج) : ^{۱۹۹} ملا احمد کشمیری بنیله مت

پوران کتابی است قدیم که مشتمل بر حالات مقامات مقدسه اهل هندو کشمیر است :

انبار مصنف رازه ترنگنی پنڈت کلین راج به کشمیر قدیم از این کتاب مأخوذ است علم الاصلنام کشمیر که پیشتر متداول سکان این دیار است از بنیله مت پوران مأخوذ است هندوان این خط بنیله مت پوران را تصنیف راجه بنیله ناگ (چشمه ویری ناگ) که وقت در شکل انسانی حلول کرده بود خیال می کنند - باعتقادشان کتاب مزبور در قدامت ثانی وید (کتب المقدسه اهل هندو)

به شمار می رود لیکن بر ویسبر بولر^۱ از یک تصنیف قرن ششم یا هفتم میلادی خیال نه کرده است زیرا که نام مقامات کشمیر با این رازه ترنگنی و کتاب مزبور هیچ فرق دیافت نمی شود (این شنت جوگرافی آن کشمیر صفحه ۲۷ : ^{۲۹۳۶} - ۳۰۰۵ ق م)

بر کرپوه مذکور شهر بابل آباد کرده بود و متصل دولت خانه خاص بت خانه
مارمانده شور که بنیاد آن تا حال موجود است احداث نمود و از کوهستان
کهاور پاره نهر آبی آورده میان شهر جاری ساخت - چون نهر مذکور به
سبب یخ بندی سدود شد فرزند او راجه واسدو در ضمن شهر چاهری
وسیع و عمیق حفر نمود و بعد مرور دهور موفور شهر مذکور ویران و چاه پریشان
گشت مردمان بر کناره آن چاه رفته از مغببات سخنان می شنیدند
و مردم عوام عقیده پیدا کرده بودند که درین چاه ماروت و ماروت
دو ملک آسمانی معذب هستند باین زعم مردمان بحق بوق نذران و میراث
گرفته بر کناره آن چاه رفته موجب تقرب کبریا و انجراح مدعای خود می
پنداشتند در سال ۱۲۰۲ هجری جناب حضرت امیر کبیر قدس سره به تشریف
خاص این خطه دلپذیر را اختصاص بخشیده فراموش آن چاه چند گاه اقامت
فرمود - و از کیفیت چاه که کمین گاه شیاطین بود آگاه گشته برای پدم بنیان
بدعت آن چاه را از سنگ بت خانه و خاک ویرانه انباشته معدوم ساخت بعد
از آن جناب امیر محمد مهدی به قدوم خود این دیار را رشک فرخار گردانیده

۱۲۰۱ هجری این قدیم ترین آثار است که در کشمیر جنوبی یافت می شود - بت خانه مزبور بفاصله
چهار میل به شمال اچھ بل واقع است - همه عمارت از سنگهای منقوش است و تا پنجاه
گزی بلند است سنگهای این بت خانه در طول نوگز و در عرض شش گز اند - و بجزرت میشود
که بکدام طریق سنگهای مزبور درین جا آورده برقرار کرده اند (جموں ایندیشی رپورت ص ۱۷۱)
۱۲۰۲ هجری وصال آنحضرت در خطه پهلوی بمقام نبیر یا سوات بتلیخ ۶ ذی الحجه ۱۲۰۶ هجری شد
چنانچه ازین مصرعه تاریخی مستنبط شود -

متصل آن چاه مسجد سے بنا فرمود و یکے از منسوبان خود در آنجا نشاند آن بزرگوار
عمر خود گذرانیده در آنجا مدفون گشت - فی زماننا مردم عوام مرقد آن بزرگوار
را زیارت مروت و مروت می دانند و کریوه مذکور را صحرای بابل می گویند -
کریوه نونگر^{۲۰۳} می - واقع در پرگنه چهر^{۲۰۴} اٹ و شاوره بلا اتصال جبال مرتفع
طول آن تقریباً شش کرده و عرض قریباً دو میل مقطع و مسطح زمین آن اکثر
مزدوع یک طرفش ذرع شالی است از اشجار و خار بن خالی در باستان
راجه گلندر^{۲۰۵} بر سطح کریوه مذکور شهر نونگر آباد کرده بود بنا بر آن آن
کریوه را نونگر می گویند -

کریوه زمین پوره - در پرگنه آدون^{۲۰۶} سطح آن هموار در میان آن شیب
های بسیار و زراعت آبی و خشک و اشجار و خارزار بے شمار و بر سطح آن
دلت متعدده آباد - سلطان زمین العابدین در کریوه مذکور زمین پوره آباد
ساخت و به عمارات رفیع و کوشک های متبع در آنجا دار الحکومت خود طرح
انداخت و برای جریان آب به مسافت هفت کرده سدّی متین مسمی به
زمین^{۲۰۷} ستھو از پنجاه دره تا صد دره رفیع و وسیع افراخت و بر سر آن از

رسول (تاریخ قدوم آنحضرت دین دیار پر بهار^{۲۰۸} ه گفته اند - گویند وقتیکه آنجناب
وارد کشمیر شدند سی صد کس از علماء سادات همراه آنحضرت بودند - روز وفات آنحضرت
سه شنبه هفدهم ربیع الاول^{۲۰۹} ه است (تاریخ حسن جلد سوم)
^{۲۱۰} نونگر تحصیل اونی پوره (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۸۸)

^{۲۱۱} علاقه سکا مارج (این شٹنٹ جوگرافی آف کشمیر) : ^{۲۱۲} ابوالفضل نامش در
فہرست راجگان شامل نہ کر وہ است : ^{۲۱۳} کراہ (راج ترنگنی) اردھون (جونراج)
^{۲۱۴} ستھو لفظ ستین و تشدید تا لفظ کشمیری به معنی سدّ :

آب سونی کله نهری جاری ساخته کړیوه مذکور آباد نمود. گویند دران زمان جماعته فقیران بر مکان رسیده مری ایشان پادشاه را بطریق امتحان گفت که فقیران همسر پادشاهان هستند و دو پادشاه در یک خانه گنجینه پادشاه برای رضای فقیران از آن مکان برخاسته بمقام نوشهره دار الخلافت اختیار نمود و بعد ترمیم عمارات آن جا خراب و سد مذکور منهدم و آب منقطع گشت. کړیوه بیج بهار^{۲۱۰}هـ. رفته است مختصر از هر سو مقطوع در پیشین زمان یکے از راجهای دوران بر فرق آن دار الحکومت کرده بود. کړیوه بابا پور^{۲۱۱}هـ. در پرگنه زینه پور^{۲۱۲}هـ متصل آدون اقصای آن مسطح و هوای آن مفرح در بلندی مشهور. نگاهش با طرف دور زراعت آبی خشکی فراوان و قریه های بسیار بر سر آن. کړیوه خام پور^{۲۱۳}هـ. واقع در پرگنه ناگام^{۲۱۴}هـ بسیار وسیع در عرض راه شوپیان^{۲۱۵}هـ. زمین آن لایق زراعت آبی و خشکی خصوصاً جنس مونگ که دران جا سیردانه و لذیذ و پُر قوت می باشد در وسط آن سرای علی مردان خان^{۲۱۶}هـ موجود.

^{۲۰۹}هـ به شمال سرشگر به فاصله چهار میل :

^{۲۱۰}هـ تحصیل کو لگام - بجایزه قضیه است بزرگ در جنوبی کشمیر بنیادش راجه و ح (ق م

۱۰۶-۱۱۴) نهاده است تعداد سکان ۴,۴۲۴ نفر (جموں ایند کشمیر سٹیٹ صفحہ ۱۱ د ۸۷)

^{۲۱۱}هـ تحصیل کو لگام - ایضاً : ^{۲۱۲}هـ جنیا پور (جونراج) : ^{۲۱۳}هـ تحصیل کو لگام

^{۲۱۴}هـ ناگام (جونراج) : ^{۲۱۵}هـ جنوبی کشمیر آبادی ۱۱۴,۲۱۱ نفر (جموں ایند کشمیر سٹیٹ صفحہ

۸۸ د ۱۱) : ^{۲۱۶}هـ در عهد شاه جهان دو مرتبه حاکم کشمیر بود. بار اول در اشد مطابق ^{۱۶۴۱}هـ

و بار دوم ^{۱۶۵۰}هـ مطابق ^{۱۶۴۹}هـ :

کریوہ ناگام۔ در عرض راہ چرارہ رفیع و وسیع قابل زرع ^{۲۱۷}للمی بے
آب و در وسط آن چشمہ انیل ناگ ^{۲۱۸}ہمولناک بود الحال مفقود۔

دامودر و در۔ از سر نیگر بہ فاصلہ پنج کردہ جانب جنوب واقع در
پرگنہ ^{۲۲۰}اچہہ طول آن قریب ہفت میل و عرض آن دو میل از ہر سو مقطوع
و ہموار و در وسط آن شیب لمی بسیار خالی از اشجار و خارزار بے
آب۔ زراعت اجناس ربعی و خریفی بآبیاری باران سیردانہ و پُر قوت
می باشد۔ قف۔ میگویند کہ راجہ دامودر ^{۲۲۱}بالای آن شہر دمودر آباد
کردہ بود۔ روزی بنام روح پدر خود طعائے ترتیب دادہ خود برای
تغییل سوی بہت رفت و بیرون درش دو فقیر ہمین از و طعام خواستند
راجہ گفت صبر کنید تا کہ من از بہت غسل کردہ می آیم۔ برہمنان دریای
بہت در پیش او حاضر کردند راجہ خرق عادت شاں سحر پنداشتہ
بہ سوی بہت در گذشت۔ برہمنان گفتند ترا شکل مار خواہد شد بہ گفتن
شان راجہ بہ شکل مار مسخ گشت و بر سطح کریوہ متوحش ماند۔ برہمنان
گفتند اگر کسی کتاب باگوت گیتا در یک روز پیش او بخواند بہ شکل
خود باز آید و در عرصہ یک روز کسی نہ توانست خواند و راجہ بہ شکل مار
ماندہ بسیار مدت زندہ بود بعضی کسان او را می دیدند بنا بران کریوہ

^{۲۱۷}للمی بہ تشدید لام دوم بہ معنی زمین خشک :

^{۲۱۸}تحصیل سری پرتاپ سنگھ پورہ :

^{۲۱۹}در جموں کشمیر ٹیٹ این مقام دامودر آمدہ است تحصیل ایضاً :

^{۲۲۰}اک شکا (راج نرنگنی)

^{۲۲۱}مراد از دامودر دوم (۱۳۰۴ ق م) است :

مذکور را در مورد و در نام کرده اند - والعهدۃ علی الراوی -
 کریوه کھوشی پوره^{۲۲۲} - رفقه است مقطوع میل در میل از سرینگر
 سمت مغرب برب لاکور سر سلطان زین العابدین بر سر آن عمارات
 رفیع آباد کرده بود -

کریوه مانجک^{۲۲۳} متصل کریوه خوشی پوره دور آن قریب سه میل
 مقطوع زراعت خشکی قلیلی متکون گردد فقط -

کریوه بدگام^{۲۲۴} - واقع است در پرگنه دین سو مقطوع و سقش
 فرسنگ در فرسنگ خواهد بود و بر سطح آن دلمات موفور مزروع -

کریوه چهند پوره^{۲۲۵} - واقع است در پرگنه مانجھامون^{۲۲۶} بسیار
 وسیع آب رس و دلمات متعدد بر آن موجود -

کریوه مکھ نام^{۲۲۷} - بطوالت دو سه میل در پرگنه مانجھامون بے
 آب و مقطوع متصل کوه دارا واقع است -

زیره و در^{۲۲۸} - پشته ایست در پرگنه دین سو بطوالت سه چهار
 کرده و پهنائی دو سه کرده پشت بکوه اشجار و خارزار انبوه^{۲۲۹} -
 کریوه پین^{۲۳۰} - پشته ایست وسیع بر سطح آن دلمات بانگل آباد

۲۲۲ تحصیل سری پرتاپ سنگھ پوره ۲۲۳ ایضاً ۲۲۴

۲۲۵ تحصیل پرتاپ سنگھ پوره ۲۲۶

۲۲۷ شائن از ذکر نامش خاموشی اختیار کرده است - اما در تصنیفات قدیم مثل آئین اکبری

و واقعات کشمیر نام این پرگنه به همین شکل موجود است ۲۲۸

۲۲۹ تحصیل پرتاپ سنگھ پوره ۲۳۰ ایضاً ۲۳۱

۲۳۲ تحصیل پرتاپ سنگھ پوره ۲۳۳ ایضاً ۲۳۴

و به سبیل نهرا فصل شالی در بعضی جاها متکون گردد و فصل حریف به غایت جتید
و بالیده می باشد. دیوان نهال چند بر سر آن قریه نهال پور آباد نمود.

کریوه کبری - واقع در پرگنه ^{۲۳۱} کردهن پیوسته به کوه بسیار طویل
قابل زراعت آبی و خشکی در وسط آن زیارت سید حاجی مراد موجود.

کریوه اشکوره - واقع در پرگنه ^{۲۳۲} کردهن بسیار وسیع و فصح
قابل زراعت بعضی آب رس بر سر آن قریه ها آباد و اشجار و خار بن انبوه متصل بکوه.
کریوه واکب - واقع در پرگنه ^{۲۳۳} کردهن از هر سو مقطوع بآب

زراعت خشکی موفور بغیر اشجار و خار زار مشهور.
کریوه بند پوره - واقع در پرگنه ^{۲۳۴} کو بهامه آب رس پشت به کوه

زراعت شالی و اجناس انبوه بر سر آن باغ بادام و چند درخت و آسیا برای
استعمال شالی از تعمیرات مهاراجه گلاب سنگه موجود است.

کریوه صفا پور - واقع در سایر الموضع ^{۲۳۵} پائین برکناره چشمه مان سر
آب رس لایق زراعت شالی و اجناس متصل بکوه و قریه صفا پور در وسط آن.

کریوه کره امه - واقع در پرگنه ^{۲۳۶} لعل متصل با کوه آهک بزرگ بسیار وسیع
آب رس قابل زرع چند قریه بر سر آن آباد است.

^{۲۳۱} نام قدیم کردهن کروده نه است (این شنت جیوگرافی) واقع در تحصیل منز پور.

^{۲۳۲} تحصیل باره موله ؛ ^{۲۳۳} ایضا ؛

^{۲۳۴} او تر چھی پوره تحصیل. نام قدیم کو بهامه کوه یا سرم است (این شنت جیوگرافی)

^{۲۳۵} متوفی ۱۸۵۴ هجری قمری مهاراجه گلاب سنگه در فوج مهاراجه رنجیت سنگه رتبه سوار داشت بعد
از آن حاکم جموں گشت. از انگلستان ریاست کشمیر بعوض شصت لک خرید کرد و همین لطنت در عالم
است که بفرختن قایم شده ؛ ^{۲۳۶} تحصیل سرینگر ؛ ^{۲۳۷} ایضا ؛

واج وڈر۔ درپرگنہ لعل متصل باکوہ فسل نوگ اکثر لائق زراعت خشکے
قلیلی آبی درختان زرد آلو برسر آں فراواں از مغز آں نفع می یابند زیر دهن آں
جوی شاہی کہ در سر سبکرمی رسد جاری است۔

کریوہ پاندیج۔ از باغ ملا شاہ تا محلہ سورہ بہ طوالت سہ کردہ
قابل زراعت آبی و خشکی۔ کنارہ تالاب آنچا سر واقع و در عہد شاہان
چغتائیہ بر سر آں باغات بسیار معمور شدہ بود۔

کریوہ چندمی۔ درپرگنہ دچھن پارہ متصل موضع کنل دن طول
آن تخمیناً چار میل و عرض یک میل آب رس بر سر آں دہات بسیار آباد۔
کریوہ دیوہ پور۔ درپرگنہ سپرہ سمن واقع است۔ وسعت از سہ
چار میل افزوں۔ در میان آں بطالح بسیار موجود۔

گوس وڈر۔ درپرگنہ چھراٹ واقع است بر سر آں دہات موفور آباد
دو وڈر۔ درپرگنہ دچھن پارہ متصل موضع مرہامہ بر سر آں
دہات آباد۔

کریوہ پانپور۔ درپرگنہ وہو از ہر سو منقطع یک طرف آں دریای
بہت و جانب دیگر تالاب و در میان آں فاصلہ مائی شیب و فراز واقع
بے آب لائق زراعت اجناس اکثر ازاں جملہ قریب یک ہزار و دو از دہ

۲۳۸ ایضاً ۲۳۹ ایضاً ۲۴۰ تحصیل پرناب سنگم پورہ ۲۴۱ در ان شنبٹ
جوگرانی آن کشمیر نام اس پرگنہ چندیں یافتہ شد۔ ۲۴۲ بطبعہ بفتح طاء و جملے غیر
منقوط رفائن گاہ آب کہ در سنگ ریزہ باشد۔ کذا فی شمس اللغات۔ ۲۴۳ تحصیل
اوتنی پورہ۔ نام قدیم دچھن پارہ کشن پارہ است در ان شنبٹ جوگرانی۔ ۲۴۴ ایضاً
الفضل اس را وہی نوشتہ است۔ بردایت راج ترنگنی نام قدیمش کھدوی بود۔

بیگه زمین قابل زرع زعفران است کیفیت آن بجای خود گفته آید -

آراضی کشمیر

ساحت کشمیر بر سه درجه منقسم گردیده یکی زمین مسطح و هموار دوم دره های کوهمسار سوم دامنه کوه ها و کریوه ها درجه اول اوسط کشمیر میدانی است مستطیل مسطح و هموار فارغ از رمال و اجار و خالی از مفاک و خارزار طول آن از چشمه ^{۲۴۵} اچمه بل تا منتهای ^{۲۴۶} پرگنه ریبه گیر تقریباً پنجاه کرده و عرض آن بدرجه اوسط تا هشت کرده زمین آن قابل زراعت آبی و نلخی خاک آن خاکستری رنگ بسیار پر قوت فصل آن سردانه و بالیده پیداوار آن افزون از زمین های بلند دو چند یا سه چند و در اطراف و کناف آن تالاب ها و سرهای وسیع مثل تالاب اولر و تالاب دل و آنچارسروان سرو پتاسرو و کورسرو و خوشحال سرو و غیره آب نیزه ها و آب گیرها و نیستان و لوخ زارها واقع و در وسط آن شهر سرنگه مشهور بالا و پایین آن دلت موفور معمور و در میان این سطح دریای بهت همیشه جاری میباشد و در بعضی سنین دریای مسطور طغیانی گشته سطح مذکور را سیلابی گرداند عمارات شهر هم بجا داشته طغیان آن بارها ویران گشته است و آبادی دلت و مزارعات خصوصاً پایین شهر اکثر تلف میسازد.

درجه دوم - از کوهمستان حوالی کشمیر پوزمائی کوهمسار در میان سطح هموار

^{۲۴۵} تحصیل امنت ناگ ^{۲۴۶} جونراج تیرانه طه هندوی جیناگیر نوشته است ^{۲۴۷} سرد
بفتح سین و سکون را بمعنی تالاب بزرگ مأخوذ از لفظ سنکرت سرو و بفتح سین و را و
سکون داؤ و فتح داؤ ثانی سکون را ^{۲۴۸} گپا ہے است که از دیوریا می یافتند

هر سو کشیده اند و در میان آن دانات مو فور مرفوع فصل آن در قوت و بالیدگی
و افزونی بدرجه اوسط -

درجه سوم - دامنه کوسار ما و کریوه ما و پشته ما است که در سطح هموار
تا دور کشیده از یک صفتاد و صد فوت انگریزی از درجه اول مرتفع گشته اند
و اکثر سطح و هموار قابل زراعت آبی و خشکی میباشد فصل پیدار آن در
قوت و بالیدگی و افزونی بدرجه سوم یافته می شود در میان آن در بعضی جاها
زمین سنگلاخ و خارستان و منچاک و خراب ما موجود -

غارهای کشمیر

غار منڈا - در میان پرگنه شاه آباد از قصبه دوره سمت جنوب به
مسافت سیل قریب موضع منڈا بر مکر کوه بانهاال شکفت غاری است که از
دهان آن غار میان تاریکی به مشاعل انوار اندک پیش رفته دو راه به نظر می آید
ازاں جمله یک راه بطرف چپ به غایت خایف و هولناک است رفتن آن راه
متعسر گردد - دوم راه پیش رو بعد مسافت اندک در نفس آن غار حجره ایست و
میان حجره سرچشمه عجیب پیدا است که آب از دهان غار بیرون می آید نهایت
غذب و شیرین و نیک یافتن می شود و از سقف آن حجره قطرات آب همیشه
منتقاط می باشند که به باعث برودت محل فوراً منجمد گردد و مردمان دنگاله آن
بسان نبات در آن جا می نوزند و مورخان کشمیر می نگارند که دنگاله مذکور از
غار کشیده مثل حجر می شود غلط صریح است -

غار آری رای - غار است مشهور و ارفع در موضع بومه زوه پرگنه مٹن
زیر دهن کریوه جانب شمال منتهای آن را کسی نمی بیند عرض آن پنج دره و

قدیم و بر در جنوبی کشمیر

ارتفاع آن چهار دره و کسری در اطراف آن غار حجره هاست گویا معابد ریشیا
 بوده است و در میان یک حجره صورت قبر - محاسنه گردد - الحال تمامی آن غار در
 تصرف شب پتره هاست موجب آن طبیعت متغیر و دخول در آن متعسر گردد -
 حیدر ملک چاڈوره در تاریخ خود می نگار د که بقصد تحقیق در آن غار در آدم و
 دوازده نفر چراغ هایدست گرفته و یک یک آثار روغن بهر کدای سپرده
 مابین یک تیر پتراپ فاصله هر مشعلی بوده چون مسافتی بعید قطع شد
 در یک گنبدی ارتفاعش بیست گز بوده و دورش پنجاه گز دیده رسیدیم -
 چهار راه به نظر م در آمده جانب راست راهی مارپیچ وار و از جانب چپ
 راهی و بالارویه راهی و راه پیش طرف پائین می نمود یعنی مایل باسفل بود
 درین هر سه راه دلیری نتوانستیم - اما سنگی در راه پائین رویه به جهنمه

۲۵۰ تاریخ کشمیر صفحه ۱۰۶ مملو که کتاب خانه تحقیقات علمی حکومت جموں کشمیر نمبر ۲۲ فهرست
 فارسی و عربی مخطوطات حسب قول ای سی استوری مؤلف بیلوگرافی آف پرشین لشریچر حصه دوم
 پمپ شرکت لوزاک لندن صفحه ۶۸۰ تاریخ مذکور در ۲۴ ه مطابق ۱۸۶۱ تا آغاز شده در ۲۴ ه
 مطابق ۱۸۶۲ اختتام پذیر شد تاریخ کشمیر از ابتدای ازمنه قدیمه تا عهد جلال الدین اکبر علی
 سبیل الاختصار شتمل بر وقایع تاریخی کشمیر است کتاب مذکور خلاصه تاریخ ترنگنی است لیکن
 در عهد داد اخر مصنف اضافه معند به از جانب خود نموده است تاریخ ملک حیدر چاڈوره از
 ماخذ های معتبره تاریخ کشمیر به شمار می رود -

مصنفش ملک حیدر پسر ملک حسن بن ملک محمد ناجی باثندۀ چاڈوره از مضافات
 سرینگر متصل قریه و هتوره پرگنه ناگام بود - خاندانش از شرفای کشمیر بوده است شخص
 مذکور کما بیش بیست و چهار سال در ملازمت یوسف شاه چک (۱۵۸۵/۹۹۳ - ۹ -
 ۱۵۴۸/۹۸۶) ه تا به دار آخرین کشمیر بود - دبا و در جلا وطنیش بطرف بنگال (بقیه بر صفحه آینده)

امتحان غلطانیده شد تا یک گری^{۲۵۱} آواز فرو رفتن آن سنگ در گوش می رسید
 و از سقف گنبد و غیره آب می چکید - اندک زمین تر شده بود در آن صحن
 خبردار کردند که روغن کم تر مانده باز همان راه برگشته بیرون آمدیم -
 صاحب تاریخ می نگارند که راجه اری رای المعروف^{۲۵۲} سندیمان ترک
 سلطنت نموده و پوست آهو پوشیده در میان آن غار در آمد - آنگاه واپس
 نرسید بنا بر آن غار را آری رای نام نهاده اند - بعد او راجه رنادت
 با اتفاق رانی خود در غار مذکور دخیل گشت و اثری از آنها پدیدار نشد -
 غار امرنا^{۲۵۳} تھ - در کوهستان پرگنه دچین پاره سمت شرقی بالای
 کوه غاریست عجیب طول آن پنجاه دره عرض همی قدر ارتفاع سی دره
 تاسی و پنج دره و از عرصه روزگار برف و یخ بالوان بسیار در آن جا موجود
 است که گاه شمع آفتاب نمی بیند - مورخان کشمیری نگارند که از سقف
 آن غار قطرات آب متقاطر گردد و به مطابق مد و جزر دریای محیط در تزايد
 (مسلسل) در جاگیرش رفاقت کرد - جیدر ملک صاحب سیف هم بود - چنانچه در همه که
 خلاف راجه بلجدر ردانه کرده شد - جیدر ملک بحثیت سالار فوج کامیاب شد - در
 ششم ۱۰۱۶ هـ ملک جیدر چاڈوره ہر النساء (بعده نورجہاں) را بعد از قتل
 شوہرش شیر افکن خان محافظت کلی نمود - جہانگیر بعد از خدات او بالقاب چغتائی و خطاب
 رئیس الملک بنواختہ حاکم کشمیر مقرر فرمود - (تفصیل مخطوطاتش در سابق تحت حاشیہ
 نمبر ۱۹ درگذشت)

۲۵۱ مفسر گھڑی ہندی - بمعنی ساعت - ۲۵۲ پسر رانند بود - بانی شہر سندمت
 نگر است - شصت و پنج سال حکومت کرده درگذشت ۲۵۳ - برائے تفصیل رجوع کنید بجای

نور ماه به تقاطع آب در کنج آن غار پیکرے از یخ ناستقف منجمد گردد.

اهل هندو آن را سنگ مهادیومی دانند و در نقصان ماه تقاطع آب موقوف گردد و صورت یخ ذوبان پذیرد و در ایامیکه ماه تحت الشعاع می باشد از یخ بست اثرے موجود نماند. گویند در هر ماه هم چنان متصور گردد. باز ذوبان پذیرد.

اما محققان یورپ نفی آن می سازند و بر همان و ساد هوا و سنگتینان و گوسایبان از بلاد هندوستان و غیره اطراف برای زیارت آن مکان به مشقت فراوان بتاریخ ساون سودی پانزدهم می روند.

غار بازار هوی. در موضع توئو پرگنه کویهاسه بالای کوه آتام متصل زیارت سنگ بنی بنی صاحب غار است طویل که منتهای آن را از افراد بشر کسی ندیده از خوف آن نهرے قدیم جاری می باشد.

غار کویه داره. در پرگنه دچهن پاره در موضع کویه داره غار است تاریک که در میان آن کسی نمی رود. گویند در خوف آن غار شیخ زین الدین ریشی مدتی خلوت نشین شده بود.

۲۵۳ هر سه اخیر طائفه انداز در دیشان هندو تارک الدینا که گیسو دراز و در ولیده موباشند.

۲۵۵ ابو الفضل در آئین اکبری غار ندیور را در عیش مقام پرگنه کھا در پاره نشان داده است. شیخ زین الدین ریشی خلیفه ثانی حضرت نور الدین نورانی است. مولد اصلی در موضع باند کوٹ خطه کشتر است. در حالت کفر زیبا سنگھ نام داشت و از قبیله راجپوت اندبار بود و بر دست بابا بام الدین مشرف اسلام شده در عیستقامت کرد و از عابدان این دیار گشت. گویند که بعد دوازده سال ریاضت دهنه غار از سنگ بسته کرده غائب شد و تا این دم از عی نشان نیافته اند.

غار بیرویه - متصل قصیه بیرویه غاریست به غایت طویل که نهایت آن
کسی ندیده - گویند این بود نام عابدی بود متراض بمعه دو از ده شاگرد خود که
همه بامید خوان بودند در آن غار داخل شده بازگشت نه رسیدند - اندرون
آن غار چاه است به غایت عمیق -

اجار کشمیر

سنگ بلور - در پیشین زمان سنگ های بلور از جبال و چین پاره
و یلاق پرگنه لعل فراوان یافته اند و درین زمان بعضی اوقات مردم شبان
و سیاحان دانه های بلور از یلاق های مذکوره می آرند و در سال ۹۴۰ هجری
از کوستان لعل کان بلور برآمده بود باز مفقود شد -

سنگ موسی - از موضع کهرپوه شار پرگنه و هوسنگه سیاه رنگ
وصاف و شفاف و ملائم می آرند نگین ها و اشیا های عجیبه از آن تیار می
سازند بعضی آن را سنگ پتاول می گویند -
سنگ چقماق - که آن را حجر النار می گویند از موضع کهرپوه شار
یافته می شود -

سنگ نلچین - از پرگنه و چین پاره موضع مامل سنگی سرخ نما که
بسیار ملائم می باشد می آرند ظروف و کاسه ها از آن درست می سازند
سکم سقال دارد -

سنگ دالم - سنگی است بسیار نرم در شاه آباد متصل ویرناک گراں
کوفته و بیخته ظروف برای گداختن زر و نقره تیار می سازند
سنگ شیشه و کایح - از سندلار متصل ددر نامه سنگ های صغیر

سه "دید" کتاب الهامی اهل هند و این ده شمار چهار است - رگ دید، سام دید، یج دید - انهر دید -

که مدور و خوش نما باشند فراهم کرده در کوره با آتش گذاشته و شیشه و کاپح می سازند.

سنگ کج - از قصبه باره موله ^{۲۵۷} در میان گلخن پخته کرده به شهر می آرند بسیار صاف و سفید می باشد.

سنگ چونه - در کشمیر بسیار یافته می شود اول از کوه آهک ٹینگ که تمام از سنگ چونه مخلوق است ده بیست گلخن چونه بیزان در ذیل آن موجود است. دوم در موضع احس پرگنه کویهامه - سوم در موضع زچل داره پرگنه محبی پوره - چهارم در قصبه باره موله - پنجم در قصبه اننت ناگ ششم در پرگنه دیلوه ^{۲۵۸} سر.

سنگ سماق - در کشمیر بسیار موجود.

سنگ فرشی - از کوه باره موله بسیار می آرند - برای فرش حمام ها و غیره مصروف می دارند در پرگنه لعل از موضع نو تر پیترا می صاف بهم می شوند.

معاون کشمیر

گویند در پاستان کان های فراوان میان کوهستان کشمیر ظاهر شده بود درین زمان مفقود است همگی کان آهن موجود.

کان زمرد میگویند بر فرق کوه هر موکه کان زمرد موجود است موجب آن هر جا که قلعه رفیع کوه هر موکه به نظر می آید در آنجا لدغ مار واقعی مهلک نمی گردد - بلکه افعی و مار آن جان طاهر نمی باشد. ^{۲۵۹}

^{۲۵۷} قصبه ایست به شمال کشمیر نزدیک ^{۱۹۴۶} قبل از تقسیم هند در میان بهارت و پاکستان مرکز تجارت بود و اما اکنون در ک فرق عظیم واقع شده است. آبادی ۵۹۹ نفر ^{۲۵۸} قدیم دیوار سر علاقه مرز ^{۲۵۹} در واقعات کشمیر صفحه ۲۶۸ در بیان عجایب غرائب کشمیر مذکور است :- (بقیه بر صفحه آینده)

کان زر - قریب صد سال می گذرد که مردم در اس از کوهستان زوبه بال
 شرقی رویه برکناره دریا کان طلا یافته بودند چندی بدان مشغولی داشتند -
 "قف" - روزی پیکری از طلا که هر دو دست او نقصان بود دریاقتند و
 برای تقسیم بزخم تیر مضروب ساختند - ناگاه پیکر مذکور از کناره دریا بالا برخاسته
 خود را در میان دریا انداخت فوراً از بالای کوه نخته سترگ فرود آمده کان مذکور
 مستور نمود و شکفته هست لیکن دل پذیرد - آئین اکبری می نگارد که از دریای
 با سند و رود پدمنی که از چیداس می آید و از دریای کرشنه گنگا ریگ
 طلا دریا بند - یک به خاک شوی بدست آرند - دوم پوست بلند مو در آب
 بگسترند و بر اطراف آن سنگ نهند تا آب نه برسد - پس از دو روز
 برداشته بافتاب بگذارند چون خشک شود برافشانند و زیریں بریزه دریا بند
 فقط - ۲۶۰

کان نقره و مس - انس صاحب در تاریخ خود می نگارد که در ملک شمیر
 کان نقره و مس و قلعی موجود است گویند در کوهستان عیش مقام کان مس هویدا
 گردد و خرچش بسیار و آمدنی کم -

کان آهن - در ملک شمیر از چهار جا حید می بر آید یک در قریه پیش

{مسل} و در آن پرگنه کوهی است بلند هر مو که نام تاهر جا که قله

در نظر است مار و کشر دم نمی باشد - حقیقت الامر آنکه بر فرق

او کان زمره موجود است و خاصیت کان زمره این است که

صمیت مار و کشر دم زائل گرداند -

۲۶۰ آئین اکبری جلد دوم مترجمه اربع - پس جیرت صفحه ۳۶۵ مادر دے بجای پدمنی پدمنی مذکور است -

۲۶۱ - جوں ایند کشید سبب صفحه ۱۰ مادر دے فقط ذکر کان مس آمده است -

پرگنه کوهپار و صوف ^{۲۶۲} پرگنه بزرگ نهایت صاف و ملائم دوم در موضع کهرپوشار
پرگنه و هو بدرجه اوسط سوم در موضع هرون پرگنه زینه گیر بشور و خراب -
چهارم در موضع ^{۲۶۱} ژوهین پرگنه شاه آباد -

کان گوگرد - در کشمیر بسیار چشمه است که از آب آن بوی گوگرد
یافته می شود - موجب آن دانسته اند که از غور آن چشمه با کان گوگرد خواهد
بود - می گویند که در کوهستان غلی کابلج کان گوگرد بسیار است چنانچه در پرگنه
چچی پوره زیر دامنه کوه بعضی اوقات از زمین دود همی برآید شبانه شعله
آتش یافته می شود اهل هندو آن را سویم میگویند و منظر جوالا مکھی ^{۲۶۲} میدانند
و هنگام ظهور آن هندو جوق در جوق در آن جا رفته نیایش آن می سازند و
برنج و آب در باسن ^{۲۶۵} کرده میان چقر ^{۲۶۶} میگذارند و در ساعتی طعام پخته می
شود اوقات ظهور آن چیزهای مقرر نیست فرقه اسلامیه آن را کان گوگرد
پندارند و اهل یورپ کان انگشت انگارند -

کان سرمه - در پرگنه کهادره موضع بونیار کان سرمه موجود است -
چشمه سار کوهستان کشمیر - در بلاد کشمیر سر چشمه های کثیر در کوه
و صحرا به هر جا دلپذیر است از آن جمله بعضی چشمه سار نامدار که بالائی
کوه سار به سبیل رود بار فیض بخش این دیار است یاد کرده می شود -

^{۲۶۲} صوف نام مقام بزرگ در اصل بھرنگا بود - از امتداد زمانه نام اصلی اش از اذنان محو
شده بزرگ شد - آن شنت چوگرافی صفحه ۲۲۰ :

^{۲۶۳} در نسخه دیگر بجای ژوهین ژوگک یافته شد : ^{۲۶۴} کوه آتش نشان :
^{۲۶۵} طرف خاکی :

^{۲۶۶} چقر بضم چ و تشدید قاف در هندی چشمه را گویند (جامع اللغات اردو)

هر موکته گنگا

در یلانی پرگنه لعل^{۲۶۷} از سر نیکر بفاصله پنجاه میل بجانب شمال زیر دامن
شرقی کوه هر موکھ واقعست شکل آن مربع و مستطیل - اضلاع آن
تقریباً پنج میل و در وسعت و فصاحت از جمله سر چشمه های جهانی بے عدیل -
همیشه باب زلال مالامال - در وسط آن تخت های برف بهر سویال - بنود
آن را متبرک دانسته - استخوان های مردگان خود در آن می ریزند و بحدادون^{۲۶۸}
سودی هشتم در آن جا میله می باشد -

کانه سر چشمه ایست بالاتر از هر موکته گنگا به جانب شمال و در تابستان

^{۲۶۷} مراد از "لار" است - بنا بر روایت بلخ ترنگنی نام قدیمش "لو مار" بود :-

^{۲۶۸} ابو الفضل همین روایت را به قدیم اختلاف چنین بیان نموده است :-

"لار پرگنه ایست که بر سر حد نبت کلال واقع است بطرف

شمالش کوهی است بلند از همه کوه های گرداگرد - در زیر منش

دو چشمه مانند که مابین آن ها فاصله دو گز شمرده اند - امر حیرتناک

دریں بایں است که آب یک از آنها بغایت سرد است و دوم

بغایت گرم - بنود دریں هر دو چشمه های بغایت متبرک می دانند و

استخوان های مردگان را که با آتش خاکستر شوند در آن می ریزند -

(آیین اکبری جلد دوم مترجمه حیرت صفحه ۱۶)

^{۲۶۹} هشتم ماه بهادون هندی (مطابق اگست و ستمبر تقویم انگلیسی) که در آن در تاب طلوع شود

الالبان هند قدیم همراه تقویم قمری را بدو حصه سادی تقسیم کرده بودند شادی و بدی اول پانزده

روز روشن است و حصه دوم پانزده تاریک - ^{۲۷۰} میل به فتح بیم و سکون یا "بهندی جشن" را گویند :-

^{۲۷۱} منبع آتش کوه هر موکھ مذکور (جوں ایند کشمیر شیت "صفحه ۶) :-

قطعات برف در نفس آن گردنده آب آن آب گنگا لاحق می شود و نیز متصل آن از فرق کوه هر موکله پنج نه آب جاری گشته آب گنگا لاحق می شود. از آن جمله نه ریت که آب آن سفید مثل شیر می باشد و نه دیگر را آب سرخ نما بنظر می آید و نه نه دیگر صاف و زلال.

نهند کالو متصل هر موکله گنگا سمت جنوب دو چشمه مانند دو چشمه همدوش یکدیگر اند آب نهند و صاف و آب کالو سیاه گون همدو این دو چشمه را برادران گنگا پنداشته منبر کن می دانند.

کولوسر^{۲۴۳} میان کوه همیشه داند و هر موکله گنگا آتش مصفا و نیلگون بنظر می آید آب های این چشمه سار با به حیثیت اجتماع منع رود بار کرانکه ندی هست آتش فیر. دو چشمه است متصل یک دیگر از کولوسر سمت جنوب آب یک گرم است و دوم سرد. باختلاف همدو دو چشمه دو قطره اشک مانا پازوتی است که در آن جا افتاده است آتش فیر یعنی قطرات اشک آب این دو چشمه گاهی جاری نمی شود. فقط

سته سر^{۲۴۴} هفت چشمه است متصل یک دیگر بر کوه زوجه بال از هر موکله گنگا به فاصله هشت میل سمت شمال آب های آن چشمه ها دو حصه می شود یک حصه بجانب جنوب بارود کرانکه ندی لاحق می گردد و حصه دوم زیر سنگلاخ راسه بل سمت شمال تا دور مخفی می گذرد. از آن جا آب کوستان دیگر شامل رودی بهم رسد و آن رود در ذیل کوه و گنی در دلتان غایب و خل گشته مستور گردد و میگویند که همان آب از چشمه الرناک در عهد گذشته

۲۴۲ جموں ایند کشمیر سٹیٹ : ۲۴۳ جموں ایند کشمیر کولاسر صفحہ ایضاً

۲۴۴ ایضاً لیکن در جموں ایند کشمیر سٹیٹ^ط این قدر تفصیل نیست کہ حسن بیان نموده است

بوشیده شهر سندی نگر را غرق گردانیده است چنانچه یکے از راجهای پیشین سبوس
شالی در رود مذکور برای امتحان انداخته از چشمه اُرناک ظهور نمود - واللہ اعلم بختاق اولاد
دوٹھہ سر - چشمہ ایست مدور در بلاق پرگنہ لار ^{۲۵۵} آب آں باب کرا نکہ ندی
شامل گشتہ در سند لار پیوند -

پر آں گنگ - یعنی گنگ کہنہ واقع در کوہستان پرگنہ لار - گویند در سابقہ
زمان ہندو اں استخوان سردگان خود را در اں می انداختند بتاثر کلبجوگ خاصیت
آں در ہر موکٹہ گنگا مبدل گشتہ چشمہ مذکور را آب نقصان یافت کہ از عمق آں
سنگ ہا نمودار شد - الحال قلعے آب ازاں بوشیدہ شامل کرا نکہ ندی گردود -
مس ٹھوکر - چشمہ ایست بالای کوہ گندہ سر سنگہ آب آں در سند لار
شامل گردود -

برہمہ سر - چشمہ ایست بر گوشہ مرغزار ^{۲۵۶} ہمالشہ مرگ اہل ہنود آں را
متبرک دانستہ اند آب آں منبع رود بار برہمہ سر گفتمہ اند کہ بہ مقام دسن با سند لار
ملحق گردود -

کرشنہ سر - چشمہ ایست در کوہستان پرگنہ لار - گویند ہمیں چشمہ
منبع کرشنہ گنگاست - ^{۲۵۷}

دشنہ سر - کوہ آبیت در مرغزار دشنہ سر قریب کرشنہ سر در
خوف آں سنگے وسیع نمودار است اہل ہنود آں را مندر

^{۲۵۵} در جدول ایند کشمیر سیٹ صفحہ ۶ منبع اش کوہ ہر کہ

^{۲۵۶} در کوہ ہادیو جدول ایند کشمیر سیٹ صفحہ مذکور

^{۲۵۷} جدول ایند کشمیر سیٹ صفحہ ۷ کرشنا گنگا بناء بر کتاب مذکور نزد دوہیل (سرحد

مغربی کشمیر) شامل دریائے جہلم گردود :

بشن جی پندارند آب آں در کرشنہ گنگا لائحق گردد۔^{۲۷۹}

پرنک سر۔ چشمہ ایست از دشنہ سمت شمال۔^{۲۸۰}

گاڈہ سر۔ چشمہ ایست از سنہ سر بجانب مشرق آب آں کدر و

در میان آں ماہیاں بہ کثرت می باشند کہ شکار آں ماہی تواند کرد۔

یم سر۔ چشمہ ایست قریب گاڈہ سمت مشرق آبش نیلگوں و

در میان آں جانوریست کہ آں را بہ ہندی تندی نامند۔ انسان را ہی کشد

آب این ہر سہ چشمہ در کرشنہ گنگا میگذرد۔

ستانی سر۔ چشمہ ایست بر کوہ ستانی بجانب تیل متصل آں

چشمہ دیگر است بے نام آبش در کرشنہ گنگا۔

کڈوری سر۔ در مرغزار پاتل ون آبش شامل کرشنہ گنگا۔

سارن سر۔ خوش نما چشمہ ایست سمت گوریس۔ آبش سیاہ گون

شامل کرشنہ گنگا۔

۲۷۸ دشن یا دشنو نام یکی از سہ خدا بگن ہنود کہ پرورش مخلوقات می کند۔ فرقہ دشنو اورا

بجسیت خالق پرستش می کند۔ بگمان او دریاے گنگا از انگشت نرپا اش جاری شدہ

بر فرق شیو جی افتد و از آنجا بمیدان ہند روان گردد۔ در ہما بھارت یک ہزار نامش

کہ لفظ دشنو سہ ہزار اشارہ کند مذکور است۔ جامع اللغات صفحہ ۷۹۷ ۛ

۲۷۹ ایضاً صفحہ ۷ ۛ

۲۸۰ مثل دشنہ سر جز "کرشنا گنگا" شدہ نزد دو میل شامل جہلم گردد ۛ

۲۸۱ و مطابق کتاب مذکور گاڈہ سر، یم سر، ستانی سر و کڈوری سر ہر چہار جز

رود کرشنا گنگا گشتہ شامل دریاے جہلم شوند ۛ

شیر اسر - کولایه است زیر دامن غربی کوه هر موکه قطعات برف
در جوف آن سیال و در وسعت برابر هر موکه گنگا در میان آن سنگی وسیع
نمایان آب آن منبع رود آرانی است شامل تالاب اگر گردد - و متصل آن دو
چشمه دیگر است بے نام -

دودھ سر - از شیر اسر بطرف شمال بر کوه پله وار - از عجائبات آن
چشمه این است که آتش در ماه بهادوں همیشه سه مرتبه سفید رنگ شیر جاری
میشود تا یک شبانه روز هم چنان جاری می باشد آب آن شامل رود آرانی
در اولر پیوندد - فقط -

کلم سر گنگر سر - در ذیل کوه هر موکه در مرغزار چھتر آب هر دو در اولر
بشمول رود آرانی می رود -

نبله سر چشمه است خوش تر از دامن کوه هر موکه سمت شمال
آتش نیلگون و باضم بر بلندی کوه سالنی منبع رود مدنتی است که میان دره
اوسط کو بهامه در تالاب اولر پیوندد -

نبله بون - زیر دامن کوه کچھ بال آتش شامل مدنتی -

تلاؤیل - زیر دامن کوه بره بال آتش شامل مدنتی -

سالن سر - در ذیل کوه هر موکه در میان مرغزار سالنی آتش در مدنتی -

بمل سر متصل کوه بره بال سمت مشرق - گویند در آن جانصرف جنبان

است - اکثر اوقات صدای نغمه و ساز مسموع گردد - آبش ملحق با نهر مدنتی -

۲۸۲ مراد از این که نزد بانڈی پور است - منبع اش کوه هر موکه است جموں ایند کشمیر سیٹ

صفحه ۵ : ۲۸۳ کن سر مطابق جموں ایند کشمیر سیٹ صفحه ۴ : ۲۸۳ نزد بانڈی پور منبع اش

کوه تراگه بل :

کلمه سر - در وسط مرغزار ناگامرگ بر کوه شمالی کوه پهمه آتش شامل مدتی -
 نیله سر - در عرض راه گویز زیر کوه و به بال آب زلال مالامال از جوف
 آن یک قطره آب بیرون نمی آید - طرفه این که اوایل بهار هر سال برف
 کوهستان به وفور سنگ و خاک و درختان در میان آن غلطیده می افتد
 و تا یک دو ماه از آن محبوب می ماند و عمق آن از آن سنگ و خاک اصلاً پُر
 نمیشود -

مرناک - در بلاق پرگنه اوتر بر کوه مرناک چشمه ایست بسیار عمیق
 آب آن لبالب لیکن جاری نمی شود - گویند آب آن چشمه از موضع منسرخا پرگنه
 و تر جوش می زند - *الحمد لله*

زهن زهن ناگ - بر کوه گلو سه عمیق - دور آن پنجاه قدم آتش بیرون جاری
 نمی شود - گویند آب آن در موضع نره گام پرگنه و تر از چشمه شیوه ناگ جوش
 زند - *والله اعلم*

سنته گل ناگ چشمه ایست عجیب فراز کوه شمشه - بر بلاق بنگس
 کامرناج آب آن فراوان - بقدرت ایندهی هفت جوی آب از آن منجر گردد -
 از آن جمله چهار جوی جانب درآوردنا شامل کرشنه گنگا گردد و سه نهر دیگر سمت
 کشمیر می آید یکی نهر کامل که در تپه و تر جایست دوم رود ماور سوم تالار
 مزروعات را سیراب کرده شامل تاله پهر ^{۲۸۵} گردد -
 کیسه ناگ چشمه ایست عجیب بالای کوه بنگس در عرض درآوده آب

^{۲۸۵} جموں ایند کشمیر سٹیٹ صفحہ ۷۰ لیکن در انجا نامش "سنت گل" مذکور است :-

^{۲۸۶} جموں ایند کشمیر سٹیٹ صفحہ ۶۰ منبع اش بنا بریں کتاب مذکور کوه کاجی ناگ پرگنه

اوتر چھی پورہ است - نزد دو آبہ گاہ شامل دریائے بہت (جہلم) گردد :-

آں بامتنزاج نہر کھنکھل در نالہ پھر و پیوند۔

چهار چشمہ۔ برقلہ کوہ کاجی ناگ کہ در حد و دچی پورہ کامراج واقع
است و ہموارہ از برف محفوظ می باشد حوالی آں قلہ رفیع چهار چشمہ عجیب
بر کثرت میاہ مشہور اند و بہ باعث صعوبت راہ و رفعت محل دیدن آں چشمہا
ہر کس را متعسر گردد مگر سادہوآں^{۲۸۸} و محققان یورپ بدیدن آں بدشواری می
روند۔ از ان جملہ کاجی ناگ کہ قلہ مذکور را سمت مشرق واقع است ہمیشہ از حجاب
سحاب محجوب و از قطعات برف مخلومی باشد گویند شخصے در حالت خشک
سالی قطعہ از پوست گاؤ میان آں انداخت فوراً پچنان ژالہ و نگرگ بارید کہ آں
بے تمیز ہلاک گردید۔ آتش شامل رود بار ماور در نالہ پھر و می رود۔

گوچن ناگ متصل کاجی ناگ جانب جنوب آب آں در رود چیل منرودعا
را سیراب کردہ در نالہ پھر و مندرج^{۲۸۹} گردد۔

نیلہ پیش ناگ کہ بطرف مغرب واقع است آب آں منرودعات را
تا کھٹائی تراوت بخشیدہ بادریائی کشمیر^{۲۹۱} لاحق می شود۔

وانگن واس۔ قریب نیلہ پیش ناگ غرباً جانب جنوب آب آں منرودعا
وز لامہ را شادابی کردہ با بہت پیوند۔

ایلہ پتھری چشمہ است دل پذیر بالای کوہ افروٹ۔ از گل مرگ سمت
جنوب سہ جوی از ان منفرج گردد یک جوی بطرف پنوچہہ جاری است آں را
بتاری میسگویند نہر دوم بجانب بونیار میگذرد آں را ہفت کہی می نامند۔
نہر سوم میان گل مرگ جاری گشتہ بارود ننگل ملحق گردد۔

۲۸۷ مراد از رام گند، سیتا گند، لچمن گند و ہنومان گند است۔ تلخ حسن قلمی جلد دوم ورق ۶

۲۸۸ راہیان ہنود ۲۸۹ شامل ۲۹۰ تحصیل اداری ۲۹۱ جہلم

سک ناک - در یلاق پرگنه ^{۲۹۲} سیرده بر کوه زند پتھر در غایت وسعت بنظر
آتش ماضم و خوشگوار و پسند عیاشان روزگار - نهراں از فرق کوه آمده بمقام
^{۲۹۳} از بالا مانند چادر آب - زیر پی افند - و در آن جا طرفه احوال است
که مسرت بخش ناظران گردد - اکثر مردم عیاش برای سیر و تماشا در آن جایی
روند و شعرای پیشین در وصف آن داد سخن داده اند - آب آن با رود
لکه نامه شامل گشته در پیا سرگذرد -

دامه سر - کولا بے است وسیع از نوسه میدان سمت جنوب آب آن
جانب پونچھ جاری می شود -

دوده سر چشمه است بر فرق کوه کاثره گل آب آن عذب و ماضم
و شیرین از منبع خود جو شیده میان سنگلاخ که احجار آن بالکل سفید
است جاری گشته از بلندی بسیار بسان چادر آب فرو ریزد و منبع رود بار
دوده گنگا است ^{۲۹۵} هوای مرغزار سنگ سفید بغایت مرطوب و روح
افزا است و در موسم تابستان عیاشان به سیر و سیاحت آن مسرور می باشند
لیکن بد باعث رفعت نخل و سختی راه و برودت هوا بدین سرچشمه متعسر گردد -
انوٹ ناک - عجائب چشمه است بر کوه انوٹ از پیر پنچال ^{۲۹۶} طرف

^{۲۹۲} پرگنه ایست از پرگنه جات کامراج - نام قدیمش به مطابق روایت جو نراج پنڈت
"بهر ویا" بوده است - این شست جوگرافی آن کشمیر صفحه ۲۲ -

^{۲۹۳} البیاض فی الاصل :

^{۲۹۴} جموں ایند کشمیر "سٹیت" صفحه ۳۳ - کوه کاثره گل بر مندر کوه پیر پنچال واقع است ایضاً
صفحه ۵۲

^{۲۹۵} ایضاً صفحه ۷ :

^{۲۹۶} ایضاً صفحه ۳ :

شمال منبع رود را مشی است که میان تپه چھراٹ مندر گردد۔
 رام سر چشمه ایست خوش تر بر کوہ کاژہ گل قریب دودھ سر آب
 آن بارود را مشی تپہ چھراٹ را سیراب گرداند۔
 چندن سر چشمه ایست بر کوہ روپڑی از پیر پنچال سمت
 جنوب حوالی آن شش چشمه دیگر موجود است۔

کریم سر تان سر بان سر سه چشمه دیگر بے نام و غیر مشہور آبائی
 آن چشمه سار بہ حیثیت اجتماع یک حصہ جانب جنوب یا دریائی را جوری شامل
 گردد و حصہ دوم بطرف کشمیر می آید و منبع رود بار رنبی آره گردد۔
 نندن سر چشمه ایست دل کشاقرین چندن سر بہ فاصلہ یک
 میل آب آن منبع رنبی آره یافتہ می شود و براہ سرای سوختہ جاری گشتہ
 رود مذکور را معزز گرداند۔

و تہ سر چشمه ایست بر کوہ شوپ کوری آب آن بمقام دجن می رسد
 کوثر ناگ چشمه ایست معروف بر کوہ کوثر و دور محیط آن قریب
 میل کہ بہ شکل کف پائی متصور گردد و عقیدہ اہل ہنود آن است کہ آن
 چشمه گرامی زیر پای بشن جی جوشیدہ است لہذا در کتب شاستری

۲۹۶ ہرودایت جموں ایند کشمیر سٹیٹ "منبع رود را مشی کوہ کاژگل، انوٹ، تانا کوٹی
 است۔ نزد کا کا پور شامل دریای جہلم گردد۔ رود مذکور بہ مقام "دان زب" بہ سہ شاخ
 منقسم گردیدہ بنام لمے، ماشی، کھاشی و را مشی موسوم گردد۔

۲۹۷ بقول آنند کول مصنف کتاب جموں ایند کشمیر چشمہ مذکور نزد "دارمال" شامل جہلم
 گردد۔ ۲۹۸ وارد رنبی آره "منبع اش بنا بر روایت آنند کول کوہ شوپی کوہ سلسلہ پیر پنچال
 است۔ ۲۹۹ نندن سر نیز مثل چندن نزد "دارمال" شامل دریائے جہلم گردد۔

آن را و شمشیر پادشاه کرده اند. آب آن همیشه نیلگون و در نفس آن قطعات یخ گردنده
می باشند. مصنف ^{ایرانی} زبانه ترنگنی می نگارد که سلطان زمین العابدین در موسم
تابستان برای سیر و تفريح شکار و کسب هوا بر کوه کوثر قطع فرصت می کرد
و اکثر اوقات در عین کوثر ناگ بسواری سفینه یکی از بزرگان آن زمان که مرتبی
او بود همراه گرفته در مطالع و مزاوله تصانیف تصوف و بحث و قیاق و نکات
آن اوقات خود در سیر سرچشمه مصروف میداشت. راقم الحروف همراه فقیر
به موافقت چند احباب برچشمه کوثر ناگ رسیده یکی از رفقای مادرچشمه
مزبور غسل میکرد و به یآوری شنادری اندک بیرون رفت ناگاه هر دو پای او در
او از شنادری بازمانده شود برداشت دستارش به سنگ بسته پرتاب کردیم
و به تمسک آن کتان کتان بر ساحل کشیده دیدیم که جانورهای هر دو پای او در
دمان گرفته رنج می کرد. هر چند از سنگ و چوب و تبر مضروب ساختیم موثر ^{نگشت}
و کالبد رفیق یا تازانوبلع نمود پس ایمنم بر سرش انداخته آتش افروختیم
و با حترق نار از جوف آن بلا صدای مثل سبیل بندوق به سمع رسید یکبار بر
هوا برخاسته خود را بدربار انداخت. آن اجل رسیده را طعمه خود نمود. آن
جانور متشکل بود به شکل علق. طول آن دو دره عرض آن سمت اسفل یک دره

^{۳۰} جموں ایندیشمیر سیٹ در ذکر رود الے کشمیر صفحہ ۳ بقول آنند کول منبع آبشار اهر بل
همیں پرشہ است. پانچہ پندت زونہ راج. زبانه ترنگنی مزبور در متن مشتمل بر تاریخ عہد آخر
ہندو کہ کشمیر تا عہد سلطان زمین العابدین بود بنا بر قول مصنف نگارستان کشمیر کتاب مزبور
امروز نایاب است شبان فقط بر حوالہ جانش اکتفا نموده است. ۳۰۲ پرتاب بالفتح بابا
قاری آنچه بدست انا از ندو دور افگند. (شمس المغات)

جانب سرشت گره پوست آن خشن دانه دار که زخم تبر در و اثر نه کرد۔ آب این چشمه از منبع خود بر آید و دو حصہ می شود یک حصہ سمت جنوب ساری گشته بادریای چند را گالاقی گردد و حصہ دوم منبع رود بار ویشو جانب کشمیر جاری می شود۔

شهر سرچشمه ایست میان زبده مرگ آب آن در نهر ویشومی گذرد۔
کوثر سرچشمه ایست واقع بر کوه رانی نیور در عرض راه بدلی۔ آب آن خوشگوار و بارود ویشو جاری شود۔

سر بل۔ بر کوه برار بال واقع است۔ آبش باضم شامل نهر وادون میشود
هوکھ سر۔ بالای کوه فامر در عرض راه وادون آب آن بدان سو جاری گردد
کھلن ناگ۔ واقع است فراز کوهسار کوٹھار عمیق آن عند الامتنان معلوم
نگشته است آب آن جانب وادون می گذرد۔

کالوسر متصل هوکھ سر بسیار عمیق حوالی آن شش چشمه دیگر آبش بطرف وادون
شهر ناگ۔ خوش نما چشمه ایست بر کوه مرگن نواحی کوٹھار در عرض راه
وادون۔ مورخان پاستان در عجائبات کشمیر می نگارند که جوف سرچشمه مذکور
از ظروف سفالین همیشه پر می باشد هر چند می خواهند که آن ظروف بیرون می
آرند صورت نمی بندد و هرگاه بر سطح آب می رسد بے اختیار از دست رها شده
لخت لخت می گردد در قعر آب رسیده باز درست می شود۔ محققان حال حقیقت

۳۱۳ منبع اش کوه کونسراست و نزد سنگم شامل دریائے جلمم گردد۔ (هموں ایند کشمیر ٹیٹ ص ۳)

ابو الفضل ذکرش تفصیل نموده است۔ (راجع بایمن اکبری جلد دوم مترجمه جیرٹ ص ۳۶۲)

۳۱۴ "دافعات کشمیر" نوابه محمد اعظم صفحہ ۲۷۲۔ فرق این است کہ درین نام چشمه منور جوهر

مذکور است:

این امر عجیب نموده در عمق آب با سن بانی بینند و گرد آرد آن چشمه هفت عبون
دیگر است آب های آن چشمه سار متفق گشته بدو راه می گذرد یک حصه سمت
داژون و حصه دوم جانب کشمیر فقط -

سود سر چشمه ایست بر کوه امرنا تله آب آن بطرف داژون جاری میشود
شیشرم ناگ چشمه ایست هولناک واقع در کوستان دچهن پاره
بالا تر از پهلگام به مسافت سه میل^{۳۰۵} آب آن فراوان بارود لمبودری شامل گردد فقط
زامتر ناگ^{۳۰۶} چشمه ایست پیوسته با شیشرم ناگ آب آن
بامترناج آب شیشرم بارود لمبودری ملحق گردد و عوام آن را زامتر ناگ می گویند
(زامه تریه لفظ کشمیر داماد را گویند)

"قف" صاحب رازه ترنگنی می نگار د که در زمان حکومت راجه نر هوشناک^{۳۰۸}
نام برهنه متراض که به زور افسون قوم اجنه را مسخر کرده بود باندان به
اواده نقشبیل جانب دریای بهت می رفت - ناگاه صدای غلغالی بشنید
و دید که دو دختر ماه پیکر زیر درختان میوه های فاسده و بوسیده
می خوردند و هوشناک متفحص تناول اثمار فاسده گردیده - دختران گفتند
که پدر ما شیشرم ناگ است هرگاه می روی تو در ماه جیٹھ بدی ۱۲ بروز

^{۳۰۵} صحیح این است که ما بین شیشرم ناگ و پهلگام فاصله دوازده کرده است :

^{۳۰۶} رود بارمنز پور بنام لدر نیز شهرت دارد - منبع اش کوستان کوهن مار است و پائین کهنه بل
و گراویر و کشرنگ شامل دریای جهلم گردد : ^{۳۰۷} بجانب شمال کوستان کوهن مار نزد کوه هاگش
^{۳۰۸} نر بفتح نون و سکون را و سنکرت ارا بادشاهی از بادشاهان کشمیر است - در مخالفت و تنصیل
نذیب بودانی غلو کرد چهل سال حکمرانی کرده در ۹۵۳ قبل مسیح وفات کرد - دان شنت جیوگرافی
از کشمیر صفحه ۳۷۳ :

میلہ بر چشمہ زیون پر گنہ و ہونوواہی دید در آں جا پدر مارا بایں نام و نشان و
 از زبان او کشف ایں راز نہاں بہ تو خواهد شد تا کہ تاخت آں برہمن بروز
 موغود بر چشمہ زیون و شناخت در آں جاشیشرم ناگ را بدان نام و نشان
 کہ پری و شاں گفتہ بودند۔ پرسید از و ما برای دخترانش را کہ میوہ و رسیدہ
 و فاسدہ می خوردند۔ گفت ششوپال نام برہمنی است ریاضت کیش در
 زیر فلان درخت۔ وے محافظ غلہ ہاست۔ طریق او آنست کہ اثمار و غلات
 نورسیدہ را اول بہ خوردن برہمنای می دہد پس بخود تناول می کند۔ ازین
 روساکنان عالم غیب را بہ خوردن اثمار و غلات نورسیدہ دست نمی رسد۔
 ہر گاہ میخورانی او را چیزے از غلات نورسیدہ پیش از اثمار برہمنای پس دست
 می رسد بر خوردن غلات و میوہ جات پختہ و بالیسدہ و بہ پائی مزد آں
 می بخشم ترا یکے از آں دختران ہر کہ مرغوب تو باشد۔

ہوشناک بہ فحوائے ایں کلام ششوپال را غافل کردہ پیش از اثمار
 برہمنای طعامیکہ نورسیدہ بود بخورانید و بہ مجرد خوردن او چندان ژالہ و

۳۹۹ تحصیل ادنی پورہ (حالا تحصیل پلوامہ) (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۸۸) ابوالفضل

بہ تقدیس و تبریک چشمہ مزبور تفصیلے دارد کہ ملخص آں چنان است :-

”در وہ زیون چشمہ ایست کہ نزد ہنود این دیار بسیار متبرک

است۔ خیال مردماں این است کہ تخم لمے زعفران ازین چشمہ

برآید۔ وقت درچیدن فصل زعفران ہنود چشمہ مزبور را پرستش

می کنند و شیر خالص دراں می اندازند اگر شیر مزبور در آب نشست

فال نیک شمارند۔ و گرنہ بد“

جیٹس آئین اکبری جلد دوم ص ۳۵۸

تگرگ بارید که اکثر محصولات رسیده ضایع گشت و شیشرم ناگ به حصول مدعا
چند رلیکا نام دختر خود را به هوشناک بخشیده با مال و منال کثیر بخانه او
مخص کرد و در آن جا آوازه حسن و جمال چند رلیکا اشتہار یافت چنانچه
راجه تر باستماع این خبر به زور و زور خواہش آن دختر نمود - هوشناک
سینه چاک و غمناک شکایت نزد شیشرم ناگ برد - فی کینہ و رغبتناک
بصورت ثعبان ہولناک متمثل گشتہ نفسے چند زہر آلودہ بر آن شہر دمیدہ
باران آتش افشانده کہ تمامی شہر و شہریاں و راہ متعلقانش را با خاک
یکساں ساخت و دختر و داماد را ہمراہ خود بردہ پہلوئے خود محل سکونت آنہا
قرار دادہ موجب آن چشمہ مذکور را زامتر ناگ می گویند -

تار سر چشمہ است خوش نما در بلاق پر گنہ پھاک متصل کوہ رامہ دُج
آب آن منبع رود بار لمبودری است -

تار سر چشمہ است در بلاق پر گنہ پھاک متصل تار سر ہمگی کوہ رامہ دُج
در میان جابل دارد آب آن از راہ داچر گام در کولاب ڈال شامل گردد - فرد

از بہر دو چشم بت کشمیر نژادی

شد تار سر و تار سر از گریہ دد چشمم

چند رہ مسر - از تار سر بطرف شمال است آبش در جوی لدر

می گذرد -

چشمہ سار و یار کشمیر

در ساحت خطہ کشمیر عیون دل پذیر دسر چشمہ بے نظیر در حبیب

بادیہ و دامن کوہسار بہ ہر کنار موجود است کہ شمار آن ہا بیچ کسے از اعیان

زماں نہ توانست کرد البتہ بہ آبپاری آن چشمہ ہا گلستان کشمیر را حضارت

تازه و نظارت بے اندازه مشهور است از آن جمله ذکر بعضی چشمه سار نامدار که
شامان پیشین و عیاشان دیرین خصوصیتے انگاشته به اسمے موسوم کرده اند
ایراد کرده شود۔

دیرناک چشمه اینست معروف در پرگنه شاه آباد زیر دامن کوه بانہال
عمق آن غالباً پانزده درعہ و دور محیط آن چهل درعہ و فورمبیاہ اعجوبہ قدرتست
میگویند کہ ہفتاد آسیائے آب از جوف آن جاری گردد و ماہیاں در میان آن
فراوان در سابقہ زمان آب آن از چند جا منتشر ہی جوشیدہ ^{۳۱۱} جسد رملک
بفرمان جہانگیر شاہ آب آن بہ سبیل ناولہاں بادر یک جافراہم آوردہ و صفے
سنگین ہشت پہلو مرتب ساخت و حوالی آن عمارت عالیہ بہ کمال متانت و
ساختگی افرانت و جدار محصور را بہست و چہار محراب ترتیب دادہ و در تن محرابی
ایں عبارت نقش بر سنگ ہوو دست "پادشاہ ہفت کشور عدالت گستہ ابوالمظفر
نور الدین جہانگیر بن اکبر پادشاہ غازی بتاریخ ۵۱ سنہ جلوس دیرین چشمہ فیض
آئین نزول اجلال فرمودند۔

تاریخ۔ از جہانگیر شاہ اکبر شاہ
بانی عقل یافت تاریخش
ہیں بنا سر کشیدہ برا فلاک
قصر آباد و چشمہ ورناک ^{۳۱۲}

۳۱۰ تحصیل اہنت ناگ۔ ابو الفضل دو آئین اکبری در نیولا بیان مفصل نمودہ است، ایں چشمہ از
منابع دیرپائے جہلم قرار دادہ است بطولش مقدار یک جریب است و بقول او عمق ادراکسے زربیدہ
است۔ ایں نیز معلوم می شود کہ درال ایام محیط ایں چشمہ از سنگ ہا بود و در شرقی آن منادہ
بسیار بودند۔ نام چشمہ منر بور ویری ناگ بودہ است چنانکہ اسروز ہم است (جبرئیل آئین اکبری
جلد دوم ص ۳۶۱) ۳۱۱ جہدر ملک چاڈورہ مصنف تاریخ کشمیر ۳۱۲ (۱۰۳۶) ۵۹۴۴
۶۱۵۶۹

پس از آن ملک حیدر بدوران شاه جهان در ^{۳۱۵} دهستان قرین آن باغ شاه آباد
بعمارت عالی به آباد ساخت اندرین باغ حیدر ملک آب جوی و آبشار عجیب و
دلربا مرتب و مزین نمود. تاریخ آن بر سنگی به خط حلی کنده بدیوار آن چسبیده
است. نظم -

حیدر به حکم شاه جهان بادشاه هر شکر خدا که ساخت حکیم آبشار و جوی
این جوی داده است ز جوی بهشت یاد زین آبشار یافته کشمیر آب روی
تاریخ آب جوی بگفتا سر و ش غیب از چشمه بهشت بر دل آمد است جوی
گمانی که ویری ناگ را نیله ناگ پندارند محض افترا است چاشنی گیران
عذبت و خوشگوار ی آب ویری ناگ را اقرار نمی کنند -

اچھے بل - گرامی چشمه آبست در پرگنه برنگ کوٹھار در ذیل کوہسار
به انفجار آب بسیار نادره روزگار میگویند که آب رود بار برنگی که از موضع وان در لگام
زیر کوه غایب می شود - ہماں آب از چشمه اچھے بل جوشش ہی کند -
چھہ لون چشمه آبست گرامی واقع در پرگنه مارٹند زیر دھنہ کرپوہ ^{۳۱۹} من

^{۳۱۴} ملک حیدر چاڈورہ : ^{۳۱۵} صحیح ۱۰۵۵ھ است و آنکه درین جا مذکور است غالباً
سہ ہو کا تب است زیرا کہ سال ۱۰۳۵ آنست کہ در فہرست جہانگیر حاکم بود نہ شاہ جہان برا ثبوت
رجوع کنند بقاموس المشاہیر جلد اول ص ۸۴ اینرا دہ تاریخ چشمہ بہشت کہ در بیت سوم
مذکور است تمدیر خیال است : ^{۳۱۶} ۱۰۵۵ھ : ^{۳۱۷} اشارہ است بطرف کلہن صاحب
رازہ ترنگانی کہ چشمہ دیر ناگ را "نیلہ ناگ" خیال کردہ است (ان شئنت چو گرافی ص ۵۰)
^{۳۱۸} منبع اش کوه چو کہ سر است و نزد کھنہ بل شامل دریا جہلم گردد - جوں ایند کشمیر سٹٹ ص ۵
^{۳۱۹} مراد از مند رگیا است در صوبہ بہار (ہند) مند ر منر بور برب دریا گئے گزگا واقع است
و از افضل ترین مقامات مقدسہ اہل ہنود و بوداں بہ شمار می رود :

اهل ہنود آں را بہ غایت متبرک می دانند۔ و از جملہ گرامی چشمہ های ربیع سکون
بلکہ از کردہ گیاجی آں را افضل پندارند و بکثرت ^{۳۲۰}مہانم یعنی خاصیت فضیلت خوش
بہ آفتاب می دهند و در ماہ لود کہ آں را ملہ ماس بانہ ماس میگویند در آن جا رفته بر آں
کشایش و ربایش ارواح مردگان خود ^{۳۲۲}شرادھ می سازند موی سر و ریش
می تراشند۔

اننت ناگ چشمہ ایست در قصبہ اسلام آباد زیر دامن کپوہ ٹن آبش
بسیار عالی آں چشمہ سار بے شمار۔ اسلام خان ^{۳۲۳}در عہد عالم گیر چشمہ مذکور بہ حیات
سنگین و صفہ های دل نشین و فوارہ و آبشار آراستہ باغی وسیع آباد ساخت
و بادشاہ آں را اسلام آباد نام نہاد۔ مہاراجہ رنبیر سنگھ آں را ترمیم ساخت۔
لوکھ لون چشمہ ایست در پرگنہ برنگ ^{۳۲۴}بہ کثرت آب شہور سیف خان
بہ حکم عالمگیر غازی مرمت آں کردہ باغی آراستہ بود کہ آں را اورنگ آباد می
گفتند و بہ سبب تغیر سیف خان نام تمام ماند۔

ککر ناگ چشمہ ایست در موضع بند و زن گام پرگنہ برنگ بہ کثرت آب
^{۳۲۰}تحصیل اننت ناگ۔

^{۳۲۱}ملہ ماس بانہ ماس ماہی است کہ بعد اختتام عرصہ دو سال و ششماہ افضافہ کردہ شود ہنود
بر دیار دیں آیام بر چشمہ مزبور رفته طعام برائے مردگان خود می پزند و صدقہ غریبان و
تخا جاں می کنند۔

^{۳۲۲}آں طعامی کہ در حاشیہ سابق مذکور شد۔

^{۳۲۳}نواب اسلام خان صوبیدار کشمیر ^{۱۰۴۲ھ}
^{۱۹۶۳}

^{۳۲۴}در نسخہ دیگر کوٹہار مذکور است۔

^{۳۲۵}سیف خان صوبیدار کشمیر بار اول ^{۱۰۴۵ھ}
^{۱۹۶۳} و بار دوم (۱۶۷۱ — ۱۶۶۹)

از کرده و برنگ نامدار آب آن نهایت باضم و خوشگوار^{۳۲۶} که از جامای بسیار
مثل فواره می جوشد که از حاکماں مرمت آن نه کرده موجب آن منتشر است
آب آن با نهر بزرگی می گذرد.

پانزت ناگ چشمه ایست مشهور در موضع پانزت پرگنه دیوه سر^{۳۲۷}
به کثرت آب عدیل با دیری ناگ حوالی آن سر چشمه های بسیار می جوشند
و متصل آن چهار چشمه بے نام آب آن در دتھ و ترو می گذرد.

واسک ناگ چشمه ایست عجیب در پرگنه دیوه سر متصل موضع دلینک^{۳۲۸}
زیر دامنه کوه شش ماه زمستان همیشه خشک می باشد و سوم ماه چهرتر
ساکنان آن نواح دریاں جارفته نذر و خیرات و عجز و نیاز می سازند بهماں
روز آب بسیار از چشمه جوش می زند و آخر ماه بهادروں که شالی پخته می
شود باز غایب گردد و گویند در علاقه دنگ در موضع گوبل شش ماه زمستان
جامه می می باشد روزی که از ایاں جا غایب می شود بهماں روز دریاں جا ظهور
میکند روزیکه از ایاں جا خشک می شود در آن جا جوش می زند العلم
عند الله - و آب آن نهایت شیرین و لطیف و باضم می دانند.

پهلوناگ چشمه ایست در موضع پهلو پرگنه دیوه سر آبش سفید نما
و کدر می جوشد مورخان پیشین می نگارند که در سابقه زمان مردمان برنج
در رومال بسته میان چشمه میداشتند طعام پخته می شد الحال آن

۳۲۶ جیرا آئین اکبری جلد دوم ص ۳۵۶

۳۲۷ تحصیل اننت ناگ جموں ایند کثیریٹ ص ۸۸

۳۲۸ واقعات کشمیر خواجه محمد اعظم ص ۲۶۹ بقول سٹائن نام قدیم دیوه "سرسا"
بود ان شہنٹ جو گرافی آف کشمیر ص ۲۲۰

۳۲۹
تأثیر ندارد

چشمه رزلو - در موضع رزلو پرگنه دیوه سرچشمه ایست مثل طبعه مملو از
آب و گل - آب از آن جاری می شود - مورخان می نویسند که در جوف آن کندی
موجود است که هنگام وقوع حوادث باهمدیگر جنگ می سازند نامه نگار به نظر تحقیق
از کندی اثری ندیده لیکن از ساکنان آن جانشینده شده گاه اوقات از آن
چشمه صدائی به گوش می آید گویا که کندی برهم می زنند - اما کندی که چشم
نمی بیند - این قدر است که در چشمه مذکور همیشه انقلاب می باشد آب و گل
متحرک به نظر می آید گویا در میان آن جانورهای حرکت می کنند گویند سه چهارگز
عمیق است

ملک ناگ - چشمه ایست در قصبه اسلام آباد به کثرت آب معروف

۳۲۹. قول ملک جیدر چاؤ در صاحب تاریخ کشمیر (صفحه ۱۰۵) :

”دیو پرگنه دیوه سرچشمه ایست پهلوانم که در وقت بهار مردم
از برائے آزمائش بخت و جهنم تخریب بعد خمس و طالع در آن جا
می روند و ظرف های سفالی خود را هر کدای آن ها پر
از برنج می کنند و سر آن ها را می پوشند و نام خود بر آن ظرف
می کنند و در میان آن چشمه می اندازند - بعد از مدت یک سال
در همان روز که آن عمل بجای می آید میسروند - بعد از آن ظرف های
بر روی آب ظاهر می شوند سال هر کس که خوب طعام پخته باشد
خوب است و سال هر کس که خمس است برعکس آن.“

۳۲۹. کندی جامع کندی بضم کاف و فتح دال معنی غول بیابانی (خمس اللغات فارسی)

۳۲۱. تحصیل انعت ناگ جموں ایند کشمیر ریٹ ”صفحه ۵۸“ :

تمامی قصبه را سیراب می سازد و در زمستان گرم می باشد. بوی گوگرد از آن می آید و به وقت دست شستن انگشتی نقره زرد گردد. سوای آن در قصبه مذکوره چشمه های بسیار موجود.

^{۳۳۲} چشمه دتخ و ترو چشمه ایست متصل بمنوه سادی واره پرگنه شاه آباد قلیه آب از آن می جوشد. اهل هندو آن را منبع دریای بهت پندارند. و از چشمه دتخ و ترو پائین تر چشمه هفت رکیشران است. آب همه در نهردتخ و ترو میگذرد.

^{۳۳۳} چشمه کانو چشمه ایست در پرگنه شاه آباد سر راه نوپوره مورخان پیشین می نگارند که در میان چشمه مذکور بیشتر تمامی ماهیان یک چشم بودند. موجب آن را کانو می گفتند یعنی واحد العین. نامه نگار را همگی یک ماهی واحد العین به نظر آمدن همه سالم بودند.

سند براری چشمه ایست عجیب در موضع زلزلن گام پرگنه برنگ ضلع لهرتی که در زمستان خشک می باشد. اوایل ماه چتر آبش جوش می زند و تا تاریخ ^{۳۳۵} ۱۵ جبهه آبش بدستور جاری می باشد. بعد آن حوض چشمه مذکور هر روز سه دفعه با الکلیه خشک می شود که یک قطره آب در قعر حوض

^{۳۳۴} تحصیل اذنت ناگ جنوبی شمیر: ^{۳۳۳} صاحب واقعات کشمیر نام آن قریه که در آن چشمه مزبور واقعست نیز داده است. چنانچه گفته است :-

"چشمه ایست واقع در قریه لکه بون مسی بکانو بصورت کشاده

یعنی واحد العین. وجه تسمیه این است که هر قدر ماهی در آن چشمه

است یک چشم دارد." ص ۲۷۲ - س ۳۵۲

^{۳۳۷} چیت ماه هندی مطابق پیر و اپریل تقویم انگلیسی ^{۳۳۵} مطابق می دیون ماه می انگلیسی :

موجود نمی ماند. سه دفعه آبکش جوش زده و عوض پُر کرده بیرون جاری می شود. همین حال هر روز بلا ناغہ شب و روز الی آخر ماه مار می باشد. از گاه در زمستان خشک گردد و هنوز آن را تره سندیامیگویند. هر سال در ماه چیتھ و مار در آن جا برای غسل می روند.

نقل است که در زمان پیشین اهل هند در آن جا بکثرت می رفتند

۳۳۶ واقعات کشمیر صفحه ۲۶۸ در بیان عجایب و خرائب کشمیر - اختلاف و دلت ازین عبارت

عبان است :-

در پرگنه برنگ در موضع نزول گام و ضعی است سنگین سند
براری نام - بازده ماه خشک می باشد و یک ماه اول بهار هر روز
بار آن عوض پر آب می شود - هر مرتبه تا دوسه گری (گهڑی) بقدر دو
سه آسبیا آب جاری می شود - بایا داؤد خاکی رح در تصنیفات خود قلم
آورده است که دوله بایا در پیشی صالح بود - آنجا رفته دید که از حمام مردم
کفر از هر طبقه بسیار می شود - آن سنگ را به هم زده هم بنائے مسجد نمود
آب آن چشمه از زیر مسجد در وقت خود جاری می شود -

اما تفصیل حسن - مطابق بیان ابوالفضل است که در آمین اکبری جلد دوم

مترجمه پیر طحطاوی ص ۲۵۶ مذکور است :- حاصل دیرج ذیل است :-

نزد قضیه برنگ جو است که بقدر هفت ذراع طویل است
در عمق بقدر قد آدم - این مقام بسیار مقدس شمار می شود - از عجایبات
است که عوض منر بور قریباً بازده ماه خشک مانده در ماه اردی بهشت
از قدرت اینزدی آب از آن مثل فواره جوش زند - در زمان قدیم این جا
غایب بود پسند براری نام - و چون این پر شود از مقام دیگر چشمه است (بنیاد بر صفحه آینده)

۳۴۰
وَدل ریشی نام فقیرے دیاں جامنن روی بُود اورا از دحام مردم ناخوش آمدہ سنگ
بست چشمہ مذکور کہ بہ ترتیب حیاض و نادر و اں آراستہ بود برہم زد۔ ازاں باز آتش
کمتری جوشید بآباد او دغاکی می فراید۔ بیت

طرفہ عینی ہست در کشید نامش سندانہ برار

آمد و رفتے عجب دارد بروز و شب حال

پونہ سند چشمہ است غریب منہصل موضع سڈار پرگنہ شاہ آباد کہ آتش
در زمستان دوسہ ماہ خشکی می باشد و در ماہ پھاگن و چہتر و بیساکھ آتش جاری
گردد۔ بعد آن تا ماہ ساون بہ مثال انفاس انسانی می جوشد یعنی یک نفس آب از
زمین جوشیدہ جوئے جاری می شود پس نفس دوم گویا از حلقہ باز پس فرو می رود۔
حوض خشک گردد۔ ہنود آن را پرستش می سازند۔ شیخ داؤد غاکی می فراید۔ بیت
چشمہ دیگر بہ کمر ہست نامش پونہ سند

ہست ہر دم آمد و رفتش چو انفاس بر جال

لڈرہ سند چشمہ است در پرگنہ شاہ آباد قریب موضع ہلر متصل غار منڈا

(مسل) نام جوش زند۔ از مجموعہ ایں ہر دو چشمہ حوض مذکور در جوش

می آید۔ گاہے چشمہ مذکور بہ سہ ساعت متواتر جوش زند و گاہے

در آن واحد غائب گردد۔ بعد از ایں ایں چشمہ کی پذیر شود حتی کہ

قطرہ آہے درون می ماند۔

ملک جہد پچاڈورہ مقام جوش زدن چشمہ مذکور دیا لگام قرار

دادہ است و تاریخ کشمیر قلمی صفحہ ۱۰۶ م

۳۴۱ از خلفائے بابا حنیف الدین صاحب مہابدہ و متہابدہ و مرد متراض بود۔ قبرش در

موضع اکال نشان دادہ اند۔

بالائی کوه در ماه جیطم چند روز آتش جوش می زند بدین پنج که یک نفس آب جوشیده از بلندی کوه مثل ناودان آب فرو می ریزد چند ساعت گذشته بند می شود تا چند ساعت خشک می ماند - باز بدستور سابقه جاری می شود - در آن ایام اهل هند در آن جا رفته غسل می سازند - گویند ابتدای ۱۵ ماه بیا که تا ۱۵ بار آتش در شب و روز یازده مرتبه جوش می زند - بعد از آن همیشه جاری می باشد - در موسم زمستان دوسه ماه خشک می شود -

گنگه براری - در موضع بون امامه در پرگنه دین سو چشمه ایست که تمام سال خشک می باشد همگی بتاریخ ۸ بادرول سودی که آن روز میل به هر موکته گذگامی باشد از خوف چشمه مذکور آب می جوشد - اهل هند آن را گنگه جٹن می گویند - آن روز در آن جا رفته غسل می سازند خاصیت آن برابر هر موکته گذگا پندارند -

صلدر - در پرگنه لار بالای کوه رنگنو چشمه ایست آب آن قطره قطره از سنگ تراوش می کند و در میان چقری جمع می شود و بیرون نمی رود - اهل هند هر روز ۱۱ ماه جیطم سودی در آن جا رفته غسل می سازند مورخان به نسبت آن کیفیت می نگارند غلط صریح هست -

۳۳۸ واقعات کشمیر خواجہ محمد اعظم صفحہ ۲۴۲ : ۳۹۹ تاریخ کشمیر صفحہ ۱۰۶ - اما صنفش

از ذکر میل و رفتن هند در آنجا برای غسل خاموشی اختیار کرده است :

۳۴۰ لیکن بیان خواجہ محمد اعظم در واقعات کشمیر چنین است :-

در پرگنه لار بر سر کوه رنگنو سنگی مجوف نمودار است بمغفر است که

در ہر دہم ماہ فروردین از ہر پستان آن سنگ آب جاری می شود

تا آن سنگ پر آب نمی شود - و اگر دہ ہزار کس بروند میچ کمی نمی کند - (بقیہ بر صفحہ ۱۳)

چشمه هبیه مال - در موضع بله پور پرگنه پسره سمن نهایت دل کشا -
 چشمه ناگی ارجن - در موضع سوپن نامن پرگنه باٹھو -
 چشمه پاهه مارن - در موضع سالیه پرگنه کها مور پاره مشهور است -
 اہل ہنود قابل اند کہ از تغیل آں جرایم دور می شوند بروز ۱۳۳۱ ... ۹
 اڑیل ناگ چشمه ایست در پرگنه اولر زیر دامنہ کوه بہ کثرت آب
 شریک ویرناگ و دیات مو فور را سیراب می سازد -
 مہاپدم ناگ - در پرگنه اولر موضع ترال واقع است - گویند در زمان
 سابق آبش فراوان جاری بود الحال مثل بطیجہ یافتہ می شود مورخان ہنود
 مبالغہ می نویسند کہ مہاپدم ناگ در زمان سابق مستور شدہ در شہر سندمت
 پوشیدہ تمام شہر را غرق آب نمود - الحال آں را اولر ناگ میگویند کہ بہ اسم
 پرگنه اولر موسوم کردہ اند - ۱۳۳۲

(مسل) یک شبہ روز چہنیں می باشد - بعد آں دوازده ماہ خشک خالی است :

۱۳۳۵ در اصل بیاض چہنیں یافتہ شد :

۱۳۳۲ از زمانہ قدیم ہنود ایں دیار افسانہ بلے بے شمار باین چشمہ منسوب میکنند - از انجملہ کے ایں است کہ
 چشمہ مزبور قیام گاہ مہاپدم ناگ (مار بزرگ) بود قبل درودش در سر زمین کشمیر مہاپدم از نیلہ
 بادشاہ ایں دیار اجازت قیام طلبید - اد در خواستش را قبول نمودہ در چند پور کہ بعد ازاں سندمت
 نگر مشہور گشت جائے داد - گویند کہ ریشی در داسا از شاہ دس داگ سودر شہرش بخوبی استقبال
 ندیدہ دعلے بد کرد - چنانچہ مہاپدم در نتیجہ ایں دعا بہ شکل اصلی آمدہ شاہ مزبور از غرقاب
 شدن شہر سندمت نگر آگاہ نمود - بنا بر اطلاع مار مزبور شاہ مزبور مع رعیتش از شہر سندمت
 بطرف دشوگا سو پور رفت و در انجا بنیاد شہر انداخت - بعد ازاں شہر سندمت نگر در چشمہ بزرگ تبدیل
 شد و حالانام چشمہ اولر مشہور است (این شہر نگر جو گرافی آف کشمیر صفحہ ۱۱۵) :

چشمه زیون - در موضع زیون پرگنه وهو واقع است - اهل هنود آنرا
 نهایت متبرک می دانند و بروز دوازشی ^{۳۲۵} جیٹھ بدی دران جا میل می باشد -
 نیله ناگ - در کرپوه ناگام سر راه چار واقع است مثل تالاب طویل و
 فراخ بود آتش جاری نمی شد در ^{۱۲۹۶} سده هجری ناگاه خشک شد -
 نیله ناگ دوم - در موضع گوگه پتھری پرگنه ناگام زیر دامن کوه مثل ندی
 تالاب است عمیق و وسیع آتش همیشه مسدود یک قطره بیرون ترشح نمیکنند -
 مردمان بسیار کوشش می کردند آتش جاری نمی شود - اهل هنود آن را پرستش می
 کنند و میگویند که در وقت پیشین چند روزه پندت نام شخصی از دست دیوان
 در میان آن غرق شد - از نیله ناگ نیله مت پوریل تعلیم یافت و در آئین اکبری
 مرقوم است که در زمان بدشاه برهنه در دمیرفت و بعد دوسه روز بیرون می آمد
 و تحفه می آورد و چیزهای داد - ^{۳۲۶}

چشمه کریشور - در موضع کریشور پرگنه آنچه واقع است - در شش ماه
 زمستان همیشه خشک می باشد - اوایل بهار مردم زمیندار دران جا جمع گشته

^{۳۲۳} تحصیل پلوا مه :

^{۳۲۴} آئین اکبری جلد دوم مترجمه جبرٹ صفحه ۳۵۸ - حسب قول ابوالفضل زیون چشمه ایست
 که اهل هنود با دغال نیک یا بد گیرند - چنانچه وقت چیدن فصل زعفران در چشمه مزبور شیرگاؤ
 می اندازند - اگر در آب جذب شد بهتر ورنه نخواهند دانست که درین سال فصل زعفران خوب
 نخواهد شد :

^{۳۲۵} دوازدهم جیٹھ (مطابق ماه جون تقویم انگلیسی) تا یک :

^{۳۲۶} تحصیل سری پرتاپ سنگه پوره (جیون ایند کشمیر سٹ صفحه ۸۹) :

^{۳۲۷} جیٹس آئین اکبری جلد دوم صفحه ۳۶۳ :

گو سفندے ذبح کردہ طعانی ترتیب دہند و بعد تقسیم آن بہ عجز و نیاز بدرگاہ بے نیاز
التجا کنند فی الحال آب جاری می شود۔^{۳۴۸}

نراین ناگ۔ در موضع کھاگ پرگنہ بیروہ واقع است۔ یک نہر آب از
حوض آن جاری گردد۔ و چند قریہ را سیراب می سازد۔ حوالی آن چہار چشمہ
دیگر است بے نام۔ سوای آن در موضع مذکور چشمہ ہای بسیار است۔ مورخان
پیشین می نگارند کہ ہر گاہ کسی بر چشمہ نراین ناگ رفتہ آذامی کند۔ آبش
متموج و متحرک گردد۔^{۳۵۱} نامہ نگار را متحرک و متموج آن چیزے بہ نظر نیامد۔
عین العفونت متصل دنتی پورہ پرگنہ اولر واقع است۔ دراں جا
بوی گوگرد می آید و بہ وقت دست شستن۔ انگشتی نقرہ زرد می شود۔
صاحبان جرب را تغیل ازاں مفید است۔^{۳۵۲}

چشمہ تہ دان۔ در موضع دُجن متصل شوپیان واقع است۔ آبش

۳۴۸ واقعات کشمیر در بیان عجائب و غرائب کشمیر صفحہ ۲۶۷

۳۴۹ نزد دانگت تحصیل شہر خاص (جموں اینڈ کشمیر سیٹ صفحہ ۸۹) :

۳۵۰ ابو الفضل در آئین اکبری :

۳۵۱ واقعات کشمیر خواجہ محمد اعظم صفحہ ۲۷۲۔ اما در بجائے کھاگ پھاگ مذکور است
چنانچہ از اقتباس ذیل معلوم توان شد :

”در قریہ پھاگ پرگنہ بیروہ چشمہ ایست مسمی نراین ناگ اگر از خارج صد و آہنگ
اتفاق افتد۔ آب چشمہ چنان متلاطم میشود کہ امواج از کنار گذشتہ بکنار مردم میرسد۔“

۳۵۲ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۱۔ اما دراں بجائے ”دنتی پورہ“ ”رنتی پورہ“ درج است
قیاس می گوید کہ مؤخر الذکر درست است :

۳۵۳ قصبہ ایست در کشمیر جنوبی :

دوازده ماه گرم می باشد - صاحبانِ جرب را بر وزیک شنبه غسل ازال آب
مجرّب است -

گیت گزگا - در موضع ایشه براری پرگنه پهاک واقع است - آیش
قلیل می جوشد - اهل هندو آن را بزرگ پرستش گاه پندارند و به روز
اول بساکه دران جامبله می باشد -

و چارناک - در محله نوشهره واقع است - اهل هندو تغیل ازال کفارت
ذوب پندارند و بروز ماوسی چیتربدی دران جامبله می باشد -

چشمه کبیر بهوانی - در موضع توله موله پرگنه لار بزرگ پرستش گاه
اهل هندو است - آیش قلیل تراوش می کند - وقت بوقت رنگ آیش متلون
می شود - گاه گلآبی رنگ - گاه سیاه رنگ - گاه سیاه رنگ می شود
رنگ سیاه مردم هندو بد می دانند - گویند دران جا ظهور راگنیا دیوی است
هر ماه بروز اشمنی شکله ترچ دران جامبله مقرر است و بروز اشمنی جیٹھ مبله
کلاں باشد - بسیار خلق جمع می شوند -

۳۵۲ آیین اکبری جلد دوم صفحه ۳۶۱ - اما دران نام این چشمه بجائے گیت گزگا "سرباسر"

درج است :

۳۵۵ لفظ است سنکرتی بمعنی اختتام ماه چیت :

۳۵۶ بتاریخ هشتم روشن شکله ترچ اصلش شکله پکھش است - نزد هندو چنانکه مذکور شد

هر ماه بد و حصه مساوی منقسم است - پانزده ایام اول روشن و دیگر پانزده ایام تاریک

حصه اول ریشدی یا شکله پکھش می گویند (شکله بضم شین و سکون کاف در سنکرت بمعنی

روشن و پکھش بفتح باء فارسی بمعنی بازو) و حصه دوم را بدی یا کرشن پکھش گویند (کرشن

بکسر کاف سکون حرف آینه بمعنی سیاه در سنکرت و پکھش همانا که مذکور شد) :

وترگنگ - زیر دامنہ کوه موضع میگام پرگنہ لعل واقع است آبش صاف و باضم بوقت استفاط باران ساکنان آن جا اخیاناً لختہ از پوست گاؤ در مجرای آب چشمہ پنہاں میدارند۔ فی الحال بارش ژالہ و باران می شود۔^{۳۵۷}
نامہ نگار یک روز این حال مشاہدہ کردہ است کہ بہ سبب شدت ژالہ محصولات تلف شد و بر وز سادون سدی دوا دشتی^{۳۵۸} در آن جا مبلہ ہنود می باشد۔

ناران ناگ - در موضع دانگت پرگنہ لار زیر دامن کوه بوٹی شور واقع است بت خانہ بوٹی شور معمورہ راجہ جلوک^{۳۵۹} در آن جا موجود۔ اہل ہنود بوقت مبلہ ہر موکٹہ گنگا ہنگام رجعت میان آن چشمہ غسل می کنند و در آن جا ختم یا تراچی کنند۔

شنگہ پال - بر کمر کوه متصل موضع برابر و دچھنہ در پرگنہ کویہامہ واقع است شیخ بابا داؤد خاکی در آن جا مسجدے عمارت کردہ مدت چہل چلہ در آن جا

^{۳۵۷} ملک جیدر چاڈورہ مصنف تاریخ کشمیر خاصیت منر پور را بنر آزمودہ است چنانکہ می گوید:-

”در پرگنہ لار بر سر کوه بلند ہوئے آبیے جانب جنوب جاری است۔ نام آن جوئے اوترگنگ است۔ اگر کسی در آنجا برسد گوشت گاؤ یا مرغ بہ پزد بجز رسیدن اگرچہ غیر موسم باشد آن قدر برف می بارد کہ اگر سی چہل کس باشند در نہ برف غائب شوند“

^{۳۵۸} دوازدهم روشن ماہ سادون (مطابق ماہ جولائی تقویم انگلیسی)

^{۳۵۹} (۱۳۲۲ قبل مسیح)

^{۳۶۰} مریدے است از مریدان با اخلاص حضرت مخدوم العارفین شیخ حمزہ کشمیریؒ۔ بقول مصنف ”واقعات کشمیر“ مریدے بود صاحب حال ہمیشہ بدین حق می گرایند۔ نصایف کثیرہ دارد کہ منجملہ ازاں ورد المریدین و شرح آن دستور الساکین و قصیدہ جلالیہ و رسالہ غسلیہ مشہور است (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

به عبادت مشغول بود - نظاره عجیب دارد -

پسچھ ناگ - در موضع گردیده برگنه کویہامہ واقع است - غسل از آن اہل
جسرب رامفید -

پاپ چھن - در موضع پاپ چھن برگنه کویہامہ واقع است - آب قلیل
از آن می جوشد - اہل ہنود اعتقاد می دارند کہ از غسل آن گناہاں شستہ میشوند
و بروز سال نو میلہ می باشد -

چکری شور - در موضع آویتھ موله برگنه کویہامہ واقع است - اہل ہنود
آن را متبرک می دانند -

زلی شور - در موضع ہرون برگنه زینہ گیر واقع میگردد ہنود است -
اننت ناگ - برکوه شیوہ برگنه زینہ گیر واقع است - در آن قسریہ
چشمہ ہائی بسیار موجود -

لچھمن ترتر^{۳۶۱} - در موضع لٹ شات برگنه زینہ گیر واقع است - اہل
ہنود بر دژ ماوس^{۳۶۲} در آن جا می روند -

ہرناگ - در موضع ہرون برگنه زینہ گیر واقع است و ہشت چشمہ
دیگر از ہفت بیرو؟ حوالی آن موجود -

شیوہ ناگ - در موضع ترہ گام برگنه و تر چشمہ فراخ است یاہیاں
بسیار دارد - آبش مصفا -

مسلسل، در ۹۹۴ھ در عہد یعقوب خان چک پادشاہ آخری کشمیر رحلت نمود -

تاریخ دفاتش "خیر مقدم" دریافت کرده اند :

۳۶۱ صحیح "تیرتھ" بزبان سنسکرت بمعنی زیارت گاہ :

۳۶۲ روز پانزدہم "کرشن بکھش" :

شومہ ناگ - در موضع شومہ ناگ پرگنہ و نر وسیع چشمہ ایست یاہمیاں
بسیار دارد -

چشمہ زبیتی شاہ - در صحن مقبرہ زبیتی شاہ ^{۳۶۳} مستانہ واقع است یاہمیاں
بسیار دارد آتش خوشگوار -

چشمہ منتر مار در پرگنہ و نر - عجیب چشمہ ایست - آب مصفا دارد -
ناران ناگ - در موضع مقام درودہ پورہ پرگنہ و نر - نہایت عجیب -
بُسر ناگ - در پرگنہ و نر بالائی کوه جٹن بسیار فیاض -
سید گنگا - در کندی و نر - ہندواں آں را پرستش می کنند -

رام گنڈ - سینا گنڈ - لچمن گنڈ - ہنومان گنڈ - در پرگنہ و نر علاقہ
نے ہری از موضع میل بال یک کردہ بالا بر کمر کوه دت چہار چشمہ واقع
است - گویند رام چندر ^{۳۶۴} در اں جابت خانہ افراختہ بود مدتی در آں جاریا
می کرد - اہل ہنود در اں جا بہ زیارت می روند -

گوتم ریشی ناگ - در موضع گزریال پرگنہ و نر چشمہ ایست عجیب
آتش فراواں می جوشد - یاہمیاں بسیار دارد - اہل ہنود آں را مبارک می
دانند -

^{۳۶۳} مجذوبے بود از چکان کیوارہ بہ جذبہ عشق الہی آوارہ و غرباں می رفت مقبرہ
اش در علاقہ کامراج زیارت گاہ خاص و عام است - بقول صاحب "واقعات کشمیر"
شخص منسوب بہ معاصر حضرت مخدوم شیخ حمزہ رحمۃ اللہ علیہ است و در خدمت حضرت
ایشان حاضر میشد :

^{۳۶۴} حکمران ابودھیا (فیض آباد ہند) است کہ بہ عقیدہ ہنود ذات باری در و حلول کردہ
بود - مورخان ہنود زمانہ ہشت لک سال قبل ازیں بیان کردہ اند ؟ (جامع اللغات اردو)

چشمه شاهی متصل شهر زیر دامن کوه شالمار آب آن نهایت عذب و لطیف و نوشگوار است سلاطین و امرای این دیار به کمال هوس آب آن چشمه استعمال می دارند بنا بر آن آب چشمه را چشمه شاهی نام کرده اند. شاه جهان در عهد خود عمارت نوش و باغی دلکش در آن جا احداث کرده حوض سرچشمه را سنگ لستی عجیب آراست یکیم بدیهه تاریخش گفت :-

تاریخ دوش دیدم شسته بر کوثر شاه مردان علی جم جاهی ^{۳۶۵هـ}

گفتش السلام گفت علیک گفت برگو گرچه میخواهی
گفتش بهر چشمه تاریخی گفت برگوی کوثر شاهی ^{۳۶۶هـ}

شیخ غلام محی الدین در عهد خود عمارت و حوض را مرمت نمود میرزا محرم

تاریخش گفت :-

سال تعمیر حال چشمه ^{۳۶۸هـ} " گفت محرم ز روی آگاهی

نبیله ناگ متصل لنگرگاه لر پرگنه ^{۳۶۹هـ} شاوره زیر دامن کرپوده نهایت مرغوبست
کیال موچین - در موضع دگام - پرگنه باکھو - بر رودخانه رنهی آره - بنود
آل را پرستش می کنند -

^{۳۶۵هـ} مراد از شاه مردان شاه ولایت حضرت علی کرم الله وجهه تعالی اند که علی مردان خان صوبیدار کشمیر
در عهد شاه جهان چنانکه بعضی مورخین کشمیر مثل صاحب نگارستان کشمیر فهمیده است :

^{۳۶۶هـ} صوبیدار کشمیر بود بعد سکھان (۱۸۴۶ - ۱۸۴۱) ^{۳۶۷هـ} ۵۱۰۴۲ ۶۱۶۳۲ ::

^{۳۶۸هـ} ۱۲۵۸ هـ :

^{۳۶۹هـ} سور در پرگنه مراج (این شست چوگرانی آف کشمیر)

^{۳۷۰هـ} باط - در مراج (ایضا) :

سوکھ ناگ - در بچھ نار از مقام بالا آبش در رودخانه لدومی رود - نہایت عجیب و دلفریب است -

کوٹھیر ناگ - چشمہ بہت دل کشا و موضع کوٹھیر پرگنہ کوٹھار بر ساحل آں بنیاد مند در قدیم موجود -

چشمہ شمشہ ہال - زیر دامن کوہ شمشہ ہال - آب آں بسیار خوش گوار است و بہ زراعت شمشہ ہال سیراب گرداند - قیلے بدربای لاد پیوند و اہل ہنود آں را چھک ناگ میگویند - و برالسنہ عوام مشہور است - کہ حضرت امیر کبیر میر سید علی ہمدانی قدس سرہ در آں جا تشریف بردہ اند - بلکہ چشمہ مذکور را بہ کرامت خود ظاہر کردہ اند - واللہ اعلم -

عین العفونت - در موضع دین پرگنہ و ہنود واقع است - ازاں جا بوی گوگرد می آید -

رودخانہای کشمیر

ساندرن - برف آب کوہستان ^{۳۴۱} برابر بال و آب سرچشمہ ویرناگ و عینون شاہ آباد مجتمع گشتہ رودے بہم رسد و سیرابی مزروعات کردہ بمقام ^{۳۴۲} کہتہ بل بارود برنگی و آ رہ پتی شامل گشتہ مسمی بدربای بہت گردد -

رود برنگی - منبع آں برف آب کوہستان ^{۳۴۳} ہوکھ سر و نو بوگ نے میان پرگنہ برنگ و از آب چشمہ سارک کرناگ و غیرہ آب گرفتہ قریب قصبہ انت ناگ بارود ساندرن و آ رہ پتی ملحق گشتہ موسوم بہ بہت گردد - آ رہ پتی - نخرج آں آب سرچشمہ تہرناگ و برہمہ سر و رودرہ سر و

۳۴۱ جموں ایند کشمیر ٹیٹ صفحہ ۵

۳۴۲ ایضاً

۳۴۳ ایضاً

برف آب کو هستان مرگن و غیره آب چشمه سار اچھے بل و سرچشمه بون و
 انت ناگ و غیره رودے مجتمع گشته با آب برنگی و ساندرن به مقام کھنہ بل
 لاحق گشته عمقے بہم رسانیدہ بدریای بہت موسوم گردد۔

لدریا المبودری۔ از برف آب کو هستان جنوبی پرگنہ لار و کوہ امرنا تھ
 چہارجوی یک جا مجتمع گردد۔ یکے از راہ گوپہ بری دوم از کوہ وارہ داس۔ سوم
 آب سرچشمہ نار سر بلاق پرگنہ پھاگ۔ چہارم آب ینبوع شیشرم ناگ
 بہ حیثیت اجتماع رودے بہر سرد و مزدعات دچھن پارہ را سیراب کردہ
 چہار بخش می شود بہ چہار محل و با آب دریائی بہت ملحق گردد۔

رود و کشو۔ منبع اصلی آن سرچشم کوثر ناگ است و از برف آب
 ہمالی کو هستان و آب کوثر سرد و تر سرد و سرمای دیگر شکوہ وافر پیدا کردہ
 من مقام اہرہ بل قریب موضع وڈ آب آن رود بار میان تنگنای دیکھ
 مضیق از بلندی سہ چہار صد درعہ مثل آب چادر فرو میریزد۔ بہ تحریک ہوا و
 رفعت محل آب را مثل غبار متشرشح ساختہ تماشا ی اعجوبہ قدرت الہی مشاہدہ
 گردد۔ چنانچہ شاہان مغلیہ برای سیر و تماشا در آن جای رفتند و شعرا در وصف
 آن مثنوی ہا گفتہ اند۔ ظفر خان حسن

ز جنت چند گوی ای سخن در ندارد آتشائے مثل آہر

۳۴۴ جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۵ : ۳۴۵ ایضاً :

۳۴۶ بردایت صاحب جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ از "آب کوہن ہار" :

۳۴۷ ینبوع بالفتح چشمہ کہ ہمیشہ ازاں آب تراود می کنند جمع اش نیابیع (شمس اللغات)

۳۴۸ بطرف شمالی کوہ کوہن ہار نزد کوہ مہا گنس :

۳۴۹ جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۳ :

یکے دریای بے پایان ذخار ز اوج کوه حی غلطد بہ یکبار
 چو گردد از فراز کوه راہی شود کہ از خروشش گوش باہی
 یقینم شد از بس گردندہ دولاب کہ گردد آسیای چرخ زین آب
 نگہ دارد تماشا ئے نظر را کہ پالغزہ ازاں شور بصر را

بعد اں آب های انہار و چشمہ سار بسیار در رود بوشی کہ از کوہستان دیوہ سر
 می آید شامل آں گردد۔ ہر وقتہ و ترو کہ منبع آں سر چشمہ وقتہ و ترو کہ قریب
 موضع بمنوہ مشہور است از آب سندرہ نار و غیرہ سرشار گشتہ از موضع
 ہلش رود و بشو را آبر و بخشد و بمقام نائینہ از بقیہ آب زہی آ رہ ترقی
 یافتہ مزروعات پرکنہ دیوہ سرد آڈون دانست ناگ را سیراب کردہ بمقام
 سنگم بادریای بہت آشنا گردد۔ دو از دہ بوی کلال ازاں منفرج می شود ازاں جملہ
 چہار بوی مشہور است یکے سوند من از موضع جمہ نگری برآمدہ در آرون پائین
 طراوت بخشیدہ باز با منبع خود پیوند۔ گویند راہہ سودرن حفر کردہ است۔
 دوم بار کہ از موضع وٹو علیحدہ گشتہ دہات آڈون را سیراب کردہ بمقام ناد پورہ
 شامل منبع خود گردد۔ سوم ٹونگر کہ از لکھر پورہ منشق گشتہ و در ضلع کولہ گام دیوہ سر
 گذشتہ از موضع کیموہ لاحق بہ و بشو گردد۔ چہارم۔ ناندی کہ از مقام ہلش برآمدہ
 در ضلع ناندی پرکنہ انست ناگ تا بجہارٹہ رفتہ شامل بہت گردد۔ گویند
 نندی نام زننہ فاجوہ بود۔ وی حفر کردہ است۔

زہی آ رہ۔ منبع آں آب نندن سرو چندن سرو برف آب کوہستان
 روپڑی و دارہ مال و پیر پنچال است و از راہ ہمیر پورہ جاری گشتہ انہار متعددہ
 ازاں منفرج گردد۔ یکے سن گلو کہ از موضع ٹو گام می آید و در پرکنہ آڈون و زینہ پور

۳۸۰ جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ۔ انادرو بجائے "دار مال" کوہ شوپ کورد راے نیار مذکور است

منزروعات را طراوت کرده یہ مقام وچی باز شامل منبع نمود گردد۔ دوم جوئی ناٹھو
 یائین تر و گام منفی گشتہ از موضع تر نیز شامل سن گلو گردد۔ نہر سوم لاڑ کہ منروعات
 سپرہ سمن را و پرگنہ شکر وہ و چند دھات چھراٹ را سیراب کردہ از موضع
 لوکنہ و ٹہپ در گذشتہ در گوری پورہ چکش آب نیل تپہ گام پورہ و از موضع
 لالہ آب نالہ رتنی پورہ کہ ہم آب رنی آ رہ است با خود متحد ساختہ آب بہت
 آبرو بخشد۔ نہر چہارم از موضع ^{۳۸۱} جدا گشتہ منروعات را سر سبز کردہ از
 موضع کاوہ و نی شامل بہت گردد۔ و خود رنی آ رہ میان پرگنہ شاورہ می گذرد
 و منروعات را سیراب کردہ از قریہ نایبہ بارود و بشو شامل گردد۔

رامشی۔ منبع آل آب سرچشمہ رامہ سرو برف آب کوہستان شوپ گوری
 و کاژہ گلہ والٹ ^{۳۸۲} پنداشتہ اند و بمقام دان زب سہ حصہ می شود یکہ نہر
 ماشی کہ از راہ یکہر پورہ ناقصیہ چرارچی گذرد۔ دوم رود خامشی کہ کریوہ
 خام پور را سیراب گرداند۔ سوم رود رامشی کہ میان تپہ چھراٹ منروعات
 را سیراب کردہ بمقام کا کا پور بادریبای و ^{۳۸۳} تٹا شامل گردد۔
 رود تولہ برین۔ منبع آل چکش آب کوہستان نواحی چرار و یکہر پورہ
 است کہ براہ قبصر مولہ منروعات را نازگی بخشیدہ از موضع دتھ نار شامل
 بہت گردد۔

رود دود گنگا۔ خرج آل آب سرچشمہ دودھ سرو آب کوہستان

^{۳۸۱} البیاض۔ فی الاصل؛ ^{۳۸۲} ایضاً؛ ^{۳۸۳} ایضاً و تٹا چنانکہ قبل

ازین مذکور شد نام سنسکرتیت دریائے ویت کہ حالا بہ جہلم شہرت دارد؛

^{۳۸۴} چکش بفتح شین و کسر کاف بہ ہندی تراوش آب را می گویند؛

(جامع اللغات اردو)

سنگ سفید و کازره گله و غبون آن سواد است و میان دره آری گام و ناگام به چند
 راه مزروعات را نصارت بخشیده بمقام چچهل ^{۳۸۶} دریاى بهت را متصاع
 گردد. آب آن به غایت لطیف و خوشگوار -

رود آسج - منبع آن برف آب کوهستان راه یار و آب سرچشمه های
 آن طرف مجتمع گشته مزروعات دات مانچامه و دین سو را سیراب کرده در تنبل
 بمنه داخل با آب ها کور سر لاحق گردد.

رود کانهامه - منبع آن یک آب سک ناک و برف آب کوهستان بیرو
 دوم برف آب کوه پالس و نوسه میدان میان پرگنه بانگل به انهار متعدد جاری
 گشته مزروعات را نصارت بخشیده نهر ازان منشق می شوند نهر اول میان
 کانها - نهر دوم براه مانجی ویره - نهر سوم براه سلطان پوره شامل کولاب
 پماسر گشته براه نایدکھی برآمده برابر تار نار شامل تالاب اولر گردد.

رود تنگل - منبع آن سرچشمه ایلا پتری و برف آب کوهستان افرو
 میان گلنگ ساری گشته و از آب کوهستان دیگر استعداد وافر حاصل کرده و
 زرع پرگنه کوهن را طراوت بخشیده بمقام تارزوه شامل اولر گردد.

رود بار مارون - منبع آن آب سرچشمه مارس و برف آب کوهستان
 پهاک است که میان دره داچیه گام براه تنبل داخل کولاب دل می شود. انهار
 متعدده ازان منفک گردد و راجه بک نهر ^{۳۸۵} از موضع ناگر پوره حفر کرده سمت شمالی

^{۳۸۵} اما مصنف جمون ایند کشمیر بیٹ بر ذکر "کازره گل" اکتفا نموده است :

^{۳۸۶} در حدود غربی شهر سرینگر :

^{۳۸۷} راجه بک پسر راجه مهر کل است ثنعت دسه سال حکمرانی کرده درگذشت - زمانه
 حکومتش بقول جیرٹ "مترجم آئین اکبری ۵۳۲ سال قبل مسیح بود.

پرگنه پهاک را نصارت بخشید. آن را ماؤس نامند. و جهانگیر شاه از موضع
مارون نهری جدا ساخته باغ شاملار رشک بهشت گردانید. آصف جاه خان
نهری از آن منشق کرده باغ نشاط را طراوت بخشید و به سعی جناب خواجه شاه نیاز
نقش بندی نهری از مارون بالاتر زبردان کوه ساری گشته مزروعات موضع
برین^۱ سرسبز گردانید و آب رود بار مارون با آب تالاب^۲ دل متجد گشته. به دو
راه جاری می شود. یکی ناله مار من مقام خواجه باریل نهری از دل جدا گشته
داخل بازار نبل گردد. از آن جا میان ناله مار که بد شاه میان حصه شمالی شهر
حفر کرده است هشت ماه تابستان جاری گشته مزروعات آبخیز را سیراب
گرداند چند بوی از آن منشق گردد. یکی بوی سید بزرگ شاه که میان خانبار
جناب سید بزرگ شاه قادری حفر کرده است. دوم دولت کول که دولت چاک
در ایام حکومت خود میان صحن خانه خود گذرانیده بود و به سبب واقعه آتش کهاره
بازار منهدم گشته. آنگاه خواجه شاه نیاز نقش بند^۳ دی هفت هزار روپیه صرف
کرده نهر مذکور را باز جاری ساخت. سوم بوی کا و ڈاره. که براه مرجان پوره
شامل خوشحال سر گردد. چهارم بوی تاره بل از اشرف کدل جدا گشته در

^{۳۸۸} سید بزرگ شاه فرزند ارجمند سید غلام شاه جواد و نیک نهاد بود و از
خلیفه^۴ والد ماجد خود بابا نور الدین پانپوری الکتاب آداب طریقت نموده بدرجه شهود
اعتلا فرمود. مرتبه بود صاحب بود و سخا با وجود علایق دنیوی همیشه در عبادت و ریاضت
می کوشید. وفات ایشان چهارم رجب^۵ ۱۰۳۲ به وقوع آمده در خطیره اجداد آسود.
تاریخ وفاتش ازین شعر مفہوم می شود:-

هاتھی سچ مہر تربت او - خواجہ سید بزرگ شاہ نہاد

(ملخص از تاریخ حسن قلمی جلد سوم ورق ۴۷)

نوشحال سرسبز کردہ داخل آنچا سرگرد۔ حصہ دوم آبِ دل براہِ یونٹی کل از جسر درگجن برآمده محاذی شیرگرہی داخل بہت گورد۔

امراوتے۔ از برف آب کوہستان وچھن پارہ و کوہ امر ناتھ رودے جمنغ گشتہ میان درہ کوہستان می گذرد کہ خاک آں کوہ بسیار سفید می باشد و بروقت ہیجان آب خاک سفید با آب مخلوط گشتہ آب را مثل شیر سفید مگرداند۔ پائین سونہ مرگ با سند لار ملحق گورد۔

کمرانکہ ندی۔ با اجتماع آب های سرچشمہ ہر موکہ گنگا و کوئوسر و غیرہ برف آب کوہستان ہموکہ رودے بہر سیدہ از موضع کنگن با سند لار ملحق گورد آب آں بغایت لطیف و خوشگوار و ماضم گفته اند۔

سند لار۔ سرچشمہ و کہ سگن برفرق کوہ زوہہ بال واقع است آب آں دو حصہ می شود یک حصہ بجانب مشرق می رود و دیگرے سمت مغرب آں حصہ شرقی با آب انہار متعددہ کہ از کوہستان حدود در اس می آیند لاحق گشتہ

۳۸۹ ہ خواجہ شاہ نیاز نقشبندی خلف الصدق خواجہ عبدالرحیم شیخ کمان است۔ صاحب کمالات علوم صوری و معنوی بود۔ در علوم قرآن و احادیث دستگاہ کافی داشت۔ از استادان او ملا عبدالبی مرحبان پوری خاص شہرت دارد۔ ہمچنان در بذل و سخا و عطا ید طولی داشت۔ از معاصران سیاح مشہور ولیم مورکرافٹ است۔ گویند وقتیکہ کوئل ولیم مزبور بہ سیاحت ترکستان می رفت و دوراہ از دست ترکماناں اسیر شد۔ خواجہ شاہ نیاز نقشبندی از توجہات باطنیہ اورا از دست آنہارائی رها کرد۔ از تصنیفاتش رسالہ چلے در تصوف و دیوان نیاز یادگار است۔ ہر دو کتب در مطبع مجددی امرت سرچاپ سنگی گردیدہ است (ملخص از تذکرہ حسن قلمی جلد سوم ورق ۴۴)

۳۹۰ ہ جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ۳۹۱ ہ سندھ۔ (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ)

رود به هم رسد. بعد از بارودخانه و کله شامل گشته از علاقه کرگل به جانب شمان
عبور کند. از آن جا بادیای کهلشری که از کوهستان رودک و چان تھان و گردوک
و غیره با کمال زور شور می آید پیوسته بنام ابا سندن نام زد گشته میان دره های
کوهستان ملک اسکرود و هوتزی و نگری و گلگت و دارد و غیره عبور ساخته
زیر قلعه آنک بدریای آنک می گردد و دریای لندا که از کوهستان کابل می
آید شامل آن گشته پایین ملتان دریای لائی پنجاب را متلاطم گردانیده در بحر محیط
متوازی گردد.

حقیقه دوم آن جانب مغرب جاری گشته از آب انهار و جوی بارکوهسار
ببین و بیسار و قار خود حاصل کرده و از آب رود امراتی که از کوهستان چین پاره
می آید شکوه آن متعاضد گشته نام آن رود بار سندا را گرفته می شود. پس
از آن جوی بار نیله گزار از سوره قراوشا شامل گشته و رود کرانکه ندی از موضع کنگن
آمیخته و از موضع دسن نهر برهمه مترقیق کرده برگشته لار را بسراب گرداند. و از
موضع هرن منتشر گشته آبش به چند راه داخل آنچار سر گردد. در زمان پیشین
سند لار براه سه پور عبور کرده از موضع شهاب الدین پوره بادیای بهت
ملحق می گشت. اما در عهد عبداللہ خان ^{۳۹۲} درانی دریای سند طغیانی شده بطرف
آنچار سر خود بخود راهی غایب کرد. و به موجب غفلت حکام دوسه سال مطلق العنان
مانده از مزروعات دلت لار قریب یک خرد ارضایع گشت. و در عهد سردار
عظیم خان ^{۳۹۳} به اهتمام علی قلی خان در ترمیم و تسدید آن سردار از حتمت فرادار
رسید لیکن بعد دوسه ماه باز طغیانی شده سد متین را از میان برداشته

۳۹۲ هجری صوبیدار کشمیر در عهد افغانه (۱۸۰۵ — ۱۸۰۶) هجری

۳۹۳ هجری صوبیدار کشمیر در عهد افغانه (۱۸۱۹ — ۱۸۲۰) هجری

تالاب آنچارسر مندا طم گردانید - الی الان همچنان میگذرد و به امتزاج آب
امراوتی آب سندلار در موسم تابستان برنگ شیر سفید و کدر می باشد قدسی

پوشش میرا قنار هر دیار است بهشت و سبیلش آب لاریست

قضا از سیم نایش آفریده بنیر از موج گل طوفان نه دیده

ندیده دیده افلاک با س زبوی شیر زینساں آبشای

و از آب سندلار انهار بسیار منفرشته منرد عات و باغات را سیراب

و شاداب گردانند - اول نهر لار کول که از موضع و سن جدا گشته در ذیل کوه شمالی

منرد عات بعض دلمات لار را طراوت بخشیده فیض بخش سایر المواقیع پائین ^{۳۹۴}

میگردد - ازاں جا که نهر مذکور راجه لارک چند حفر کرده است موجب آن نامش

لار کول گفته اند و در زمان سابق نهر مذکور تا وند کومه می رفت - ازاں جا راجه

جیایب نهر ^{۳۹۵} حفر کرده آب آن در اندر کوٹ رسانیده بود - الحال تهگی تا

موضع بادام پوره جاریست که در عرض راه زیر زمین میان نقب میگذرد - قتیکه

سلطان زین العابدین پادشاه کشمیر بود و نهر لاری زیر دامن کوه دیار لری

جاری کرده دلمات و قنار پوره و غیره آباد ساخت - دوّم ذب کول از موضع بیگام

منرد عات را سیراب کرده تا موضع ذب میگذرد - سوّم آره کل که از موضع

پرنگ جدا گشته زیر دامن کوه جنوبی میان سنگلاخ به مسافت دو اذده گروه در

پرگنه پهاگ منرد عات را سیراب گردانند - گویند نهر مذکور راجه آری ^{۳۹۶} راس

^{۳۹۴} پرگنه ایست در علاقه کامراج (این شونت چوگرافی صفحه ۲۲۱):

^{۳۹۵} (۸۰۳ - ۶۷۷۲)

^{۳۹۶} بطور مجزّه حاکم کشمیر شد - ۲۳ سال قبل سیح دفات کرد - راجع بتاریخ حسن

قلمی جلد دوم ورق ۲۸ ملوک خانقاه معلّه

حفر کرده است لشکرخان که در عهد چغتای ^{۳۹۷} تا ظم کشمیر بود نهیر مذکور را مرت راخته
از موضع بره پوره نصارت بخش آب سال خود گردانید. چهارم ذکر کول که قریب
موضع وایلو از سند جدائی شود همدوش آرکل منروعات دلت پهاک راشاداب
می سازد. بانی آن راجه رشک ^{۳۹۸} مشهور است که برای آبادی موضع ذکره جاری
کرده است و در عهد سلاطین دہلی در باغ عیش آباد و نسیم باغ و دولت آباد و
افضل آباد ^{۳۹۹} مسکوک همی بود. پنجم شاه جوئی که از موضع وایلو جدائی شود. سلطان
زین العابدین برای آبادی پرگنه آردی و باغات و دولت خانه شاهی حافر آن
تا نوشهره شده بود.

لحمه خاتون زوجہ جلال ٹھاکور نہرے از شاه جوئی جدا کشیدہ تا مسجد
جامع رسانید لهذا جوئی مذکور باسم لحمه کول شهرت یافته است. شامان چغتای بہ
در عهد خود ترمیم و توسیع جوئی شاهی بہ خوبی نموده آب آن در باغ الہی و باغ
بحر آراہ باغ گلشن و درشنی باغ و باغ عنایت و ظفر آباد رسانیدہ رشک بہشت
فرمودند. و سیف خان برای طراوت باغ سیف آباد پہلوئی شاه جوئی نہرے
جدا گانہ آورده بود الا آن معدوم. اخوند ملا شاہ برای رونق باغ خود نہرے دیگر
تا موضع در بند جاری کرده بود. الحال علامتش غیر معلوم. دریں زمان ہمالہ جہ

^{۳۹۷} ۱۰۶۹ — ۱۰۶۷ ۱۶۵۷ ۱۶۵۹ بعد شاه جهان چغتائی بقول صاحب جامع اللغات اردو

احقاد با براکہ بہند حکمرانی کردند بخاندان چغتائی موسوم بودند براکہ جدا علی شاہ امیر تیمور
لنگ از نسل چغتائی خان پسر چنگیز خان بود.

^{۳۹۸} یکے از شادان کشمیر است کہ مذہباً بوذا بود. گویند کہ شخص مزبور ہمراہ سلیمان در

کشمیر آمدہ بود. راج تزنگنی جلد اول ترجمہ اچھر چند صفحہ ۱۰۸ :

^{۳۹۹} تفصیل ایں در ضمن باغ لکے کشمیر ملاحظہ کنید :

رنبیر سنگه نهر شاه جوئی و نهر ذکر کل متحد کرده در باغ سیف آباد برای کارخانه
جند دره های شالی کوب و طلسم خانه ابریشم جاری ساخت.
رود ارنی - منبع آن سر چشمه شیر اسر و سر های دیگر است که با آب
کوہستان هر موکھ و غیره مجتمع گشته میان دره نادی هل پرگنه کویہامہ بہ سہ
راہ شامل تالاب اولر گردد و سہ جوئی از آن منفک می شود. دو جوئی در ضلع
آرگام رفته مزروعات را تا زگی بخشد و یک جوئی زیر دامن کوه شمالی
مزروعات دلت را طراوت نموده در موضع بانڈی پور کارخانه جند دره شالی
کوب را سر انجام نماید.

مذمتی منبع آن برق آب کوہستان شمالی هر موکھ و آب نیلہ سر و آب
نالہ بونار است. مزروعات را سر بسز کرده از موضع نانتھ پورہ داخل تال اولر
گردد و سہ شاخ آن که از بالا بجدا می شود یکے براہ بانڈی پورہ دوم براہ دت پورہ
سوم از راہ قاضی پورہ مزروعات را تازہ کرده در اولر میروند. و زیر دامن کوه
شمالی دو نهر از قدیم حفر کرده اند کہ مزروعات اکثر دلت را تا موضع آکوسہ
سیراب کرده با اولر پیوند. و آب رود بار مذمتی بہ غایت باضم و نوشگوار است
نالہ پھرو کہ میان درہ کامراج می گذرد. و منبع آن آب کوہستان
و چشمہ سار لولاب است. بعد آن برق آب کوہستان و عیون پرگنه و نتر
پہ سبیل نهر عمل کہ منبع آن سنہ کل ناگست من مقام آوت کولہ شامل آن
گشتہ عمقی بہم رساند کہ سفاین گراں میان آن سایبر می باشند. انگاہ بشمول آب
چشمہ سار و انہار گردد و نواح مختلف گشتہ از موضع کویہ وارہ رود ماور کہ مخرج

نہ ماہین

آن کاجی ناگست و از محل دُو کله بل رود محل که منبع آن گورچین ناگ می باشد با جمیع
 انهار و جویبار که از کوه کاجی ناگ می آیند ترقی خود حاصل کرده به مقام دواب گاه
 ملاقی بهت گردد. بدشاه در عهد خود ناله پُهر و رامن مقام پُهر و از مجرای خود
 مسدود کرده آب آن فیض بخش پرگنه زینه گیر ساخته عمارات عجیب و باغات
 دلفریب آباد کرده بود. تاریخ آن جوی خرم گفته اند. بعد وفات سلطان سد
 مسدود و ادمندم گشته ناله پُهر و براه خود عود نمود. انگا شان منعلیه در
 تشدید و تردید آن سعی موفور بکار برده روی بهی ندیدند.

کرشنه گنگا. از آن جا که منبع آن رود بار آب کولاب کرشنه سر که
 ذکر آن گذشت یافته اند لهذا نام آن رود کرشنه گنگا گفته اند. آب آن با آب
 ویشنه سر و پرنگ سر و دیگر سرچشمه های نامور براه باب نار جانب شمال
 می گذرد. انگاه آب بیم سر و گاژده سر و برفاب کوهستان شمالی از تلبیل و
 دیوه سوی و برزه بال و گوریس و آب های طرف شمالی کوهستان کوهپامه و
 لولاب و وثر و شارد و کرناه و غیره اطراف و اکناف آن سواد به حیثیت اجتماع
 رودها مجتمع گشته دریای پرشور بهم رسد که من مقام منظر آباد بان بازی دریای
 کشیم ممتاز گشته بدریای جهلم موسوم گردد.

۴۰۲ جموں ایند کشیم ریٹ صفحہ ۶

۴۰۳ ۸۶۵ هجری

۴۰۴ اینڈت آنند کول بجائے منظر آباد دوئیل ذکر نموده است کہ صحیح است

دوئیل قریہ است در شرق منظر آباد بہ فاصلہ قریب دو میل - دوئیل بہ ہندی
 مقام اتصال رود ہارا گویند - و از این رعایت این قریہ کہ مقام اتصال رود کشن گنگا و
 جهلم است موسوم بہ دوئیل است

رود ساندرون - از دره شاه آباد و رود برنگی از کوهستان پرگنه برنگ
و رود آره پتی از کوهستان کوتهار آمده قریب قصبه اننت ناگ با هم دیگر متحد
می شوند پس آب بنایع اننت ناگ متبوع خود ساخته من مقام کهنه بل عمقی
بهم رسانیده بنا بر استوای محل آهسته آهسته بر گل خالص منحدر گردود پنا^ه که
آب آن در عرصه یک ساعت از یک نیم تا سه میل موجب قلت و کثرت آب
متحرک گردد و از کهنه بل نام آن دریا بزبان شاستر و تستاد به لغت فارسی
بهت و بزبان کشمیری و تهه گفته می شود - بعد آن به متلای آب های انهار
و رود بار و چشمه سار استعدا و فراوان حاصل کرده میان شهر سری نگر
جاری گشته مخلوقات و مزروعات را سیراب گرداند - و آب آن از دره
معمولی زمستان در تابستان قریب چهار دره رفعت پذیرد - زیاده بر آن
از کناره ها ممتوج گشته سیلاب گرداند - و از کهنه بل اول رود لمبودری از
چهار محل و اصل بهت گردد - اول پائین کهنه بل دوم منتر گنه سوم در گوره ویر
چهارم در کثره بینگ - انگاه رود بار ویشو من مقام سنگم و رود رنبی آره بدو جا
یکه از موضع کاوه و نی دوم از لاله مار و آب کوهستان اولر مع آب چشمه سار
از مکان چرسو و آب بنایع پرگنه و هو و آب نبل باله لاله از پان^ه پور و رود بار
مشی از کا پور و رود ناگام از و ته نار و و تیل بل و آب تالاب دل

هسته مراد از زبان سنسکرت است که در هند شمالی بزبان شاستری هم موسوم است
هسته پنڈت آنند کول پامپور نوشته است - بنا بر تحقیقش مقام مزبور ما بین ۸۳۹ و ۸۱۲
سده میلادی تعمیر شده است - بانی اش پدم وزیر راجه اجیت پید بود - نام قدیم این قریه
پدم پور بود - زعفران زار^{لے} پامپور مشهور است مردم شادی آن ۳,۳۴۸ نفر
(جوں ایند کشیر سیٹ)

مخاوی شیرگره و رود و دو گنگا به مقام چخته بل و آب جو باره آب چرخ مع آب نیشل
 بمنه از پارم پوره و سند نار مع آب آنچار سر و نوشمال سر و نیشل توله موله
 از شهاب الدین پوره و آب تالاب مان سر از ننی ناره جا بجا شامل بهت
 گردد و به امتزاج آن رود با متوج و متلاطم گشته برآه بانه یاری دخیل تالاب
 اولرمی شود

در زمان سابق پائین موضع ما چون باتال اولر لاحق می گشت در سال
 ششم هجری برآه ناله بانه ایری که پندت سورج بهان کنده بود و ریح
 نمود از آن باز همچنان می گذرد پس از آن آب دریای بهت به امتزاج آب
 تالاب اولر و انهار کوهار کویهامه و غیره به حیثیت اجتماع سمت مغرب
 ریح می کند و از آب ننگل و رود پها سر متضا عد گشته میان قصبه سوپور
 برآمده از دو آب گاه ناله پهر و شامل کرده تا حد و باره موله با هستگی و نرمی
 می گذرد و از آن بیان نام بهت یا قستان از ذات آن رفع گردد من مقام
 کهنه بل تا قصبه باره موله سفاین خور و کلاں میان آن در بهار و زمستان هر
 وقت می گذرند مسافت آن از کهنه بل تا باره موله مع کج و قیح قریب یکصد
 میل می باشد و از قصبه باره موله سمت مغرب میان دره مضیق به کمال زور
 و شور منحدر گشته و از آب های کوهار علاقه دچمنه و کها هوره تزیاید و ترقی
 حاصل نموده تا حد و مظفر آباد آن را دریای کشمیر می نامند از آنجا آب

ششم از بزرگ قصبه جات کشمیر است - بانی اش سرے سویا نام بود که در عهد افغنی و رما (۸۸۳ -

۸۵۵ م) وزارت فائز بود - ششم قصبه باره موله در اهمیت بدرجه سوم است قبل از تقسیم

هند در میان بهارت و پاکستان یکے از مرکز تجارت کشمیر به شمار می رفت - ششم از تقسیمات

مظفر خان است (سنه ۱۵۵۴ میلادی) بقول آئند کول آبادی آن ۳۶۲ نفر

کرشته گنگا که از جانب شمال می آید مضاعف گشته با اسم مبارک جلم مسفی
گردد. و از منطفه آباد سمت جنوب بابل گشته دریا ی کنهاری که از پیکلی می آید میان
دره کوپسار تا حدود چامک میر پور می گذرد. پس از آن میان ملک پنجاب
جهانپان را سیراب کرده با دریای چناب و رادی و بیاس و ستلج و اٹک
انبازی کرده در بحر اعظم می افتد.

گنگه کل - از دریای بهت قرین شیر گره نهری منفر گشته در موسم
تابستان میان حصه جنوبی شهر افراد نوع را سیراب کرده نزدیک صفا کدل
با بهت وصل گردد.

سونر کل - مقارن زیارت سید منصور صاحب از جوی گنگه کل نهری
جدا گشته بارود دوده گنگا شامل گردد.

نالہ شادی پور - از دریای بهت به مقام شادی پور نهری
منشق گشته به آب لاکور سرد پیاسر اتفاق کرده شامل تالاب اولر گردد.

تالاب نالہ شبر

تالاب اولر - کو لای است عسقی و وسیع به شکل مثلث مختلف الاضلاع
از سرینگر جانب شمال به مسافت ۲۵ میل - طول آن از ساحل شرقی تا قصبه سوپور
تخمیناً ۱۲ میل عرض از جنوب تا شمال هشت میل - دور محیط آن بر وقت اعتدال تخمیناً

۱۱۱۰ مسطر و بر یوم مصنف نارد درن میر بر آف اندیا بمن او در حصه کثیر چهارده
فٹ انگریزی و در بعضی جا کم از بیس تا قرار داده است. نزد سٹائن اوسط عمقش پانزده
فٹ انگلیسی است ص ۱۱۶ : ۱۱۲۰ اما فریڈرک ڈریو (FREDERIC DREW) در کتاب
منر بور طولش ده میل و عرضش شش میل اندازه کرده است. و قول سٹاین این است که طولش
۱۲ میل و عرضش شش میل و میگردد که بوقت سیلاب طولش ۳۰ میل و عرضش هشت میل می شود.
صحیح گویند که کاغان چشمه بالوسراست و آنکه حسن نوشته معنی بر روایات متداوله آن زمان است.

چهل میل و بر ساحل شرق و شمالی آن دوات پرگنه کوهپایه و نیمه گیر و جنوباً قریبها
سیاه الموضع پائین واقع است و در ساق وسط آن چشمه اولرناک مشهور (اولر
بزبان کشمیری سوراخ را گویند که آب از آن سوراخ همی جوشد) از آن جاکه آب
آن چشمه از سوراخ زمین جوشیده برآمده بود لهذا آن چشمه را اولرناک
گفته اند.

نقلست که در زمان پاستان از کوهستان پرگنه لاریمه از آب چشمه سار
ستھ سر با آب کوهستان را سربل را حق گشته در کرشنا گنگا می رفت. مقلتی
از اذقات کوه و گنی از برف انبوه ستوه آمده حامل و محمول هر دو غلطیده منفذ
رود بار را سد راه گردیده تالابے بهم رسیده که آن تالاب را ستھ سر می گفتند
و در آن زمان جوگنی یعنی پریان به سواری سفینه در میان آن سرسری کردند.
چنانچه بر کوه و گنی نوکا بدن^{۴۱۳} تا حال موجود است. بعد مرور دهور مور ساکنان شهر
سندت نگر باز تکاب افعال شنیعه و اطوار ذمیمه از جاده هدی باز مانده به قهر
قهار در میان شب تاریک حادثه زلزله عظیم از نفس شهر زمین ترقیده سوراخ
بهم رسید و از آن سوراخ آب تالاب سستی سر فواره دایر یکبار جوشیده طوفان
ساخت و آن شهر و شهریان را در ورطه فنا انداخت. از آن باز رود سر چشمه
سستی سر در زیر دامن کوه و گنی در دمان غایب و آمده از چشمه اولرناک جوش
می زند.

پنانچه یکے از اجهای پیشین سبوس شالی در رود را سربل انداخته از
^{۴۱۳} نوکا بدن بزبان سنکرت کشتی و بدن جائے بستن آن. لهذا معنی اش سور خبیت
که بدان کشتی را مضبوط می دارند.

^{۴۱۴} تاریخ کشمیر: این کول عاجز صفحه ۴۷۷

چشمه اول ظهور نمود. قصه غرق شدن شهر مذکور در ذکر راجه سندر سین^{۲۱۵} مشهور می
گفته آید. یعنی امارات عمارات شهر مذکور اکنون هم به نظر همگنان عیان می
شود چنانچه یکی از محققان قریب ساحل شرقی در عمق دریا پایهای جبرنگین
معائنه نمود و بعضی از بنجیان^{۲۱۶} تالاب می گویند که محاذی جبل شیره کوٹ از عمق آب
غرفه های کوشکی به نظر می آید و متصل آن درخت عظیمی ملاحان می بینند.
مورخان می نگارند که از تعمیرات آن زمان بت خانه بود که فرق در زمستان عیان
می شد.

سلطان زین العابدین بر سر آن بت خانه بزرگ سفینه نصب کرده بالای
آن سنگ ن خاک انباشته جزیره وسیع که طول آن از شمال تا جنوب یکصد
درعه و عرض ۵۰ درعه می باشد بلند افراشته باغی دل کشا به اشجار و ازهار
غمر و احداث نمود. و برکنج شمالی آن عمارت سنگین که سه آشیانه^{۲۱۷} مرتفع بود
و مسجدی رنگین که تا حال موجود است تعمیر ساخت و دو بت زیری که پیش
ازین خواصاں از بت خانه مذکور صرف ضروریات جشن شاهی کرده داد و دهنش
بسیار فرمود. تاریخ لنک^{۲۱۸}.

ایں بقعه چو بنیاد فلک محکم باد
مشهور به زینه دیند در عالم باد
شه زین عباد تا که در و جشن کند
پیوسته چو تاریخ خودش خرم باد^{۲۱۹}

^{۲۱۵} راجع بجلد دوم تاریخ حسن در ذکر راجه سندر سین پسر راجه سندر سین^{۲۱۶} لفظ کشمیری است بمعنی کشتی بانان

^{۲۱۷} آشیانه یعنی طبقه
^{۲۱۸} لنک لفظ کشمیری بمعنی جزیره

^{۲۱۹} ۸۴۷ هـ مطابق ۱۴۴۳-۱۴۴۴- بقول خواجه محمد اعظم مولف "اتفاقات کشمیر" تاریخ مزبور تا
زمانه رش بر سنگ منقش بود. ص. ۵۰

پیران دیرینه سال میگویند که پیشتر آب چشمه اولر از سطح آب فواره
یک درعه بالا بوش می زد. فی زمانها همگی حباب های به نظر می آیند متصل اولر ناگ
چشمه دیگر است که آن را پدم ناگ می گویند. حباب های آن کم تر. غیر از این
در میان تالاب اولر چشمه های بسیار موجود است و در وسط تالاب آب صاف
و متموج می باشد و در کرانه های آن فصل سنگاره هر شب با فراط متکون می شود
آن که در سواحل شرقی و شمالی آن می روید از ابتدای عهد بد شاه تاحال وقف
عام است. آن را دهرم نبل می گویند و آن که در نواحی غرب و جنوب می
روید از قدیم ضبط سرکار و در میان آن تالاب شکار ماهیا و قازان مرغابیا
قرار داده می شود. عبادان بر سر ارا سفینه های کوچک برآمده مرغان و
ماهیا را بشکار می گویند در زمان پیشین تال^{۵۴۲۱} اولر بسیار عمیق بود که به مرور دهور
روز بروز رفعت پذیرفت. اکنون سمت جبل شیره کوٹ عمیق است و در
اطراف دیگر کم تر و در وقت هيجان باد آب آن سخت متلاطم گردد. در آن
وقت عبور سفائن متصور نیست.

و در موسم تابستان بعد دوپهر روز در میان آن کسے گذر نتواند
کرد تا زمان بد شاه تالاب اولر تا موضع اشتم متموج می بود چنانچه بد شاه
تیمیر لنگ در وسط تالاب مرتفع کرده بود. ازاں باز نشیب تالاب روز بروز
رفعت پذیرفت و منفذ دریا ساعت به ساعت غایر گشت تا آنکه سر زمین
مواضعات مانجن و نایده کھی و غیره حدوث یافت. اکنون به باعث طغیان
بہت ہر گاہ تالاب اولر از آب منتلی گردد. تا موضع اشتم سیداب گرداند.
تالاب ڈل متصل شہر سمت مشرق طول آن از گری بل تا تیل بل

تخمیناً سه میل عرض آن از خواجه یار بل تا باغ نشاط قریب دو میل و در محیط آن
تخمیناً ده میل باشد به قول مورخان در سالف زمان صحرائی بود و تالنی مرگ
نام. راجه پرور سین در یای بهت را از ناوه پوره مسدود کرده زیر دامان
کوه ماراں در نفس شهر جاری ساخت. بعد از انقضائے دوران در زمان
راجه در لب درو در یای بهت طغیان کرده میدان مذکور را طوفان نموده
تالابے بهم رسید. حاکمان وقت تسدید آن نه کرده بطول زمان عمقی بهم
رسانید. سلطان سکندر بت شکن از ناید یار تا نشاط باغ کتب خانه اهل
هنود که انبارها جمع کرده بود و رقع آب انداخته سده متین استوار ساخت و
شمش حیر سنگین بر سر آن افراخت. بعد از سیف خان از خواجه یار بل
تا عیش آباد برای آمد و رفت باغات سده استوار نمود. موجب آن تالاب
مذکور را سه حصه می شود. اول بؤل کلان پیشروی حضرت بل. دوم بؤل
نورد که از کوه سلیمان تا نشاط باغ واقع است سوم سدره کنون که پیشروی
کوه ماراں بسیار غنی یافته می شود. و در میان این سه حصه جزایر موضع
ننده پوره به کثرت آبادی موجود است. از آن جمله بعضی جزایر با زمین استوار
کرده اند. بعضی را بر روی آب مفروش می باشند هر جا که خواهند کشیده
می برند و بر جزایر مذکور فالینزه ها و اقسام بقولات که برای مردم شهر
کفایت می شود مزروع گردید. نیز نیلوفر و تخم آن و جیور در آن متکون می شود

۴۲۲ تا مسطر در بؤل و عرضش بالترتیب پنج و دو میل قرار داده است. صفحه ۱۴۱

۴۲۳ راجع به جلد دوم در ذکر راجه پرور سین مزبور

۴۲۴ ایضاً

۴۲۵ (۸۶۰ - ۸۹۸ هـ)

و در کرانه های تالاب لوخ زار^{۴۲۶} با و علف با همی روید که برای تعلیف دواب و فرش بویا
 بکار می آید و آب آن کو لاب لطیف و خوشگوار است. بر وزگار گنده نمی شود و
 به صفای میاه از عمق آن ماهیان به نظر همی آیند و در وسط آن از چهار جا چهار
 چشمه می بوشند و ملاحان می بینند و در میان دل کلاں پشردی حضرت بل
 جزیره سونه لنک سلطان زمین العابدین احداث کرده قصری سه آشیانه دار
 براں عمارت کرده بود. بحادثه زلزله بشکست پس شالان مغلیه منظرے براں
 افرشتند. امیر خان ترمیم آن کرده بسبیل دولاب بالای چهار آب کشیده در
 صحن عمارت فواره روح افزا برداشته به تماشای آن صرف اوقات می کرد.
 دریں زمان عمارتش ویران و در میان دل خورد جزیره روپه لنک دارد که سلطان
 حسن شاه تعمیر کرده بود. عمارتش در عهد سنگاں ویران گشت در زمان سالف آب
 تالاب قرین جبه کدل با دریای بہت پیوسته می رفت. بدشاه ازاں جامسدود
 ساخته ناله مار در نفس شهر حفر کرده آب دل بر زراعت پرگنه اچھن جاری
 ساخت که تا حال در موسم تابستان آب تالاب براہ ناله مار جاری می باشد و
 در زمستان براہ پونشی کل شامل بہت گردد.

آنچار مسر - کولابے است قریب شهر سمت شمال طول آن تخمیناً از تریہ وار
 تا بیہ گامہ چار میل عرض از سورہ تا بدو ڈر دو میل می باشد. اطراف آن از ہر سو
 بہ کثرت لوخ زار با دئے زار با و علف با محفوف است. در وسط آن میل دریل

^{۴۲۷} قسمی است از گیاه کہ با دبور یا حی یافتند :

^{۴۲۸} مراد از امیر خان جوان شبر است کہ در عهد احمد شاه و پسرش تیمور شاه افغان از

۱۷۷۱ لغایت ۱۷۷۶ حاکم کشمیر بود (نگارستان کشمیر) :

^{۴۲۹} $\left(\frac{۸۹۳}{۱۳۸۷} - \frac{۵۸۸۰}{۶۱۳۷۵} \right)$:

آب صاف و متموج می باشد - تالاب مذکور پیشتر خورد تر بود - در سنه ۱۳۲۹ هجری دریای سندلار طغیانی گشته از مجرای خود معاودت نموده داخل آچار سرگردیده و زمین های زرعی از هر سو خراب ساخته و سعت تالاب سه چند گردانید و در میان آن راجه جیا پید سده افراسشته بود که آن را موسی تھومی گویند - اکنون به باعث طغیان آب خراب و آب آن بمقام شهاب الدین پوره یا دریای بهت پیوندد و در میان آن شکار مرغها و ماهیا فراوان -

نوشحال سر - تالابست در اضلاع شمالی شهر که بر ساحل شرقی آن محله جدی بل سمت غربی آن عیدگاه واقع است و دور محیط آن قریب چهار میل - در اطراف آن کاه لوح بسیار متکون می شود که نصفه آن برای فرش یوربای مسجد جامع و نصفه دیگر برای مانم سرای و خانقاه جدی بل می دارند - در میان آن شکار مرغها بسیار و آب آن داخل آچار سرگردد -

مان سر - چشمه ایست بیضوی شکل بسیار عمیق - و از سرنگر به فاصله ۵ میل

۱۳۲۹ در عهد مهاباراجه رنیر سنگه آنجهانی :

۱۳۳۰ راجه جیا پید پسر راجه سنگرام پید بود - صاحب راج ترنگنی او رامری منصف به صفات متضاده قرار داده است - بنا بر روایت ادراراجه مزبور علم دوست بهادر و ظالم بود - در ضمن شجاعیت جیا پید بر بهیم سین راجه گجرات و راجه نیپال لشکر کشی نمود - گویند که میلان به مذہب بودا داشت و در شهر جیه پور ۹ برائے عبادت بوداں سه بت خانه قایم کرد - سی سال حکومت نموده درگذشت و ملخص از راجه ترنگنی جلد اول - ترنگ چهارم - مترجمه (چهر خند) بنا بر تحقیق جیرٹ زمانہ حکومتش ماہین ۸۰۳ - ۷۷۲ سنہ میلادی است (جیرٹس این اکبری

جلد دوم صفحہ ۳۷۵) :

۱۳۳۱ حالانہ تالاب مانس بل شهرت دارد :

سمت شمال - و در محیط آن تخمیناً چهار پنج میل می باشد - و بر ساحل شمالی آن قریه
 صفاپور و برکناره جنوبی آن گلخن چونه یزاں غرب رویه لوخ زار است - آب
 آن به سبیل نین ناره در بهت می رود - ایضاً برکناره شمالی آن علامات عمارات
 باغ صفاکه دولت خانه نوربهاں بود حیرت افزا - و اطراف دسواحل مانسر
 سر بسر دل کشا و نوشنا محل سیر و سرور است - محاذی گلخن چونه یزاں سر
 چشمه مانسری جوشد که در حالت یخ بندی بسته نمی شود متصل آن چشمه
 دیگر است که آب آن نهایت گرم می باشد - حوالی مانسر عبودن بسیار واقعت
 که در حالت یخ بندی یافته می شوند -

ماکور سر - آب گیری است از شهر به مسافت دو میل سمت مغرب زیر
 دهن کریوه مانجک سطح آن از جزایر و لوخ زار محفوفست - قریب موضع مانجک
 میل در میل سطح آبی متموج و صاف به نظر می آید - بعضی جزایر آن که بر روی آب
 مفروش است و از بهوب بیا ح سوبو گردنده می باشند و آب بعضی بانهر
 مکھامه در پنا سر می گذرد و بعضی از راه دروازه با بهت پیوندد -

پناسر - کولابیت فراخ از شهر به مسافت پانزده میل متصل قصبه پٹن
 در میان آن لوخ زار و سنگاره یافته می شود - اکثر جا آب گیری های صاف و
 متموج به نظر می آیند و آب آن از موضع بایدکھی باناله شار داپوره لاحق گشته
 در تالاب اولر می گذرد -

تان سر - آبگیریت صغیر که در آن یک میل می باشد قریب موضع
 مانسر بل - بر ساحل آن امارات بت خانه دیرینه یافته می شود آب آن از حبر
 سنبل با بهت ملحق شود -

بطایح کشمیر

بطایح را بزبان کشمیر نمیل می گویند و نمیل زمین است که یک حصه آب و یک حصه خاک بهم آغشته همیشه نمناک می باشد و بعضی جاها چنان می باشد که دواب و درازان فر مانده ضائع شوند. و بعضی جاها سخت بهم می باشد. از آن جمله بعضی مزروع بعضی غیر مزروع. آن چه مزرع است کشتا و درازا و دویله در دو دست گرفته زمین ها کا دیده تخم ریزی شالی همی کنند. بعضی جاها که اندک زمین درشت می باشد در آب قلیه را نی کرده دانه پاشند. و آن چه که غیر مزروع است میان آن کاه لوخ و نه و علف به کثرت می باشد.

آب خنجر بمنه. در حدود بنوبلی سرنگر قریب به ماله میدانه است و سیع بعضی مزروع بعضی غیر مزروع. و در میان آن چشمه ها و آبگیرها واقع. کاه لوخ و علف با متنوعه درازا متکون گردد. و در موسم خریف مردمان زمین آن کا دیده بهیخ های علف که بهم منسج شده باشد کشیده و خشک کرده در سخت و پز طعام بدل سرگین خشک بکار می برند و چکش آب آن بالای شاله ینگ از راه پل شامل بهمت گردد.

برار نمیل. میان شهر در حصه شمالی واقع است. گویند در زمان گذشته آب آن صاف و متموج همی بود. الحال لوخ زائے بهم رسیده است و در بعضی جا آبگیرهای صغیره درازا یافته می شود در تابستان آب آن با آب ذل آمیخته براه ناله ارجاری می شود و در زمستان خشک می ماند. آب خنجر توله توله. آب خنجر است و سیع کرانه های آن مزروع. میان آن لوخ زار و نیستان و در وسط آن موضع توله توله معمور است و سرچشمه کبیر بھوانی مشهور و در زمان سابق میان آن نهرهای متعدده کشیده

زمین آن لایق زراعت کرده بودند. اکنون به سبب انقلاب زمانه نهر ها
معدوم گشته لوح زار ها بهر سید - در عجائبات کشمیر مورخان می نگارند که
در زمین توله موله ماهیان متکون می شوند - حقیقت آن این است که در میان بطیجه
مذکوره بعضی جا ها زمین بر روی آب مفروش می باشد - در عمق آن آب که
متعلق بآب انهار دیگر می باشد ماهیان می آیند چنانچه صیادان فرش زمین را
سوراخ کرده چوب افرازی که خاصه ماهی گیران این دیار است آن را در سوراخ
فرو برند از همان سوراخ ماهیان را به پنجه آهنین چسبیده از آب بیرون می
آورند - در جوف آن آب خیز سرچشم های بسیارند - آب آنها بار و بار سدلار
لاحق گشته - از شار واپور شامل بهت گردد -

نمبل مال گام - از حدفا پور سمت شمال آب خیز است وسیع و
فراخ - از آن جمله بعضی مزروع و در جوف آن لوح زار و نیستان تشکای مرغان
بسیار - آب آن از راه ناله آبس با تالاب اولر پیوندد -

در نمبل - آب خیز است وسیع از سو پور سمت جنوب که در تابستان
پر آب می باشد و در زمستان خشک گردد سنگار ها در آن متکون می باشند
آبش بادریبای بهت مخلوط گردد -

نمبل کانپور - قریب موضع دلنه پرگنه گردوین - آب خیز است
که همیشه گاه لوح محفوف می - سد و کرانه های آن اکثر آباد - آب آن به مقام
گورس بونی شامل بهت شود -

نمبل پت گام پور - واقع در پرگنه سایر الموضع بالا - فراتر از کاکاپور
آب خیز است فراخ محفوف از علف ها بعضی مزروع - آب آن در
بهت پیوندد -

نمبل بالا نامه - یا کونه بل از پانپور جانب مشرق واقع است - از
 علف با محب آب آن در دریای بهت می رود -
 نمبل ایچ کهر - در پرگنه لار متصل موضع چنت دنه - آب آن براه
 سند شامل بهت گردد -
 نمبل سر نامه - در پرگنه دچمن پاره - قریب موضع سر نامه - آب آن
 شامل بهت گردد -

پیداوار کشمیر

متقدمین^{۴۳۲} دیار کشمیر که در زمان ادل هندو بوده اند کتابیکه در خواص
 اشیاء و تشریح اسماء می بالیست مرتب نه کرده اند - اچنانا اگر کرده باشند
 به وقوع حوادث موجود نیست - لهذا مردمان کشمیر از خواص نباتات این سر
 زمین که از حد افزون است مجهول مانده به موجب کتب پتر^{۴۳۳} شکان امصار دیگر
 بر کشف خواص بعضی رستنی های مشهوره این جا واقف گشته در معالجه و
 تجارت مستعمل می دارند و اشیای مجهول الکیفیت را پامال همی گذارند
 را تم الحروف اسماء بعضی اشیاء موجوده این جا که خواص آن در لغات
 طبعی درج شده بود درین جا مجملأ ایراد نماید -

۴۳۲ - داردشوندگان :

۴۳۳ - اطباء و حکماء :

ادویات کشمیر

شماره	دوا	بزدان هندی یا فارسی	بزدان کشمیری	طبیعت	کیفیت
۱	ابوخلسا	رتن جوت (ه)	کوڑ	گرم و خشک ۲۳۵ بدرجه ۲	بعضه محققان آن را بل می دانند
۲	اظر بلال	کاک چکنی (ه)	کاوه کهور	گرم و خشک بدرجه ۳	به خیال بعضه محققان اسم با مسمی است
۳	احریص	کوسم (ه)	کوسم پوش	گرم و خشک ۲۳۶ درجه ۲	
۴	اسارون	تکر (ه)	موست	گرم و خشک ۲۳۹ ۳	

۲۳۳ مخزن الادویه جلد اول ص ۷۲ در لغت عربی حناء الغول و خس الحمار و شنجار است
 و در فارسی هوبویه - داروے مزبور بر چهار قسم منقسم است (ایضا ص مزبور) :

۲۳۵ گرم و خشک در اول درجه دوم (مخزن الادویه جلد اول ص ۷۲) : ۲۳۶ مخزن الادویه
 جلد اول ص ۷۹ اما مصنفش نام هندییش بجای "کوسم" نوشته است بنا بر تحقیقش خاصیت
 مزبور دریں جا نعلنی با حریریں صحرائی داده لیکن احریص استانی طبیعت اش در درجه دوم گرم
 و در درجه اول خشک است : ۲۳۷ اسارون بفتح همزه و سین همله و الف و ضمه یائے همله
 و سکون و او آخر لفظیت سریانی - دیونانی ادراسرابون می گویند (مخزن الادویه جلد
 اول ص ۸۹) : ۲۳۸ صحیح "تکر" است (ایضا صفحه مزبور) : ۲۳۹ بنا بر تحقیق صاحب
 مخزن الادویه طبیعت اش در ادخر درجه دوم گرم و خشک است (صفحه ۸۹) :

نمبر	دوا	بزبان ہندی یا فارسی	بزبان کشمیری	طبیعت	کیفیت
۵	اسطوخودوس ^{۴۴۰}	دھار ^{۴۴۱} (۵)	کل و ٹو	گرم و خشک ^۲	اہمیت آن بالغات طب برابر نیست شاید اسم بے فہمی است۔
۶	اسفوریدلون ^{۴۴۲}	موسیر (ف)	ون رہن	گرم و خشک ^۳	
۷	اسلج ^{۴۴۳}		ویچھ مانگل	ایضا ^{۴۴۵}	
۸	اسل ^{۴۴۴}		پترھ		بوریا ازاں می یافتند ^{۴۴۶}
۹	کندش ^{۴۴۸}	بخ گاڈران (ف)	ساور	گرم و خشک	اہمیت آن بہ کتاب ^{۴۴۹} نیست شاید چیز دیگر باشد

^{۴۴۰} صاحب مخزن الادبیہ این لفظ را اسطوخودوس بضم ہمزہ و سکون سین ہملہ و ضمہ ہائے
ہملہ و سکون واؤ و ضمہ خائے معجمہ و سکون واؤ و سین ہملہ ضبط نموده است۔ نزدش
لفظ مزبور یونانی است و در عربی اورا آنس الارواح می گویند (مخزن الادبیہ جلد اول ص ۹۱)
^{۴۴۱} دھار یا مخزن الادبیہ صفحہ ۴۴۲ مزبور بضم ہمزہ و سکون سین ہملہ و ضمہ قاف و
سکون واؤ و کسرہ دال و ضمہ یائے تختانیہ و سکون واؤ و آخرش نون بضم^{۴۴۳} در ادوا
درجہ سوم (ایضا ص ۹۷) بضم^{۴۴۴} اما صاحب مخزن ادبیہ این لفظ را اسلج بکسر ہمزہ و سکون
سین و فتح لام و سکون نون و جیم ضبط نموده است (صفحہ ۹۹) بضم^{۴۴۵} تم بتائیش گرم در
درجہ سوم و خشک در درجہ دوم است (ایضا صفحہ ۴۴۶ مزبور) بضم^{۴۴۶} اسل بفتح ہمزہ و سکون
سین ہملہ و لام لفظ عربی است کہ در ہندی اورا کسرانی می گویند (ایضا صفحہ ۴۴۷ مزبور)۔
^{۴۴۷} ایضا صفحہ ۴۴۷ مزبور و مزید گفته کہ محل روئیدنش آب است یا محل آب بضم^{۴۴۸} صاحب
مخزن الادبیہ اورا کندس نیز گفته است (ص ۱۵۷) بضم^{۴۴۹} بقول صاحب مخزن الادبیہ
اہمیت اش این است کہ بخش ہم شکل حضی می باشد۔ برگش مائل بہ سبزی و بخش مائل
بہ زردی باشد۔ بقولش در ملک شام مردان با و جامہ می شویند۔ (ص ۱۵۷)

شماره	دوا	بزرگان هندی یا فارسی	بزرگان کشمیری	طبیعت	کیفیت
۱۰	افنیمون	امل پیل (ه)	کوکله پاٹ	ایضاً	بخ آں کسے نمی بیند ^{۴۵۰}
۱۱	افسنتین	شتارور (ه) ^{۴۵۱}	ٹھون	ایضاً ^{۴۵۲}	
۱۲	افیون	افیم (ه)	تریاک	سرد و خشک ^{۴۵۳}	
۱۳	افخوان	بالونہ گادپشتم (ف)	یکہ ٹھون	گرم و خشک ^{۴۵۴}	
۱۴	انجبار	-	مانثرن	سرد و خشک ^{۴۵۵}	
۱۵	انجره ^{۴۵۶}	ٹنگن (ه)	سوی	اول سوم؛ گرم و خشک	
۱۶	ایرسا	بخ بنفشه (ف)	سوسن منڈ	در آخر ددم گرم و خشک	قسمی است از سوسن که برگ های آن نازک می باشد ^{۴۵۷}
۱۷	بابونج	بالونہ (ف)	بالونہ	در ددم گرم و خشک ^{۴۵۸}	

۴۵۰ اما صاحب مخزن الادویه ماهیت اش پچیس نوشته است :-

"از قسم نبات است - رنگش سرخ و ربیعی که تا موسم گرما می باشد شاخه های او

مانند ریش پنبه یا رسن باریک - تخمهایش در خوردی بهم شکل دانه خردلی می باشند (ص ۱۰۷)

۴۵۱ ABSINTHIUM : ۴۵۲ و صاحب مخزن الادویه نام هندی اش "ستار و بسین" همله

نوشته است (ص ۱۱۱) :

۴۵۳ (OPIMUM) اما طبایع یونانی سردیش را در درجه چهارم خیال می کنند (مخزن صفحه ۱۱۷)

۴۵۴ مخزن الادویه جلد اول صفحه ۱۲۰ : ۴۵۵ و صاحب مخزن طبیعت اش درجه سوم سرد و

خشک می نویسد : ۴۵۶ انجره بفتح همزه و سکون نون و ضمّه جیم و فتح رائے همله و سکون هـ

مخزن صفحه ۱۳۲ : ۴۵۷ و صاحب مخزن الادویه او را بخ سوسن جلی قرار داده است (ص ۱۴۷)

۴۵۸ بنا بر تحقیق صاحب مخزن در آخر درجه اول خشک است (ص ۱۴۷) :

نمبر شمار	دوا	بزرگان هندی یا فارسی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۱۸	بصل	پیاز (ف)	پیران	در سوم گرم و خشک ^{۴۵۹}	
۱۹	بادرنجبویه	-	گندسوی	گرم و خشک بدرجه ^{۴۶۰} اوسط	
۲۰	بادنجان بری	^{۴۶۱}	دن و انگن	در سوم گرم و خشک	ماهیت آن موافق لغات ^{۴۶۱} طب یافته نمی شود.
۲۱	پر سیاوشان	کالی جهانب ^{۴۶۲}	گیوتجیر	معتدل گرمی و خشکی	
۲۲	بزرگ لنبج	بهنک	بنگ ببال		
۲۳	برنجاسف	بوی مادران (ف)	بگ بعضی ^{۴۶۳} میگویند	^{۴۶۴}	قسم ماده قیصوم است
۲۴	بسنان افروز	تاج خردس ^{۴۶۵}	ممول	سرد و خشک قابض ^{۴۶۶} و رادع	
۲۵	بصل الفی	-	دن پیران	بسیار گرم ^{۴۶۷}	

^{۴۵۹} در او اخردرجه سوم گرم و اول درجه سوم بحرطوبت فسلیه خشک است (ص ۱۴۲)

^{۴۶۰} گرم و خشک بدرجه اوسط دوم و بعضی در درجه اول معتدل و در درجه دوم گرم و

خشک می گویند (۱۴۸) ^{۴۶۱} در هندی او را "بھٹ گٹیا" می گویند (۱۵۳) :

^{۴۶۲} و نزد صاحب مخزن الادویه ماهیت اشس این است که بنا نیست بقدر یک گز طویل و

شاخهائی خاردار ^{۴۶۳} صحیح "کالی جهانب" است - (ص ۱۶۳) :

^{۴۶۴} در اول درجه سوم گرم و خشک است (۱۶۴) :

^{۴۶۵} در فارسی - و اما در هندی او را نوع صغیرش را "کولکھتی" و کبیرا "بھٹا دھاری" می

گویند ^{۴۶۶} مخزن الادویه جلد اول صفحه ۱۶۸ ^{۴۶۷} ایضاً صفحه ۱۴۲ :

نمبر شمار	دوا	فارسی یا کشمیری	طبعیت	کیفیت
۲۶	بندال	-	اچ	-
۲۷	بنفشج	بنفشه	نوشه پوش	در اول سرد در دوم گرم
۲۸	بیش	-	مهند	در چهارم گرم و خشک
۲۹	بنج	بجرنگ (ه)	باز رنگ	سرد و خشک
۳۰	بهنگره	بهنگره (ه)	بهنگره	-
۳۱	تشمیرج	چاکسوف (ه)	اندریناج	گرم و خشک

۴۶۸ طبعیت اش گرم و خشک در درجه سوم گیا ہے است کہ بردخت خنایچیدہ می باشد برگش مشابہ برگ تنبول می باشد :

۴۶۹ بقول صاحب مخزن الادویہ گیا ہے است کہ یک بالشت یا قدے زیادہ بلند باشد شاخہایش بسیار باریک - در صورت ہم شکل برگہائے حنا - الا اینکہ در فصل برگہایش کشادہ و بہر دو جانب گوشہ دار باشند (ص ۱۹۲) :

۴۷۰ این رائے حکماء یونان است لیکن اطباء ہند خلاف این رائے دارند - نزد ایشان طبعیت اش در درجہ چہارم بغایت سرد است - و قول مؤخر الذکر راجح است زیرا کہ ہمیں مختار صاحب مخزن الادویہ است (ص ۲۰۵) :

۴۷۱ یعنی مائل بہ سیاہی و بقیہ از دو قسمش یک زرد باشد دیگر سفید و ماہیت اش این است کہ گیا ہے باشد مقدار یک گز طویل و برگہایش ہم شکل برگ انار باشد - در ذائقہ قدے تلخ و تیز - (ص ۲۰۱) :

۴۷۲ صحیح این است کہ "چاکسو" لفظ ہندی است و در لغت فارسی خشک و چشموم است (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

نمبر	دوا	فارسی یا هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۳۲	تنباکو	تنباکو (ه)	تنباکو	گرم و خشک	در بریه ۱۵-۱۶ سی بر قوت می باشد
۳۳	-	-	پتر	گرم و خشک	هنود آل را در پوزشس بکار می آرند همیشه سمنی باشد
۳۴	-	اشطبری (ه)	رنگ پاج	-	بخ آں را مردمان جوشانیده بدل چای می نوشند دافع ریا ح است گویند قسمی از ابوخلساء است -
۳۵	بخشا	-	ماپت دان لدر	۴۴۴	
۳۶	سعد	موتکه (ه)	به طمست	در آخر دوم گرم و خشک	
۳۷	جطیان	یکه نابید (ه)	ردیل	گرم و خشک در اول سوم	
۳۸	جوزمانش	دهتوره	دتر	در اول چهارم سرد و خشک	
۳۹	حب النیل	زرکه (ه)	نخم عشق پین	در سوم گرم و خشک	
۴۰	-	-	نبله کهرن	-	
۴۱	حرمل	سپند	اسبند	گرم و خشک	

(مسل) ماهیت اش بقول صاحب مخزن دانه است مقدار بهی دانه مثلث به شکل د مائل
به سیاهی (ص ۲۱۲) ۴۴۳ نام دهی است در کشیری متصل ۴۴۴

گرم و خشک در درجه دوم ۴۴۵

۴۴۵ سعد بهضم بین مصنف مخزن الادویه در آخر دوم فقط خشک قرار داده است
(ص ۳۰۳) ۴۴۶ مخزن الادویه صفحه ۳۵۵ اما صاحبش در وسط خشکی قریب باغندال
است اضافه نمود ۴۴۷ ماهیت اش دانه گیاهی است مشابه به لبلا ب شاهنش
بغایت باریک و برگ سبز ۴۴۸ اما در درجه دوم خشک می باشد تلفظ اش "حرمل"
بهضم حاد و سکون و فتح میم و سکون لام است (ص ۲۸۱) ۴۴۹

پیشانی	دوا	فارسی و هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۲۲	حرار الصخر	گل سنگ (ف)	پل مانز	سرد و خشک	۴۷۹
۲۳	خشک	گوکهر (ه)	مشرکنه	گرم و خشک درجه اول	
۲۴	حصرم	غوره (ف)	غوره	سرد و خشک ۲	۴۸۰
۲۵	حلیتیت	هنگ (ه)	بینگه	گرم و خشک ۳	
۲۶	حلفا	پیسر (ه)	بد	گرم و خشک در اول	بوریا حی بافتند
۲۷	نخه	خاکش (ف)	زرد لژی بال	اول دوم گرم	۴۸۳
۲۸	خریق اسود	گنگی (ه)	مارنیر	آخر سوم گرم و خشک	

۴۷۹ چیز است بر سنگهای نمناک می روید - رنگش سبز مائل به سفیدی است - اگر

مالیده شود مشابه به رنگ خاک گردد (مخزن الادویه جلد اول صفحه ۲۸۳ و ۲۸۴) :

۴۸۰ در اول درجه دوم سرد و با آخر همی درجه خشک - (ایضاً صفحه ۲۸۶) :

۴۸۱ درست هینگ است - نام انگلیسی (ASAFOETIDA) است - صاحب

مخزن الادویه دکتر پیاداد افغانستان و پنجاب و ایران و ترکستان قرار داده است

۴۸۲ صمغ این است که پیسر لفظ فارسی است بقول صاحب مخزن الادویه وجه تسمیه

اش این است که دارائی مر بود در موضع حلیفه که نزد مکه معظمه است بکثرت می

روید (صفحه ۲۹۲) : ۴۸۳ طبیعت نوع صغیرش در اول درجه دوم گرم و در درجه

اول تر و نوع کبیرش در آخر درجه دوم گرم است (۳۰۶) :

۴۸۴ قسم دوم سفید می باشد - نزد صاحب مخزن الادویه ماهیت اش بیخ گیاهی

است بر گهانش هم شکل بارتنگ است - گلش سرخ و ساقش در حجم بقدر چهار

انگشت تاب داده باشد - (ص ۳۰۷) :

نمبر شمار	دوا	فارسی هندی	لشیری	طبیعت	کیفیت
۴۹	خرق ابیض	-	زده نیر	در وسط سوم گرم و خشک	
۵۰	خرق طان	-	نیمه از آبلح	سرد و خشک ^{۴۸۵}	برتمه نحت متکون میشود
۵۱	خردع	بیدانجیر (ف)	ارینم	آخردوم گرم و خشک	
۵۲	خشخاش	خشخاش	خشخاش	سرد و خشک ^{۴۸۵}	بستانی دو قسم برای یک قسم
۵۳	خطمی	خطمی (ف)	سره پوش	سرد و تر در ۲	
۵۴	شیخ	درمنه	مرن	گرم و خشک در ۳	ذری پرگنه گویند بسیار می رود
۵۵	شقاقل	^{۴۸۶}	پیره کانگل	گرم و تر ^{۴۸۶}	
۵۶	دبق	^{۴۸۸}	آدلن	آخردوم گرم و خشک	
۵۷	دوب ^{۴۸۹}	-	درین	بایل به سردی	
۵۸	دوس	-	لپت زیور	گرم و خشک ^۳	

^{۴۸۵} مع قبض - و بعضی اطباء گرم و خشک قرار داده اند - (ص ۳۱۰) :

^{۴۸۶} در هندی سستانی و سوآلی و دودهای و ستاد گویند (ص ۴۴۵)

^{۴۸۷} گرم در درجه اول و تر در درجه دوم (ایضاً) :

^{۴۸۸} فارسی "مویزک عسلی" :

^{۴۸۹} دوپ بضم دال و سکون داؤ و پ لغت هندی است و در فارسی او را

"مرغ" بفتح میم و سکون را و غین می گویند (ص ۳۴۳) :

ردیف	نام دوا	فارسی یا هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۵۹	رایتانج ^{۴۹۰}	گنده بهروزه ^(ه)	رُب کلم	آخر سوم گرم و خشک	
۶۰	راوند ^{۴۹۱}	-	پنبه ترالن	اول دوم گرم و خشک	برگ آن بسیار است کشیری بیمه پاک گویند
۶۱	سورنجان ^{۴۹۲}	بربری ^(ه)	بورکم مُنڈ	گرم و خشک	
۶۲	شاهترج	پت پاپره ^(ه)	شهر	گرم و خشک بدرجه دوم ^{۴۹۳}	مرب تقوی
۶۳	شبت	سویده ^(ه)	سوی	ایضا ^{۴۹۵}	والان خورد تخم آن
۶۴	شجره ابی مالک	-	بیه کریس	آخر دوم گرم و خشک	پوشاک از آن می شویند ماهیست موافق کتاب نیست
۶۵	شوکران ^{۴۹۶}	-	مور کچھ	در چهارم در سوم خشک	
۶۶	شونیز	کلونجی	سیاه دَن	گرم و خشک ۳	
۶۷	شیرم	گاؤ خشک (ف)	در لَمه	در آخر دوم گرم و خشک ^{۴۹۷}	

۴۹۰ (RESINA) :

۴۹۱ (RHUBARB ROOT) :- بقول ڈاکتر غلام جیلانی مصنف مخزن الادویه ڈاکتری

راوند لفظ سنسکرتی است و نام فارسی اش ریوند است (صفحه ۱۴۴۵) -

۴۹۲ (COLECHICUM)

۴۹۳ وک پاپره "نیر می گویند - مخزن الادویه اردو جلد اول صفحه ۴۳۶)

۴۹۴ لیکن صاحب "مخزن" بر ذکر "خشک" اکتفا نموده است :

۴۹۵ در آخر درجه دوم گرم و در درجه اول خشک و بعضی گفته که شبت ز "گرم در

درجه اول و شبت خشک "گرم در اول درجه اول است - (ص ۴۳۹)

۴۹۶ (بر صفحه آینده باید دید)

۴۹۷ (HEMLOCK)

نمبر شمار	نام دوا	فارسی یا هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۶۸	طحلب	سوال ^{۴۹۵}	منگال و هل	سرد و تر درجه ۲	
۶۹	عاقرقضا ^{۴۹۹}	اکر کرا (ه)	عاقرقضا	آخر ۳ گرم و خشک	شیره آل طبرخون است، از تکامل برگ یافته می شود.
۷۰	عسل النخل	شند (ف)	لبنج	در ۲ گرم و خشک	
۷۱	قطران ^{۵۰۱}	زفت (ف)	کلم	آخر ۳ گرم و خشک	
۷۲	قوه	مجیبه ^(ه)	منزب	دوم گرم و خشک	همگی بر کوبیده پانور و کوبیده ناگام زرع می شود
۷۳	خرطم	تخم مصفر	کوسم بیال	گرم و خشک در ۲ ^{۵۰۲}	

۴۹۷ و بقول صاحب مخزن در درجه سوم گرم و در درجه اول خشک است. شیرش
تا آخر درجه چهارم گرم و خشک نوشته اند: (۴۳۹)

۴۹۸ "سوال" در هندی می گویند و در فارسی نامش "چام خواب" است و مخزن
الادویه جلد دوم صفحه ۸):

۴۹۹ (PYRETHRUM ROOT):

۵۰۰ صاحب مخزن الادویه اردو "متعلق طبیعتش تفصیل دارد و آن این است که
شهند تازه در درجه دوم گرم و درجه اول خشک است و خاصیت کهنه اش در اول
درجه سوم گرم و در درجه دوم خشک است (۲۳)

۵۰۱ (TAR)

۵۰۲ صاحب مخزن الادویه جلد دوم بر ذکر خشک گفته اند (ص ۸۷)

نام دوا	یونانی یا هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۷۴ قط	کوشند (ف)	کوشه	گرم و خشک در سوم	
۷۵ قصب	نئی (ف)	نر	سرد و خشک	
۷۶ قصب الذریزہ ۵۰۳	چراپته (ه)	چراپیت	آخردوم گرم و خشک	
۷۷ قرا سیون	-	تربیر	ایضاً	
۷۸ قطن ۵۰۴	بنوله (ه)	طو	سرد و خشک دوم	
۷۹ قصب ۵۰۵	بهنگ (ه)	بنگه	سرد و خشک	
۸۰ قیصوم	۵۰۶	پهل گاسه	در سوم گرم و خشک	
۸۱ کالا کوٹ ۵۰۷	شب افروز (ف)	تیلہ دانن	در جبال شامخ می باشد	
۸۲ کینار	کینار (ه)	کچنال	در دوم سرد و خشک	در جبال دپهنه و کهاوره می باشد
۸۳ کرفس	۵۰۸	یکه زیر	در اول دوم گرم و خشک	
۸۴ کشوث	-	قشم دم کوکله پاٹ	در اول گرم و خشک	

۵۰۳ (CHIRETTA) ❖

۵۰۴ (COTTON) ❖

۵۰۵ HEMP ❖

۵۰۶ (فارسی) برنجاسف (هندی) گندنا ❖

۵۰۷ لغت هندی است - در فارسی ادرا سیاه گی می گویند ❖

۵۰۸ آجمود (هندی)

بیماری	نام دوا	یونانی یا هندی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۸۵	لاغیر	-	کاجن	آخروسوم گرم و خشک	
۸۶	لبلاب	-	عشق پیان	در ددم سرد و خشک	
۸۷	لسان الثور	سنگاهولی ^(۵۰)	کاه زبان	در ددم گرم و تر	با گاه زبان گیلانی، پیم مشابهت ندارد بعضی تحقیقات آن را اسم بے سمی دانند
۸۸	لسان الحمل	بازنگ (ف)	گلک	سرد و خشک در ۱	
۸۹	ماذریون				
۹۰	مامیران	مبیری ^(۵۱)	مامیران	گرم و خشک	در یلانی لاری روید ضعیف العمل است
۹۱	موسلی	موسلی	لدرمول	در ددم گرم و خشک	در پهاڑ دجهت یافته میشود
۹۲	نان خواه ^{۵۰۹}	جوین	جادند	در اول درجه گرم و خشک	
۹۳	نیلوفر	نیلوفر	غبه پوش	در درجه دوم سرد و تر	
۹۴	فج	بکجه ^{۵۱۰}	وی	گرم و خشک درجه دوم	
۹۵	هری ^{۵۱۱}	هری	هری	گرم و خشک بدرجه سوم	

۵۰۹ (AJWAN)

۵۱۰ بکجه

۵۱۱ "هری" بفتح هاء و سکون راء هاء و کسر و باء موحده و سکون یاء لغت هندی است
صاحب خلاصه التجارب نوشته که هری نیخی از نوع محموده است و در کوهستان کشمیر بکثرت
می روید - طبیعتش گرم و خشک در درجه چهارم و از سموم قتاله است

تبرخ	نام دوا	یونانی یا هندی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۸۵	لاغیه	-	کاجن	آخروسوم گرم و خشک	
۸۶	بلاب	-	عشق پیچان	درد دوم سرد و خشک	
۸۷	لسان الثور	سنگاهولی ^(۵۹)	کاه زبان	درد دوم گرم و تر	با گاه زبان گیلانی یا مسیح مشابهت ندارد بعضی محققان آن را اسم بے سمی دانند
۸۸	لسان الحمل	بازنگ (ف)	گلک	سرد و خشک در ۲	
۸۹	ماذریون				
۹۰	مامیران	مبیری ^(۵۹)	مامیران	گرم و خشک	در بلاق لاری روید غنیف العمل است
۹۱	موسلی	موسلی	لڈرمول	درد دوم گرم و خشک	در بهار و چینه یافته میشود
۹۲	نان خواه ^{۵۰۹}	جوین	جاوند	درد اول درجه گرم و خشک	
۹۳	نیلوفر	نیلوفر	بنیه پوش	درد درجه دوم سرد و تر	
۹۴	وج ^{۵۱۰}	بکجه ^(۵۱۰)	وی	گرم و خشک درجه دوم	
۹۵	هری ^{۵۱۱}	هری	هرب	گرم و خشک درجه سوم	

۵۰۹ (AJWAN)

۵۱۰ بکجه

۵۱۱ "هری" بفتح هاء و سکون راء هاء و کسره با و موحده و سکون یا و لغت هندی است صاحب خلاصه التجارب نوشته که هری نیخی از نوع محموده است و در کوستان کشمیر کثرت می رود - طبیعتش گرم و خشک در درجه چهارم و از سموم قتاله است

پیشانی	۴۲ سبزی با بزران یونانی	ہندی یا فارسی	کشمیری	طبیعت	مقدار	کیفیت
۱۱	تندریلی	-	پوشہ ہند	سرد خشک	درجہ دوم	
۱۲	سلق	پتھندرات (۵)	پتھندر	معتدل	مرکب القوی ^{۵۲۰}	
۱۳	فطر ^{۵۲۱}	گچو (۵)	کنہ گچ	سرد و تر	در دوم	
۱۴	قطف	بٹھوا (۵)	دستہ ہاک	سرد و تر ^{۵۲۲}	در دوم	
۱۵	قناری ^{۵۲۳}	موش دندان (ف)	ویل ہاک	گرم در اول	خشک در دوم	خورد در کوہستان
۱۶	قنبیط ^{۵۲۴}	گوبھی (۵)	گوئی ہاک	گرم و خشک	در اول	
۱۷	کراست ^{۵۲۵}	گندیا (ف)	رہن ہاک	در سوم خشک	در دوم گرم	برشی دبستانی می باشد

۵۱۹ طبیعت اش در درجہ اول سرد و تر است۔ و بعض گفته در وسط درجہ دوم۔ و بعض
اورا در سردی و گرمی معتدل می دانند۔

۵۲۰ مع حرارت در درجہ اول د مخزن صفحہ ۴۱۲

۵۲۱ بکسراف (بضم بیکر آدہ است) و طائے ساکنہ و رائے ہملہ لغت عربی است در فارسی
سمار درغ و در ہندی پھین چتر می گویند (۶۴)

۵۲۲ طبیعت اش گرم در درجہ دوم و تر در درجہ اول است (مخزن ص ۱۰۱)

۵۲۳ بضم قاف و فتح نون مشددہ و الف و فتح بائے موحدہ و رائے ہملہ و الف مقصورہ

لغت عربی و نزد بعض لغت نبطی است بہ فارسی اورا "نزد" می گویند۔ (صفحہ ۱۰۹)

۵۲۴ بضم قاف و فتح نون مشددہ و کسرہ بائے موحدہ و سکون یا، تخناتی و طائے ہملہ

در فارسی کلمہ و در رومی کلمہ گرد می گویند۔ (صفحہ ۱۱۱) :

۵۲۵ بضم کاف و فتح را و الف و ثاء مثلثہ لغت عربی است۔ در فارسی و ہندی

"گندنا" می گویند (صفحہ ۱۳۲) :

پنج	یونانی	فارسی یا هندی	کشیری	طبیعت	مقدار درجه	کیفیت
۱۸	کوب ^{۵۲۶}	کلم ^(ه)	کرم پاک	در اول گرم	در دوم خشک	مردمان این جا تمام سال می خورند
۱۹	کما ^{۵۲۷}	کبب ^(ه)	هند ^ه	سردتر	در دوم	بعضی غیر ماکول
۲۰	هند ^{۵۲۸}	کاسنی ^(ف)	دارمند	سردتر	در دوم	
۲۱	هند ^{۵۲۹}	کاسنی ^(ف)	سازه هند	سرد ^{۵۲۹} خشک	درجه دوم	
۲۲		دوک ^(ه)	دوده پاک	سرد خشک	درجه دوم	
۲۳			په پاک			
۲۴			دب ^ط			
۲۵			دبه کرم			
۲۶			دانه پاک			
۲۷			شیر پاک			
۲۸			بزن پاک			
۲۹			چتر پاک			
۳۰			پونجیر			

۵۲۶ بضم کاف در اول و ضم نون و سکون با معرب کرم فارسی است و کلم نیز آمده است :

۵۲۷ بفتح کاف و سکون میم و فتح همزه و تا :

۵۲۸ بکسر لاد و سکون نون و کسره دال بهله و فتح بای موحد و الف (ص ۲۶۴)

۵۲۹ بقول تخزن الارویه طبیعت اش در آخر درجه اول سرد و خشک است (ص ۲۶۵)

توابل کشمیری^{۵۱۲}

تایخ	یونانی دهری	فارسی یا هندی	کشمیری	طبیعت	مقدار درجه	کیفیت
۱	زعفران	کیسه ^(ه)	کونگ	در ددم گرم	در اول خشک	بقایت خوشبو برای تحفه باطراف می روند
۲	کون	زیره ^(ه)	زیر	گرم خشک ^{۵۳۱}	در سوم	
۳	کزیره ^{۵۳۲}	دهنیا ^(ه)	دانی دال	سرد خشک	در دوم	
۴	بصل	پیاز	یران	گرم خشک	در سوم	قسم ددم آس را گنده یران می گویند
۵	اسقیل	^{۵۳۳}	آره بزن	گرم خشک	در سوم	
۶	فلفل السودان ^{۵۳۴}	لال مرچ ^(ه)	مژده ذلگن	ایضاً	ایضاً	بایست موافق کتاب ندارد

^{۵۳۰} توابل بالغ دارد و خلط که در طعام کنند (شمس اللغات فارسی)

^{۵۳۱} و بقول صاحب مخزن گرم در درجه دوم خشک در درجه سوم است :

^{۵۳۲} کزیره بضم کاف و سکون نراء و ضمه بای موحده و فتح لای همله دیا دالف در آخرش و فتح کاف نیز آمده است :

^{۵۳۳} در فارسی پیاز دشتی و پیاز موش نیز گویند زیرا که قاتل موش است بهندی نامش کاندھ و کنڈی است و لفظ انگلیسی (SQUILL) است - (مخزن الادویه جلد اول

صفحه ۹۷ و مخزن الادویه دکتر صفحہ ۱۳۵۵)

^{۵۳۴} فلفل السودان بنا بر قول صاحب مخزن الادویه اردو جلد دوم صفحه ۶۸ منتشر

بلادجست و سودان است :

پہلا	دوئی و عربی	فارسی یا ہندی	کشیری	طبیعت	مقدار درجہ	کیفیت
۴	فل فل الماء	-	کریر	ایضاً	در دوم	در سالن استعمال کنند ^{۵۳۵}
۸	صعتر	ساتر (ھ)	آوند	ایضاً	ایضاً	ماہیت آن موافق ^{۵۳۶} کتاب نیت شاید اسم بے مسمی باشد

ریا حین کشیر

۱	بادروج	تلسی جنگلی (ھ)	دن ببر	گرم و خشک	در دوم	
۲	ریحان	لیاز بوف (ف)	ببر	ایضاً	در اول	
۳	شاہ سفرم ^{۵۳۷}	تلسی (ھ)	تلسی	ایضاً	ایضاً	
۴	فرنج مشک	رام تلسی (ھ)	دنه	ایضاً	در سوم	
۵	حاشا	-	دُن پدنه	ایضاً	در دوم	
۶	فودنج ^{۵۳۸}	پودینہ نہری (ف)	پدنه	گرم و خشک	در دوم	
۷	نعناع	پودینہ باغی (ف)	پدنه	ایضاً ^{۵۳۹}	ایضاً	
۸	سیب سبز	-	قسم دوم دنہ	ایضاً	در سوم	

۵۳۵ ادامہ : ۵۳۶ برگ گیاه است کہ بد قسم باشد یکے بستانی یا بری و دیگر کوہی۔
 برگ اول الذکر مدور و ثانی الذکر عرضی و طویل باشد چشمش نازک سیاه رنگ۔ صفحہ ۲۶۲۔
 ۵۳۷ قسم از ریحان یا نیاز بو است و شاید بہرین حسن اور قسم جدا فہمیدہ است (مخزن
 الادویہ جلد اول صفحہ ۲۶۷) : ۵۳۸ فودنج بضم فاد سکون و ادمعرب پودینہ یا پودینک فارسی
 است پچنیں در زبان مزبور بجای دال بتائے منقوطہ فودنج نیز آمدہ است (مخزن جلد دوم ص)
 ۵۳۹ در آخر درجہ دوم گرم و خشک مع رطوبت فضلیہ (۲۷۷)۔

نمبر شمار	یونانی	فارسی یا هندی	کشیر	طبیعت	مقدار درجه	کیفیت
اقراع و افجال کشیر ^{۵۴۰}						
۱	یادخان	:	دانگن رک	گرم و خشک		
۲	بادنجان بومی		رود دانگن رک			در باغ اوبستان خود بخود می روید
۳	قرع خراسانی		آل	سرد و تر		
۴	قرع کشیری	کاشرال	ایضاً		کشیری	طبیعت
۵	قرع فرنگی	فرنگال	ایضاً		یمنه وند	سرد و تر
۶	قرع مشهدی	مشاد آل	ایضاً		گوکج	گرم و تر
۷	قرع کرمیه	کابل آل	ایضاً		موج	گرم و تر
۸	قشاد الحار	کریمه ^{۵۴۱}	گرم و خشک		گازر	ایضاً
۹	طربلا	طربله	ایضاً		فرنگ پاک	ایضاً
۱۰	خیار قشاد ^{۵۴۲}	لار	سرد و تر		آلوی فرنگی	ایضاً
۱۱	بطخ یعنی خربوزه	خربوزه	گرم و تر		گلزار کشیر ^{۵۴۳}	
۱					دردا حمر	گلاب
					سرد و خشک	

۵۴۰ اقرار جمع قرع بالفتح کدد و افجال جمع فجل بالضم "ترب" که بهندی موی گویند.
 (شمس اللغات فارسی) ۵۴۱ درست حفظ است و آنکه حسن نوشته میانی بر خطا
 است - مخزن الادبیه ذاکری صفحه ۱۴۸۷ (COLOCYNTH) ۵۴۲ قشاد بهندی کلری
 را گویند و حقیقت این است که کلری در ملک کشیر یافت نمی شود. شاید که حسن قشاد و خیار را مراد
 یک دیگر شمرده است ۵۴۳ یعنی گل های سرزمین کشیر

نمبر	یونانی	کشیری	طبیعت	نمبر	یونانی	کشیری	طبیعت
۲	ورد احمیری	زنگه دل	سرد و خشک	۲۰	ارغوان	ارغوان	گرم با اعتدال
۳	ورد ابیض	مسول	سرد و خشک	۲۱	سوسن	سوسن	گرم و خشک
۴	ورد صغیر	زرد دل	ابیضاً	۲۲	سوسن آزاد	زنبق	ابیضاً
۵	نسرین	آره دل	گرم و خشک	۲۳	بلا طینی	پرانک	ابیضاً
۶	یاسمین	هی آسمان	ابیضاً	۲۴	آذریون	گل آفتاب	ابیضاً
۷	طیان	بهی	گرم و خشک	۲۵		گل آفتاب	ابیضاً
۸	نازبو	خیری	ابیضاً	۲۶		خطای (چند قسم)	
۹	شقایق	گلاره	ابیضاً	۲۷		شب بو	
۱۰	جعفری	جافر	ابیضاً	۲۸		زن دور	
۱۱	عباسی	اباس	ابیضاً	۲۹		گل اشرفی	
۱۲	احریص	کوسم پوش	ابیضاً	۳۰		شب تاب	
۱۳	خطمی چند قسم	سنه پوش	سرد و تر	۳۱		گل عنبرین	
۱۴	گل داؤد	گل داؤد	گرم و خشک	۳۲		گل فرنگ	
۱۵	گل هندی	مانز پوش	گرم و تر	۳۳		نسترن	
۱۶	کلباز	پمپوش	سرد و تر	۳۴		مرجان	
۱۷	سنبل فارسی	سنبل	-	۳۵		نافرمان	
۱۸	ابرون	همیشه بهار چند قسم	گرم و خشک	۳۶		گل یازفند	
۱۹	نرجس	یبرزل	ابیضاً	۳۷		سونبری	

قسم بری گرم در درجه سوم و خشک در درجه دوم - و قسم بتانیش گرم در درجه دوم و خشک

در درجه اول - مخزن الادویه جلد اول صفحه ۷۹ ÷

نمبر	یونانی	کشیری	طبیعت	نمبر	یونانی	کشیری	طبیعت
۳۸		ایگنددر		۶	صنوبر	-	هشت تسم
۳۹		مخمل		۷	کچل	یار	سنگل
۴۰		نبدکنٹ		۸	پتون	بدن	راہل
۴۱		لچانو		۹	شہیار		اشجار بالا همیشه بہار اند
۴۲		اچھ پوش		۱۰	خور	برزج	پوست آن نور
۴۳		گل چین		۱۱	-	مویل	مبوه آن تفہ
۴۴		لالہ ہزارہ		۱۲	-	مان	ثمر آن چارپا خورد
۴۵		کلاب انگیزی		۱۳	-	براری	چران
۴۶		سدا کلاب		۱۴	شیطان	ارکھور	-
۴۷		گل رعنا		۱۵		الوک	
۴۸		وربینا		۱۶		کنزل	
۴۹		پیٹونیا		اشجار غیر مشمرہ بستان کشیر			
۵۰		لڈر					

اشجار غیر مشمرہ کوہستان کشیر

نمبر	یونانی	فارسی	کشیری
۱	خلاف	بید	دیر
۲	خلاف بلخی	بید مشک	بید مشک
۳	بید مولہ	ربیس	گیرو
۴	صفصاف	بید سیاہ	برن
۵	بید مجنون	بید مجنون	مشکہ دیر
۶	دردار	سفیدار	پھرس

لایق تعمیر

ری

اہل

۱

قابل تعمیر

پوستل

عر

۲

سرد

سرد

۳

لایق تعمیر

دیوہ دار

دیوہ دار

۴

ایضاً

وٹل

بقرب نیشا

۵

نمبر	یونانی	فارسی	کشمیری	نمبر	یونانی	فارسی	کشمیری
۷	دلب	پنار	بون	۸	-	پشه خانه	برنج

انمار کشمیر

نمبر	یونانی	هندی یا فارسی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۱	تفاح	سیب	انبیر زدنٹ	گرم و تر	با طراف برای تجارت و ارمغان می برند اقسام سیب زیاده از ۴۷ قسم در باغات و جنگل با ترش و عفص و تفت دیده خوش می باشند
۲	زعرور	۵۴۵	-	سرد و خشک	
۳	کشمیری	ناشیپاتی	ناک سنگه	در دوم تر	برای تحفه و تجارت با طراف می برند
۴	کشمیری حامض	-	سرکه سنگ	سرد و خشک	
۵	کشمیری بری	-	طمانچه	ایضاً	باقسام بسیار در میدان و کپوه می باشند
۶	کشمیری چلی	-	ده طمانچه	ایضاً	در کوه و کپوه بسیار قسم می باشد
۷	خوخ	آژو (ه)	ژنن	سرد و تر در ۲	
۸	شمش	زرد آلو	ژیر	ایضاً	خوانی شیرین مغزی باشند غیر آن تلخ دانه -
۹	فرصاد	توت (ف)	تل	گرم و تر	به قسم پیوندی است غیر آن جنگلی -
۱۰	توت شامی		شاه تل	سرد و تر	
۱۱	عناب	انگور (ف)	دچه	گرم و تر	۹ قسم شمرده اند - از آن جمله اعلی قسم کشمش حبیبی صابنی مسکه گرم گاهی است که بطور ارمغان با طراف می برند - راجه زینر سنگه انگور و لایتنی الحال غرض خود ۱۲

نمبر	یونانی	هندی یا فارسی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۱۲	اُجاص	آلوچه (ف)	آر	سرد و تر	باقیام بسیار درین جامه بود است ۱۲
۱۳	شاه لویج	آلوچه	آشه آلوچ	ایضاً	قسمی از اُجاص -
۱۴			بسنه	ایضاً	
۱۵			گرد آلو	ایضاً	
۱۶	قراصیا	آلو بالوف	گلکاس	گرم و تر ۲	قسمی می باشد شیرین و میخوش و ترش
۱۷	آلوچه سلطانی	آلوچه (ف)	آدوچ	گرم و تر	بسیار ترش می باشد
۱۸	لوز	بادام (ف)	بادم	سرد و خشک مربط القوی	
۱۹	عنا ب	عنا ب (ف)	بری	معتدل	درین جا اعلی قسم پیدانه می شود
۲۰	تین	انجیر (ف)	انجیر	گرم و تر	درخت آن بالیده می شود و ثمر نمی دهد
۲۱	فستق	پسته (ف)	پسته	گرم و خشک	همگی یک درخت در نازده پوره موجود است
۲۲	بندق	فندق (ف)	ورن	ایضاً	
۲۳	مبسن	-	رنگه	سرد و خشک	میوه جنگلی عفص قسمی است از زعفران
۲۴	جوز	انخروت (ه)	دُون	گرم و خشک	
۲۵	رمان	انار (ف)	دان	سرد و تر اول درجه	قسمی می باشد شیرین و میخوش عفص
۲۶	سفرجل	بهی (ف)	بم ژونٹ	ایضاً	دو قسم می باشد شیرین و ترش
۲۷	-	-	کل پانچ	ایضاً	میوه جنگلی میخوش در لفافه طلب یافته نه شده
۲۸	علیق	-	چپانچ	سرد و خشک با قند	دو قسم می باشد جنگلی
۲۹	انبر بارلس	زرشک (ف)	کاده دچه	سرد و خشک	قسمی است از زرشک خندان پرتوت نمی باشد

نمبر شمار	یونانی	هندی یا فارسی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۳۰	کنار دشتی		باره	سرد و خشک	
۳۱			یابر	ایضاً	قسمی از کنار دشتی
۳۲	عجیرا		گانه	ایضاً	میوه جنگلی میخوش

غلات کشیری

۱	شلنوک	شالی	دآن	معتدل مرکب القوی گرم در اول یابس در دوم	دریں ملک شالی با فراط پیدا می شود اقسام آن ۹۶ قسم شمرده اند از آن جمله پنج قسم فصل شمرده اند کنو از موضع پانزن کاٹھه چکان از موضع رین از موضع قصیه لار گوده گرمین از موضع سالور پیل از موضع تیل بل که برنج آنها بغایت ملایم و شیرین می شود
۲	حنطه	گیهون	کنک	گرم و تر ۲	چندان بالیده و شیرین نمی باشد
۳	شعیر	خورف	دشک	سرد و خشک ۱	دو قسم پیدا می شود
۴	خندروس	ذره مکه	مکائی	خشک و دوم معتدل الحار ۱	
۵	دخن	کنگنه ره	پنگه	سرد و خشک	
۶	جاورس	چینا ره	شالو	ایضاً	
۷	حمام	سیول ره	گنهار	ایضاً	قسمی است از بستان افروز که بهت موافق کتاب نیست

تمیز شمای	یونانی	فارسی هندی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۸	حب القلت	سرچونک (ف)	کورتھ	گرم و خشک	
۹	باقلا	..	باگله	سرد و خشک	
۱۰	حمص	نخود (ف)	پجنه	گرم و تر	
۱۱	سنگاره ^{۵۴۶}	سنگاره ^(ه)	گار	ایضاً	مغز سنگاره مردم غرباد در علاقه باندی پور و حاجن و سوپور بلکہ در تمام علاقه پائین آتش کرده می خورند۔
۱۲	شیلاج	-	کدر	ایضاً	
۱۳	-	-	شوت	سرد و خشک	
۱۴	عکس	مسور ^(ه)	موتز		
۱۵	کرسنه	مطر ^(ه)	کره	گرم و خشک	
۱۶	لوبیا	لوبیا ^(ه)	رازه بهه	گرم و تر	چهار قسم می باشد اول سرخ۔ سفید آل را راز بهه می گویند۔ دوم خال دار آل را پیغمبری می گویند۔ سوم خاکی رنگ آل را موٹھ می گویند۔ چهارم سیاه آل و ار موٹھ می گویند۔
۱۷	ماش	مونگ ^(ه)	مونگ	معتدل بایل پیشکی	دو قسم می باشد یکے مونگ ددم ماش سیاه۔
۱۸	-	ترنیه ^(ه)	ترنیه	-	از لغات طبی یافته نه شد

^{۵۴۶} فرق این است که سنگاره کشمیر بمقابلہ سنگاره ہند و پنجاب بسیار خورد می شود :

حیوانات مندهنه کشمیری

نمبر شمار	یونانی	ہندی یا فارسی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۱	حرف بایی	سرخسف	تیلہ گوگلو	گرم و تر ۲	در کتک کاشت می شود
۲	حرف ایض	سرسول (ھ)	سمنر	گرم خشک ۳	در ماه پودہ تا چہتر کاشت می کنند -
۳	جرجیر	نرسرا (ھ)	تارہ تیر	ایضاً	
۴	حرف	ہلم (ھ)	ہالین	ایضاً	
۵	خردل	رائی (ھ)	آسر	ایضاً	
۶	حرف مشرقی	تارامیرا	تارازو	ایضاً	
۷	سمسم	کنجد	تیل	گرم و تر	
۸	کتان	اسی	آش	سرد و خشک	
۹	تنخم شلغم		گوگجہ بیال	گرم و تر	
۱۰	تنخم کرنب		کرم بیال	گرم و خشک	
۱۱	مغز جوز		دون گوہ	ایضاً	
۱۲	مغز زرد آلو		زیرہ کھال	ایضاً	

طیور کشمیری

طیور بری

نمبر شمار	یونانی	کشمیری	طبیعت
۵	پغدر بوم (ف)	رانہ منگل	
۶	جبارا	حداء	
۷	جرح	نیلہ کراش	
۸	حداء	گانمٹھ	
۹	حمام بکوتر	کوتر	
۱۰	حوصل	دودھ برک	

نمبر شمار	یونانی	کشمیری	طبیعت
۱	بازے	پاز	
۲	باشق	باشہ	
۳	ببغا	طوطہ	
۴	بکبل	کتور	

نمبر	یونانی	کشیری	کیفیت	نمبر	یونانی	کشیری	کیفیت
۱۱	خطاف	کتج		۳۱	زر زور	دور	
۱۲	خفاش	رسته کیریل		۳۲	سایره	سیره	
۱۳	قبح	ککو		۳۳	شارک	مار	
۱۴	دجاج	گوکر		۳۴	تذرو	سول	
۱۵	درانج	تنبتر		۳۵	پد	ستروت	
۱۶	ذج	واریل		۳۶	هزارستان	گوره مکشر	
۱۷	شجر زر	ماگور		طیور آبی			
۱۸	مالک الخرن	بوتیمار					
۱۹	صفراغون	کله ٹونٹ		۱	اوز	آنز	
۲۰	سودانی	کل پھوک		۲	واق	کور کچھو	
۲۱	عصفور	پتر		۳	شقراق	ماره دارج	
۲۲	عقاب	پسه مار		۴	زریق	گھاڑه کاؤ	
۲۳	عقار	برگ	ریشہ آن راکھی سازند	۵	مرغ آبی	غالباً پنجاه قسم خورد و کلان در میان نالاب می باشند	
۲۴	غذاف	کاون					
۲۵	غراب	دیوه کاؤ		۶	بط	بطک	
۲۶	فانختہ	کوکل		۷	ماہی	گاڑھ	۱۳ قسم خورد و کلان یافته می شود ماہی کلان زیادہ از ۸ آنتار نمی باشد
۲۷	قمری	کمر		سباع کشیر			
۲۸	قنبرہ	بجہ بل	سہ رنگ می باشد				
۲۹	نغر	جل					
۳۰	نسر	گرزد					
				۱	اسد	سیہ	دربین ملک قسم پلنگ موجود است

نمبر شمار	یونانی	کشمیری	کیفیت	نمبر شمار	یونانی	کشمیری	کیفیت
۲	دب	هایت	۳	حیه	نسرف	لریخ اوکشنده است	کیفیت
۳	ذیب	رامه مون	۴	عقرب	بچھو	چندان موزی نیست	
۴	کلب	هون	۵	ارضه	اتھر		
۵	خنزیر	سور	۶	برغوث	پشو		
۶	ثعلب	لہو	۷	فسافس	پتر		
۷	کلب بری	شال	۸	قرا	مانکن		
۸	این عرس	نول	۹	خنقا	گوه کم		
۹	سنور	برارو	۱۰	جراد	مالو		
۱۰	قرد	واندر	۱۱	حربا	وٹہ کرکل		
۱۱	بوزینه	پنر	۱۲	نمل	ری		
۱۲	گوریه شغال	بچھو	۱۳	موش	گگر		
۱۳	لاش	قسمی از گریه شغال	۱۴	نخله	انه گگر		
۱۴	سپه برار	ایضا	۱۵	خراطین	بہ سین		
۱۵	شرزه	گران	۱۶	حیا حب	زرتش		
۱۶	تبرغان	درن	۱۷	ایرغ اربعین	ہت زنگو		
۱۷	یرلوع	وژہ گگر	۱۸		پرو	قسمی از افعی	
حشرات کشمیر				۱۹	وہ دگر		
				۲۰	ترامر		
				۲۱	بیرہ نوج		
۱	تنین	ازدلم	در بعضی جبال شامخه	۲۲	مہرو		
۲	افعی	گنس	نیش اوکشنده				

نمبر	یونانی	کشیری	کیفیت	نمبر	یونانی	کشیری	کیفیت
				هوام کشیر			
۷	موش آبی	آبہ گگر					
۸		نندکاؤ					
۹		منہ گادہ				چھ	
دوش کشیر						نلر	
۱	غزال	روس	ناخہ او اندک خوشبودارد	۳	ذراویج		
۲	ایل	گوزن	ہانگل	۴	عنکبوت	زیر	
۳	ارنب بری	خروکش	ریشہ رنگہ پروردہ	۵	نخل	مانچھ ٹلر	
۴	ضنب	کینکھ لٹ	دریہاڑ چھنہ می باشد	۶	بقیشہ	موہ	
۵	مارخور	مارخور	در حصورہ	۷	سگ بگس	ہون چھ	
۶		رام		۸	پانکھ	دینجو	
۷		کیل		حشرات آبی در کشیر			
دواب اہلی کشیر							
۱	جاموس	گاؤ میش		۱	ضفدع	من	
۲	جمل	اونٹ	ریشہ رنگہ پروردہ	۲	زلو	درک	
۳	بقر	گاؤ		۳	خبر دوک آبی	ککھ ناید	
۴	ضبان	تیر		۴	جیہ	کرالہ سرف	
۵	ماغر	ژہاول	گوشت آل دریں جا خوب نیست	۵	تمساح	ددر	
۶	فرس	گور		۶	ناقہ	کریم	
۷	حمار	خر					
<p>۵۵۴ جمع ذر درج یا بضمین جانوریت سرخ نہ ہر دار بر و نقطہ ہائے سیاہ باشد (شمس اللغات)</p> <p>۵۵۵ تمساح بالکسر نہنگ</p>							

شوارع کشمیر

از حطه کشمیر راه های بسیار میان دره کوهسار بجانب مصار و بلاد دیگر می روند که بسبب صعوبت سنگلاخ همه با سختی و دشواری اند. شیخ ابوالفضل تعداد شوارع کشمیر سی و شش می نگارد از آن جمله در بعضی راه ها بغیر باشندگان کوهستان دیگران واقف نگشته اند اکنون بعضی شوارع که مقید رجال و مشهور است تشریح کرده آید:-

راه مظفر آباد

سبیل هندامیان علاقه دچهنه برکنار زمین دریا تا مظفر آباد از آنجا بطرف هزاره و پکھلی و راولپنڈی و پشاور می گذرد به سبب نرمیم شامان پختا بیه سبیل ترین راه است که سال تمام جاری می باشد و در عرض آن جبل و کتل حایل نیست همگی تا یک منزل برف می بارد مزاحم نمی شود. بار برداری اسبان و غیره بلا تکلیف همیشه می گذرد

ردیف	منزل	میل	پنج	کیفیت	ردیف	منزل	میل	پنج	کیفیت
۱	سرنگر	۵۵۰ ۵۲۰	۶	کپتانی	۱۲	۵۵۶	قلعه خام چند دوکان		کیفیت
۲	پٹن	۱۴	۷	کھانڈا	۱۲	۵۵۷	قلعه دوپٹہ چند دوکانات		کیفیت
۳	بارہ موک	۱۳	۸	پٹیاں	۱۱	۵۵۸	نشیب و فراز		کیفیت
۴	گنل	۱۸	۹	مظفر آباد	۱۷	۵۵۹	فختر شهرست بر بلندی و عبور از جسر کرشنه گنگا		کیفیت
۵	شاہدره	۱۷		سنگلاخ رفعت کار مست		۵۵۵			کیفیت

۵۵۹- آئین اکبری جلد دوم مترجمه جیر ط صفحه ۳۴۸: ۵۵۰- درست ۵۲۱۷ فط انگلیسی است. روس ان دی
و بٹرن همالیه کشمیر و غیره جلد اول صفحه ۱۲۸: مصنفه میجر کیننتھ میسن مطبوعه ۱۹۲۲ دهرادون: ۵۵۱- ۵۲۱۰ فط
(ایضاً ص ۳۳): ۵۵۲- ۵۲۰۰ فط (ایضاً): ۵۵۳- گنل بکسر کاف و فتح نون و سکون لام (ایضاً): ۵۵۴- ۴۶۵ فط
(ایضاً): ۵۵۵- ۴۴۰ فط (ایضاً ص ۳۲): ۵۵۶- ۳۶۵ فط (ایضاً): ۵۵۷- ۳۷۰ فط (ایضاً) بقیه بر صفه آئنده

پتہ	مقام منزل	پتہ	کیفیت	پتہ	مقام منزل	پتہ	کیفیت
۱۰	گھڑی ۵۶۰	۱۹	۵۶۱	پہیل سڑک	ایضاً من مقام مان سیر راہ دیگر در راولپنڈی می رود		
۱۱	مان سیر ۵۶۲	۱۹	۵۶۳	ازیں جا راہ دیگر بھدا می شود			
۱۲	ایب آباد	۱۳	۵۶۴ ۲۲۰۰	قصبہ سینا آباد	۱۲	سٹیمڈ	۱۲
۱۳	مارگلے	۱۴		عروج برکوه	۱۳	ہری پور	
۱۴	ڈونگا گلی	۸	۵۶۵	۵۶۶	۱۴	خال پور	
۱۵	گوڈا گلی	۱۱			۱۵	خیرہ گلی	
۱۶	کوه مری	۹	۵۶۷	۵۶۸	۱۶	راولپنڈی	
۱۷	راولپنڈی	۲۰			راہ کوه مری - از سر نیکر تا کوه مری براہ کھاورہ الہ آباد بھاری می باشند - بار برداری بغیر دشواری می رود ازیں راہ تیار سڑک شاہی کردہ می شود -		
۲۴۹ مہران کل میل							

- ۵۵۹ ۲۴۵۵ فٹ (ایضاً)
- ۵۶۱ ۲۶۵۵ فٹ (ایضاً ص مذکور)
- ۵۶۳ ۳۵۵۰ فٹ (ایضاً)
- ۵۶۵ ۷۸۰۰ فٹ (ایضاً ص ۲۱)
- ۵۵۸ ۲۷۰۰ فٹ (ایضاً ص ۳۱)
- ۵۶۰ گڑھی حبیب اللہ خان (ایضاً) :
- ۵۶۲ صحیح مانہرہ است :
- ۵۶۳ ۲۰۱۰ فٹ (ایضاً ص ۳۰) :
- ۵۶۶ بازار بست نوا دو محل نیلاق - بر حدود صوبہ سرحد (پاکستان واقع است) ایضاً
- ۵۶۷ ۷۰۰۰ (ایضاً)
- ۵۶۸ یکے از بہترین اقامت گاہ گرمائی پنجاب شمالی است :

شماره	نام منازل	مسافت فوت	کیفیت	شماره	نام منازل	مسافت فوت	کیفیت
۱	سرنگر			۸	گره می	۱۵	ایضاً
۲	پن	۱۴		۹	شمالی، شمالی	۱۳	ایضاً
۳	باره موله	۱۳		۱۰	راڑا	۱۳	دریا بطرف جنوب می رود
۴	رام پور	۹	۵۶۹	۱۱	چفت گیل	۱۲	
				۱۲	گهالن	۹	دریا جا از جسر متین عبور کردن است
۵	اوری	۱۲	۵۴۰	۱۳	دیول	۹	سرمه کوه نرم نرم
۶	چکوٹھی	۱۶	۵۴۱	۱۴	سری	۱۲	مشهور است
۷	هٹیاں	۱۵		۱۵	راولپنڈی	۲۰	میزان کل ۱۶۳ میل

سوم راه پنوچھ تا جموں سبیل ہذا بطریق بارہ مولہ تا اوری شامل راہ کوه مری

می رود ازین جا بطرف جنوب برآمده در علاقہ پنوچھ می رود۔

شماره	نام منازل	مسافت فوت	کیفیت	شماره	نام منازل	مسافت فوت	کیفیت
۱	از سرنگر			۳	علی آباد	۷	کوه برفین
۲	تا اوری	۵۲		۴	کپوٹ	۸	۵۴۲
۳	چدر آباد	۱۰	۵۴۳	۵	پنوچھ	۹	۵۴۵

۵۶۹ ۳۸۴۰ فوت ایضاً ص ۳۸ ۵۴۰ ۴۴۵ فوت - ایضاً ۵۴۱ ۳۷۸۰ فوت (ایضاً)

۵۴۲ ۶۳۰۰ فوت روٹس ان دی دیسٹرن ہمالیہ کشمیر وغیرہ جلد اول ص ۲۰ مصنفہ میجر کیننگھم صاحب

چاپ دہرادون ۵۴۳ ۶۶۷۰ فوت - ایضاً ۵۴۴ ۴۵۶۰ فوت (ایضاً ص ۳۹)

۵۴۵ ۳۳۰۰ فوت (ایضاً) :

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۶	سورن	۱۴		علاقه پنوچھ	۱۱	کھنڈاپانی	۹	۵۸۲	
۷	تھنه	۱۴	۵۴۷	متصل علاقہ پنوچھ	۱۲	پوکی پور	۱۳	۵۸۳ ۲۱۵۰	
۸	راپوری	۱۴	۵۴۵ ۳۹۴	۵۴۹	۱۳	اکھنور	۱۳	۱۱۴۲	۵۸۶
۹	سیال پوری	۱۴	۵۸۰		۱۴	جموں	۱۸	۵۸۵ ۱۲۰۰	
۱۰	دیرم سالا	۹	۵۸۱				میل ۲۰۰		میزان کل

چهارم راه شوپیان سبیل ہذا از راہ پیر پنچال حی گذر د شامان غلبہ بہر منزل سرای
متین باہتمام علی مردان خان تعمیر کردہ بودند در زمستان ہمیشہ مسدود می باشد۔

۵۴۶ تھنه منڈی (ویسٹرن ہمالیہ کشمیر اینڈ کمپنی صفحہ ۱۴) :

۵۴۷ ۴۹۳ فٹ (ایضاً) :

۵۴۸ صحیح ۳۰۳ فٹ انگلیسی است (ایضاً صفحہ ۱۲) :

۵۴۹ قصبہ ایست خورد مشتمل بر بازار و تحصیل (ایضاً) :

۵۸۰ ۲۶۵۰ فٹ (ایضاً) :

۵۸۱ ۲۱۰۰ فٹ (ایضاً) :

۵۸۲ ۱۹۰۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۱۱) :

۵۸۳ پوکی پور (ایضاً) :

۵۸۴ درست ۴۲۵ فٹ است (ایضاً) :

۵۸۵ صحیح ۱۰۹۰ فٹ است (ایضاً) : ۵۸۶ قصبہ ایست خورد و برجانب است دریائے

پنجاب مشتمل بر قلعہ و بازار (ایضاً) : ۵۸۷ درست ۱۰۰۰ فٹ است (ایضاً صفحہ ۱۰)

۵۸۸ صوبیدار کشمیر بعد شاہ جہاں - بار اول اکتوبر ۱۶۴۱ء مطابق ۶ اکتوبر ۱۰۶۰ھ

۱۰۶۰ھ - (نگارستان کشمیر) : ۶۱۶۵۷

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱	سرنگر		۵۲۰۰	ہموار سبیل	۸	تھنہ	۱۰ $\frac{۱}{۴}$		بہ سبیل ہموار
۲	خام پور	۱۲	۵۵۸۹	جسر و درآشتی ورنہی آره	۹	راپوری	۱۲	۳۹۲	قصبہ البیت دیرینہ
۳	شوہیان	۱۵	۵۵۹۰ ۶۱۵	قصبہ البیت معروف	۱۰	چنگس	۱۲	۵۹۶	در شیب فراز
۴	ہیر پورہ	۸	۵۵۹۱	سوگھ سرای لال غلام پیر پنچال	۱۱	نوشہرہ	۱۳	۵۵۹۴	قصبہ البیت کمان گوشہ
				بہرام گلہ	۱۲	سید آباد	۱۲ $\frac{۱}{۴}$	۵۵۹۸	کوہ کاجی دارہ
۵	۵۵۹۲ علی آباد	۱۲	۵۵۹۳	سرای از فرق پیر پنچال	۱۳	بھمبر	۱۵	۵۵۹۹	قصبہ البیت دیرینہ
				عبور کردہ	۱۴	کوٹلہ	۷	۶۰۰	۶۰۱
۶	پوشانہ	۱۱	۵۵۹۴	بر ساحل جوئی بار	۱۵	گجرات	۱۲		
۷	بہرام گلہ	۸	۵۵۹۵	رتنہ پنچال		میزان کل	۱۶۶	میل	

۵۵۸۹ ۵۵۹۰ فٹ (روٹس ان دی ویسٹرن ہمالیہ کشمیر وغیرہ جلد اول مصنفہ میجر کیننگھم میسن صاحب

پاپ دفتر سرگینا میٹرکل سرٹے آف انڈیا دہرہ دون ۱۹۲۲ -

۵۵۹۰ صحیح رفعت ۶۷۲۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً صفحہ مزبور)

۵۵۹۱ ۷۶۰۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۵۲) :

۵۵۹۲ علی آباد سرٹے (ایضاً) :

۵۵۹۳ ۱۰۰۰۰ فٹ (ایضاً) : ۵۵۹۴ ۸۱۵۰ فٹ (ایضاً) :

۵۵۹۵ ۶۰۵۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۴۹) : ۵۵۹۶ ۲۴۰۰ فٹ (ایضاً) :

۵۵۹۷ ۱۸۲۰ فٹ (ایضاً) : ۵۵۹۸ ۲۰۱۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۴۸) :

۵۵۹۹ ۱۰۶۰ فٹ (ایضاً) :

۶۰۰ ۱۰۵۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۸) :

۶۰۱ قصبہ البیت خورد و صدر مقام ضلع است (ایضاً صفحہ ۸) :

پنجم راہ بانہال تا جموں بسبیل ہذا دشوار گزار است بیشتر در موسم زمستان مسدود
ہے بود۔ بنیر سنگھ آک را ترتیم و ترتیب آراستہ بر کتل بانہال سینزدہ برج بر مہیب
ریاح تعمیر ساخت و ہر جا سنگلاہا قطع کردہ بر دیبای چندر باگا جسر متین استوار
نمود و منزل بمنزل مکانات و دوکانات محصور ساختہ انقباضی مطلوبہ بہر جا مہیباً ساخت
اکنوں مسافران تا بحوالہ در سال تمام بدان راہ سپرد سلوک می دادند در شدت برف
و باران ہگی یکدو روز مسدود می ماند این راہ بر پل رام بن رسیدہ سہ شق می شود
شق اول بہ جانب ڈوڈی و کشتواری رود شق دوم از پل عبور کردہ بطریق چنانہ
در ادہم پور اراں جاد رجوں می گذر د شق سوم فراز کوہ لار و لاٹا تا جموں مسلوک گردد۔

نمبر	نمبر	مید	بندی	کیفیت	نمبر	نمبر	مید	بندی	کیفیت
۱	سرینگر		۵۲۳۵	۶۰۲	۶	رام سو	۱۲	۶۰۶	کمر کوہ
۲	پان پور	۱۰	۵۳۵۰	۶۰۳	۷	رام بن	۱۹	۶۰۴	عبور از پل
۳	برج بہارہ	۲۰	۵۶۰۰	۶۰۴	۸	چندر کوٹ	۱۲	۶۰۰	عروج نرم نرم
۴	دبیری ناگ	۲۰	۶۰۰۰	۶۰۵	۹	پٹھوٹی	۱۵	۶۰۶	عروج و نزول
۵	دیوہ گول	۱۵	۵۵۸۰		۱۰	پھنائی	۱۲	۶۰۵	بسبیل نہر

۶۰۲ تحقیق ارتفاعش در سابق گذشت :

۶۰۳ صحیح ۳۳۴۸ فٹ انگلیسی است (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۱۱) :

۶۰۴ درست ۴۴۲۲ فٹ است (ایضاً) :

۶۰۵ درست ۶۱۰۰ فٹ (رڈس ان دی ویسٹرن ہمالیہ کشمیر وغیرہ جلد اول ص ۸۱ -

مصنفہ میجر کینتھ میسن صاحب چاپ دہرا دون ۱۹۲۲) ۶۰۶ ایضاً :

۶۰۷ بلندی درست ۵۱۱۶ فٹ است (ایضاً ص ۷۵) :

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱۱	ادیم پور	۲۰	۶۰۸	عروج از کندیال	۱۳	جموں	۱۵	۶۱۰ ۱۲۰۰	
۱۲	انشال	۱۴	۶۱۰۹ ۴۰۱۸	عبور از دیکه بال		میزان کل	۱۹۰	میل	

ششم راه لداخ - راهی است دشوار گذار به سبب عبور زوچه بال در زمستان
مسدودی باشد من مقام کرگل دوشق می شود شق اول بطرف اسکردو و شق دوم
به جانب لداخ - از لداخ یازده راه با طرف و اکناف می روند از آن جمله پنج راه بطرف
یارکند و یک راه بجانب گردیک راه سمت اسکردو و یک راه بجانب کوه شمله و
یک راه به سبیل کلودر هندوستان و دو راه در کشتواڑ -

نمبر	نمناک	نقطه	کیفیت	نمبر	نمناک	نقطه	کیفیت
۱	سرخ گر	۵۲۳۵	۵	بگننگیر	۹		سنگلاخ عبور از بال میرین
۲	گاندربل	$\frac{۶۱۱}{۵۲۳}$	۶	سونه مرگ	۱۰	$\frac{۶۱۴}{۸۶۵۰}$	عبور از پیل سند
۳	کنکن	$\frac{۶۱۲}{۵}$	۷	بال تل	۱۰	$\frac{۶۱۵}{۵}$	عروج برکتل زوچه بال
۴	گندیسرنگه	$\frac{۶۱۳}{۱۴}$	۸	مشاین	۱۶	$\frac{۶۱۶}{۵}$	بر ساحل رود یار

۶۰۸ ۲,۵۰۰ فٹ (جموں اینڈ کشمیر سیٹ صفحہ ۹۲)

۶۰۹ صحیح ارتفاعش ۸۲۰۰ فٹ انگلیسی (روڈس ان دی ویسٹرن ہمالیہ کشمیر و غیرہ جلد اول

صفحہ ۸ مصنفہ میجر کینتھ میسن صاحب چاپ دہرہ دون ۱۹۲۲) :

۶۱۰ ذکر ارتفاعش در سابق گذشت :

۶۱۱ ارتفاع صحیح ۵۲۲۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۱۱۸)

۶۱۲ ۵۸۰۰ فٹ (ایضاً) : ۶۱۳ ۶۸۲۰ فٹ - ایضاً

۶۱۴ ارتفاع صحیح ۸,۴۵۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً صفحہ ۱۱۹)

۶۱۵ ۹۴۵۰ فٹ (ایضاً) : ۶۱۶ ۱۱,۰۰۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۱۲۰) :

نتیجہ	منزل	میل	بندی	کیفیت	نتیجہ	منزل	میل	بندی	کیفیت
۹	ٹس گام	۱۵	۹۳۹۶	عبور از پل	۱۵	نور اللہ	۱۸	.	ساحل دریای کھلجی
۱۰	پچھانہ گنڈ	۱۸	۸۶۷۵	ساحل رودبار	۱۶	سن فل	۱۷	.	از دریای جداجی شود
۱۱	کرگل	۶	$\frac{۵۶۱۷}{۸۷۸۷}$	عبور از پل	۱۷	نیمہ	۱۳		عروج نرم نرم
۱۲	شرگول	۲۰	۱۰۲۹۰	عبور از دریای دکہ ۶ دفعہ	۱۸	لداخ	۱۸	۱۱۵۰۰	
۱۳	کھرب	۱۸	۱۱۸۹۰	عبور از کوہ فتح اللہ					
۱۴	لامپور	۱۶	$\frac{۶۱۸}{۱۱۵۲۰}$	عبور از دریای دون پھ ۲۲ دفعہ و عبور از دریای کھلجی -		۲۷۲ میل - مینران کل			

راہ یار کند۔ از قلعه لداخ پنج راہ بطرف یار کند می گذرد یکے از لداخ براہ قراقرم
تا یار کند ۳۵ منزل ۱۵ میل ہمگی سه چهار ماہ مفتوح می باشد تا یازده منزل گاہ و
ہمینرم امکان نگرود۔ اسپان بار برداری بخوشی می روند۔ دوم از لداخ تا یار کند
۳۵ میل چنگ چمنو ۲۵ منزل ۶۲ میل۔ فور ساٹھ صاحب بوقت مراجعت ازین راہ
آندہ بود۔ گاہ و ہمینرم سه چهار منزل محدود است در زمستان مسدود۔ سوم از
لداخ براہ قراقرم ۳۶ منزل در زمستان بند می باشد چہارم براہ چنگ چمنو تا یار کند
مسٹر بورڈ صاحب مفتوح کردہ است ۳۶ منزل ۵۴ میل پنجم از راہ چنگ چمنو تا رکند
سمت شرقی ۴۳ منزل ۶۲۸ میل۔ از ان جملہ راہ اسہیل کہ عبور و مرور مردم زیادہ ازاں
راہ می شود نمبر اول است تشریح آں کردہ آید۔

نتیجہ	منزل	میل	بندی	کیفیت	نتیجہ	منزل	میل	بندی	کیفیت
	لداخ				۱	مقام	۱۲	۱۵۵۰۰	

۵۶۱۷ ارتفاع صحیح ۸۷۹۰ فٹ است (ایضاً صفحہ ۱۲۱) :

۶۱۸ درست ۱۱۷۰۰ فٹ است (ایضاً صفحہ ۱۲۲) :

شماره	منزل	میل	بندی	کیفیت	شماره	منزل	میل	بندی	کیفیت
۲	کھردونگ ^{۶۱۹}	۱۵	۱۳۵۰۰		۱۰	ملکہ مری	۲۲	۱۵۱۰۰	
۳	کھرچوشتہ ^{۶۲۰}	۱۲	^{۶۲۱} ۱۰۴۳۰		۱۱	برجی	۱۲	۱۶۰۰۰	
۴	مگرو	۱۳	۱۰۰۳۰		۱۲	قزل انگور ^{۶۲۳}	۱۱	^{۶۲۲} ۱۶۶۰۰	
۵	پانی شکر	۱۴	۰		۱۳	دولت پیکانی	۱۸	۱۶۲۰۰	
۶	بونگ ٹونگ	۱۳	۱۱۵۰۰		۱۴	بزرگ سا ^{۶۲۵}	۲۳	^{۶۲۶} ۱۶۵۰۰	
۷	ٹوپلک ^{۶۲۲}	۱۳	۱۳۰۰۰		۱۵	ولاب جلا	۱۹	۱۶۰۰۰	
۸	سروض خوبہ	۱۳	۱۵۵۰۰		۱۶	ملک شاہ ^{۶۲۷}	۱۵	^{۶۲۸} ۱۵۳۰۰	
۹	بزرگ نمبر	۹	۱۵۴۰۰		۱۷	پجرا	۱۲	^{۶۲۹} ۱۶۴۸۰	

۶۱۹ صحیح کھردونگ است (روٹس ان دی ویسٹرن ہمالیہ کشمیر وغیرہ جلد اول صفحہ ۲۲۰)

۶۲۰ میجر کینتھ صاحب نام ابن مقام کھرچار نوشتہ است (ایضاً) :

۶۲۱ صحیح ارتفاعش ۱۰,۴۰۰ فٹ است (ایضاً)

۶۲۲ میجر کینتھ صاحب ابن مقام را "ٹوٹے لک ضبط کردہ است (ایضاً صفحہ ۲۲۱)

۶۲۳ درست "قزل لنگر" است - (ایضاً صفحہ ۲۲۲)

۶۲۴ بنا بر تحقیق میجر کینتھ صاحب رفعت ابن مقام ۱۶,۴۰۰ فٹ است (ایضاً)

۶۲۵ میجر کینتھ صاحب نامش قبل از "قزل لنگر" بیان کردہ است :

۶۲۶ درست ۱۴,۹۰۰ فٹ است (ایضاً)

۶۲۷ بنا بر تحریر میجر کینتھ صاحب تلفظ صحیح "ملک سائی" است (ایضاً)

۶۲۸ آمازد صاحب روٹس ان دی ویسٹرن ہمالیہ و کشمیر وغیرہ جلد اول رفعت ش

۱۵,۴۵۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً صفحہ ۲۲۳ بوری)

۶۲۹ درست ۱۶,۴۰۰ فٹ است (ایضاً صفحہ ۲۲۴)

نمبر	میزان	میل	بندی	کیفیت	نمبر	میزان	میل	بندی	کیفیت
۱۸	سوگیت	۱۸	۶۳۰ ۱۳۰۰۰		۸	مقام	۱۰		
۱۹	شهریدالشد	۱۳	۶۳۱ ۱۱۵۰۰		۹	پیون	۲۱	۶۳۵	
۲۰	یارکند	۲۴	۴۰۰۰	از شهریدالشدنا یارکند شانزده میل	۱۰	داو	۹		
۵۱۴ میل میزان کل					۱۱	سرود	۱۰		
براه لداخ تا اسکردو					۱۲	کپیلو	۷	۶۳۷	
۱	لداخ	۱۱۵۰۰			۱۳	کهرکونه	۸		
۲	نمو	۱۸			۱۴	کرد	۱۶		
۳	تاروج	۱۰			۱۵	کرس	۹		
۴	نمگام	۱۷			۱۶	نره	۱۲		
۵	کهلسی	۱۰	۶۳۳		۱۷	اسکردو	۱۷	۶۳۸ ۷۲۲۰	
۶	سکرین	۱۶			میزان کل ۲۰۹ میل ۲۰۸ میل منزل ۱۶				
۷	گواهنو	۱۷	۶۳۴						

۶۳۰ بقول میجر کینته رفعت اش ۱۲۳۰۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً) -

۶۳۱ و به تحقیق میجر کینته ۱۱۹۰۰ فٹ انگلیسی (ایضاً) -

۶۳۲ بقول میجر کینته صاحب "کهلتنی" (ایضاً صفحہ ۱۷۹) -

۶۳۳ بلندی ۱۰۱۳۲ فٹ (ایضاً) -

۶۳۴ آقا صاحب رؤس ان دی ویسٹرن همایه و کشیر و غیره این مقام را "گواهنو" ضبط نموده

است (صفحہ ۱۸۰) ۶۳۵ رفعت اش ۸۶۵۰ فٹ (ایضاً) :-

۶۳۶ یا بهتر از آن "نچلو" (ایضاً) :- ۶۳۷ رفعت ۸۴۰۰ فٹ (ایضاً) :-

۶۳۸ و بقول میجر کینته صاحب ۷۷۰۰ فٹ انگلیسی (ایضاً ص ۱۸۲) :-

راه لاسه - راهیکه از لارخ به جانب گرمی گذرد تشریح آن این است :-

نقطه	منازل	میل	بلندی	کیفیت	نقطه	منازل	میل	بلندی	کیفیت
	لارخ		۱۱۵۰۰		۸	نئی یا	۱۳		
۱	پوشوٹ	۱۰			۹	نمو	۱۲		
۲	خواجہ لونگ	۱۲			۱۰	مقام	۷۱		
۳	گیا	۱۳	۱۳۵۰۰		۱۱	مقام	۱۷		
۴	دیب رنگ	۱۶			۱۲	دورا	۱۰	۱۳۸۰۰	
۵	تھوکی	۱۴	۱۴۹۰۰		۱۳	تشی گومک	۵۵		
۶	مقام	۱۲			۱۴	گر	۳۰		
۷	یوگا	۱۳						۲۹۸ میل مینران کل	

ہفتم راہ گلگت - این راہ بسیار دشوار است و محل خوفناک یکے کوہ رازدان آنگن است دوم کوہ برزبال و از جبل برزہ بال راہ دو سلسلہ میشود یک سلسلہ بطرف اسکردو می گذرد سلسلہ دوم سمت شمال در حصورہ و گلگت و یاسین و چترال و دلیل و بدخشان تا خوقند شگنان و ترکستان مسوک می باشد و در زمستان ہمیشہ سرد و گویند راجہ للتادت با فوج و چشم دریں راہ تنہا شدہ است۔

نقطه	منازل	میل	بلندی	کیفیت	نقطه	منازل	میل	بلندی	کیفیت
۱	سرنیگر		۵۲۳۵		۳۱	بند پورہ	۱۸	$\frac{۶۲۱}{۵۳۰۰}$	عروج کوہ
۲	سنبیل	۱۷	$\frac{۶۲۰}{۵۲۰۰}$		۳۲	تراگ بل	۹	$\frac{۶۲۲}{۹۱۶۰}$	کوہ رازدان آنگن ۱۱۸۰۰

۶۲۹ (۷۵۰ - ۶۷۱۴) حاشیہ آئین اکبر جلد دوم منرجمہ جبرٹ ص ۳۷۵

۶۲۰ بنا بر تحقیق صاحب روٹس ان دی لیسٹن ہمالیہ کشیدہ غیرہ بلندی اش ۵۲۰۶ فٹ (۱ رص ۹۶)
۶۲۱ و نزدیکند صاحب ۵۲۱۲ فٹ است (ایضاً) ۶۲۲ ص ۹۳۴۰ فٹ است - (ایضاً)

منزل	میل	بلندی	کیفیت	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۵	زڈکو	۹	برکمر کوہ	۱۳	گودی	۱۲	۵۶۴۶
۶	قرزل دن	۶	۵۶۴۳	۱۴	نوگام	۷	
۷	گوریز	۱۱	۵۶۴۴ علاقہ ایست مشہور	۱۵	۵۶۴۴ حصہ نورہ	۱۲	۷۸۵۳ قصبہ ایست معروف
۸	ہنگلہ	۱۰	۸۷۲۵ ازین جاراہ دیگر بجانب حصہ نورہ می رود۔	۱۶	ہریچو	۱۱	۶۷۰۰
۹	پینٹن	۹		۱۷	دونی	۸ ۱/۲	۸۷۲۰
۱۰	۵۶۴۵ برزل کوٹھی	۹	بجانب اکر دوراہہ دیگر	۱۹	۵۶۴۹ رام گھاٹ	۱۲	
۱۱	کوٹھی صمد خان	۱۰		۲۰	بھونچی	۹	۲۶۲۰ ۵۶۵۰
۱۲	داس گھرم	۷		۲۱	جگر کوٹ	۱۲	۲۲۶۰

۵۶۴۳ کینٹھ صاحب نام اس مقام کنٹرل وان ذکر نموده است (ایضاً) ہے است واقع بر

لب دریائے کشن گنگا رفعت افس بنا بر کتاب مزبور ۷۷۰۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً)

۵۶۴۴ د نزد میجر کینٹھ ۷۹۴۰ فٹ (ایضاً ص ۹۷) :

۵۶۴۵ صحیح "برزل پوکی" است. رفعت ۱۱۱۵ فٹ (ایضاً) :

۵۶۴۶ ۹۱۰۰ فٹ (ایضاً ص ۹۸) :

۵۶۴۷ حصہ نورہ "استور" نیز گویند (ایضاً ص ۹۸) : رفعت ۷۸۰۰ فٹ (ایضاً) :

۵۶۴۸ صحیح دوین بضم دال و فتح یا است. رفعت ۷۸۰۰ فٹ (ایضاً) :

۵۶۴۹ "شیطان نار" نیز گویند. رفعت بنا بر تحقیق کینٹھ صاحب ۳۷۰۰ فٹ.

(ایضاً ص ۹۹) :

۵۶۵۰ ہے است نور دشتل بر قلعه و بازار (ص ۹۹)

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۲۲	منادر	۱۵	۶۵۱		۲۷	روشن پر	۱۹		
۲۳	گلگت	۱۱	۶۵۲ ۲۸۰۰		۲۸	یاسین	۱۹	۷۷۶۵	
۲۴	شاکیاٹ	۸	۵۵۶۰		میزان ۳۶ میل				
۲۵	سنگل	۱۵	۵۷۷۰		صحیح البیاض				
۲۶	گاہ گوج	۸	۶۹۲۰						

ایضاً از قلعہ گوہر تا حصورہ راہ دیگر است

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۷	گوہر				۱۱	پوکر کوٹ	۱۱	۹۰۰۰	
۸	بنگلہ	۱۱	۹۳۷۰	کوه کمری	۱۲	چہ گام	۱۲	۵۸۶۰	
۹	مہہ داس	۱۲	۱۳۱۶۰		۱۳	گور کوٹ	۱۳	۸۰۸۵	
۱۰	مقام	۱۱			۱۴	حصورہ	۷	۷۸۷۳	۶۵۳

ہشتم راہ اکر دو۔ سلسلہ دوم راہ گلگت کہ از کوہ بُرز بال بطرف اکر دو

می رود این است۔

۶۵۱ رفت ۴۰۰۰ فٹ (ص ۹۹) :

۶۵۲ و بقول میجر کیننت صاحب ۴۸۹۰ فٹ انگلیسی۔ (ایضاً) :

۶۵۳ اما میجر کیننت صاحب و پنڈت آنند کول بامزنی مابین گوہر و حصورہ (استور) منازل

ذیل بیان نموده اند :-

۱۔ کامری ۱۰۵۰۰ فٹ بلند۔ ۲۔ کالا پانی ۸۵۰۰ فٹ بلند۔ ۳۔ چھری کدل یا شکر گڑھ ۹۸۰۰ فٹ۔

۴۔ رُو ۹۰۰۰ فٹ۔ ۵۔ گوری کوٹ ۸۰۰۰ فٹ۔ ۶۔ حصورہ (استور) ۷۸۰۰ فٹ (روٹس ان دی بیٹرن

جمالیہ و کشمیر وغیرہ جلد اول ص ۱۰۰ و ۱۰۱ و جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۹۳ و ۹۴) :

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱۰	برزل کوٹھی	۹۹	۱۰۶۴۰		۱۴	ارکان پور	۱۶	۷۶۳۶	
۱۱	سکھ بٹھ	۱۵	۱۳۱۶۰		۱۵	اسکرو	۳	۷۴۴۰	۶۵۴
۱۲	لال پانی	۱۳	۱۲۵۰۰						
۱۳	ادسرم	۱۲	۱۳۹۷۰		میزان کل ۱۵۸ میل				

پوشیده نمائند که شوارع متذکره بالا از جای خود برآمده بامصار و بلاد مشهوره
برابری روند و برای آمد و رفت سلاطین و حکام و سیاحان و تاجران و مسافران شخص
و مشهور گشته اند - غیر از این شوارع دیگر که به غایت دشوار و سخت گذارند از جای
خود برآمده با طرق دیگر ملحق شوند شرح کرده آید :-

نهم راه توسعه میدان - از سرنگر میان پرگنه بانگل فراز کوه توسعه میدان در
پنونچھ می رود از آن جا سه شق می شود - شق اول براه کهاشیال در کوه مری شق دوم
براه کوٹلی در چوک میر پور و جہلم - شق سوم بسبیل راجور ملحق گردد و سیہ چارہ جاری
می باشد -

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱	سرنگر				۷	سنار	۱۵		
۲	لال پورہ	۱۵			۸	بیاری	۱۴		
۳	توسه میدان	۲۰	۵۶۵۵		۹	میر پور	۱۰	۱۲۸۶	
۴	پنونچھ	۲۲	۳۳۰۰		۱۰	چچا			
۵	سپرا	۱۶			۱۱	جہلم	۱۱	۸۲۷	
۶	کوٹلی	۱۴							

۶۵۴ میجر کیشنتھ صاحب دیندیت آئند کول از ذکر گلگت بطرف اسکرو و از راه برزبال خاموشی اختیار
کرده اند : ۶۵۵ رفعت ۱۰۲۰۰ فٹ (روٹس ان دی ویسٹرن ہمالیہ و کشمیر و غیرہ جلد اول ص ۴۴)

دہم راہ دکن - کہ از قصبہ شوپیان براہ دکن بر کوہ شوپ^{۶۵۶} عروج کرده در پنوچھ
می رود از سرنگر تا شوپیان ۱۹ میل^{۶۵۷} از شوپیان تا پنوچھ تقریباً شصت^{۶۵۸} میل بسیار
دشوار و سخت گذار است چہار ماہ جاری می باشد -

یازدہم راہ دار لال - سبیل مذکور از ہمیرہ پورہ بطرف جنوب فراز کوہ دار لال
میان مرغزار نندن سر و ہستی و نز گذشتہ در قصبہ راجور شامل راہ شوپیان گردد و
در ۳۳^{۶۵۹} فوج رنجیت سنگھ بایں راہ آمدہ بود منہزم شدہ باز گردید مسافت آن
از شوپیان تا راجوری تقریباً ۸۵ میل -

دوازدهم راہ بدلی - در غایت صعوبت دشوار و جانگاہ است کسی از سلاطین و
راجہا بدان راہ تیر و دبہ سبب برف ہشت ماہ مفقود می باشد - از سرنگر تا شوپیان ۱۲ میل^{۶۶۰}
ناظم کڈھی ۱۱ میل ڈہلی ۲۴ میل بدلی ۱۱ میل بہگولی ۵ میل نارو ۸ میل چیل ۲۲ میل یادولی ۸ میل
اکھنور ۸ میل تا جوں ۸ میل - من مقام بدلی راہ دیگر جانب راجوری می رود مسافت
آن ۲۰ میل -

سیزدہم راہ ہمسان - سبیل ہذا از قصبہ شوپیان سمت جنوب از موضع وٹو منترگام
پرگنہ دیوہ سر بالا بر کوہ فتون پنجال عروج کردہ از راہ گنگ وٹن در موضع ہمسان بر سر
ازاں جا در بدلی می رود مسافت ایں راہ از سرنگر تا بدلی ۲۶ میل^{۶۶۱}

۶۵۶ شوپ کورہ : ۶۵۷ و بقول پنڈت آنندکول بامرنی ۲۶ میل (جوں اینڈ کشیر سٹیٹ ص ۹۴)

۶۵۸ جوں اینڈ کشیر سٹیٹ ص ۹۴ : ۶۵۹ یعنی دہاراجہ رنجیت سنگھ بانی سلطنت سکھاں (متوفی

۲۷ جون ۱۸۳۷ء) : ۶۶۰ و بقول پنڈت آنندکول بامرنی "بدل" (جوں اینڈ کشیر سٹیٹ ص ۹۴)

۶۶۱ تحقیق پنڈت آنندکول ۲۶ میل - (ایضاً) : ۶۶۲ نزد پنڈت آنندکول ۲۷ میل (ایضاً) :

۶۶۳ در جوں اینڈ کشیر سٹیٹ ۱۶ میل : ۶۶۴ البیاض فی الاصل - پنڈت آنندکول بامرنی

مسافت مزبور مابین سرنگر و بدل ۶۱ میل بیان کردہ است (ص ۹۵) :

چهاردهم راه کهری سبیل مذکور از شوپیان بجانب جنوب میان پرگنه دیوه سر
براه زوجه مرگ عبور کرده در ریاسی می گذرد از آن جا در جموں -

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱	سرنگر				۷	نارچه	۲۰		عروج و نزول
۲	شوپیان	۲۰			۸	بجام نار ^{۶۶۶}			بدستور
۳	کهری	^{۶۶۵} ۱۰		کوه تاره بل و عبور از دریای ویشو	۹	ارناس			عبور از چندر باگا
۴	زجه مرگ ^{۶۶۶}	۱۰		عروج و نزول پنچال	۱۰	ریاسی			قصبه ایست دیرینه
۵	گلاب گڑھ	۱۰		نشیب و فراز	۱۱	گورتلا ^{۶۶۷}	۲۴		براه مکروت ^{۶۶۹}
۶	دیول	۱۰		کوه نوچه	۱۲	جموں			

بعضی اذقات مال تجارت هم باین راه می رود -

پانزدهم راه کهل ناره واد - سبیل مذکور از شوپیان سمت بائمال برآمده از دریای
ویشو عبور کرده بعد مسافت بیست کرده در کهل ناره واد برسد از آن جا دوشق می شود
شق اول از موضع دنو بعد مسافت ده میل از پنچال دید می گذر کرده در مرل برسد
از آن جا تا بارن مال ۲۴ میل از آن جا تا دیول میان سنگلاتها و دره های دشوار مسافت
ده میل گذر کرده براه کهوری ملحق گردد - شق دوم از دنو بر جبال مهو عروج
کرده بعد مسافت ۳۲ میل در مهو شب گذرانیده روز دوم از موضع کاون بعد مسافت

^{۶۶۵} نزد صاحب جموں ایند کشیر سبیل ۲۴ میل (ص ۹۵) : ^{۶۶۶} پنڈت آئند کول بجائے زجه مرگ

"گولامرگ" بیان کرده است (ایضاً) : ^{۶۶۷} در جموں ایند کشیر سبیل مابین گلاب گڑھ و ارناس

بجائے دیول و نارچه و جام نامہا زگرل و تارو مذکور است : ^{۶۶۸} پنڈت آئند کول بعد از ریاسی

ڈھیرہ و نگروٹہ ذکر نموده است (ایضاً) : ^{۶۶۹} صحیح "نگروٹہ" است (ایضاً) :

^{۶۷۰} بکروال و فتح نون (ایضاً) :

ہست میل بمقام آمو با راہ بانہال ملحق گردد و در جموں برسد این راہ بسیار دشوار گذار است
 شانزدہم راہ ڈوڈی۔ صعب ترین شوارع کشمیر است من مقام ویری ناگ
 بالای کوہ برابر بال میان سنگلاخہای دشوار گذار در ڈوڈی می گذرد ہمگی چہار ماہ جاری
 می باشد مسافت آن سرنیگرتا ویر ناگ چہار منزل ۵۴ میل از ویر ناگ تا ڈوڈی میان
 غیر آبادی پنج منزل ۶۰ میل از ڈوڈی تا رام بن چہل میل از رام بن تا جموں فقط ایضاً
 از ڈوڈی تا بدر ۶۴۳ میل۔

ہفدہم راہ مرہل۔ سبیل مذکور از انت ناگ میان پرگنہ برنگ ماہین درہ
 لہرنی فراز کوہ مرہل کہ رفعت آن ۱۱۵۰۰ فٹ انگریزی است گذر کردہ در موضع سنگ پور
 پرگنہ مردمی رسد۔ از آن جا بطرف کشتوار و بدر و امیگدر ہمگی چہار ماہ مفتوح می باشد مسافت
 آن از سرنیگرتا انت ناگ ۶۰ میل۔ از آن جا تا لہرنی دو منزل ۴۰ میل۔ از لہرنی تا سنگ پور
 دو منزل ۴۰ میل۔ از آن جا تا کشتوار ۳۰ میل۔ از آن جا تا درواہ سہ منزل پنجاہ میل۔ ایضاً
 از سنگ پور تا ڈوڈی فراز کوہ بلہ داران ۶۰ میل از آن جا تا رام بن چہل میل از آن
 جا جموں۔

ہجدهم راہ فامر۔ طریق مذکور از انت ناگ میان پرگنہ برنگ موضع دوس فراز
 کوہ ہوکھ مسر کہ رفعت آن ۱۵۰۰۰ فٹ انگریزی دارد از مرغزار فامر در گذشتہ در علاقہ
 مَرَد می گذرد۔ ہمگی چہار ماہ جاری می باشد مسافت آن از سرنیگرتا انت ناگ ۶۰ میل
 از آن جا تا مَرَد ۴۰ منزل ۶۰ میل۔ از آن جا تا کشتوار ۳۵ میل۔

نوزدہم راہ تھمرن۔ این راہ میان پرگنہ کوٹھار موضع تھمرن بالای کتل ہیرہل در

۶۴۱ بقول پنڈت آنند کول "ڈوڈا" (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۹۶) :

۶۴۲ و نزد پنڈت آنند کول ۵۰ میل (ایضاً) :

۶۴۳ بقول پنڈت آنند کول "دی سو" (ایضاً) :

۶۴۳ بخدر و اہ :

علاقه وارون میگذرد - در زمستان سدود می باشد مسافت آن از اسلام آباد تا وارون ۵۰ میل -

بیستم راه مرگن سیل نادر دشت و صعب گذار است از اننت ناگ میان پرگنه کوئینار مابین دره نوبوک نے فراز کوہ مرگن کہ رفعت آن از بحر محیط ۱۱۶۰۰ فٹ انگریزی است مسافت عروج آن سیرده کرده می باشد - گذر کرده در موضع آنتشن در وارون برسد مسافت آن از اسلام آباد تا شاگس امیل ازاں جاتا نوبک نے ۱۲ میل - ازاں جا تا مرگن رفعت ۱۲ میل - بالای مرگن سطح و هموار ۴ میل - نزول ۱۲ میل - تا موضع آنتشن ۴ میل کل ۹۰ میل - این راه در وارون رسیده کہ دوشق می شود شق اول سمت مشرق در لداخ و اسکرود می رود شق دوم در کشنوار و بدر واه -

بیست و یکم راه امرنا تھ سیل نادر از اننت ناگ سمت مشرق میان پرگنه و چین پاره می گذرد بسیار دشوار و سخت گذار است مسافت آن سری نگر تا اسلام آباد ۳۴ میل پیش مقام ۱۲ میل - پہلگام ۱۲ میل - چندن وار ۸ میل - شیشرم ناگ ۷ میل - منجه تری ۱۲ میل - امرنا تھ جی دو نیم میل - سوکھ ناگ ۱۲ میل - دارون ۴ میل - ازاں جا دوشق می شود یکے بطرف جموں - دوم بطرف لداخ -

بیست و دوم راه تلیل - طریق نادر بسیار مشکل است از سرینگر سمت شمال میان پرگنه لار فراز کوہ مہاشہ انچشمہ ہر موکھ گنگا سیرا گشتہ فراز جبال در تلیل میرسد ہمگی پہاڑیہ جاری می باشد - از تلیل دوشق میشود شق اول بطرف اسکرود می گذرد شق دوم جانب گورینز و گلگت و حصورہ مسافت آن از سری نگر تا گاندربل ۱۲ میل چترگل ۸ میل - مہاشہ ۱۲ میل - گنگا بل ۱۲ میل - راس بل ۶ میل - بڈگام ۱۲ میل

۶۷۵ و بقول پنڈت آنند کول ۱۲ ۱/۲ میل (جموں اینڈ کشمیر سٹیت ص ۹۷) ۶۷۶ و در جموں اینڈ کشمیر

سٹیت ص ۹۷ ۱۲ ۱/۲ میل - ۶۷۷ در کتاب مزبور ۷ میل ۶۷۸

علاقه تنیل ۳۳ میل - گرن ۱۲ میل - کاوه بال ۱۰ میل - کراوگی ۱۲ میل - بوک کولن ۱۰ میل - مشک علاقہ اسکردو ۱۱ میل -

بست و سوم راه چیلان سبیل ہذا از سرنگیر سمت شمال از راه قصبہ سوپور تا کلا پور از کوہ چہہ دودہ عروج نموده در حد مشاردا برسد از ان جا میان درہ و سنگلاتھا و کوہسار ۱۲ بدشواری تا چیلان رفتن است و مسافت این راہ از سرنگیر تا پٹن ۱۲ میل سوپور ۳۳ میل - چاگل ۱۲ میل - کلا پور ۶ میل - از ان جا تا مشاردا ۴۰ میل از ان جا تا چیلان ۶۰ میل -

بست و چہارم راہ کرناہ - طریق مسطور از سرنگیر سمت گوشہ شمال و مغرب برآمدہ از سوپور تا شبوہ پورہ میان آبادی دلت گذشتہ از ان جا بر کتل نشہ چھنہ گذر کردہ در کرناہ برسد - مسافت از سرنگیر تا سوپور ۳۳ میل - از ان جا تا چاگل ۱۲ میل منترگام ۴۴ میل - ہڑی ۱۱ میل - از ان جا مسافت کتل کرناہ ۶ میل از ان جا تا منظر آباد بر ساعل کرشنہ گنگا رفتن است -

بست و پنجم راہ دراوہ - از قصبہ سوپور میان آبادی کامراج در گذشتہ از موضع مرگن بالای کوہ اشائی و تریل ڈبرو گذر نموده در دراوہ می رسد ہمگی شش ماہ جاری می باشد مسافت آن از سرنگیر تا سوپور ۳۳ میل - از ان جا تا مرگن دو منزل ۳۳ میل - از ان جا تا دراوہ فر از کوہ دو منزل ۳۳ میل - از ان جا بر کنارہ کرشنہ گنگا تا منظر آباد -

بست و ششم راہ گلرگ سبیل ہذا از سرنگیر برآمدہ میان آبادی پرگنہ بانگل در گلرگ می گذرد از ان جا سمت مغرب فرو رفتہ شامل راہ و سری گرد مسافت آن از سرنگیر تا لعل پورہ ۵۵ میل از ان جا تا گلرگ ۵۵ میل - از ان جا تا اوڑی ۲۴ میل

ازاں جاتا کوه مری۔

بست، ہفتم راہ فیروز پور۔ از سر پگرتا لعل پور ۵ میل ازاں جاتا
فیروز پور ۸ میل۔ ازاں جاتا بلن ۱۲ میل ازاں جاتا کھوٹہ ۴۴ میل۔ ازاں جاتا پونچھ
۲۰ میل۔ جمع ۶۹ میل۔

مضافات کشمیر

حوالی کشمیر کو ہمارے نامی بے شمار نام مسافت بسیار از ہر کنار واقع است
چنانچہ سلسلہ کوہستان شرقی آن تیار کند و لاسہ منقطع نہ گردد و اتصال جبال
حد و شمال آن تا تا شکند و خوفند برابر می گذرد و تسلسل کوہسار غربی آن تا ہزارہ
و جہلم سیر میکشد و کتلہ های حد جنوبی آن تا ناچہ جموں و اقصای ہند منقطع نہ گردد
و در میان آن کوہستان درہ های فراوان و میدان های نمایاں بعضی وسیع و
بعضی مضیق واقع است و در ضمن آن دہات و قصبہ ہا بسیار آباد است کہ
گاہ اوقات در تسلط و فرمان ناظمین کشمیر مطیع شدہ بودند و بعضی اوقات
راجہ های یا شتدہ آن ہا خود سر انتظام حکومت می کردند۔ ازاں جملہ تشریح
بعضی مقامات نامی ایراد کردہ شود:-

نیرت کلال۔ کہ آن را مردم کشمیر لوٹن گویند۔ دارالحکومت آن لداخ
یا لبہ کہ از کشمیر سمت مشرق و شمال بہ مسافت ۶۰ میل یا ارتفاع یازدہ ہزار
و پانصد فٹ از بحر محیط واقع است و آن بندر گاہ تجارت ہندوستان و ترکستان
است چنانچہ درآمد و برآمد تجارت آن ہا در ہر سال غالباً تاسی لک می تواند
بود و پرگنات مشمولہ و محروسہ آن یاسمین۔ ٹانجی۔ لوبراہ۔ روگشو۔ چیموٹ۔ در اس
کرگل۔ سور۔ کوہستان آن طرف سنگلاخ کہ علامت بسری نیانات ہای بہ نظر

نمی آید و دریای کھلجی یا سنگے گھاٹ میان آن می گذرد. هوای آن طرف سواد لون
و ضیق نفس پیدا می کند. مزروعات آن طرف جو از قسم دوم که در بهار کاشت
می شود و گندم و ترنبه و گال و ارزن مردان آن حدود کریمه منظر بدزيب چرکین
مزاج غیر مذهب. کوتاه قد چنانچه قامت مردان آن جا غالباً ۵ فٹ ۲ اینچ قامت
نسوان تا چار فٹ و هشت ^{۶۸۱} اینچ می باشد. بعضی به مذهب محمدی و اکثر بیه
مذهب بوده که پیشوای آن ها مردم لامه است.

میگویند که لامه گورو ها بیشتر متناص و محتاط و عالم و صاحب خوارق
بوده اند و در حالت تقرید و تجرید بعضی تا مدت بسیار ماکولات نمی خوردند
گاه اوقات خوردنی ها به کثرت می خوردند و محتاج به بول برا تا مدت بسیار نمی
شدند و به وقت مرگ شاگردان خود را خبر می دادند که در خانه فلان در بطن
فلانه عورت جنم خواهد گرفت. بعد دوازده سال شاگردان او در آن جا رفته او را
بعلامات و نشانی ها بشناخته بجای خود می آوردند و نفحص مال و اسباب خود
از هر کس می ساخت و متصرف می شد فقط.

و مردم بوده از دست اهل مذاهب غیر خوردنی ها می خورند و تزویج
یک برادر به نسبت برادران دیگر کافی پندارند و بجای سلام "جو" می گویند.
و در فرقه آن ها چهار قوم مشهور است (۱) جرک یعنی راجپوت (۲) جیرک

۶۸۱- ناردرن بیر بر آف انڈیا ص ۲۳۹- آثار و س در بیان قامت نسوان بجائے هشت
اینچ $9\frac{1}{4}$ اینچ درج است ۶۸۲- ناردرن بیر بر آف انڈیا ص ۲۴۷- ۶۸۳- ایضاً ص ۲۵
بقول موسیو ڈیوچون برادر کلاں زنی گیرد برادر دیگر هم شریک می شوند. و درجه آنان
از برادر کلاں بسیار کم می باشد و بچه های که از این عقد متولد می شوند همه را با اسم "پرو"
خطاب می کنند باین همه رسم مزبور در طبقه شرقاء مرقج نیست.

یعنی لجاٹ (۳) مہرہ یعنی شودر (۴) تولیہ رکھ یعنی رذیل قوم و در قلعه لداخ
غالباً پنج شش صد خانہ زیر دامنہ کوه آباد است و خانقاہ کسریہ در آن جا
موجود و از عہد قدیم بت خانہ مہمور است کہ آن را گونپہ گویند۔

دارالحکومت تبت در آن جا است از آن جا پنج راہ بطرف یارکند
می روند یک راہ جانب لاسہ و چہار راہ سمت ہندوستان و یک راہ
بحد و کشیر و یک راہ در اسکردو۔

این ملک اکثر اوقات شامل کشمیر بودہ است بعضی اوقات در
تصرف ترکستان اچیاناً بر وقت ہرج مرج حکومت کشمیر را بہ ہای آن جا بسر خود
حکومت می کردند چند گاہ را بہ ہای اسکردو قابض آن شدہ بودند و در سال
سنت ۱۸۹۲^{۶۸۴} ۵۵^{۶۸۵} را بہ گلاب سنگھ وزیر زورادر سنگھ گلوریہ را باد و از دہ ہزار
فوج پیادہ و پنجاہ سپاہ قواعد دان از پلاٹن فتح از راہ کشتوار و زانسکار برای
تسخیر تبت مامور ساخت وزیر مذکور پرگنہ سور و در اس و کرگل قبضہ کردہ در لداخ
رسید۔ پوچھک چرنک را بہ لداخ تاب تقابل در خودنہ دیدہ بست و پنج ہزار
روپیہ نذرانہ بر خود گرفتہ طوق متابعت بہ گردن انداخت۔

در آن اثنا محمد شاہ پسر احمد شاہ مرزبان اسکردو کہ از پدر خود سرکشی کردہ

۶۸۴^{۶۸۵} اما کرپارام در گلاب نامہ بجائے سال ۱۸۹۲^{۶۸۶} ۵۹^{۶۸۷} ذکر نمودہ است (ص ۲۵۴)
۶۸۵^{۶۸۶} سرخیل عساکر مہاراجہ گلاب سنگھ آنجہانی بود۔ بوقت ہم مذکور حاکم پرگنہ ریاسی و
ارناس و علاقہ کشتوار بود۔ (نیرنگ جموں از شمت اللہ خان ص ۳۴۴ و گلاب نامہ کرپارام

ص ۲۴۷) ۶۸۶^{۶۸۷} کرپارام نام این مقام "جسکار" نوشتہ است (ص ۲۴۷) ۶۸۷^{۶۸۸}

۶۸۷^{۶۸۸} بقول کرپارام رقم مزبور اصلاً سی ہزار روپیہ بود کہ پنج ہزار از آن

معاف شد (ص ۲۴۸) ۶۸۸^{۶۸۹}

به حمایت کرنیل میان ^{۶۸۸} سنگه در تلبیل حی اسود به خواہش استعانت در لداخ رسید
 و وزیر بازوی او حواله راجه لداخ نموده خود بطرف جموں رجعت نمود. بعد رفتن
 وزیر راجه لداخ کسوت متابعت از برکشیده با اتفاق احمد شاه والی اسکردو
 رایت بغاوت افراشت و محمد شاه در دست پدر افتاده برهنه پا در اسکردو
 رسید که پای های او از برف سوخته شد. و به استماع این خبر وزیر پورش
 کرده در لداخ رسید و راجه مذکور محبوس کرده مورنجیس را بر منصب راجگی استقلال
 بخشیده ^{۶۸۹} و انتظام آن مقام به کام دل کرده در جموں معاودت نمود. بعد حین نگاه
 مرتبه ثالث وزیر عزیمت لداخ بخاطر آورده در اثنای راه خبر شنید که نیندان ^{۶۹۰} سنگه
 کاردار در اس از دست راجه علی شیر والی کرتاشک کشته شد. و رحیم خان پشکومه
 از در اس مقرر شده نزد احمد شاه پناه یافت. از آن جا وزیر با تدبیر به تسخیر
 قلعه اسکردو که از تعمیرات افراسیاب خان پشکی به قلعه اهرمن موسوم بود
 یلغار نمود. و قلعه اهرمن در محاصره گرفت. علی شیر عفو تقصیرات خواسته در
 پناه درآمد. احمد شاه فرزند خود محمد شاه سبوق الذکر برای استشفاع نزد
 وزیر فرستاده اما خواست وزیر از راجه احمد شاه و از اکابران ملک نذرانه
 شایان گرفته معذور داشت و رحیم خان پشکومه خفه کرده بکشت ^{۶۹۱}
 از آن جا. مدین شاه با جمعیت سپاه به تسخیر قلعه محصوره تعین ساخت.
 و به جبار خان مرزبان آن جا را قلعه متحصن ساخته تابست روز او را محاصره نمود.
 چنانکه راجه محصوره در عهد میان ^{۶۹۲} مطیع راجه لاهور شده بود به خاطر آن مرزبان

^{۶۸۸} صحیح "میان سنگه" است (گلاب نامه صفحه ۲۷۹) ÷ ^{۶۸۹} (گلاب نامه صفحه ۲۷۹)

^{۶۹۰} و بموجب تخریر گلاب نامه صفحه ۲۷۹ "ندمان سنگه" ÷

^{۶۹۱} گلاب نامه صفحه ۲۵۰ ÷

لاهور گلاب سنگه رالتد شدید رسید. موجب آن راجه محصوره بدستور بر
 حکومت خود مستقل مانده مدین شاه بجانب اسکردو رجعت نمود پس وزیر با
 تدبیر بطرف لداخ نهضت کرده و مورنجین به تهمت عدم ترسیل ضروریات
 محبوس داشته ملک لداخ در انتظام خود در آورد در ^{۶۹۲} ۱۸۹۸ راجه گلاب سنگه یک
 پلاٹن سپاهان قواعد دان و سه ضرب توپ با در لداخ رسانیده وزیر را فرمان
 پیش قدمی فرستاد. بنا بر آن وزیر زور آورد سنگه با جمعیت پانزده هزار سپاه
 سوار و پیاده بجانب لاسه بورش نمود و دوازده منزل راه قطع کرده بمقام "گھر"
 که سرحد لاسه بود رسید با مخالفان به جنگ پیوست و پسران سنگه با چند
 افسر دیگر کشته شد بعد حرب و ضرب شدید مخالفان هزوم گشته مال و
 متاع بسیار در قبضه وزیر افتاد.

از آن چهار راه هشت روز در چهار روز قطع کرده در مان ^{۶۹۳} تالاب رسید
 و به یک تاخت قلعه گردنگ مفتوح ساخته قلعه پورنگ نیز تسخیر نموده و در آن
 بها قلعه جدید در یک ماه تیار کرده در مان تالاب مراجعت فرمود. در آن اثنا
 چهکچوٹ بالشکر فراوان از لاسه آمده قلعه گوردنگ را قبضه نمود. وزیر عیال خود در
 لداخ فرستاده خود به مقابله غنیم پای استقامت افشرد بمقارن آن حال
 برودت هوا و بارش برف اشتلم نمود و در کریت محاربت وزیر دوشجاعت
 داده با جمیع لشکر خود ۱۸ ماه ^{۱۸۹۸} مگھر ۱۸۹۸ ب در جنگ کشته شد و از لشکریان
 او همگی بیست و پنج کس در لداخ واپس رسیدند.

۶۹۲ گلاب نامه صفحه ۲۵ :

۶۹۳ بقول دیوان کرپارام مان تلاؤ که موسوم به مان سراسر است (صفحه ۲۵) :

هفته بستی رام که تھانید از قلعه پوزنگ بود از راه الموڑہ در جموں رفت پس
افواج لاسہ برلداخ پورش آوردہ مورنجین و احمد شاہ والی اسکردو و زمینداران
آن طرف بالشکر لاسہ اتفاق کردہ پلاٹن پہلوان سنگھ کیدان و گوران تہا۔ در محاصرہ
گرفتند و شہر را پس خبر ۱۲ ماہ پھاگن بہ گوش مہاراجہ رسیدہ فی الفور۔ دیوان ہرچند
و وزیر رتنون با جمعیت شش ہزار سپاہ در موسم سرما بہ مدافعت غنیم مامور
ساخت و شیخ غلام محی الدین ^{۱۹۹۶} ناظم صوبہ کشمیر رسید۔ در پانزدہ یوم دہ ہزار نفر
زمیندار بابت بار برداری ہمراہ عسکر فرستاد۔

پوں لشکر مہاراج در کرگل رسید۔ با مخالفان بہ جنگ پیوستند و در
حملہ اول از جنود مخالفان سہ صد کس بہ قتل آوردند و زیادہ از سہ ہزار کس در
دریا غرق کردند۔

دیوان از انجا کوچیدہ درلداخ رسید مخالفان از محاصرہ برخواستہ مقرر
گشتند و در اثنای راہ بخشی اچھنچوٹ و کرن شاہ با جمعیت ہزار کس استقامت
کردہ در گونیہ چمراہ متحصن شدند و ازین طرف دیوان بلغار بردہ بہ محاصرہ مخالفان
پرداخت و فراز پشته تنوپ رسانیدہ گولہ باری کردن گرفت۔ و نیز آب جوئے
کہ در میان قلعہ جاری بود از بالا بند نمود۔ محصوران بعدم آب بے تاب گشتہ جو بای
زلال امان شدند پس اچھنچوٹ و کرن شاہ با جمعی کثیر از گونیہ بر آوردہ در

۱۹۹۲ دیوان کریارام از ذکر بلرخ و تعداد صحیح و سلامت واپس شدگان درلداخ خاموشی
اختیار کردہ است (صفحہ ۲۵۵)

۱۹۹۵ گلاب نامہ کریارام ص ۲۵۸

۱۹۹۶ شیخ غلام محی الدین ہوشیار پوری کہ از طرف سرکار لاہور دریں ایام بہ نظامت
منتھن شدہ بود (گلاب نامہ صفحہ ۲۵۸)

لداخ محفوظ داشتند آنها بعد عرصه نه روز چهارسان خود را قتل کرده گریخته رفتند
لشکر دیوان دنبال آن با دویده در عرض راه به جنگ پیوستند و از گروه مخالفان
یک صد سپاه کشته شد چهار صد اسیر گشتند.

بعد چند گاه بخشی چکنوٹ مع شش هزار سپاه و یک ضرب توپ باز
پورش آورده بفاصله سی میل از لداخ چھاوئی ترصبص ساخت. دیوان با لشکر دلاوران
یلفار کرده معسکر مخالفان را بلغار نمود هنگام شب معاندان شب خوبی آورده تا عرصه
چهار گهری آتش محاربه افروختند. عاقبت لشکر غنیم در چھاوئی محصور گشته لشکر
دیوان به محاصره آن پرداخت. زانهمشت روز جنگ قائم بود محصوران سناپہ های
باروت را آتش داد. در فوج دیوان انداختند. حجاز سنگه کمیدان باسی صد دیوان
به شعله آن سوخته شد. عاقبت دیوان باندیر از بالا آب بوی سر کرده چھاوئی
مخالفان را طوفان ساخت و به کثرت آب لشکر غنیم بے تاب شده در زیر دامن
امن درآمدند و سلاح و سلب انداخته مفرور شدند.

بخشی اچکنوٹ و کرن شاه اسیر کرده در نسیم بارغ پیش مہاراج فرستادند
مہاراج از کرده مخالفت مصالحت فصل دانسته افسران مذکور را خلایع فاخره
سرفراز کرده رخصت انصراف بخشید. دیوان ہری چند از اہل ہادر اسکر دور رفتہ
راجمہ احمد شاہ را گرفتار کرده در جموں فرستاد پس رتق و فتق و انتظام آن طرف
بکام دل نموده باغبان اطراف را گوشمالی کرده اعتبار و اقتدار ہم رسانید و با
افسران لاسہ بنا بر حکم مہاراج باب مصالحت مفتوح داشتہ فیما بین عہد نامہ موقت
نمودہ مرنہس فرمود.

نقل عہد نامہ این است
تایاں افسران لاسہ یکے کلون دوم بخشی

۶۹۷هـ همچون افسران خاقان چین و از طرف مهاراجه
 صاحب بهادر گلاب سنگه جی دو افسر یکے دیوان
 ہری چند دوم دزیر رتنوں در مجلس صلح و عہد
 بہیمان با اتفاق ہمدیگر نشسته و طریقہ سر رشته
 دوستی بصاف باطنی جان بین و اقسام قسم های
 توپنچ صاحب یاد کرده چنین قرار داد مقرر شدہ
 کہ رابطہ صلح و صلاح و دامن خاکی مهاراجہ صاحب
 بہادر و خاقان چین و لاندہ گور و صاحب لاندہ والا
 از روی صفائی باطنی ابتدای حال تا ابد ہر حکم
 و مربوط خواهد بود بحضور توپنچ صاحب بوجہی فرق
 و قصور نہ خواهد شد و آن چہ کہ حد و ملک لداخ
 از قدیم مقرر است ہمراہ آن گاہے واسطہ و غرض
 نیست - اجرائی پشم شال چائی بموجب آئین قدیم
 از راہ لداخ خواہیم ساخت - آن کہ سوداگران
 لداخ در اطراف های مامی آیند آن را مزاحمت
 نخواہد شد - دریں باب سر نو خلاف نمی سازیم -
 ہمیں و قول توپنچ و قاطری و پسی و میان
 خوشحال چوہ گواہ اند - تاریخ ۲۸ ماہ اسوج ۱۸۹۹ شمہ بکرمی
 فقط

۶۹۷هـ در گلاب نامہ این لفظ "سبجو" مذکور است (صفحہ ۲۶۸) :

۶۹۸هـ کہ پارام تاریخ مزبور ۲۸ ماہ اسوج ۱۸۹۹ شمہ بیان کردہ است (گلاب نامہ صفحہ ۲۶۸)

از آن وقت باز راجه جموں قابض قلم و لادخ بکمال استقلال مانده تجارت را ترقی فرمود و در سال ۱۹۴۹ در لادخ از جانب برٹش گورنمنٹ جائنٹ کمشنر مقرر گشته آمد و رفت تجارت و سفارت یا کند ترقی پذیرفت .

نبت خورد یعنی اسکر دو که بزبان کشمیری آن را تیره پٹن می گویند از خط کشمیر باین مشرق و شمال بمسافت یک صد و پنجاه و یک میل میان دره وسیع ریگستانی آب و هوادل کشاست . رفعت آن از بحر محیط هفت هزار و بست و چهارفٹ فصل پیداوار آن جلالتالی همگی قریب یک صد خروار و جنس گندم و جو و گال و ارزن و ترنبه بسیار . زرشک و سجد و توت و زیره سیاه و افرو زرد آلود شیرین مغز از حد متکاثر خشک کرده با طراف می برند . و دریای ریاسند در میان آن می گذرد . برف قلیله می بارد . ساکنان آن بجا سابقه تمام سنی بودند و در سال ۱۹۹۹ هجری به تہذیب و ترغیب میشرمس عراقی به مذهب

۱۹۹۹ مولوی حشمت علی خان لکھنوی در تاریخ جموں دریا ست لکھنوی جہا راجہ گلاب سنگھ

صفحہ ۴۹۳ در بارہ اشاعت اسلام در اسکر دو می نویسد کہ در کشمیر اشاعت مذہب اسلام

در آغاز قرن ہشتم ہجری سنی فقرا اسلام کہ سر بر آورده آناں حضرت امیر کبیر میر سید

علی ہمدانی اندو اقع شدہ بود . بعد از ان خواہر زادہ ابشاں جناب سید محمد نور بخش تخلصیت

خلیفہ اش وارد بلتستان شد و تکمیل تبلیغ مذہب محمدی دریں خطہ کرد . وفات سید

محمد نور بخش بنا بر کتابیکہ کہ بقول مولوی حشمت علیخان در بلتستان یافت شد در ۶۹۹ ہجری

واقع شد . سید مزبور خود سنی المذہب بود . اما وقتیکہ حضرت میشرمس الدین عراقی

از ملک خراسان بوجہ عقائد خود بہ ہجرت مجبور شدند در ۱۰۰۰ ہجری بعہد محمد شاہ وارد کشمیر

گشت . سید محمد بیہقی کہ مدار المہام محمد شاہ بود بہ جبر او را از کشمیر بدر نموده بطرف اسکر دو

اخراج کرد . حضرت میشرمس الدین عراقی چون در اسکر دو رسیدند خود را خلیفہ

(بقیہ بر صفحہ آیندہ)

شیعه نوربخش شده اند. و زبانی آن جا اکثر فاحشه اند و از طرف شوهران ^{نعت} ندارند و با مردم لداخ هم زبان هستند اندک متفاوت. پرگنات مشمول آن شکر. کرس کچیلو. تولی. خرمنگ. روند. پرکوٹ.

از قدیم راهبهای مسلمان که خود را از اولاد سلطان سکندر کاشغری میدانند در آن جا حکومت می کردند و بعضی اوقات متابعت راهبهای کشمیر هم می نمودند و در عهد سلاطین کشمیر طوق مطاوعت بگردن انداخته با بگزار آن ماشده بودند و در عهد چکان خود سر شده در زمان شاهان مغلیه باز تابع کشمیر شدند و در عهد

[مسل] سید محمد نوربخش ظاهر گردانیدند ظاهر است که اشاعت مذہب امامیه مرهون منت آنجناب است مسئله عقائد سید نوربخش بذاته در معرض اختلاف است.

بنابر قول مرزا جبر در دو غلات مؤلف تاریخ رشیدی فرق ما بین فرقه امامیه و شیعه که نوربخشید این است که معتقدان مؤخر الذکر علاوه از رد داشتن سب اصحاب ثلاثه و ام المومنین حضرت عائشه صدیقه را میر سید محمد نوربخش را مهدی و صاحب امر وقت می شمارند.

(حاشیه آئین اکبری جلد دوم مترجمه جبرٹ صفحہ ۳۵۲)

در سال ۹۳۹ هجری قمری بنابر ملامت که سلطان سعید خان دلی کاشغری در ۹۳۹ هجری قمری بر سر کرد چنانچه بقول مولوی حنیف علی خان لکهنوی مصنف تاریخ رشیدی می نویسد که سلطان سعید مزبور در حمله اولی شکر که یکی از پرگنه جات اسکرده است فتح نمود. (تاریخ جموں و ریاست لائے مفتوحه گلاب سنگھ صفحہ ۴۹۸) لیکن از شجره نسب راجگان اسکرده و اسنور ادعائے نشان

بر پایه اثبوت نه رسیده است.

۱۰۰۰ هجری قمری در عهد جلال الدین اکبر در قتبکه راجه اسکرده علی راے در ۹۹۴ هجری مطابق

۵۸۶ هجری بمخدمت اکبر التماس نمود که دخترش بحاله عقد شہزاده سلیم قبول شود از آن وقت تعلق

اسکرده به سلطنت دہلی قائم شد. (تاریخ جموں ریاست لائے مفتوحه صفحہ ۵۰۴)

افغانه باز بطور خود حکومت میگردند و در ۱۲۵۳ هـ راجه احمد شاه مرزبان آس جا بود پسر
دوش محمد شاه نام از پدر خود برگشته در پیش میان سنگه کرنیل پناه گرفت و میان سنگه
پرگنه تلایل او را جاگیر بخشید. و قتیکه وزیر زور آور سنگه بر لداخ قبضه کرد. محمد شاه
از تلایل گریخته در لداخ نزد وزیر رسید. احمد شاه با ستماع این خبر لشکر کشیده فرزند
منجوس خود اسیر کرده پا برهنه در اسکر دو رسانید. زور آور سنگه از روی غیرت با لشکر
کثیر یورش کرده اسکر دو را قبضه نمود و خانه احمد شاه را غارت ساخت و بعد مواخذ
نذرانه کثیر حکومت اسکر دو احمد شاه را بدستور مسلم داشت و خود سمت لداخ رجعت
نمود و احمد جیو و محمد علی خان پسران احمد شاه که به امید امداد در کشمیر پیش میان سنگه
گریخته آمده بودند میان سنگه هر دو برادر اسیر کرده نزد راجه گلاب سنگه
در جموں فرستاد.

و قتیکه وزیر زور آور سنگه در عزیمت مان تلا و مقتول مردمان اسکر دو تواندار
او از قلعه کشیده قید نمودند و اسباب و اسلحه او غارت ساخته در ملک خود تا دو
سه ماه باز حکومت کردند با ستماع این خبر راجه گلاب سنگه افواج قاهره به سبیل
کویه نامه فرستاده در ملک ولوله انداخت و شیخ غلام محی الدین هم افواج خود مع جنود
راجه های کهک و بمبه به معانت آن تعیین ساخت و پنج شش هزار نفر زمینداران کشمیر
برای بار برداری همراه داد چون بطور یلغار در اسکر دو رسیدند دیوان هری چند هم
از لداخ یورش آورده اسکر دو را یکدم قبضه نمودند و مخالفان را قتل کرده احمد شاه بمعه عیال

۱۲۵۳ هـ بعهد اعظم خان والی شگر راجه مزبور از صف حکومت افغانان استفاده نمود. اولاً بر
اسکر دو قابض شد و بعد اعلان استقلال و آزادی خود نمود.

(تاریخ جموں و ریاست های ملحقه صفحه ۵۷۳)

۱۲۵۴ هـ بقول موسیو ژیلو در ۱۲۵۴ هـ (نادر درن بیر برآف اندیا صفحه ۳۶۳)

اگر بیشم در آن جا متکون می شود میوه انگور و شفتالو و توت بخوبی بالیده می باشد
از ریگ دریای ابا سندی ذره لمی طلا خاک شوی کرده دریا بند و در زمستان
برف نمی بارد. مردمان آن جا اندک صاف طبع و خوش وضع بذهبت شیعه و سنی
جموعند سابقه را بهائیه آن طرف همیشه در آنجا حکومت می کردند و در میان
قلعه با سکونت داشته در بغاوت و غارت گری خود را بهادر می دانستند. بعضی
اوقات مغلوب گشته بحاکم کشمیر رجوع می داشتند چنانچه در عهد شاهان چغت
شامل صوبه کشمیر شده بودند و در عهد افغانه خود سر شدند و در عهد سیکان لاهور
محمد خاں در آنجا حکومت میکرد. و سلیمان شاه مرزبان یاسین یورش کرده محمد خاں
را از میان برداشته گلگت مفتوح ساخت. بعد از آن آزاد خاں ملکدار پونیال سلیمان شاه
را قتل کرده متصرف گلگت شد. پس از او طبر شاه و الی نگری آزاد خاں را از جان
گذرانیده عروس حکومت گلگت بکنار آورده در شبستان عدم آسود. فرزندش

۱۷۷۰ ایضا صفحہ ۲۰۹

۱۷۷۸ صاحب ناردون بیر بر آف کشمیر باشندگان گلگت و استور را در مذہب خود بسیار ضعیف
قرار داده است چنانچه تازبان ۱۷۷۲ مردمان استور مردگان خود را مانند اہل ہنود می سوزانیدند
۱۷۷۹ ابن راجہ بنا بر تحقیق موسیو ڈیو و مولوی حشمت علی خاں از قوم تراخاں یا تراکان بوده اند.
موسیو ڈیو بنا بر روایت قومی گلگتیاں تراکان مورث اعلیٰ ابن خانوادہ را مرد مجبر العقول نوشته است
اما مولوی حشمت علی خیال دارد کہ این لفظ ترکی است و اغلب این است کہ در زمانہ قدیم خاندان مزبور
از بارقند آمدہ متوطن گلگت شدہ باشد (ناردون بیر بر آف کشمیر صفحہ ۲۳۵ و تاریخ جموں و پٹیالہ
مفتوحہ جہا راجہ گلاب سنگھ صفحہ ۷۶۸) ۱۷۸۰ یعنی در ۱۷۷۲ موسیو ڈیو می گوید کہ درین وقت
در گلگت پنج کس حکمران بودند باین تفصیل :- (۱) سلیمان شاه دریاسین (۲) آزاد خاں در پونیال
(۳) طبر شاه دنگر (۴) گور رحمان یا گوہر امان دریاسین - (۵) کریم خاں برادر شاه سکندر

سکندر خان متصرف ملک پدر شاه گوهر آمان پسر سلیمان شاه او را قتل کرده بر
حکومت گلگت تسلط یافت و در ۱۲۵۸ هجری قمری خاں برادر سکندر خان مقتول بجانب
غلام محی الدین ناظم خطه رجوع نموده نطوشاه و متهم آداس با فوج بسیار به معاونت
او در گلگت رفت و بعد معرکه و جدال گوهر آمان در پونبال مفروض شده کریم خاں
بحکومت گلگت مسلط گشت و نطوشاه قلعہ دار و مددگار او در انجا مانده و متهم آداس
و آپس آمد پس نطوشاه بحکومت عملی بار جہا آس سواد موافقت و موافقت کرده دختر
گوهر آمان بعقد نکاح خود در آورده و دختران راجہ بے ہونزی و نگری با فرزندان
خود نامزد کرده رسوخ و امنیت بہم رسانید۔

و در ۱۲۶۱ در انقلاب حکومت سنگاں نطوشاه تھاندار خود بہ معاونت کریم خاں
در گلگت گذاشته خود در پنجاب آمد و با مہاراجہ گلاب سنگھ رابطہ ملازمت خود محکم کرده

۱۲۷۱ دکتور لیت نر سلیمان شاه را بخلاف رائے حسن عم گوہر رحمان نوشتہ است۔ بریں وجہ
نتوان گفت کہ کدام یکے از بیناں درست است :-

گوہر رحمان پسر ملک ایمان مردے ظالم بود۔ موسیو ڈیو اور استمگر
تراز تھیو ڈیو جشی قرار داده است۔ گویند کہ او وقتے بچہ شمشیر خواہ در ہوا
انداختہ بے شمشیرش دو پارہ ساخت بچپنیں گویند کہ او مرد را قتل نموده
جسمش را برائے سگاں داد و از دفن کردنش منع نمود۔

(ملخص از نادر دین بیر بر آف انڈیا صفحہ ۴۳۷)

۱۲۷۲ درست نطوشاه است۔ این مرد در عہد مہاراجہ دلیپ سنگھ حکمران پنجاب در افواج سکھا
عہدہ کولونلی داشت بنا بر قول موسیو ڈیو مردے بود سپاہی پیشہ و بہ ہمیں وجہ از مرکز لاہور بمقابلہ
گوہر رحمان فرستادہ شد کہ در آن ایام مرکز فساد در گلگت و نواحی آں بود نطوشاه از سادات بود و
از شہر گوجرانوالہ پنجاب (حال پاکستان) تعلق داشت۔ ۱۲۷۳ نادر دین بیر بر آف انڈیا صفحہ ۴۳۶ :-

بر حکومت گلگت بهمراهی دو کس از صاحبان انگریز در گلگت رسید - راجه ہونزی
بسیب ہمراہ آوردن صاحبان انگریز از نطوشاہ نجیبہ خاطر شدہ مع کریم خان
ہردو از تیغ گذاریند و چند مواضع گلگت را غارت کردہ منہدم گردانید -

گوہر امان کہ مرزبان پوئیل و یاسین بود بامداد ساکنان دہلی محل گلگت را قبضہ
کرد - مہاراجہ جموں و کالم فوج از کشمیر تفتن ساختہ و از حصورہ و اسکرد و افواج جمع
کردہ گوہر امان را از گلگت مہزوم گردانید چندے بغیر فساد و عناد بسر آمد و در گلگت
بہوپ سنگھ کماندار فوج و سنت سنگھ تھاندار بود - در ان حال فرزندان گوہر امان کہ

۴۱۳ بنا بر تخریر موسیو ڈیو صاحب اس دو کس فرنگی لفٹنٹ دانراگ نیو دینگ ہندسین ہنگال
بودند - غرض اس ہردو در گلگت مقصد سیاسی بود - سیاحان مزبور از راجہ ہونزہ استدعا
نمودند کہ آنا را در سیاحت علاقہ اش اجازت باشد لیکن راجہ از اس امر قطعاً انکار نمود -

۴۱۵ بقول ڈیو صاحب ننھوشاہ و کریم خان از دست راجہ ہونزہ مقتول نہ شدند بلکہ اس ہردو
کس و راجہ گلگت در معرکہ خلاف راجہ ہونزہ بود مقتول گشتند (نادرین پیر پور آف انڈیا صفحہ ۴۴)
۴۱۶ دریل -

۴۱۷ مراد از مہاراجہ گلاب سنگھ آنجہانی -

۴۱۸ موسیو ڈیو از لفظ مہزوم سکوت اختیار کردہ است بیانش دریں امر اس است -
"بعد چندے محاربه و قتال بر شرائط حالات سابقہ سیاسی مابین

فریقین صلح واقع شد" (ایضاً صفحہ ۴۴۱)

۴۱۹ ڈیو صاحب بہوپ سنگھ لا کماندار افواج محفوظ بونجی و استور قرار دادہ است -

(ایضاً صفحہ ۴۴۱)

۴۲۰ دریں جا بیان ڈیو صاحب متضاد گشتہ است از یک معلوم می شود کہ رہنمائے اس ہم خود گورچا
بود و از دیگر کہ سرغنہ اش برادرش و فرزندانش بودند و ازین جهت نتوان گفت کہ کدام یک از ایناں صحیح است :-

ملک امان و میر ولی و میر غازی و پہلوآن بہادر بودند با مردمان داردو و ہونزی و غیرہ
 اتفاق کردہ برکوہ نیلہ دار ^{۴۲۱ھ} ہونپ سنگھ را سه چهار روز در میان گرفته بمعہ یک ہزار و یکصد
 نفر سپاہان از تیغ گذرانیدند و دوصد سپاہ اسیر کردہ مسلمان ^{۴۲۲ھ} نمودہ فروختند ہمگی یک
 عورت بہ تنسک دم گاؤ از ابا سندن عبور کردہ در بہونچی ^{۴۲۳ھ} رسید۔ گوہر امان در گلگت
 رایت حکومت افرشتہ فوج ہماراج در بہونچی انتظار وقت میداشت ^{۴۲۴ھ}۔
 بعد وفات گوہر امان ^{۴۲۵ھ} در ^{۱۲۴۳ھ} مرزبان جموں جنرل دیوی سنگھ با فوج بسیار
 برای تسخیر مملکت تعیین ساخت و متمردان تاب مقاومت در خود ندیدہ مفرور
 شدند۔ دیوی سنگھ تا حدود یاسین تسخیر کردہ عظمت شاہ فرزند سلیمان شاہ
 بر حکومت یاسین نشانیدہ عیسی بہادر را حکومت یونیال بخشیدہ رجعت نمود و در ^{۱۲۴۶ھ}
 فرزند گوہر امان ^{۴۲۶ھ} باز علم بغاوت افرشتہ مسٹر ہیپٹ صاحب را قتل نمود۔ ہماراج

^{۴۲۱ھ} نیلہ دھر

^{۴۲۲ھ} لفظ "مسلمان نمودہ" از حسن است۔ کہ کتاب "ناردرن بیریر آف انڈیا" کہ یکے از
 ماخذ مائے حسن است درین محل سکوت نمودہ است۔ بیانشر درین امر این است :-

"کما بیش یک ہزار نفر مقتول و یک صد یا دوصد اسیر گشتہ

بجثیت غلام فروخت شدند" (ایضاً صفحہ ۴۴۲)

^{۴۲۳ھ} ناردرن بیریر آف انڈیا صفحہ ۴۴۳ - ڈیو صاحب مزید نوشتہ کہ زن منور را
 از طرف حکومت کشمیر و طیفہ مقرر کردہ شد۔

^{۴۲۴ھ} ناردرن بیریر آف انڈیا صفحہ ۴۴۳ :

^{۴۲۵ھ} درست این است کہ واقعہ منور در ^{۱۲۴۷ھ} رونمود زیرا کہ سن انگریسی کہ موسیو

ڈیو متعلق این واقعہ نوشتہ است ۱۸۶۰ است :

^{۴۲۶ھ} ملک ایمان :

رنیسر سنگه عسکر ظفر اثر به افسری جنرال هوشیار تعیین کرده ساکنان یاسین بقتل عام
نمود و ملک مان در چترال مفرو گشت و هشیار به کمال ولوله و اقتدار رجعت نمود^{۴۲۷}
ایضاً از کوهستان سمت شرقی از گلگت در میان دره سنگلاخ و علاقه است
یکه هونزی برکناره شمالی ابا سنده دوم نگری بر ساحل جنوبی آن که بسبب صعوبت راه
همیشه خود سرحی باشند و در بهرنی و فزائی چالاک - راه یار قند را بیشتر غارت می
کردند - همه اهل تشیبه - هلاجه رنیسر سنگه همراه آن با برفق و مدارا صلح و صفا
داشته متقاعد خود گردانید -

ایضاً از گلگت بطرف مغرب ملک دلیل واقع است همه ماسنی المذهب مهاراج
رنیسر سنگه در^{۴۲۸} ۱۲۸۳ هـ افواج قاهره با افسری وزیر زور آور سنگه و کرنیل بی جی سنگه
برای تسخیر آن بلاد مامور ساخت و مخالفان تاب مقاومت در خود ندیده مفرو شدند -
هنر بران کینه و ردات را در داده رجعت نمودند و در حین مراجعت به باعث نزول
برف فوج جرار را زحمت بسیار عاید گشت -

ایضاً - از گلگت بطرف شمال دو محال است یکه یاسین دوم چترال که همیشه خود مسر
بودند و در غارت گری و برده فروشی ممتاز و گلگت و حصوره و غیره اطراف را همیشه غارت نموده
مردمان را می فروختند - مهاراج رنیسر سنگه در^{۴۲۹} ۱۹۱۶ هـ ملک یاسین را

^{۴۲۷} نادر درن بیر بر آف اندیا صفحه ۴۲۸

^{۴۲۸} مطابق^{۴۲۹} ۱۲۸۶ هـ - بقول موسیو ژرپو هم مزبور در ماه ستمبر سنه مذکوره وقوع پذیر شد
کولونل بک سنگه و وزیر زور آور برای تورپور در دیل رفتند - از طرف ملک ایمان پسر
گوهر رحمان قدس مزاحمت کرده شد - لیکن بالاخر شکست خورده روئے بر فرار نهاد -
(نادر درن بیر بر آف اندیا)

^{۴۲۹} محال بفتح میم و حاء در کشمیری بمعنی ضلع مستعمل می شود

قبضه نمود عاقبت با ملک امان والی چترال صلح و عهد و پیمان به وقوع آنگاه
بنا بر آن ملک یاسین به مراعات او در تصرف فرزندان گوهر امان و آگذاشتند و
غارت گری و برده فروشی و بغی و عناد از آن باز رفع شد.

دراوه و کرناہ - از کشمیر سمت شمال مغرب میان آدودره در پرگنه واقع است
در بای کرشته گنگامیان آن می گذرد - در آن جا اجناس زیاده و مکانی قلیله شالی
پیداوار می باشد - مردمان آن طرف شنی بعضی بنمود -

در سابقه این دو محال همیشه شامل کشمیر بوده است - چنانچه در زمان چغت
خراج این هر دو محال در تنخواه صوبه داران کشمیر مقرر می بود - شالان در انبیه هر
دو علاقه در جاگیر محمود خان مرزبان مظفر آباد بخشیدند - ناصر علی خان فرزند محمود خان
مدۃ العمر خود و در آن جا حکومت می کرد - بعد از آن پسران او منصور خان معز الدین خان
به استقلال تمام ایام فرمان دهی خود بسر بردند - و در عهد سنگان شیر احمد خان
پسر منصور خان در مکرر گهوڑی به معاونت حسین خان جوشن بغاوت پوشیده بود
عاقبت الامر به عجز و انکسار مطیع و فرمان بردار گشته ارمغان کشمیر مع یرغمال پیشکش
نمود و بعد تنزل سنگان طوق اطاعت مهاراجه گلاب سنگه به گردن انداخت - اما
به اقدام ایام نحوست در ۱۲۸۱ هـ ۱۹۲۱ ب به نسبت یکے از ملازمان مهاراجه مدارا نه نمود
بنا بر آن برای تادیب او افواج قاهره مامور گشت و آن تنگ جوصله فرار
نموده - ملک محروسه او شامل کشمیر گشت - بعد چندے شیر احمد خان بوساطت

۱۲۸۳ هـ تحقیق مولوی حشمت علی خان عفو تقصیرات شیر احمد خان بوساطت پسرش عظیم خان رو نمود
حقیقت این است که چون شیر احمد خان بار دوم از افواج مهاراجه رنیر سنگه هزیمت خورد و پسر
شود عظیم خان را ملامت کرد که در پیروی سبب تکالیف من گردی - اما من باین شورش تیار نبودم
عظیم خان متاثر گشت و خفینہ نزد مهاراجه رنیر سنگه آمد و گفت (بقیه بر صفحه دیگر)

گورنمنت پنجاب در ذیل امان در آمده چهار لاج رنیر سنگه خطای به عطا بخشید
و از دیوه سرچند قریه جاگیر او مشخص گردید.

شاردا - مختصر مقامیست بر لب کرشنه گنگا از پکنه دراوه سمت مشرق
از کشیر به مسافت یک صد میل سمت گوشه شمال و مغرب - اهل هندو آن را
متبرک می دانند - از قدیم مندر شاردا در آن جا موجود.

داردو - ملکه است وسیع در میان کوستان منبع از شاردا تالب دریای
اباسند غالباً به مسافت دو صد میل ساکنان آن طرف مثل وحشیان بر قلال جبال
بود و باش می دارند - و در هنر نی و غارت گری معروف همه با سنی متعصب هستند.

عالمان خود را متابعت می سازند و با اهل یوسف زئی مشابهت می گذارند - لباس
نیلی را پسند می دارند - درین ملک چیلای تنگیر - پسن - فولی - گور - تلجا - سپاس
کاغان و غیره مقامات مشهوره است - شالان مغلیه در عهد خود برفق و مدارا
تابع خود کرده بودند و در عهد افاغنه خود سر شده در غارت گری چالش می کردند -
چهار لاج گلاب سنگه در ^{۱۹۰۷} ۱۲۶۷ هجری قمری دیوان هری چند و غیره

(مسل) که تقصیر از من است و پدر من بے گناه است - چهار لاج عفو تقصیر هر دو پسرد
پدر نمود - (تاریخ جموں صفحه ۹۲۸) ۱۳۱۷ مطابق ۱۸۵۱ - بنا بر روایت مولوی حشمت علی خان
سبب تعبیر هری چند بر تنجیر چیلای این بود که قوم در در استور حمله کرده هر چه در دست
افتاده غارت بردند - اگر چه ابتدا این بهم در ۱۸۵۱ بود لیکن اختتامش بسبب شدت سرما
در ۱۸۵۲ واقع شد - زن و مرد چیلای مقاومت شدید کردند - لیکن بالاخر از دست افواج
دو گره که محاصرین قلعه چیلای بودند عایحه آمده خوانان امان شدند - علامه دیوان هری چند
درین بهم وزیر زور آور سنگه کشتواری - کولونل بک سنگه کولونل بواهر لوچن سنگه
و دیوان ٹھاکر داس نیز شامل بودند - (تاریخ جموں صفحه ۷۸۴)

افسران با فوج کثیر برای تسخیر قلعه چیللاس که فراز کوه حصن متین واقع است تعبیه
ساخت. بهایاج رنیر سنگه خود در سوپور مانده تمامی زمینداران برای بار برداری همراه
برده قلعه چیللاس را محاصره نمودند. بعد آویزش بسیار قلعه گیان به سدودی آب
مجبور شده در ذیل امان درآمدند. هری چند منظر و منصور رجعت نمود. ازاں باز در قلعه
چیللاس نهانیدار بهایاج مقرر است و بوقت موعود از مغان معمول هر سال می رسانند و
در ملک دارد و اکثر جاها از کناره دریای اباسند و غیره ریزه های طلا از یک همی کشند
فی الحقیقت در کوهستان دارد و هیچ کس از راههای کشیر و اطراف با استقلال
تمام حکومت نه کرده باشد.

دچهنه و کهاوره^{۴۳۲} - یک پرگنه است از پرگنات کشیر سمت مغرب چه دریای
کشیر میان دره مضیق از باره موله تا منظر آباد سمت مغرب می گذرد. و بر ساحل شمالی
آن از منظر آباد تا باره موله علاقه دچهنه واقع است و بر کناره بتوپی آن کهاوره مشهور
مسافت این دره از باره موله تا منظر آباد ۹۴ میل. مردمان آن طرف اکثر سنی بعضی
هندو همه با سلاح دار و جنگی و طاعنی درین ملک زبان پهاڑی معمولست. لفظ کشیری
هم کم و بیش می دانند. در حدود دچهنه راههای بمبه همیشه رئیس بوده اند. و در
نواحی کهاوره راههای کهاکه و انمال مشهور.

راههای دچهنه - یعنی بمه می گویند - که راجه های بمه از قوم نبی امیه^{۴۳۳} اولاد

^{۴۳۲} پائین باره موله بر هر دو جانب دریای جهلم دو علاقه اند به نام های مختلف مشهور. یکی
را که بر کناره راست واقع است. علاقه دچهنه و دیگری را که جانب چپ است کهاوره می گویند
زینج جموں مولوی حشمت علی صفحه ۹۰۶: ^{۴۳۳} مولوی حشمت علی خان صاحب تاریخ جموں ریاست های
منقوحه بهار راجه کلاب سنگه می گوید ادعای قوم بمبه از خاندان نبو امیه از لحاظ تاریخی به پایه
ثبوت نه رسیده است. او درین ضمن و بولت ذیل پیش کرده است: (بقیه بر صفحه دیگر)

مردان هستند که عرصه یک هزار و دویست ماه در دمشق و شام سلطانی کرده اند. از آن جمله یکی در حالت آواره گردی به بدخشان رسیده چند پشت در آن جا گذرانید. از آن میان یکی به ملازمت هلاکو خان داخل گشته همراه ذوالقدر خان وارد خطه کشمیر گردید. و در همین مراجعت چون به مقام دهمپور رسید یکی از رؤسای آن حدود او را به خانه دامادی پذیرفت بعد چند گاه در دماغ داماد خیال خیره سری دیده بدغدغه افراسیابی بسان سیاوش از تیغ گذرانید. چونکه منکوحه او حامله بود خسرو و مثال فرزندک از او متولد شد. چون به سن بلوغ رسید با شماع خیر مقتولی پدر از عگر غیرتش افر و نخته شبانه پدر مادر خود به قتل آورد و مال و دولت و ثروت او را متصرف گشت. پس از آن صفدر خان که یکی از

(مسل) ۱- موسیو لارنس در ویلی آف کشمیر در ذکر ابتدا قوم بمیه می گوید. در جغرافیه قدیم کشمیر مسطور است که در شمال دادی و لشنه تا دریای کشن گنگا به همسایگی قوم کهکمه خاندان بومب یعنی بمیه بود و بانس می کند. این قوم به قبیله اول الذکر در قومیت ترکیب اند. قیاس است که در زمانه قدیم مردمان خاندان بمیه بر علاقه کرناه قابض بوده اند.

۲- دیگر این که زوال خاندان بنو امیه در سنه ۱۳۶ رد نمود. و این محال است که بعد یک هزار سال یک کس از آنان در غربت زنده کننده خاندان خود باشد. خصوصاً وقتیکه که او خود از اصلیت خود نادان افت باشد.

۳- ایضاً در یک کتاب ترکی تمام این قوم بام مذکور است. ممکن است که بام از امتداد زمانه بمیه شده باشد.

باین همه مولوی حشمت علی بریں امر اتفاق نموده است که اصلیت قوم بمیه از هندوستان نیست و باشد که در زمان امیر تیمور از ترکستان آمده ساکن علاقه مظفر آباد شدند چنانکه از توک جهاگیری معلوم می شود. در زمان جهاگیری باشندگان علاقه مظفر آباد خود را از قوم "قارلورغ" که لفظ ترکی است خود را شمار می کردند. (صفحه ۹۰۹)

فرزندان او در شجاعت و جوان مردی ممتاز بود در پیش سلطان محمد خان مرزبان
یکهلی بعهده سرشکری ممتاز شده بکلودی حسن خدمت از علاقه دمتور چند قریه جایگزین یافت
در حالتی که خود را به نبی امیه منسوب می داشتند مردم عوام نبی امیه را بموگفتند همچنانکه
ذوالقدر خان را ذوالچو نام نهاده اند.

مختصر که تا زمان سلطان حسن شاه به متابعت سلاطین کشمیر اوقات گذاری می
کردند. و در عهد چکال لباس خیره سری پوشیده به دستبرد اطراف مشغول شدند.
درال ایام مظفر خان صاحب ثروت و شجاعت نامی گرامی شده بود در ^{۹۲۳} ۹۲۲ قصبه
مظفر آباد بنام خود آباد کرده دارالحکومت خود قرار داد و تا حدود یکهلی و دمتور و
کاغان و دچهنه و کهاوره و غیره دست اندازی کرده لوای سلطانی و را جگی افرشت
اکبر شاه بنا بر اعانت راجه بهگوانداس که در معرکه یوسف شاه باو کرده بود او پهاڑ
دچهنه جایگزین او افزوده به عاطفت بهمانبانی سرفراز فرمود. در ^{۹۲۶} ۹۲۵ هجری بیت خان پسر
مظفر خان از جیب بغاوت سرکشیده اطراف کشمیر را غارت نمود. علی محمد خان نائب
صوبه با جمعیت رؤسا و منصب داران کشمیر برای گوشمالی او یلغار فرمود. پس بعد

^{۹۳۴} ۹۳۳ مولوی حشمت علی خان در تاریخ جموں ریاست کمفتو به راجه گلاب سنگه می نگار د که بنیاد
قصبه مظفر آباد را در آخر قرن یازدهم و یا در آغاز قرن دوازدهم افتاد. او در ثبوت بیان
و جملات ذیل بیان کرده است: (۱) خواجه محمد اعظم در تاریخ خود "دقائق کشمیر" رقم طراز است که در
^{۹۳۴} ۹۳۳ هجری زمانه صوبیداری عنایت اللہ خان (بعهد حکمرانی شاه عالم بادشاه دہلی) محمد مظفر که از
ملازمین سلاطین یکهلی بود. از زوال حکومت آنان استفاده نموده در علاقه کوہستانی شمالی تسلط
خود قائم کرد. بعد ازیں بر علاقه دراده و کرناہ که از متعلقات پیرگنہ کاسراج ملک کشمیر است منتصرف
و قابض گشت. (ص ۹۰۸) - (۲) از روز ناچہ جہانگیر کہ بنام "توزک جہانگیری" شهرت دارد جہانگیر
در سفرنامہ خود پیچ نشانے از مظفر آباد نہ داده است:

آویزش بسیار هدیت خان فوج شاهي را شکست داده افسران عسکر محبوس داشت. ازین
 جهد عبدالعظیم خان دیوان صوبه بالشکر فراوان میثاق منظر آباد را سرانجام داده جمیع کثیر
 از تیغ گذرانید. عاقبت بوقوع مصالحه معزالدین خان پسر هدیت خان یونمال آورده
 شورش ساخت. بعد فوت هدیت خان پسرش محمود خان باغواي برالشد خان خروج
 کرده ملک کشمیر را چند مرتبه متواتر غارت نمودند حقیقت آن در خروج برالشد گفته آید.
 شاهان افغانه محمود خان را بنا بر آمد و رفت کشمیر بعلاوه جاگیر شاهان دہلی
 علاقه دراه و کرناہ و یک لک پنجاہ ہزار روپیہ از علاقه کامراج عطا نمودند. چندی
 بغیر عناد و فساد جاگیرات خود می خوردند. اما وقتی کہ کریم داد خان بر صوبہ داری کشمیر آمدہ
 بود در اثنای راہ امیر خان بمو اورا مزاحمت بسیار نمود. اما کریم داد بہ شفقت تمام از
 کوهستان دچھنہ عبور کردہ در کشمیر رسید. و بعد انتظام کشمیر برای تدارک خیرہ سران
 پہاڑ دو بار فوج بسیار تعینات کردہ مردم بسیار از کھکھہ و بمہ قتل رسانید. اما اصلاح
 کلی نتوانست کرد. بعد فوت محمود خان پسران او حسن علی خان ناصر علی خان و اکبر علی خان
 باقی ماندہ ملک محروسہ خود را با شرکاء قسمت کردند. حصہ حسن علی خان
 منظر آباد تا ہٹیال و دہات مقبوضہ پھکلی و محصول گذرکشتی حصہ ناصر علی خان علاقه
 دراہ و کرناہ حصہ اکبر علی خان گھوڑی حصہ فتح علی خان کہ از احفاد منظر خان بود از
 ہٹیال تا کھٹائی و حصہ برادرش ایراہیم خان از کھٹائی تا بارہ مولہ حصہ کام بخش خان کہ از جاگیر
 کامراج پنجاہ ہزار خروار جاگیر کشمیر را با ہم دیگر ہمچنین قسمت نمودند.

بعد انقضای حکومت شان فرزندان آن با یادگار ماندند. زبردست خان از
 حسن علی خان در منظر آباد نجف خان پسر اکبر علی خان در گھوڑی منصور خان و معزالدین
 خان در کرناہ صفدر علی خان پسر کام بخش خان در کامراج منظر خان پسر فتح علی خان

۴۳۵ بمعنی می آمد. ۴۳۶ دریں مزاحمت در پردہ دست محمود خان بود (ایضاً ص ۹۱۷)

در کھشائی و هر کس بطور خود طبل حکومت نواخته چندے بسر بردند. و قتيکه ^{۴۲۶}هری سنگه صوبه د^۱
کشمر شده بود علاقه کھاوره رانا چکار متصرف گشته بهر جا قلعه با انداخت و منظر خان
را به کھشائی از دست شرکا خود مفرو ر شده در پناه هری سنگه در آمد. و هری سنگه
ادرا از کھشائی تا باره موله حکومت بخشید و چند هزار روپيه نذرانه سالانه دادن مقرر
کرده از جاگیر کامراج برتی گردانید. بعد چند وی فوت شده پسرش زبردست خان
بجای او نشست. زبردست خان مرزبان منظر آباد بدستور متقل بود هنگام بر آمدن
موتی رام نوعی در خد متش قصور نموده موجب آس کر پارام بر وقت حکومت خود با فوج
کثیر در منظر آباد پوش ساخت. زبردست خان با جمعیت مردم کھاکه و بمجه نخست لشکر
خالصه را طاقت شکسته. عاقبت به منصوبه گنیش ^{۴۲۸}پندت در فیما بین صلح واقع شده
دیوان نذرانه دیور غمال گرفته رجعت نمود. و قتی که میان سنگه حاکم کشمر مشد.
زبردست خان نبیره خود رحمته القه خان که در حسن صورت آیت از رحمت بود با تحفه
و هدایا بر غمال فرستاد. میان سنگه حسن صورت و سیرتش خوش کرده به انواع تطفه
نگه داشت و دختر معزال دین خان را به کرنا به بکابین او آورده معزز داشت.

و قتيکه ^{۴۲۹}شیخ غلام محی الدین ناظم کشمر شد از راجهای پهپار هر کس دیور غمال
گرفته ضبط و ربط نمود و در سنه ۱۲۶۰ هجری مطابق سنه ۱۸۹۹ بکرمی با ستماع خبر آشوب
سلطنت لاهور دیور غمالان راجهای پهپار شبانه بکات بخلوت طلب ساخته
بخوف شورش و زاد همه با مجوس داشت و رحمت الله که بسیار تازک مزاج
بود بر مصادمت حبس مقاومت نه کرده از جان در گذشت. ناظم نعلش او بجانب

^{۴۳۰}سنه مطابق سنه ۱۲۳۵ هـ - درین جا مراد از هری سنگه - هری سنگه نلوه صوبه پدار بهار راجه
رجیت سنگه آنجهانی است. ^{۴۳۸}برادر پیر بل پندت :

^{۴۳۹}سنه ۱۲۶۰ هـ مطابق سنه ۱۸۹۴ هـ :

منظفر آباد فرستاده در سزار آهای خود مدفون شد و زبردست خان گاه و بیگاه بر
 تربت او برای فاتحه آمد و رفت می داشت حسین خان که برادر زاده او بود غموی
 خود را باین چسب از خاصان گرفتار کرده با عانت نهاندار در پیش ناظم صوبه فرستاد
 درین جایه حکم ناظم مجوس شد حسین خان برادر دل در مظفر آباد انتقال یافت و
 ناظم خطه نهاندار را فرمان فرستاد که حسین خان را اعتبار حکومت نگذارد و پسر خود
 انتظام حکومت کرده باشد حسین خان باستماع این خبر رنجیده با نجف خان
 گهوڑی صلاح سنجیده به خیال خیره سری نهاندار قلعه را بے دخل نمود پس
 ناظم خطه دلبند بر برای گوشمالی آل شریب فوجی کثیر به افسری مرزا ایوب و
 پندت راجه کاک تعین ساخت و در نواحی گهوڑی فریقین حرب و ضرب پرداخته
 حسین خان مصلحتاً از حرب گاه مفرور شد و فوج ناظم مظفر و منصور و مسرور
 نشسته در گهوڑی بنیاد قلعه افراختند و حسین خان دشیر احمد خان پسر منصور خان
 با اتفاق بقامی راجهای کوہستان صمصام خون آشام از نیام برکشیده فوج ناظم را
 قتل عام نمودند هم دار و گیر جمیع کثیر اسیر کرده بعضی را جبراً مسلمان نموده بعضی
 را موی سر و لجه دابر و تراشیده و خنثون ساخته گوش و بینی را مثله کرده پیش
 ناظم پیشکش نمودند و مرزا ایوب افسر فوج در کاغان مجوس داشته علاقه
 کوہستان را متصرف شدند شیر احمد خان در کامراج علم بغادت و تاراج برپا
 داشته مال و مواش مردمان را غارت نمود و از بند پوده میکا رام بهان بروز
 عید رمضان گرفتار کرده در کرناہ مجوس داشت و نظوشاه و سجان سنگھ به
 مقابلہ شیر احمد خان در کامراج علم تقابل افراشته خائب و خاسر باز آمدند
 چون خبر وحشت اثر سامه آرای شهر پیار لاهور گردید و به سبب
 اتلاف فوج کثیر و به وقوع و قاحت و شناخت کبیر دل گیر گشته ناظم خطه را

به تقصیر قصور تدبیر مقصر کرده چهار لک روپیه مرصوده نمود. و گلاب سنگه پوه دندی را طاقت چهار هزار سپاه داده از راه هزاره بر منظر آباد روانه نمود و شیخ امام الدین فرزند غلام محی الدین و بشن سنگه و جهنڈا سنگه را با چهار هزار سوار و پیاده از راه پنوچه برای سرکوبی متمرده ان کوستان نصیب فرمود.

و فتحی که امام الدین در پنوچه رسید خبر بر گشتنگی تخت لاهور و کشته شدن شیر سنگه شنیده خود را به تعجیل تمام در شهر رسانید. جهنڈا سنگه و بشن سنگه در عدد و کما مارج بمقابله شیر احمد خان جان قتانی لای نمایان بکار برده مخالفان را از ملک کشیدن نتوانستند. عاقبت الامر امام دین زیر دست نشان را از بند ربایش داده خلعت بخشید و مبلغ پنجاه هزار روپیه جرمانه ساخت به مرافقت راجه فقیر الله پسر بیجم الله روانه منظر آباد نمود و فقیر الله خان زیر دست خان را بدستور بر حکومت استقلال داده خود برای وصول زیر جرمانه در قلعه منظر آباد سکونت فرمود و برادر خودش ایوب خان که در معرکه گهولری در کاغان محبوس بود حارسان او را به حبسه تخم دلا توره با شیرینی خورانید. به مهرش نمود تا که ایوب خان از میان بر کشیده آورد و بعد چندی زیر دست خان زیر دست اجل شده حسین خان بفریز دستنی باز استقلال یافت پس امام الدین با راجهای پهاڑ حسن سلوک داشته و دختر راجه متز الدین که زوجه رحمت الله خان مرحوم بود در عقد نکاح خود آورده با قبیلہ

۱۲۵۸ مطابق ۱۲۸۲ ش ۶ و ۱۲۵۹ ش ۷ شیر سنگه پسر دوم دها راجه رنجیت سنگه حاکم پنجاب بود. بعد وفات پدرش بامداد بوالا سنگه بر تخت پنجاب نشست. و قتی که دها راجه مزبور در تاشائے ریاضت جسمانی پهلوانان در قصر شاه بلور (سبیل بطرف شرقی لاهور) مصروف بود از دست اجیت سنگه سندیاد الانشاء خدگ شد. (سکرٹم سٹری آف دی لاهور دربار مرتبه میجر جے. کارمیکائیل ختہ مطبوعہ ۱۸۷۷ کلکتہ) نیز جزا تامل

بموجب رابطه کلی هم رسانید و به داد و دوش و مراعات هر کس را نواخته بندهاں و پورغمالان را رهایش ساخته شورش و فساد از میان برداشت. ^{۴۳۲}همدین ایام مهاراج گلاب سنگه مالک صوبه کشمیر شده راجگان پهار مطیع و منقاد خود گردانید و هر کس را قدر حیثیت و وقار اقطاع بخشید. از آن باز نزاع و فساد اهل بغی و عناد رفع شد.

راجهای کهاوره حقیقت ^{۴۳۳}راجهای ککمه و اما نال در تواریخ کشمیر جلای به نظر نیامده مشهور است که در بلاد نمکسار ککمه و اما تھو دو برادر از قوم راجپوت بوده اند و به کدام سببی مسلمان شده ککمه را ککھی خان و اما تھو را حاتم خان نام کردند و در پیش سلطان زین العابدین ملازم شده در سفر خراسان و فتنه که در عسرتیمور شاه پورغمال بود خدمات تالسته او را دلتوش کردند در حالت خورسندی شد جایگزین او نوشته گرفتند.

^{۴۳۲}همه پنج ^{۴۳۲}برقی عهده نامه چهارم امرت سرکه مابین مهاراجه گلاب سنگه و فریدرک کری بازت صاحب و میجر لانس صاحب سفیر حکومت انگلشیبه طے یافت کشمیر و جمیع ملک کو بهستان بوضع مبلغ هفتاد و پنج لک روپیہ سکه نانک شاهی که مبلغ پنجاه لک از آنان معجل و بست و پنج لک مواعیل بود. مهاراجه گلاب سنگه فروخت کرده شد. براس ^{۴۳۳}تفصیل عهده نامه رجوع کنید به گلاب نامه صفحه ۳۶۰.

^{۴۳۳}میر میر لانس در باره اقوام ککمه و متمال می نویسد. در قدیم سنکرت نام این قوم "کشر" بود که در کو بهستان جمالیه بود و باش می داشتند. لفظ کو بهستان این جا محمل است و بدین وجه تاری در شک می افتد. لیکن از راج تنگنی این شک کلیتہ زایل گردد زیرا که در مذکور است که حکمران راج پوری (راجوری) از قوم ککش تعلق می داشتند. از طرف با نهال نادیا "چندر بیکگا" نشان آبادی قوم مزبور بدست آمده است همچنین ثابت شده که وادی دریای (وگستنه) که پائین باره موله است مسکن این قوم بوده است. بعد از امتداد زمانه "ککش" ککمه شد (تاریخ جموں و ریاست بلے مفتوحه صفحه ۳۹۹).

پس زین العابدین بر تخت شاهی جلوس نمود. به ایقاعی و عده چند قریب به آس با جاگیر بخشید که در آن جا بود و باش اختیار کرده قوت و ثروت حاصل نمودند. و در عهد چکان کیچم خان به باعث بے انتظامی خود سرمانده بود لیکن پس از آن در عهد چغت طوق متابعت به گردن انداخته بهواداری مظفر خان بمیه جاگیر خود را توفیر دیدند. از آن باز با راجهای دچهنه موافقت داشته در خبره سری و بغاوت متفق می بودند

الحال و از آن کھکھی خان را کھکھه و وارشان خانم خان را با تمال می گویند و در بغاوت و جلادت از کرده راجهای دچهنه خودت کمتر دارند و در عهد افغانه از برگنه کردهن به علاقه جاگیر کھادوره بست هزار روپیه جاگیر یافته بودند. و فتنه هری سنگه صوبدار کشمیر شده بود و سرافراز خان کھکھه که سرآمد راجهای کھادوره بود قابو کرده در لاهور فرستاد و برادرش غلام خان در حبس خانه شیر گداز جان گذرانید و علاقه کھادوره را تا چکار تصرف کرده بهر جا قلعه با انداخت و مهاراج گلاب سنگه هم هر کس را بقدر کفاف وجه معثیت گذاشته از خبره سری و تاخت و تاراج و ستمگری باز داشت.

فی الحقیقت حضرات کھکھه و بمیه که هر دو طایفه عالی نژاد اند در سفاکی بے باکی و غارتگری و رهنرانی بسیار جوان مردی و چالاکی کرده اند و در عهد شاهان چغت و افغانه و سنگان لاهور با وجود سطوت جهاننداری ملک کشمیر را اکثر

۱۸۴۸-۱۸۴۹ لشکر کشی هری سنگه نلوه بر سرافراز خان کھکھه خلاف منشاء مهاراجه رنجیت سنگه آنجهانی بود لیکن بعد به نظر این که سرداران قوم کھکھه همیشه خلاف حکومت سکھان بر سر پیکار می مانند هری سنگه نلوه را ایملے تغلب کرد. (تاریخ جموں مولوی حشمت علی خان ص ۹۴۳)

۱۸۴۵ غلام علی خان (ایضا)

اوقات از تاخت و تاراج و ستمکاری و خونباری دقیقه باقی نگذاشته اند خصوصاً
در حق اهل هند و حضرت و ازار ایشان افزون بود همگی در زمان حکومت مهاراج
کلاب سنگه خلیف خدا در حسن متین امن و امان محفوظ ماندند و مردم قطاع الطرق
در مغاره عدم خیزیدند چه هرگاه یک شخص ضعیف را یک رویه همراه می بود از بیخ
کسی اندیشه و مضایقه نمیکرد.

علاقه پنوچه - از شهر کشمیر سمت مغرب واقع است. رفعت آن از
بحر محیط ۳۳۰۰ فٹ و بعد مسافت از سرنگر براه باره موله ۸۰ میل و براه نوسه میدان
همگی به میل گویند راجه للنادت آباد کرده است ساکنان آن جا هندو و مسلمان و
در میان شهر قلیله برف تراوش می کند. فوراً از دیان پذیرد و هوای آن در برسات
موزی گرد که به سبب تعفن هوا و هیجان خلط صفرا جمع حیوانات از لوع انسان و
بهایم و حشرات و ماهیان تب لرزه پیدا می شود. موجب آن مردمان آن جا در
تابستان فراز کوهستان می روند و در عهد سابقه تا زمان بده شاه شامل کشمیر بوده
اند و در حکومت چکان خود سر شدند و در ^{۱۹۴۶} ساله جهانگیر شاه در قبضه اقتدار خود در
آورده مسجد جامع با اهتمام حیدر ملک در آن جا تعمیر ساخت و در عهد محمد شاه محمدولی
و محمد زمان مرزبان پنوچه به تحریک برکات خان در کشمیر آمده دست تطاول بر کشاده
ملک را غارت کردند. عاقبت از دست برکات خان کشته شدند و در عهد افاغنه رستم خان

۱۹۶۶ مطابق ۱۹۱۰

محمد شاه مرزبان و مختار آخوند خانان چغتایه است. بعد او نادر شاه درانی بر دلی حمله آورد
همه ما ۳۳ سال حکومت کرد و بتاریخ ۱۶ اپریل ۱۹۶۶ مطابق ۲۴ ربیع الثانی ۱۳۸۵ هجری
اجل را لبیک کرد. محمد شاه مرزبان همه وقت در عیش و عشرت مشغول می بود. بدین وجه در تاریخ
بنام محمد شاه زنگیلا (عباش) شهرت دارد (قاموش المشاهیر صفحه ۱۹۳)

باغی شده بود سردار عبداللہ خان پسر شش شیر باز خان بدغای وزیر روح اللہ کہ مدارالمہام
آن با بود در کشمیر تنید کردہ مسموم ساخت و وزیر روح اللہ را خطاب را بجلی عطا نمود -
انگاہ وزیر روح اللہ خان در جنگ سنگاں از جانب عظیم خان ترددات نمایان بکار
برده اعتبار و افتخار حاصل نموده از دنیا در گذشت و پسر او میر باز خان بجای پدر
بدتے حکمرانی میکرد و در ۹۹۸ ب ۱۰۰۰ مہاراجہ گلاب سنگھ آں را فتح کردہ تمام
سرکشان و باغیان کوہستان را در ماتویہ عدم انداخت و ملی سودن و ستر علی سودن را
پوست از بدن برداشتہ خلق خدا مامون ساخت پس خراج آں جا چند سال در
خزینہ جموں عاید بود - انگاہ در جاگیر راجہ موتی سنگھ فرزند راجہ دھیان سنگھ واگذاشت
فقط -

علاقہ راجور - از کشمیر سمت گوشہ مغرب و جنوب بر ساحل بمین رود بار فرار
بلندی واقع است رفعت آں از بحر محیط ۳۰۹۲ فٹ - بعد مسافت از سرینگر ۹۷ میل
با آبادی عمارات و اسواق و مساجد و منادر و باغات و اشجار و آثار خوش نما -
مہاراجہ گلاب سنگھ آں را رام پور نام نہادہ است و در موضع مثل پنوچہ ہرست

۱۰۰۸ مطابق ۱۸۲۲ م

۱۰۰۹ بنا بر تحریر کے - ایم - پانیکر مصنف "گلاب سنگھ" صفحہ ۱۲۳ واگذاشت پنوچہ بختی راجہ
موتی سنگھ در ۱۸۵۲ م رو نمود و قتیکہ جواہر سنگھ و موتی سنگھ پسران دھیان سنگھ دریں
امر رجوع بحکومت پنجاب (انگلند) کردند :

۱۸۵۰ راجہ دھیان سنگھ متوفی ۱۸۵۲ م برادر بزرگ مہاراجہ گلاب سنگھ آنجہانی بود - در سیاست دانی
وزیر کی پایہ عالی داشت - مدت العمر وزیر مہاراجہ رنجیت سنگھ آنجہانی و مہاراجہ کمر سنگھ
و مہاراجہ شیر سنگھ بود - آخر کار بنا بر سازشہ از دست اجیت سنگھ سندھیا و الہدے
بندوقی گردید - (ملخص از سیکرٹ ہسٹری آف دی لاہور دربار) :

راتپ لوزہ می آید مردمان آن جا خوش وضع ہنود و مسلمان مخلوط۔ از قدیم ریاست گاہ
 راجہای آن جا است و در عہد بڈھ شاہ دین اسلام قبول کردہ مطیع صوبہ کشمیر
 شدہ بودند و از عہد درآں خود سری اختیار نمودند و در حکومت سنگان مطاوعت
 رنجیت سنگھ می کردند و در ۱۹۰۴ء ب ۱۸۴۶ء مہاراجہ گلاب سنگھ قصبہ مذکور معہ
 حدود اطراف آن ماتحت خود کردہ راجہای آن جا در وسط ہند مفرور شدند
 و از سرکار انگریزی ^{۷۵۱} وجہ معیشت خود حاصل نمودند۔

علاقہ بانہال۔ از کشمیر بطرف جنوب بمسافت ۳۶ میل رفعت آن ^{فٹ} ۵۵۸۰
 مردمان آن طرف ہنود و مسلمان مخلوط بزبان کشمیر تلفظ می سازند و در تابستان
 تپ لوزہ و افر و این محال ہمیشہ شامل کشمیر بودہ است بعد تنزل سنگان مہاراجہ
 گلاب سنگھ شامل جموں کردہ است۔

کھل۔ پرگنہ ایست از بانہال سمت مغرب در میان کوہستان مردمان
 آن جا بیشتر در بہترنی و غارت گری مشہور بودہ اند۔ چنانچہ ملک کشمیر بعد
 از حادثہ زوچو بار ما غارت کردہ رفتند۔ مردمان آن طرف اکثر بہ مذہب ڈوگرہ
 بعضے مسلمان قبل ازین ہنود آن طرف با مسلمانان خویشی می کردند و در عہد
 مہاراجہ گلاب سنگھ این امر موقوف شد۔ شامل آن بدلی و پیل وغیرہ اطراف
 دیگر است۔

مروہ اڑون۔ یک پرگنہ است در میان دودرہ از کشمیر بطرف گوشہ
 جنوب و مشرق بمسافت ۹۶ میل ہمیشہ شامل کشمیر بودہ است۔ مردمان آن جا

۷۵۱ء بر و فیسر کے۔ ایم۔ پانیگر راجہ راجوری راجہ راجہ کے جس روتہ و رام نگر و بسوہلی و کشتوار
 و طبقہ خواران مہاراجہ گلاب سنگھ آنجہانی نگاشتہ است۔ بنا بر تحقیقش مہاراجہ مزبور این
 ہرنیج تقریباً سالانہ ۶۲۰۰۰ روپیہ بطور کفاف ادا می کرد۔ (گلاب سنگھ صفحہ ۱۲۰) یعنی در بانہال

مسلمان و بزبان کشمیر تلفظ می سازند -

کشتواڑ - در میان دره ایست از کشمیر سمت جنوب بمسافت یک صد و
 سست میل از راه مَر و رفعت آن از معدل بحر محیط ^{۴۵۲} ۵۴۵ فٹ - آب و هوای آن جا
 خوب و اشجار و اثمار آن طرف مرغوب - برف قلیله ترشح می کند - فوراً رفع
 گردد و اصل باشندۀ آن طرف از قوم ٹھکر گدی هستند - مردم کشمیر هم بسیار
 در آن جا کارشال بانی هم میکنند پیش ازین زنهای آن طرف در سحر و جادو گری مشهوره
 بوده اند که آن ها را دین می گفتند - چهاراچه گلاب سنگه تنبیه و نندارک آن ها واقعی نموده
 عمل آن ها معدوم ساخت - قدیم راجهای آن جا از قوم راجپوت همیشه حکومت بسر خود
 می کردند -

در سنه ^{۴۵۳} ۱۰۵۳ هجری سید شاه فرید که فقیر روشن دل بود راجه کشتواڑ را مسلمان
 کرده مرید خود فرمود - نگاه شاهان مغلیه ادا حرمت می داشتند و در عهد عالم گیری

^{۴۵۲} بقول مولوی حشمت علی خان تقریباً ۵۴۰ فٹ انگلیسی بلند است (تاریخ جموں و

ملحقات صفحه ۱۳۵) :

^{۴۵۳} مطابق ۱۴۹۲ - ظاهراً سهواست زیرا که سده جلوس حضرت محی الدین اوزنگ نیب عالم گیر

بادشاه غازی که بعهدش راجه کشتواڑ ملقب به سعادت یار خان گشت از سنه ۱۵۸۶ تا سنه ۱۶۰۶

بود :

^{۴۵۴} سید محمد فرید الدین قادری از اولاد خواجه عبدالقادر است - روزی بخواب دید که

شخصی بگوید : اے فرید یہ کشتواڑ برو و اشاعت اسلام مکن بنا بریں سید منور بہمراہی چہار

شاگردش در پیش محمد و یار محمد و سید بہاؤ الدین و سید ابدال شاہ بعهد شاہ جہاں واردیں

دیار گشت - منرا پسر بزرگش کہ در حیات پدید خود فوت شد تا حال مرجع خلایق مسلمانان کشتواڑ

است (ملخص از تاریخ جموں و کشمیر مؤلفہ مولوی حشمت علی صفحه ۱۶۶ و ۱۶۷) :

۴۵۵ به سعادت یار خان ملقب گشت. آخر ما راجه تیغ سنگه موسوم به سیف خان بر
مسند حکومت آن جا استقلال یافت. وزیر لکھپت رای که از مقر بان و مکرمان
خاص الخاص او بود نوع از و ناراض گشته مهاراجه گلاب سنگه را ترغیب و تحریص
تسخیر کشتوار نمود تا که مهاراج در شش^{۴۵۸} ب فوج جرار برای تسخیر کشتوار تعیین ساخت

۴۵۵ صحیح این است که سعادت یار خان حکمران ثانی نخطه کشتوار است که حلقه بگوش اسلام
شد. بنا بر تحقیق مولوی حشمت علی خان لکهنوی نامش کیرت سنگه بود. اولین راجه که مسلم این
دیار پدرش به سنگه الملقب به بختیار خان است که به حسن سعی سید فرید شاه منر پور اسلام
قبول کرد. (ملخص از تاریخ جموں مولوی حشمت علی خان صفحہ ۱۶۷)

۴۵۶ بقول دیوان کرپارام صاحب گلاب نامه: ۴۵۷ محمد تیغ سنگه

”و از مصالحت بی بی و صواب ادبشی پروانه جات والا (گلاب سنگه) بنام وزیر
لکھپت که کارپرد از راجه کشتوار بود بدین مضمون شرف نفاذ یافتند:-

”عرضی شمار سید کبیریت اش حالی رائے عالی گردید. باید که همچنان در

خداوند حضور از نه دل حاضر و مصروف بوده عنایت والا را شامل حال دانند.

گویند وزیر مسطور از حلال نمکئی آقائے خود (تیغ سنگه) گلہ به تخریر عرق پیر داخه

بود. مگر مراد ازین تخریر بجز در آوردن بدگمانی به خاطر راجه کشتوار نبود. چنانچه همچنان به عمل آمد که

روزے پروانه والا (گلاب سنگه) بدست جاسوس رسیده آو به نظر راجه تیغ سنگه گذرانید

و از آن گمان بد به دشمن جا کرده بے گمان بکشتن وزیر اشارت کرد. اگرچه آن جفا کار

در کشتن او باقی نگذاشت. مگر چون حیات باقی داشت زخم شمشیر بر دست و بازو خورده

بعصوب جنگلوار علاقه بمحدر داه گریخته جان به سلامت برد. ازین معنی بیان انتظام کار

راجه مسطور خصل پذیر گشت.

۴۵۸ گلاب نامه صفحہ ۱۴۰ در بیان فتح کشتوار:

در اینجه آن بجانب متفاوت در خود دریده بجانب لاهور قرار اختیار نمود و چهاراچه
گلاب سنگه علاقه کشتواژ و بدرگاه ^{۴۵۹} بکمال اقتدار قبضه فرمود.

”فصل دوم در تشریح آثار و امارات حدودی و ایجاد و ابداع مصنوعی“

صوبه کشمیر

وقتی که جلال الدین اکبر سواد اعظم هندوستان را در قبضه اقتدار
نمود در آورد ممالک مقبوضه خود را نوزده ^{۴۶۰} صوبه قرار داد - (۱) صوبه شاه جهان آباد
دہلی (۲) صوبه مستقر الخلافت اکبر آباد عرف آگره (۳) صوبه الہ آباد - (۴)
صوبه اودھ (۵) صوبه پٹنہ مشهور بعظیم آبادی (۶) صوبه بنگالہ (۷) صوبه اودیسہ
(۸) صوبه اورنگ آباد (۹) صوبه برار - (۱۰) صوبه خاندیس (۱۱) صوبه مالوہ (۱۲)
صوبه اجمیر (۱۳) صوبه گجرات (۱۴) صوبه ^{۴۶۱} ... (۱۵) صوبه ملتان (۱۶)
صوبه لاهور (۱۷) صوبه کابل (۱۸) صوبه قندهار (۱۹) صوبه کشمیر شامل این
صوبه پنجاه و هشت محال است انداز جمله شش محال جانب گوشه مشرق و
شمال واقع اند - لداخ - اسکردو و کنجو - نگری - حصوره - گلگت و هشت محال
در گوشه شمال مغرب ظاہر - دو مپان - دار دو - دمتور - پیکھلی - کلاک - کاغان
دراده - کرناہ شش محال جانب گوشه مغرب و جنوب اند پنوچھ - راجور - نوشہرہ

^{۴۵۹} بهدر واه :

^{۴۶۰} ابو الفضل تقسیم ممالک مقبوضه در عهد جلال الدین اکبر پانزده صوبه قرار داده است

باین تفصیل :- الہ باد - آگرہ - اودھ - اجمیر - احمد آباد - بہار - بنگال - دہلی - کابل - لاهور

ملتان - مالوہ - برار - خاندیس - احمدنگہ (آئین اکبری جلد دوم مندرجہ جہیز صفحہ ۱۱۵)

^{۴۶۱} البیاض فی الاصل :

کھل۔ بانہال۔ سروداژون خاص ملک کشمیر سی و ہشت^{۴۶۲} محال است۔ ازاں جملہ شہر
سرینگر یک محال و آبادی پرگنات سی و ہشت^{۴۶۳} محال کہ ہر محال را پرگنہ نامیدہ
اند۔

در زمان اکبر شاہ جمعیکہ آصف خان بد فتر خانہ اعلیٰ سپرد ولایت کشمیر
راسی و ہشت^{۴۶۵} پرگنہ مقرر ساخت و جمعیکہ بانتظام قاضی علی مرتب گشت وی
آبادی کشمیر را چهل^{۴۶۶} و یک پرگنہ مشخص نمود۔ در اصل ہماں سی و ہشت پرگنہ

۴۶۲ آئین اکبری جلد دوم مترجمہ جیٹ صاحب صفحہ ۳۶۸ : در بیان سرکار کشمیر۔

۴۶۳ : واقعات کشمیر ص ۲۴۳

۴۶۴ آصف خان میرزا قوام الدین جعفر بیگ پسر میرزا بدیع الزمان ولد آقا ملائے دوات
قزوینی است۔ در سال بیست و دوم اکبری ۹۸۵ ہجری و ہشتاد و پنج ہجری در
ربیعان شباب تازہ از عراق وارد ہند گشتہ ہمراہ عم خود میرزا غیاث الدین علی آصف خان
بخشی ملازمت پادشاہی دریافت۔ عرش آشیانی (اکبر) بمنصب دوستی دخیلی آصف خان
سرافراز فرمود۔ او این را کم دانستہ ترک مجرا و آمد و رفت دربار نمود۔ این استغنا بر خاطر
پادشاہ گراں آمدہ بحال تباہ بہ بنگالہ تعین کرد در سال چهل و دوم (۱۰۰۵ھ) چون مملکت
کشمیر بہ سبب جاگیرداران متفرقہ رو بہ ویرانی آورد آصف خان بہ حکومت آن دیار
اختصاص یافت و تا سنہ ۱۰۱۳ھ دریں جا بماند۔ در سنہ ۱۰۲۱ھ مطابق ۱۶۱۲ در
دکن باجل طبعی درگذشت۔ صدحیف ز آصف خان تاریخ است (ماثر الامرا جلد اول مؤلفہ میر
عبدالرزاق المعروف بہ نواب مصہام الدولہ شاہ نواز خان شہید خوانی اورنگ آبادی مطبوعہ رائل
ایشیاٹک سوسائٹی بنگال کلکتہ ۱۸۸۷ء صفحہ ۱۰۴، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱) :

۴۶۵ آئین اکبری جلد دوم مترجمہ جیٹ صاحب ۳۶۷۔

۴۶۶ : ایضاً۔ ایضاً :

بود. قاضی علی دد پیرگنه در او و کرناه شامل ساخت و پیرگنه سایر المواضع را دو بخش ساخته
دو پیرگنه شمرد و چهل مواضع جانب مراج را حویلی نام نهاد و هشتاد و هشت موضع جانب
کا مراج را بدستور سایر المواضع مقرر داشت. درین جزو زمان انتظام باستان تغییر یافته
همگی سی و چهار پیرگنه ثبت دفتر روزگار است پیشینیاں ولایت کشمیر را دو ضلع
کرده اند ضلع شرقی را مراج و ضلع غربی را کا مراج نام نهاده اند و در وسط این دو
ضلع شهر سرینگر واقع.

شهر ^{۴۶۷}سرینگر. در خطه دلیزیر کشمیر سرینگر نام شهر است شهر در تقطیع و
تزیین عجیب معمور و در غایت فسحت و سیرابی آراسته و بکمال نزہت و شادابی
پیراسته طول آن از نو شهر تا امیر اکدل ۴ میل و عرض آن از چپ چپ بل تا نایب بار ^{۴۶۸}
میل ۹ و دور محیط آن ^{۴۶۹}میل ۹ در نفس شهر نزہت نہر سلسال دریای بہت کہ از
سلسبیل بہت یاد می دهد و از آبیاری آن حور سرشتان این آبسال جنت مثال
سیراب و شادابی می باشند جاری است بحسب جریان این دریای فرحت نشان

^{۴۶۷}نزد موسیو دیو سرینگر نام قدیم و موجود این شهر است در عهد سلاطین اسلام "سری نگر" کہ
نام مہند داند این شهر است تا صد سال متروک مانده و بنام کشمیر معروف بود تا آنکہ در زمان
تغلب سکھان این دیار باز بہ نام "سرینگر" زبان زد شد. موسیو منور در تائید بیان خود می گوید کہ
موسیو برنیرو فارستر سیاحان کشمیر بچند اوزنگ زیب بودند لفظ کشمیر استعمال کرده اند
نہ سرینگر. لیکن این دایمہ ظاہراً اصل ندارد چہ ابوالفضل در آئین اکبری جلد دوم بہ عنوان "سرینگر"
در ذکر همین شهر گفتہ است. درین زمان ہم سری نگر بعرف کشمیر بطور غلط العام زبان زد

عوام است :

^{۴۶۸}البیاض فی الاصل :

^{۴۶۹}ابيضاً :

شهر مذکور بدو حصه منقسم می شود حصه شمالی و حصه جنوبی - حصه شمالی در وسعت و قیمت
نوشش نما و دل کشاست - اکثر معابد فخیم و عمارات قدیم بدان سویا فته می شود و شهر^{نهار}
که از سلطان زین العابدین یادگار است میان حصه شمالی در موسم تابستان جاری می
باشد - چهار جوی از آن منشق گردد - یکے دولت کل که میان دولت خانه خوابگان
نقشبندی می گذرد - دوم جوی سید بزرگ شاه که در میان خانیا ر جاری می شود - سوم
جوی کاوه داره - چهارم جوی تازه بل و شهر پچمه کول که از روجه ملک جلال ماکور یادگار
است حصه شمالی شهر را طرادت می بخشد و در حصه جنوبی شهر کول که از یوسف شاه
چک یاد می دهد من مقام شیر گز بھی از دیبای بهت جدا گشته همگی در موسم تابستان
افراد نوع را سیراب گردانند - دو جوی از آن منفر گردد یکے سونر کل دوم گنر کول -
دو بار دودھ گنگا در مضافات حصه جنوبی شادابی کرده بادیبای بهت شامل گردد -
پیر آمون این شهر تالاب با و آب خیزانی متعدده حاویست که طرادت
و طلاوت آن با رونق افزای محاسن این دیار گردد و افراد زبان و زمره عیاشان
را سیر و سیاحت و اکتساب معشیت از آن تالاب با حاصل می شود - چنانچه سمت
شرقی آن تالاب دل و جانب شمال آنچار سر و نوشحال سر و طرف جنوب آب خیز
بمنه و در حاق وسط شهر برار نمیل و نیز در حصه شمالی شهر کوه ماراں دل کشاست
و جانب گوشه سرحد شرقی آن کوه سلیمان روح افزا و سمت مغرب آن عیدگاه
میدانے است وقف کرده میر محمد همدانی درازی آن یک هزار و شش صد قدم و
پهنائی آن پانصد قدم - و در وسط آن مسجد عالی و در صحن آن حوض و چنار زار

شاه بقول آنند کول مابین سن ۷۰ - ۶۱۴۲۰ هجری قمری کرده شده

۱۷۷۷ مسجد عالی از بنائے علی شاه برادر سلطان زین العابدین بادشاه کشمیر است در سنه ۱۷۹۷
تعمیر این مسجد شد و تا امروز بر صفحه روزگار یادگار است - در سنه ۱۷۷۷ با آتش سوخت (بقیه بر صفحه آینده)

دافع. فی الحال از مسجد عالی سمت شمالی عیدگاه مندرج است و حصه جنوبی مسطح
برای عیدگاه. ایضاً جانب مشرق شهر شمالی میدان است بیل در بیل وقف کرده میر
محمد میدانی و بابا اسماعیل زاید که آن را مله کاه گویند. مزار مردم شهر و دفن اولیای دهر
در آن جاست.

مترجم رازة ترنگنی می نگارد که بنای این شهر از راجه پرور سین است که در
۵۴۲ هجری مطابق شبه عیسوی راجه مذکور بعد رتن و فتن سلطنت خواست که شهر
پاکدار بر جاده روزگار یادگار گزارد و درین خیال بجانب جوانب و محال خط کشیمز جستجو
می کرد و هیچ جای برای آبادی شهر خاطر نشین نمی شد.

وقف. شبیه از شب های دیگورتنها از دولت خانه خاص باین اراده برآمد
که درباره تاسیس اساس شهر جدید و دریافت سعادت و خوش است آن از بیان مردمان
زمان تفاوت گرفته کار فرما گردد. خرامان خرامان بر لب دریای بهت رسید و آن
روی ساحل دریا آتش مشتعل بود که هندوان مردگان خود را در آن جا سوخته رفته
بودند. راجه از فروغ نابیره شمشان ساحل دریا و درختان آن روی دریا معاینه

مسل، لیکن پس سعی گل محمد خاں که در آن ایام به عهده جلیله فائز بود باز تعمیر یافت.

(جموں ایندکشمیر سٹیٹ صفحہ ۱۲۶) :

۵۴۲ هجری راجه پرور سین دوم (۱۳۹ - ۲۷۹) - بنا بر روایتی از راج ترنگنی بنائے سرینگر از
دست مہاراجہ اشوک (۲۶۶ - ۲۶۳ ق م) نہادہ شدہ است۔

چنانچہ :-

”آن شہنشاہ ذی شان شہر سرینگر، تعمیر نمود کہ بلحاظ نود و شش لک
خانہا و دولت افراداں اہمیت بزرگ داشت“ (راج ترنگنی کتاب اول مصرعہ ۱۰۴ مترجمہ سٹاین
صفحہ ۱۹) : ۵۴۳ هجری راج ترنگنی کتاب سوم مصرع ۳۳۶ صفحہ ۹۹ مترجمہ سٹاین :

می کرد۔ ناگاہ بطوالت قامت و ضخامت جسامت شخصے ہولناک دید کہ از چشمان او
شعلہ باری آتش مشتعل می گشت و زبانہ آں اشتعال مثل برق بہ بدن راجہ التوامی نمود
آن شخص مہیب و دست خود دراز کردہ در غایت صولت و تند ی باد از ہولناک
راجہ را بجانب خود کشید۔ راجہ از تحویف و ترہیب او ترسید بلکہ ہیکل و شمایل
او دیدہ خندید۔ آن شخص بعلو ہمت راجہ دیدہ خندوں و شادوں گفت ای راجہ پرور سین
پیش ازین خود را برد کس یکے بکرا جیت دوم شد رک کہ قصہ او در برہمت کتھا مشروح

۱۷۴۳ برہمت کتھا بود تصنیف گناڈیہ کہ مشتمل بر قصہ محبت پسر او دیانہ بازنش مدن من جوکا است کہ
در عین مجلس عقد بندی بذریعہ مان سوگنا از دستش ربودہ شد۔ و زبانش "کوکھا" دریں امر معاونت بلیغ نمودہ
اورا باز بہ مقصودش رسانید۔

مطابق بیان پروفیسر کینتھ "برہمت کتھا" من بر تصنیف ۱۷۴۳ است۔ تناسف بر این است
کہ "برہمت کتھا" گناڈیہ از امنتاد زمانہ از دست رفت و بہ یقین معلوم نہ شدہ کہ مضمونش چہ بود۔
بملاحظہ تاریخی حوالہ جات این کتاب در تصنیفات قرن ہفتم یافتہ شدہ اند مثل تصنیفات
سبندھو دیان دڈ اندین۔

بقول پروفیسر کینتھ "برہمت کتھا" بزبان پشاجی نوشتہ شدہ بود۔ پروفیسر گرہرسن
تحقیق نمودہ است کہ پشاجی بنواجی۔ سوات۔ چترال و گلگت بہ گفتگوی رفت۔ زیرا کہ پشاجی
بزبان سنکرت شخصے را گویند کہ خوردہ گوشت خام باشد و بہ تحقیق شدہ است کہ باشندگان
علاقہ ہائے مزبورہ در قرون وسطی آدم نور بودہ اند۔

"تا اکنون از چہارتا عدد برہمت کتھا نشان دادہ اند کہ سہ از ان بہ نقل گناڈیہ تصنیف
شدند۔ یکے از ان مصنفہ بدھ سوامن و دوم کچیم اندر کشمیری و سوم دیو کشمیری است
بقیہ ہرستہ در سنتہ نوشتہ شدہ اند۔ (ملخص از "اے ہسٹری آف سنکرت لٹریچر"
مصنفہ پروفیسر کینتھ صاحب صفحات ۲۰۶ تا ۲۸۱) :

است آشکارا کرده بودم - اکنون خود را بتو نمودم - والا همتی شما که کس را به حدی دیدم که
از دیدن من خوف و رعب بردل شما غالب گشت - حالا من از تو مسرور و مخطوط شدم
بالفعل اگر می خواهی که پیش من بیایی آن چه مطلوب و مقصود تو باشد حقیقت و اسرار
آن به تو باز گویم - اگر از آب دریا اندیشه می کنی من ترا بسهولت پیش خود برسانم -
انگاه پای خود را دراز کرده بر ساحل دیگر رسانید و گفت "بیا به سبیل این جسر متین
تا که از صحبت من کامیاب خواهی گشت راجه به سبیل جسر شگرف از دریای ژرف
عبور کرده نام او پرسید گفت منم و تالنی پیر و خادم شد شو - همت و الای تو دیده
خوش شدم مطلب تو همین است که شهر را آباد خواهی کرد که تا دور روزگار
پایدار ماند - باید که می ردی فردا بجانب سرحد شمال خواهی یافت زمین را که خاک
سرخ بر سطح زمین طرح ریخته باشد پس بنا کنی شهری را در آن سرزمین بر فلان
وقت - البته بنیاد آن شهر ابدالدهر پایدار ماند"

راجه متبشر این بشارت گشته فردا بجانب حدود شمال استعجال کرده و
از هر محال تفحص احوال نموده پیرامون کوه ماری پرست طرح فیبی یعنی رنگ مرید
بفاصله چهار کرده افشاند و دید و شادمان گردید - گویند در آن سرزمین آب چکه نام دیو
بزرگ بقامت سترگ استقامت کرده از قدیم مقیم شده بود - راجه مذکور آن
دیو دیو را از آن جا مفرور کرده - در آن سرزمین اساس شهر انداخته به سرنگر موسوم
ساخت و در جوار آن چینه ^{۴۴۶} سوامی نام عابدی متراض مقام کرده بود که با راجه نیک

^{۴۴۵} در راج ترنگنی تقریر دیو باین نوع است :-

"دباید که شهر خود جائی تعمیر باید کرد که در آنجا فردا نشان زده من خواهی دید"

(راج ترنگنی - کتاب سوم مصرعه ۳۴۸)

^{۴۴۶} در راج ترنگنی این نام یکیش است مذکور است :-

نام اتحاد تمام می داشت. و سه دیو امر سبقت کرده پیش از همه برای توطن خود در آن جا
صومعه افراشت. چونکه راجه نیک نهاد در آبادی این بلاد میراد کوشید. معماران
چیره دست بدست گرفته در تعمیر قصور و بیوت مشغول داشت. چنانچه نام درودگر
که در فن تعمیر استاد به نظیر بود بر اهتمام و از تمام عمارات آن مقام سرگرد معماران
مقرر نمود. اول برای بمن و برکت این بنیاد صحنی گران سنگ گردون سوار در آن جا
آوردند. ناگاه در وسط راه پایه گردون نگون گشته به شکست بهماں وقت ساعت
سعد که ملهم غیب فرموده بود اقبال نمود. آن هم باشاره غیبی پنداشته بهماں جا
اساس بت خانه شیوه ناخجی انداختند و پنج بت خانه منین در غایت رفعت و
عظمت یک سده باده شری. دوم کالی شری. سوم لکی شری. چهارم مهابه شری
پنجم پروری شری بلند افراختند و در تعمیر و ترفیع مکانات پرداختند.

قف. گویند در عرصه چند سال قریب سی و شش لک خانه های رفیع تعمیر
کردند. از آن جمله عمارات شاهای و کوشکهای عالی و محلات امرا و وزراء بر ساحل
شرقی دریای بهت در غایت رفعت افراشتند که بر کوه لاه مشرف بودند و دریای
بهت را به مقام ناده پوره از راه اصلی سد و ساخته زبرد امان کوه ماران جاری

۴۴۸ کلین پنڈت نام این عابد به سوامی بیان کرده است. قیاس است که چبه سوامی مخرب
به سوامی است (راج تزنگنی کتاب سوم مصرعه ۳۵۰ صفحہ ۱۰۲) :

۴۴۸ کلین نام این معمار به نوشته است :

۴۴۹ کلین پنڈت در سبب تعمیر این پنج بت خانها می گوید که راجه پر دسین چونکه بر پنج اقوام
حکمران بود بدین وجه پنج بت خانها برنامهای پنج دیوی (معبوده) تعمیر نمود کلین ازین پنج برنام یک
بت خانه یعنی سد بها و شری اکتفا نموده است (راج تزنگنی کتاب سوم مصرعه ۳۵۳)

۴۸۰ راج تزنگنی کتاب سوم مصرعه ۳۵۴ مترجمه سٹائن :

کردند و منفذ دیبای بهت که بسیار عمیق بود سفینه را فراهم کرده از سنگ و خاک
 اینا شسته در قعر آب انداخته سد می ساختند و فراختند. لهذا آن مقام را ناده پوره نام
 نهادند و برای عبور و مرور آن متصل آن مقام جسر می بین استوار کردند. تا
 آن که در آن زمان خالی از آب صحرائی بود وسیع و تالائی مرگ نام که بعد از آبادی
 شهر سرنگر بجاده طفیان آب صحرائی مذکور غرق آب گردیده تالاب بهم رسیده
 در آن زمان کوه ماران میان شهر بسان مرکز دایره نمایان بود یعنی بهر سو عمارت
 دلپذیر و ایوان های بے نظیر مخدومی گشته از فرق آن کوه احوال این گلستان و
 تماشای کوستان و بیابان به کیفیت نمایان نشاط افزای نظار گیان می گشت
 الحق که در آن آوان در قلمرو هندوستان همچنین شهر در غایت ساختگی و
 آراستگی ممکن نه بود.

چون آوازه رعیت پروری و دادگستری راجه نیک نام در ربع
 مسکون شهرت یافت. کافه انام از هر مقام از دهام کرده دریں دیار بهشت آشام
 بود و باش و مقام خود اختیار نمودند. راجه نیک نهاد دو عابد عالی نژاد برای
 محافظت ابنای این بلاد بر دو جانب شهر مقرر گذاشت یکی در دمان ^{۴۸۱} سوامی
 بر کوه سلیمان دوم سوگرم سوامی متصل مارون پرگنه چاک و سمت شمال این
 شهر وزیر راجه شورک نام مکانات رفیع و بت خانه رفیع در غایت متانت
 آباد ساخت چنانچه علامات آن بت خانه در موضع شور پرگنه آردی که در آن

۴۸۱ دیبان کلن در راج ننگنی این است :-

”شهری که برحدود او معبد های و در دهن سودمن و شوکرمن بود
 وقتی از سی و شش رک خانه باش اهمیت بزرگ می داشت“
 (مصرعه ۳۵ - کتاب سوم)

وقت شامل شهر بود موجود و چند نام خالوی اود و صنم خانه رفیع درین شهر آباد
 ساخت بعد انقضای عرصه چندگاه نایره قهر آله افر وخته دو حصه عمارات آن دیار
 سوخته شد چنانچه درین جزو زمان در حدود شمالی کوه ماران مردمان چهار پنج درعه
 زمین حفر کرده خاک سرخی که بجادشته همان آتش در قعر زمین موجود است همی کشند
 یکے از محققان گفت که بروقت کردن چاه در عمق دوازده درعه دیگدان و یک
 کوزه پر آب که غوکے در آن پیدا شده بود چشم خود معاینه کردم علامه بود فاضل -
 گفت دیدم در خورد سالی که از صحن خانه من قریب مسجد جامع چلبے بعمق بیست و
 دو درعه کنبدیده سنگهای تراشیده که از آهک مانند پای های مشرب درجه بدرجه
 چپانیده بودند برآمدند - مردمان قیاس کردند که در آن جا مشرب دریای بهت
 بوده است - دیگری از غور بیست درعه زمین تصویر خروس که از خاک چینی کرده بود
 بر آورد فقط -

قصبه جات کشمیر

قصبه ویرناگ - از سرینگرست مرلج در پرگنه شاه آباد بفاصله پنجاه میل زیر
 دامن کوه بائنهال در بدایت سرحد کشمیر واقع است - سابقه به تعمیر عمارات و ترتیب اسواق
 و باغات شاهسی و تمکن سلاطین زیبا قصبه بود به مرور دهور حوادث زمانه آن را منهدم
 ساخت و مهاراجه رنبیر سنگھ اکنون تجدید آن نمود -

قصبه دوره - پائین ویرناگ وسط شاه آباد خوشنما قصبه است که ملکان آنجا
 در حکومت و ثروت خود به ترتیب اسواق و تزیین عمارات و ترقی تجارت آباد کرده
 اند - اشیای تجارت دیوه سر و شاه آباد و برنگ در آن جا فروخته شود -

قصبه انت ناگ یا اسلام آباد - از سرینگر بفاصله سی و چهار میل در حصه

۴۸۲ پندت آند کول بامزنی در وجه نسیمه انت ناگ گوید چه این مقام منبع چشمه (بقیه بر صفحه آینده)

مراج زیر دهن کرپوه مٹن بوفور چشمه سار و آب های خوش گوار و کثرت عمارات و فسحت
 باغات و وسعت اسواق و نزاهت رستاق محل تجارت و معان فرحت مشهور آفاق
 است ساکنان آنجا اکثر ثالبافان و بقالان و کشاورزان هستند. اسباب تجارت
 پرگنه برنگ و مانتند و اینج دران جابج و شر اگر دود - درود گراں آں جا اسباب
 عجیبه مخترع ساخته باطراف و بلاد دیگر بطریق ارمغان می برند - مردمان آں جا خوش
 طبع و زیرک و هزل و بے دفا و آبل یافته می شوند و در سالف زمان دران جا اینج
 نام قریه بود - عالم گیر آں موضع پسند خاطر آمده بنا بران ^{۱۷۸۳} اسلام خان که صاحب صوبه
 بود در ترقی و آبادی آں کوشیده باغی دل کش در آں جا طرح نمود و سرچشمه اننت ناگ
 را ترمیم و ترتیب داده - پادشاه آں باغ را اسلام آباد نام نهاد - درین زبان مهاراجه
 گلاب سنگه نام آں به قصیه اننت ناگ مبدل ساخت - دار الحکومت مراج دران
 جاست -

قصیه پنج باره - دیرینه شهرست پائین تر از قصیه اننت ناگ بفاصله

مسلسل "اننت ناگ" است - بدین سبب "اننت ناگ" گفته می شود :

(جموں ایندکشمیر سٹیٹ صفحہ ۱۱)

^{۱۷۸۳} اسلام خان میر ضیاء الدین بخشی خادم قدیم حضرت محی الدین اوزنگ زیب پادشاه
 غازی بود بعد محاربه جسونت به خطاب اسلام خان رایت اشتہار افراشت و در جنگ
 داراشکوہی ہمت مردانہ بکار برده سبب ہزیمت داراشکوہ گردید - در سال چہارم جلوس
 (۱۷۸۳ مطابق ۱۶۶۱) از تغیر ابراہیم خاں بہ صوبہ داری کشمیر رخصت یافت و رسد
 ہزار و ہفتاد و چہار ہجری (۱۶۶۳) مسافر ملک بقا گردید - غنی کشمیری تاریخ و فاش یافتہ
 "مرد اسلام خان دالاجاہ" (ماثر الامر جلد اول صفحہ ۲۱۹)

۱۰۴۴ھ

^{۱۷۸۴} در ۱۷۸۴ مطابق ۱۶۶۱ھ

چهار میل بر ساحل غربی دریای بهرت بود و عمارات و رونق تجارت و ترتیب بازار معمور ساکنان آن جا اکثر شالباغ و کمتر بقال و زمیندار هستند. اشیای تجاری برگنه و چین پاره و کما در پاره و دیوه سردراں جامع و شرا می شود. زمین بجا باره بزرگ پرستش گاه نمود است بزعم شان از مقام رفعت تر که در نا چند ریاض مکان سد کشو از کرده کاشی در یمن و برکت یک "جو" افزون است و در سالف ایام راجه و زیانمند در آن جاشهری بغایت ساختگی و زیه برار نام آراسته بود (وزیه نام سد کشو - برار به لغت سنسکرت فرشتند) در بعد زمانه بسبب حوادث روز بروز خراب گشته الحال آن را در قصبه جات می شمرد و زیه براره را به جباراه می گویند.

قصبه پانپور - در عهد راجا اجتا پید سمت ۸۶۹ پ و زیر او پدم نام از سرنگر جانب مشرق به مسافت ده میل بر ساحل شرقی دریای بهرت پیدمان پور نام دهی آباد ساخت و باعث پیدایش زعفران در آن جا ترقی تجارت و کثرت خلقت و رونق بازار پدیدار گشت و شاهان مغلیه به تعمیر عمارات و باغات آبادی آن مضاعف نمودند و به مرور دهم و ابنای زمانه پیدمان پوره را پانپور نام کردند.

قصبه شوپیان - از سرنگر سمت جنوب به فاصله سی میل در برگنه با طهو و برینه قصبه ایست به تعمیر عمارات و توسعه اسواق فی الحقیقت بندرگاه تجارت هندوستان است از کرده قصبه جات دیگر رونق تجارت در آن جا بیشتر ساکنان آن جا بقال و تاجر و پیشه در زمیندار هستند. مردم آن جا تیز طبع و فزینی و پست همت یافته می شوند.

۸۸۵ در راج ترنگنی کتاب دوم مصرعه ۶۲ نام این راجه "جی" (۱۰۶ - ۱۱۴ ق م) مذکور

است :

۸۸۶ "پدما پور" راج ترنگنی کتاب چهارم مصرعه ۶۵ مترجمه سٹائن :

قصبہ چرار۔ بفاصله یازده میل سمت جنوب در ذیل کوه میان پرگنه ناگام واقع
 است به برکت زیارت شیخ نورالدین نورانی قدس سره رونق اسواق و تراکم عمارات
 و عبور و مرور مردم شهر و دہات و بیع و شرای تجارت بسیار است۔ ساکنان
 آن جا اکثر مجاور و زمیندار ارمغان آن جا کانگری لہ و اوزار تجاری باطراف می برند۔
 قصبہ پٹن۔ از سرنگر سمت مغرب بمسافت ۷ میل واقع است و در ^{۹۴۹} شہ
 راجہ شکر و رما شہرے شکر پٹن نام آباد کرده بود۔ اکنون چند دوکان یادگار مانده
 است۔

قصبہ سوپور۔ از سرنگر بفاصله سی میل سمت کامراج واقع است میان
 آن دریای بہت می گذرد۔ فراز آن جسر متین و حصار سنگین و اطراف آن عمارات
 و اسواق و نشین اشیای تجارت کامراج و زمین گیر و کروہن و غیرہ در آن مجتمع
 گردد و پٹوی آن جانامی و اثمار آن طرف گرامی۔ از قدیم دارالحکومت کامراج
 در آن جاست۔ خانقاہ میر محمد ہمدانی قدس سره العزیز مہبط فیوض رحمانست
 و مسجد جامع عالمگیری دریں زمان مزرعہ قنطور یوں و شوکران۔ افسوس کہ باشندگان
 آن جا باوجود ثروت از روی خستاست و سست ہمتی و خباثت و پست فطرتی
 در تجدید و ترمیم آن نمی کوشند۔

^{۷۸۹} مورخان می نگارند کہ در زمان حکومت راجہ ونٹی و رما بحادثہ زلزله
 عظیم از کوه کھا دنبار کہ قریب بارہ موله است کوه پارہ غلطیدہ معبر آب را
 سد راہ گردیدہ سطح اوسط کشیر را تا بجبارہ سیلاب نمود و بہاغت کمی و قصور

^{۷۸۷} ۹۰۲ - ۶۸۸۳ - راج ترنگنی - کتاب پنجم۔

^{۷۸۸} راج ترنگنی - کتاب پنجم مصرعہ جات ۱۵۶ و ۲۱۳ :

^{۷۸۹} مطابق راج ترنگنی اونتی و رمن (۸۸۳ - ۶۸۵۵/۶) :

مزروعات تنگی غلات بوقوع آمدہ خروار غلہ^{۴۹۰} بہ قیمت شش روپیہ دستیاب نمی
شد مردمان از روی تنگے غلات ستوہ آمدہ راجہ مستغرق در طغ غم و اندوہ ہی بود
نقل است کہ پیش از ازاں عورتے از قوم چندال علی الصبح در عرض راہ
سربستہ دیگے افتادہ دید و درون طفلے در غایت حسن و جمال بود کہ انگشتان
خود ہی مکیہ۔ آن طفل را بخانہ خود بردہ براہمن زنے برای رضا عت^{۴۹۱} او پسندیدہ
نامش سو یعنی خود پیدا شدہ مقرر گذاشت تاکہ بہ سن تین رسید و در علوم غریبہ و فنون^{۴۹۲}
عجیبہ فرد زمانہ و عاقل یگانہ گردید۔ روزے در مکتب خانہ او چند فرزانہ از کمی غلات
و استیلای سیلاب و تردد راجہ گفتگو میکردند۔ سو دانا آن ماجرا اصفاکردہ گفت۔
تدبیر این امر خطیر اگرچہ دشوار است لیکن بزور زر و دینار آسان گردد۔ مستمعان بہ
بیان آن کودک چندان اعتبار نہ کردہ۔ یکے از ان میان در مجلس راجہ تقریر بر آن طفل

۴۹۰ دریں ضمن روایت کلہن این است :-

”در وقت قحط سالی یک کھار (خروار) برنج بہ قیمت یک صد و پنجاہ

اشرفی بہ فروخت می رفت۔“ (کتاب پنجم۔ مصرعہ ۷۱)

۴۹۱ لیکن روایت راج تنگنی چنین است :-

زنے چندال موسوم بہ سو بہ چوں مصروف و بیدن بود ظرفے سفالین سربستہ

یافت و درونش چنانکہ حسن گفتہ است طفلے حسین و جمیل دید۔۔۔۔۔

و این طفل را آلودہ نہ کردہ بہ تربیت زنے ”شودر“ سپرد۔

”چندال“ مراد است از قوم رذیل ہنود کہ مردار خوراند۔ ”شودر“ در تقسیم معاشی ہنود

فرقہ اسفل ترین است ؛

۴۹۲ ”سو بہ“۔ راج تنگنی کتاب پنجم۔ صفحہ ۱۹۷۔ صحیح این است کہ ”سو بہ“ نام زنے بود کہ پدرش

این طفل نمود۔ لیکن مردمان بعد از ازاں باسم زن مزبور اورا بنام ”سو بہ“ خطاب کردند ؛

شیرین زبان بیان نمود - راجه فی الحال اودرا طلبیده مابرا پرسید آنچه شنیده از زبان اوباز شنید - فرمود "خوب این زر و گهر سپرد آن پسر دانشور نمایند" - فرزانه سوءظرف سقالبین از دینار و درهم پر ساخته بسواری سفینه سمت باره مؤله بسرعت تاخته برابر مخرج آب مان سر یک کوزه دینار بدربیا انداخته - همراهیای بر جنون او حمل ساخته خبر اتلاف آن به سمع راجه رسانیدند - راجه در جواب نوشت ع - اوست دانا هر چه خواهد آن کند - بعد ازاں بمقام باره مؤله جای نرسید آب که به دیاره گله مشهور است رسیده تمامی ظروف دینار بر موقیع نرسید آب در قصر دیریا انداخته مشتهر ساخت هر که این زر و دینار از دیریا بر آرد ازان ادب باشد - مردم شهر از روی تنگی غله تنگ دست و پریشان اوقات شده بودند - باستماع این خیر فوج فوج هجوم کرده به طمع زر از قصر آب سنگ لما برداشته از دینار و درهم هر چه بر آوردند بردند - و در عرصه اندک منفذ آب حسیض گشته و آب تالاب فرو رفت و سطح زمین نمودار شد - دران زمان دریای بهت میان تاله شار داپوره مجرای خود حفر کرده بود فرزانه سوءمن مقام شار داپور مجرای آب بهت راسد بندی سواحل طرفین نموده جانب تالاب اولر جاری ساخت و در اطراف آن بهر جا سدد بندی نموده زمین های وسیع احداث کرده تسلیم بر همناں کرد و برای یادگاری خود بر ساحل بهت شهر آباد کرده سوپور^{۷۹۳} نام نهاد - فقط -

قصبه باره مؤله - از سرنگر بفاصله سی میل سمت مشرب بر لب دریای بهت به تعمیر عمارات و ترتیب اسواق دیرینه قصبه ایست معموره راجه بهیم سبن بندرگاه تجارت هند و پنجاب و افغانستان - فراز پای بهت حصار ایست از تعمیر

^{۷۹۳} سوپور در اصل سوپور بود که با استعمال عوام مبدل به سوپور گشت - راج ترنگنی کتاب

عطا محمد خان مردم آس جا اکثر بقال و بعضی بافنده و چھینٹ ساز و زمیندار عموماً صاحب مرآت و خوش نهاد - رؤسای آس جانبیک محضر از قوم گھکھر کہ فی الحال باسم گھر و ملقب گشتہ اند - تجارت کا مارج دکر وہن و غیرہ اطراف دچھندہ و کھاورہ دران جاخی گذرد۔

قصبہ بندہ پورہ - در عہد سابقہ جمع دہات ^{۴۹۵} بود و در عہد مہاراجہ گلاب سنگھ بہ باعث عبور و مرور سرحد گلگت و کارخانہ جند رہ ^{۴۹۴} ہای شالی دران جا چھل پنجاہ دوکان آباد است غیر ازین قصبہ جات مندرکہ بالا قصبہ لار و قصبہ بیروہ و قصبہ کیری و قصبہ ترال سابقہ بکثرت عمارات و اسواق معروف و مشہور بود - الحال بہ سبب خرابی در جمع دہات فقط -

پرگنات کشمیر در زمان شاہان چغت

پرگنہ شاہ آباد - سرحد شرقی و جنوبی کشمیر زیبا درہ ایست بہ طرف کوہستان

^{۴۹۴} جند رہ بفتح جیم و سکون یاء و دال و فتح را و سکون لام مستعمل بزبان کشمیری و پنجابی مخرب لفظ "بنترہ" سنسکرتیت کہ بہ معنی آلہ و اوزار باشد و این جا بہ معنی آبائی است کہ بادقشر از برنجہا جدا می کنند :

^{۴۹۵} "شالی" بہ فتح شین و سکون الف و کسر لام و سکون لام لفظ سنسکرتیت کہ اصلاً چیزے را گویند کہ بالیدگی و نشو و نمایش بآب باشد و این جا بہ معنی "برنج غیر منشور یعنی شللوک" است :

^{۴۹۶} پرگنہ تقسیم سیاسی کشمیر است کہ پیشینیان در زمان سابق برائے سہولیت انتظام ملکی کردہ بودند در عہد اکبر بادشاہ چنانکہ ابوالفضل می نگار د تعداد پرگنہ جات سی و ہشت عدد بود - بقول سٹائن ابوالفضل اول کہے است کہ ناہما پرگنہ جات بہ ترتیب داد - تعداد پرگنہ جات در ہر عہد مختلف بودہ است - بزمانہ تغلب افغانان و سکھاں بر کشمیر این تعداد سی و شش پرگنہ بود و در عہد مہاراجہ رنبیر سنگھ آنجہانی بہ چھل و سہ پرگنہ رسید - بعدہ این تقسیم (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

دارد آب سرچشمه ویرناک و عبون بے شمار به سبیل رودبار ساندزن و قند و قرومیان
آن می گذرد قصیه ویرناک و قصیه دوره در میان آن مشهور سابقه آن را پرگنه
ویرناک می گفتند شاه جهان به شاه آباد موسوم ساخت و در عهد چغت بالیه آن در
جاگیر ملکان آن جا بود. دلت آن بیست و یک قریه -

پرگنه ویرناک^{۴۹۹} متصل شاه آباد میان دوره طویل یکے نوهرنی دوم نوگنه
نهر بزنگی و آب سرچشمه کو کرناک میان آن می گذرد. دلت هفتاد و نه قریه -
پرگنه کوکهار^{۴۹۸} - همدوش پرگنه ویرناک در میان دوره وسیع آباد است نهر
آره پتی و آب سرچشمه اچھ بل میان آن می گذرد تعداد دلت چهل و یک قریه -
پرگنه مانتند^{۴۹۷} - زیر دامنه کریوه مٹن از شمال و جنوب آباد است

مسلسل بخت انگلیسیاں در ہند یہ تحصیل مبدل گشت و کلاما یازده تحصیل قرار یافت (نقشہ
"دہلی آف کشمیر" تصنیف لانس صاحب) :

بقول موسیو سٹائن قدیم نام پرگنه "وٹے" بود -

۴۹۷ در فہرست گائے مور کرافٹ و سرجیل و وائٹن نام این پرگنه "ویر" داده شدہ است
۶۱۸۲۳ ۶۱۸۳۵ ۶۱۸۴۰
(ابن شہنشاہ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲) :

۴۹۸ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳ :

۴۹۹ خواجہ محمد اعظم در فہرست پرگنه جات نام این پرگنه ذکر نہ کردہ است معلوم می شود
کہ در بابا مش پرگنه بزرگ منسوخ شدہ بود - در راج ترنگنی نامش "بھرنگا" آئندہ است -
(ابن شہنشاہ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲) :

۸۰۰ بمطابق راج ترنگنی نامش "کپلس وار" است - (ایضاً)

۸۰۱ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳ :

۸۰۲ "مانتند" - جو نراج - حالاً مٹن - بحوالہ ابن شہنشاہ جیوگرافی صفحہ ۲۱۵ :

۸۰۳ یازده قریه

پرگنه کھا وریاره - در ذیل کوہستان شرقی وسیع درہ ایست باجرائی آب

لمبودری آن را دو حصہ می شود حصہ جنوبی را کھا وریاره و حصہ شمالی را دچھن پاره می گویند - یکستصد و دو قریه -

پرگنه دچھن پاره متصل کھا وریاره شمالاً قصبہ بیج بارہ شامل آن تعداد

۸۰۴ دہات ۸۰ قریه -

پرگنه اولر ہمدوش پرگنه دچھن پاره زیر دامن کوہ تالب دریای بہت

۸۰۹ ۱۲۶ قریه -

پرگنه و ہمو - قرین پرگنه اولر در ذیل کوہ تاکنار دریای قصبہ پانپور و زعفران

و مقامات متبرکہ و معابد اہل ہنود در آن سی و نہ قریه -

پرگنه پھاگ - متقارن شہر سرینگر سمت شرقی برسواہل تالاب ڈل و

دامنہ کوہسار و پسند شاہان روزگار بہترین مقامات این دیار است بہ اماکن عجیبہ

و باغات دل فریب مشہور و بہ آب و ہوا دل کشا شصت و چہار قریه -

۸۰۳ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳ ÷

۸۰۴ "جام پرسوا" جو نراج - بحوالہ ابن شہنت جیوگرافی صفحہ ۲۲۰ ÷

۸۰۵ و بقول واقعات کشمیر "ہر دو پنجاہ و شش قریه" ÷

۸۰۶ واقعات کشمیر صفحہ ۱۷۳ ÷

۸۰۷ "دکش پارا" (شرپور)

۸۰۸ "ہولرا" (راج ترنگنی)

۸۰۹ بقول "واقعات کشمیر" یک صد و بیست و یک قریه -

۸۱۱ بقول خواجہ محمد اعظم "سی قریه"

۸۱۰ "کھرو دی" (راج ترنگنی)

۸۱۳ واقعات کشمیر صفحہ ۱۷۳ ÷

۸۱۲ پھاگوا (شری در)

پرگنه لار^{۸۱۴} - همدوش پرگنه پهاک بهترین اطراف کشمیر میان دره طویل بمسافت
پنجاه میل واقع است و دریای سند میان آن می گذرد - بهر سو جوی ها بزرگ شیر
جاری می باشند - آب و هوا پسندشاهان پیشین و سیاهان یورپین - تعداد دوات
آن هشتاد و هفت قریه -

پرگنه کویهامه^{۸۱۵} - بر ساحل شرقی و شمالی تالاب اول در میان سه دره واقع
است - نهر مدتی رود در آن میان آن می گذرد - پنجاه^{۸۱۶} و پنج قریه -
پرگنه زینه گیر^{۸۱۷} - مقارن کویهامه سمت شمال و مغرب بر سطح هموار واقع
است که غرب رویه آن رود پیر و می گذرد - جنوباً تالاب اول دارد - بعد از آب خراب
آبادی نود و هشت قریه - این سینرده پرگنه زیر دامنه کوهسار شرقی از جنوب تا
شمال واقع است -

۸۱۴ لاهرا (راج ترنگنی) بحواله ابن شنت جیوگرافی صفحه ۲۲۱ - خواجه محمد اعظم از ذکر این پرگنه سکوت
نموده است - لیکن مورکرافت در کتاب خود "تربولز" صفحه ۱۱۳ جلد دوم و فان هیو جل در "کاجمیر" جلد
دوم صفحه ۲۰۶ و بیٹس در "گز بیٹیر" صفحه ۲ اشارت نموده اند :

۸۱۵ "کھوئی اشرم" (راج ترنگنی) بحواله ابن شنت جیوگرافی صفحه ۲۲۱ - ابوالفضل در "آئین اکبری"
جلد دوم صفحات از ۳۶۸ تا ۳۷۱ - مورکرافت در "تربولز" جلد دوم صفحه ۱۱۳ - هیو جل در "کاجمیر" جلد
دوم صفحه ۲۰۶ - و آن در "تربولز" صفحه ۲۷۲ و بیٹس در "گز بیٹیر" ذکرش نموده اند :

۸۱۶ تاریخ اعظمی صفحه ۲۷۳ :

۸۱۷ جینه گیر (جونراج) بحواله ابن شنت جیوگرافی آف کشمیر صفحه ۲۲۱ - نام این پرگنه در فهرستهای
آئین اکبری جلد دوم صفحات مزبوره و اوقات کشمیر صفحه ۲۷۳ - مورکرافت - هیو جل و بیٹس مذکور
است :

۸۱۸ بقول خواجه محمد اعظم "پنجاه و پنج قریه"

پرگنه دیوه سر - زبرد امنه کوهسار جنوبی از حد شاه آباد تا شویان میان دره با
 و پوزهای کوهستان واقع است. نهر ویشو میان آن می گذرد. یک صد و شصت و
 دو قریه -

پرگنه باکھو - زبرد امنه کوه همیره پوره واقعت قسمیه شویان میان آن
 معروف. نهر زنبی آره میان آن می گذرد. دلت آن شصت و سه قریه -
 پرگنه سپهر سمن متصل شویان واقع است تعداد دلت بیست و یک قریه
 پرگنه شکرده - قرین سپهر سمن زبرد امنه کوه غربی واقع. نود و هفت قریه
 پرگنه ناگام - محالے است وسیع در میان دره های دشت های فتح و
 دمن کوهسار منبع آبادی آن سه تپه است یک تپه چهار ط که در میان دره نوگری و
 پشته خام پور واقع است. رود راشی میان آن می گذرد. دوم تپه ناگام دره ایست
 فراخ قسمیه چار و آبادی کریوه شامل اوست سوم تپه آریگام دره ایست طویل رود
 دودھ گنگا میان هر دو تپه جاری می باشد. دلت آن دو صد و شصت و شش قریه -

۸۱۹ دیوه سر سا. راج نرنگنی بحواله کتاب مزبور. ذکرش در فهرستهای ابوالفضل. خواجه محمد اعظم.
 مورکرافٹ. وائن هیو جیل و بیٹس در صفحات مذکور موجود است. ۵۸۲۰ واقعات کشیر صفحہ
 ۲۴۳ : ۸۲۱ آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸ تا صفحہ ۳۷۱. واقعات کشیر صفحہ ۲۴۳ - "ٹریولز" جلد
 دوم صفحہ ۱۱۳ مصنفہ مورکرافٹ. "کاپچیر" جلد دوم صفحہ ۲۰۶. "ٹریولز" صفحہ ۲۷۲. "گز بیٹیر" صفحہ ۲ :
 ۸۲۲ واقعات کشیر صفحہ ۲۴۳ : ۸۲۳ ابوالفضل. مورکرافٹ. فان ہیو جیل. وائن. بیٹس. ۸۲۴
 ابوالفضل. مورکرافٹ. فان ہیو جیل. وائن. بیٹس. ۸۲۵ ناگام (جو نراج) ذکر این پرگنه در فهرستهای
 ابوالفضل. واقعات کشیر. مورکرافٹ. فان ہیو جیل. وائن. بیٹس موجود است (بحواله ابن شنیف
 جیوگرافی آف کشیر صفحہ ۲۲۰)

۸۲۶ بقول خواجه اعظم دیدہ مری "دو بیست و دو قریه"

پرگنہ پیرودہ^{۸۲۷}۔ عدیل ناگام زیر دامن کوه میان درہ وسیع آباد نہر مکھامہ و آب سوکھ ناگ میان آن می گذرد۔ یک صد و ہشتاد و دو قریہ۔
 پرگنہ بانگل^{۸۲۸}۔ وسیع محالیت فراز پشته ہا و زمین درہ ہا و نشیب ہا در ذیل کوه توبہ میدان و مرغزار گل مرگ دو صد و بیست و سہ قریہ۔
 پرگنہ کروہن^{۸۲۹}۔ نزدیک بانگل زیبا درہ ابست طویل از کوه گل مرگ تا ساحل نالاب اولر۔ نہر ننگل میان آن می گذرد شصت و ہشت قریہ۔
 پرگنہ کامراج^{۸۳۰}۔ محالے است وسیع میان درہ ہا و پشته ہا سمت شرقی آن رود پیر و می گذرد و شمالی و غربی کوہستان کرناہ و جنوبی دریای بہت۔ آبادی آن در شش تپہ واقع است۔ اول تپہ حمل در میان درہ ہا کوہسار و بر ساحت ہموار و ناہموار قصبہ سوپور و قصبہ بارہ مولہ در حدود آن واقع نہر حمل و جی در میان آن می گذرد۔ دوم تپہ چھی پورہ بالا تر از حمل دلاہ ہا کوہسار۔ نہر ماور در ضمن آن می گذرد۔ سوم

۸۲۷ پیر ویا (جونا راج) مصنفین ذیل نام این پرگنہ در فہرست ہائے خود مذکور کردہ اند:-
 ابوالفضل۔ خواجہ محمد اعظم۔ مورکرافٹ۔ ہیوجل و بیٹس (این شٹنٹ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲۱)
 ۸۲۸ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳ :-

۸۲۹ "بھانگیلا" (راج ترنگنی) علاوہ ازین ذکرش در فہرست ہائے ابوالفضل۔ خواجہ محمد اعظم۔
 مورکرافٹ۔ ہیوجل و اٹن و بیٹس نیز آندہ است (این شٹنٹ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲۱)
 ۸۳۰ بقول خواجہ محمد اعظم "بیست و سہ قریہ"

۸۳۱ "کرودھنا" (لوکا پرکاش مصنفہ کھیم اندر کشمیری) نیز بہ پیند فہرست ہائے ابوالفضل
 خواجہ محمد اعظم دیدہ مری۔ مورکرافٹ۔ ہیوجل و بیٹس۔

۸۳۲ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳ :-

۸۳۳ نام این پرگنہ فقط در واقعات کشمیر مذکور است :-

تپه رام محال بالاتر از چچی پوره در شیب و فراز د دامنه کوهسار واقع - چهارم تپه نه هری بر
ساحت ناهموار فراز از رام محال پنجم تپه اوتر در ذیل کوهسار سرحد شمالی نه ر کھل میان هر
دو دره می گذرد ششم تپه لولاب - دره ایست سرحد شمالی کشمیر که از چهار سو کوهستان
دارد راجه لو آباد کرده است بکل چهار صد و شصت و نهمه قریه -

پرگنه دچھنه و کھاوره - دره ایست مضیق از باره موله تا مظفر آباد به مسافت
۱۵ میل دریای بهت میان آن می گذرد و بر ساحل شمالی آن پرگنه دچھنه و برکنار جنوبی
آن کھاوره آباد است بعضی مورخان آن را از مضافات کشمیر پندارند چرا که خارج از
سطح مستوی کشمیر است لیکن اکثر اوقات مالیه آن به خزینه کشمیر داخل می باشد -
این ده محال زیر دامنه کوهستان غربی و جنوبی واقع اند -

پرگنه اسلام آباد - شرقاً پیوسته است به مبادی شاه آباد و برنگ و دچھن پاره
و جنوباً دیوه سر و قصبه اسلام آباد شامل ادست - در پاکستان پرگنه انج مشهور بود و در
عهد چغت پرگنه اسلام آباد گفتند و در دفتر حال اننت ناگ می نویسند یکصد و شش قریه

۸۳۴ ایضاً صفحہ ۲۴۳ ÷ ۸۳۵ در ازمنه قدیم بالترتیب بنام "دشن پارا" و "دام پار شود" موسوم
بود شرپور و بونراج (این شتت چوگرافی آن کشمیر صفحہ ۲۱۹ ÷ مذکور در فارس ابو الفضل - خواجہ
محمد اعظم - پنڈت بیر بل کاچرو (تاریخ کشمیر صفحہ ۹) مور کرافٹ - ہیو جل - داین بیٹس - بقول خواجہ
محمد اعظم و بیر بل کاچرو از متعلقاتش یک صد و دو قریه (داقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ و تاریخ کشمیر
صفحہ ۹) ÷ ۸۳۶ ابو الفضل نام این پرگنه "اے اچھ" مخرب اننت ناگ نوشته است (آئین اکبری جلد
دوم صفحہ ۳۶۹ مترجمہ جی رٹ) در داقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ و تاریخ کشمیر پنڈت بیر بل کاچرو قلمی
صفحہ ۹ نام این پرگنه مطابق تخریر حسن اسلام آباد برج است لیکن مور کرافٹ و ہیو جل او را
"اننت ناگ" نوشته اند ÷ داین پرگنه دریں ایام ہم موسوم به ہر دو نام است ÷ ۸۳۷
داقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ و تاریخ کشمیر قلمی صفحہ ۹ ÷

پرگنه آدون^{۸۳۸} - در ذیل پرگنه دیوه سر میان دره و پیشینه واقع است آبادی
 کرپوه و گن آدون و دلمات سفلی راسن آدون می گویند - دلمات آن دو صد و هشت قریه^{۸۳۹}
 پرگنه زینه پور^{۸۴۰} و متصل در میان دره واقع است قرائی آن سی قریه^{۸۴۱} -
 پرگنه شاوره^{۸۴۲} - در ذیل پرگنه آدون که سمت غربی آن شکروه واقع است
 زهر رنجی آره در میان آن می گذرد - دلمات آن شصت و نه قریه^{۸۴۳} -
 پرگنه سایر الموضع بالا^{۸۴۴} - بر ساحل غربی دریای بهت از شیر گد هتایج باره
 بر ساحل مسطح و هموار واقع است و در عهد چغت پرگنه جوئی می گفتند - بعد از آب فصل
 شالی وافر ندارد دلمات آن هشتاد و هشت قریه -

۸۳۸ "کرا لا" (راج نرنگنی بحواله ابن شنت جیوگرافی آف کشمیر صفحه ۲۱۹) نیز نام این
 پرگنه مذکور است در فهراس ابوالفضل - خواجه محمد اعظم - بیربل کاپرو - سور کرافت - بیو جل -
 و این پیش -

۸۳۹ و بقول بیربل کاپرو (تاریخ کشمیر صفحه ۹) "دو صد و نه قریه"

۸۴۰ "جینه پور" جونا راج (ابن شنت جیوگرافی آف کشمیر صفحه ۲۲۰) نیز مذکور در فهراس
 ابوالفضل - بیربل کاپرو - سور کرافت - بیو جل - و این پیش -

۸۴۱ تاریخ کشمیر - بیربل کاپرو صفحه ۹

۸۴۲ ابوالفضل نام این پرگنه شاوره ضبط نموده است لیکن ملک جیدر چاڈوره (تاریخ کشمیر
 صفحه ۱۰۷) و خواجه محمد اعظم و بیربل کاپرو و شاوره نگاشته اند معلوم نتوان شد که کدام یک
 از این دو صحیح است ۸۴۳ در منعلقات این پرگنه بسیار اختلاف است - خواجه محمد اعظم
 از توابع این پرگنه پنجاه و دو قریه و بیربل کاپرو پنجاه و نه قریه نوشته است -

۸۴۴ تقسیم پرگنه سایر الموضع بدو حقه بالا و پایین بنا بر قول ابوالفضل (آیین اکبری جلد دوم
 مترجمه جبریل صفحہ ۳۸۱) در عهد قاضی علی صوبیدار کشمیر در عهد اکبر با قریع آمد -

پرگنه ^{۸۴۵}اچھ - متصل شهر سمت جنوب حوالی کرویہ دہود در سطح اندرون

واقع است رود دودھ گنگا میان آن می گذرد - یک صد و چار قریہ -

پرگنه ^{۸۴۶}دین سو - قریب شهر سمت غربی در میان شیب ل و بر سر پشته ل

واقع است چندان نایش ندارد - دہات ہشتاد و نہ قریہ -

پرگنه ^{۸۴۷}ماچھا مون پیوستہ است بادلت پرگنه دین سو در میان سطح ناہموار

و تالاب ل و کورہ در ذیل اوست چندان نصارت و زیبائی ندارد یک صد و بیست

و نہ قریہ -

سایر المواقیع پائین - از شهر سرنگر سمت مغرب برکنار لای در بای بہت

تالاب اول واقع است اطراف آن اکثر اوقات بہ سبب سیلاب طغیانی

می شود بیت یک قریہ -

پرگنه ^{۸۴۸}تبلہ گام - مابین کرویہ گیری و پشته بانگل میان درہ صغیر واقع

^{۸۴۵}اک شیکا شری در (دین شنت جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲۰) نیز مذکور در فہارس آئین

اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸ تاریخ کشمیر ملک جیدر صفحہ ۱۰۴ - واقعات کشمیر خواجہ محمد اعظم مطبوعہ صفحہ

۲۴۳ و تاریخ بیربل کاچر و صفحہ ۹ : ^{۸۴۶}واقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ و تاریخ کشمیر قلمی مصنفہ پنڈت

بیربل کاچر و صفحہ ۹ : ^{۸۴۷}نیز مذکور در فہارس ابوالفضل (آئین اکبری جلد دوم صفحہ مزبور) تاریخ

کشمیر قلمی ملک جیدر چاڈورہ صفحہ ۱۰۶ - واقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ و تاریخ بیربل کاچر و صفحہ ۹ :

^{۸۴۸}بقول خواجہ محمد اعظم د بیربل کاچر و "یک صد و ہشت قریہ" :

^{۸۴۹}"اکشا شرا" شری در (دین شنت جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲۰) و نیز مذکور در تاریخ ملک

جیدر چاڈورہ صفحہ ۱۰۵ : تاریخ اعظمی صفحہ ۲۴۳ و تاریخ بیربل کاچر و صفحہ ۹) ^{۸۵۰}بقول خواجہ

محمد اعظم د بیربل کاچر و ہشتاد و نہ قریہ : ^{۸۵۱}آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸ تاریخ کشمیر ملک جیدر

چاڈورہ صفحہ ۱۰۶ - تاریخ کشمیر خواجہ محمد اعظم صفحہ ۲۴۳ : تاریخ بیربل کاچر و صفحہ ۹ : (نیز ہوکر سر)

۸۵۲

است ۲۶ قریه

پرگنه پش - در بغل سایر المواقیع پائین و دهن پرگنه بانگل بر سطح هموار یک قریه ۸۵۲
پرگنه کھوی - در ذیل پرگنه کوهن قریه سایر المواقیع پائین آباد است

۸۵۵

چهارده قریه

پرگنه میرزکری - از سری نگر جانب مشرق در میان تالاب دل و کناره

آل آباد است

پرگنه اچهن متصل شهر سمت مغرب حوالی عیدگاه واقع است ۸۵۶

پرگنه آردی - از سرینگر بطرف شمال متصل پهاک آباد است ۸۵۷

بلده - مقدار شهر سرینگر جانب مغرب بر کناره دریای بهت ۵ قریه و ۸۵۸

این پانزده پرگنه بر سطح اندرونی کشمیر بر زمین قسم اعلی واقع اند - پیدایش محصولات
آل از کرده پرگنات دیگر افزون دارد -

۸۵۲ واقعات کشمیر صفحه ۲۷۳ و تاریخ سیر بل کا پر و صفحه ۹

۸۵۳ "پشانا" راج ترنگنی - ابن شنت جیوگرافی آن کشمیر صفحه ۲۲۱ - نیز مذکور در فهرست مائے

آئین اکبری جلد دوم صفحه ۳۶۸ - واقعات کشمیر صفحه ۲۷۳ و تاریخ کشمیر سیر بل کا پر و صفحه ۹

۸۵۴ تاریخ سیر بل کا پر و قلمی صفحه ۹

۸۵۵ واقعات کشمیر و تاریخ کشمیر سیر بل کا پر و صفحات مزبور

۸۵۶ "اتشن" (مور کرافٹ - هیو جل - بیس بحوالہ ابن شنت جیوگرافی آن کشمیر

صفحه مزبور)

۸۵۷ گزیٹیر صفحه ۲ مصنفه بیس

۸۵۸ این ہرے پرگنه جات اخیرہ در عہد حکومت سکاٹشکیل یافتند محل وقوع این مآدر

غایت اتصال سرینگر بجانب جنوب و مغرب و شمال بود - (ابن شنت جیوگرافی آن کشمیر صفحه ۲۱۹)

آبادی ملک کشمیر در عهد شاهان چغتاییه

کشمیر ولایتی است بغایت سیراب و شاداب سطح اندرون آن تمام قابل زراعت و زمین خشکی کمتر است و آبی اکثر از جمله صد کمانو غیر سرور و ع یک کمانو هم نه تواند بود. اگرچه در وسعت دره ایست بمقتضی که کل رقبه آن از روی مساحت پنج هزار و یک صد و دو میل مربع و مکسری نویسند لیکن هم چنین ولایت زرخیز در اقبالیم دیگر اصلا نتواند بود مردمان آنجا تمام با جگزار و فرمان بردار دلبه جرات و کمزور اند به کشتی و فساد نمیدانند. اتفاق و غیرت ندارند و در عهد راجهای پیشین بسیار آباد بودند. در آن زمان آبادی آن زیاده از یک کرو روپیه حی نگارند و در زمان سلطان زین العابدین یک کرو روپیه بزرده لک داخل خزانه می شد و در عهد شاهان چغتای چهل لک خردار مرغ جاگیرات و طلب پالان بومی معمول بود. ازال جمله سی لک و هفتاد و نه هزار و چهل و سه خردار و یازده ترک بمگی از خراج زمین جمع خالصه داخل خزینه عامره می شد ^{۸۶۱} من جمله آن بعد وضع مصارف و

۸۵۹ گمانوں بهندی پیمانہ ایست مسادی دو بیگہ یا مسادی ہشت کنال از زمین ۸۶۰ موسیو "در بو رقبه کشمیر ما بین ۱۸۰۰ و ۱۹۰۰ مربع میل قرار داده است و ہمیں رائے مقبیر است نزد رام چند کاک مصنف ابن شنت مالو منٹس آف کشمیر - ۸۶۱ دریں ضمن تفصیل ابوالفضل در آئین اکبری جلد دوم مترجمہ جیٹ صفحہ ۳۶۸ و ۳۶۹ چنین رفتہ است :-

"محل کشمیر ۳۰،۱۱۰،۶۱۸ خردار - دوازده ترک مسادی $\frac{1}{4}$ ۱۲۳،۹۶،۵۴،۳ دام مسادی (۸،۹۴،۹۰۳ روپیه) است - ازال جمله ۵۵۱،۴۰،۶ خردار دوازده ترک مسادی ۸۸۰،۰۱،۲۵،۱ دام (۳،۱۳،۵۴۴ روپیه) بصورت نقدی داخل خزانه عامره می شد -

خردار پیمانہ ایست مسادی شانزده ترک کشمیری و ترک در عهد جلال الدین اکبر و آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۶ عبارت از ہشت سیر اکبری بود - دریں زمان پنج سیر و سہ چھٹانک (حقیقه شانزدهم یک سیر و یک چھٹانک مسادی پنج تولہ) انگلیسی را یک ترک می نامند - در عهد شاهان چغتائی (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

اخراجات و طلب تنخواہ صوبداران و عمال و اہل کار و عسکر شاہی و خرچ تعمیرات و شخصی
اعیان و ارکان و امرا و بقول شاہنشاہ و غیرہ ہمگی شہادت ہزار روپیہ سرمایہ خزینہ می بود
آزاد جنس شمیمہ و زعفران و صند و قچہ های چوب - عناب و چوب های عصا و خمیر بنفشہ
و کاہن زبان و آب خورهای بلورین و اسپان گونٹ^{۸۶۲} و غیرہ اشیا از انقبایس کشمیر خرید
کرده می فرستادند۔

نقشہ آمدنی ملک کشمیر در عهد شاہان چغتای موجب بند و بست آصف جاہ خان

ردیف	نام محال	آمدنی کل مالیه	ازان جمله در	ردیف	نام محال	آمدنی کل مالیه	ازان جمله در
		بہ حساب خروار	عمل نقدی			بہ حساب خروار	عمل نقدی
۱	بلدہ سرنگر	۳۲۰۰۰ خروار	۱۶۹۸ خروار ^{۸۶۳}	۳	برنگ	۸۸۳۳۷ خروار	۸۰۶۹ خروار ^{۸۶۵}
۲	ایچ یعنی آمنت ناگ	۱۷۰۲۰۲ خروار	۲۶۳۷ خروار ^{۸۶۴}	۴	اولر	۲۶۹۳۲	۱۶۱۹۶۸ ^{۸۶۶}

(مُسل) خالصہ زمینہ بود محفوظ بحق حکومت ازان جاگیر و انعام دادن قطعاً بمنذوع بود۔ (انتظامش ازتقسیم
کندن انہار و وصولیائی محاصل بذمہ حکومت می بود۔

^{۸۶۲} گونٹ۔ عبارت از یا بوسے است چہارستانہ۔ زمین نزدیک تر۔

توزک بہانگیری جلد دوم صفحہ ۳۶۲
مطبوعہ نوکشور پریس لکھنؤ۔

^{۸۶۳} صحیح این است: "بصورت نقد ۳,۴۲,۹۹۶ خروار، ترک و بصورت جنس ۱,۶۹۸ خروار

ترک" (آئین اکبری جلد دوم مترجمہ جی رٹ صفحہ ۳۶۸)

^{۸۶۴} بقول ربو الفضل: "بصورت نقد ۱۴,۳۷ خروار ترک و بصورت جنس ۹۸,۳۶۹ خروار

(ایضاً صفحہ ۳۶۹) ^{۸۶۵} در آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸ چنین است: "ترک ۸,۷۹ خروار۔

بصورت نقدی ترک ۸,۸۳۷ خروار بصورت جنس" ^{۸۶۶} بصورت نقد ۲,۶۰۵ خروار ترک و بصورت

جنس ۱۲۸,۶۵۶ خروار ترک" ایضاً صفحہ ۳۶۹

ردیف	نام محال	آمدنی کل مالیه	ازان جمله در	ردیف	نام محال	آمدنی کل مالیه	ازان جمله در
۵	لار	۱۲۸۶۵۰ خ	۲۲۶۵۰ خ	۱۱	ماتند	۹۰۰۴۳ خ	۸۰۲ خ
۶	پهاک	۷۱۱۵۵ خ	۶۵۰	۱۲	آذون	۱۱۴۳۲ خ	۱۳۸۱۵ خ
۷	دچمن پاره	۷۵۱۵۳ خ	۶۹۰۳ خ	۱۳	اچمه	۹۳۶۶۹	۱۳۳۷۷ خ
۸	کهاپور پاره	۴۵۲۶ خ	۳۵۷۰ خ	۱۴	بانهاپال	۶۰۴۰۳۵	۶۴۳۵ خ
۹	کوٹھار	۱۵	باکھو	۳۵۰۵۲۱ خ	۲۲۰۹ خ
۱۰	مرد و آذون	۵۰۴۱ خ	۵۰۴۱ خ	۱۶	دیوہ سر	۸۵۶۴۴	۸۲۲۹

۸۶۷۷ ابوالفضل نام پرگنه لار ذکر نہ کردہ است

۸۶۷۸ بصورت نقد ۱۷,۴۰۲ خردار ۸ ترک و بصورت جنس ۱۱,۱۱۱ خردار ۱۲ ترک آئین اکبری جلد دوم صفحہ منبر پور :-

۸۶۷۹ بقول ابوالفضل در نقد ۶,۹۰۲ خردار ۲ ترک و در جنس ۱۵,۱۵۳ خردار (ایضاً)

۸۶۸۰ بقول ابوالفضل در نقد ۳,۵۷۵ خردار ۸ ترک و در جنس ۴۵,۲۲۶ خردار ۸ ترک (ایضاً)

۸۶۸۱ کھٹار (ابوالفضل) نزدش در نقد ۳,۲۲۱ خردار ۱۲ ترک و در جنس ۳۷,۴۷۹ خردار ۴ ترک ایضاً

۸۶۸۲ مرد و آذون - نقد ۵۰۴۱ خردار فقط (ایضاً)

۸۶۸۳ مٹن - نقد ۱۸۶۲ خردار جنس ۱۹۰۴۳ خردار (ایضاً)

۸۶۸۴ نقد ۱۳۸۱۵ خردار ۱۲ ترک جنس ۱۰۱۴۳۲ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۸۶۸۵ نقد ۶۲۰۳۲ خردار ۴ ترک جنس ۱۲۴۱۰۲ خردار (ایضاً)

۸۶۸۶ ۶,۴۳۵ خردار جنس (ایضاً)

۸۶۸۷ بصورت نقد ۴,۲۳۵ خردار ۸ ترک و بصورت جنس ۳۵۱۵ خردار (ایضاً)

۸۶۸۸ بصورت نقد ۸۲۲ خردار ۸ ترک و بصورت جنس ۸۵۶۴۴ خردار ۸ ترک (ایضاً)

ردیف	نام محال	آمدنی کل بالیه	ازال جمله در عمل نقدی	ردیف	نام محال	آمدنی کل بالیه	ازال جمله در عمل نقدی
۱۷	زینت پوره	۱۵۸۰۵	۵۸۴۹ خ ۱۰۷۹۰	۲۳	زینت گیر	۱۳۲۵۰ خ	۵۸۸۵ ۳۲۵۵
۱۸	دو	۲۲۶۰ خ	۵۸۸۰ خ ۳۳۰	۲۴	کوی پامه	۸۰۶۶۷ خ	۵۸۸۶ ۱۵۵۲۲ خ
۱۹	سیره سمن	۶۱۳۳ خ	۵۸۸۱ خ ۲۰۰۳	۲۵	سایر الموضع پائین	۹۵۵۳ خ	۵۸۸۶ ۷۲۳۰ خ
۲۰	شاوره	۳۹۶۷	۵۸۸۲ ۸۰۵۵۰	۲۶	پر سپور	۱۸۸۵۰ خ	۵۸۸۵ ۳۳۵۰ خ
۲۱	شکرده	۵۰۲۰۲ خ	۵۸۸۳ ۱۲۰۵۸ خ	۲۷	پیش	۳۷۹۹ خ	۵۸۸۹ ۵۲۳ خ
۲۲	ناگام	۱۸۹۷۷ خ	۵۸۸۴ ۲۲۵۷۸ خ	۲۸	بانگل	۱۱۵۲۳ خ	۵۸۹۰ ۱۳۸۳ خ

۵۸۴۹ نقد ۱۷۹۰ خردار ایک ترک جنس ۸۷۵، ۱۵ خردار و ۴ ترک (ایضاً)

۵۸۸۰ دوی (ابو الفضل) بصورت نقد ۱۶۱۹۶۸ خردار ۸ ترک و بصورت جنس ۲۰۹۶۳۲ خردار

۸ ترک (ایضاً) ۵۸۸۱ نقد ۲۰۰۳ خردار ۴ ترک و جنس ۶۱۳۳ خردار علاوه ادراستی همبزم (ایضاً)

۵۸۸۲ نقد ۸۵۵ خردار ۱۲ ترک جنس ۳۹۱۶۷ خردار (ایضاً)

۵۸۸۳ به صورت نقد ۱۲۷۵۷ خردار ۸ ترک بصورت جنس ۴۵۲۲۲ خردار (ایضاً)

۵۸۸۴ نقد ۲۲۵۷۷ خردار ۴ ترک جنس ۱۸۹۷۷ خردار ۱۲ ترک (ایضاً)

۵۸۸۵ به نقد ۱/۳ ۳۲۵۵ خردار و به جنس ۱۳۲۵۳ خردار (ایضاً)

۵۸۸۶ ۱۵۵۲۲ خردار به نقد ۸۳۶۷۰ خردار ۱۲ ترک به جنس (ایضاً)

۵۸۸۷ ابو الفضل محاصل این پرگنه بلا قید بالا و پائین چنین نگاشته است در صورت نقد

۸، ۵۵۳ خردار ۱۲ ترک و در صورت جنس ۱۹۲۶۴۱ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۵۸۸۸ در صورت نقد ۳۳۵۲ خردار ۸ ترک و در صورت جنس ۱۸۸۳۰ خردار ۲ ترک (ایضاً)

۵۸۸۹ در نقد ۵۲۰ خردار و در جنس ۴۷۹۹ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۵۸۹۰ در نقد ۲۰۲۸ خردار ۴ ترک و در جنس ۱۱۵۲۳ خردار ۱۲ ترک (ایضاً)

نام محال	آمدنی کل بایه	ازان جمله در	نام محال	آمدنی کل بایه	ازان جمله در
بسیرو	۱۵۳۱۵ خ	۵۸۹۱ خ	دچینه و کها دره	۳۶۲۰۸ خ	۵۸۹۲ خ
تیل گام	۵۳۲۱۹ خ	۵۸۹۲ خ	کھوی	۱۳۶۳۲۵ خ	۵۸۹۳ خ
دین سو	۳۶۲۲۰ خ	۵۸۹۳ خ	کردین	۳۳۷۲۸ خ	۵۸۹۴ خ
پانچامون	۱۹۲۹۳۱ خ	۵۸۹۴ خ	کامراج	۱۱۸۷۲ خ	۵۸۹۵ خ
سایر الموضع بالا	۱۲۹۳۵ خ	۵۸۹۵ خ	کل جمع سی لک و پانصد و نهم هزار و چهل و سه خردار		

۵۸۹۱ بروی (ابو الفضل) بایه بصورت نقد ۱۳,۳۸۳ خردار و بصورت جنس ۵۷,۰۹۸ خردار

۱۲ ترک (ایضاً) :

۵۸۹۲ تیل گام (ابو الفضل) بایه در نقد ۴,۴۳۵ خردار ۴ ترک و در جنس ۴,۷۱۵ خردار ۱۲ ترک

(ایضاً) :

۵۸۹۳ بایه بصورت نقد ۱۷,۰۳۸ خردار و بصورت جنس ۵۳,۲۱۹ خردار (ایضاً)

۵۸۵۴ در فهرست ابو الفضل نام این برگه مذکور نیست :

۵۸۹۵ بایه بخش در ضمن "برگه سایر الموضع" در حاشیه (۲۶) گذشت :

۵۸۹۶ بایه بصورت نقد ۲۰,۹۵۳ خردار و بصورت جنس ۳۸,۲۲۲ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۵۸۹۷ بایه بصورت نقد ۳۷,۹۲۵ خردار و بصورت جنس ۱۲,۹۲۵ خردار (ایضاً)

۵۸۹۸ بایه بصورت نقد ۲۹,۷۷۹ خردار ۱۲ ترک و بصورت جنس ۴,۷۱۵ خردار (ایضاً)

۵۸۹۹ بایه بصورت نقد ۱۰۳,۷۲۵ خردار ۴ ترک و بصورت جنس ۳۴۲,۸۴۴ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۵۹۰۰ بقول ابو الفضل "کل جمع سی لک - پانصد و نهم هزار و چهل و سه خردار - دوازده ترک -

(۱۳ — ۶۱۸,۱۱۰) ایضاً

جمعے کہ در عہد اکبر شاہ قاضی علی بد فتر خانہ اعلیٰ سپرد سی لک و شصت و سہ ہزار
و پنجاہ خروار و یازدہ ترک بود مثل آن بہ حساب دام ۱۷ کروڑ ۶ لک ۸۰ ہزار ۴ صد و
یازدہ دام۔ ازاں جملہ در عمل نقدی نہ لک و یک ہزار و یک صد و ۸۳ دام۔ فی خروار بیت
و نہہ دام محسوب۔

جمعیکہ در عہد جہانگیر شاہ آصف خان احداث نمود سی لک و ہفتاد و نہہ ہزار
و چہل و سہ خروار و یازدہ ترک بود۔ نفر شمار کی کشمیر پانچ ہزار و آصف خان نوزدہ لک و
چہل و سہ ہزار و سی و سہ نفر۔ ازاں جملہ سپاہان بومی نو د ہزار و چہار صد پیادہ و
چہار ہزار و ہشت صد و نو دو سوار۔

آمدنی خطہ کشمیر در عہد مہاراجہ رنبیر سنگھ

بعد حکومت شالمان چغت ملک کشمیر بسبب انقلاب و حوادث زمانہ ویران
شدہ آبادی آن روز بروز نقصان پذیرفت۔ دریں جزو زمان مہاراجہ رنبیر سنگھ

۹۰۱۔ ائی۔ آئی۔ ۴ - ۱۸, ۶۶, ۷۶۰ (حاشیہ جیٹ بر آئین اکبری جلد دوم)

۹۰۲۔ بقول ابوالفضل ۱, ۲, ۲۲, ۱۸۳ دام (مساوی ۲ - ۹ - ۳۰۰, ۵۵۴ روپے)

۹۰۳۔ ابوالفضل قیمت یک خروار ۱۳ ۲/۵ دام نگاشتنہ است (آئین اکبری جلد دوم)

۹۰۴۔ بقول لارنس تقسیم دادی کشمیر در پنج اضلاع یعنی سرنگر۔ پٹن۔ اننت ناگ۔ کامراج و

شوپیان در سال ۱۸۸۸ (۱۲۸۸ھ) موجود بود۔ در سال ۱۸۸۸ تمام دادی کشمیر در چہار اضلاع

منقسم بود۔ لیکن بعدہ این نیز منسوخ گشتہ قسمت مزبور منحصر بہ سہ اضلاع بماند (وزارت

خاص، وزارت اننت ناگ یا جنوبی وزارت بارہ مولہ یا شمالی۔ ضلع را وزارت ہم گفتند و حالا این

نظام کہنہ از ابتدائے بیاباکہ شتہ بمجمعی (۱۳ اپریل ۱۹۰۷ء) علاقہ دادی کشمیر زیر یک حاکم، علی

(کشنر) و سہ نائبینش (ڈپٹی کمشنرز) بہ ترتیب ذیل بہ یک برائے مرکز (سرنگر) و دوم برائے کشمیر جنوبی

و سوم برائے کشمیر شمالی مقرر شدہ است۔

سلسله پرگنه بندی شسته وزارت با تحصیل بمقرر ساخت چنانچه وزارت شهر خاص
 بغیر محالات مشموله پنج تحصیل است. وزارت آذنت ناگ چهار تحصیل. وزارت
 شوپیان پنج تحصیل. وزارت پٹن چهار تحصیل. وزارت کامراج پنج تحصیل. وزارت
 مظفر آباد چهار تحصیل. آمدنی آن از خراج زمین و باج و تمغا و بدعات متفرقه در سال
 ۱۲۹۰ هـ مطابق ۱۹۳۱ بجمع دفترخانه کشمیر نقد و جنس مبلغ چهل و هفت لک و
 شصت و سه هزار و یک صد و سی و یک روپیه سکه چلکی که مثل آن بیت و نه
 لک و هفتاد و شش هزار و نه صد و پنجاه و هفت روپیه ضرب چهره شاهی است

ردیف	نام وزارت	نام تحصیل	جمع کل مالیه	از آن جمله آن چه نقدی می گرفتند	آنچه که بقرار جنسی می گرفتند	کیفیت
۱	وزارت شهر خاص سری نگر	ایچه	۱۰۰۷۲۷	۱۰۰۷۲۷	جنس غیر معمول	جمع وزارت شهر خاص حدود ۱۰۰۰۰۰ بیت جنسی فی تر واد و روپیه شاهی
۲		آدر	۱۷۹۹۲۲	۸۶۸۶۷	۲۵۰۳۳ خ	
۳		ناگام	۱۷۳۹۷۳	۹۲۶۳۷	۲۶۷۷۵	
۴		پهاک	۲۶۲۶۹	۲۲۶۶۹	.	
۵		وہو	۶۱۹۵۹	۵۶۶۲۱	۲۶۵۹	
۶	.	نود کشت	۹۳۶۳	۹۳۶۳	.	خراج تحصیل
۷	.	اچسن	۳۸۱۸	۳۸۱۸	.	خراج تحصیل

۹۰۵ هـ مطابق ۱۸۷۳ ÷

۹۰۶ هـ مسٹر لارنس مصنف "ویلی آف کشمیر" صفحه ۲۳۸ مالیه زمین وادی کشمیر در سال ۱۸۷۱ ۶۱۸۷۱ ۲۳۸,۵۸۷

روپیه چلکی (مساوی ۲۷,۷۵,۹۹۰ روپیه انگلیسی) تخمینہ کرده است قبل رواج پذیر شدن سکه
 انگلیسی در کشمیر سه روپیه رائج بودند یک چلکی که عبارت بود از ده آنہ لمے انگلیسی. دوم خام مساوی
 هشت آنہ سوم نانک شاهی قیمتی از دو ازده آنہ لمے تا شانزده آنہ لمے انگلیسی (ویلی آف کشمیر صفحه ۲۳۸)

ردیف	نام وزارت	نام تحصیل	جمع کل مالیه	از آن جمله آن چه نقدی می گرفتند	آن چه که بقرار جنسی می گرفتند	کیفیت
۸	۰	بلده	۶۳۹۷	۶۳۹۷	۰	
۹	۰	دانات خاج تحصیل	۱۱۸۹۵	۷۷۷۷	۲۲۲۷ خردوار	جمع وزارت اننت ناگ
۱۰	وزارت اننت ناگ	زینیر سنگه پوره	۱۸۱۳۱۱	۶۳۳۳۹	۴۳۲۵۷ خردوار	۶ لک ۲۳ هزار ۶ صد ۶
۱۱		دچین پاره	۱۷۹۸۳۸	۶۳۳۳۹	۴۳۲۵۷ خ	
۱۲		کها پور پاره	۱۷۱۶۳۸	۵۲۵۳۱	۵۹۵۵۳ خ	
۱۳		اننت ناگ	۱۲۰۷۸۰	۳۸۸۹۰	۴۰۹۹۵ خ	
۱۴	۰	شوپیان	۱۲۰۳۵۶	۵۶۸۲۸	۳۲۱۱۹ خ	
۱۵	۰	چهرات	۱۳۳۲۹۵	۶۲۱۰۵	۳۵۵۹۵ خ	
۱۶	۰	دیوهر	۸۱۳۰۶	۲۴۵۷۱	۲۸۳۸۲ خ	
۱۷	۰	رام پتری	۹۳۰۰۶	۲۶۸۳۱	۳۳۰۸۵	
۱۸	۰	آدون	۱۳۸۹۹	۲۱۰۵۱	۴۱۴۲۴	جمع وزارت پین ۶ لک ۴۴ هزار
۱۹	وزارت پین	دین سو	۱۲۲۱۱۷	۱۲۲۱۱۷		
۲۰		بانگل	۱۶۱۷۳	۵۲۳۴۱	۵۴۰۶۶ خ	یک صد و دوازده
۲۱	۰	نعل و سایر المواضع	۱۷۷۶۱۶	۸۵۱۸۰	۴۱۲۶۸ خ	
۲۲	۰	بیرده	۱۸۸۰۶	۷۹۰۱۶	۴۴۵۹۵	جمع وزارت کامراج
۲۳	وزارت کامراج	کردین	۲۳۵۸۷	۸۱۱۱۵	۶۱۱۸۶	۶ لک ۷ صد و دوازده
۲۴		حمل	۷۱۸۲۹	۳۲۴۱۳	۱۹۷۰۸	هزار چهار
۲۵		اوتز چچی پوره	۱۱۱۸۴۶	۴۲۰۳۸	۳۹۹۰۹	
۲۶	۰	کوبه بام و دولا ب زینیر سنگه	۱۸۱۳۵۸	۹۰۴۷۶	۴۵۴۴۲	

ردیف	شرح	جمع کل البیه	از ان جمله آن چه نقدی می گرفتند	آن چه که بقرار جنسی می گرفتند	کیفیت	تاریخ
۲۶	مال سنگاڑه	۳۳۳۴۲	۳۶۵۲	۱۳۸۶۴	۹۰۷	وزارت مظفر آباد
۲۸	تخصیص مظفر آباد	۲۶۳۵	۲۶۳۵	جنسی غیر معمول		یک لک و سیصد و هشتاد و پنج
۲۹	علاقه جات	۲۶۱۲۶	۲۶۱۲۶	.		
۳۰	دچنه دکھاوړه	۶۱۱۶۰	۶۱۱۶۰	.		
۳۱	دراده و کرنا	۳۳۶۴۳	۳۳۶۴۳	.		
۳۲	گلگت پونیال	۶۲۵۷	۱۹۴۸	.		سرحدات
۳۳	حصوره	۲۲۸۸	۲۷۸	۱۰۰۵		مساحه چلکی
۳۴	کوریج	۲۱۳۹	۲۱۳۹	.		
۳۵	درمراج دکامراج	۲۶۵۷۱۵	۵۹۹۲۳	۲۰۲۸۹۶	۹۰۸	

جمع آمدنی وزارت نقدی و جنسی سی و چهار لک و دوازده هزار و سی چهار روپیه
از ان جمله بان نفری و رسومات متفرقه هشرده هزار و پانصد و هفت روپیه است تتمه نمران
زمین زرعی و رسومات آن :-

آمدنی نقدی از بان نفری و رسومات متفرقه معمولی سابقه و حال در سال ۱۹۳۰
شماره ۲۹۰ هجری

۹۰۷ لانس صاحب (دیپلی آف کشیر صفحہ ۲۳۷) مالیه تحصیل مظفر آباد در سال ۲ - ۶۱۸۷۱ - ۸۴,۰۰۰ روپیه
نگاشته است :- ۹۰۸ بقول لانس صاحب همگی می صد کشیر (ما سوا آمدنی جاگیر رام سنگه و راجه
امر سنگه) مع شولیت علاقہ مظفر آباد و سرحدات در سال ۲ - ۶۱۸۷۱ - ۲۷,۷۵,۹۹۰ روپیه بود
۹۰۹ (دیپلی آف کشیر صفحہ ۲۳۶) ۸۴,۴۴,۲۹۰ روپیه
۹۱۰ مطابق شماره ۲ :-

نمبر	نام محال	آمدنی نقدی	نمبر	نام محال	آمدنی نقدی
۱	شهر خاص	۱۱۳۷۰۹	۱۴	باج کاغذ سازان	۴۴
۲	وزارت کامراج	۱۸۲۰۶	۱۵	باج پرمای کلغی	۴۱۹
۳	وزارت پٹن	۶۶۰۷	۱۶	کرایه دوکانات بهاج گنج	۱۲۳۱
۴	وزارت شوپیان	۷۶۱۸	۱۷	باج تماکو	۱۳۴۹۴
۵	وزارت انت ناگ	۲۱	۱۸	گرد بنگ	۶۹۳۰
۶	محال نواره	۱۲۴۲۸۳	۱۹	باج مانجیاں میر بجری	۳۱۹۳۰
۷	محال داغشال	۷۹۱۲ ۷۴۳۰۹۵	۲۰	زرقضایا	۹۱۵ ۱۶۵۷۹
۸	طایفه داران متعلقه داغشال	۷۷۴۰۲	۲۱	زیر چوپان	۹۱۶ ۸۷۲۷۶
۹	محال زعفران	۹۱۳ ۱۷۷۸۵	۲۲	زیر جرمانه رعایا	۲۶۴۰۰
۱۰	باج مستیاں	۹۱۴ ۱۲۴۸۴	۲۳	کندہ از محال نواره	۱۳۱۱۰۰۰
۱۱	باج بخاران و گلکاران	۶۴۹۸	۲۴	زعفران از پانپور	۶۳۰۰۰
۱۲	جرمانه عدالت	۴۲۶۶۲	۲۵	پشیم گوسفند از زیر چوپان	۳۶
۱۳	بذریه خواجہ ہائے نقشبندی	۱۶۱۴	۲۶	گوسفندان معمولی از چوپان	۳۴۸۲

۹۱۱ بہ زمان سابق تا عہد بہاراجہ پرتاپ سنگھ (م ۱۹۲۶ء) در کشمیر محکمہ بود معارف بہ داغشال۔

در ان بہار شال کہ زیر نگرانی حکومت تیار می شد بر فہرست حکومت می بود۔

۹۱۲ بقول لانس ۶,۰۰,۰۰۰ روپیہ (چلی آف کشمیر صفحہ ۲۳۶) :

۹۱۳ لانس صاحب "۳,۴۰,۲۵۰ روپیہ (ایضاً، ایضاً) :

۹۱۴ لانس "۱۱,۹۶۵ روپیہ (ایضاً۔ ایضاً) :

۹۱۵ لانس "۱۷,۲۵۰ روپیہ (ایضاً۔ ایضاً) :

۹۱۶ لانس "۴,۸۰۰ روپیہ (ایضاً) :

نمبر	نام محال	آمدنی نقدی	نمبر	نام محال	آمدنی نقدی
۲۷	رودنگ از ناگام	سرخس خردار	۳۷	زیره سیاه	پنج خردار
۲۸	بادام از باغات	۸ خردار	۳۵	روغن زرد	۵ خردار
۲۹	آهن از کان	۹۴۲	۳۶	آلوی فرنگی	۱۰ خردار
۳۰	سرمه از بونیار	۳۵ خردار	۳۷	نخس زرد آلو	۶۶ آثار
۳۱	پرمائی کلغی	۹۵ پر	۳۸	طرم از سگران	۹ عدد
۳۲	بوغاله از اطراف	۱۱۲ شاخ	۳۹	محال ابریشم و پرمٹ	جمع دفترخانه جموں
۳۳	ریسمان از حصوره	۱۲ عدد			

نقشه مردم شماری ملک شیر در سال ۱۹۳۰ به ۱۲۹۰ هـ ۱۳۴۳ ش ۶

نام قصبه	مرد	عورت	میزن	مسلمان	سنگان حبسی	میزن کل	کیفیت
شهر سرنگ	۲۱۷۲۷	۲۷۵۲۵	۶۴۲۹۲	۲۸۳۵۶	۴۴۴۱۰	۹۲۷۶۶	۹۱۷
قصبه پانپور	۴۹	۵۲	۱۰۱	۱۰۵۲	۹۳۹	۱۹۹۱	۹۱۸
قصبه بیچاره	۱۷۱	۱۱۸	۲۹۶	۱۰۲۰	۹۰۴	۱۹۲۴	۹۱۹
قصبه انتتاک	۳۴۱	۲۹۲	۶۳۳	۲۵۰۴	۲۴۵۰	۴۹۵۴	۹۲۰
قصبه شوپیان	۱۲۳	۹۷	۲۲۰	۲۱۱۸	۱۰۰۵	۳۱۲۳	۹۲۱
قصبه سوپور	۲۸۸	۲۳۴	۵۲۲	۱۷۵۸	۱۶۹۰	۳۴۴۸	۹۲۲
قصبه باره موله	۲۴۰	۱۹۶	۴۳۶	۱۸۵۹	۱۸۵۷	۳۷۱۶	۹۲۳

۹۱۷ حالا (بجوب فہرست مردم شماری سال ۱۹۳۱ ش ۶) شماره شهر سرنگز ۲۰۷۷۸۷ نفوس است بہ تفصیل

ذیل :- مسلم (مرد) ۸۷۳۹۰ مسلم زن ۱۱۵۵۳۱ ہندو (مرد) ۲۳۸۷۰ (بقیہ بر صفحہ آئیندہ)

نام قصبه	هندو			مسلمان			سنگان جنسی			میزان کل			کیفیت
	مرد	عورت	میزان	مرد	عورت	میزان	مرد	عورت	میزان	مرد	عورت	میزان	
وزارت شهر خاص ۹۲۴	۸۵۲	۹۷۶	۱۵۲۸	۲۲۹۲۶	۲۱۶۵۷	۲۴۵۸۹	۶۵۳	۲۶۱	۹۱۴	۲۴۲۳۷	۲۲۵۹۲	۴۶۰۳۱	
وزارت انتانتاگ	۸۲۱۷	۱۵۷۲	۹۷۸۹	۲۲۴۸۸	۲۲۲۲۳	۴۴۷۱۱	۵۰	۹۰	۱۶۰	۳۰۷۵۵	۲۳۸۸۵	۵۴۶۴۰	

مسلم (مرد) ۱۹۱۳۰ : سکھ (مرد) ۹۲۳ : سکھ (زن) ۲۶۹ : منبوزین (مرد)

۱۷ : منبوزین (زن) ۹ : نهرانیاں ہندی (مرد) ۵۰ : نهرانیاں ہندی (زن) ۵۵ :

جین (مرد) ۸ : جین (زن) ۱ : بقیہ (مرد) ۱۳۳ : بقیہ (زن) ۱۳۲ :

۹۱۸ء حالا ۲۴۵۱ نفوس تفصیل ذیل :-

مسلم (مرد) ۲۴۰۰ : مسلم (زن) ۱۹۳۹ : ہندو (مرد) ۷۱ : ہندو (زن) ۴۱ :

۹۱۹ء حالا ۲۵۳۲ نفوس چنانچہ مسلم (مرد) ۲۲۴۷ : مسلم (زن) ۱۸۷۰ : ہندو (مرد)

۲۳ : ہندو (زن) ۱۷۸ : سکھ (مرد) ۲ : سکھ (زن) ۳ : باقی ۲ :

۹۲۰ء حالا ۹۸۷۱ نفوس منجملہ ازاں - مسلم (مرد) ۵۶۵۸ : مسلم (زن) ۴۴۶۳ :

ہندو (مرد) ۱۰۲۵ : ہندو (زن) ۷۹۳ : سکھ (مرد) ۳۸ : سکھ (زن) ۶ :

ہندوستانی عیسائی ۲ : باقی ۲ :

۹۲۱ء حالا ۲۳۵۹ نفوس - مسلم (مرد) ۱۹۹۰ : مسلم (زن) ۱۸۱۱ : ہندو (مرد)

۳۴۱ : ہندو (زن) ۱۹۷ : سکھ (مرد) ۱۵ : سکھ (زن) ۵ :

۹۲۲ء حالا ۹۷۷۱ نفوس - مسلم (مرد) ۵۹۰۵ : مسلم (زن) ۴۷۹۱ : ہندو (مرد)

۶۲۸ : ہندو (زن) ۴۳۹ : سکھ (مرد) ۱۸۲ : سکھ (زن) ۳۰ : منبوزین ۱ :

۹۲۳ء حالا ۱۲۶۵۱ نفوس - مسلم (مرد) ۵۶۲۷ : مسلم (زن) ۴۵۷۶ : ہندو

(مرد) ۱۲۹۳ : ہندو (زن) ۸۷۹ : سکھ (مرد) ۱۷۸ : سکھ (زن) ۹۲ :

باقی (مرد) ۳ : باقی (زن) ۳ :

نام قصبه	هندو			مسلمان			سنگان جنسی			میزان کل			کفایت
	مرد	عورت	میزان	مرد	عورت	میزان	مرد	عورت	میزان	مرد	عورت	میزان	
وزارت شوپیان	۱۶۹۶	۱۲۹۰	۳۱۸۶	۲۲۹۴۹	۲۳۴۶۲	۴۶۴۱۱	۲۵	۱۴	۴۲	۲۶۴۰۰	۲۵۲۶۹	۵۱۹۶۹	
وزارت پٹن	۶۸۳	۶۳۵	۱۳۱۸	۲۲۵۵۲	۲۳۶۲۵	۴۶۱۷۷	۶۲۴	۲۶۳	۸۸۷	۲۵۸۶۱	۲۵۵۲۳	۵۱۴۰۴	
وزارت کامراج	۸۸۳	۳۴۹	۱۲۶۲	۲۵۲۳۱	۳۲۸۷۱	۵۸۱۰۲	۷۱۶	۵۷۹	۱۲۹۵	۳۲۶۳۰	۳۲۸۲۹	۶۵۴۵۹	
وزارت مظفر آباد	۲۲۳۲	۲۱۰۷	۴۳۳۹	۳۳۵۷	۳۰۴۴۱	۳۳۸۹۸	.	.	.	۲۵۷۸۹	۲۵۲۸۸	۵۱۰۷۷	
میزان	۱۰۷۶۳	۸۳۲۵	۱۹۰۸۸	۲۱۶۲۲	۲۱۹۲۵	۴۳۵۴۷	۲۰۶۸	۱۳۶۳	۲۱۹۸	۱۸۰۵۷۲	۶۳۶۲۸	۲۴۴۲۰۰	

۹۲۴۲۷ بر تقسیم ملکی تقسیم ملکی مرد و ۱۹۴۷۱ و حالی (۶۱۹۵۲) نیست زیرا که بنا بر فهرست مردم شماری کشمیر سال ۱۹۴۱ ماسواک علاقه مظفر آباد تمام کشمیر بدو وزارت ملے (اضلاع) یعنی (۱) باره موله شتمل بر تحصیل اڈر چچی پوره (هندو واره) باره موله سری پرتاپ سنگ پوره (بدگام) و (۲) انت ناگ شتمل بر تحصیلات تحصیل خاص مع شهر سرینگر تحصیل اڈر پوره (پلوم) کلگام و انت ناگ منقسم بود چنانچه شماره هر دو وزارت مع وزارت مظفر آباد بنا بر اندراج فهرست مزبور چنین است :-

- ۱- وزارت باره موله - تعداد کل نفوس ۳۹۲۲۳۶ افراد با تفصیل ذیل :- تحصیل هندو واره ۲۹۳۰۸۷ تحصیل باره موله ۱۸۱۲۵۵ تحصیل بدگام ۱۶۴۸۶۴ - تناسب مسلم و غیر مسلم درین هر سه تحصیلات چنین است :-
 - ۱- هندو واره تحصیل مسلم ۲۷۴۷۹۴۲ : هندو ۵۴۹۷ : سکھ ۳۴۷۳
 - ۲- تحصیل باره موله مسلم ۱۶۲۹۰۳ : هندو ۵۰۵۱ : سکھ ۲۶۳
 - ۳- تحصیل بدگام مسلم ۱۷۵۸۳ : هندو ۲۳۷۱ : سکھ ۲۳۵۵
- ۲- وزارت انت ناگ :- شماره مجموعی ۸۳۴۹۶۳ افراد - ازان جمله ۲۰۷۷۸۷ نفر در شهر سرینگر ۲۱۸۲۷ نفر در تحصیل خاص و ۵۰۲۰۹ نفر در تحصیل پلوم و ۱۵۹۵۲۲ نفر در تحصیل کوله گام آباد و از انجمله ۶۴۹۰ مسلمانان ۷۰۸۴۷ هندو و ۶۶۱ سکھان است
- ۳- وزارت مظفر آباد - تعداد کل نفوس ۲۵۳۰۸۱ نفر از انجمله در تحصیل اڈر پوره (بقیه بر صفحہ آئندہ)

باغات کشمیر

در زمان باستان راجه های دوران روایض دل کشا و دوا برح روح افزا جا
 بجا آباد کرده بودند که بطوالت زمان و حوادث بے پایان نام و نشان بنیان آن ها از
 لوح جهان محو گشته. ایراد حقیقت آن باعث تطویل است و در عهد سلاطین اسلامیه
 هر کس به ترتیب باغات و تعمیر عمارات پرداخته بود. اما بنا بعد ایام و انقلاب
 دوران بنیاد آن ها از پا در انداخته علامات آن بالکل معدوم گشت. از آن جمله سلطان
 زین العابدین در اطراف این سرزمین هر جا که محل دل کشا همی پسندید. همان جا
 طرح عمارات و گلستان می انداخت مخصوصاً در میان زمینه گیر بمسافت چهار میل
 مربع باغ وسیع عمارات رفیع یک طرفش دشت دشت گلستان یک سو
 خیابان خیابان گلستان میان آن انهار رسا و آبشار دلکش اغر و اگر دانیسده.
 اکثر اوقات به نظاره و تماشای آن بسر می برد. و الی ای آں باغات امر او اقرار بے
 او در بابا شده بود. چندان که میدان زمینه گیر یکدشت گلستان مسرت جاں همی افزود

(مسل) ۸۰۲۲۳ - در تحصیل کرناہ ۵۸۸۶۳ - در تحصیل مظفر آباد ۱۲۵۵۸ نفوس بودند. در هر
 تحصیل تناسب مسلمانان ۲۲۵۶۵۸ افراد - هندوان ۵۸۴۶۱ افراد و سکھان ۱۲۹۲۲ افراد
 ۹۲۵ بقول دکتر صوفی (کشمیر ج ۲ ص ۷۷) شماره مجموعی حکومت جموں و کشمیر مطابق سال
 ۱۹۲۱ ۴۰,۲۱,۹۱۲ افراد بود. از آن جمله ۱۷,۲۸,۷۰۵ در صوبه کشمیر و ۱۹,۸۱,۲۰۷ در صوبه جموں و
 ۲,۳۷,۲۹۲ در لداخ و ۲,۱۵,۳۷۰ در اسکردو و ۴,۶۷۱ در گلگت می مانند. درین میان شماره مردان
 ۲,۲۹,۸۷۲ و شماره زنان ۱۸,۵۹,۷۲۴ افراد است
 ۹۲۶ دکتر جی. ایم. ڈی صوفی مصنف کشمیر (جلد دوم صفحہ ۵۲۸) مطبوعہ پنجاب یونیورسٹی
 لاہور (۱۹۲۹ء) بحوالہ لارنس می نویسد کہ سلطان زین العابدین ہر جا کہ می رفت بنیاد باغ و
 بوستان می انداخت. از آن جمله مشہور زمین چہار اندیکے باغ زمینہ گیر دوم باغ زمینہ ڈب در
 نوشہرہ سوم باغ زمینہ پور چہارم باغ زمینہ کوٹ لیکن امر و نشان دادن از آنہا بس دشوار است

در آن اثنا پانصد و چهل که سر غنچه چکان^{۹۲۷} تره گام بود شبانه باغات و عمارات را آتش
در داده خاکستر گردانید.

ایضا قریب نوشهره^{۹۲۹} بمقام ناله بل باغ وسیع به ترتیب عجیب آراسته
میان آن عملانی که دوازده طبقه مرتفع بود و در هر طبقه پنجاه حجره و میان هر حجره پانصد
کس به اجلاس می نشستند دارالامارت خود افراشته به زمینه طب موسوم ساخته بود
مردمان آنرا رازدان می گفتند. و از سند لار جوئی شاه می آورده میان آن آبسال
جاری گردانید که تا عهد سنگاں بنیاد آن بوستان عبرت همی افزود. همچنان در
زمینه پور باغ و دلکشای عمارات عالیہ افراشته اعجوبه روزگار نمود. مطابق آن بمقام
زمینه کوٹ فراز کرپوه عمارات رفیع تا دور چغت یادگار او مانده بود. حسین شاه چک^{۹۳۰}
مقارن زیارت حضرت خواجہ معین الدین^{۹۳۱} نقشبندی در محله نوہٹہ باغ وسیع آباد

۹۲۷ موسیولانس بنا بر جرأت دیهادری قوم چک نوشته است که اصل ایناں از کشمیر نیست
شاید که از قبیلہ در د باشد (دیلی آف کشمیر صفحہ ۱۹۳)

۹۲۸ ده تره گام در آنرچھی پوره (حالا تحصیل ہندو ارہ) یکے از حسین ترین نواحی کشمیر است
گویند بنایش از دست مدن چک جدش انہادہ شدہ است (ایضا صفحہ ۱۹۳)

۹۲۹ نوشهره بمعنی شهر نو بفارسی محله ایست از سرینگر میل بطرف شمال از مرکز شهر داخل
اندر حدود بلدیہ در عهد سلطان زین العابدین بنا بر بودن دار الخلافہ شاہی شہرت تاریخی
حاصل کردہ بود. ۹۳۰ متوفی ۹۷۷ھ مطابق ۱۵۶۹ء: ۹۳۱ خواجہ معین الدین پسر خواجہ
خاوند محمود نقشبندی است. و او پسر خواجہ کلاں مشہور بہ خواجہ بزرگ خواجہ ناصر الدین عبید اللہ
احرار است. در سال ہشتم جلوس اکبری (۹۷۰ھ مطابق ۱۵۶۲ء) بنا بر شنیدن فرود دولت پسر خود
میرزا شرف الدین احراری از کاشغر وارد ہند گشت و در ۹۷۱ھ سال و فتنیکہ بہ سفر حجاز میرفت
بہ بندر کنہایت رسیدہ بعالم بقا خرامید. (ماثر الامر جلد سوم صفحہ ۲۳۳ و صفحہ ۲۳۴)

کرده بود و نه چکمه کول میان آن به فواره و آبشای جاری نمود. و در عهد چنانچه حضرت
 نواجه خاوند محمود نقشبندی متصرف آن گشته خانقاه نقشبندیه میان آن عمارت
 فرمود و یوسف شاه چک از فتح کدل تا مشرب دل حسن یار بر ساحل دریای بهت
 تا کناره کله کل باغ و سیح بانواع اشجار و اقسام از بار آباد کرده بود. پس در ده درجه
 داشت تا عهد افغانه علامتش موجود بود. اکنون زیر عمارات مردم شهر معدوم
 ایضاً یوسف شاه چک در مرغزار گلرگ عمارات عجیب که علامتش هنوز موجود
 است احداث کرده بود.

پس شاهان مغلیه در زمان حکومت خود در تمامی گل زمین کشمیر خصوصاً
 حوالی تالاب دل و بر سواحل دریای بهت و بر لب چشمه سارما و جوئبارما و دهنه
 کوهمارما بساتین و کوشکها احداث کرده کشمیر را بخطاب جنت نظیر موصوف
 کرده بودند. نظم

نهی چوں پای بر تخت سلیمان	به بینی کاشمیر یکسر گلستان
سوادش را چو چشم زاغ بینی	هزاران باغ را یک باغ بینی
کنار دل بسے باغات شاهی	بفر دوس برین گشته مباہی
به بام خاںها در صحن و ایوان	شده گلزار ما هر سونمایان
درون خانه یک پیره زن نیست	که باغ پر گل و پریا سمن نیست

۹۳۲ پسردوم نواجه بزرگ نواجه عبید اللہ احرار و پدر بزرگوار نواجه معین الدین نقشبندی مزبور الذکر است
 در طریقت و در ویشی پایہ عالی داشت به سعادت حج خائز شد و به عراق و فارس شتافت. مدتی نزد
 مولانا عماد الدین محمود طبیب علم طلب یاد گرفت. بنا بر استعداد ذاتی با قطعی مراتب کمال رسید و
 به سمرقند مراجعت کرد چوں به هند آمد جنت اشبانی (اکبر) تعظیم بسیار بجا آورد. باز بنا بر وجهی به
 کابل شتافت فوت کرد (ایضاً صفحہ مزبور) ۹۳۳ بقول لاریس یوسف شاه چک (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

شعرا آں زمان مثل قدسی و کلیم و سلیم و ظفرخان و خصالی و میرالهی و
 بهشتی در تعریف و توصیف باغات و عمارات و اشجار و اثمار و از کار کشمیر شنوی
 تصنیف کرده داد سخن و ری داده اند از آن جمله کیفیت بعضی روایض نامی مطلوب است
 بحر و گه شاهی - اکبر شاه در ۹۹۶ هـ زیر دامن کوه ماران شرق رود محل خوشنما
 آب و هوا و فضای دل کشا پسندیده در آن جای به اهتمام خواجه حسین کابلی طرح
 عمارات دولت خانه شاهی انداخته عمارات رفیع و گوشکهای منیع از سنگ بلور
 و مرمر و سنگ اسود افراخته و ستونهای رواق بجواهر و نگین مرصع ساخته
 سقفهای مقرنس و منظرهای منقش بکمال خوبی و متانت آراسته معمور ساخت و
 پیش روی آن در شنی باغ تا ساحل دُل با انواع اشجار و اقسام اثمار و صدفهای
 سنگ مرمر و جواهر و آبشار آراسته حوالی آن از سه طرف قطار اشجار سفیدار
 پیراسته بود - تاریخ

۹۳۵ هـ
 شاه گلگشت باغ بنموده . باغ "تاریخ باغ" فرموده

مُسل (اولین حکمران کشمیر است که محاسن گلگر دریافت نمود (دلی آن کشمیر صفحہ ۱۹۳)
 ۹۳۴ هـ نام صحیح اش "خواجگی محمد حسین" است . برادر کبیر فاسم خاں میر بحر است . سال پنجم
 جلوس (۹۶۷ هـ - ۱۵۵۹ م) عرش آشیانی همراه منعم بیگ خانخانا از کابل آمده شرف
 ملازمت دریافت - در سفر کشمیر در رکاب پادشاهی بود . در سال پنجم بهانگیری چون حکومت صوبه
 کشمیر به هشتم خاں برادرزاده او مقرر شد - پادشاه اوقات رسیدن هشتم خاں به بند و بست
 صوبه مزیور روانه فرمود . در آن آخر سال ششم جلوس بهانگیری مطابق سنه ۹۷۵ هـ رخت زندگانی
 بر بست - پادشاه در بهانگیری نامه می نویسد که "کوسه" بود (تاثر الامر جلد سوم صفحہ ۶۷۱ و صفحہ ۶۷۲)
 ۹۳۵ هـ ۱۰۰۳ مطابق ۱۵۹۴ م : بحر و گه شاهی و در شنی باغ حکم امیر جوان شیر صنوبر کشمیر در
 سنه ۹۷۵ هـ منهدم کرده شد (کشمیر ج دوم - ص ۳۱۴)

و نیز سواکی کوه ماران خانه های شاهزادگان داشت گاه امیران و وزیران و افسران
 عساکر و سوداگران به ترتیب اسواق و نشین و تعمیر و کالین سنگین و کوهی های زکابین ^{۵۹۳۶} تجویز
 داده به تصادم عمارات و تراکم اسواق شهر به با سیم ناگزیر مشهور ساخت - پیرامون آن
 قلعه شهر پناه که تا حال ^{۵۹۳۷} موجود است آباد نمود و در ^{۵۹۳۸} هـ امیرخان جوان شیرشیمین
 شاهی را منهدم ساخته متاع گران بایه برداشته سنگ های آن در امیرآباد و سونه لنک که
 در میان دُل واقع است رسانیده در تعمیرات خود صرف نمود و امارت عمارات شاهی
 تا عهد سنگان موجود بود در ^{۵۹۳۹} هـ عطا محمد خان بر فرق کوه ماران بنای قلعه نموده ساکنان
 درون قلعه که اکثر خوانین و منصب دار بودند به ستیز ظالمان از آن بجا مفرور گشته عمارات
 شهر ویران شد - بیت —

گشت یکرنگ کشور و وادی بوم در شهر کرد آبادی
 دارا محل - داراشکوه زیر دامن جنوبی کوه ماران عمارات سنگین و شیمین های و نشین
 و طاق و رواق و ایوان های رنگین افراخته - در تنه خانه آن حجره های فراوان که علامات آن
 هنوز موجود است اعجوبه روزگار ساخته بود و در صحن آن روضه دل کشا به اشجار و ازهار
 روح افزا احداث کرده از حوض کلان به سبیل دولا ب انهار و آبشار بهاری نموده و سمت
 غربی آن مسجد سنگین برای استاد خود ملا شاه و سمت شرقی آن حمام عام مشید
 کرده بود - تاریخ حمام و مسجد داراشکوه قطعه

حمام تو مسجدت ای دیده باز	گرم است بچه جماعت پرداز
تاریخ بنای هر دو را گوید شاه	یک جامی ضوی آمد و یک بجای نماز

۵۹۳۶ لفظی است هندی بمعنی کوشکها : ۵۹۳۷ ۱۳۰۱ هـ مطابق ۱۸۸۴ : ۵۹۳۸

۵۹۳۸ غالباً مراد از موجوده عمارات شیر گدھی واقع امیر اکدل سرنگر است :

۵۹۳۹ ۵۹ ۱۰ هـ مطابق ۱۴۲۹ : ۵۹۴۰

باغ فرح بخش - معروف بہ شالمار در عہد راجہ پروسین سوگرام سوامی نام
عابدی متراض در مضافات بارہن منہروی شدہ بود و پروسین اکثر اوقات بہ ملاقات
او آمد و رفت می داشت ضرورتاً برای تمکن خود و آمد و رفت مردم در آل جاقصرے متین
بہ تصاویر دیوی و دیوتا و منتظمان عالم بالا و تمثال راجہ ہای پیشین مانند نگارخانہ چین
آراستہ نام آل شالمار کردہ بود (شال بزبان شاسترخانہ چنانچہ دہرم شال - مار لقب
کام دیو و بہ معنی دیگر زیبا) معنی شالمار یا خانہ کام دیو بہ حسب تصاویر یا خانہ زیبا از روی
تزیین - بہ سرور دوران قصر مذکور ویران و دہے آبادان گشت - بعد ازاں آبادی دہ را
مردمان "شالمار" می گفتند و در سال ۱۸۲۹ سنہ جہانگیر شاہ آل موضع را بخش کردہ باغ
طرح نمود - سلیم -

شنیدم شاہ روشن دل جہانگیر
ز عشرت شد چو رونق بخش کشمیر
پوشد دامان دریا جلوه گاہش
بسوی شالمار افتاد راہش
فضای دید چو روئے عروسان
سنرا در عمارات و گلستان

۹۳۰ خدا کے محبت :-

۹۳۱ جی - ایم - ڈی صوفی (در کشمیر) جلد دوم صفحہ ۵۲۹) بحوالہ سلطان چینی نوشتہ است :-

"حقیقت الامر چینی نیست - مورخین قدیم مانند جو زراج و ثری در از
ذکر شالمار کلیتہً سکوت نمودہ اند - اگر این مقام محل اہمیت بود - ایشاں
مانند "ڈال" در ذکرش ہم پر داختہ - البتہ ابوالفضل در ضمن
اکتبار حقیقہ نامش برده است"

و بعد چندے ڈاکٹر صوفی می گوید :-

"تحقیق صاحب نگارستان کشمیر (تاریخ کشمیر بزبان اردو) صفحہ ۸۰ و صاحب لغت فراسو
یا فرانسوا این است کہ شالمار لفظ ترکی است بمعنی مقام آسائش و آرام"

بطبعش روح روح افزا اثر کرد
 بگفت این دشت رنگین وی شور است
 در آن ایام شاه هفت اقلیم
 سر و سر کرده شاهزادگان بود
 پیئے اتمام این منزل قدا فرخت
 ازین چندین صفا در کار اوشد
 ز نهرو آبشار و حوض و قنار
 بهشته در بهار شد آفریده
 کنون آمد ز فیض خاک و آبش
 فرح بخش از شه عالم خطابش

تاریخ

چو شد آراسته باغ فرح بخش
 به حکم حضرت نطل الهی
 شهنشاها شهبان شاه جهانگیر
 که مشهور است از مه تا ماهی
 پیئے تاریخ این گلزار ربان
 خرد فرمود فرحت گاه شاهی
 عظیم خان در ایام حکومت خود مرت سقفت و بام و چهار آں مهر سری کرده
 بود لیکن راجه رنبیر سنگه در صفائی آں مبلغ صرف نمود - اما وزیر پنون ناودانهای
 نحاس از میان آں کشیده برده بجای آں ناودانهای سفالین چپانید و نگین
 های عقیق و غیره زیاده از یک خروار جمع نمود -
 باغ فیض بخش - درجه دوم شاملار در سال ۹۳۳ هجری طفر خان بفرمان

۹۳۲ هجری مطابق ۱۰۳۰ هجری مطابق ۱۶۲۰

۹۳۳ هجری حاکم علی کشمیر در عهد مهاراجه رنبیر سنگه آنجهانی

شاه جهان باغ فرح بخش ^{۹۴۴} را به ترتیب درجه بالا تا زمین دو بالا بخشیده حدیقه زیبا
و روضه دل کشا احداث نمود. در میان آن حوض سنگین که مرتب از یک صد و سی
و دو فواره است به کمال متانت آراسته و در ضمن آن عالی منظره مرکب از سنگ موسی
با سائین سنگین و رواق نشین مصقل و مصفا پیراسته اعجوبه روزگار کنایه وسعت
هر دو درجه ۵۹ گز طویل ۳۰ گز عرض ^{۹۴۵} رفعت دیوار سه درجه تاریخ طبع زاد
خصالی

چو باغ فیض بخش از حکم شاهی	آبر باغ ارم گشته مباہی
فرح بخش از کمال افتخارش	چو گل بر فرق خود داده قرارش
ازین رو کاشمیر خیر جهانست	که دروے گلشن شاه جهانست
پئے تاریخ سالش صبح گاہے	خرد گفتا مسترت گاہ شاهی

و در ذیل آن آب بھوی رسا به وسعت ده دوازده درجه تا دامن ڈل که از
سنگ بست مرتب ساخته و بر کنار ڈل عملی رفیع انداخته روضه دل کشا
آراسته شده بود.

باغ عیش آباد - بر کنار سودرہ کھون سمت شرقی در عرض راہ حضرت بل
متصل پل جهانگیر شاه آباد کرده بود و از بھوی ذکرہ کہ از سندلار می آید - میان
آن فواره و آبشار جاری نمود - تاریخ

عیش آباد روضه شاهی	از جهانگیر شہ پو یافت نظام
بہر تاریخ آن سر و شس بجفت	عیش آباد گلشن آرام ^{۹۴۴}

^{۹۴۴} ظفر خاں حسن در ترتیب و وسعت اش نام شالامار دریں شعر ذکر کرده است :-

بر آورده پُر از شوق نگارش کہ تابوسد کنار شالامارش :-

^{۹۴۵} بقول ڈاکٹر صوفی ۲۶ گز عرض ۱۰۴۳ ۹۴۴ مطابق ۶۱۶۳۳ ۹۴۴ ۱۰۳۲ ۵۱۰۳۲ ۶۱۶۳۲

اکنون همگی چپ دست چنان در آن جا موجود است فقط
 باغ بحر آرا - بر کنار سودره کھون سمت مغرب مقابل غیش آباد قسبرین
 باغبان پوره به تجویز نور جهان بیگم باغ وسیع به ترتیب عجیب آراسته شده
 بود و از جوی شاه سی من مقام الہی باغ نہرے فراز پل قابلی کہ نا حال موجود
 است جاری کرده در باغ بحر آرا می رسبد گویند جہانگیر شاہ در سفینہ کوچک
 بر صندلی نشمنہ کینہرکان کشتی مذکور را تا باغ الہی شبانہ در تابش ماہ تاب
 کشان کشان می آوردند و فراز بلندی آن کوشکے رفیع ہفت طبقہ برائے
 نظارہ و تماشا ئی دل و کسب پر تو ماہ عمور بود - بنا بر آن آن کوشک را بحر آرا
 نام کرده بودند - تاریخ :-

چوں بہ کشمیر باغ بحر آرا	گلشن تازہ گشت شہر آرا
ہفت منزل شیمین شاہی	بر جہش شد است دہر آرا
بہر تاریخ این شیمین خاص	ہاتھی گفت کاخ بحر آرا

اکنون عمارات آن معدوم -

نور باغ متصل عید گاہ سمت مغرب نور جهان آباد کرده بود و از جوی
 شاہی براد زونیمر فراز پل سنگین و سد متین در باغ مذکور نہرے جاری نمود -
 باغ صفا - در موضع صفا پور بر کنار شمالی تالاب مان ستر بہ سعی نور جهان
 باغی دل کشا بہ تعمیرات عمارات رفیع آباد شدہ بود ہنوز علا متش موجود -
 بیگم آباد مشہور بہ صاحب آباد در پرگنہ کوٹہار فراز سرچشمہ اچھابل
 روضہ دل کشا عمارات متین و حمام سنگین باشارہ نور جهان مرتب شدہ بود - الحال
 عمارات آن منہدم شدہ را بہ زنبیر سنگھ اندک مرمت آن فرمود فقط -

دولت آباد - قریب حضرت بل سمت جنوب بر لب تالاب گلستان عجیب
به تجویز جهانگیر شاه احداث شده بود - فی الحال مزروع -

الهی باغ - قریب موضع کچھ پورہ علاقہ آروسی از تعمیرات شاه جهان مشہور
است چہار طبقہ داشت نہر شاہی میان آن جاری بود و از راہ نالہ بونہ کدل سواری
سفینہ تا الہی باغ می رفتند - تاریخ

۹۴۹ھ

ملک گفتا بگو "باغ الہی"

از عہد پاستان چناری در آن جا موجود بود - شانزدہ درعہ ضخامت داشت
باغ چنار - در موضع شادی پورہ بر کنار شرقی دریای بہت بہ تجویز شاہ جهان
آباد شدہ - قریب پانصد چنار در آن مشرورس بود -

باغ پانپور - بر کنار دریای بہت شرق رودیہ از تعمیرات شاہ جهان
پادگار بود -

باغ ونٹی پور - بر ساحل شرقی دریای گلستان ریان شاہ جهان احداث
کرده بود -

باغ بیج بارہ - بر لب دریای بہت شرق رودیہ بہ عمارت رفیع دارا شکوہ
بہ فرمان شاہ جهان آراستہ بود -

آصف آباد - واقع در پرگنہ ٹنہ بر چشمنہ مجھ بون آصف خان بہ تجویز
شاہ جهان آباد کردہ بود -

۹۴۹ھ مطابق ۱۰۵۰ھ مطابق ۱۶۴۰ء

۹۵۰ھ بقول ڈاکٹر غلام محی الدین صوفی :-

"حالا شتمل بر چند چنار لمے ذی شان فقط"

(کشیر جلد دوم صفحہ ۵۳۵)

شاہ آباد ^{۹۵۱ھ} سیردن سرچشمہ ویری ناگ چیدر ملک بفرمان شاہ بہان حلیقہ
دل کتاب تعمیر عمارت و تربیب قوارہ و انتشار عجوبہ روزگار کردہ بود۔ گویت چہار
طبقہ داشت۔ تاریخ۔

^{۹۵۲ھ} چیدر بہ حکم شاہ چہاں باد شاہ دہر
بشکر بخدا کہ ساخت چکین آبشار و بوی
اب بوی دادہ است و بوی بہشت باد
تاریخ بوی آب بگفتا سر و ش غیب
از چشمہ بہشت بروں مدہ است بوی
و در صلہ این تاریخ میرزا کلیم را دہن از در و بواہر پر کردند۔ بہ مرور دہر و روضہ
مذکور بالکل مندرس شدہ بود۔ راہہ زمیر سنگ مرمت آن نمودہ۔ لیکن جہات تختین
تبدیل یافت۔

باغ نسیم متصل محلہ حضرت بل سمت شمالی برکنارہ تالاب دل شاہ بہان
احداث کردہ بود۔ گویت در ساعت تحویل آفتاب بجل یک دفعہ یک ہزار و دوصد
بوٹہ چنار غرس کردہ بدل آب شیر می دادند۔ ازاں جملہ یکے ضایع نگشت و سترہ فحلی

^{۹۵۱ھ} شاہ آباد بہ نام ویری ناگ نیز شہرت دارد۔ بقول ڈاکٹر صفوی نام قدیم این مقام بنا بر
نسبت چشمہ ویری ناگ (یکے از بزرگ ترین منبع ہائے دیہاتے کشمیر جہلم) ویر بود۔ لیکن از عہد
شاہ بہان نامش از ویر تبدیل شدہ شاہ آباد گشت۔ شمارہ آبادی ویری ناگ بنا بر مردم شماری
سال ۱۹۴۱ء ۲,۲۱۹ نفوس بود۔ شاہ آباد یا ویری ناگ از بزرگ ترین مقامیست برحد کشمیر جنوبی
رفت اش ۵,۶۰۰ فیٹ انگلیسی (ایضا صفوی متر پور) :

^{۹۵۲ھ} چیدر ملک چادورہ کہ ذکرش در سابق گذشت :

^{۹۵۳ھ} پنڈت آر سی۔ کاک و ڈاکٹر غلام محی الدین صد فی بجائے چکین کہ در اصل بیاض است و

ظاہر سہو کاتب است : "چنین" نوشتہ اند۔ ہمیں بہتر است :

در سطح آن ایجاد کرده از روی ذکره نهی در آن جاری نمود و تعمیرات سنگین و حصار
متین و ترکیب قواره و آبشار در عهد افغانه برهم خورده اکثر چنارها هنوز موجود
است. تاریخ :-

در جهان پوی به حکم شاه جهان
کرد گل گشت آن چو شاه جهان
گفت تاریخ دوحه شاه می
دوحه تازه از نسیم آمد
بلبل از شاخ گل کلیم آمد
از بهشت عدن تسیم آمد
باغ نشاط از شمال سمت جنوب زیر دامنه کوه شرقی بر لب تالاب دل
آصف جاه جهان به ترتیب عمارات و قواره و آبشار العجوبه روزگار آباد کرده بود
تاریخ :-

۹۵۵ هـ ۱۰۴۵ (۶۱۹۳۵) - حالاً کیفیت باغ نسیم این است که نهی در غایت خوردی از
شمال تا جنوب در وسط باغ جاری است چنانکه علامت بنیاد این گلستان از آن حال در
صفوف متناسبه مقرر و انداکن هیچ نشانی از عمارات قدیمه مطابق بیان حسن ندارد
۹۵۶ هـ میرزا ابوالحسن نام پسر اعتماد الدوله و برادر کلان نور جهان بیگم است پس از آن که
بیگم بشارت از دواج جنت مکانی (جهانگیر) اختصاص گرفت میرزا بختاب اعتقاد خانی و
نحسانانی متباین یافت در سنه (۱۰۳۴ هـ) هزار و سی و هفت هجری سال بیست و دوم جنت
مکانی هنگام حادث از کشمیر پوی از منزل را جور کوچ نمود در اثناء راه پیاله مقداد خواست
همی که بلب نهاد گواران یافتاد - روز دوم بیست و هشتم صفر سفر آخرت گزید - آصف خاں بر آن
اندفاع شورش داد و بخش پسر خسرو را بر تخت نشاند - این پسر سبب کدورت خواهرش
گردید - آصف خاں یا آصف جاه خاں از هر علم بهره داشت بسیار معامله فهم بود قضایا و
امور متنازع را خود فیصل میگرد در سنه (۱۰۴۱ هـ) از عارضه طویل در گذشت - نهی افسوس
آصف خاں تاریخ است انحصار از مآثر الامراء جلد اول از صفحه ۱۵۱ تا ۱۶۰ :-

چون بلخ نشاط شد شگفته از یاسمن و طیان و گل ها
 غورشید جهان آصف دهر گستر و نشاط و غور و ملها
 در گوش نسیم گفت سالت گل زار نشاط و عیش دله^{۹۵۴}
 در سال^{۹۵۴} هجری به نظر شاه جهان رسید و از کرده شاملار به نظاره و تماشا و لکشا
 دید و پسندید به خیال این که نام خود بران گذارد و سه باز نکرار کرد که باغی خوب و
 نهایت مرغوب است آصف بجاه غان یسح جواب نگفت. شاه جهان رنجیده بهر
 آلبی که از بوی شاملار دران جاری بود مست و دود نمود.

روز سه آصف بجاه در حزن و اضطراب به خواب رفت. باغیان برای
 رفع حزن و ملال و لی نعمت خود از بوی شاملار آب کشیده در باغ نشاط جاری ساخت
 آصف بجاه به صدای قواره و آیشار از خواب بیدار گشت کفایت اجرای آب ستفسار
 نمود. باغیان گفت برای تفریح خاطر حضور از بوی شاهی آب کشیده جاری کردم
 تا که فرحت خاطر ایشان حاصل نمودم. اکنون بر قضا رضا دارم. آصف بجاه او را
 بزرگشید تا که اخبار به پادشاه رسید. باغیان را طلبانیده مورد عتاب گردانید. وی
 عرض کرد که خاطر ولی نعمت خود محزون دیدم و برای رفع بے تابی او از جهان خود
 دست شسته از بوی شاهی آب آوردم. اکنون به سنرای کردار خود را مستوجب
 عقاب می دانم. پادشاه او را به پادشاه خطا خلعت فاخره عطا نمود و آصف بجاه خان
 را برای اجرای نهر آب فرمان عالی شان مرحمت فرمود.
 نقل فرمان شاه

”تبار شجاعت سحاب فیض ایندی گلشن این دودمان

عدالت اساس را آب لطف پرورده از بوی باغ فیض و

احسان حدائق آمال اُمرای عالی مقدار کینه اساتین متین قصر
جلالت اندر سربسز و سیراب و نافع طرات مطرات فضل
خداوندی محیط بسط این غاندان معدلت اقتباس موج
در آورده از جلال دل نهار آن بساتین امالی خوانین تمکین
آیین که توایم سر پر خلافت اند خورم و شاداب اصول را سخنه
اشجارشان از چشمه سار کوه باشکوه این دولت تابدارم
یافته و فروع سامحه انوارشان از شبنم کرم این سلطنت
گردون مدار شود لما گرفته همت والا همت سپهر سیما و
نیت قدسی طوبیت بحر آسایه نزهت عرصه جهان فضای
ساحت ممالک محروسه هندوستان و غیر آن صافها
الله تعالی عن الطوائف و لحد ثان سیما به تزیید
نشرت و صفاد تصداعف رونق و بهای بساتین نشاط
افزاید مترات دل کشای خط کشمیر که توجیه و تربیت و
الطاف خاطر بیضا رتبت در نور و سحر است مهر و ف
و معطوف است -

۹۵۸
لهذا چون در سال مبارکه هفتم از جلوس سعادت بانوس
بلده دلپذیر کشمیر بفرقه دم همایون میمنت پذیرفت و
بارغ نشاط که اعتضاد و خلافت و فرمان روای اعتماد
سلطنت و کشور کشای نص نهانم شجاعت و نخت یاری
آب گوهر جلالت و کامکاری عقده کشای معافد ملک

و دولت سپاه آرای موکب فتح و نصرت افتخار پر دلان
 جان سپار خلاصه مخلصان و فادار گوهر درج دولت و
 اقبال طراز استین ایهت و اجلال مقدمه الجیش
 معارک جهان کشائی و جهان بانی - تقدیمه الجیش محافل
 کام بخشی و کامرانی - مخزن اسرار خلیفه الهی - مجموعه اطوار
 هواداری و خیرخواهی مونس و حدت سرای حضور محرم خاص
 الخاص سر اسر سرور صاحب فطرت عالی عنوان مثال
 بے مثالی - انجمن آرای محفل پادشاهی یا یک بین ذقایی
 آگاهی همدم دل کشای حریم خاص جلیس خلوت سرای وفا
 و اخلاص دقیقه یاب سرای بر سلطانی موشناس عالم مزاج
 دانی صحت نسخه دانشوری و دانائی - فهرست مجموعه
 بینش و بینائی شناسای رموز سلطنت و ایهت نگاربان
 قواعد نصفت و عدالت - قدوه خوانین سموالکان - عمده
 امرای رفیع الشان مشید ارکان دولت عظمی همهمه
 ضوابط خلافت کبری اعم عالی متفدا - اتالیق سعادت
 شعار مبارز الملک و الدین آصف جاه خان کوه نمکین
 در دهن کوه شرقی آن بلده طیبه احداث نموده منظور نظر
 و الا و مطرح شعاع قبه چتر گردون فرساکشت و حقیقت
 آب جوی که به جهت سیرابی بارغ مذکور از نهرس کربایان
 موضع ذیچی گام من اعمال پرگنه پهاک می گذرد و در
 فرج بخش که واقع است در آن موضع معروف به شامار

مابدولت و اقبال ده ایام فرخنده فرجام شاهزادگی اخلاص
فرموده بودیم. درین دلا به مبارکی و فیروزی و دران سرزمین
فرح بخش نژاد اجمال فرمودیم. مجدداً توجه جهان آرا به
از دیاد کمیت و کیفیت عمارات آن باغ دل کشا مبدول
فرمودیم که تازگی تمام و آراستگی مالا کلام یافت.
الحق باغی مرتب گشته که اعتدال هوایش به غایت
فرح افزا و صفا و لطافتش نهایت دل کشا و عوض کوثر
میاننش از عین صفا عکس پذیرفته آب آینه کردارنش
از صور عیون و اشجار صفه تصویر گشته. کسان آن مومن
الدوله که قلیله از آن نهر فیض بهر جدا نموده به باغ نشاط
جاری ساخته اند سعی موثر و کدنا محصور دران باب به ظهور
رسانیده. این معنی موجب سرسبزی اشجار میوه دار آن
بارغ شده بعرض مقدس رسید.

بناذ علیه بطریق التمغا و عنوان دوام بقا آب
جوی مذکور به باغ مزبور بشرطیکه زمین مواضعیکه از آب این
نهر همیشه مزروع می شد و از بردن این آب فتوی و
قصور و در عمارات و زراعات آن ده ره نیاید متعلق و
مخصوص داشته حکم فرمودیم بطریق بقی که جریان دارد همه وقت
مستمر و برقرار بود. در هیچ آنی از آوان و زمانه از آن
فری از افراد انسان مانع و متعرض و تشریک آن نگردد.
و دست تصرف و تعرض از آن کشیده کوتاه دارد.

و فرزند ان کامگار و ندیمان عالی مقدار و دیوانیان
 کفایت شعار و امرای رفیع الشان و ذوالاقتدار و سایر
 متصدیان مهام دیوانی و مباشران اشغال سلطانی -
 بالتخصیص حکام کرام حال و استقبال صوبه دلیند بر کشمیر
 حسب التخریر بمقرر دانسته عطیه مذکوره را معلّا و مؤید
 شناسند تا انقراض زمان و انقطاع جہاں چنانچہ
 مقصدنای التمغای این دو دمان است از شائبہ تغیر و
 تبدیل مصئون شناخته ہر سال حکم فرمان مجدد نہ
 طلبند فقط۔

و در عہد افغانہ عظیم خان مرمت این روضہ ربّان اندک کردہ بود لیکن راجہ
 زبیر سنگھ در ^{۹۵۹} ۱۲۹۳ ہجری تجدید تعمیر و ترمیم آن مناسب حال فرمود۔

باغ جہان آرا - شاہ زادہ دارا شکوہ در میان تالاب ڈل از حضرت بل
 سمت جنوب متصل بہ مزار جزیرہ نوش نما ظاہر کردہ حدیقہ دل کشا مستحی بہ
 جہان آرا احداث نمود و بہ تباعد ایام منہدم گشتہ در عہد درّان لعل شاہ نام فقیر
 در آن جا متمکن شدہ بود الحال تکیہ لعل شاہ جی گویند۔

باغ شاہ آباد متصل جہاں آرا بر ساحل ڈل المعروف مینہ فل قبرین
 حضرت بل سمت جنوب روضہ وسیعہ دارا شکوہ احداث کردہ بود سلیم

عروس گل پو از داماد گوید جہاں آرا و شاہ آباد گوید

فتادہ ہیں دو گلشن مست و شاداب یکے بر آب دیگر بر لب آب

باغ پری محل مشہور کت لنہ مقدار موضع تھید بر کمر کوہ دارا شکوہ بفرمایش

۹۵۹ مطابق ۶۱۸۴۶ : ۹۶۰ بقول نپٹت آر سی سکاک باغ پری محل (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

میرسد خود ملا شاه حدیقه دل کشا به مدارج متعدده احوال کرده بود. مستحصل آن چشمه
آب آن به سبیل نهر طراوت بخش اشجار و از مار آن گل زار می شد.
الحال توقف اجته و ممکن مار واقعی است مدارج تعمیر آن هنوز حیرت افزا.
بارغ چهار چنار - برکنار تالاب دل - زبرد من کوه سلیمان شاهزاده
مراد بخش ابداع کرده بود. ^{۹۹۱}چهار چنار هنوز موجود است - همیشه نشست گاه
حکام و ساطین.

راغ ملا شاه - قرن موضع درند پرگنه پهاک دارا شکوه به خواش استاد
نمود ملا شاد بر جبهه کوه آباد نموده - بوی شاه می میان آن می گذرد و عمارت سنگین
و حمام متین هنوز موجود.

اونگ آباد - فراز چشمه کوکھ یون حدیقه دل کشا بفرمان عالم گیر آباد
شده بود. با تمام نرسید.

^{۹۹۲}نظر آباد - در ^{۹۳}سنه بمقام بریه و ار محله زونی مر بر ساحل آنجا بر طغر خان

اسل مشتمل بخش طبقات است هر یک از آن در طول و عرض از دیگر اختلاف دارد. طول
و عرض مجموعی این بلع چنین است :-

۴۷۰ x ۱۴۹ تا ۲۰۵ فیت انگلیسی (این شنت مانو شنتس آن کشمیر صفحه ۹۴ و ۹۸)

۹۹۱ - شاهزاده مراد این بارغ را در ^{۱۶۴۷}سنه و قبیله صوبه دار کشمیر بود ابداع نمود. حال اسوار

چند چنار - در بارغ ^{۹۹۲}سنه و ^{۹۹۲}سنه طغر خان خواجه حسن الشیر خواجه ابوالحسن تربتی است. از
سال نوزدهم جلوس جنت مکانی او به تربتی نهاد. در سال ششم سنه جلوس فردوس آشیانی (شاه جهان) چون
صوبه داری کشمیر از تغیر اعتقاد خان شاه پور به پدرش مفوض گشت و خلعت و اسب یافته به نیابت پدر
صوبه مقرر گردید. و سال ششم (که پدرش بدار البقا شتافت) پادشاه صوبه داری کشمیر اصالتاً با و مقرر
کرده از اصل و اضافه بمنصب سه هزار و دویست و عطلت علم و نقاره بر نواخت. سال هفتم که
پادشاه عزیمت کشمیر نمود از تابعمیر آمده دلت بار اندوخت و سال دهم بر طبق حکم محکم بر تربت حمله برد
و به حسن تدبیر مفتوح ساخت. سال دوازدهم از صوبه کشمیر معزول شده با اتفاق خان (بقیه بر صفحه آینده)

حسن کہ در عہد شاہ جهان والی صوبہ شدہ بود آباد نمود۔ میرالہی :-

ظفرخان کرد از طبع ملون

بعرض چارده مہ چارگلشن

باغ گلشن۔ در ۴۴۰۰ از بوٹا کدل تا احمد کدل بر لب جنوبی آب
ظفرخان آباد کردہ بود۔

باغ حسن آباد معروف بہ حسن آباد معمورہ ظفرخان مذکور از ناید یا رحمت
شمال عمارت پختہ و سنگین و حصار متین و امام بارگاہ رنگین داشت۔ بنیاد عمارت سنگین
ہنوز موجود و باغ منفقود۔

باغ عنایت۔ از زیارت سید محمد مدنی بطرف شمال بود۔ نہر لچمہ کول
میان آن جاری می شد ہمیں چہار باغ از تعمیرات ظفرخان است۔
جسد آباد۔ طرف نوشہرہ متصل نالہ جائے کہ پیشتر باغ سلطان
زین العابدین بود علی مردان خان جوہلی ہمای سنگین و فوارہ و آبشار دلنشین بر آ
بود و باش خود احدث کردہ بود۔

(مسل) دوران نصرت جنگ بہ تنبیہ ہزارہ جات بکر عزیمت برست۔
در سال سیزدہم ہمراہ پادشاہ زادہ محمد مراد بخش کہ بہ توقف در بھیرہ ضلع خوشاب (پنجاب
پاکستان) مامور شدہ بود رخصت پذیرفت۔ پس از ۱۱ دو سال بوجہ مغتوب شدہ بے منصب
و جاگیر ماند۔

در ۱۱۰ سال چہار دہم بر منصب و جاگیر بدستور سابق فائز گشت۔
در سال پانزدہم چون بعرض رسید (کہ تربیت خان صوبہ دار کشمیر باوصف صدور تائید
و ارسال زر نقد باحوال امساکین آن جا کہ در ۱۱ سال فحط رو دادہ بود) چنانچہ باید نمی بردارد)
ترتیب ثانی خان مزبور بہ صوبہ داری کشمیر دستوری یافت پس باز از ۱۱ سال سیزدہم بہ وقوع
امر سے از دولت بندگی چندے محروم گردیدہ۔ در سال بیست و پنجم بر منصب سہ ہزاری و ہزار و پانصد
سوار اختصاص یافت سال دیگر بہ صوبہ داری ٹھٹھہ سرفرازی یافت۔ آخر الامر ہمیں طور انقلابات زمانہ
دیدہ در سال ششم جلوس عالمگیری مطابق ۱۰۷۳ در لاہور بساط ہستی در نوزدہ در مقبرہ پدر مدفون ہشد
ظاہر شمس بسیار محقر بود۔ اگرچہ پدرش خواجہ حسن اللہ سنی بود لیکن او خود در تشیع تعصب تمام داشت
صائب اورا درین بیت ستودہ است۔

خانخانان را بہ بزم و رزم صائب دیدہ ام۔ در سخا و در شجاعت چون ظفرخان تو نیست
(ماثر الامر جلد دوم از ص ۷۵۶ تا ص ۷۶۳)

باغ علی آباد - بالاتر از موضع نیل بل علی مردان خان در عهد شاه جهان
سنه ۶۰ هجری عمارات عالیه و دیوارهای پخته و آبجوی کلان و حوضهای وسیع
و آبشار و فوارهای دلپذیر ابداع کرده بود. علامتش موجود -

باغ ارادت خان - بمقام سونتی بن کار - از ناده پوره سمت مشرق
ارادت خان در سنه ۳ هجری در عهد جهانگیر آباد کرده بود و طرف مشرق آن عمارات و
برجهای وزینههای سنگین برپا داشته پنجرههای نازک و گلکار هم چنان ساخته
بود که در جای دیگر نه بود - گویند نجار پنجره ساز را صدها انعام داده دست برید
بجای دیگر نه سازد - اکنون هیچ علامتش باقی نیست -

باغ دلاور خان - برکنار غربی برار نیل متصل محله قلاش پوره در عهد
جهانگیر سنه ۲۴ هجری دلاور خان احداث کرده بود - به ترمیم حکام هنوز کیفیت آن
موجود - عمارت شاهیه تدریج است -

۹۶۳ - باغ دلاور خان در عهد سکها بطور اقامت گاه سیاحان انگلیسی مستعمل بود - سفر
نامه ۲ بن جلد دوم صفحه ۶۰ و سفرنامه مورکرافت جلد دوم صفحه ۱۰۲ و ۱۰۳ و ۱۱۶
حالا این باغ محل عمارات مدرسه فوقانیه حکومت جموں و کشمیر است و بجز چند
پنار قبیله هیچ نشان از باغ ندارد -

۹۶۴ - ابراهیم نام داشت - ابتداء بر فافت میرزا یوسف خان رضوی رنده کار می گذرانید -
در مبادئی جلوس جنت مکانی به صوبه داری لاهور سر برافراخته رخصت گرفت - در سال
سیزدهم سنه ۱۰۲۴ ه (۱۶۱۴) از تغیر احمد بیگ خان کابلی بصاحب صوبگی کشمیر مهابی
گردید - در سال چهاردهم جلوس به همت و مردانگی فتح کشتوار کرده داخل مملکت محروسه گردانید
بعد چند سال از اجل طبیعی درگذشت (منظر نامه الامراء جلد دوم صفحات ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲)

۹۶۵ ه ۱۰۲۴ ه مطابق ۱۶۱۴ ه

باغ لشکر خان^{۹۶۶} - در موضع بٹ پورہ پرگنہ پھاک بر ساحل شمالی ڈل در
 سنہ^{۹۶۷} سیف خان کہ از طرف عالم گیر ناظم کشمیر شدہ بود آباد نمود۔ و از سند لار
 نہرے مخصوص برای سیرابی آن آورده بود کہ بہ سبب تغیر حکومتش با تمام نہر سید -
 ظریفے گفتہ است۔ بیت:-

سایہ گز نیست سیف آباد را
 می توان پیغمبر باغات گفت

راجہ رنبیر سنگھ در سال^{۹۶۸} سنہ^{۹۶۸} کارخانہ ابریشم احداث نمود و بر فرق آن
 باغے قصیر احداث کردہ بنام خود موسوم ساخت۔

باغ قوام الدین خان - در موضع رت پورہ از عید گاہ طرف مغرب متصل
 نور باغ بعہد عالم گیر در سنہ قوام الدین خان احداث کردہ بود الآن معدوم -
 باغ صدارت خان - در موضع پانچ پرگنہ پھاک صدارت خان کہ از
 وزیرای شاہ جہان بود آباد نمود۔

باغ صادق آباد - المعروف بہ حضرت بل - صادق خان کہ از امرای شاہ جہان
 بود بر ساحل غربی تالاب ڈل حلیقہ دل کشا و عمارت خوشنما ترصیص نمود و در سنہ^{۹۶۱}

سنہ^{۹۶۶} پنڈت آئند کول بامرنی باغ سیف آباد را بنام "حق" نام زد کردہ است۔ و بہ تسمیہ اش بنام باغ
 لشکر خان محقق نہ شدہ ۶۱۶۵۷ مطابق ۹۶۸ سنہ مطابق ۶۱۸۷۶ - پنڈت آئند کول منزور
 بجائے سنہ ۶۱۸۷۰ سال نوشتہ است (جہوں ایند کشمیر سٹٹ^{۱۲۹} ۹۶۹ سنہ یعنی رگھوناتھ
 (ایضاً صفحہ مزبور) ۹۷۰ سنہ پسر آقا طاہر و صلی تخلص بن محمد شریف ہروی و برادر زادہ و خویش
 اعتماد الدولہ طہرانی است چند سہ ہمراہ پدر بہ فوجداری نواح پنجاب گذرانیدہ در عہد جہانگیری
 بمنصب در نور بندہ یافت۔ سال سیزدہم حکومت صوبہ پنجاب و کوہستان شمالی بہ نام ادمقرر
 گشت۔ پھوں در آوان مراجعت از کشمیر واقعہ ناگزیر (وفات) جنت مکانی روداد (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

شاه جهان در قصر آن تجدید وضو کرد و دو گانه برای آن یگانه ادا نمود و فرمود صادق خان
 این عمارت محل عشرت نیست بلکه معبدیست. بعد مرورشدهت و هفت سال در
 سنه ۹۴۲ هجری موئی مبارک نبوی علیه الصلوٰۃ والسلام که خواجه نورالدین ایشه بری
 به مونت تمام از بیجا پور حاصل کرده بود بمعه نعلش او به کشمیر رسید. فاضل خان که در آن
 سنه ۹۴۳

(مسل) دیمین الدوله (آصف جاهد خان) به مقتضای وقت داور بخش پسر خسرو را به سلطنت برداشت
 صادق خان که نسبت به شاه جهان نفاق می ورزید از مال خود خالص شده التجا به دیمین الدوله آورد
 سال اول جلوس فردوس آشبانی (شاه جهان) همراه شاهنراد آمد دولت باریافت و به منصب اصلی
 خویش "میر خشنگری" بجائے ارادت خاں بجالی یافت و سال ششم نهم ربیع الاول سنه ۱۰۴۳ هزار و پهل
 و سه هجری بر حمت ایزدی پیوست (ماثر الامراء جلد ۲ صفحه ۳ - ۴۲۹) :

۹۴۱ ه ۶۱۶۳۲ : ۹۴۲ ه ۶۱۶۹۹ در عهد اوزنگ زیب بادشاه غازی :

۹۴۳ ه بیجا پور شهرے است از شهرئے هند جنوبی (دکن) قصه آمدن موئے شریف در کشمیر این
 است که شخصی سید عبد اللہ که ادعائے ولایت روضه پاک آنحضرت در مدینه منوره می کرد بنا بر
 حاجت از سرزمین حجاز دار د هند (بیجا پور) گردید موئے آنحضرت در دست داشت. بنا بر تنگی مماش
 مجبور گشت که به هدیه دهد. خواجه نورالدین ایشه براری که مولدش از کشمیر و بزرگ تاجران دہلی
 بود به سلسله تجارت وارد بیجا پور شد و از سید مزبور موئے مقدس آنحضرت بعوض یک لک روپیہ بد
 آورد. بعد در کشمیر آمده بمقام باغ صادق آباد که اکنون به حضرت بل موسوم است برائے زیارت خاص و عام
 نهاد (کشمیر جلد دوم صفحه ۵۱۹) : ۹۴۴ ه میرزا برهان نام برادر زاده فاضل خان سامان است. در ادل
 شہور سنه یک هزار و صد و نه خان مذکور از تغیر الوضو خان بکومت کشمیر سرفرازی یافت. مرے
 بود محب احسان و سلوک خیر علماء و مشائخ را بسیار اعزاز می فرمود و باہتا صحبت می داشت همچنین
 محب کارائے رفاه عام بود چنانچه سد ہفت چار و سرے آن جاد خانقاہ حسن آباد دیوگی لکر و
 مدرسه و حمام متصل نو مسجد سنگین از نیائے اوست. مذہب سنی بود چنانچه اکثر جمعه (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

ایام صاحب صوبه شده بود به صلاح اعیان شهر عمارت مذکوره برای زیارت موی شریف
وقف نموده حضرت بل نام نهادند. اکنون بر حیثیت بارغ مانده معتقدان درگاه در ترمیم
عمارت کوشیده غرب رویه وسعت داده مسجد ساختند و شرقاً در ^{۹۴۶} ۱۲۸۵ هـ خانقاه وسیع
و ایوان رفیع بدان پیوستند. عشرت گاه اولی تاریخ ^{۹۴۴} آن در تعمیر اولی گفته بودند. راقم
الحروف را عشرت گاه اولیا بخاطر گذشت تاریخ

پس سال تاریخ این خوش بنا
خرید گفت عشرت گاه اولیا ^{۹۴۵}
بخ ^{۹۴۹} فصل آباد. مقارن حضرت بل سمت شمال ^{۹۴۹} فصل خان که از امرای
شاه جهان بود آباد نمود.

(مسئله) در مسجد جامع و مقام بزرگان می رفت. از اعمال حسنه او وقف درگاه حضرت بل است
برای موی نبی که خواجه نور الدین ایشه براری از بیجا پور آورد (ملخص از واقعات کشمیر خواجه
محمد اعظم ص ۱۹۱)

^{۹۴۵} حضرت بل. بل در کشمیری کنار آب را می گویند و چون این مقام بر کنار آب دل است
و نسبت به نبی کریم صلی الله علیه و سلم دارد بنام حضرت بل موسوم شد.

^{۹۴۴} ۶۱۸۶۸ هـ

^{۹۴۴} ۱۰۳۳ هـ (۶۱۹۶۳) هـ

^{۹۴۸} ایستاد

^{۹۴۹} نام فضل خان علامی پسر ملا شکر الله شیرازی دیوان کل پادشاه شاه جهان بود. در سنه
دوازدهم جلوس شاه جهانی با مرغتاد ساگی از دنیا به عالم عقبی شتافت. تاریخ فوتش (زنوبی بردگویی
نیک نامی) یافته از فاضل هندی الاخلاق بود. اعلی حضرت ادرا بسیار می ستود.

(ماثر الامراء جلد اول صفحه ۱۴۹ و ۱۵۰)

باغات جعفر خان^{۹۸۰} - در عهد عالم گیر - باغ آباد کرده است یک جزیره ایست که فی الحال بته مزار می گویند متصل باغ جهان آرا و دو باغ دیگر تحقیق نه رسیده - قاضی باغ - بر لب چشمه مان سر شرفا قاضی ابوالقاسم معروف به قاضی زاده آباد کرده بود - سردر گچن هم از مختصرات اوست -

چوهدری باغ - قرین موضع ایشه براری چوهدری پیش که در عهد شاه جهان یک از اکابر دوران بود اهدات نمود - گویند هشتاد نیا باا داشت و سد تالین مرگ که از سلطان سکندر یادگار بود وی مرمت نمود سیف خان که حاکم کشمیر بود ملاحظه آن نموده گفت چوهدری باغ نه کرد - بر دل سیف خان داغ کرد -

باغ افراسیاب خان متصل حضرت بل جانب شمال افراسیاب خان^{۹۸۳}

۹۸۰ خلف الصدف صادق خان میر بخشی و همیشه زاده و نویسنده بین الدوله آصف خان است در آخر سال بیستم شاه جهانی بعهده میر بخشی گری از لغیر خلیل الله فائز گشت - در سال سی و یکم خان مذکور بتفویض وزارت کل اعتبار برافروخت - چون فاضل خان دیوان اعلی در سال ششم از جلوس عالمگیری در کشمیر داعی حق را لبیک گفت - فرمان بطلب جعفر خان ارسال یافت جعفر خان هنگام مراجعت اعلی حضرت از کشمیر در ۱۰۴۲ هجری بمقام پانی پت جده سائے عتبه خلافت شد و بارشاد اعلی حضرت به رتبه وزارت عظمی فائز گشت - در سال سیزدهم سنه ۱۰۸۱ هزار و هشتاد و یک هجری در شاه جهان آباد وفات یافت - (ایضا صفحه ۵۳۱ تا ۵۳۵)

۹۸۱ چوهدری پیش را ظهور پسر دلپیت برادر زاده راجه سو بچ سنگه بود - در سال هشتم جلوس شاه جهانی منسلک ملازمان شاهي گشته رو به ترقی نهاد - سال نوزدهم با ضابطه پانصدی ذات افتخار پذیرفته همراه شاه زاده مراد بخش به شیر بلخ دیدنشان رفت - در سال بیستم مطابق ۱۰۵۶ هجری رخت هستی بر بست (ایضا ج ۳ صفحه ۶ - ۲۲۵) :

در عهد محمد شاه آباد نمود.
 باغ کفایت خان - در محله خانبار کفایت خان در ^{۹۸۴} ۱۲۰۸ هجری که از جانب باغ قاعد
 نایب صوبه شده بود به عمارات و اشجار و گلزار محصور ساخت الحال مزروع در تصرف
 پندت همانند بود.

باغ امرود - از پل مینکی پوره تانسی پوره باغ امرود از عهد جهانگیر و شاه جهان
 احداث شده بود. اشجار اقسام امرود چندان وافر داشت که شکار آفتاب در آن
 داخل نمی شد و در موسم شگوفه مردم شهر برای تماشای آن بیامی رفتند تا عهد
 امیر خان ^{۹۸۵} ۱۲۰۹ هجری بود.

باغ انگور - از کوه دیاره لری که قریب صفاپور است تا زیارت شاه محمد
 صادق قلندر زیر دامن کوه در عهد سلاطین پیشین تاک های انگور مفروس بود شاهان
 چند مرمت آن افزوده اقسام انگور آن مشهور آفاق کرده به سلاطین و مزار و
 بلاد بطور تحفه و ارمغان می فرستادند.

سلاطین در آن پرده اخت آن نه نموده - به هم شد همگی چند تاک در موضع
 ریور موبو ماند. راجه گلاب سنگه ترقی آن نموده از خود چهار ج باغ آباد ساخت و
 راجه رنبیر سنگه ^{۹۸۶} ۱۲۰۹ هجری در ^{۹۸۴} ۱۲۰۸ هجری در ^{۹۸۴} ۱۲۰۸ هجری در غایت وسعت
 وسعت احداث کرده رنبیر باغ تمام نهاد. انگور باغانت ریور در هند مشهور
 است اهل یورپین هم خوش می دارند.

دظفر خان احسن در مثنوی هفت منزل نی نگار که شاهان مغلیه از قصه

۹۸۴ ۱۲۰۹ هجری

۹۸۵ ۱۲۱۰ هجری امیر خان و امیر کمال

۹۸۶ ۱۲۱۱ هجری

اسلام آباد تا حدود دیرناگ در عرض راه از زمین و سار تا ک های انکور کاشته بودند
بیت :-
ز سرحد انج تا حد دیرناگ

رود لشکر همه در سایه تاک

باغ توت - مایا سوامی نام شخصی متراض زیر دامن تخت سلیمان زاویه
نشین گشته بر کناره نهرو چو نمایی کل گلستان عجیب آراسته بود که آن را تکیه مایا سوامی
می گفتند مردم شهر به سیر و تماشا در آن جامی رفتند حضرت میر محمد همدانی تکیه
مذکور خرید کرده و زمین های دیگر از ساحل دریای بهت و امیر اکدل تا کوه سلیمان
شامل آن نموده از یک سرتاسر دیگر درختان توت پیوندی غرس کرده برای چراگاه
دواب اهل شهر وقف عام فرمود و تا عهد شاهان^{۹۸۴} در آن بعض درختانش موجود بود
حاجی کریم داد بقیه آن قطع کرده برای اسپ دوانی محل مستوی ترتیب داده
صفوف اشجار سفیدار که تا حال موجود است غرس نمود - و حوالی آن چمن بندی
کرده درختان میوه دار بسیار کاشت نمود سمت شمال آن بر لب جوی چو نمایی کل
چهار زلزله غرس فرمود گویند در آن جایگاه^{۹۸۸} باکم تر باشند -

و در عهد سنگان هری سنگه در میان آن باغی طرح نمود - بعد آن

^{۹۸۴} یعنی ناهشتم - بقول والٹر لانس صوبیداری کشمیر در هشتم از تعلق دلی آزاد گشته مورد وثیقه
شد و در سال دوم کشمیر در دست افغانان افتاد - دلی آف کشمیر صفحه ۱۹۶ :

^{۹۸۸} هری سنگه ملوه بانی هری پور هزاره پسر سردار گوردیال سنگه مجیٹھی بود بعمر هفت سالگی
از سایه پدر محروم شد - رنجیت سنگه او را در سایه عاطفت خود آورده پرورش نمود - و آن در
سفرنامه خود او را خدمتگار رنجیت سنگه ظاهر کرده است - چهار جبه منور بر شیر انگلی را
بلقب "نوه" ملقب کرد - در فتح ملتان و پشاور و کشمیر شجاعت و دلیری از حد ظاهر کرده
کارش بالا گرفت در ^{۱۸۱۹} صوبیدار کشمیر مقرر شد لیکن بنا بر ظلم عظیم (بقیه بر صفحه آینده)

شیخ محی الدین آیتبار خود برگزیده جنوبی آل آباد ساخت. در عهد مهاراجه رنبیر سنگه
برای فرودگاه صاحبان سیاح بنگله های بسیار برب دریا محمور گشت و برای
محکم ریزیدنی عمارات منیع و باغات وسیع تعمیر یافت.

دولت آباد - از کدیل جوگی لشکر تا حد سوره بنگ ایدال رینه پسر اوان رینه
باغ وسیع آباد کرده بود که الحال به رینه واری مشهور است. نمیره او جهانگیر رینه
باغ مذکور نذر خادمان بابا اسماعیل فرمود. ایشان مدتی متصرف بودند.

گویند هزار لاک انگور در آن مفروس بود. چنانچه حضرت شیخ حمزه در
صفر سن به امر مرتبی خود چند گاه محافظت آن می کردند. حضرت بابا هنگام
رحلت خود باغ مذکور را برای مزار مردم شهر وقف عام نمودند و با ملکاه شامل
فرمود. اکنون اکثر زیر تعمیرات.

امیر آباد - چون امیر خان جوان شیر در حکومت خود دختران نجیان ننده پوره
در عقد آورد بنا بر آن در میان نند پوره دارالامرت خود قرار داده باغ وسیع
طرح نمود. و از باغ در شنی که پیش روی جرگه شاهی بود سنگهای صاف و جیاض
و آبتار و فواره برداشته در آن جانصب نمود.

(مسل) که بر کشمیران نمود بعد دو سال و پس طبلیده شد. از تعمیراتش قلعه ادری و قلعه نردچی
و منظر آباد و گوردواره های (مبارکها) مثن و باره موله و کاظمی در دازه سرنیگر و باغ برب
آب جهلم است. بقول دائن هری سنگه در کشمیر در عهد خود روپیه های ناسره (غیر خالص) رایج
نمود. در ۱۳۰۶ در محاربه مابین امیر دوست خاں بمقام خیبر پلاک شد هری سنگه ملوه فارسی
بخوبی می توان خواند (کشمیر - ج ۲ - صفحه ۳ - ۷۲۹) *

باغ آقا حسین که از امرای افغانه بود از باغ نشاط سمت جنوب
مشهور است.

باغ سوکده رام. در عهد سنگان از رؤسای کشمیر بود. زیر دامن کوه
سلیمان فی الحال موجود.

باغ بهمان سنگه. از شیر گداه بالا متصل نئی پوره در حکومت خود بهمان سنگه
آباد ساخت ^{۹۹۵}.

رام باغ. از تعمیرات دیوان کرپا رام ^{۹۹۰} و دود گداه متصل نئی پوره
است در سال ^{۹۹۱} راجه گلاب سنگه در آن جا سنگار شده. ^{۹۹۲} مهابه به شیر سنگه
در ^{۱۲۵۵} بر شمشان او مندر و تعمیرات افراشت.

شیخ باغ متصل امیر اکل سمت شرق در ^{۹۹۳} شیخ محی الدین آباد
ساخت. فی زمانه گورستان اهل یوپین در آن جا تقریبات.
باغ هری سنگه متصل شیخ باغ سردار هری ^{۹۹۴} در حکومت خود
آباد ساخت.

بست باغ. پیش روی شیر گداه جانب مشرق بر لب دریا کرنیل
میان سنگه در حکومت خود ترصیص نمود و سنگهای صحن و مشرب ^{۹۹۵} مسجد
بر داشته در آن جا نصب کرد. ^{۹۹۶}

^{۹۸۹} ۶۱۸۲۹ : ^{۹۹۰} صوبیدار کشمیر از ۱۸۲۴ تا ۱۸۳۱ : ^{۹۹۱} ۶۱۸۵۴ : ^{۹۹۲} ۶۱۸۵۴ : ^{۹۹۳} ۶۱۸۷۳ : ^{۹۹۴} ذکر این باغ در ترجمه اش در سابق گذشت : ^{۹۹۵}
بهان سنگه : ^{۹۹۶} دکتر جهان اس در کتاب خود کشمیر هیندیک صفحه ۱۲۵ مطبوعه ۶۱۸۴۲ در ذکر
بست باغ میگوید :-

بست باغ زیر ژنت گول (نهر سب) از تعمیرات بهان سنگه

منشی باغ منشی تلوک چند که در عهد سنگان صاحب کار بود بالاتر از باغ
هری سنگه دوحه آباد ساخت.

گلاب باغ - از شیر گد سمت مغرب قریب پل طینکی پوره مهاراجه
گلاب سنگه آباد فرمود.

حضور می باغ - در سال ^{۹۹۴} ۱۲۸۸ هجری قمری مهاراجه رنبیر سنگه از شیر گد به بالا متصل
باغ بهمان سنگه به عمارت و اشجار و از بار آباد ساخت.

سمندر باغ - در میان بایه سومه مهاراج رنبیر سنگه آباد نمود.
رنگنه باغ - در موضع جنگ ^{۹۹۸} ۱۲۸۸ هجری قمری پرگنه پهاک متصل باغ سیف خان
رنبیر سنگه آباد ساخت فقط.

^{۹۹۹} ۱۲۹۲ هجری قمری کوشی باغ - بالاتر از امیر اکل بر لب دریا طرف جنوب مهاراجه رنبیر سنگه
در ^{۱۲۹۲} ۱۲۹۲ هجری قمری احداث نمود و بر لب دریا عمارت عالی شان مرتب به تالار و رواق و
منظر و ایوان و مزین به آکات چهار و ^{۱۲۹۲} ۱۲۹۲ هجری قمری و اسباب گوناگون منقش به نقوش تصاویر
و اشکال و الوان و بوقلمون برای فرودگاه خود و آمد و رفت صاحبان برطانیه مسمی
لال به کمال ساختگی و آراستگی پیراسته بود. در سال ^{۱۳۰۳} ۱۳۰۳ هجری قمری بحادثه زلزله اندک
تقصان یافت.

نوابه باغ - نوابه شاد الله شال در تهننگه محله ضلع خانبار زمین بسیار است.

مسل ۱) حاکم کشیر است سنگه های این باغ از مسجد حسن آباد آورده شده اند باغ مزبور
اقامت گاه تفریح نمود است. در موسم گرما رنبیر سنگه در بار خود درین جا منعقد می
کرد. (کشیر جلد دوم صفحه ۴۴۴)

^{۹۹۴} ۱۲۸۸ هجری قمری : ^{۹۹۸} ۱۲۸۸ هجری قمری : صحیح جنت است چنان که در سابق گذشت :

^{۹۹۹} ۱۲۸۸ هجری قمری : ^{۱۳۰۰} ۱۳۰۰ هجری قمری : ^{۱۳۰۱} ۱۳۰۱ هجری قمری : ^{۱۳۰۵} ۱۳۰۵ هجری قمری :

کوشیدند -			
نمبر شمار	نام پل	سم	
۱	کهنه بل	سم	متصل اسلام آباد از تعمیرات ۱۰۰۳ء پیل پای ۲ عمق ۴ فٹ طول آن ۶۶ گز عرض ۴ گز
۲	کدل پنج باره ۱۰۰۴ء	سم	از تعمیرات دارا شکوه طول یک صد دره عرض شش دره فیل پای ۳ عمق ۶ فٹ
۳	کدل نابینہ	سم	از تعمیرات سلاطین - در فساد چکان بحادثہ آتش منہدم گردید
۴	کدل ونٹی پورہ	سم	از تعمیرات سلطان جیسہ ۱۰۰۶ء - در عہد چکان بحادثہ آتش انہدام یافت -
۵	کدل پانپور	سم	معمورہ شاہ جهان طول یک صد و سی دره عرض سہ نیم دره فیل پای ۴ عمق ۶ فٹ -
۶	کدل پاندہ چھک	سم	جہ خاتون زوجہ یوسف چک احداث کردہ بود جہانگیر شاہ تجدید تعمیر آن کردہ بحادثہ سیلاب برہم شد -
۷	امیر کدل	سم	از تعمیرات امیر خان جوان شیر - ۱۳۴ دره طویل - ۶ دره عرض پیل پای ۵ عمق ۱۶ فٹ -
<p>۱۰۰۳ء البیاض فی الاصل : ۱۰۰۴ء کدل لفظ کشمیری بہ معنی "پل" باشد :</p> <p>۱۰۰۵ء کذا فی الاصل : ۱۰۰۶ء سلطان جید ریسر سلطان زین العابدین (۷۸ - ۸۷۷ھ مطابق ۶۱۶۳۵ - ۶۱۸۴۲) : ۱۰۰۷ء ۶۱۵۲۰ : ۱۰۰۸ء ۶۱۵۲۰ : ۱۰۰۹ء پسر علی چک (مدت حکومت بار اول ۹۸۶ھ مطابق ۶۱۵۷۸ : و بار دوم ۹۹۲ - ۹۸۷ھ م ۱۵۸۴ - ۱۵۷۹) :</p> <p>۱۰۱۰ء ۶۱۷۷۳ - در ۱۸۹۳ء از سیلاب طغیانی غیر محفوظ شدہ مساکر کردہ شد و در ۱۸۹۵ء از سر نو تعمیر یافت سال دیگر یعنی ۱۸۹۶ء بتاریخ ۱۴ مئی برآمد و رفت خلائق باز شد (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۸۲)</p>			

کیفیت

نمبر	نام پل	سم	کیفیت
۱۴	کدل سنبل	۱۰۲۱ھ	از سلاطین پیشین طول آن ۱۱۲ گز عرض ۵۰ در ع پیل پای ۳ عمق ۱۵ فٹ
۱۵	کدل مانجن	۱۰۲۲ھ	از سلاطین پیشین بہ حادثہ طغیان - بے حد برہم خورد آلا آن معدوم -
۱۶	کدل سوپور	۱۰۲۳ھ	از تعمیرات سلطان زین العابدین طول ۲۱۴ گز - عرض ۵۰ در عہ پیل پای ۳ عمق ۸ فٹ -
۱۷	کدل نوروز پور	۱۰۲۳ھ	از تعمیرات سلطان حسن در ۱۲۲۳ھ روز مکرکہ عبداللہ خان با مختار الدولہ ویران ساخت -
۱۸	کدل بازہولہ		بنیاد آن دیرین بود - عطا محمد خان از جای خود برداشتنہ بالانتر برابر قطعہ سر نو ایجاد نمود طول آن ۱۴۶ در عہ - عرض ۵۰ در عہ پیل پای ۶ عمق ۳۴ فٹ -
۱۹	کدل گولکن	۱۰۲۸ھ	۸۴ گز طویل ۷ در عہ عرض از تعمیرات راجہ رنبیر سنگھ پل آہنبن - مصرف آن یک لک روپیہ ڈبل -

(مُسل) شاید کہ وجہ عوازیں باشد کہ بنائے پل خانہ ما در یک روز استوانہ نمی شود گاہے باشد
تعمیرے در سال خاص شروع شدہ در سال دیگر انتتام پذیر می شود - و ازین طور تاریخ تاسیس و
تکمیل مختلف باشد : ۱۰۲۱ھ البیاض فی الاصل : ۱۰۲۲ھ ایضاً :

۱۰۲۳ھ سال تعمیر ۶۱۴۶ (ھ ۸۶۵) : ۱۰۲۴ھ ۹۱ — ۸۷۸ھ (۱۲۸۶ — ۱۲۷۳) :

۱۰۲۵ھ ۶۱۸۰۷ : ۱۰۲۶ھ یکے از صوبیداران کشمیر در عهد افغانان : ۱۰۲۷ھ با :

۱۰۲۸ھ پل کوٹلہ - بر آب جہلم ماہین سرحد کشمیر و صوبہ سرحد شمال مغرب مملکت پاکستان واقع است :
شاہراہ وادی جہلم را با شاہراہ کوہ مری و راولپنڈی ملحق کنند :

نهر مارمن مقام خوابه باربل از تالاب دُل منفرج گردد - فراز آن ۱۴ پل واقع است
 (۱) کدل نایدیار - بنای اولش از سلطان سکندر بود - چونکه پوهدری همیشه سدر
 و تالان مرگ به تقریب آمد و رفت باغ ایش براری مرمت ساخت - پل نایدیار از
 بنیاد ایجاد نمود تاریخ بر سنگ منقوش است - تاریخ -

هست تاریخ این نجسته اساس
 "بانی پل همیشه شکر داس" ^{۱۰۳۰}

دوم پل جوگی لنگر از تعمیرات بده شاه - سوم - کدل ناوه پوره - از تعمیرات ارادت خان ^{۱۰۳۱}
 چهارم - ناید کدل - پنجم - پوهدری کدل - ششم - صراف کدل - هفتم - قادری کدل ^{۱۰۳۲}
 هشتم - راجور کدل - نهم - کاوه دار کدل - دهم - گاؤ کدل - این هفت کدل از
 تعمیرات زین العابدین است - یازدهم - دونه کدل از تعمیرات ^{۱۰۳۳}
 دوازدهم - کدل سکه دافر از بده شاه - کسیر دهم جسر رته پوره از توام الدین خان ^{۱۰۳۴}
 چهاردهم - پل گند در پوره نامعلوم -

نهر کاوه داره که از ناله مار جدا می شود بران سه پل واقع است (۱)
 کنه کدل (۲) بچه کدل (۳) پل شکور موٹہ - نهر تاره بل که از نهر مار جدا گشته به موافقت
 نهر کاوه داره در خوشحال سرو و آنچا سرمی گذرد بران شش پل واقع است -
 پل اشرف - کدل تاره بل - کدل مرجان پور - کدل نروره از تعمیرات علی شاه -

۱۰۲۹ هـ - ۸۱۹ - ۷۹۹ هـ (۱۴۱۶ - ۶۱۳۹۶) ÷ ۱۰۳۰ هـ ۱۰۸۵ هـ (۶۱۶۴۴) ÷

۱۰۳۱ هـ یکے از امراء شاه جهانی م ۱۰۶۸ هـ (۶۱۶۵۷) ÷

۱۰۳۲ هـ بالنسبه عوام "کادی کدل" - ۱۰۳۳ هـ کذا فی الاصل ÷

۱۰۳۴ هـ توام الدین اصفهانی یکے از صوبیداران کشمیر در عهد عالمگیر از سنه ۱۰۸۷ لغایت ۱۰۸۹ هـ

(۶۱۶۷۶ - ۷۸) ÷

کدل زونی مر۔ از تعمیرات نور جهان آبجوی فراز پُل می رفت۔ کدل بریہ داری
از تعمیرات ظفر خان۔

^{۱۰۳۵ھ} پلہای نہر چوئی کل۔ کدل درگہ جن از تعمیرات قاضی ابوالقاسم معروف
به قاضی زاده۔ تحت آن دروازہ متین احداث کرده اند۔ کہ در ہنگام زنی آب
بہت خود بخود سد و ماند و در حالت نقصان آب خود بخود مفتوح گردد۔ بحدوث
آن ساکنان شہر شمالی از خوف سیلاب محفوظ می باشند۔ دوم گاؤ کدل
از تعمیرات قدیم۔

پُل ہای کٹہ کل۔ کہ از دیواری بہت قرین شیرگرہ جدا گشتہ باز شامل بہت
گردد۔ ٹنگی کدل۔ کٹہ کدل کدل حاجی راتھر بوزہ گر کدل۔ داتل کدل۔

پُل ہائی رود دودھ گنگا۔ کدل بٹ مالہ۔ کدل پریٹ از تعمیرات
^{۱۰۳۶ھ} کدل زانیہ۔ کدل چچہ بل ہمہ ہارا دو فیل پا دارد۔

پُل ہائی سد و تالین مرگ در ڈل۔ پُل چوہدری باغ۔ پُل دودھ پھکری
پُل تکہن۔ گانی کدل۔ اونٹہ کدل۔ پُل نشاط از تعمیرات سلطان سکندر بود۔
چوہدری ہمیش مرت نمود۔

پُل ہائی سد خواجہ یارہ بل۔ سیدہ کدل۔ پُل نندپورہ۔ پُل عیش آباد
ہرہ از ابوالحسن خان باندے۔

^{۱۰۳۵ھ} قاضی ابوالقاسم ملا جمال پسر مولانا جمال الدین سبالکوٹی است۔ بہ فنون علم آراستہ و
بہ منانت تمیز پیراستہ بود۔ اکثر علوم از والد بزرگوار خود حاصل نمود۔ قاضی ابوالقاسم بہ علاقہ
تعلق مصاہرہ قاضی صالح خلف قاضی موسی شہید مشرف شد و بہ قضائے کشمیر سرفرازی
یافت چون فوت شد در مقبرہ والد بزرگوار (ملہ کھاہ) آسود۔ (داقعات کشمیر صفحہ ۱۳۴)

^{۱۰۳۶ھ} البیاض فی الاصل :

کدل دور نامہ۔ نور جهان آباد کرده بود چہار دہ پایہ داشت۔ حادثہ زلزلہ
در ۱۲۳۳ ویران شد۔

پُل ہائی نہر شادی پورہ۔ پُل نایدکھی۔ پُل ہارتارہ۔ ہر سہ از تعمیر است
بُدھ شاہ بود۔ اکنون معدوم۔ غیر از پُل ہائی بسیار غیر معروف است۔ بنا بر
طوالت ترک شد۔

مساجد کشمیر

در خطہ کشمیر مساجد و خانقاہ کثیر در عہد شالمان ماضیہ و سلاطین
پختانیہ تعمیر شدہ بود خصوصاً عالمگیر در عہد خود پانصد مساجد احداث فرمود
کہ بہ تباعد ایام و انقلاب دوران اکثر ویران گشت۔ اکنون بعض بقاع نامی
یاد کردہ می شود۔

خانقاہ بلبل شاہ تاجہ ^{۱۰۳۵ھ} در بلاد کشمیر دین اسلام شایع
نہ بود۔ درال وقت ^{۱۰۳۸ھ} یحیی شاہ بہ توجہ ^{۱۰۳۹ھ} سید شرف الدین ملقب بہ بلبل شاہ

^{۱۰۳۷ھ} ۱۳۲۲ھ

^{۱۰۳۸ھ} تاریخ ملک حمید لچا دورہ قلمی ص ۳۷۔ تاریخ بیر بل کاچرو و درق ۶۷۔ بارغ سیمان ص

۱۲۵۔ واقعات کشمیر ص ۲۵۔ تاریخ نارائن کول عاترز ص ۴۳۔ مورخین متفق اند کہ ^{۱۰۳۵ھ}

(۱۳۲۲ھ) اول سالے است کہ دین اسلام در کشمیر بطور دین حکمرانان کشمیر شایع شد۔

خلاصہ بحث در باب اشاعت اسلام در کشمیر مبنی بر شہادت چچہ نامہ (ترجمہ

فارسی کتاب عربی معدوم فتوح السند مصنفہ علی ابن حمید ابن ابوبکر کوفی) این است کہ

آغاز تبلیغ مذہب اسلام در سرزمین کشمیر از زمان ولید اول اموی (۷۱۵-۶۷۰ھ =

۹۶-۸۶ھ) شد۔ چنانچہ اقل کسیکہ از مردمان عرب دریں سرزمین وارد گشت حمیم بن

سماء شامی است۔ این مرد بہمراہی جے شاہ پسر دہراچہ دیبل (کراچی) بقیہ بر صفحہ آئندہ

باجم غفیرے اسلام پذیرفت و بہ تجویز مرشد خود برکنارہ درباری بہت خانقاہی
متین بہ اسراف زر کثیر احداث نمود و اس اول خانقاہ ہے است کہ در کشمیر

(مسئل) بخمدت پادشاہ کشمیر حاضر شد۔ علت اس سفر محقق نگشتہ شاہ کشمیر از راہ ترحم دہ
”شا کلہا“ بقول جنرل لنگھم ”کو لکہ ہار“ از مضافات کھیوڑہ کو پچہ نمک کہ در اس ایام بہ قبضہ شاہ
کشمیر بود) بجایگزیر سپرداہر بخشید۔ بعد چندے جے شاہ باجل طبعی درگذشت و املاکش بدست
جمیم افتاد۔ جمیم در انجا مساجد تعمیر کردہ نزد بادشاہ کشمیر باعزاز و اکرام زیست (تاریخ ہند ایلینٹ
وڈسن مطبوعہ لندن ۱۸۶۷ء جلد اول صفحہ ۲۰۷ - ۱۳۷) -

در راج نرنگنی مسطور است کہ لٹا دتیبہ - لٹاپیڈ کہ از ۱۲۵۷ء لغایت ۱۲۷۵ء (۱۰۷ تا
۱۳۶ھ) بادشاہ کشمیر بود از قفقور چین خلاف امویاں کہ بر علاقہ اش از معسکہ ملے ملتان و
سندھ وقتاً فوقتاً حملہ می بردند استمداد می نمود۔ بقول سٹائن ”متابیر“ ”معرب“ ”کنا پیڈ“
سنکرتی است (مقدمہ راج نرنگنی جلد اول ص ۹۱) -

در ۱۳۷۷ھ (۶۷۵۱) مسلمانان بر چینیاں غلبہ نمودہ متصرف گلگت شدند (انڈین اینٹی
کوئری ماہ جولائی ۱۹۰۸ء ص ۸۱) بعد چندے (۷۶۱ - ۶۷۵۲ = ۱۲۷۷ - ۱۳۷۷ھ) ویکرا دتیبہ -
پشیاک بسیاے از مردماں بہ ملیچھاں (مسلمانان) فروخت نمود و بسیاے از افعال و عادات
اسلامیاں در کشمیر رواج داد۔ در عہد راجہ ہرش (۱۱۰۱ - ۱۱۰۸۹ = ۱۲۹۵ - ۱۲۸۲ھ)
ترشکاں (ترکاں مراد از مسلمانان) قائدین عساکر کشمیر و بقول کلہن ”تومانان صدہا“ بودند۔
مارکو پولو دینسی کہ در قرن سیم میلادی و قرن ہفتم ہجری سیاحت ممالک شرقیہ
نمودہ است در حوالی ۱۲۷۷ء مطابق ۱۲۷۷ھ از دیو مسلمانان در کشمیر خبر می دہد (سفرنامہ
مارکو پولو دینسی مرتبہ مینوئیل کامراف چاپ نیویارک - امریکہ ۱۹۳۹ء ص ۶۲)

۱۰۳۹ء ترجمہ نتائج تحقیقات لے - ایچ فرانک متعلق بہ ریجن شاہ درج ذیل است (ہسٹری
آف ویسٹرن تبت صفحات ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۱۷۹ - ۱۸۰) - (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

بنیافت و تعیین چند مواضع برای مطبخ و انراجات خادمان خانقاه مقرر نمود. تا
عهد چکان لنگر جاری بود. بنا بر آن محل را بلبل لنگر می گویند. در ^{۱۰۳۲} ساله خانقاه

(لهاچن گیلو ریخین قریبا از ^{۱۳۲۵} سال لغایت ^{۱۳۵۶} سال) بالنسبت مواد
تاریخی متعلق به ایجادش از تواریخ لاری می دانیم. تعجب این است که نسبت به
بسیار قلیل گفته شده است لیکن بعد از مواد تاریخی بسیار میسر است
این امر نیز جاذب نظر است که او بنام گیلو یعنی شهراده خوانده می شود. لقب
"لهاچن" که بزبان تبت غربی معنی خدای بزرگ باشد بر شان تبت عموماً اطلاق
می شود. یک تشریح در تواریخ کشمیر و راج نرنگنی معروف یافت می شود. تکمله
راج نرنگنی که در ^{۱۳۵۶} سال بدست جو نراج کرده شد تا اکنون از محقق قابل منفذ
نه شده است باین همه واقفیت بالنسبت ریخین شاه بسیار است. درین ضمن
آفتاب س ذیل از تاریخ کشمیر مصنفه سیر و الطر لانس داده می شود

"در آغاز قرن چهاردهم و قریبکه سه دیو باد شاه بود کشمیر مملکت بود
مسکون باینخواران و قمار بازان. برائے ذوالقدر خاں ترکی این وقت خیلی مناسب
بود که بر کشمیر حمله کند. سه دیو در حالت ناامیدی و بی چارگی بطرف کشتوار گریخت
تا تاری میزبور مردمان را قتل نمود و بسیار آزاران اسیر کرد. دشت هر سربلگر را
آتش داد. بعد از قبضه هشت ماه تااریاں چون کشمیر را تباہ و برباد نمودند
از دره بلے جنوبی اراده مهاجرت کشمیر نمودند. لیکن برف و باران فرصت نداد
و ذوالقدر خاں مع اسیران کشمیری راه عدم گرفت.

"درین اثنا رام چند سپه سالار را بجهت هدایت کوشش می نمود که در
وادی اقتدار خود قائم کند. بنا برین چوں ذوالقدر مراجعت نمود فی از
کین آمده گدیاں را که باراده غارت گری آمده بودند از وادی بیرون کرد.

۱۰۴۲ھ

مذکورہ واقعہ آتش سوختہ باز تعمیر یافت۔ حال منہدم جمع نزولات
مسجد ریچن شاہ۔ ریچن برای بود و باش علمائے متین از سنگ های تراشیده

”رام چند با خود و کس داشت کہ نصیب آناں در تاریخ کشمیر اسمیتے بود یکے
از آناں شہمیرزائے صواتی است کہ نسبت کے گفتہ شدہ بود کہ او دقتے بادشاہ
کشمیر خواہ شد و دیگرے ریچن شاہ زیر بحث است۔ گفتہ می شود کہ این مرد با
پدر خود سلطان تبت منازعہ کردہ بطرف کشمیر در ہمے آمد۔

”ریچن شاہ دیارینچانہ بھوٹی کہ بالفاظ دیگر نزد کنگھم ریچن تبتی گفتہ
می شود) سوائے ریچن تبتی دیگر معلوم نمی شود۔ مابین شان تبت غربی و اراج
است و قتیکہ ولی عہد بہ سن بلوغ می رسد اورا بہ کار و بار مملکت معین و مددگار
خود سازند۔ بحالت سرپرستی مابین پدر و پسر اختلاف رونمود و ریچن بعد از
تولد فرزندے لداخ را خیر باد نمود ازین جا سلسلہ شان لداخ می شکند۔

”در عرصہ مدت قلیل مابین رام چند و ریچن شاہ اختلاف رونما شد
فے بیادری تبتیاں رام چند را بکشت۔ این واقعہ بمقام لوہارکٹ (موجودہ لار)
در وادی سندھ رونما شد۔ ریچن شاہ بعد قتل رام چند دختر فے کوٹ رانی
را بعقد خود آورد و در ۱۳۲۳ء اعلان بادشاہت کشمیر خود کرد۔

”ریچن شاہ کہ در اعتقاد خود مضبوط نبود خواست کہ از یکے مذاہب مروجہ
در کشمیر خود را گرداند۔ ریچن نمی خواست کہ ہندو شود زیرا کہ این مذہب بنا بر
امتیاز نسلی اورا در برادری خود داخل نہ توانست کرد۔ چنانچہ روزے علی الصبح
ریچن مردے را دید کہ بطریق مسلماناں عبادت می کرد۔ این طریقہ در نظرش عجیب
آمد و فوراً مسلمان گردید۔ نامش صدر الدین نہادہ شد۔ ریچن شاہ براہیل شاہ
جامع مسجد و خانقاہے ساخت۔ این آستان تا امروز (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

بجائی روضہ میر بابا دیسی قدس سرہ احداث کردہ بود۔ مقدار آن سمت شرقی متصل
عالی کدل برای جمہ و جماعات مسجد جامع کہ احاطہ آن تا بودہ گیر بود بنا نمود۔ بعد
بنام بیل لنگر شہرت دارد۔

”بعد از حکومت دو سال و ششماہ اول مسلم حکمران کشمیر درگذشت۔ بیوہ شاہ
اولاً بہ سہم دیو و بعد از اں بہ شاہ میرزا عقد نمود۔ بعد چندے شخص مؤخر الذکر
پادشاہ کشمیر شد۔ و پیشین گوئی کہ نسبت دے کردہ شدہ بود۔ بالآخر درست
شد۔

”عقل بادرنہی کند کہ در لداخ خبر تخت نشینی ریجن نیامدہ باشد۔ لیکن
چیزے کہ لازمہ (پیشوائے روحانی بدھاں) را بر ترک نام ریجن شاہ از بعض
تواریخ لداخ مجبور کرد۔ شاید تبدیلی مذہب دے است۔ چنانچہ مثل ایں واقعہ
نسبت شخص دیگر کہ ذکرش آئندہ کنیم نیز بہ شاہدہ آمدہ است۔ ایں خطا تاریخی از
لاہما است کہ مؤرخین تاریخ لداخ اند۔

”گفتہ می شود کہ ریجن شاہ از علاقہ ہائے زنگس کر۔ پوریگ یا از
بلتستان آمد۔ ایں را درست می توان گفت۔ لیکن در غیبت شاہدے تاریخی
اورا بر یقین نسبت بایں علاقہ ہائے توان کرد۔ بایں ہمہ شادمان، ستیم کہ ریجن شاہ
بہ شواہد ذیل بہ گیا لبو ریجن نسبت می خورد۔ (الف) مطابقت وقت (ب)
معرفت نام۔ (ج) شہادت تاریخ ثبت کہ در آنجا نامش شہزادہ ریجن
مذکور است۔“

و تحقیق ڈاکٹر جے۔ پی۔ اچ۔ دوہل بر ریجن شاہ (مترجمہ از ”اے ہسٹری آف دیسٹریکٹ
ص ۱۷۱) چنین رفتہ است۔

”تاریخ ثبت سوائے ذکر یک نام ریجن شاہ ہمیشہ نہ دارد بخلاف مورخان

از آن مسجد جامع به حادثه آنش مشغول گشته بجای آن مسجد تعمیر از سنگ تراشیده تعمیر کرده اند که تا عهد سنگان محمود بود. حال جمع نزولات -

(سلسل) کشمیر که برین موضوع قبلی نوشته اند - این مرد از ۱۳۱۹ غایت ۱۳۲۱ حکمرانی کشمیر کرد. اغلب این است که هر دو ریجن یا یک دیگر نسبت می خوردند بقول مورخین کشمیر ریجن شاه بنا بر قتل پدرش دکن طیبانه از دست قبیله کلانیا س بردها جرت لداخ مجبور شد. غالباً مراد از کلانیا س مردمان قبیله کهرمانگ (که دار الخلافه اقوام بلتی بود) اند. این امر قرین قیاس است که بلتیاں خواستند که خاندان لداخی را نیست و نابود ساخته بجای شان خود حکمران گردند. نام و کلبا نابه قلعه واک که نزد بلبی واقع است اشاره می کند. در آن ایام قلعه مزبور بدست شالان لداخ بود. ماسوائے قیاس و اندازه متعلق تاریخ ثبت غربی در آن ایام هیچ نه توان گفت لیکن مع این همه به دلائل سه گانه ذیل مابین ریجن کشمیری و ریجن بلتی به یقین نسبت توان داد :-

(الف) شهادت تاریخ ثبت بر وجود ریجن به حیثیت شهراده (رگیا لوبو)

(ب) موافقت نام -

(ج) تقریباً موافقت زمانه -

"ریجن بعد از انتقام خاندان خود از قبیله کلانیا به طرف کشمیر روانه شد درین ایام کشمیر به غایت بد انتظامی که از دست در ولوکا (ذوالچو) ترکی پیش آمده بود. بادشاه کشمیر سهدیو مرده بود ناقابل لیکن وزیر دے رام چندر بمقابلہ ترکاں برخاست. چون در ولوکا و رام چندر هر دو از راهش برخاستند. ریجن خود را بغیر مقابلہ مالک کشمیر ساخت و کوٹ رانی که بیوه سهدیو و دختر رام چندر بود به عقد خود آورد. (بقیه بر صفحه آینده)

خانقاہ معلّٰی

در ۵۴۰ بکر می راجه پرور سین برکناره شرقی دریای بہت بت خانہ

(مُسل) نظم و نسق ملک فوراً بحال شد۔ مورخان کشمیر سلطنت ریچن شاہ بسیار ستوده اند

بعد چندے ہتیاں بنا برسانشے از درد لوکا برکشتن ریچن سعی نمودند۔

سرغنہ این جماعت تگہ (در تبتی در گیا) بود۔ لیکن ایشان در مساعی خود ناکام

شدند۔ بعد از این ریچن شاہ چند ماہ زیستہ از درد سرکہ بزکام پیدا

شدہ بود وفات یافت۔

”پسرے کہ از وہ کشمیر پیدا شدہ بود۔ حاکم این دیار نہ توان گشت

لیکن پسرے کہ از و در لداخ بود و قبل ورود در کشمیر در انجا پیدا شدہ بود

حاکم لداخ شد۔ بنا بریں در سلسلہ شاہان لداخ شکستگی یافت نمی شود۔“

سلطان صدر الدین یار ریچن شاہ ہمگی سہ سال و سہ ماہ و نوزدہ روز در حکمرانی بسر

برده۔ بروز جمعہ بتاریخ ۲۵ نومبر ۱۳۲۳ھ (۷۲۳ھ) فوت شد۔ مرقدش در محلہ بلبل لنگر

بابین عالی کدل و نو کدل نزد زیارت حضرت محمدابین ادیسی حج بحالت شکستگی موجود است :

۴۰۰ شاہ نام اصلی آنحضرت شاہ بلال سید عبدالرحمن باب اشرف الدین بود۔ خواجہ محمد اعظم

دیدہ مری نام آنحضرت سید اشرف الدین نوشته است (واقعات کشمیر ص ۳۱) نزد حضرت

بابا داؤد مشکوٰتی حج مصنف اسرار الابرار نام بلبل شاہ بابا بلال نوشته چنانکہ مے گوید۔

شد بہ کشمیر اول از دستش درخت دیں نہال

شیخ و مرشد عارف حق حضرت بابا بلال

بلبل شاہ مرید روحانی شاہ نعمت اللہ فارسی داو مرید شیخ الشیوخ شیخ شہاب الدین

سہروردی است

حاجی مسکین دز تاریخ کبیر بلبل شاہ را مرید ملا احمد علامی (کہ بہ مرتبہ اول (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

کالی شری برای تعظیم مہاکالی دیوی بہ اسراف ہفت لک اشرفی چہار دانگی اہداث
 کردہ بود۔ یک صد و بیست پیکر مہادیو^{۱۰۴۵ھ} برای پرستش دران جا گذاشتہ تا سال
^{۱۰۴۶ھ} ششہ ہجری مرجع خاص و عام و مطاف مردم ہنود و اسلام شدہ بود۔ سلطان
 قطب الدین با وصف سلمانی روزمرہ نیایش آن محی کرد۔ ہم دران عہد شاپور
 نام را بے مرناس از قوم بودہ مجاور آن صنم خانہ شدہ بود و بہ زور ریاضت
 بر آسمان صعود کردہ از نظر غائب می شد۔ بعد ساعتی باز عود میکرد۔ مردم کشمیر

(مسل) در حکومت سہد بو در کشمیر آمد و شاہ بلبل شرف ہمراہش داشت (ظاہر کردہ است -
 این رائے خلاف جملہ مؤرخین کشمیر است۔ بلبل شاہ در ۸۲۰ھ (۶۱۳۲۷) ازین دنیا بہ عالم عقبی
 شتافت۔ خواجہ محمد اعظم تاریخ و فاتح ہرین بیت یافتہ است :-

سال تاریخ و صل حضرت شاہ۔ بلبل قدس گفت "خاص الہ"

۱۰۴۱ھ قبل ازین این محلہ را عموماً و حالاکم دیدہ مرمی گفتند (باغ سلیمان ص ۱۲۹ و تاریخ ملک
 حیدر چاڈورہ ص ۳۸)

۱۰۴۲ھ ۱۶۰۴ء۔ بقول حیدر ملک چاڈورہ بنائے کہ سوخت مسجد جامع بود چنانچہ :-

"و خانقاہی کہ او بنا نمودہ تا این زمان (۱۰۲۷ھ) بحال بود۔ الحال اورا

از سر نو ساختہ اند۔ اما آن مسجد جامع سوخت و در ہماں مقام مسجد کوچک بنا نمودہ

اند" (ص ۳۸)

۱۰۴۳ھ یعنی محکمہ نزول حکومت کشمیر کہ تھویدار رقبہ جات اراضی محروسہ سرکار است ۔

۱۰۴۴ھ یکے از اصنام ہنود کہ بطور منظر قدرت قادرہ پدیدہ شود و یکے از قالب لمے "شکتی"

(معبودہ قوت قادرہ) است پیمو درگا چنڈی۔ تارا وغیرہ و نزد فرقہ ہنود "شاکت" در ولایت

بنگالہ (برصغیر ہند و پاکستان) بطور رب الارباب پرستیدہ می شود :- ۱۰۴۵ھ نام شیو جی :-

به صدور حالات عجیب و منقاد او شده بودند. و بموجب استمرار هر کس از ساکنان این دیار یک سبد نان و یک گوسفند برپا و یک عمارت خمر برای کشتن دیر راتبه می آوردند. هر که نمیداد به ابتلا مبتلا می شد. و رسال ۸۱۸ هجری جناب میر سید علی همدانی قدس سره بار دوم در خطه دلپذیر نزول جلال فرمودند و

۸۱۸ هجری امیر کبیر علی فی میر سید همدانی پسر میر سید شهاب الدین بن میر سید محمد حسینی اند. بتاریخ ۱۲ رجب المرجب روز دوشنبه ۸۱۸ هجری (۶۱۳۱۴) در همدان که از بزرگ شهرهای ایران است متولد گردیدند. تاریخ ولادت آنجناب "رحمة الله" گفته اند. بقول صاحب "خلاصة المناقب" سلسله نسب آنجناب به شانزده واسطه بحضرت علی بن ابی طالب کرم الله وجهه می پیوندد. زیر تربیت عموی خود جناب میر سید علاء الدین سمنانی بسایه از علوم فقه و تصوف حاصل نمودند و در آیات طفولیت از حفظ قرآن مجید فارغ گردیدند.

میر سید علی اولاً بر دست شیخ ابوالبرکات تقی الدین - دوستی بیعت نمودند و بعد از انتقال شان شیخ شرف الدین محمد مزرقانی را به نامی روحانی خود گردانیدند. این بزرگ می خواست که میر سید علی به سیاحت ممالک ایشیا و سطحی تکمیل تجربات روحانی بکنند. بنابراین سیه مزبور به مدت یک سال به سیاحت تمام کردند. دیس اثنا با بسیاری از علماء معاصرین مجالس نمودن. بطول محمدابین رازی در هفت اقلیم (ص ۱۷) شاه همدان سه مرتبه به سیاحت ممالک مختلفه نمود و بایک هزار و چهارده اصفیا بر خوردند.

حضرت امیر موصوف بار اول در کشمیر بعد سلطان شهاب الدین در ۸۱۸ هجری مطابق ۸۱۸ هجری وارد شدند. هفت صد نفر از سادات همراه آن جناب بودند. چهار ماه اقامت کرده باز گشتند. بار دوم قدم میمنت نزد آن بزرگوار دیس وادی به ۸۱۸ هجری مطابق ۶۱۳۴۹ هجری - دیس وقت زمام کشمیر بدست سلطان قطب الدین بود. بار سوم آن جناب در سال ۸۱۸ هجری (۶۱۳۸۳) باز این دیار را از ورود خود رونق بخشیدند و خواستند (بقیه بر صفحه آئینده)

شنیدن حالات راهب متعجب شده به دیدن او قدم رنج نمودند شخصی دید عظیم الجثه
پرسید - فرد

کار تو چیست حال تو چیست سر تو تا کجای مرهون است
راهب گفت :-

هر نفس پیش حق مایه است هر دم جذب حق مایه است

(سلسل) که دریں وادی مستقلاً اقامت نمایند و لا علاطع شان ازین اراده مانع گردید - بنا بر مصلحتی
برالقبیل آب و هوا بطرف کبکلی کوچ کردند اما بمنشأ الهی برورسه شنبه بتاریخ ۵ ذی الحج ۱۲۸۶ هـ
(۶۱۳۸۴) بممر مفقود دوسالگی از عالم فانی بعالم باقی شتافتند - تاریخ فوت آنحضرت در فقره
"بسم الله" (۵۷۸۶) یافته اند - مزار شاه همدان علیه الرحمة تا حال درختلان (کولاب) به حالت
شکستگی موجوده است - یادگارے از میر سید علی همدانی در کبکلی مقام غمٹ تحصیل انیسر ضلع هزاره - صوبه
سرحد پاکستان) نیز یافت می شود -

مُصَنَّفَات میر سید علی همدانی چنان که ذاکر صوفی شمرده است درج ذیل است :-

- ۱- ذخیره الملوك - رساله ایست ضخیم در ذکر اخلاق ملوک و طریق حکومت الهیه و نسخه که
ازاں در کتاب خانہ "برٹش میوزیم لندن" موجود است ۲۵۰ اوراق دارد - خط نستعلیق عمده -
- ذخیره الملوك ابواب ذیل مشتمل است :- الف) ایمان - ب) فرائض انسان
ج) اوصاف حمیده - د) حقوق والدین و زن و شوهر و اطفال و غیره - ه) حکومت
روحانی - و) کردن حلال و پرهیز نمودن از حرام - ز) شکر و قناعت - ح) صبر -
- ط) مذمت غرور و خوبی تواضع - ذخیره الملوك در ۱۲۵۶ بذر بیعه انست فریڈرک کارل
روسن مولر بزبان لالیبنی ترجمه شده است و چهار سال بعد ازین در لغت فرنیچ - این کتاب
با اهتمام نیاز علی خاں در امر سرچاپ سنگی گردیده است - ترجمه اردو سے بنام منج السالکین
از لاہور در ۱۳۳۲ھ (۱۹۱۵) طبع شده است - (بقیہ بر صفحہ دیگر)

فے الحال از جای خود برخاسته مانند دود به آسمان صعود نموده از نظر غایب شد۔
 و سید بزرگوار بجانب سید کبیر بیہقی اشارہ نمود تاکہ اورا بہ عنف باز آورد۔ گلے دراز
 ہوا ستادہ بود سید پر سید اس کاؤ آستنی است نتیجہ او چگونہ باشد۔ ہوگی گفت

۲۔ رسالہ نوریہ در تفکر ذات باری۔

۳۔ رسالہ مکتوبات مشتمل بر خطوط امیر کبیر است۔

۴۔ در معرفت صورت و سیرت انسان۔ در اوصاف ظاہری و باطنی انسان است۔

۵۔ در حقایق توبہ۔

۶۔ حل النصوص علی الفصوص شرح فصوص الحکم ابن عربی است۔

۷۔ شرح قصیدہ خمربہ فارضیہ

۸۔ رسالہ الاصطلاحات (تصوف)

۹۔ علم القیاقہ۔

۱۰۔ دہ قاعدہ (تصوف)

۱۱۔ کتاب المودۃ فی القرنی مجموعہ احادیث است کہ در صلاہ رحم وارد است۔

۱۲۔ کتاب السبعین فی فضائل امیر المومنین۔

۱۳۔ اربعین امیریہ (در حدیث)

۱۴۔ روضۃ الفردوس خلاصہ فردوس الاخبار مصنف شجاع الدین شبیرویہ است۔

۱۵۔ منازل السالکین (تصوف)

۱۶۔ او را دفتحہ رسالہ ایست مختصر در توحید۔

۱۷۔ خلاصۃ المناقب (تصوف)

ڈاکٹر صفوی برائے ادبیات معلومات بر میر سید علی ہمدانی مطالعہ کتب ذیل سفارش نموده است۔

(۱) حبیب السیر جلد سوم۔ جز ثلث ص ۸۷۔ (۲) نفحات الانس جامی ص ۵۱۵ (بقیہ بر صفحہ دیگر یاد رہے)

بچه نر بزرگ سیاه پشانی سفید بعد سه ماه متولد شود. بقدرت باری ماده گاؤ و همان
وقت وضع کرده آنچه که بید فرمود بود راست آمد. جوگی کمالات دیگر ظاهراً هر کردن گرفت
جناب سید به جذبه بازداشت به مقتضای مشیت شایر و مسلمان شد و شاه محمد

- (مُسل) ۳ - تذکره دولت شاه سمرقندی ص ۳۲۵ - (۴) هفت اقلیم تصنیف محمد امین رازی ورق
۲۷۷ (۵) - تذکره تقی اوحدی ورق ۴۷۸ (۵) - ۶ - معجم النفائس جلد دوم - ورق ۳۰۶ (۵)
۷ - ریاض الشعر ورق ۲۶۳ (۵) - ۸ - مخزن الغرائب ورق ۵۷۸ - (۹) مفتاح التواریخ ص ۱۷۳
۱۰ - الفصحی جلد اول ص ۳۴۰ - (۱۱) حاجی خلیفه جلد چهارم ص ۴۲۶ -

ختلان

در ۱۲۸۶ سیر پول صوبه ختلان، ختلان یا ختل رادر شمال کولاب و غرب درواز (در ترکستان
متصل سرحد شمال مشرقی افغانستان) موجوده نشان داده بود. لکن موسیوئی اف که سه سال بعد
ازین سفر این علاقہ نموده است - کورگان - بیوب (کورگان ٹی پا) را که پائیں سرخاب (یا خوش)
و به فاصله قلیل بجانب غرب از کولاب واقع است محل ختلان قدیم قرار می دهد. ختلان تا اواخر
قرن پانزدهم موجود بوده است زیرا که در ۱۷۹۸ می بینیم که خسر و شاه قندزی نظامت این صوبه
به برادر خود ولی سپرده است - ازین وقت نام ختلان محو گردید (حاشیه ترجمه انگریزی تاریخ رشیدی
الیاس و روس ۱۸۹۵ - ص ۲۱)

در عهد بابر نام ختلان یا ختل بر علاقہ که مابین حصه بالا دریائے آمو که بنام هرات یا
بج معروف است و از جنوب به خطه بدخشان جدا می شود - اطلاق می شد (بر تونک بابر کی کنکس
ایڈیشن ۱۹۲۱ جلد اول ص ۵۸ - ۵۹)

علاقہ بزرگ کوہستانی که در گوشه مابین و خشاب (نهرے از جیحوں؟) و دریائے
جیحوں (اوکس) است بنام ختل معروف بود و مبهماً آن تمام علاقہ لمے شرقی که به شمال خراسان
و محل بود و باش کافراں بود اطلاق می شد - ختلان آن علاقہ را نیز مشتعل بود (بقیه بر صفحه آئینده)

نام یافت. و بت خانہ خود را مسمار کنانید سلطان قطب الدین در آن جا صدف و سنگین
و مربع افراشته بر گنج شمالی آن برای سکونت حضرت امیر حجره خاص تر صیقل نمود

مسلسل که منبع و ختاب است. بقول اصطخری صوبه ختلان بسیار زرخیز بود و بر لے اسپ شہرت
می داشت بسیار از شہر لے بزرگ بر کنار رود چشمه لے می یافتند می شدند باغات
اد پر از میوه جات و زمینش محل غله لے بسیار. در قرن دہم میلادی مطابق قرن چہارم ہجری
مقر حکومت ختل شہر بلک بود.

در نام این علاقہ مابین مورخان اختلاف بسیار است. نزد قزوینی (جلد دوم ص ۳۵۲)
ختلان شہرے ترکی بود واقع در میان علاقہ کوہستانی. این مرد از صحیح محل وقوعش نشان نداده
است. علی یزدی در تفسیر نامہ جلد اول ص ۴۶۴ در ضمن تذکرہ فتوحات تیموری نام این شہر ختلان
نوشتہ است.

تحقیقاتی کہ ڈاکٹر صوفی نسبت ختلان در ۱۹۴۷ء کرده است این است کہ صوبہ ختلان
را اکنون "کولاب" می گویند. در ذیل ما ترجمہ خطوط انگلیسی کہ ڈاکٹر صوفی در تحقیق ختلان و مقبرہ
شاہ ہمدان از پر و ضرور پالوکی عضو مجلس سائبیسی. دولت شوروی روسیہ بدست آورد. ہدیہ
قارین می کنیم :-

۱- "لینن گراڈ. مورخہ ۱۰ ستمبر ۱۹۴۷ء

گرامی قدر. ڈاکٹر صوفی

من یک حصہ نصا و بر عکسی کہ شما محتاج بودید حاصل کردہ ام. این بایدست لے.
سہمی نو فیکے از ملازم در شاخ مجلس سائبیسی صوبہ تاجکستان. شامل آباد برداشته است. و
در صحبت باہران علوم شرقیہ کولاب را بذات خود ملاحظہ نموده عکس نصا و بر برداشت. تا این وقت
من نصا و بر مقبرہ امیر سید علی ہمدانی حاصل کردہ ام و ہفت ازاں بایں خط ملحق کردہ می فرستم
متأسف ہستم کہ این ہمہ در درجہ اعلی نیستند. لاکن امید ہست کہ شما (بقیہ بر صفحہ دیگر باید دید)

و جناب سید و اربعین در آن جا اقامت کرده به تجلیات ذاتی مشرف شدند و
 خمس الاوقات فراز صفا با جماعت کثیر نماز ادا می کردند و در سال ^{۱۰۵۰} ۹۵ هجری
 قطب ربانی جناب میر محمد مهدی فی فرزند ارجمند حضرت امیر کبیر خطه کشمیر را به قدم
 (مسلسل) این امر مناسب مطلب خود خواهند یافت اگر مزید موصول شد برائے شما خواهم فرستاد. وقت
 اشاعت امید هست که شما خواهد نوشت که این تضاد بر عکسی بدست مویسبو. اے یحیی نوز
 برداشته شده است.

اکنون خندان عموماً بنام کولاب مشهور است. بزبان روسی او را "کولیا" می گویند.
 مقرر حکومت در شهر از جمهوری شوروی تاجیک است عکس اد شما بر پوست کارڈ و اذافه
 مشاهده می توان کرد من به تاجکستان خواهم رفت و از سٹالن آباد متعلق مقبره که شما به پسندید
 مزید چیز خواهم فرستاد.
 مخلص شما
 ای. پالودسکی.

۲- سٹالن آباد - مورخه ۵ اکتوبر ۱۹۴۷ء

گرامی قدر. ڈاکٹر صوفی

چنانکه قبل ازین مسطور شد من درین وقت در سٹالن آباد (تاجکستان) هستم. درین
 جا قدیم کولاب که شما در دلبستگی تمام دارید واقع هست من بطیاره برائے شما چند عدد
 تضاد بر عکسی فرستادم. در کولاب همین یک مقبره مشتمل بر بازده حجره و چند قطار گنبد موجود
 است من درین جا در برداشتن چند خاکه برائے مقبره از "کیمرا" کامیاب شده ام و برائے
 درستی و عکس ثانی آن را به ماسکو فرستاده ام. چون از اینجا موصول شود بخدمت شما
 خواهم فرست.

من در سلسله امر واقع مقبره که مطلوب شما هست. یک عدد تراشیده "بقیه بر صفحه آینده)

خود جنت نظیر گردانیده بمقام والد خود اقامت فرمود۔

سلطان سکندر به اجازت سید بزرگوار بر بنیاد صفه نخستین طرح عمارت

خانقاه معلی انداخته به مرور دو سال رفعت یک طبقه افراخت و در ۹۹۱^{۱۰۵۱} با تمام

(سلسل) از مجله مقامی آئینه کولاب ملفوف می کنم۔ این مجله بر مقاله موسیو کالیاکوف که مقبره مسطوره را بنظر خود مشاهده و معاینه کرده است اشتغال دارد۔ دریں جاشما عکس های فیه نیز خواهیم یافت۔ موسیو کالیاکوف در تحقیق تفصیلی نسبت مقبره مسطوره مشغول است۔ و تئیکه مطبوع شود۔ خدمت شما فرستاده خواهد شد۔

در شرح تاجیک از اداره تحقیقات ساینسی دولت شوروی روسیه شعبه ایست مخصوص برای تحقیقات تاریخی و ادبیات السنه مختلفه۔ مردمانیکه دریں کار اند به دبستگی تمام اشتغال بالسنه شرقیه و مخصوصاً به ادبیات همد دارند۔ ممنون خواهیم شد اگر شما تکلیف کرده به لطف و کرم درین ضمن تصنیفات خود و علماء دیگر مارا بخوایید فرستاد۔ کتاب های که مارا درین ضمن به سهولت مهیا توان کرد۔ بهر بانی به عنوان ذیل ارسال کنید :-

لبنن گراڈ۔ کے مارکس آوین یو۔ خانه نمبر ۵۔ حجره نمبر ۵۔ ایسٹ۔ این۔ پالودسکی۔ ممبر اداره ساینسی۔

عمده ترین خواہشات مادر کامیابی تحقیقات علمیہ شما۔ قبول کنید۔

باعزت و احترام

دستخط۔ ای۔ پالودسکی

عضو اداره۔

در ۹۲۰ مطابق ۱۳۵۱ شہنشاہ بابر عوالیٰ دین مقبره طواف کرده است۔ در آن وقت نزد

اشجار نارنج بودند۔ (حاشیہ کشیر جلد اول ص ۸۴۔ ۸۸ و ۱۱۶ و ۱۱۶ بی)۔

۱۰۴۹ سنه دو چله ÷ ۱۰۵۰ ۶۱۳۹۲ ÷ ۱۰۵۱ ۶۱۳۹۶ ÷

رسانید جناب سید را یک لعل بدخشی همراه بود. تبرکاً به سلطان داد. و در بدل
آن سه قریه از سه برگنه به جهنمه مصارف خدمه و لوازم خانقاه گرفتند. یک موضع
وچی از برگنه شاوره دوم نونه و نی از برگنه مانتند. سوم قصیه نرال از برگنه
اولر خدمت تولیت آن بنام مولینا سعید نظر یافته و دلات برای خادمان گذاشتند
و بابت مصرف و انحرافات دیگر مواضعات تعیین نمودند. ^{۱۰۵۲هـ}

نقل وثیقه سلطان سکندر رح

که درباره دلات مذکوره به هر دو دستخط خود تحریر کرده به خدمت سید گذرانیده
ملخصاً این است :-

”این کمترین خادم سادات کرام و مشایخ
عظام سکندر شاه بن ناصر السملین شاه قطب الدین
سه قریه از قریات کشمیر مثل وچی از برگنه شاوره
و نونه و نی از برگنه مانتند و نرال از برگنه اولر
وقت خانقاه جناب سیادت و قدوه اهل هدایت
پور نبوت منبع علم و قنوت. بانی مسلمانی حضرت
امیر کبیر میر سید علی همدانی بمعه قطع اراضی که
خانقاه معلیه مبنی بر آنست و زمینیه که در سوالی
آن برای عبادت و سجدات عباد الصالحین
از مالکان خرید کرده در بدل یک لعل بدخشان که
جناب هدایت دستگاه مهر سپهر سیادت. ماه
اوج سعادت. نور حدیقه نبوی. واسطه فیوض

منظری میر سید محمد بن سید علی الهدانی باین خادم
برای مهام دینوی و لشکر کشی تبرکاً عنایت فرموده
و این سه قریه مذکوره و آن اراضی مسطوره برای معبد
خاص و عام وقف کرده و این خادم شرع آن را مسلم
و مفوض داشته هیچ یک از سلاطین و عمال استقبال
را نشاید که در وقفیات مذکوره دست تطاول و
تقدی دراز کند - تحریر فی تاریخ سیاه
عشرین شهر ربیع الاول سنه ۹۴۰ هجری
نقل وقف نامه میر محمد هدانی رح

”فقیر الحقیر محمد بن میر سید علی هدانی رضی الله
عنهم به گوید که چون والد بزرگوار به اعانت و یاری
پادشاه سعادت یار سلطان قطب الدین در موضع
علاؤ الدین پوره رباط خود را ویران نموده بنائے
خانقاه محله کرد سلطان مذکور از راه طوبیت و
اخلاص هر صبح و شام برای جماعت خمس اقامت
جمعه از محله قطب الدین پوره درین بقعه شریف و
منزل حاضر می بود مقدار سی صد و هشت درعه
طوالاً در میان دو مشرب یک صد و بیست درعه
عرضاً از دیبای بهت تا بازار برای فناء خانقاه معالی
وقف کرده شد -

سواى آن از طرف شرقى مقدار پین سی صد

پشت درعه در طول و یک صد درعه در عرض برای
 جمعیت مردم و ستور و دواب گذاشته شد چنانچه تا
 رسیدن این فقیر قلیل البصاعت بے احاطه و دیوار
 بود چون این فقیر با جمعی از سادات در یلده کشمیر در
 وقت پادشاه دین پناه سلطان سکندر شاه ^{۱۰۵۴} رسید
 حسب خواهش و التماس سلطان مذکور این داعی سلیمان
 را خواستی و خدمه آن سعادت مند به اعزاز و تکریم بدان
 بقعه رسانیده سلطان امارت نشان بر صفت که والد
 بزرگوار حسب فرموده جدا عالی مقدار بنا نموده بود خانقاهی
 قایم ساخت و برای آن وقف خاص کرده موضع و چمن
 از پرگنه شاوره و قریه لونه و فی از پرگنه ماترند و
 قصبه ترال از پرگنه اولرنا متمکنان و مجاوران خانقاه معالی
 محفوظ و محفوظ شوند و بدین بقعه شریفه و برین قریات
 مذکوره متولی گردانیده برادر ارشد و امجد مولینا
 محمد سعید تادین بقعه متصرف باشند از احوال عمال و
 ساکنان و مسافران با خبر باشند -

و از وقفیات مذکورین هر سال بموازی یک هزار
 و دویست خردار شالی و ده هزار جیتل بوجه خرج خود
 بگیرد - باقی آن چه نوشته شده است در طومار و فرمان
 سلاطین آن جزئیات را عمل کند - و در صلاح و

و قار متمکنان خانقاه نیک مشغول باشد و از برای
نیک مطبخ خانقاه دو صد مرد دیوانی نیز وقف کرده
شد و ملک دیوی گنائی ناظر احوال و مشرف اعمال
مولینا محمد سعید گردانیده شدند و در جزئیات امور
اوقاف حاضر و ناظر باشد مخلصاً فقط.

بعد از آن دہات وقفیہ حسین چک بنا بر تعصب ضبط نمود سید علی کہ از
بنی اعمام جناب بیاد ت بود با جمعی کثیر در پیش گاہ اکبر جلال الدین برای استغاثہ
عزم نمود بہ شنیدن آن حسین شاہ را وحشت شدہ دہات مذکورہ بہ جانب خانقاہ
بدستور گذاشت و عالم گیر نصفہ آن ضبط کردہ مبلغ نہ ہزار روپیہ خادمان شش لقمہ
راسال بہ سال از خزینہ عامرہ مقرر نمود و در عمل سنگان لاہور تمام ضبط شد
و در عہد راجہ زمیر سنگھ سید یعقوب خان سفیر یار کند کہ از احقاد حضرت امیر
بود سند سکندر شاہ در پیش برٹش گورنمنٹ گذرانید۔ از گورنمنٹ عالیہ عوض جاگیر دہات
مذکورہ دو ازدہ ہزار روپیہ چہرہ شاہی از قلمرو کشمیر بنام او پیش مقرر کردند و خادمان
خانقاہ از فواید آن محروم شدند و در عہد سلطان حسن شاہ ۵۸۵ھ در محلہ علاو الدین پورہ

۵۵ھ ۷۷ — ۹۷۱ھ (۱۵۶۹ — ۱۵۶۳) :

۵۶ھ در صوبہ داری سیف خان ۱۰۷۹ — ۱۰۷۶ھ (۱۶۶۸ — ۱۶۶۵) - و آنکہ ملا سعد اللہ

صاحب "باغ سلیمان" نوشتہ است :-

"حاصل ہر سہ از وفاداری بود تا عہد سیف خان جاری
صاحب صوبہ چون شد آن مردود نصف اوقاف صرف خاص نمود"
ظاہراً ضعیف است "باغ سلیمان" ص ۴۵ نسخہ قلمی محکمہ ریسرچ حکومت کشمیر

۵۷ھ ۸۹۳ — ۸۸۰ھ (۱۴۸۴ — ۱۴۷۵) :

آتش مشتعل شده خانقاه معطله هم بسوخت سلطان مذکور بر تعمیر آن کمر همت بسته و اطراف آن که خانه های مردم داشت خرابه دخیل صحن خانقاه نموده بدستور سابقه یک طبقی افراشت قاضی حمید الدین پدر قاضی ابراهیم مؤرخ را تولیت خانقاه تفویض نمود. (مسجد ائمه علی القنوی) تاریخ است. ۱۰۵۸

و در زمان سلطان محمد شاه میر شمس عراقی دار کشمیر شده در محله جدی بل خانقاه دو طبقه احداث نمود. غازی خان و موسی بیبه و کاجی چاک که دار المہام سلطنت بودند مرید خود گردانیده ہر سہ کس را تخریک نمود کہ خانقاه معطله یک آشیانہ است ویران کردہ دو آشیانہ باید ساخت. غرضش این بود کہ بعد ویرانی باز در تعمیر آن توقف بکناند و راہ تعمیر مجدد نہ دہد تا خانقاه او کہ در جدی بل ساخته است مرجع شود چون ہر سہ کس دار المہام سلطنت بودند معقول محمد شاه کردہ خانقاه را بہ ہم زدند و قریب دو سال در تجدید تعمیر آن بہ ترغیب میر شمس توقف ورزیدند تا آنکہ خواہر کاجی چاک کہ زوجہ محمد شاه بود و صالحہ ماجی نام داشت و از مریدان بابا اسماعیل بود بہ غیرت آندہ کہنہ آلات جہینہ خود را فروخت نمودہ سہ ہزار روپیہ و شصت ہزار تنگہ رایج آن وقت صرف تعمیر خانقاه نمودہ دو آشیانہ افراشت و بہ کمال ہوس و اخلاص در تزئین و ترتیب آن پرداخت. بعد اتمام آن یک ہزار و دو صد کرتہ پیمو

۱۰۵۸ھ ۸۸۵ھ (۶۱۴۸۰) ۶۱

۱۰۵۹ھ واقعات کشمیر ص ۶۷

۱۰۶۰ھ متوفی ۹۴۴ھ (۶۱۵۳۷) ۶۲

۱۰۶۱ھ و در میر شمس الدین عراقی در عہد محمد شاه بار دوم بود. بقول خواجہ محمد اعظم دیدہ مری قدوم اول آنجناب در کشمیر بعہد حسن شاه پدر محمد شاه بہ تقریب سفارت از طرف سلطان حسین خان والی خراسان واقع شد (واقعات کشمیر ص ۷۵) ۶۳

زمینه گیری که معمول این دیار است به کارکنان و معماران و پنج هزار کله پوش
 پیو به مزدوران انعام داد و از مردم شهر ده هزار کس را ضیافت طعام بخشید و روز
 گذاشتن کلس کنکره بام وقف نامه به مهر محمد شاه درست کرده تولیت آن را به نام
 سید محمد بن سید علی تفویض نمود. تاریخ انعام آن آیه کریمه ^{۱۰۶۲هـ} ^{۱۰۶۳هـ} ^{۱۰۶۴هـ}
 ۱ منّا بر لوح دروازه منقش فرمود.

و در سال ^{۱۰۶۴هـ} ^{۱۰۶۵هـ} روز پنجشنبه بوقت چاشت خانقاه مذکور بغیر ادراک سبب
 از سقف بالا سوختن گرفت که تا دوپهر روز با خاک یکسان شد و خادمان درگاه همگی
 فرصت کشیدن تبرکات یافته بودند. آتش بجای تاریخ آن واقعه گفته اند. ابوالبرکات ^{۱۰۶۶هـ}
 در سال ^{۱۰۶۶هـ} بر تجدید تعمیر آن کوشش فراوان بکار برده از کرده سابقه بمناسبت و
 رفعت آباد نمود. و در اطراف آن حجره و میان آن چهارستون متین بلند افراشت.
 (کعبه البرکات) تاریخ است. بعد آن میر هزار در آیام حکومت خود او را دفتیه برالواح
 دیوارهای اندرونی خانقاه به خط نسخ مطلقاً تا حال زیب صفر روزگار گذاشت.
 و در سال ^{۱۰۶۸هـ} ^{۱۰۶۹هـ} ^{۱۰۷۰هـ} ^{۱۰۷۱هـ} ^{۱۰۷۲هـ} ^{۱۰۷۳هـ} ^{۱۰۷۴هـ} ^{۱۰۷۵هـ} ^{۱۰۷۶هـ} ^{۱۰۷۷هـ} ^{۱۰۷۸هـ} ^{۱۰۷۹هـ} ^{۱۰۸۰هـ} ^{۱۰۸۱هـ} ^{۱۰۸۲هـ} ^{۱۰۸۳هـ} ^{۱۰۸۴هـ} ^{۱۰۸۵هـ} ^{۱۰۸۶هـ} ^{۱۰۸۷هـ} ^{۱۰۸۸هـ} ^{۱۰۸۹هـ} ^{۱۰۹۰هـ} ^{۱۰۹۱هـ} ^{۱۰۹۲هـ} ^{۱۰۹۳هـ} ^{۱۰۹۴هـ} ^{۱۰۹۵هـ} ^{۱۰۹۶هـ} ^{۱۰۹۷هـ} ^{۱۰۹۸هـ} ^{۱۰۹۹هـ} ^{۱۱۰۰هـ} ^{۱۱۰۱هـ} ^{۱۱۰۲هـ} ^{۱۱۰۳هـ} ^{۱۱۰۴هـ} ^{۱۱۰۵هـ} ^{۱۱۰۶هـ} ^{۱۱۰۷هـ} ^{۱۱۰۸هـ} ^{۱۱۰۹هـ} ^{۱۱۱۰هـ} ^{۱۱۱۱هـ} ^{۱۱۱۲هـ} ^{۱۱۱۳هـ} ^{۱۱۱۴هـ} ^{۱۱۱۵هـ} ^{۱۱۱۶هـ} ^{۱۱۱۷هـ} ^{۱۱۱۸هـ} ^{۱۱۱۹هـ} ^{۱۱۲۰هـ} ^{۱۱۲۱هـ} ^{۱۱۲۲هـ} ^{۱۱۲۳هـ} ^{۱۱۲۴هـ} ^{۱۱۲۵هـ} ^{۱۱۲۶هـ} ^{۱۱۲۷هـ} ^{۱۱۲۸هـ} ^{۱۱۲۹هـ} ^{۱۱۳۰هـ} ^{۱۱۳۱هـ} ^{۱۱۳۲هـ} ^{۱۱۳۳هـ} ^{۱۱۳۴هـ} ^{۱۱۳۵هـ} ^{۱۱۳۶هـ} ^{۱۱۳۷هـ} ^{۱۱۳۸هـ} ^{۱۱۳۹هـ} ^{۱۱۴۰هـ} ^{۱۱۴۱هـ} ^{۱۱۴۲هـ} ^{۱۱۴۳هـ} ^{۱۱۴۴هـ} ^{۱۱۴۵هـ} ^{۱۱۴۶هـ} ^{۱۱۴۷هـ} ^{۱۱۴۸هـ} ^{۱۱۴۹هـ} ^{۱۱۵۰هـ} ^{۱۱۵۱هـ} ^{۱۱۵۲هـ} ^{۱۱۵۳هـ} ^{۱۱۵۴هـ} ^{۱۱۵۵هـ} ^{۱۱۵۶هـ} ^{۱۱۵۷هـ} ^{۱۱۵۸هـ} ^{۱۱۵۹هـ} ^{۱۱۶۰هـ} ^{۱۱۶۱هـ} ^{۱۱۶۲هـ} ^{۱۱۶۳هـ} ^{۱۱۶۴هـ} ^{۱۱۶۵هـ} ^{۱۱۶۶هـ} ^{۱۱۶۷هـ} ^{۱۱۶۸هـ} ^{۱۱۶۹هـ} ^{۱۱۷۰هـ} ^{۱۱۷۱هـ} ^{۱۱۷۲هـ} ^{۱۱۷۳هـ} ^{۱۱۷۴هـ} ^{۱۱۷۵هـ} ^{۱۱۷۶هـ} ^{۱۱۷۷هـ} ^{۱۱۷۸هـ} ^{۱۱۷۹هـ} ^{۱۱۸۰هـ} ^{۱۱۸۱هـ} ^{۱۱۸۲هـ} ^{۱۱۸۳هـ} ^{۱۱۸۴هـ} ^{۱۱۸۵هـ} ^{۱۱۸۶هـ} ^{۱۱۸۷هـ} ^{۱۱۸۸هـ} ^{۱۱۸۹هـ} ^{۱۱۹۰هـ} ^{۱۱۹۱هـ} ^{۱۱۹۲هـ} ^{۱۱۹۳هـ} ^{۱۱۹۴هـ} ^{۱۱۹۵هـ} ^{۱۱۹۶هـ} ^{۱۱۹۷هـ} ^{۱۱۹۸هـ} ^{۱۱۹۹هـ} ^{۱۲۰۰هـ} ^{۱۲۰۱هـ} ^{۱۲۰۲هـ} ^{۱۲۰۳هـ} ^{۱۲۰۴هـ} ^{۱۲۰۵هـ} ^{۱۲۰۶هـ} ^{۱۲۰۷هـ} ^{۱۲۰۸هـ} ^{۱۲۰۹هـ} ^{۱۲۱۰هـ} ^{۱۲۱۱هـ} ^{۱۲۱۲هـ} ^{۱۲۱۳هـ} ^{۱۲۱۴هـ} ^{۱۲۱۵هـ} ^{۱۲۱۶هـ} ^{۱۲۱۷هـ} ^{۱۲۱۸هـ} ^{۱۲۱۹هـ} ^{۱۲۲۰هـ} ^{۱۲۲۱هـ} ^{۱۲۲۲هـ} ^{۱۲۲۳هـ} ^{۱۲۲۴هـ} ^{۱۲۲۵هـ} ^{۱۲۲۶هـ} ^{۱۲۲۷هـ} ^{۱۲۲۸هـ} ^{۱۲۲۹هـ} ^{۱۲۳۰هـ} ^{۱۲۳۱هـ} ^{۱۲۳۲هـ} ^{۱۲۳۳هـ} ^{۱۲۳۴هـ} ^{۱۲۳۵هـ} ^{۱۲۳۶هـ} ^{۱۲۳۷هـ} ^{۱۲۳۸هـ} ^{۱۲۳۹هـ} ^{۱۲۴۰هـ} ^{۱۲۴۱هـ} ^{۱۲۴۲هـ} ^{۱۲۴۳هـ} ^{۱۲۴۴هـ} ^{۱۲۴۵هـ} ^{۱۲۴۶هـ} ^{۱۲۴۷هـ} ^{۱۲۴۸هـ} ^{۱۲۴۹هـ} ^{۱۲۵۰هـ} ^{۱۲۵۱هـ} ^{۱۲۵۲هـ} ^{۱۲۵۳هـ} ^{۱۲۵۴هـ} ^{۱۲۵۵هـ} ^{۱۲۵۶هـ} ^{۱۲۵۷هـ} ^{۱۲۵۸هـ} ^{۱۲۵۹هـ} ^{۱۲۶۰هـ} ^{۱۲۶۱هـ} ^{۱۲۶۲هـ} ^{۱۲۶۳هـ} ^{۱۲۶۴هـ} ^{۱۲۶۵هـ} ^{۱۲۶۶هـ} ^{۱۲۶۷هـ} ^{۱۲۶۸هـ} ^{۱۲۶۹هـ} ^{۱۲۷۰هـ} ^{۱۲۷۱هـ} ^{۱۲۷۲هـ} ^{۱۲۷۳هـ} ^{۱۲۷۴هـ} ^{۱۲۷۵هـ} ^{۱۲۷۶هـ} ^{۱۲۷۷هـ} ^{۱۲۷۸هـ} ^{۱۲۷۹هـ} ^{۱۲۸۰هـ} ^{۱۲۸۱هـ} ^{۱۲۸۲هـ} ^{۱۲۸۳هـ} ^{۱۲۸۴هـ} ^{۱۲۸۵هـ} ^{۱۲۸۶هـ} ^{۱۲۸۷هـ} ^{۱۲۸۸هـ} ^{۱۲۸۹هـ} ^{۱۲۹۰هـ} ^{۱۲۹۱هـ} ^{۱۲۹۲هـ} ^{۱۲۹۳هـ} ^{۱۲۹۴هـ} ^{۱۲۹۵هـ} ^{۱۲۹۶هـ} ^{۱۲۹۷هـ} ^{۱۲۹۸هـ} ^{۱۲۹۹هـ} ^{۱۳۰۰هـ} ^{۱۳۰۱هـ} ^{۱۳۰۲هـ} ^{۱۳۰۳هـ} ^{۱۳۰۴هـ} ^{۱۳۰۵هـ} ^{۱۳۰۶هـ} ^{۱۳۰۷هـ} ^{۱۳۰۸هـ} ^{۱۳۰۹هـ} ^{۱۳۱۰هـ} ^{۱۳۱۱هـ} ^{۱۳۱۲هـ} ^{۱۳۱۳هـ} ^{۱۳۱۴هـ} ^{۱۳۱۵هـ} ^{۱۳۱۶هـ} ^{۱۳۱۷هـ} ^{۱۳۱۸هـ} ^{۱۳۱۹هـ} ^{۱۳۲۰هـ} ^{۱۳۲۱هـ} ^{۱۳۲۲هـ} ^{۱۳۲۳هـ} ^{۱۳۲۴هـ} ^{۱۳۲۵هـ} ^{۱۳۲۶هـ} ^{۱۳۲۷هـ} ^{۱۳۲۸هـ} ^{۱۳۲۹هـ} ^{۱۳۳۰هـ} ^{۱۳۳۱هـ} ^{۱۳۳۲هـ} ^{۱۳۳۳هـ} ^{۱۳۳۴هـ} ^{۱۳۳۵هـ} ^{۱۳۳۶هـ} ^{۱۳۳۷هـ} ^{۱۳۳۸هـ} ^{۱۳۳۹هـ} ^{۱۳۴۰هـ} ^{۱۳۴۱هـ} ^{۱۳۴۲هـ} ^{۱۳۴۳هـ} ^{۱۳۴۴هـ} ^{۱۳۴۵هـ} ^{۱۳۴۶هـ} ^{۱۳۴۷هـ} ^{۱۳۴۸هـ} ^{۱۳۴۹هـ} ^{۱۳۵۰هـ} ^{۱۳۵۱هـ} ^{۱۳۵۲هـ} ^{۱۳۵۳هـ} ^{۱۳۵۴هـ} ^{۱۳۵۵هـ} ^{۱۳۵۶هـ} ^{۱۳۵۷هـ} ^{۱۳۵۸هـ} ^{۱۳۵۹هـ} ^{۱۳۶۰هـ} ^{۱۳۶۱هـ} ^{۱۳۶۲هـ} ^{۱۳۶۳هـ} ^{۱۳۶۴هـ} ^{۱۳۶۵هـ} ^{۱۳۶۶هـ} ^{۱۳۶۷هـ} ^{۱۳۶۸هـ} ^{۱۳۶۹هـ} ^{۱۳۷۰هـ} ^{۱۳۷۱هـ} ^{۱۳۷۲هـ} ^{۱۳۷۳هـ} ^{۱۳۷۴هـ} ^{۱۳۷۵هـ} ^{۱۳۷۶هـ} ^{۱۳۷۷هـ} ^{۱۳۷۸هـ} ^{۱۳۷۹هـ} ^{۱۳۸۰هـ} ^{۱۳۸۱هـ} ^{۱۳۸۲هـ} ^{۱۳۸۳هـ} ^{۱۳۸۴هـ} ^{۱۳۸۵هـ} ^{۱۳۸۶هـ} ^{۱۳۸۷هـ} ^{۱۳۸۸هـ} ^{۱۳۸۹هـ} ^{۱۳۹۰هـ} ^{۱۳۹۱هـ} ^{۱۳۹۲هـ} ^{۱۳۹۳هـ} ^{۱۳۹۴هـ} ^{۱۳۹۵هـ} ^{۱۳۹۶هـ} ^{۱۳۹۷هـ} ^{۱۳۹۸هـ} ^{۱۳۹۹هـ} ^{۱۴۰۰هـ} ^{۱۴۰۱هـ} ^{۱۴۰۲هـ} ^{۱۴۰۳هـ} ^{۱۴۰۴هـ} ^{۱۴۰۵هـ} ^{۱۴۰۶هـ} ^{۱۴۰۷هـ} ^{۱۴۰۸هـ} ^{۱۴۰۹هـ} ^{۱۴۱۰هـ} ^{۱۴۱۱هـ} ^{۱۴۱۲هـ} ^{۱۴۱۳هـ} ^{۱۴۱۴هـ} ^{۱۴۱۵هـ} ^{۱۴۱۶هـ} ^{۱۴۱۷هـ} ^{۱۴۱۸هـ} ^{۱۴۱۹هـ} ^{۱۴۲۰هـ} ^{۱۴۲۱هـ} ^{۱۴۲۲هـ} ^{۱۴۲۳هـ} ^{۱۴۲۴هـ} ^{۱۴۲۵هـ} ^{۱۴۲۶هـ} ^{۱۴۲۷هـ} ^{۱۴۲۸هـ} ^{۱۴۲۹هـ} ^{۱۴۳۰هـ} ^{۱۴۳۱هـ} ^{۱۴۳۲هـ} ^{۱۴۳۳هـ} ^{۱۴۳۴هـ} ^{۱۴۳۵هـ} ^{۱۴۳۶هـ} ^{۱۴۳۷هـ} ^{۱۴۳۸هـ} ^{۱۴۳۹هـ} ^{۱۴۴۰هـ} ^{۱۴۴۱هـ} ^{۱۴۴۲هـ} ^{۱۴۴۳هـ} ^{۱۴۴۴هـ} ^{۱۴۴۵هـ} ^{۱۴۴۶هـ} ^{۱۴۴۷هـ} ^{۱۴۴۸هـ} ^{۱۴۴۹هـ} ^{۱۴۵۰هـ} ^{۱۴۵۱هـ} ^{۱۴۵۲هـ} ^{۱۴۵۳هـ} ^{۱۴۵۴هـ} ^{۱۴۵۵هـ} ^{۱۴۵۶هـ} ^{۱۴۵۷هـ} ^{۱۴۵۸هـ} ^{۱۴۵۹هـ} ^{۱۴۶۰هـ} ^{۱۴۶۱هـ} ^{۱۴۶۲هـ} ^{۱۴۶۳هـ} ^{۱۴۶۴هـ} ^{۱۴۶۵هـ} ^{۱۴۶۶هـ} ^{۱۴۶۷هـ} ^{۱۴۶۸هـ} ^{۱۴۶۹هـ} ^{۱۴۷۰هـ} ^{۱۴۷۱هـ} ^{۱۴۷۲هـ} ^{۱۴۷۳هـ} ^{۱۴۷۴هـ} ^{۱۴۷۵هـ} ^{۱۴۷۶هـ} ^{۱۴۷۷هـ} ^{۱۴۷۸هـ} ^{۱۴۷۹هـ} ^{۱۴۸۰هـ} ^{۱۴۸۱هـ} ^{۱۴۸۲هـ} ^{۱۴۸۳هـ} ^{۱۴۸۴هـ} ^{۱۴۸۵هـ} ^{۱۴۸۶هـ} ^{۱۴۸۷هـ} ^{۱۴۸۸هـ} ^{۱۴۸۹هـ} ^{۱۴۹۰هـ} ^{۱۴۹۱هـ} ^{۱۴۹۲هـ} ^{۱۴۹۳هـ} ^{۱۴۹۴هـ} ^{۱۴۹۵هـ} ^{۱۴۹۶هـ} ^{۱۴۹۷هـ} ^{۱۴۹۸هـ} ^{۱۴۹۹هـ} ^{۱۵۰۰هـ} ^{۱۵۰۱هـ} ^{۱۵۰۲هـ} ^{۱۵۰۳هـ} ^{۱۵۰۴هـ} ^{۱۵۰۵هـ} ^{۱۵۰۶هـ} ^{۱۵۰۷هـ} ^{۱۵۰۸هـ} ^{۱۵۰۹هـ} ^{۱۵۱۰هـ} ^{۱۵۱۱هـ} ^{۱۵۱۲هـ} ^{۱۵۱۳هـ} ^{۱۵۱۴هـ} ^{۱۵۱۵هـ} ^{۱۵۱۶هـ} ^{۱۵۱۷هـ} ^{۱۵۱۸هـ} ^{۱۵۱۹هـ} ^{۱۵۲۰هـ} ^{۱۵۲۱هـ} ^{۱۵۲۲هـ} ^{۱۵۲۳هـ} ^{۱۵۲۴هـ} ^{۱۵۲۵هـ} ^{۱۵۲۶هـ} ^{۱۵۲۷هـ} ^{۱۵۲۸هـ} ^{۱۵۲۹هـ} ^{۱۵۳۰هـ} ^{۱۵۳۱هـ} ^{۱۵۳۲هـ} ^{۱۵۳۳هـ} ^{۱۵۳۴هـ} ^{۱۵۳۵هـ} ^{۱۵۳۶هـ} ^{۱۵۳۷هـ} ^{۱۵۳۸هـ} ^{۱۵۳۹هـ} ^{۱۵۴۰هـ} ^{۱۵۴۱هـ} ^{۱۵۴۲هـ} ^{۱۵۴۳هـ} ^{۱۵۴۴هـ} ^{۱۵۴۵هـ} ^{۱۵۴۶هـ} ^{۱۵۴۷هـ} ^{۱۵۴۸هـ} ^{۱۵۴۹هـ} ^{۱۵۵۰هـ} ^{۱۵۵۱هـ} ^{۱۵۵۲هـ} ^{۱۵۵۳هـ} ^{۱۵۵۴هـ} ^{۱۵۵۵هـ} ^{۱۵۵۶هـ} ^{۱۵۵۷هـ} ^{۱۵۵۸هـ} ^{۱۵۵۹هـ} ^{۱۵۶۰هـ} ^{۱۵۶۱هـ} ^{۱۵۶۲هـ} ^{۱۵۶۳هـ} ^{۱۵۶۴هـ} ^{۱۵۶۵هـ} ^{۱۵۶۶هـ} ^{۱۵۶۷هـ} ^{۱۵۶۸هـ} ^{۱۵۶۹هـ} ^{۱۵۷۰هـ} ^{۱۵۷۱هـ} ^{۱۵۷۲هـ} ^{۱۵۷۳هـ} ^{۱۵۷۴هـ} ^{۱۵۷۵هـ} ^{۱۵۷۶هـ} ^{۱۵۷۷هـ} ^{۱۵۷۸هـ} ^{۱۵۷۹هـ} ^{۱۵۸۰هـ} ^{۱۵۸۱هـ} ^{۱۵۸۲هـ} ^{۱۵۸۳هـ} ^{۱۵۸۴هـ} ^{۱۵۸۵هـ} ^{۱۵۸۶هـ} ^{۱۵۸۷هـ} ^{۱۵۸۸هـ} ^{۱۵۸۹هـ} ^{۱۵۹۰هـ} ^{۱۵۹۱هـ} ^{۱۵۹۲هـ} ^{۱۵۹۳هـ} ^{۱۵۹۴هـ} ^{۱۵۹۵هـ} ^{۱۵۹۶هـ} ^{۱۵۹۷هـ} ^{۱۵۹۸هـ} ^{۱۵۹۹هـ} ^{۱۶۰۰هـ} ^{۱۶۰۱هـ} ^{۱۶۰۲هـ} ^{۱۶۰۳هـ} ^{۱۶۰۴هـ} ^{۱۶۰۵هـ} ^{۱۶۰۶هـ} ^{۱۶۰۷هـ} ^{۱۶۰۸هـ} ^{۱۶۰۹هـ} ^{۱۶۱۰هـ} ^{۱۶۱۱هـ} ^{۱۶۱۲هـ} ^{۱۶۱۳هـ} ^{۱۶۱۴هـ} ^{۱۶۱۵هـ} ^{۱۶۱۶هـ} ^{۱۶۱۷هـ} ^{۱۶۱۸هـ} ^{۱۶۱۹هـ} ^{۱۶۲۰هـ} ^{۱۶۲۱هـ} ^{۱۶۲۲هـ} ^{۱۶۲۳هـ} ^{۱۶۲۴هـ} ^{۱۶۲۵هـ} ^{۱۶۲۶هـ} ^{۱۶۲۷هـ} ^{۱۶۲۸هـ} ^{۱۶۲۹هـ} ^{۱۶۳۰هـ} ^{۱۶۳۱هـ} ^{۱۶۳۲هـ} ^{۱۶۳۳هـ} ^{۱۶۳۴هـ} ^{۱۶۳۵هـ} ^{۱۶۳۶هـ} ^{۱۶۳۷هـ} ^{۱۶۳۸هـ} ^{۱۶۳۹هـ} ^{۱۶۴۰هـ} ^{۱۶۴۱هـ} ^{۱۶۴۲هـ} ^{۱۶۴۳هـ} ^{۱۶۴۴هـ} ^{۱۶۴۵هـ} ^{۱۶۴۶هـ} ^{۱۶۴۷هـ} ^{۱۶۴۸هـ} ^{۱۶۴۹هـ} ^{۱۶۵۰هـ} ^{۱۶۵۱هـ} ^{۱۶۵۲هـ} ^{۱۶۵۳هـ} ^{۱۶۵۴هـ} ^{۱۶۵۵هـ} ^{۱۶۵۶هـ} ^{۱۶۵۷هـ} ^{۱۶۵۸هـ} ^{۱۶۵۹هـ} ^{۱۶۶۰هـ} ^{۱۶۶۱هـ} ^{۱۶۶۲هـ} ^{۱۶۶۳هـ} ^{۱۶۶۴هـ} ^{۱۶۶۵هـ} ^{۱۶۶۶هـ} ^{۱۶۶۷هـ} ^{۱۶۶۸هـ} ^{۱۶۶۹هـ} ^{۱۶۷۰هـ} ^{۱۶۷۱هـ} ^{۱۶۷۲هـ} ^{۱۶۷۳هـ} ^{۱۶۷۴هـ} ^{۱۶۷۵هـ} ^{۱۶۷۶هـ} ^{۱۶۷۷هـ} ^{۱۶۷۸هـ} ^{۱۶۷۹هـ} ^{۱۶۸۰هـ} ^{۱۶۸۱هـ} ^{۱۶۸۲هـ} ^{۱۶۸۳هـ} ^{۱۶۸۴هـ} ^{۱۶۸۵هـ} ^{۱۶۸۶هـ} ^{۱۶۸۷هـ} ^{۱۶۸۸هـ} ^{۱۶۸۹هـ} ^{۱۶۹۰هـ} ^{۱۶۹۱هـ} ^{۱۶۹۲هـ} ^{۱۶۹۳هـ} ^{۱۶۹۴هـ} ^{۱۶۹۵هـ} ^{۱۶۹۶هـ} ^{۱۶۹۷هـ} ^{۱۶۹۸هـ} ^{۱۶۹۹هـ} ^{۱۷۰۰هـ} ^{۱۷۰۱هـ} ^{۱۷۰۲هـ} ^{۱۷۰۳هـ} ^{۱۷۰۴هـ} ^{۱۷۰۵هـ} ^{۱۷۰۶هـ} ^{۱۷۰۷هـ} ^{۱۷۰۸هـ} ^{۱۷۰۹هـ} ^{۱۷۱۰هـ} ^{۱۷۱۱هـ} ^{۱۷۱۲هـ} ^{۱۷۱۳هـ} ^{۱۷۱۴هـ} ^{۱۷۱۵هـ} ^{۱۷۱۶هـ} ^{۱۷۱۷هـ} ^{۱۷۱۸هـ} ^{۱۷۱۹هـ} ^{۱۷۲۰هـ} ^{۱۷۲۱هـ} ^{۱۷۲۲هـ} ^{۱۷۲۳هـ} ^{۱۷۲۴هـ} ^{۱۷۲۵هـ} ^{۱۷۲۶هـ} ^{۱۷۲۷هـ} ^{۱۷۲۸هـ} ^{۱۷۲۹هـ} ^{۱۷۳۰هـ} ^{۱۷۳۱هـ} ^{۱۷۳۲هـ} ^{۱۷۳۳هـ} ^{۱۷۳۴هـ} ^{۱۷۳۵هـ} ^{۱۷۳۶هـ} ^{۱۷۳۷هـ} ^{۱۷۳۸هـ} ^{۱۷۳۹هـ} ^{۱۷۴۰هـ} ^{۱۷۴۱هـ} ^{۱۷۴۲هـ} ^{۱۷۴۳هـ} ^{۱۷۴۴هـ} ^{۱۷۴۵هـ} ^{۱۷۴۶هـ} ^{۱۷۴۷هـ} ^{۱۷۴۸هـ} ^{۱۷۴۹هـ} ^{۱۷۵۰هـ} ^{۱۷۵۱هـ} ^{۱۷۵۲هـ} ^{۱۷۵۳هـ} ^{۱۷۵۴هـ} ^{۱۷۵۵هـ} ^{۱۷۵۶هـ} ^{۱۷۵۷هـ} ^{۱۷۵۸هـ} ^{۱۷۵۹هـ} ^{۱۷۶۰هـ} ^{۱۷۶۱هـ} ^{۱۷۶۲هـ} ^{۱۷۶۳هـ} ^{۱۷۶۴هـ} ^{۱۷۶۵هـ} ^{۱۷۶۶هـ} ^{۱۷۶۷هـ} ^{۱۷۶۸هـ} ^{۱۷۶۹هـ} ^{۱۷۷۰هـ} ^{۱۷۷۱هـ} ^{۱۷۷۲هـ} ^{۱۷۷۳هـ} ^{۱۷۷۴هـ} ^{۱۷۷۵هـ} ^{۱۷۷۶هـ} ^{۱۷۷۷هـ} ^{۱۷۷۸هـ} ^{۱۷۷۹هـ} ^{۱۷۸۰هـ} ^{۱۷۸۱هـ} ^{۱۷۸۲هـ} ^{۱۷۸۳هـ} ^{۱۷۸۴هـ} ^{۱۷۸۵هـ} ^{۱۷۸۶هـ} ^{۱۷۸۷هـ} ^{۱۷۸۸هـ} ^{۱۷۸۹هـ} ^{۱۷۹۰هـ} ^{۱۷۹۱هـ} ^{۱۷۹۲هـ} ^{۱۷۹۳هـ} ^{۱۷۹۴هـ} ^{۱۷۹۵هـ} ^{۱۷۹۶هـ} ^{۱۷۹۷هـ} ^{۱۷۹۸هـ} ^{۱۷۹۹هـ} ^{۱۸۰۰هـ} ^{۱۸۰۱هـ} ^{۱۸۰۲هـ} ^{۱۸۰۳هـ}

به کمال مشقت باز افراشتند و تا حال خادمان درگاه اکثر اوقات بام خانقاه را
 مرمت افزودند و در سنه ۱۰۴۰^{هـ} ابوالحسن اللہ خان دکانه به اهتمام دیوان لچمن داس
 یک هزار روپیہ خرج کرده سلطان خانہ را تختہ فرش کنانید۔
 خانقاه والا۔ در موضع وچی پرگنہ شاورہ در سنه ۱۰۴۳^{هـ} حضرت میر محمد ہمدانی
 آباد ساخت۔

خانقاه اعلیٰ۔ در موضع نرال پرگنہ اولر در سنه ۱۰۴۳^{هـ} میر محمد ہمدانی دو
 آشیانہ دار آباد ساخت۔

خانقاه کبروی۔ در موضع مٹن بر چشمہ چھ بون سلطان سکندر به تجویز
 میر محمد ہمدانی معمور کردہ در صحن آن باغ و گلزار بکمال نہایت آراستہ بود مالیہ موضع
 مٹن برای اخراجات خادمان خانقاه وقف نمود۔ شاہان مغلیہ خانقاه مذکورہ بجای
 دیگر برداشتہ بر سر چشمہ به اهتمام آصف جاہ خان باغ شاہی و عمارات عالیہ
 افراشتند۔^{۱۰۴۵}

مسجد جامع۔ در محلہ سکندر پور از عہد راجہ پرور سین بہت خانہ مسیحی
 به ہاشری بکمال متانت و رفعت با حجار مجلا و قبہ مطلقا گردون سا شدہ بود۔ در
 سنہ ۱۰۳۸^{هـ} سلطان سکندر بر انہدام آن کمر بستہ نزدیک آن به حکم حضرت میر محمد
 ہمدانی قدس سرہ بنای مسجد جامع نمود و در تعمیر آن بہ دل و جان ہوس فراوان

۱۰۴۰^{هـ} ۶۱۸۸۶ : ۱۰۴۱^{هـ} بنا بر انکشاف ڈاکٹر صوفی (کشیر جلد دوم ص ۷۲۹) خواجہ

ناظم الدین وزیر اعظم کنونی پاکستان از خاندان ہمیں نواب حسن اللہ خان است :

۱۰۴۲^{هـ} ناظم کشیر از ابتداء ۶۱۸۸۴ لغایت ۶۱۸۸۶ = (۱۹۴۱ ب - ۱۹۴۳ ب) - دیوان

منزل برائے ربط و ضبط در تقسیم شالی "به زمانہ فخط شہرت بزرگ حاصل کرد :

۱۰۴۳^{هـ} واقعات کشیر ص ۲۳ :

۱۰۴۳^{هـ} ۶۱۳۹۸ :

بکار برده سی صد و هفتاد و دو ستون کتان ازان جمله سی و دو ستون که ارتفاع
آن سی درعه و ضخامت چهار درعه بود در چهار طاق آن نصب نمود و خواجہ صدرالدین
خراسانی و سید محمد لورستانی که در فن گلکاری دستہ عجیب و مهارتے نجیب داشتند
بکار گزینی و ستاری در عرض سه سال با تمام رسانیدند - و چهار کنج شمالی غربی هر روز
بهد کرده بر می داشتند باز همی شست پس سید محمد لورستانی بدست خود بند و بست
پونہ و شست نموده استحکام آن فرموده و هر دو بزرگوار بغیر اجرت کار می کردند
پاره ازال خالص خود در آن صرف نمودند - ازین جهت مردمان گمان بردند که گنجی
یافته اند - محققان طول و عرض سجد از هر سو یک صد و بیست درعه مربع یافته
اند - مسجد جامع کشمیری ^{۱۰۴۵} - تاریخ است ^{۱۰۴۶} -

و در عهد سلطان حسن شاه ^{۸۸۵} آتش عظیم واقع شده مسجد جامع
با انکلیه بسوخت و حسن شاه به آراستگی تمام بهتر از سابقه در عرض سه سال و دو ماه
مرتب کرده سلطان خانه را از نقاشان اسناد کار نقش و نگار بسیار و کتابه دیوار
بکار برد که در اقبالیم دیگر مثل این کم تر بود - (مسیح علی التوفی) ^{۱۰۴۵}
تاریخ است - در آن ایام سلطان حسن شاه از دنیا نقل کرده مسجد جامع را سقف
و دیوار دو جانب با تمام ماند - ملک ابراهیم ماگرے که الاسر داران آن وقت بود
بقیہ در ^{۹۹} درست نمود - بعد آن قاضی موسی شهبید در زمان حکومت یعقوب خان
چاک سقف و بام مسجد را مرمت نمود -

^{۱۰۴۵} ه ۸۰۱ مطابق ۱۳۹۸ ۶۱

^{۱۰۴۶} ه واقعات کشمیر ص ۴۳۳

^{۱۰۴۷} ه ابنه ۶۷ ۵۸۵ ه (۶۱۳۸۰) ۱۰۴۹ ه قاضی موسی شهبید از اولاد قاضی

میر علی است - به فنون و کمالات علمی و عملی آراسته اباعن جد از عهد قاضی ابراهیم (بقیہ بر صفحہ آئینده)

در سال ۹۸۸ هجری بر روز عید رمضان آتش عظیم افروخته قریب ده هزار خانه
مع جامع مسجد سوخته شد. همدان ایام جهانگیر شاه دارد خط شده بود. در اطفای آن
چند فراوان بکار برده بپوش مانده چید در ملک در تیارخ خود می نگارد که سنیان
به علاقه سوختن خاندان جلدی بل مراد متوسلان خاندان مراد سوزانیدن جامع مسجد
منهم ساختند و این معنی به گوش پادشاه رسانیدند. از این جهت به امر نخل سجانی تعمیر مسجد
جامع را به گردن ملک محمد ناجی بستند. نیازمند درگاه حسب الامر جهان بانی در
عرصه هفده سال تعمیر مسجد بدستور سابق نمود و تیارخ شروع تعمیر آن چنین نوشته
اند: تیارخ: —

نخستین مسجد جامع در شهر اسکندریه ثانی	عمارت یافت آنکه سوخت از تقدیر سجانی
دگر باره حسن شاه آن که بود از نسل پاک او	بشد بانی این مسجد هم از توفیق ربانی
ولیکن از دو جانب ستون آریست سقفش	ز ابراهیم احمد ما گری شد راست تادانی
ز هجرت نه صد و نه بود در عهد محمد شاه	که این جنت سر آمد زینت دین سلمانی
تیارخ هزار و بیست و نه از هجرت سید	بروز عید روزه سوخته در نوبت ثانی
ملک حیدر رئیس الملک در عهد جهانگیری	” نهاد از نو اساسش باز گاه عید قربانی “
و در زمان حکومت عالم گیر در ۹۸۲ هجری بقول مشهور در ۸۸۲ هجری بار آتش قهر آن	
افروخته از محله کاهه دارة تا محله سکندر پور دوازده هزار خانه سوخته مسجد جامع	
را مرتبه ثالث آفت رسید. و از پیش گاه. حجم جاه تعمیر باشی مأمور گشته در عرصه	
سه سال تعمیر درست نمود. و پیرامون مسجد خانه های مردم خرید کرده از جای برداشت	

مسئله (۱) قضای کشمیر بخاندانش داشت. در ۹۹۴ ه (۱۵۸۵) حکم یعقوب شاه تاجدار
آخرین خاندان چک مقتول شد بمقبره اش در مزار ملکاه است (دا قعات کشمیر ص ۹۹)

و برای رفع خوف آتش فضای بیرونی آن بهر سو خالی گذاشت. و کلس کنگره بام
سلطان خانه به خرج پنج هزار انشرفی اکبری ملحق و مطلقاً نمود. و کلس کنگره شرفی
را تلمیح نقره فرمود و فراتر بام سلطان خانه مناره بلند افراشت که سه صد پایه نردبان
آن مرتفع بود که بر فرق آن آذان می گفتند و بدستور سابقه سی صد و هفتاد و دو
ستون نصب کردند پس حاجی کریم داد در زمان حکومت خود بام و سقف آن را
مرمت نمود.

و فتنه سنگان لاهور متصرف این بلاد شدند بعضی لشکریان بنا بر تعصب
ذاتی در میان مسجد نوعی فاعل سوء ادب شدند. خادمان مسجد به عنف پیش آمده
با هم دیگر به جدل پیوستند. محمدیان هجوم ساخته بعضی اشرار را خونبار کردند تا که کار بدینجا
رسید که دیوان مصر چنینند هجوم میان را ستر داده مسجد را ابواب ضبط نمود که تا عرصه
بیست سال مسدود بود. و در ^{۱۰۸۲} ۱۲۵۰ هـ شیخ غلام محی الدین ابواب آن مفتوح کرده
بام آن که تمام مندرس شده بود در عرصه دو سال مرمت نموده آبجوی بدستور
جاری ساخت به مرور بام باز اندر اس یافته آبجوی مفقود شد.

و در سال ^{۱۰۸۲} ۱۲۵۰ هـ میر حسین شاه قادری از اهل شهر طلب امداد کرده بموافقت
و امداد حاجی غطیس الدین در ابواب در نیمه بام های آن جهد فراوان بکار برده بموجب
گردش زمانه ناتمام ماند.

و در سال ^{۱۰۸۳} ۱۲۹۴ هـ میر حسین قادری باز بر تعمیر آن قادر شده از مهاباجه
رنبیر سنگه و از بعضی افراد شهر اعانت دریافته تا عرصه دو سال مرمت بام های
آن حتی الامکان فرموده گوی نیک نامی در ربود. تاریخ.

میر و لامنزالت حسین قادری گزینے تعمیر مسجد بسن کوتدیر شد
خویشتم گلبانگ تاریخش زلمهم زدندا گو ز حسن سعی مسجد میر عالمگیر شد

محل افسوس است که این چنین مسجد عالی شان باین رفعت و وسعت و متانت در
ایمچ جا امکان نہ تواند بود۔ عنقریب است کہ بعدم ترمیم بر کوع ربوع کرده سر بسجده
خواهد نهاد پس بر تجدید آن ایچ کسے قادر نہ تواند شد۔ لهذا بر ارباب ہمت و
اصحاب ثروت واجب بود کہ این چنین تعمیر بے نظیر را فی الفور مرمت می فرمودند فقط
مسجد عالی در عهد سلطان سکندر بت شکن حضرت میر محمد ہمدانی قطعہ
زمین عید گاہ از مالکان خریدہ برای صلوٰۃ عیدین وقف عام نمود۔ و تا عرصہ چند
سال خود بہ هجوم خلایق۔ نماز عیدین در آن جا ادا میکرد۔ و در سال ^{۱۰۸۵ھ} ^{۱۰۸۶ھ} علی شاہ
فرزند سلطان سکندر در وسط عید گاہ برای نماز عیدین مصلائی رفیع بہ اساتین متین
و محراب منقش احداث نموده مسجد عالی شہرت یافت۔

و در ^{۱۰۸۵ھ} ^{۱۰۸۶ھ} ہجری اسلام خان کہ از طرف عالم گیر نائب صوبہ بود مسجد
عالی را وسعت داده بہ دیوار پختہ و چوب های ضخیم بلند افراشته برای نماز عیدین

۱۰۸۴ھ ۱۲۹۷ھ

۱۰۸۵ھ ۱۳۹۸ھ

۱۰۸۶ھ علی شاہ فرزند ارجمند سلطان سکندر است۔ بعد فوت پدر با اتفاق ارباب حل و عقد
تاج سلطنت بر سر نهاد۔ تا مدت شش سال و نہ ماہ ملک رانی فرمود۔ در تاریخ ہشت صد و بیت و
ہفت ہجری (۶۱۴۳۳) برادر خود زین العابدین را تفویض امور سلطنت کردہ روانہ بیت اللہ
گردید۔ چون بہ جموں رسید بہ بہت اینکہ زوجہ اش دختر راجہ جموں بود راجہ آن جا بزرگ سلطنت
مقامت کردہ مانع حج آمدہ محرک لشکر کشی شد۔ سلطان زین العابدین نیز این خبر دریافت۔ بہ مقام
یکھلی تلاقی طرفین اتفاق افتاد و شکست بر علی شاہ افتاد۔ بعد چندے ہماں جا بہ حالت حبس و قات
یافت (ملخص از واقعات کشمیر ص ۴۸-۴۹) ۱۰۸۷ھ ۱۶۶۴ھ

مقرر نمود و صحن مسجد پیر از درخت بود همه را قطع کرده چنار با غرس کرد و ستونپیکه در عیدگاه استاده بود ساخته اوست. این وقت معدوم.

و در عهد عبداللہ خان ^{۱۰۸۸ھ} ۱۵۱۵ به واقعه آتش افروخته شده. در آن ایام عبداللہ خان مجوس بالاحصار بود. گل محمد خان که از اکابر خوانین بود مسجد عالی از سر نو احداث نمود. و در سال ^{۱۰۸۹ھ} ۱۵۱۶ هجری ربیعہ سنگھ ہم تریم سقف آن تجویز کرده بود لیکن ناتمام ماند.

^{۱۰۸۵ھ} ۱۸۰۰ - عبداللہ بارکزی در ^{۱۰۹۵ھ} ۱۵۱۶ بحثیت صوبیدار در کشمیر آمد. تقریباً یازده سال برین عہدہ فائز ماند. در سال ۱۸۹۸ بتا بر طوائف الملکی در کابل خیال مطلق العنانی در دلش جاگزین شد. برائے تحصیل این مقصد مردم را ذل را بر انتاب اعلیٰ فائز گردانید و شکر سی ہزار مردمان تیار کرد. بوجہ غلط فہمی عبداللہ خان را با دیوانش منازعہ افتاد و بعد چندی معزول گشت و بالاخر در بالاحصار مجوس گردید.

در سال ۱۲۶۱ھ (۱۸۰۱) عبداللہ خان تعبیه ساخته از قید فرار شد و در کشمیر آمد تا ^{۱۰۸۶ھ} ۱۵۱۷ بیچ خبرے از دنیا رہ. سال دیگر یعنی ۱۸۰۴ عبداللہ خان با فوج گراں بمقابلہ برادر زادہ خود عطا محمد خان (صوبہ دار کشمیر) آمد لیکن از شومئی بخت شکست خورد بالآخر دریں سال در حالت محصورئی افواج عطا محمد خان وفات یافت.

الفنشن کہ معاصر عبداللہ خان بود می نویسد :-

”عبداللہ خان مرد زیرک باہمت بود کشمیریان افغاناں ہر دو او را محبوب می داشتند. در عدل و انصاف و انتظام ملکی ہر کس باو محبت می کرد. مردم علم دوست بود. . . . در ناظمان درانیان کسے

مانند عبداللہ خان نہ بودہ است.“ (بحوالہ کشمیر جلد اول صفحہ ۳۲۲)

مسجد ملا شاه - اخوند ملا شاه که استاد داراشکوه بود متقارن دارا محل
که دولت خانه داراشکوه است تعمیر مسجد سنگین به احجار شفاف و منبت کار به جمال
متانت و رفعت و سنگینی اعجوبه روزگار یادگار گذاشت.

خانقاه فیض پناه - سلطان زین العابدین برای سید محمد امین ^{۱۰۹۰} و پسری در
موضع اشتم بر ساحل شرقی بهت خانقاهی رفیع آباد کرده بود. و بعد انتقال
حضرت و پسری خانقاه مذکور معطل مانده. خواجه خاوند محمود به حکم شرع در ^{۱۰۹۲} هجری
از آن جا برداشته در شهر میان باغ حسین چک آباد نمود. و در ترمیم و ترتیب
آن جهاد مبلغ فرمود شیخ محی الدین ثانیاً ترمیم آن کرده بود. و در ^{۱۰۹۳} هجری نواب
حسن ^{۱۰۹۱} اللہ خان رئیس اعظم شهر دها که که آبا و اجداد او از ساکنان ملک کشمیر در محله

^{۱۰۹۰} هجری سید محمد امین و پسری المعروف به میر بابا فرزند ارجمند حضرت سید حسین بهیقی است
برگزیده سادات روزگار بود. در علوم ظاهری و تعلیم قرآن شاگرد حضرت بابا حاجی ادبیم است
بسیر طریقت آنجناب سید بلال کبروی بودند. سلطان زین العابدین را به نسبت ایشان اعتقاد
کامل بود. تاریخ سلخ ماه ذی القعدة ^{۱۰۸۹} هجری (۶۱۴۸۴) از دست امراء کشمیر بهرامی
خال خود میر سید حسین بهیقی که وزیر سلطان بود مع چهارده کس دیگر از خاندان خود شهادت
یافت. شهید کشمیر (۸۸۹ هجری) تاریخ است. توبت حضرت میر در محله پلچر سرنگر نزد قبر
پیشین شاه ناعهد خواجه محمد اعظم دیده مری یعنی لغایت ۱۱۴۹ هجری (۶۱۴۸۴) مرجع خلافت
بود (ملخص از واقعات کشمیر ص ۵۷، ۵۸) - ^{۱۰۹۰} هجری ایضاً صفحه مزبوره

^{۱۰۹۱} هجری ذکر حرجی - ایم - دی صوفی در کشمیر جلد دوم ص ۷۲۹ بحواله تاریخ اقوام کشمیر (مطبوعه
۱۹۳۴ ص ۴۶ - ۴۷ تصنیف منشی محمد الدین فوق مرحوم) در سبب آباد شدن اجداد
نواب حسن اللہ خان در دها که حاصل اش این است می نویسد :-

در ^{۱۸۲۲-۲۳} هجری دو برادر بنا بر شکایت کردن منطالم سکھان (بقیه بر صفحه آینده)

ناوه پوره مرید حضرت شاه مشکل کشا رفته بوده اند مبلغ دو هزار روپیه ضرب دهل ^{۱۰۹۲} بابت مرمت خانقاه فیض پناه معرفت خواجه شهاب الدین شال رسول داشته بود و خواجه موصوف خانقاه مذکور را قابل مرمت نه دیده بنا بران مبلغ سیاه از خود داده و از اعیان شهر هم قیلے امداد یافته تعمیر آن از کرده سابقه به کمال تمهین و تزین مجدد از بنیاد ایجاد نمود و همگی کنگره بام و خاتم بند سقف و دیوار معطل بود.

امسال نواب موصوف باز مبلغ سه هزار روپیه مبذول داشته کنگره بام و خاتم بند آن درست نمودند و تاریخ تجدید تعمیر آن حیت گفته است شعر

یا اخی اقبال بهذا المسجد	طاعة بالله واسجد واقترب
من بهاء الحق والدين دائما	فيه فيضان على من يطلب
بالحق الثاني ثناء الله به	صار ايقانا باجر برقیب
لوا اردت عام تعمیر الحید	خانقاه النقشبند احسب ^{۱۰۹۴}
(ایضا فی تاریخ)	خانقاه عجیب عالی شان ^{۱۰۹۴}

خانقاه سید بر خوردار - در ^{۱۰۹۵} هـ سلطان زمین العابدین برای خادمان سید بر خوردار در محله دانا مزار بنا کرده بود.

خانقاه سید محمد مدنی - در ^{۱۰۹۶} هـ سلطان زمین العابدین برای خادمان

(سلسل) به دربار حکومت مغلیه بطرف دہلی رفتند. لیکن چون دریافتند که توقع انصاف ازین دربار محال است. هر دو کسان نام برده روانه مشرق شدند و در دهاکه متوطن گشتند.

^{۱۰۹۲} هـ مراد از سکه انگلیسی است که به قیمت دو چند از سکه دو گره مروجه از ۱۸۴۶ لغایت

^{۱۰۹۳} هـ ۱۳۰۴ مطابق ۱۸۸۶

۱۸۸۵ می بود

^{۱۰۹۶} هـ ۱۳۰۴

^{۱۰۹۵} هـ ۱۳۰۳

^{۱۰۹۴} هـ ۱۳۰۲

سید محمد مدنی بطریق مسجد نبوی بنا کرده بود. ابراهیم خان سید مذکور را از اهل تشیع پنداشته
 بر مقام مذکور تصرف نمود و تشدید مسجد و دروازه مقبره از خود کرد. بر دروازه
 خالقاه علی و فی الله منقوش ساخت و در ^{۱۰۹۹} هجری به سبب بلوای شیعه خالقاه
 مسدود شد. اهل سنت یقین می دارند که حضرت سید سنی است و اهل تشیع بر خلاف
 آن حضرت سید را از خود پندارند.

^{۱۰۹۵} هجری ابراهیم خان خلف ارشد امیر الامرا علی مردان خان است. در سال بیست و هشتم سنه
 (۱۰۹۳) هزار و شصت و سه هجری (۱۶۵۲) از پیش گاه صاحب قران ثانی از راه افضل ب خطاب
 خانی چهره کامرانی افروخت. در سال سی و یکم بعد از وفات پدر بمنصب چهار هزار و سه هزار
 سوار معزز گشت. در محاربه سمو گله در میمنه فوج دارا شکوه منتظم بوده. بعد از شکست از نا تجربگی
 و کوتاهی اندیشی رفاقت شاهزاده مراد بخش را موصل مقصود انگاشت. بعد از زوال او ابراهیم خان
 نیز مانند دیگر ملازمان به سجده گاه خجالت چهره سائے سعادت گشت. اما در همان ایام بنا بر
 جهت از منصب معزول گشته در دار الخلافه بسالیانه موظف گردید. در سال دوم از پیش گاه
 خلافت بمنصب پنج هزار و پنج هزار سوار به صوبه داری کشمیر مامور شد. در سال یازدهم
 به صوبه داری بهار مخص گشت. باز سال نوزدهم ترک نوکری کرده منزوی گردید. در سال
 بیست و یکم از تغیر قوام الدین خان بایالت کشمیر مامور شد. در سال چهل و یکم از تغیر سپه دار
 خان بنظم اله آباد شناخت و پس از آن ب حکومت لاهور امتیاز یافته. سال چهل و چهارم چون
 آن صوبه ب شاهزاده شاه عالم مقرر شد. خان مزبور به حفاظت کشمیر مامور گردید. در سال
 چهل و هشتم به صوبه داری احمد آباد فائز گشت و هنوز در احمد آباد جائے گرم نه کرده بود که
 خبر واقعه خلده مکان رسید. بعد از چند ماه صوبه داری کابل بمقام ابراهیم آباد سوده ره که
 سی کرده از لاهور است و بطریق وطن داشت باجل طبعی در گذشت.
 از ابراهیم خان دو پسر ماندند. یکی زبردست خان و دوم یعقوب خان (بقیه بر صفحه آینده)

شکر حق کرد عای اہل یقین باز آباد گشت خانہ دیں
 کرد سردار خطہ میر ہزار مسجد نو بنالصد تنہیں
 عاقبت رو سیاہ ملعون شد ہر کہ او غلہ می نہاد دیں
 خبر از لافقی بہ پر سیدم تا کنہ سال آں مرا تنقین

(مسل) طعام نیاز پختہ بہ مردم تقسیم می نمود۔ دارد و صادر را چہ در بیش و
 چہ غیر آن در خور حال ہر کس مراعاتی می کرد۔ و در ہفتہ یک بارہ
 مشاعرہ مقرر کردہ بود۔ جمیع شعرائے کشمیر حاضر می شدند۔ در
 آخر مجلس شیدائی می کشید۔ و پنج کس از شعرائے نامی را کہ باہر
 یکے از بنہادہ دہ کس از مستعدان کمکی معین کردہ بودند۔ امر فرمود
 کہ تاریخ کشمیر از ابتدائے آبادی تا زمانہ اد تخریب نمایند۔ سہلۃ
 آن پنج کس محمد توفیق بود کہ توفیق تخلص می کرد۔ و نام اصلی
 اولالہ جو است بزبان کشمیر۔ امروز در موز و نان کشمیر نظیر
 ندارد۔ (مطبوعہ نو لکثور۔ کانپور ۱۸۷۱ء۔ ص ۱۱۵)

بعدہ پنڈت ہمانند را وزیر خود ساختہ در پئے آزار مسلماناں گردید۔ این چیز
 مسلماناں را از و بد دل کرد و در معزولی او منہج گردید۔ یکے از شعراء آں وقت دیں امر
 می گوید :- کشمیر گرفت بار دیگر۔ سلطان احمد بزور شمشیر
 فرمود زبان تیغ تلخ۔ او فتح نمود باز کشمیر
 (ماخص از کشمیر جلد اول ص ۳۱۱-۳۱۲-۱۳۱۳)

۱۱۰۳ھ ۱۶۵۸ء : اللہ صوبیدار کشمیر در عہد تیمور شاہ و زمانہ شاہ درانی۔ مدت صوبیداری
 یک سال و دو ماہ از ۱۴۹۲ تا ۱۴۹۳ء : ۶۱

هاتفی گفت "عهد میر هزار نوشد آباد مسجد سنگین"

و در عهد سنگان لاهور به سبب قحط و وبا مخلوق پریشان گشته مسجد مذکور معطل ماند. لاجرم حکام متصرف آن گشته در نزول آب جمع کردند و کرنیل میان سنگه سنگهای مشرب و صحن آن برداشته در تعمیر بسنت بارغ نصب نمود.

خانقاه بابا اسمعیل - از عهد هرش دیو زیبر دامن کوه ماران سمت شمال متصل احمد اکل فر از بلندی بت خانه سنگین موجود بود. سلطان حسن شاه مندر فرود آورده از سنگ های آن برای خادمان بابا اسمعیل خانقاه دو طبقی در غایت رفعت و وسعت آباد نمود. و برای زاویه نشینان سه صد و شصت حجره مهیا ساخت و تالاب دریا نزدیک سنگین افرخت و موضع بنیامه. و هر آن از پرگنه لار و باغات بسیار از شهر وقف آن بود. قریب چهار صد کس از لنگر خانقاه راتبه می خوردند. و از ایشان آواز خواندن او را در فتحیه در پرگنه پچاک مسموع می باشد. یعقوب خان پچاک هنگام یورش اکبر شاه آن را آتش داده معدوم ساخت.

خانقاه ملک جلال ٹھا کر. در محله گویواره معروفست الحال آن را قضا مسجد می گویند.

خانقاه شمس - ملک شمس پچاک در محله ^{بیت الله} ... برای خادمان بابا اسمعیل زاید معمور کرده بود. حضرت محمد و می بیت سال در خانقاه مذکور به عبادت گذرانیدند. تا عهد افغانه لنگر آن جاری بود. دیات بسیار در اختراع آن مقرر داشت.

۱۱۰۵ هـ مطابق ۱۲۰۸ هـ مطابق ۶۱۶۹۳ هـ

۱۱۰۶ هـ ۱۱۰۱ هـ — ۶۱۰۸۹ (۴۹۵ — ۴۸۲ هـ)

۱۱۰۷ هـ کذافی الاصل

خانقاه در گجن - شیخ محمد سلطان کشمیری حضرت میر محمد همدانی قدس سره در
عهد سلطان سکندر ترصیص نمود -

خانقاه چشتی - عنایت اللہ خان در ایام حکومت خود در ^{۱۰۹۰} ۵۲۰ هجری برای

۱۰۹۰ هجری میر عنایت اللہ خان از اولاد قاضی موسی شهید است - والدہ عنایت اللہ خان کہ بی بی
مریم نام داشت بہ علاقہ والدہ خود جهان بی بی دختر ملا شرف الدین میر عدل کہ بہ خدمت معلمی
و اتالیقی بیگمات منسلک سرکار شاہ جہاں پادشاہ بود - در هنگام ورود رایات عالم گیری دختر
خود مریم بی بی مزبورہ را باریاب دولت سرے پادشاہی گذارند - رفتہ رفتہ کارش ترقی یافتہ
کمال محرمیت در سرکار نواب زیب النساء بیگم صبیہ دوم پادشاہ حاصل نمود و میر عنایت اللہ خان
پسر خود را بہ حضور طلبیدہ مقرب جناب پادشاہ عالم گیر ساخت - کمال عروج خاندان عنایت اللہ خان
در عهد سلطنت شاہ عالم بہادر بود کہ خود میر عنایت اللہ خان میر سامان و پسرش ہدایت اللہ
صوبیدار کشمیر بود -

میر عنایت اللہ خان سہ بار بمرتبہ صوبیداری کشمیر فائز گشت - بار اول در ^{۱۲۴۷} ۱۰۹۷ هجری
مطابق ۱۲۴۷ در عهد جہاندار شاہ - پس مرتبہ مدت صوبہ داری ادہمگی ہشت و نہ روز - بقول
نوابہ اعظمی دریں مرتبہ قدومش در کشمیر در اواخر ربیع الاول سنہ ہزار و یک صد و بیست و
چہار بود -

در ^{۱۳۲۷} ۱۱۲۷ هجری مطابق ۱۳۲۷ در عهد محمد شاہ عنایت اللہ خان بار دوم بمرتبہ صوبیداری
سرفرازی یافتہ - سہ سال در کشمیر ماند - پس مرتبہ اکثر اوقات او در محل قضیہ ہائے محتوی خاں و
شیخہ و سنی صرف شد -

در ^{۱۳۴۷} ۱۱۴۷ هجری مطابق ۱۳۴۷ عنایت اللہ خان بار سوم از بغیر اعظم خاں بہ صوبہ داری
کشمیر رتبہ اعتبار یافت - و ہنوز یک سال نہ گذشتہ بود کہ واقفہ ناگزیر عنایت اللہ خان
در حضور روداد - و کان ذلک فی شہور سنہ الف و یائتہ و سبع و ثلاثین (۶۱۴۲۷) (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

خادمان میاں ہاشم چشتی درجہ خانبار بہ ترتیب عجیب آباد کردہ بود۔ الا ان معدوم
جامع بارہ مولہ۔ بنای اولش از بدھ شاہ بود و در عہد چغت مرمت

(مسل) خواجہ محمد اعظم کہ ہم عصر غایت اللہ خاں بود می نویسد :-

غایت اللہ خاں در حسن صورت و سیرت و کمال و قدرت و کمالت
امتیاز تمام داشت الا اکثر خدات
صوبہ باقارب او تعلق داشت :-

(داقعات کشمیر ص ۲۴۱ و ص ۲۱۲)

۱۱۰۹ھ ۵۲ھ (۶۱۶۴۲) غالباً از سہو کاتب است ورنہ صحیح آنست کہ بنائے خانقاہ خانبار
برائے خادمان میاں ہاشم در میان یکے از سال ہائے ۳۴ھ و ۳۵ھ شدہ باشد کہ وقت
نظامت غایت اللہ خاں بہ وقفہ ہا در کشمیر است ۵۲ھ بنا بریں صحیح تسلیم نہ توان کرد کہ
دیریں ایام سلطنت ہند تعلق بہ شاہ جہاں داشت و صوبہ دارئی کشمیر بہ پسر خوردش شاہ زادہ
مراد متعلق بود غایت اللہ خاں مزبور از امراء عالم گیری و زیادہ تر از امراء
جہاندار شاہ و محمد شاہ محسوب می گردد۔ برائے درستی سال مزبور (۱۰۵۲ھ) قول خواجہ
محمد اعظم دیدہ مری نیز ملحوظ باید داشت کہ می گوید :-

نواب غایت اللہ خاں ناظم کشمیر بہت مصارف خانقاہ رقم
کافی مقرر کردہ گذاشت ۔

۱۱۱۰ھ تقوای شعار میاں محمد ہاشم چشتی خانباری رح از قبیلہ سوداگران بود۔ در عنفوان جوانی مسافر
شدہ بہ پٹنہ رفت۔ از انجا بخد مت میاں چشتی کشمیری کہ از قبیلہ کوتوالاں بود مرید شد میاں محمد ہاشم
چشتی بعد از مدت مدیدہ از خدمت پیر منہن شہ بہ وطن خویش رسیدہ در خانبار توطن گرفت بعد
چندے تاہل بہم رسانیدہ صاحب اولاد شد و خانہ و خانقاہ ساخت۔ نواب غایت اللہ خاں ناظم
کشمیر بہت مصارف خانقاہ رقم کافی مقرر کردہ گذاشت۔ در حدود سنہ ہزار و یک صد و ہترہ رحلت نمود
در جوانی کہ احاطہ نمودہ بودند مدفون شد (داقعات کشمیر ص ۲۰۶)

یافت و شیخ محی الدین بام آں درست نمود و در سنه ۱۱۱۲ھ حادثہ زلزله با خاک آمیخت
و در سنه ۱۱۱۳ھ خواجہ عبدالصمد ککڑ و تجدید آں فرمود۔

خانقاہ سوپور۔ سلطان سکندر بہ تجویز میر محمد ہمدانی احداث کردہ بود
بعد آں مقتصد ایشان مرمت آں می کردند و بہ حادثہ زلزله سنه ۱۱۱۴ھ از پیا در افتادہ
خواجہ عزیز اللہ ککڑ و در تجدید بنای آں بسیار کوشید۔

جامع سوپور۔ از تعمیرات اورنگ زیب یادگار بود بہ سبب عدم
مرمت مدروس۔

خانقاہ محمومی متصل روضہ حضرت مخدوم برکات خان ایداع کردہ
بود و در سنه ۱۱۱۵ھ خواجہ محی الدین گندر و تجدید تعمیر آں نموده۔ در وسعت و رفعت
آں افزود۔

اما بہ سبب واقفہ بلوای شیعہ و سنی خواجہ محی الدین متہم شدہ تعمیر خانقاہ
نا تمام ماند پس خواجہ ثناء اللہ شال کہ ہمیشہ زادہ خواجہ محی الدین بود بعد وفات
خالو مبلغ ۵ ہزار روپیہ از خود خرچ کردہ تعمیر خانقاہ با تمام رسانید۔ تاریخ آں از
ہیئتہ این است۔ فرد

دل پیئے تعمیر نو تاریخ گفت
"خانقاہ سدرہ جاہ پیر ما" ۱۱۱۶ھ

جامع شوپیان۔ از تعمیرات سلطان زین العابدین بارہا ترمیم یافت
جامع اسلام آباد۔ یکے از تاجران بنیاد آں ترمیم نمود۔ شیخ غلام محی الدین
مرمت آں افزود۔

۱۱۱۵ھ شیخ غلام محی الدین غلام کشمیر ۱۱۱۲ھ ۶۱۸۸۴ھ ۱۱۱۳ھ ۶۱۸۹۵ھ ۱۱۱۴ھ ۶۱۸۸۴ھ

۱۱۱۵ھ ۶۱۸۴۱ھ ۱۱۱۶ھ ۱۲۸۸ھ (۶۱۸۶۱) ۱۱۱۶ھ

بیشتر خانقاه - سلطان سکندر بت شکن مندر روزیه ایشری که از تعمیرات
 راجه دزیباند در پنج باره بود قلع کرده از سنگهای آن برای نهادن سید محمد قریشی خانقاه
 بنا ساخت آن را و جاشر خانقاه می گفتند در ^{۱۱۱۴} هجری مکه گلاب سنگه خانقاه مذکور را بر انداخته
 از اجار آن بر لب دریای بت خانه نو آباد ساخت -

بها مع پنج باره - از تعمیرات سلطان سکندر یادگار است - ^{۱۱۱۸} هجری در ^{۱۱۱۹} هجری حاجی
 غفار شاه مرمت آن افزود -

خانقاه شیخ العالم - بنای اولش از بدو شایود - و در عهد چکان به حادثه
 آتش افروخته شد و یعقوب چک تجدید تعمیر آن نموده از قبله منحرف ساخت - بعد
 اتمام آن نیکی ریشی با عانت باطنی خانقاه را به قوت دوش متحرک ساخته قبله آتش
 راست نمود - و در عهد چغت ^{۱۱۲۰} هجری به حادثه آتش باز مشتعل شده - خواجه نظام در ابو
 و خواجه محمود که از اکابران دهر بودند تجدید تعمیر خانقاه و روضه حضرت ریشی به کمال
 محبت و خلوص نمودند تاریخ آن چنین یافته اند ^{۱۱۲۱} هجری

^{۱۱۱۷} هجری - غالباً سده مزبور از سه سو کاتب است زیرا که سه سال قبل ازین مهاراجه
 گلاب سنگه ازین دنیا بعالم دیگر شتافته بود جمله مورخین کشمیر سال جلوس مهاراجه رنبیر سنگه
^{۱۱۵۷} هجری قمری دهند - ثابت شد که برکندن خانقاه پنج باره از دست گلاب سنگه بجای
 سال ^{۱۱۷۷} هجری در سال دیگر که اغلب سال ^{۱۱۷۷} هجری است واقع شده باشد -

^{۱۱۸۰} هجری واقعات کشمیر ص ۲۳ - تاریخ کشمیر ملک حیدر چاؤره قلمی ص ۴۵ -

^{۱۱۱۹} هجری ۶۱۸۸۲

^{۱۱۲۰} هجری ۶۱۷۲۴ در عهد محمد شاه غازی در نظامت عقیدت خان پسر خلیل اللہ خان

(۲۷ - ۶۱۷۲۴ = ۲۰ - ۱۱۲۷ هجری)

^{۱۱۲۱} هجری البیاض فی الاصل

خانقاه جیلانی - سید بزرگ شاه که از احفاد سید شاه محمد فاضل قادری
است از فتوحات مریدان و آمدنی جاگیرات دو طبقه احداث نمود - تاریخ
شده بنا خانقاه جیلانی ^{ه ۱۱۲۸}

دو سال گذشته بار دوم آن را به کمال وسعت و رفعت تجدید فرمود تاریخ
خانقاه نواز شه جیلان ^{ه ۱۱۳۳}

خانقاه خواجه شاه صاحب - از تعمیرات حضرت خواجه شاه نیاز نقشبندی
در محله سیده داری ضلع خانیار - تاریخ - "عقل زیبا مسجد پر فیض گفت" ^{ه ۱۱۳۳}

خانقاه غوثیه - بانی آن میر حسین شاه قادری است تعمیرات او در
^{ه ۱۱۲۵} ^{ه ۱۱۲۶} ترمیم شده - تاریخ آن "خانه خدا" بود - بعد آن در ^{ه ۱۱۲۹} توسیع و
ترمیم آن دو چند ساخته به کمال متانت و سنگینی و تزئین و ترتیب و رنگینی آراسته
نمود و تاریخ آن "خانه خدا" ^{ه ۱۱۳۴} فرمود - فقط -

نهنج مسجد - در تهنج محله ضلع خانیار عاقل میر که آبدار باشی شاه جهان
بود آباد نمود و به بتا بعد ایام مندرس شده - در سال ^{ه ۱۱۲۸} ^{ه ۱۱۲۹} خواجه ثناء اللہ شال
زربسار خرج کرده تعمیر آن مجدداً به حمام و خانقاه و کنکره بام به کمال تمیز و تزئین
ترمیم نمود -

خانقاه ڈانگر پوره - در ^{ه ۱۱۲۹} ^{ه ۱۱۳۰} نور شاه ساد هو به اخلاص تمام در محله
ڈانگر پوره معمور ساخت -

مسجد جامع بانڈی پور - از تعمیرات اعیان پاستان برهم خورد

ه ۱۱۳۴ ۶۱۸۰۵

ه ۱۱۳۳ ۱۲۲۰ (ه ۶۱۸۰۵)

ه ۱۱۳۲ ۶۱۸۰۳

ه ۱۱۲۷ ۱۲۷۱ (ه ۶۱۸۵۴)

ه ۱۱۲۶ ۱۲۶۱

ه ۱۱۲۵ ۶۱۸۴۵

ه ۱۱۲۹ ۶۱۸۸۵

ه ۱۱۲۸ ۶۱۸۷۹

بود. اندرین جزو زمان به اهتمام احمد دار ملک التجار سوپور تجدید یافت تاریخ از جید

فرد.

یکه از قدسیان از روی الهام

عبادت خانه قدس^{۱۱۳۱}یه فرمود

ایضاً از مصنف

هاتف از بهر سال تاریخش
گفت پرفیض مسجد جامع^{۱۱۳۱}

پشمینه کشمیر

از نفائس بدیع مخترعه کشمیر همگی اقمشه پشمینه تحفه عجیب و غریب است
که نظیر آن بآل صنعت و ملاست و نزاکت و توش نمائی و زیبائی و دیرپائی و
نرمی و گرمی و سنگینی و زنگینی در بلاد و امصار دیگر منسوج و منصور نتواند شد که
شالان زمان و امرای دوران به لباس آن تفاخر و توقیر پندارند. و تاجران بلاد
و امصار از تجارت آن امید حصول ثروت و مکنت می دارند و در اشاعت
صنعت و حرفت آن بیان محققان پاستان این است که در^{۱۱۳۱}ه قطب بانی
حضرت امیر کبیر میر سید علی همدانی به قدم میمنت لزوم خود بار دوم خط کشمیر
را نصارت بخشیده دو سال و چند ماه در سیر و سیاحت این دیار رواج و
رونق اسلام افزود.

و در^{۱۱۳۲}ه^{۱۱۳۱}ه براه لداخ به خواہش سیاحت ترکستان لوای نهضت
افراخته عرصه سه سال در آن سواد میمنت مواد دین تویم را توقیر بخشیدند.
و در حالت سفر برفانی کوہستان یک موزه که از پوست بز گاله

پشمینه و آینه دار تیار شده بود. در پاکشیدند و گرمی و نرمی آن دیده خیال کردند که هرگاه از صوف بزرگاله مذکور رخت و قماش ساخته شود البته نرمی و گرمی آن مفید خواهد بود. موجب آن هنگام مراجعت چند آثار پشم شال همراه داشتند و در ^{۱۱۳۳} رشت رونق افزای این دیار گشته صوف مذکور را موکشی ساخته رسیده یک تهران ^{۱۱۳۴} پتو بافت کنا بیدند. صافی و گرمی و نرمی آن دیده سلطان قطب الدین متعجب گشت فوراً به معرفت تاجران اقصای تبت پشم شال طلبانیده ازین جا تهران پتو برای پوشش خود هر سال تیار می کرد. بعد آن عهد میرزا حیدر حکام و امرای این جای پتوی پشمینه به فرماش درست کرده ملبوس می داشتند.

و در ^{۱۱۳۴} هجری میرزا حیدر دانی کشمیر شده از اهل خوقند ^{۱۱۳۴} لغز بیگ نام شخصی که او را مردمان خطه نقد بیگ می گویند خان سامان او بود حرفه نساجی بخوبی میدانست. وی برای پوشش میرزا حیدر یک جور پشمینه ساده به عرض یک نیم درجه تیار کرده موکشی و صفائی نموده به نظر او گذرانید و میرزا حیدر گفت این چیست؟ گفت شال (مردمان خوقند و شکتان و غیره شال چادر پوشیدنی

^{۱۱۳۳} هجری ۶۱۳۸ : ^{۱۱۳۴} هجری توپ : ^{۱۱۳۵} هجری جامه پشمین (توزک جهانگیری ص ۳۵)

^{۱۱۳۴} هجری پنڈت آنند کول بامزنی (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۷۲) که معلوماتش مبنی بر رساله

در فن شال باقی تصنیف حاجی مختار شاه اشائی مطبوعه کوه نور پریس لاہور ^{۱۸۸۴} هجری است

ادعا نموده است که صنعت شال باقی در کشمیر بسیار قدیم است. این صنعت در عهد کورد و

پانڈوال در کشمیر موجود بود. همچنان در زمان سیرر رومی و اشوک اعظم پوشیدن شال برک

در لیاں مایه فخر و مبالات بود. ^{۱۱۳۴} هجری خوقند دار الخلافه فرغانه اکنون شهر لیست در جمهوری

پکستان در دولت شوروی روسیه واقع بر لب دریائے سیر - دیس ایام این شهر مرکز مصنوعات

چاقو در پشم و پنبه بشمار می رود. در ^{۱۹۲۶} هجری شماره (آبادیش ۶۹,۳۲۴ نفر بود) کشمیر جلد دوم ص ۶۲ (شبه ۲)

را گویند) چنانچه از ممالک کوهرستان و سواشیا نوعی از پادرمی آید. آن را
شالکی می گویند. میرزا حیدر پسر سید این یک شال است یا دوشال است. گویند
وجه تسمیه دوشال همین است میرزا حیدر به نظر اختراع او را انعام بخشیده برای
تجاری آن باز تجویز داد.

روزی شاگردی فردیشیمه یافت می کرد نغز بیگ او را به کدام سبب
طیالانچه بر روداد و بصدقه آن قطرات خون از بینی او چکید و بر صفحه پیشیمه قطرات
از دستجات خون ظاهر شد و نغز بیگ نقطه های خون بر ورق پیشیمه زیبا دیده از
روی بیدار مغزی تاریشیمه را رنگ های سرخ و سبز و زرد داده بر سیخهای شانه
پیچیده در یافتن پیشیمه نقطه های ملون منسوج ساخت. هم چنانکه بز شالکی نقطه های
سرخ و سبز منسوج می باشند چه اختراع اول همان قسم بوده است. رفته رفته
تیزر طبعان کشیده آن را روز بروز ترقی داده شال زنجیر دار و کناره دار اختراع نمودند
و نقطه ها و خط ها و غیره نسج می کردند. آنگاه شالان دلی متصرف این بلاد گشته در
قلمرو هند چندان احتیاج پیشیمه نه بود. باز هم برای پوشش زمستانی آن را
پسند می داشتند. و مردمان این جا در نزاکت و صفای آن هم چنان صنعت و
تیز دستی بکار بردند که یک فردیشیمه به عرض یک نیم درجه عند الامتحان از
حلقه انگشتی گذرانیده اند و در عهد محمد شاه پخت تیزرستان این جا بر خوشی
شال به انواع رنگها در یافتن کلها اختراع کرده به نظر پادشاه گذرانیدند. پادشاه^{۱۱۳۸}

۱۱۳۵ هجرت شال مختصر در عهد شاه بنود بلکه همه سلاطین مغویه او راستوده اند. ابوالفضل در

آئین اکبری می نویسد اعلی حضرت حجت شیدیه به شال می دارد. جهانگیر در توزک جهانگیری
ص ۳۵ قریب همین خیال متعلق به جلال الدین اکبر ظاهر کرده است. عبارتش این است: -

“شال کشمیر را حضرت عرش آشیانی پرم نرم نام فرموده اند. از شرط اشتغال حاجت به تعریف نیست”

آن را پسند کرده در سال قریب چهل پنجاه هزار را شال بوننه دار برای اوفراش تیار می کردند. مردمان این جا آن قسم را بوننه محمد شاه می نام کرده بودند. و در ^{۱۱۳۹} ۱۱۳۹ هجری ملک کشیر در قبضه شالان افغانه رفت از روی برودت بلد کسوت پشمینه را طلب گار شدند. و مردمان این جا به ابداع انواع رنگ با در صنعت و حرفت آن روز بروز نزاکت و زیبایی پیدا کرده باموآر خط دار و بوننه دار و بوره های دور دار و غیره اقسام

^{۱۱۳۹} ۱۱۳۹ هجری مطابق ۱۸۵۵ء لیکن صحیح ۱۸۵۲ء است. ملاحظه کنید دلی آف کشمیر ص ۱۹۶ و کشیر ص ۲۹۷

^{۱۱۴۰} ۱۱۴۰ هجری مورکرافت و ژریک (سیاحان انگلیسی) کشمیر ۲۵ — ۱۸۱۹ء که مطالعه صنعت پشمین بالاستیغاب نموده اند اقسام شال درج ذیل نوشته اند:—

۱- قصابه رد مال زن است که در نقاب استعمال می شود. این قسم شال مربعه باشد و در طول و عرض از $\frac{1}{4}$ اگر یا $\frac{1}{2}$ گز باشد. این نیز به قسم ذیل باشد:—

(الف) خط دار. قیمت از سه صد تا پانصد روپیه.

(ب) مهرمت. از ۵۰ تا ۳۰۰ روپیه.

(ج) اسلامی مح سیزده اقام جهادار. علاوه از این اقسام ذیل نیز داخل قصابه است:—

(د) چهار باغ از ۳۰۰ تا ۳۵۰ روپیه.

(ه) هاشیه از ۱۰۰ تا ۱۴۵ ایضاً

(و) چاند از ۵۰ تا ۲۰۰ ایضاً

(ط) چوتناهی از ۱۰ تا ۴۵ ایضاً

(ع) شش منتهی از ۲۵ تا ۲۰۰ ایضاً

(ف) فرنگی از ۱۰۰ تا ۵۰۰ ایضاً. بملک روس را برآمد می شود.

(ق) تنارا آرمینی ۱۰۰ تا ۲۵۰ ایضاً. بایران و آرمینی برآمد می شود.

(ل) تنارا روحی از ۲۰ تا ۳۰۰ ایضاً. ایضاً به ترکی (بقیه بر صفحه آینده)

اختراع نمودند و تجارت آن بحدی رواج یافت که در ایران و افغانستان و ترکستان مشهور گشته در قلمرو روس پسند کردند تا بحران روس نقشهای بخوره و قصابه اختراع کرده - تجارت آن با قصبی الغایت رسیده -

(سلسل) (م) ساده از ۱۲ تا ۱۵ ایضا - در خانهها مستعمل می شود

۲ - شمله یا طوق کمر مستعمل در االیان آسیا - طول هشت گز و عرض ۱/۲ گز - رنگ لمی مختلفه دارد قیمت از ۵ تا ۲۰۰۰ روپیه -

۳ - دوشاله از ۱۰ تا ۱۵ ایضا - برآمد به تبت فقط -

۴ - گاش پرخ یا پیکایا دستار - طول از هشت تا ده گز و عرض یک گز - رنگ مختلف یک قسم دو پیل و دو زنجیر و دو عاشیه دارد از ۱۵۰ تا ۸۰۰ روپیه -

۵ - مندیله - یک قسم آن زنجیری دارد و دیگر بغیر زنجیر - موخر الذکر در طول از هشت گز تا ده گز و در عرض دو از ده گره و بقایا اقسام پشیمین علی سبیل الاختصار بال پوش قیمت از ۳۰۰ تا ۱۰۰۰ روپیه - گلوبند از ۱۲ تا ۳۰۰ روپیه - پستان بند از ۵ تا ۳۰ ایضا - لنگو از ۱۵ تا ۳۰ ایضا - پوشتین از ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ ایضا - اچ از ۲ تا ۱۰ ایضا - ازار بند از ۱۵ تا ۱۵ ایضا - تکیه مثل قیمت جمودار خلیله از هشت آنه تا دو روپیه - طاق پوش مثل قیمت جمودار - خوان پوش از ۳۰ تا ۵۰۰ روپیه -

بقول آنند کول یا منزئی (جموں ایند کشمیر سٹیت ص ۳۳) اکنون اشیاء ذیل از قسم پشیمین

مروج اند :-

۱ - ساده پشیمینه - ۲ - جامه دار یک رنجه دو رنجه مختلف اقسام ۳ - شال طویل بغیر عاشیه پیل و کنج - ۴ - ساری (چادر) که زنان بجائے ازارد قمیض جسم خود می بپیند - ۵ - کلاه د پوغه

پیل کشیده کاری را گویند که بهر دو سر اگس شال می باشد -

دھور کشیده کاری ایست که بر چهار گوشه شال باشد - (بقیه بر صفحه آئنده)

و در عهد عبداللہ خان سید یحییٰ نام شخصی اعلیٰ از بغداد شریف آمده بود۔
عبداللہ خان او را بوقت رخصت یک جوره نارجی عطا فرمود سید موصوف در مصر
رسیده جوره مذکور والی مصر بطور تحفه گذرانید۔ در آن ایام پولین سکرٹر بونا پارٹ در مصر
(مسئل) کونج۔ گلدستہ ہماکہ برگوشہ لمے شال یافتند۔

نوٹہ۔ ہماں کونج است کہ مذکور شد۔ قیمت از ۴۵ تا ۷۰ روپیہ

۶۔ خالین پشمینہ از ۲۰ تا ۴۰ ایضاً

۷۔ نقش از ۲۰۰ تا ۵۰۰ روپیہ۔

۸۔ چہار خانہ۔ طول غیر متعین۔ طول $\frac{1}{4}$ اگز۔ از ۵ تا ۱۰ ایضاً

۹۔ گلبدن۔ طول غیر متعین۔ عرض از چہار دہ گرہ تا یک گز۔ از ۵ تا ۶ ایضاً۔

۱۰۔ لنگی۔ طول $\frac{1}{4}$ گز۔ عرض $\frac{1}{4}$ اگز۔ از ۵ تا ۷ ایضاً۔

۱۱۔ تخمین یا کلاہ۔ از ہشت آنہ تا چہار روپیہ۔

۱۲۔ جراب یا موزہ خورد از یک روپیہ تا چہار روپیہ۔

۱۳۔ موزہ پشمینہ۔ از ۵ تا ۲۵ ایضاً

۱۴۔ سکا ب پوش (شامیانہ) از ۳۰۰ تا ۱۵۰۰ ایضاً۔

۱۵۔ در پردہ (پردہ) ب قیمت جماوار۔

۱۶۔ کجاری اسپ۔ ایضاً۔

۱۷۔ کجاری فیل۔

در عهد سکھاں صنعت شال بر عروج بود۔ مور کرافٹ سیاح کشمیر در

سنہ ۱۸۲۲ء می گوید۔

”آندی کہ از صنعت شال کشمیر حاصل گردد تقریباً سی و پنج لک

روپیہ سالانہ است۔“

رسیده و الی مصر جوړه نارنجی به او پشکش ساخت. اهل فرانس آن دیده پسند خاطر نمودند و به موجب خواهش مردمان آن بجای تاجران فرانس در کشمیر رسیده نقشه های جوړه و قصایه و غیره با انواع گوناگون فرماش دادند. و بازار پشمینه به حدی رواج یافت تا آنکه میرزا محمد علی کارخاندار یک جوړه پشمینه بقیامت دوازده هزار و پانصد روپیه چهره شاهی فروخت نمود. کارخانداران دولت و ثروت حاصل نموده موجب پست فطرتی دم فرعونى دادند. چنانچه در کلیان نما کو بجای آب شیر خام استعمال کردند و شب و روز در نغمه و عیش و شراب غوری و از تکاب افعال شذیعه مشغول می بودند.

منتقم حقیقی سببه ساخت که در ^{۱۱۴۱} جنگ فرانس و پروشه ^{۱۱۴۲} واقع شده. اهل فرانس را دو صد کروڑ روپیه جرمانه و هر جانه گرفتند. و همه بامفلس و بے نوا گشته از هموس پشمینه در گذشتند. سوای آن مردمان یورپین را خواهش آن به خاطر نمانده. فی الحال کساد بازاری پشمینه به حدی رسید که جوړه و قصایه بافتن موقوف کردند. تا بجران پشمینه یکسر دیوالی شدند.

کیفیت داغ شال ^{۱۱۴۳}

در عهد شایان افغانه زعفران و غلات که از مال سرکار می بود. حکام از کرده

^{۱۱۴۱} مطابق ۶۱۸۶۹ - آنالارنس سال نامبرده ۶۱۸۷۰ نوشته است و نیز بقولش صنعت شالبا فی را صد مد دیگر در ^{۱۱۴۲} ۱۶ دقیقه قحط سالی مردمان کشمیر را بے حال نمود. پیش آمد (ویلی آف کشمیر ص ۳۷۵) : ^{۱۱۴۲} هجر منی : ^{۱۱۴۳} هجر منی و قلاش : ^{۱۱۴۴} صنعت شالبا فی چنانکه سابقاً در حاشیه گذشت بذریعہ محکمہ منضبط بود (حالاً ۶) که او را داغ شال می گفتند. بهر شال که در کشمیر تیار می شد بهر این محکمہ داشت. بقول پنڈت آنند کول بامرنی (جموں اینڈ کشمیر سیٹ ص ۲۸) دفتر داغ شال در جوبلی مجلس رائے (که در ^{۱۱۴۵} از پنجاب آمده به کشمیر آباد شده بود) (بقیه بر صفحہ آینده)

نرخ بازار قیمت آن افزوده ساکنان شهر را طرح می دادند چنانچه باشندگان
شهر را تا دوان و نقصان آن باعث خرابی و سبب ویرانی می شد. خصوصاً
طایفه شال با فان که در آن زمان چهار صد دوکان سه نفری بودند. به سبب طرح
غلات زیاده تر پریشان می گشتند.

و در عهد حاجی کریم داد طرح زعفران و غلات موقوف شده بدل آن
طایفه شال با فان را سر هر دوکان قلیه نقدی گرفتن بطور میکس^{۱۲۶} تجوین یافت و
آن را قصور شالی نام نهادند. بعد آن بصلاح پندت^{۱۲۷} دلا رام قلی که پیش کاره او
بود بر تھان پشیمنه باج مقرر کردند چنانکه تھان پشیمنه را بر کچهری داغ شال^{۱۲۸}
آورده آن را قیمت کرده فی روپیه نیم پائی باج مقرر نمودند.

گویند روز اول یازده فلوس آمدنی داغ شال بود. انگاه بابت دزدی
و کارسازی تھانها شقداران یعنی محافظان به هر طرف مقرر شدند. همیں که یک دو
گره^{۱۲۹} مکره یافت می شد بریده در کچهری داغ شال می بردند و هنگام درستی تھان

مسلسل و جائداد قیمتی ده بیون روپیه می داشت. لیکن در عهد ابراهیم خان ناظم کشمیر از طرف
عالم گیره رخاه نت گری و فساد از دست داد (واقع بود. در ۱۷۵۵ء چنان که معلوم خواهد شد
بعد مہاراجہ پرتاب سنگھ این در تخفیف آمد. :

۱۲۵۰ء ناظم کشمیر در عهد افغانان از ۱۷۷۹ تا ۱۷۸۳ء :

۱۲۵۱ء میکس لفظ انگلیسی به معنی محصول سرکاری :

۱۲۵۲ء آنند کول این نام دیارام داده است. (جوں ایند کشمیر سٹیٹ ص ۲۹)

۱۲۵۳ء کچهری داغ شال یعنی عدالت داغ شال. لیکن مراد مصدق این جا محکمہ
داغ شال است. :

۱۲۵۴ء مکره بضم تا و هندی و فتح را و هندی بمعنی پاره باشد. :

دارغ کرده و آله خوردی که ضامن شالبا ف می بود میکردند و محصول تھان گرفتند
برای فروختن آن و اگر نداشتند می دادند و ضبطی پشیمنه به نوعی کرده بودند که اگر
کسی را بغیر دارغ پشیمنه ظاهری شد به حبس دوام و تاج تمام او را سزا می دادند
مصرعه - هر که آمد برای مزید نمود -

در عهد مختار الدوله فی روپیہ یک پائی محصول دارغ مقرر گشت - و در عهد
عطا محمد خان ^{۱۱۵۱} بجده هزار دوکان بود - در عهد ^{۱۱۵۲} عظیم خان بیست و چهار هزار دوکان
شمار کرده و سر هر دوکان ده ده خردار شالی برای سال یک بار طرح داده قیمت
آن بعد تباری تھان شامل باج وصول می کردند -

و در عهد رنجیت سنگھ همگی شش هزار دوکان بود - فی روپیہ سه آنه
باج مقرر شده سوای آن بدعات بسیار رواج یافت و سر هر دوکان دوازده
خردار شالی به قیمت سه روپیہ طرح شالی مقرر کردند که در قیمت آن دو روپیہ از
کرده نیمخ بازار علاوه بود - این قدر است که در آن وقت هوا بر مل مردم فهم و رسا
داروغه دارغ شال شده بود - و برای پرورش رعایا و ترقی قیمت پشیمنه تھان
پشیمنه را از کرده رائج بازار چهارم در قیمت افزوده محصول و قیمت شالی وضع
کرده مابقی قیمتش برات بنام دیگر شالبا ف که باقی دارمی بود می داد و سه چهار
آنه سر روپیہ کم کرده روپیہ نقدی وصول می یافت - درین صورت شالبا فان
تھان های خود عمداً بدست داروغه می فروختند و تا بحران بلا علایح از داروغه
تھان ها خرید می کردند - درین صورت با وجود ترقی باج و بدعت با شال با فان

۱۱۵۰ شیر محمد خان مختار الدوله یکے از ناظران کشمیر در عهد افغانان در سنه ۶۰۰ ۶۰۰

۱۱۵۱ ناظم کشمیر (۱۳ - ۶۱۸۰۶) ۶۱۸۰۶

۱۱۵۲ ایضاً (۶۱۸۱۳) ۶۱۸۱۳

آسودگی یافتند و در اندک زمان شانزده هزار دوکان آباد شدند.

و در عهد کرام^{۱۱۵۳} مصر بولاناته که برپهن او بود داروغه داغ شال شده سردوکان سه نفری^{۱۱۵۴} و پیه باج مقرر کرده طرح شالی بدستور جواهر مل مصمم داشت. و باج داغ شال مع محصول گذر آن دوازده لک روپیه داخل خزینه می ساخت.

و در عهد میان^{۱۱۵۴} سنگه به سبب ظلم بولاناته و طغیان قحط همگی یک هزار و دوهصد دوکان باقیمانده نرخ شالی فی خردار یک روپیه بود. و میان سنگه سال اول سردوکان بیست خردار شالی به حساب دو روپیه طرح داده در سال دوم آئین جواهر مل مرقع ساخت و در عرصه چهار سال شش هزار دوکان سه نفری آباد شدند. بعد آن رام دیال داروغگی یافته شالبا فان سپرد کارخانداران نموده سال اول سردوکان ملعه و طرح شالی بیست خردار به حساب دو روپیه و مبیعه خوش رضا پنج خردار به قیمت^{۱۱۵۵} مقرر نمود. و قطعی حکم داد که شاگرد کاه خاندان بر دوکان دیگر کارخاندان رود یعنی بروز تقسیم اول بر دوکان هر کس که بنشست تا ابد غلام اوست. شال با فان به سبب انتظام بندش نهایت مظلوم شده مفلوک گشتند. کارخانه داران به نسبت آن با تعدی بسیار جایزه داشته خود دولت مند و مال دار شدند. سال دوم سردوکان دویسم خردار طرح افزوده یعنی بیست و هفت خردار و هشت ترک که قیمت آن^{۱۱۵۶} مقرر نمودند سر هر دوکان مع باج داغ شال و طرح شالی یک صد و پنجاه روپیه مشخص کرده که آن را آئین نام نهادند. مدعا که شاگرد کار کند یا نه کند

۱۱۵۳ تا ظلم کشمیر در عهد سکهاں از ۱۸۲۷ لغایت ۱۸۳۱

۱۱۵۴ میان سنگه ۴۱ — ۱۸۳۴

آئین معمولی بدید.

و در حکومت شیخ غلام محی الدین دلیت دار و غلی یافت و بر آئین مقرر
میان سنگه نوزده روپیه در باج افزوده طرح شالی بدستور میان سنگه مقرر
داشته دوکان دو نیم نفری مشخص کرده یک صد و هفتاد روپیه سر دوکان باج
مقرر نهاد. در آن زمان همگی پنج هزار دوکان بود و بیست و دو نفر شال بافان
به خوف غلام نرنگستان خود قطع کرده از شال بافی خلاص شدند. از کرده ظلم
حاکمان آسیب کارخانه داران به نسبت آن با جانکاه بود و شیخ امام الدین در
حکومت مستعاره خود بند خلاص کرده شال بافان را آزادی بخشید و از طرح
شالی فی نردوار دو آنه تخفیف نمود. و از کارخانه داران سه نفر سه روپیه انعام داییده
و بر مزدوری چهارم افزون کرده از طرح شالی حصه سوم به ذمه کارخانه داران گذاشته
کارخانه داران را فعل در آتش افکنده شاگردان دل خوش گردانید.

و در عهد مهاراجه کلاب سنگه بیست و هفت هزار نفر و یازده هزار
دوکان بود. پنڈت راجه کاک در به مسادی دوازده لک روپیه بعه طرح شالی
مجبور که در محال داغ شال شده شال بافان را سر نفر چهل و هشت روپیه چلکی
باج مقرر نمود و بدستور سابقه باز بندش ساخته شاگردان ذمه کارخانه داران کرده
یکه را بر دوکان دیگرے رفتن منع کلی نمود. موجب آن شال بافان مقهور و مجبور
مانده و از صبح تا شام کار کرده فی هزار شیخ را چهار و نیم دمتری مزدوری می
یافتند. از آن جمله بعض شاگردان در ماه هفت و هشت روپیه کار کرده منجمه
آن پنج روپیه خراج شاهی وضع نمودند بر دوسه روپیه قناعت می کردند و

۱۱۵۵ از ۶۱۸۴ تا ۶۱۸۶ ۶

۱۱۵۶ صحیح دلیت است و آن چه در کتاب است غالباً از سهو کاتب است.

بعثت شاکردان سرت کار در ماه دوسه روپیه کار کرده باقی دارسرها کار مانده از کاسه
گدائی نان می خوردند -

و در ۱۹۲۲ ب مطابق ۱۲۸۴ هجری قمری بهار ج رنجیر سنگه از بان مرتبه چکی
یازده روپیه تخفیف نمود و در سال ۱۲۸۵ هجری قمری از طرح شالی که فی نفر پانزده خردار بحساب
دو روپیه چهار آنه چکی معمول بود چهار آنه معاف فرمود - و در بدل ماهواره نقدی
جنس پشمینه دادن تجویز داده که تا عرصه ده سال عوض بانج شاهی و طرح شالی
جنس پشمینه از کارخانه داران می گرفتند و به سبب کساد بازار چهار آنه مذکور را در تهمان
های پشمینه نقصان کثرتی عاید گشت و اهل کاران هم بسیار خورد برد نمودند - چونکه
کارخانه داران به سبب کساد بازار روز بروز خراب شدند بدین وجه در ۱۹۳۳ هجری قمری
۱۲۹۳ هجری قمری بهار ج نامدار از بان ۱۲۸۵ هجری قمری روپیه معاف نمود و در ۱۲۹۴ هجری قمری
همگی یازده روپیه فی نفر بانج مقرر شده طرح شالی سرب تخفیف یافت -

و در ۱۲۹۵ هجری قمری مطابق ۱۲۸۶ هجری قمری به سبب قحط و کساد بازار شالی با فان
تباه شده بانج داغ شالی سرب معطل گشت و به جای آن روانگی پشمینه سرصد
بست روپیه و شالی فروشی و پرمٹ سرصد یازده روپیه جمله سرصد سی و یک
روپیه مقرر گشت و در ۱۲۸۸ هجری قمری بجمعی آن هم حسب منشی گورنمنت تخفیف یافت -

زبان کشمیر ۱۱۵۹

در عهد اول زبان مردمان کشمیر خاص تلفظ سنسکرت بوده است و به مرور

۱۱۵۸ هجری قمری

۱۱۵۸ هجری قمری

۱۱۵۹ هجری قمری نزد الالبان کشمیر این زبان بنام "کوثر" شهرت دارد - لارنس در ویلی آف کشمیر ص ۴۵۴
ازین راسه اتفاق کرده است که اصل کشمیری از سنسکرت است - لیکن این امر محل (بقیه بر صفحه آینده)

دہور در الفاظ آن فتور آید کیفیت دیگر پیدا نمود۔ چنانچہ اکنون ساگ را "ہاک" و منش را
 "ہینیو" می گویند۔ سوای آن بسبب تقرب بلاد دیگر آمد و رفت مردم اطراف و
 امصار و تسلط فرمان روا بیان ممالک غیر مردمان این جا۔ الفاظ زبان آن ما آموخته بر
 سبیل تکلم استعمال نمودند۔ چنانچہ در عہد حکومت ترکان الفاظ ترکی و در زمان
 شاهان ہند الفاظ ہندی و در وقت شاهان دُرّان الفاظ فارسی و پشتو و
 بموجب بہارت علمی الفاظ عربی شامل آن کردہ زبانے ریختہ اختراع نمودند۔
 و بموجب تحقیقات این صاحب معلوم می شود کہ از یک صد لفظ زبان
 کشمیری پنجاہ حرف از سنسکرت و دہ لفظ از فارسی و پنج لفظ از ہندی و
 دو لفظ از عربی می باشند و از الفاظ مختصر کشمیری و تبتی و داردی و ڈوگری
 سی و سہ لفظ ملحوظ خواہند بود۔^{۱۱۶۰}

مسئله پنجم بحث است کہ زبان کشمیری در نوشتن و خواندن گاہے معمول این دیار بود یا نہ ؟ و
 اگر بود رسم الخطش چہ نام داشت۔ جواب این ہر دو سوال ابو الفضل دادہ است چنانچہ می گوید:-

”اگرچہ اہل کشمیر زبان خود می دارند۔ لیکن اہم کتب شاہ زبان

سنسکرت باشد۔ علاوہ ازین این قوم رسم الخط دیگر دارد کہ در نسخہ

قلمی استعمال کنند۔“ (آئین اکبری جلد دوم مترجمہ جبرٹ ص ۳۵۱)

از قول ابو الفضل این قوم رسم الخط دیگر دارد“ قیاس می رود کہ مراد ازین خط ”شاردا“ است

کہ بقول لارنس مزبور از قسم دیوناگری (ہندی) است و قے در کشمیر متعمل بود۔

فی الحال خط نسخ بہ اختراع نشان ما کہ مناسب حال نظم صوتی زبان کشمیری است

مروج است۔^{۱۱۶۰} درین ضمن قول صحیح ادائن این است:-

من از شخصے با سند صحیح خبر دادہ ام کہ زبان کشمیری در ہر یک

صد بیست و پنج الفاظ سنسکرتی چہل فارسی {بقیہ بر صفحہ دیگر باید دید}

و در زبان کشمیری مثل عربی و انگریزی وسعت الفاظ بسیار دارد۔ و نیز در تلفظ آن آوازهای عجیب معمول است کہ در هیچ زبان ہمنان یافتہ نمی شود۔ چنانچہ یک حرف بہ چند آواز ادا می کنند و یک لفظ بہ چند معنی استعمال می نمایند۔ حروف تہجی کشمیرناشت و پنج حرف یافتہ اند۔ و قاعدہ صرف و نحو آن بعض دانشمندان خیال می داشتند لیکن درست نمی شود۔

تواریخ ملک کشمیر

تاریخ حالات ملک کشمیر بسیار یادگار است۔ اما بہ وقوع حوادث و طوارق زمانہ نام بعضی تواریخ پیشین از لوح زمانہ محو شدہ است۔ اکنون نام بعضی تواریخ مشہورہ یاد کردہ شود۔

تاریخ شاستری۔ تاریخ زنتاکر۔ پنڈت زنتاکر در زمانہ راجہ اونتی درما از ابتدای دور کلجوگ تا عہد خود احوال راجہ ہا مشروحاً درج کردہ است۔ دیں زمان نقل آن عنفاً لیکن بعضی قصص آن را ملا احمد در زمان سلطان زین العابدین ترجمہ کردہ است اثر آن در ملک موجود خواہد بود۔

رازہ ترنگنی۔ پنڈت کلہن در عہد راجہ جے سنگھ بہ وقت الفاظ منظوم

(مُسل) پانزدہ ہندوستانی دہ عربی و بقیہ آن الفاظ تبتی دارد۔

(سفرنامہ وائن جلد اول ص ۳۶۸)

۱۱۶۱ پنڈت کلہن پسر چچاک وزیر ہرش (۱۱۰۱ - ۱۱۰۹) است۔ بقول ڈاکٹر صوفی کلہن از قبیلہ برہمنان است۔ نامش کلہن در پراکرت (زبان مرّوجہ) ماخوذ از کلیان است کہ در سکریت خوشی و مسرت را گویند۔ کلہن بلحاظ مذہب متبع شیو بود۔ لیکن مع این ہمہ مداح "بدھ" نیز بشمار می رود۔ چیزے کہ او را مشہور آفاق گردانید کتابش رازہ ترنگنی است (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

کرده است مضامین آن کم تر بفکر می آیند. دے در دیباچه کتاب می نگارد که من
دوازده جلد پوران لما جمع کرده این نسخه تصنیف کرده ام و از پوران لما می مذکورہ دیں
ملک نام و نشان پیدا نیست. دیں وقت ہمیں نسخہ رازہ ترنگنی در ملک مشہور است

{مسل} کہ بہ حوالی سنہ ۴۹ — ۶۱۱۴۸ در عہد راجہ جے سنگھ باختتام رسید. سیرادل
سٹائن مترجم رازہ ترنگنی متعلق دے چنین رائے دارد :-

”کلمن را با تنقید نگاه باید کرد زیرا کہ سلسلہ تاریخش غیر معتبر و ماخذش
غیر صحیح و دلش نذر و تهدیہ گرایندہ است.“

رازہ ترنگنی مزبور بہ ہشت ابواب منقسم است کہ ہر یکے ازاں بہ ترنگ (موج) موسوم است
تفصیل مصرعہ لما در ہر یک ترنگ درج ذیل است :-

۱ - ۳۷۳ مصرعہ ۴ -

۲ - ۱۷۱ ایضاً

۳ - ۵۳۰ ایضاً

۴ - ۷۲۰ ایضاً

۵ - ۴۸۳ ایضاً

۶ - ۳۶۸ ایضاً

۷ - ۱۷۳۲ ایضاً

۸ - ۳۴۴۹ ایضاً

بقول آر۔ ایس پنڈت رازہ ترنگنی قریباً پینجاہ سال قبل از شکست پرتھوی راج

پوران و دو صدی قبل رود خاندان شاہ میری در کشمیر نوشتہ شد۔

اولین ترجمہ رازہ ترنگنی بہ فارسی بہ حکم سلطان زین العابدین کردہ شد۔ دیں وقت

نامش ”سحر الاسمار“ بود۔ بعد ازاں در عہد جلال الدین اکبر ملا عبد القادر بدایونی بہ تکمیل (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

مُصَنَّف آن بعد از دثوق خبر راجهای اوایل کل جوگ ترک نموده است و همگی احوال دو
هزار و پانصد سال تا عهد به سنگه می نگارد - البته غنیمت است - غیر از این
نام تاریخ چھو لاکر و بھولا راج و پدمه مهر و کھیم اندر و سورت و شرپور و پراجه پٹ

(سلسل) نظر ثانی و متعین گردید - در عهد جهانگیر ملک حیدر چاڈوره رازہ ترنگنی را به غایت
مختصر نموده بتاریخ کشمیر موسوم کرد - در ۱۸۳۵ء اداره "رایل ایشیاٹک سوسائٹی آف بنگال کلکته"
نسخه رازہ ترنگنی که بر مخطوطه ولیم مور کرافٹ مبتنی بود بار اول اشاعت کرد - در ۱۸۵۲ء رازہ ترنگنی
مع ترجمه در فریچ زیر اہتمام اداره ایشیاٹک سوسائٹی پیرس شائع گردید - در ۱۸۹۲ء سیرا وریل سٹائن
نسخه راج ترنگنی با تنقید از چاپ خانہ بمبئی شائع کرد - ہشت سال بعد ہمیں کس رازہ ترنگنی
را بزبان انگلیسی ترجمہ کرده در ۱۹۰۴ء حلیہ الطباع پوشانید - بقول رجیت پنڈت این ترجمہ نیز
ناکمل بود - چنانچہ در ۱۹۳۵ء رجیت پنڈت داماد موتی لال نہرو و فنیکہ در قید بود راج ترنگنی را
کامل ترجمہ نمود - ڈاکٹر صوفی این ترجمہ را بسیار ستوده است - یک ترجمہ رازہ ترنگنی در اردو از
پنڈت اچھر چند شاہ پوری نیز یادگار است - این ترجمہ ۱۹۱۲ء کرده شدہ است و مطبوع است -
۱۱۶۲ء کھیم اندر پسر پکاش اندر بہمن است - در عهد راجہ انتنت جاییکہ اکنون نشاط بارغ
واقع است پیدا شد - مورخان اگرچہ از صحیح تاریخ ولادتش خاموش اند - لیکن از کارنامہ ہائے
ادبی اش قیاس نموده اند کہ فی مابین ۱۸۲۵ء لغایت ۱۸۶۶ء پیدا شد - کھیم اندر یکے از
سپہران پدرش بود کھیم اندر مع دانستن صرف دشو و موسیقی و مصوری از صنعت دستکاری
مثل نجاری و آہنگری نیز حظ وافر داشت بعمر ۲۵ سال در حلقہ ازدواج داخل شد و یک
پسر سوم اندر کہ اتالیق پسر راجہ انتنت بود از یادگار ماند -

کھیم اندر صاحب تصانیف کثیرہ است کہ مشہور ترین ازاں در پلن نیر برمی (نشانیدن
غروب) و دیش اپدیش (نصائح متعلق حکومت) و بہت کتھا در قصص و روایات است - کیتھ
از مہنفاش تفصیل بحث نموده است - (کشمیر جلد اول ص ۶۰) - ۱۱۶۳ء (بر صفحہ آئندہ)

در ملک شہور است شاید کہ اثر آن با در ملک موجود خواهد بود۔ نوکر صاحب جستجو
کرده نسخہ کبیم اندر بہم نمود۔ اما بہ علت اغراق پسند نہ فرمود۔
زینہ ترنگنی۔ ضمیمہ رازہ ترنگنی است کہ پندت زونہ راج ^{۱۱۶۴} بہ فرمان
سلطان زین العابدین از عہد بے سنگھ تا زمان بڈھ شاہ حالات راجہ ما و
سلاطین مفصل ضبط کردہ است و پندت شریو ترنگملہ آن نمودہ است۔
تاریخ اودھ بٹ ^{۱۱۶۵} ضمیمہ زینہ ترنگنی است کہ از عہد بڈھ شاہ تا زمان
اکبر شاہ حالات راج نمودہ است۔

^{۱۱۶۳} شریو ری کے از مورخان عہد بڈ شاہی است۔ بوجہ تکمیل تاریخ جو راج کہ بفوتش
نامکمل ماندہ بود شہرت تاریخی حاصل کردہ است۔ ڈاکٹر صوفی اور انقال پندت کلہن نوشتہ
است۔ از کارنامہ شریو ری اس است کہ بعد وفات بڈ شاہ ایس مرد یوسف زلیخائے
جامی را در ۵۰۰ سنکرت آورد و بنام کتھا کوٹکا موسوم کرد۔ کتاب مزبور در
چاپ خانہ نرنے ساگر بمبئی در ۱۹۰۱ء مطبوع گردیدہ است۔

(کشیر جلد اول ص ۱۶۷)

^{۱۱۶۴} جو راج یکے از عالمان بزرگ و محقق زبان سنکرت است۔ در تاریخ دانی
ثانی کلہن بود و تمام کتاب رازہ ترنگنی را در الفاظ خود خلاصہ نمودہ بہ ترتیب موجودہ
آورد۔ بادشاہ اورا انعام کثیر داد۔ جو راج در ۱۴۵۹ء وفات یافت۔

(کشیر جلد اول ص ۱۶۷)

^{۱۱۶۵} یکے از محققان زبان سنکرت است کہ بہ دربار سلطان زین العابدین جمع آمدہ
بودند۔ محبت علم بحدے داشت کہ برائے تعلیم انھر دید بہ ہاشمٹ رفت و از انجا واپس آمدہ
بحکم شری بٹ مہتمم دارالمصنفین بڈ شاہی در اشاعت تعلیم دید در کشیر مصروف شد۔

تواریخ فارسی

وقایع ملک کشمیر - که در زمان سلطان زین العابدین ملّا احمد ترجمه رازہ ترنگنی و رتنا کر مع احوال سی و پنج راجہ گم شدہ کلہن پنڈت مطابق رتنا کر برابر ضبط کردہ است و از تعصب و جانب داری معرّ و عبارت شر مصفا -
تاریخ ملّا نادری - در زمان زین العابدین تصنیف کردہ است اسمش معلوم و جملہ مشر معدوم -

تاریخ قاضی حمید - در زمان بڈہ شاہ تصنیف کردہ است نقل آن نایاب -

تاریخ ملّا حسین قاری - در افواہ مشہور است و کیفیت آن غیر معلوم -
منتخب التواریخ - حسن بیگ در عہد ۱۱۶۸ھ تصنیف کردہ است بہ نظر نامہ نگار نرسید -

تاریخ سید علی - خواجہ اعظم نقل کردہ است شاید در ملک موجود باشد

۱۱۶۶ھ خواجہ محمد اعظم دیدہ مری در تہمید واقعات کشمیر ص ۳ نام این تاریخ ذکر نمودہ است بقولش معلوم می شود کہ تاریخ ملّا حسین قاری قبل از تاریخ ملک جیدر چاڈورہ تصنیف شدہ بود
۱۱۶۷ھ حسن ابن محمد النخاکی شیرازی :

۱۱۶۷ھ البیاض فی الاصل - لیکن از بیان ڈاکٹر صوفی در کشمیر جلد اول در بیان مخطوطات فارسی معلوم می شود کہ منتخب التواریخ مصنف حسن بیگ در عہد جہانگیر ۱۰۹۹ھ مطابق ۱۶۹۰ھ نوشته شد - یک نسخہ این کتاب در کابل نزد ایم غبار معرفت آریانہ جادہ ابن سینا زیرنبرہ ۲۳ یافت می شود : ۱۱۶۹ھ یک نسخہ از این کتاب نزد مولوی محمد شاہ سعادت ساکن محلہ نوہٹہ سری نگر موجود است - (کشمیر جلد اول)

تاریخ جیدر ملک^{۱۱۴۰} در عهد جهانگیر شاه مطابق رازہ نرنگنی ترجمہ
 کرده است لیکن از خود ستائی و تعصب مذہبی سرسرملاو است۔
 بہارستان شاہی^{۱۱۴۱} معروف بہ رازہ نرنگ مصنف آن از روی
 شیعگی نام خود پوشیدہ داشتہ است۔ احوال آن نیز مطابق ترجمہ رازہ نرنگنی تا
 عهد جهانگیر شاہ مشروحست لیکن از تعصب و خود ستائی خالی نیست۔
 میر شمس عرافی راستنایش از حد متجاوز می سازد۔
 واقعات کشمیر^{۱۱۴۲} از تصنیفات خواجہ اعظم دہدہ مری است۔

۱۱۴۰ خواجہ محمد اعظم نیز ہمیں رائے متعلق ملک جیدر چاڈورہ و تصنیفش ظاہر کردہ است
 ۱۱۴۱ تاریخ کشمیر است از آغاز تا ۱۰۲۳ھ مطابق ۶۱۶۱۲۔ بقول اے۔ سی۔ سٹوری از عهد
 مسلمانان در کشمیر مکمل بحث نمودہ است نسخہ لمے فے در کتاب خانہ رائے پلوئمبرہ ۲۹۷
 (۵) ۲۹۷ (۵) ایٹے نمبرہ ۵۰۹ :

۱۱۴۲ خواجہ محمد اعظم دہدہ مری پسر خیر الزمان خاں کشمیری مجددی است۔ در سنہ ۱۱۴۲ھ مطابق
 ۹۔ ۱۶۸۹ یا ۱۱۰۲ھ مطابق ۱۔ ۱۶۹۰ پیدا شد۔ خواجہ اعظم شاگرد ملا عبد اللہ و مراد بیگ
 و کامل بیگ و میر غلام و غیرہ است۔ در طریقت مرید با اخلاص ملامراد نقشبندی متوفی
 ۱۱۳۴ھ مطابق ۲۔ ۱۷۲۱ است۔ در سنہ ۱۱۷۷ھ مطابق ۲۔ ۱۷۷۱ از درد گردہ فوت
 شد۔ خواجہ اعظم مزبور صاحب تصانیف کثیرہ بود۔ موسیوسی۔ اے۔ سٹوری (پرشین
 رپیچر حصہ دوم ص ۶۸۳) کتب لمے ذیل یاد منسوب کردہ است :-

۱۔ فیض مراد در سوانح حیات و اقوال پیر خود۔

۲۔ فوائد المثنیٰ در فقر۔

۳۔ رسالہ اصابتہ الجبر۔

۴۔ تجربات الطالبین

(بقیہ بر صفحہ آئیندہ)

احوال راجه و سلاطین و تذکره حضرت اولیا و علماء فضلاء کشمیر مخطوط و مربوط بطور
انحصار و ایجاز تا عهد افراسیاب بیگ خان به عبارت ساده ضبط کرده است اهل
مل آن را پسند نمی دارند لیکن مفید اهل اسلام است -

تاریخ نافع^{۱۱۴۳} - محمد زمان نافع تا عهد محمد شاه غازی احوال سلاطین
اسلامیه درج کرده است و ذکر حضرت شیخ حمزه قدس سره حالات میر حمزه کبری
به کمال توضیح و تشریح نوشته است -

تاریخ مولوی هدایت اللہ^{۱۱۴۴} - تا عهد میر داد خان ضمیمه واقعات کشمیر
است ذکر سلاطین و حضرات مخطوط درج کرده است -

واقعات نظامیه^{۱۱۴۴} - مصنفه مولوی نظام الدین محمد تا عهد دیوان
کریا رام ضمیمه واقعات کشمیر است احوال سلاطین و تذکره حضرات دین به نتایج
خواجہ اعظم درج کرده است -

شاهنامه کشمیر - راجه سوکھ جیون در عهد خود از شعرا و وقت متین^۱
و نوید^۲ - و سامی^۳ و توفیق^۴ و راجح^۵ و حسن^۶ و شایق هفت کس انتخاب کرده بر

{مسل} ۵ - اشجار المخلد

۶ - ثمرات الاشجار

۷ - شرح کبریت احمر

مخطوطات کشمیر در اکثر کتب خانہ لائے اور دیا ایشیا یافت می شوند -

^{۱۱۴۳} بقول ڈاکٹر صوفی (کشمیر جلد اول ص ۵۷۷) یک نسخه این کتاب نزد مولوی محمد شاه
سعادت ساکن نوہٹہ سری نگر کشمیر موجود است :

^{۱۱۴۴} بقول ڈاکٹر صوفی مزبور یک نسخه این کتاب نزد خواجہ غلام محمد نقشبندی احراری - مجددی
خانیا سیدداری سرینگر موجود است :

نظم کردن تاریخ کشمیر را مورد ساخت و هر یک شاعر را یک یک حصّه تفویض نمود. همیسی که در تصنیف آن شروع کرده بودند سکه جیون را چشمان از حدقه بیرون کشیدند اکنون از تصنیف ملا توفیق قریب دو هزار بیت و از طبع زاد سامی تخمیناً یک نیم هزار به نظر می آید و از تصنیف عبدالوهاب شایق که تذکره اولیا ذمه او بود. قریب شصت هزار بیت غیر منتظم موجود است باقی مفقود.

باغ سلیمان^{۱۱۴۶} - میر سعد الله شاه آبادی منظوم کرده است به متابعت خواجه اعظم حالات سلاطین و حضرات دین بطور اختصار و ایجاز تا عهد جمعه خان ضبط

^{۱۱۴۵} این جز از شاه نامه در خاندان میرزا غلام مصطفی مرحوم وزیر وزارت سری نگر موجود است (ملاحظه کنید تذکره مخطوطات فارسی کشمیر جلد اول) :

^{۱۱۴۶} "باغ سلیمان" به حساب ابجد ۱۱۹۴ اعداد می دهد و غالباً همیسی سال آغاز این کتاب است زیرا که درود جمعه خان در کشمیر تخنیت ناظم در ۱۲۰۲ هـ مطابق ۱۷۸۷ میلادی شده است. یک خصوصیت قابل ذکر در وجه تسمیه این کتاب "به سلیمان باغ" این است که مورخین فارسی کشمیر را "باغ سلیمان" می نامند زیرا که این سرزمین نزد ایشان محل ورود سلیمان علیه السلام است. نقول "باغ سلیمان" در کتاب خانه محکمه ریسرچ اینڈپنڈی کیشن حکومت جموں و کشمیر و کتاب خانه آصفیه حیدرآباد دکن یافت می شود. اوراق نسخه ریسرچ لائبریری ۲۵۲ عدد است :

^{۱۱۴۷} جمعه خان هوک زئی یکی از ناظران کشمیر در عهد افغانان دران (۱۸۱۹-۱۸۵۲) بود. بقول مفتی عزیز الدین مصنف "حسن التواریخ" جمعه خان تاریخ ۲۷ ماه شعبان المعظم ۱۲۰۲ هـ (۱۷۸۷) کابل را به عزم پهلوی الوداع نموده در ماه رمضان داخل کشمیر گشت جمعه خان مسلسل چهار سال به صوبیداری کشمیر فائز بود. بالاخر در ۱۲۹۳ هـ بعارضه اسهال درگذشت. اولاً در احاطه سید قمر الدین خوارزمی (متوفی ۹۰۷ هـ = ۱۵۰۱) مدفون شد بعده نعشش را به قندهار بردند :

کرده است. اہل مل را مرغوب نیست -

کتاب التواریخ - ملا بہاؤ الدین تاعہد شیخ غلام محی الدین احوال راجہا
وسلاطین بطور اختصار ضبط کرده است -

تحقیقات امیری - خواجہ امیر الدین یکھلیوال حالات حکام وسلاطین
وحضرات دین بہ عبارت خواجہ اعظم و مولوی ہدایت اللہ و مولوی نظام الدین محمد
تاعہد شیخ محی الدین تالیف کردہ است و غیر منتظم ماندہ است -

منتخب التواریخ - منشی نراین کول تاعہد عالم گیر حالات راجہا و
سلاطین بطور اختصار ضبط کردہ منصفانہ گفتہ است -

مجموعہ تواریخ - مصنف آں بیربل پنڈت کاپڑو - احوال راجہا و

۱۱۷۸ھ یک نسخہ از اں در برٹش میوزیم و دیگر در فہرست ریو جلد سوم ص ۹۵۷ (۵) موجود است

۱۱۷۹ھ یعنی ۶۱۸۴۵ (۱۲۶۱ھ) ۵

۱۱۸۰ھ در سبب تالیف کتاب خود نارائن کول عاجز چنین می گوید ما حاصلش این است :-

”در سہ چہارم جلوس اعلیٰ حضرت شاہ عالم بادشاہ غازی مطابق
سہ ہزار و یک صد و بیست و دو ہجری عارف خاں نائب دیوان صوبہ
کتب تواریخ کشمیر مؤلف بزبان سمسکرت کہ رازہ ترنگ می گویند باین پیچیدان را
گفت کہ ترجمہ ملک جیدر کہ بنا بر مبالغہ و طول کلام پسند طبایع خاص و عام
نہ افتادہ بانیلریخ کلہن پنڈت و مورخان دیگر کہ اعتماد را شاید متقابلہ کنند -
و ترجمہ مزبور را بہ فارسی خالی از تکلفات مترسلانہ بقلم آورد تا طبع مطالعہ

کنندگان ملال نیارد“ (درق ۳ و ۴)

۱۱۸۱ھ یک نسخہ از اں در کتاب خانہ محکمہ ریسرچ اینڈ پبلی کیشن حکومت جموں و کشمیر و دیگر

در کتاب خانہ سری رنیر سنگھ جموں موجود است ۵

سلاطین نازمان شیخ غلام محی الدین مطابق تاریخ خواجہ اعظم وغیرہ ضبط کرده است.
و در بسط عبارت و رنگینی الفاظ و طوالت کلام ابوالفضل را مات نموده است
لیکن محققان و منصفان نیست قصص و حکایات سر راہی درج کرده است. ہمگی اہل
ہنود را مقید و مرغوب.

گلزار کشمیر تصنیف دیوان کرپا رام کہ تا عہد مہاراجہ گلاب سنگھ
مختصر و موزون بہ عبارت رنگین و الفاظ سنگین مع حالات زاید مبسوط است
خلاصۃ التواریخ میرزا سیف الدین بہ کمال عرق ریزی نسخہ رازہ رنگینی

۱۱۸۲ھ در ششہ و ششہ ۶ در لاہور مطبوع شدہ است۔ در ابتدا ششہ ۶ و در اختتام ششہ
و ششہ ۶ درج است (پرشین لٹریچر سیکشن ۲ مؤلفہ سی۔ اے سٹوری ص ۶۸۶)
۱۱۸۳ھ یک نسخہ این کتاب نزد میرزا کمال الدین شیدا بی۔ اے صدر بلدیہ سری نگر و دیگر اذان
در کتاب خانہ جامعہ ایڈن برگ در فہرست مخطوطات لٹریچر عربی و فارسی زیر نمبر ۲۳۴ موجود
است۔ مطابق روایت صاحب کشمیر جلد اول ص ۵۸ میرزا سیف الدین دقیق نویس از
ابتداء تا ششہ ۱۲۴۷ مطابق ۱۱۸۶ھ تاریخ کشمیر درج نمودہ است۔ اوراق ۷۱۔ حجم ۵ x ۸
سطور ۱۳۔ ہر سطر سہ پنج در طول۔ نوشتہ دستعلیق عمدہ۔ در آخر نام مصنف میرزا سیف الدین
مع ششہ ۱۲۴۷ درج است۔ میرزا محی الدین برادر میرزا سیف الدین کار برادر خود جاری داشتہ
بتاریخ ۲۲ اکتوبر ۱۱۸۶ھ ختم نمود۔

۱۱۸۴ھ مطابق روایت ڈاکٹر صوفی کشمیر جلد اول ص ۵۶ کتاب مزبور در سہ جزو است
و بحیثیت مجموعی باین تفصیل ۶۰۴ صفحات دارد۔ جزو اول ۵۰ صفحات۔ جزو ثانی ۴۵۴ صفحات
جزو ثالث ۱۰۰ صفحات و چیز التواریخ در ششہ ۱۲۴۷ مطابق ۱۱۸۵ھ در عہد مہاراجہ رنبیر سنگھ
باختتام رسید۔ یک نسخہ این کتاب در قبضہ مفتی محمد شاہ صاحب سعادت موجود است

را سر نو ترجمه کنانیده مختصری تا عهد مهاراج گلاب سنگھ مرتب کرده است لیکن ابنای
روزگار از مطالعہ آن محروم اند۔

دجیز التواریخ^{۱۱۸۳ھ}۔ ملا عبدالنبی خان یاری تا عهد مهاراجہ رنبیر سنگھ مع تذکرہ
حضرات مختصر مرتب کرده است۔

تاریخ کشمیر۔ پنڈت دیارام کاتب مختصر و منظوم تا عهد مهاراج ۹
مرتب کرده است۔

تواریخ کشمیر زبان انگریزی

ناردرن باریامسٹر^{۱۱۸۵ھ} و صاحب احوال تدمی قلم و مهاراج از مجتوں و کشمیر و
لداخ و غیره مختصر و موزون ثبت کرده است۔

تاریخ انس صاحب^{۱۱۸۶ھ} مسٹر انس چارده سال کیفیت کشمیر تحقیق
کرده احوال سلاطین و غیره مختصر و موزون ثبت کرده است۔

^{۱۱۸۵ھ} مراد از ناردرن بیر بر آف انڈیا تصنیف فریڈرک ڈیو صاحب - FREDERIC

DREW است۔ کتاب مزبور در شش۶۰ باہتمام اڈور و سٹین فورڈ - EDWARD

STANFORD در لندن مطبوع گردیده است ۶

^{۱۱۸۶ھ} مراد از "بیلی آف کشمیر" تصنیف سیر و الطر لانس صاحب معتمد خصوصی نائب

السلطان ہند است۔ در شش۶۰ کتاب مزبور باہتمام ہنری فورڈ در چاپ خانہ جامعہ
آکسفورڈ لندن مطبوع گردیده است۔

حسن در ہر مقام لانس صاحب را انس صاحب نوشتہ است۔ شاید این امر

مبنی بر عادت قوم است کہ مطابق تسہیل شان با الفاظ سلوک می کنند۔ چنان کہ در تلفظ مروجہ
کشمیر عیاں است ۶

گلدسته کشمیر - پنڈت ہرگوپال بزبان اردو تصنیف کرده است و تا
عہد مہاراجہ رنبیر سنگھ حالات راجہا و سلاطین بہ کمال تعصب و جانب داری مختصر
گفتہ است۔ اہل ملل آل را پسند نمی کنند۔ غیر ازین حالات حکام و سلاطین کشمیر
در تواریخ امصار و بلاد دیگر مثل تاریخ رشیدی و تاریخ آئین اکبری و ناسخ التواریخ
و جام جہاں نما و غیرہ مشروح و مبسوط است۔

سنہ کشمیر

صاحب وقایع کشمیر رقمطراز است کہ در خطہ کشمیر تا عہد راجہ ماسنہ
ہفت رکبیشتر ان مروّج بود۔ وقتے کہ رینچن شاہ خلعت اسلام پوشید۔ سنہ
ہجری در تحریات و احکامات و معاملات معمول ساخت اما اسماء شہور در ملک

۱۱۸۷ در مطبع فارسی آریہ - لاہور ۱۲۸۳ھ چاپ سنگی گردیدہ است :

۱۱۸۸ھ یک نسخہ از ان در کتاب خانہ "سری رنبیر سنگھ" جموں موجود است :

۱۱۸۹ھ سنہ "سپت رشتی" یا لوکک تا حال نہ صرف مابین - برہمنان کشمیر متداول است
بلکہ در تمام علاقہ گوہرستان جنوبی مثل چمبہ و کانگرہ و منڈی نیز باستعمال می رود (تمہید
راج ترنگنی جلد اول ص ۵۸ مترجمہ سٹاین)

پردفور بولکر از حوالہ "الھند" ج - دوم ص ۸ تصنیف ابوریحان بیرونی
تأیید کردہ است کہ آغاز سنہ لوکک از یکم ماہ چیت شدی (نصف ماہ روشن)
از اختتام سنہ ۲۵ کالی یا بقول دیگر از سال ۴۶ - ۳۰۷۵ ق - م - شد۔

بقول سٹاین از آغاز دریافت سنہ لوکک و قلّع نویسان ہند
بیانات خود را باین سنہ منضبط دارند۔ در کشمیر حساب سنہ لوکک از ابتداء نصف روشن
ماہ چیت کردہ می شود۔ ازین سنہ تا حال (۶۱۹۵۲) ۵۰۲۲ سال گذشتہ اند و اکنون
سال ۵۰۲۴ لوکک جاری است (تمہید منر بور ص ۵۸) :

مشهور شد پس سلطان شمس الدین در عهد خود سنه کشمیری ایجاد نمود و
 مبدأ آن از جلوس ریچین شاه سنه ۵۷۰ هجری ابداع فرمود و اسما شهرور به زبان
 کشمیری موافق سنه ۵۷۰ هجری قمری معمول داشت چنانچه ماه حمل - و یک - ماه ثور ،
 جیٹھ - ماه جوزا ، مار - ماه سرطان ، شرادون - ماه اسد ، باد ریت - ماه سنبله
 آشت - ماه میزان ، کازنگ - ماه عقرب ، مونجهر - ماه قوس ، پوه - ماه جدی ،
 ماگ - ماه دلو ، پھاگن - ماه حوت ، چہتر -

و نوروز این سنه در ضمن ماه حمل بر دز چیت سودی سوم مقرر ساخت
 و آن روز را سونت نام نهاد که مردمان کشمیر مراسم آن روز مثل عیدین بجا
 می آورند - ماه قمری کشمیری را با ماه قمری هندی همگی سینرده روز مسابقت
 دارد و با ماه شمسی غالباً از بسیت روز تا سی روز متفاوت یعنی ماه شمسی هندی را
 هرگاه ماری باشد اهل کشمیر آن را شرادون می گویند -

باید دانست که ایام های سال شمسی سه صد و شصت و پنج روز و سه

ساعت ۱۱۹۰ سنه یزدجردی تاریخ فارسی مطابق است - مبدأ این تاریخ از اول پادشاهی یزدجرد است
 تعداد ایام سال یزدجردی را برابر سال رومیان است - لکن همراه راسی روز گیرند - پنج روز
 در آخر اسفندار زیاده کنند و آن روز را "خمسه مستترقه" گویند (حاشیه اکبرنامه جلد دوم ص ۵۱۱)

۱۱۹۱ سنه "سونت" بضم سین و سکون بقیه حروف و نون غنه در کشمیری "بهار" را گویند ؛
 ۱۱۹۲ سنه یک گھڑی مساوی ۲۴ دقیقه انگلیسی (منٹ) یا ۲۴ گھڑی مساوی یک ساعت انگلیسی
 باشد ازین قرار یک سال شمسی به حسابیکه حسن نوشته است عبارت از سه صد و شصت و پنج
 روز و شش ساعت و سی و شش دقیقه باشد و این خلاف آنست که مولوی محمد سادق علی در حاشیه اکبرنامه جلد
 دوم ص ۱۱ نوشته است - نزد و یک سال شمسی عبارت از سه صد و شصت و پنج روز و یک روز باشد ؛

و نیم گهری معمول است و ایام های سال قمری سه صد و پنجاه و چهار یوم و بیست و دو گهری معروف و درین صورت سال قمری را از کرده سال شمسی یازده روز شش گهری کم و زیاد می شود چنانچه در ایام های سه سال غالباً یک ماه اضافه می گردد و آن ماه را ماه لود نام نهاده اند سلطان شمس الدین برای حفظ موسم و اوقات تخم ریزی زراعت سال قمری را با سال شمسی تعدیل و مساوات نمود. بنابرین حکم داد که عرصه دو سال و نه ماه گذشته ماه لود با سم همان ماه نهم از حساب ساقط سازند یعنی دو ماه به یک نام وضع نمایند مطابق فرمان او سنه کشمیری در حساب کتاب و نوشت و خواند و عرس اولیا و غیره در ملک رواج کلی یافت لیکن مردمان کشمیر موجب سلیقه خود در سنه مذکور همگی اتحاد می نوشتند و آن ساقط می کردند. چنانچه نظیر آن بر بعضی لوح مقابر و تعمیرات آن وقت موجود است. زیرا که بر ستون بت خانه کوه سلیمان سال پنجاه و چهار نوشته است. حالانکه تا آن وقت یک صد و پنجاه و چهار سال از سنه کشمیری گذشته بود یک صد ساقط کرده همگی پنجاه و چهار نوشته اند و گفته که زمام اختیار حکومت این دیار در دست شاهان چغت افتاد آن با سنه کشمیری نسخ کرده سنه هجری و سنه جلوس خود مروج کردند. اما اسما و شهر عربی در السنه عوام شهریه گشت. تا حال زمینداران این جا اسما و شهر به زبان کشمیری مستعمل می دارند.

از ابتدای عهد سندگان لاهور باز سنه بکر می درین ملک رواج یافت حال احساب هندو و کشمیریان خلط ملط می رود. مردم عموم را این قدر لیاقت نیست که ماه لود ساقط کرده حساب خود برابر می دارند. لهذا در سال سوم بابت ماه لود فتور و قصور واقع می شود خصوصاً در بعضی میله های استانه جات که به حساب کشمیری

۱۱۹۳ هـ اما نزد مولوی محمد صادق علی سال قمری عبارت از سه صد و پنجاه روز و بیست و دو گهری باشد.

مقرر اند به سبب عدم استقاط ماه لُود اختلاف سخت واقع می شود که منجر به خصومت می گردد. بنا بر آن بابا آیت اللہ سلر که منجم کامل بود موجب حساب زتیح مطابق قاعده اصلی سنه کشمیری استخراج کرده است که هر گاه در تاریخ اصلی فتور افتد بر تاریخ هندیان عمل سازند بوجهی فرق نه خواهد شد. چنانچه نام نگار عرصه سی سال امتحان این قاعده نمود گاهی منخرف شد. بعضی مردم جهول بنا بر تعصب آن را پسند نمی دارند.

میلہ عرس حضرت شیخ العالم	۲۶ پوہ	۱۱۹۲ مگر گٹ تیج	میلہ عرس حضرت ہردی ریشی	غره پوہ	کاتک زونہ تیج
میلہ بابا نصیب الدین غازی	۱۴ مار	جیٹھ گٹ تیج اول	میلہ عرس زین الدین ریشی	۱۲ دہک	چہتر زونہ تیج چہار دہم
میلہ بابا حنیف الدین در میگام	ہفتھ دہک	چہتر زونہ تیج نہم	میلہ میر بابا جیدر تولہ مولہ	۸ بادپت	سادون زونہ تیج دہم
میلہ شوگ بابا صاحب پانپور	۲۱ پوہ	مگر گٹ تیج ہشتم	میلہ عرس بابا پیام الدین ریشی	۳ دہک	چہتر زونہ تیج پنجم
میلہ عرس بٹ مالو صاحب	۲۴ جیٹھ	بساکھ گٹ تیج یازدہم	میلہ عرس شیخ بہاؤ الدین گنج بخش	۳ جیٹھ	چیت سودی پنجم

۱۱۹۲ گٹ چھ رگٹ در کشمیری بمعنی تاریکی و بچھ بمعنی پانزدہ روز) کہ بہ ہندی اوراکشن چھ و دودی نیز گویند عبارت از تاریخ پانزدہم ناسی ام یابست دہم ہر ماہ قمری ہندی باشد کہ ایام تاریکی است و مقابل او زونہ تیج (زونہ در کشمیری بمعنی مہتاب و تیج مثل سابق) یا شکل چھ باشد است کہ از تاریخ اول ماہ ہندی تا تاریخ چہار دہم باشد :

خانه های کشمیر

در سالف زمان ساکنان این گلستان خانه های دو آشیانه و سه آشیانه و پنج آشیانه از چوب ^{۱۱۹۵} با تراشیده به کمال متانت تعمیر می کردند. اما در واقعات آتش تباہ می شدند نگاه خانه دو طبقه بهیچ از سنگ و خشت برافراشتند و به حادثه زلزله ویران گشتند. پسانه به ندیر میرزا حیدر کاشغری خانه های سه آشیانه و چهار آشیانه دار مرکب از چوب و سنگ و خشت برافراختند تا که از آسیب زلزله و آتش کم تر ضرر می دیدند از آن باز همی مرّوج است و طاق های غره و پنجره و بنای حمام و فرش بویا از مخترعات میرزا حیدر ^{۱۱۹۶} است و بام خانه های این جادو طرف سلامی دار می باشند و در میان شهر بام خانه ها را اول تخته نشانیده بالای آن نوز فرش گسترده خاک می ریزند و در اطراف دوات خانه های دو طبقه و سه طبقه از خشت خام اکثر تعمیر می سازند که در طبقه سفلی چهار پا و در طبقه اوسط بود و باش خود و در طبقه بالا اسباب زمستانی و اثاث می گذارند و بام را نخس پوش می سازند

سفاین کشمیر

کشتی های این دیار به چند قسم می باشند که به سواری آن ها از اننت ناگ تا باره موکه میان بهت می گذرند و بابت بار برداری و غیره سیاحت و تماشا در میان تالاب دل و آلر و غیره بسیار بکار می آیند. از آن جمله :-
قسم اول - لره ناو - که طول آن از سی دره تا چهل دره و عرض چهار پنج

^{۱۱۹۵} نهائے خانه های چوب در عهد جهانگیر نیز در رواج بود (نورک جهانگیری ص ۳۰۳)

^{۱۱۹۶} واقعات کشمیر ص ۸۲ :-

^{۱۱۹۷} درین ایام لادس بوٹ (کشتی خانه نما) انگلیسی یکی از قسم ترقی یافته (بقیه بر صفحه آئینده)

دره می باشد و طرف نوکدار از سطح آب بالا می ماند. و در میان آن بقدر قد آدم آشیانه یعنی سقف مرتفع سازند و فراز آن آشیانه یا در زیر آن حکام و سلاطین می نشینند و از دو جانب ملازمان چهل و پنج گاه کس نشسته به مجراهای متحرک ساخته می دوانند.

قسم دوم - برنده طول آن از بیست دره تا سی دره و عرض سه چهار دره می باشد و بر نوک آن بنگله ^{۱۱۹۸} مربع گنبد دار مثل گنبد جنبان تیار می سازند که حکام و سلاطین در آن می نشینند و در ضمن آن تا نوک دوم ملاحان نشسته در آب می دوانند از کرده قسم اول بزودی می شتابد. این دو کشتی خاص برای سلاطین و حکام است فقط.

قسم سوم - دونگه طول آن از بیست دره تا سی دره عرض سه چهار دره تخمیناً می باشد که برای سواری و بار برداری مقرر است و در میان آن یک نشیمن (مسئل) "کره ناو" (کره بمعنی خانه دنا و بمعنی کشتی) است. بانی و مسطرکین را د انگلیسی است (کشیران سن لائٹ اینڈ شیڈ مصنفه ریو-سی-ای ٹنڈیل بکو چاپ سیل لی برس اینڈ کمپنی لندن ۱۹۲۲ ص ۱۷۸) :

مولوی محمد حسین آزاد در دیوار اکبری ص ۱۱۲ می نگارده که اکبر بادشاه چون بمرتبه اول به کشیر رسید از ملاحظه کردن کشتی های این جا خوشنودنه شد. حکم داد که آئنده کشتی های بطرز بنگال ساخته شوند. در چند روز دریا کئے کشیر ازین قسم کشتی ای پر شد. از آئین اکبری معلوم می شود که در آن ایام هم تجارت کشیر منحصر به کشتی های بود.

۱۱۹۸ بنگله لفظ انگلیسی بمعنی "کوئشک" :

۱۱۹۹ دکتر صوفی (کشیر جلد دوم ص ۵۸۷) تخمیناً بار برداری دونگه قریب ۲۰۰ تن

هندی کرده است :

خاص برای نشست گاه خاصان مخصوص می دارند و بر دو جانب نشیمن دو صندوق
تخته بند کرده برای اسباب می گذارند و خدمت گاران بر آن می نشینند و از یک سمت
آن متصل صندوق برای مطبخ مکانه مقرر است و بر دو نوک آن ملاحان نشسته
کشتی را به مجدا فها متحرک می سازند و بالای آن بام سلامی دارد بقدر قامت حسب
مناسب مرتفع می باشد که از بوری یا پوشیده می دارند و ملاحان در میان آن همیشه
بود و باش خود می گذارند - فقط -

قسم چهارم - شکاری و آن به ترتیب و تقطیع دونه می باشد نصف
کم جای مطبخ و غیره بدستور -

قسم پنجم - شکاری خورد و آن برای آمد و رفت متفرقه بوضع دونه سوای
صندوق و مطبخ می باشد و در ضمن آن پنج شش کس و دوسه نفر مانجیا می نشینند
و بعضی خوردن از آن می باشد همگی دوسه کس در آن می نشینند -

قسم ششم - بهتری که همگی برای بار برداری بیمه و شالی و غیره اشیا
می باشد و آن سه گونه است کلان - اوسط - خورد - اما بهتری کلان طول آن از
پهل دره تا پنجاه دره و عرض آن پنج شش دره نوک های آن کشاده که از
یک جانب کشتی سلامی دارد است و در زیر آن دوسه حجره که مانجیا^{۱۲۰۰} برای بود و
باش و اثاث خود می دارند و سمت دیگر برای برداری معتر می گذارند - و در میان
آن از یک نیم هزار من تا دو نیم هزار من پخته بار همی کنند -

^{۱۲۰۰} مانجیا جمع مانجی بمعنی ملاح و کشتی بان - در کشمیری این لفظ "مانز" به نون غنة تلفظ می
شود - این قوم نسب نامه خود را بحضرت نوح علیه السلام می رسانند - و کشتی ها که در سکونت
می کنند به "ارک" (کشتی نوح) نسبت می کنند - (کشیرج - دوم - ص ۵۸۷) - شماره کنایه
در کشیر در کشتی ها بود و باش می کنند به سی و دو هزار نفر تخمینه کرده اند :

بهتری درجه اوسط نیز بهمین وضع می باشد - اما از یک هزار من تا یک
نیم هزار من بار می تواند برداشت - بهتری خورد نیز بدین نوع می باشد - اما از دو
صد من تا یک هزار من بار بردارد که آن فره واری می گویند و در میان این کشتی ها
با نجیان همیشه سکونت می دارند -

قسم هفتم - کچو - که همگی بابت بار برداری است طول آن از هشت دره
تا ده دره و عرض آن دو دره از بام و صندوق ها معتر از شصت من تا یک صد و
پنجاه من بار می تواند برداشت -

قسم هشتم - که ناو که بسیار خورد می باشد تا بیست من بار می تواند
برداشت - برای شکار ماهیان و برداشتن سنگارها و غیره بکار می آید و آن را
کم ناو هم می گویند -

قسم نهم - دینه ناو خود دتر در میان آن دو کس می نشینند و برای
فروختن ترکاری ها و میوه جات و غیره با نجیان میر بحری را بکار می باشد -

قسم دهم - بندوق شکاری که در میان آن همگی دو کس می نشینند و
نوک های آن نازک است که بر جبهه نوک آن همگی جای گذاشتن بندوق می باشد
و در میان آن شکار مرغان آبی می کنند که به یک ضرب بندوق ده بیست مرغ
شکار می کنند و آن بندوق کلا می باشد فقط -

قلعه جات کشمیر

در خطه دلیذیر راجه و سلاطین پیشین قلعه سنگین و حصار متین
بسیار استوار کرده بودند به تطاول زمانه همه ها معدم شدند - از آن حجه زیاد
بعضی حصن پیشین که تا حال موجود است ایراد کرده شود -

قلعه سیر - در ۱۶۵۵ گاجوک راجه اشوک شهر سیر در پرگنه کها و پاره آباد
ساخت و حوالی شهر مذکور قلعه شهر پناه در غایت منانت و استواری احداث
نمود - اکنون شهر و قلعه معدوم -

قلعه آهنین پرپور - راجه للادت در ۱۲۰۲ در پرپور از نخست های آهنین
که به ملاط سرب سپانیده بود - قلعه آهنین استوار نمود - اکنون مردمان آن جا
زمین کاویده نخست های آهنین همی کشند -

قلعه ناگام - از تعمیرات راجه بالادت -

قلعه هرش - از تعمیرات چیت جاپید -

قلعه مانجک - از تعمیرات ... ۱۲۰۴

قلعه گلنه گیر - از تعمیرات گلنه چند در ۱۲۰۵ در ۵۵۵ بجرى -

قلعه سله - بلاد چند ریسر که که چند در موضع سله پرگنه دچهن پاره
در ۱۲۰۶ در ۶۲۰ بجرى -

قلعه سوپور - از تعمیرات ریگی چک بود - عطا محمد خان تجدد آن نمود -
و در ۱۲۰۷ به سبب زلزله منهدم شد -

قلعه ناگزنگر - اکبر پادشاه در ۱۲۰۸ در ۹۹۶ شهر ناگزنگر با سواتق و دکاکین و
کوئهی های رنگین و دولت خانه خاص زیر دامنه کوه ماران احداث فرمود و حوالی

۱۲۰۱ بنای شهر سیر از راه ترنگنی محقق نه شد :

۱۲۰۲ (۶۴۲۵ — ۶۴۵۱) ۱۲۰۳ (۶۴۵۱ — ۶۴۸۲) :

۱۲۰۴ البیاض فی الاصل ۱۲۰۵ ۶۱۱۵۵ ۱۲۰۶ ۶۱۲۲۳ :

۱۲۰۷ ۶۱۸۸۵ ۱۲۰۸ ۶۱۵۸۴ :

۱۲۰۹ کوئهی با جمع کوئهی هندی بمعنی "کوشک عالی شان" :

آن قلعه شہر پناہ موسوم بہ قلعه ناگزنگر تادہ سال تر صیص نمود این ابیات بر سنگ
دروازہ بھوبلی آن متغوش است - تاریخ -

بنائے قلعه ناگزنگر شد بہ حکم پادشاہ داد گستر
سرشاہان عالم شاہ اکبر تعالیٰ شانہ اللہ اکبر
شہنشاہی کہ در عالم مثالش نمود است و نخواہد بود دیگر
کرد و نہ لک اند مخزن فرستاد دو صد استاد ہندی جملہ ہا کہ
نکرده بیچ کس بیکار اینجا تمامی یافتند از مخزنش نذر
چل و چار او ظہور پادشاہی ہزار و ششست ز تاریخ پیہر
ایضا

بنائے قلعه ناگزنگر بہ عون اللہ بہ حکم حضرت ظل اللہ اکبر شاہ
بسی خواجہ محمد حسین گشت تمام حقیر بندہ از بندہ ای اکبر شاہ
بقای دولت این شاہ تا ابد باد بخت آشد ان لا اله الا اللہ

۱۶۱۹ء کہیں برادر قاسم خاں میر بھر است سال پنجم جلوس عرش آشیانی ہمراہ منعم بیگ خانان
اکابل آمدہ شرف ملازمت دریافت - چون میان غنی خان پسر خانان و جید محمد خاں آتہ بیگی
(کہ خانان ہر دو را بہ کابل گذارشتہ بود) نہ سازگاری بہم رسید - پادشاہ فرمان طلب بہ حبس
محمد خاں آتہ بیگی فرستادہ ابو الفتح برادر زادہ خانان را بہ کابل برائے کمک غنی خاں روانہ
فرمود - نام بردہ باتفاق موچی البیہ نقین کابل گشت و چندے در آنجا گذرانیدہ باز بحضور رسید -
در سفر کشمیر در کاب پادشاہی بود - چون در راستی و درستی کم ہمتا بود - ساز موافقت با مزاج
عرش آشیانی کوک شد - آخر بخدمت بکادل بیگی سرفراز و بہ منصب ہزاری ممتاز گردید -

سال پنجم جہاگیری چون حکومت صوبہ کشمیر بہ ہاشم خاں برادر زادہ او (کہ مرزبان
اوڈیسہ داشت) مقرر شد - پادشاہ او را نارسیدن ہاشم خاں بہ بند و بست صوبہ مزبور روانہ
فرمود - سال ششم بحضور رسیدہ دولت پابوس یافت داو آخر ہمسال مطابق (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

مهاراجه گلاب سنگه ترمیم آن شروع کرده بود. آنا چنان که بعد سه چهار سال فرو ریخت.

قلعه شیر گڑھ. امیر خاں جو اں شیر در ^{۱۲۱۱} ۸۴ هـ آباد نمود. مهاراجه گلاب سنگه و زبیر سنگه در تعمیرات آن بسیار ترقی فرمود. اکنون دارالسلطنت کشمیر در اں جاست. زبیر سنگه آن را ^{۱۲۱۲} ۸۵ هـ سنگه گڑھ نام نهاد. گدھی کٹھائی. در ^{۱۲۱۳} ۸۵ هـ امیر جو اں شیر تر صیص نمود. گدھی بیروه. در ^{۱۲۱۴} ۸۶ هـ لعل محمد خاں تعمیر ساخت و در ایام بناوت در اں بها محصور گشت.

گدھی بیروه. عجب دالته خان استوار نمود در ^{۱۲۱۶} ۸۸ هـ به حادثه زلزله فرو ریخت.

(مسل) ۱۰۲۰ هـ رخت زندگانی بر بست. فرزندے از و نماند. پادشاه در جهانگیر نامه می نویسد که کوسه بود (تاثر الامر و جلد اول ص ۶۴۱ و ۶۴۲) :

۱۲۱۱ هـ ۶۱۴۰. همچنین باغ امیر آباد و تعمیر جدید سونه لانک (سونه در کشمیری زرو لانک جزیره) در کولاب ڈال آباد گار همیں امیر خاں است (چهار گلزار کشمیر ص ۲۳۴)

۱۲۱۲ هـ ڈاکٹر صوفی (کشمیر ج ۱، ص ۳۱۴) در انتساب نام زرسنگه گڑھ به مهاراجه هری سنگه موجود غلطی کرده است :

۱۲۱۳ هـ ۶۱۴۳۲. سال ۱۱۴۵ هـ غالباً از سه سو کاتب است زیرا که دریں ایام کشمیر زیر خاندان چغتاییه بود و امیر جو اں شیر از صوبیداران عهد افغانه در اں است که مدت حکومت شان در کشمیر از سنه ۱۱۶۶ هـ تا ۱۲۳۵ هـ مطابق ۱۴۵۲ تا ۱۸۱۹ بود اغلب این است که تعمیر گدھی کٹھائی در وقتے مابین ۱۱۸۳ هـ تا ۱۱۹۰ هـ (که مدت حکومت امیر خاں است در کشمیر) واقع شد. ۱۲۱۴ هـ ۶۱۴۶۴. ۱۲۱۵ هـ لعل محمد خاں خٹک در ۱۲۱۶ هـ ۶۱۸۸۴ :

گدھی شیوہ پورہ - منصور خاں در ایام بغاوت خود آباد ساخت -
 قلعه کوہ ماران - در ^{۱۲۱۴} ۱۲۲۴ عطا محمد خان در تعمیر آن کوشش بسیار نمود و در
 حکومت مستعاره شیخ امام دین افواج گلگت سنگھ در میان آن متخصن گشت بنا براس
 ہاراجہ موصوف در استحکام و مرمت آن سعی بسیار نمود -
 قلعه بارہ موکہ - سردار عطا محمد خان در ایام بغاوت آباد نمود بحادثہ زلزلہ
^{۱۲۱۸} ۱۳۰۳ فرو ریخت -
 گدھی اوڑی - سردار ہری سنگھ در ^{۱۲۱۹} ۱۲۳۴ تعمیر آباد ساخت -
 قلعه مظفر آباد - مظفر خاں بمبہ آباد کردہ است -

بت خانہ ہائی کشمیر

در زمان باستان راجہ ہائی دوران بت خانہ ہائی فراداں در میان ہر گلستان
 آباد کردہ بودند - از ان جملہ بعضی ہا از دست سلطان سکندر ہمسار شدہ - بعضی ہا
 بلوارق زمانہ فرو ریخت - میرزا جہدر در تاریخ رشیدی می نگار د کہ در عہد من دو
 صد و پنجاہ بت خانہ متین و سنگین از عجائبات روزگار در ساحت کشمیر موجود
 بود - من جملہ آن ہائی زمانہا علامات و امارات بعضی نیایش کردہ عبرت افزاست
 کیفیت آن ہا مختصر یاد کردہ شود -

مارٹانڈے شور - راجہ رام دیو در ^{۱۲۲۰} ۱۲۳۵ کلچوگ بر کرپوہ ٹن آباد کردہ بود

۱۲۱۶ ۶۱۸۱۲ ÷

۱۲۱۸ ۶۱۸۸۵ ÷

۱۲۱۹ ۶۱۸۲۱ ÷

۱۲۲۰ ۲۹۴۶ — ۳۰۰۵ ق. م - ڈاکٹر سٹاین نسبت این بت کدہ چنین نوشتہ است :-

"تقریباً یک میل جنوب با مروت ماہ پرستش گاہ بزرگ مارٹنڈے

کہ از زمانہ قدیم تا امروز متبرک بہ شمار می رسم - این بت خانہ (باقیہ بر صفحہ دیگر)

تعمیر آں نہایت جہرت افزا است۔ میرزا آسیدر در تاریخ خود توصیف آں بت کدہ
باین عبارت نوشتہ است کہ در عمارت آں در زیر و زیر سنگهای تراشیدہ
است چنانچہ مطلقاً ملاطہ در فے نیست بے کچ و سا روخ سنگ را بالای ہم دگر

(مسل) بہ سبب یک چشمہ عالی شان کہ بنا بر روایات قدیمہ بدو حصہ بہلا و کلا
منقسم است خصوصیتے بزرگ دارد۔ یک روایت مذہبی ہنود این ہر دو را
بہ پیدائش "معبود آفتاب" یعنی مارتند منسوب کردہ است۔ معبد مذکور
وقتاً فوقتاً محل ازدحام زائرین است و در سائر ہند شہرت دارد۔
مارتند در حصہ جنوبی کشمیر ضلعہ اسلام آباد (امنٹ ناگ) واقع است۔
شک نیست کہ مقام مذکور برائے تعمیر آں بنا بر اہمیت خاص منتخب گردید۔
کلمن دین الفاظ ادراستودہ است :-

"عجوبہ روزگار۔ مارتند مع دیوار لمے فراخ وسیع۔ در میان
احاطہ بزرگ"

آثار و بقایائے این معبد اگرچہ از زلزل و امتداد زمانہ تباہ شد
لیکن تاہم یک نمونہ عمدہ از فن تعمیر قدیم کشمیر است۔ اکثر سیاحان یورپ
در تعریف و توصیف آثار مارتند پرداختہ اند۔

"اہمیت مارتند ازین معلوم توان کرد کہ راجہ کیلاش در وفات یافتن
زیر دیوار لمے این معبد شادمانی محسوس کردہ است (۶۱۰۸۹) ہجری پس
ہرش اورا تعظیم بسیار می کرد۔ در عہد کلمن صحن و دیوار لمے فراخ و
عالی شان مارتند بختیت فصیل استعمال می شد۔ لہذا ذنبہ در عہد خود
نزد مارتند نہرے جاری کرد و سلطان زین العابدین بقول پندت جو نراج
اورا باز سرمت فرمود :-
(بقیہ بر صفحہ آئندہ)

گذاشته اند به حدی تنگ درز که غنڈ در میان او نمی رود - و طول هر سنگ از
سه گز تا هشت گز و حجم آن یک گز و عرض آن از یک گز تا پنج گز که عقل بر آوردن
و بر عمارت بر آوردن البته امتناع می کند -

اکثر آن بر یک طرح واقع است مخلوط و مربع مخلوط و مربع که ارتفاع
آن در بعضی مواضع تا سی گز باشد و هر ضلع آن کمابیش صد گز و در طرف درون
ستون ها گذاشته در بالای ستون مفرشها کله مرصع نهاده و بر بالای آن بغلیچه مانده -
اکثر ستون و بغلیچه به التمام از سنگ یک پاره و مدار طاقی با بر ستون ها گذاشته و
عرض هر طاقی از سه گز تا چهار گز باشد و پیش طاقی در داله دار در آن جانصب

مسلسل) نام قصبه مارتند اکنون (۶۱۸۹۹) بنام پرگنه مٹن زنده است - چونراج

اورا مارتندیش گفته است - ابو الفضل در آئین اکبری مع تذکره بت کده
مٹن چاہے را نیز ذکر کرده است که نزد مسلمانان کشمیر بچاہ ماروت و ماروت
شہرت دارد - این شہنت جیوگرافی آف کشمیر ص ۱۴۶ تا ۱۴۸

پنڈت آرسی - کاک در قد است بت کده مزبور چنین می گوید :-

"بنا بر مشکوکیت کلون در ذکر مارتندہ شوری تاریخ منسوب ہے
غیر یقینی شدہ است - اغلب این است چنانکہ از طرز تعمیرش ہویدا
است - بنیاد مارتند از دست راجہ للٹا دتیا در وسط قرن ہشتم میلادی
نہادہ شدہ است (این شہنت مانومنٹس آف کشمیر ص ۱۳۵)

قریباً ہمیں رائے جنرل کنگھم نسبت این بتخانہ اظہار کردہ است چنانچہ گوید :-

بنائے مارتند از دست راجہ رانا دیتہ نہادہ شد لیکن تکمیل احاطہ اش

از دست للٹا دتیا شد -

(حاشیہ این شہنت جیوگرافی آف کشمیر ص ۱۴۴)

کرده و درون و برون طاق ستون ها گذاشته و چهل گز و پنجاه گز بلندی آن
 بغلیچه و مقرنس یک پاره بر بالای آن چهار ستون سنگ یک پاره گذاشته. این که
 پیش طاق درون و برون شکل دو ایوان داشته باشد به یک سنگ یابد و سنگ
 پوشیده شده. ایوانی را طول بیت گز و عرض هفت هشت گز و سر ایوان که سنگ
 یک پاره است مقرنسها و منبسطها و شرفه و سنگ دندان و پس پوشها و پیش
 پوشها همه متفرق به نقوش و تصاویر که بر شرح راست نیاید و بعضی صورت ها
 بر هیئات خنثی و گریه ساخته اند که کس حیران ماند و در میان کرسی عالی از سنگ
 تراشیده و بالای آن گنبدی به تمام از سنگ چنانچه در شرح او تقریر عاجز و
 بیان او قاصر است در عالم این چنین عمارتی دیده و شنیده نشده چه جای
 صد و پنجاه بت خانه دیگر که در ملک موجود است فقط.

راجه للتأدات در ایام را جکی خود آن بت کده را مبلغات کثیر صرف
 کرده مرمت نمود و به طلا تلخیص فرمود. سلطان سکندر در انهدام آن یک سال
 کارخانه جاری ساخت و دیوارهای آن فرو ریخت. اما در انهدام اصل بت خانه
 درون عاجز آمد. عاقبت خوف آن از هینرم پر ساخته آتش افروختند و
 تصاویر آن در هم بر هم کردند. نامه نگار آن عبرت خانه معاینه کرده بر بعضی ستون ها
 تلخیص طلا هنوز اثر می داد.

وزیر البیشری - ^{۱۲۲۳} راجه وزیرانند در اوایل کلچوگ ^{۱۲۲۴} ۳۳۴ تعمیر آن کرده

^{۱۲۲۱} (۱۷۱۶ - ۶۱۳۹۲) ۵

^{۱۲۲۲} مرکب از دج و ایشور سنکرتی. دج یعنی فتح و ایشور یعنی خداوند. قصبه دج بر در
 (بیجاره) که تا حال در کشمیر بتوینی بر فاصله پنج میل از اسلام آباد واقع است مخرب و زیر البیشری
 برنامه همین بت کده آباد است. مسٹر شاین (این شینٹ جوگرافی آف کشمیر ص ۱۴۳، ۱۴۴ در
 (بقیه بر صفحه دیگر)

بود سه صد درع ارتفاع داشت در جوف گنبد آن گاهی به طلسم معلق استاده
 بود که کالبد او از فلزات صنعت کرده بودند ده لک اشرفی در تلمع خیمه آن
 صرف شده بود. اهل هندو آن بت کده را نهایت متبرک می دانستند - راجه
 دنتی در مادری عهد خود آن را مریت نمود سلطان سکندر بر انهدام آن متوجه
 شده بهنگام شکستن از سنگ های آن شعله ها برخاست هندو آن را حمل به
 کرامات معبودان خود می کردند تا که از بنیاد آن سنگی ظاهر شد که بر آن منقوش
 بود. (بسم الله منتری نه نشنت ذریه الیشری) یعنی بسم الله افسونه
 است که ویران می کند ذریه ایشری را سلطان سکندر از سنگ های آن
 (مکمل) توصیف می نویسد :-

"قدیم قصیه که ذکرش در سابق رفت - در شکل و جی ایشور یا جی بر دور
 موجود به ظهور آمد - مقام آخر الذکر که تقریباً دو میل بالائی "چکر دهر" واقع
 بود نامش از بنیانش گاه قدیم "شیو جی ایشور" می گیرد - این معبوده تا
 باین وقت در و ج بر دور پرستیده می شود معلوم می شود که این مقام از عرصه
 قدیم در کشمیر مرجع عوام هندو بود همچنین ذکرش در کلین (راج ترنگنی کتاب
 اول ص ۳۸ مترجمه سٹاین) رفته است - روایتی که تعلق اشوک باین معبوده
 ظاهر گشت - یک ثبوت پخته قدامت این است - اکثر مورخان کشمیر قدیم ذکر
 این معبوده کرده اند -

۱۲۲۳هـ راج ترنگنی کتاب دوم ص ۶۱ مترجمه سٹاین :

۱۲۲۴هـ (۸۸۳ — ۶۸۵۵/۶) :

۱۲۲۵هـ بتول سٹاین (حاشیه بن شنت جیوگرافی آف کشمیر ۱۹۵) اصل عبارت آن سنگ
 این بود: "ایکا د شت شنتم و شنتم سیکیندر مهابل بسم الله یکت (بقیه بر صفحه آینده)

نیایش کدہ خالق ہے بنا نمود کہ اس را و جاش خالقہ می گفتند۔ مہاراجہ گلاب سنگھ
خالقہ ویران کردہ بت خانہ خود بر لب دریا آباد ساخت۔

زیشی شور۔ بر قلہ کوہ سلیمان راجہ سندیمان در ۱۸۰۸ء ک آباد کردہ
است و در ۱۸۴۳ء ک راجہ کوپادت ترمیم آں کردہ بود و در ۱۸۵۷ء ب بار دوم راجہ

(سلسل) منترن نہ مشنت و بجے شراہ

یعنی در قرن یازدہم سکندر اعظم "بجے شراہ" را بناہ خواہد کرد۔ ظاہراً قابل اعتماد نیست۔ مزید
بر اس ڈاکٹر سٹاین در صداقت اس کتبہ کہ بعد از واقعہ انہدام روداد محل شک قرار دادہ است
بقول او موجود اس عبارت غالباً یکے از قبیلہ "باجہ پٹ" (عالم سنسکرت) بودہ است :

۱۸۲۶ء مراد از پیششیشور است یکے از اسماء شیوجی مہبودہ اہل ہنود است۔ سٹاین (این
شنت جیوگرافی آف کشمیر ص ۱۵۹)۔ اس بت خانہ تا امروز مرجع خاص و عوام اہل ہنود است
تعمیر اس بت خانہ مابین محققان آثار قدیمہ موضوع بحث و مباحثہ است۔ جنرل
کننگہم و لفسٹ کول (اورا بہ زمانہ جلوکا ۲۲۰ ق م) منسوب کردہ اند۔ لیکن قول ایناں بنا بر اس
مقبول نیست کہ تعمیرش جدید معلوم می شود۔ و نیز روایتی کہ درین ضمن وارد است محل شک و
شہ است۔

فرگوسن (صفحہ ۲۲۵ جلد ۱) مندر زیشی شور را از زمانہ بہاگیر ثابت کردہ است
درین ضمن بیانش ہمیں طور است : "بت خانہ کہ مایہ بنیم تعمیرش بدست یک ہندو گنام
بہ اعزاز شیوجی در شاہ دیر مشرب حضرت محمد نور الدین عہد بہاگیر پادشاہ شروع کردہ شدہ
بود۔ در ۱۸۲۹ء چنانکہ بریکے از دیوار کسے کندہ می بنیم تعمیر مزید کسے متروک شد۔ ۱۸۶۹ء
اول سال تخت نشینی اورنگ زیب است۔ از ہماں وقت تا اس دم بنائے اس بت خانہ
نامکمل ماند۔ امروز اس بت خانہ یکے از آثار ہائے بسیار قدیمہ در کشمیر بشمار می رود۔
جسویٹ کارٹو کہ در ۱۸۲۹ء تاریخ خود ہسٹری آف دی مغل امپائر (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

للاذات مرمت آن نمود. چون سلطان محمود در صحن آن نماز پیشین خوانده بود بنا بر آن سلطان سکندر در انهدام آن تردد نمود لیکن بحادثه زلزله سنگ در سقف آن شکسته شد. سلطان زین العابدین در ^{۱۲۲۴} سال چهار ستون سنگین و قایه سقف آن استوار نمود. چنانچه بر یک ستون دو سطر منقوش است. سطر اول. این سطور برداشت نواجیه اکم بن مرجهان سال پنجاه و چهار کشمیری سطر دوم. معمار این ستون راجی هشتی زرگر پنجاه و چهار. و نیز بر دیوار شمالی بر زردبان سنگین آن منقوش بود (دریں وقت یوز اسپ نام جوانی از مصر آمده دعوائی پیغمبر زادگی می کند. سال ^{۱۲۲۸} پنجاه و چهار) و در حکومت گلاب سنگه

(مسلسل) را شائع نموده است بارشندگان کشمیر را از قوم یهود شمار کرده است. اکتباس ذیل موبد این طایفه است :-

دریں جا موسی نام عام است. از آثار قدیمه که تاکنون دریں سرزمین دستیاب شده اند تأیید این نظریه می شود که کشمیریان از قوم اسرائیل تعلق دارند. فی اشل اثریکه بر کوه بلند است تا این روز به نام "تخت سلیمان" خوانده می شود.

سیاح فرانسوی موسیو برنیر که با اوزنگ نریب به کشمیر آمده بود بیت خانه مذکور را از عمارات قدیمه بر تخت سلیمان گفته است. کلین در راج ترنگنی (کتاب اول مصرعه ۳۷۱) بیتخانه مذکور حتماً از تعمیر گویادت قرار داده است. در زبان ابوالفضل نیز همین روایت مابین سکان کشمیر متداول بود. (آئین اکبری جلد دوم ص ۳۸۳) : ^{۱۲۲۴} ۶۱۴۶۹

^{۱۲۲۵} اله اغلب است که یوز اسپ در اصل "یوز اسف" یا "یوز اسپ" بود. چون در املا فارسی حرف یاد بحرف یاد باسانی مختلط می گردد، در محاوره عوام از غلطی "یوز اسپ" شد.

ابن ندیم (در فهرست ص ۳۴۵ مع عویشی فلوکل) می گوید :-

"نزد محققین دریں امر هیچ شک نیست که اهل شرب "بدھ"

را "یوز اسف" می گویند.

مسعودی (در مروج الذهب ج ۴، ص ۴۹ چاپ پیرس) می نگارد :- (بقیه بر صفحه دیگر)

اہل خلاف آن را محو کرده اند۔ ہنوز اثرش باقی است۔ شیخ غلام محی الدین
گنبد آن را مرمت نمود۔ مہاراجہ گلاب سنگھ نردبان کوہ را ترمیم ساخت۔
بیجی شہور۔ ^{۱۲۲۹ھ} راجہ جی مطابق ۲۹۸۶ء ک در بیج بارہ بہ کمال رفعت و
منابت آباد کردہ بود۔ سلطان سکندر ویران ساخت۔
بونی شہور۔ ^{۱۲۳۰ھ} مندر آدیت در موضع ^{۱۲۳۱ھ} آباد کردہ بود۔ سلطان
سکندر ویران فرمود۔

{ مسلسل } محققان بیان کردہ اند کہ ایشان بر دروازہ نو بہار (بت کردہ معروف
در بلخ) لوحی دیدہ بودند کہ برو نوشتہ بود: "قول بود آسف"
است کہ در لائے بادشاہان محتاج سہ خصلت اندیکے عقل
دوم صبر و سوم مال۔ کسے در ذیلش بہ عربی نوشتہ:۔
"سر کہ یکے ازین سہ خصلت دارد محتاج در لائے شہاں نیست"
مولانا سید سلیمان ندوی (در عرب و ہند کے تعلقات ص ۱۷۰ و ۱۷۱ چاپ
ہندوستانی اکاڈمی آلہ آباد ۱۹۳۰ء) در تحقیق لفظ "بود آسف" می نگارد:۔
دریں امر بیخ شک نماندہ کہ مراد از "بود آسف" بدھ است۔ در
فارسی قدیم بجائے دال ذال می نوشتندے۔ ازین بہت این لفظ بجائے
"بود آسف" "بود آسف" گردید۔ بقول پر و خور ز خا و حرف "ف" دریں جا در اصل
"ستو" است۔ این لفظ از بدھی ستو "بود آسف" گردیدہ است۔
و آنکہ دریں کتاب مذکور است کہ شخصی بود آسف نام از مسرآمدہ دعوی پیغمبری می کرد۔ کلیتہً محقق نگاشتہ است بقول
ڈاکٹر صوفی (کشیر جلد اول ص ۴۰) بود آسف مزبور بہ حیثیت سفیر در زمان بدشاہ در کشیر وارد گشت۔ ترین قیاس این
است کہ "بود آسف" در اصل "بود آسف" بودھی ستو است۔ تاریخ شاہد است کہ کشیر تا طور اسلام مانند بلخ و بخارا و افغانستان
و ترکستان یکے از مراکز دین بوداہ شمار میرفت و لیسے از دہار لائے (مجد لائے) این دریں سرزمین بودند مشاہدت آسمی
مابین این ہردو چیزے دیگر موبدین خیال است۔ ردایتے عام کہ بود آسف در اصل حضرت مسیح علیہ اسلام بودند ظاہراً
صنعتہ ست : ^{۱۲۲۹ھ} همان ذریہ ایشری است کہ مذکور شد۔ غالباً حسن از غلطی مکرر
نورشتہ است۔ ^{۱۲۳۰ھ} مندر بھوتیش یا موجودہ بھوتیشور نزدیکت خانہ نندی کیشتر زیر
ان کوہ ہرملٹ واقع است از راج ترنگنی و نیلہ مت پوران معلوم می شود کہ بھوتیشور
از قدیم ترین زیارت گائے کشیر است (ابن شہت جوگرافی آف کشیر ص ۲۱۱ :
^{۱۲۳۱ھ} کذا فی الاصل محل وقوعش در حاشیہ :

ایشی شور - راجه سندیمان دوم در موضع ایست براری آباد ساخت
سلطان سکندر منهدم فرمود -

بهمادپوی - در موضع قنبد راجه سندیمان آباد کرده بود -

میگه مرٹ - از تعمیرات میگو^{۱۲۳۲} این در موضع بارسو پرگنه اول^{۳۴} سته بکرمی
مهاشری - از تعمیرات پرورسین^{۱۲۳۳} متصل مسجد جامع بود سلطان سکندر
مسما کرده از مصالح آن بنیاد مسجد جامع معمور ساخت -

سده باوه شری - از عمارات راجه پرورسین در صحن پیر حاجی محمد - مدفون
سلطان قطب الدین است -

کالی شری - از تعمیرات پرورسین بود سلطان قطب الدین^{۱۲۳۴} ویران کرده
از سنگ های آن بنیاد خانقاه معلی ترصیص نمود -

لوکی شری - از تعمیرات پرورسین است در ضمن آن حرم های سلطان سکندر
مدفون شده - اکنون به گنبد بده شاه مشهور است - و در احاطه آن مزار سلاطین
کشیر حیرت افزاست -

پروریشور - از تعمیرات پرورسین متصل دولت خانه اکبر شاه به مقام
پوکره بل دروید کار بود -^{۱۲۳۵}

ویشوشورما - معموره پرورسین به مقام درگجن بود - سلطان سکندر
برهم زد -

درونس سواحی - آباد کرده پرورسین در محله سوره - مدفون ملک
ریگی دار است -

۱۲۳۲هـ از ۲۲ قبل سیح تا ۶۱۳ ۱۲۳۳هـ پرورسین دوم (۱۳۹-۶۷۹) ۱۲۳۴هـ

۱۲۳۵هـ یعنی پیکری بل ۱۲۳۵هـ (۶۱۳۷۳-۹۸)

بونی شور - ^{۱۲۳۶} سنه کالجوگ از تعمیرات راجه جلوگ در موضع وانگت پرگنه
 لار بر چشمه نراین ناگ تا حال موجود است - توصل سنگ های آن اصلا معلوم
 نمی شود گویا از یک دانه سنگ مخلو قست محرز این شگرف نامه چوب پیراغ سوخته
 بر موضع سنگی افروخته گذاشت قطرات آنک از محل وصل سنگ جوشیدن گرفت
 تحقیق شد که تمامی سنگ های ملاطه آنک مضبوط شده است ساروخ و پیرگچ با ککل
 ندارد و در میان آن سنگ بدره پیٹ "اعجوبه روزگار است متصل آن راجه
 نرندر آدت پنج بیت خانه خورد آباد کرده است - ^{۱۲۳۸}

ناهمیشور - از تعمیرات راجه رنات برکوه ماران در ^{۱۲۳۹} سنه بکرمی -
 هریتی شور - امرت بر بجهار درجه رنات در موضع امرت بهون آباد
 ساخت -

بکرمی شور - از عمارات راجه بکریادت ^{۱۲۴۰} متصل و چهار ناگ بود - سلطان
 سکندر ویران کرده از سنگ های آن مسجد و مدرسه احداث نمود - علامات هر
 دو هنوز موجود ^{۱۲۴۱} سنه بکرمی -

بمیتی شور - در موضع رٹ سون از تعمیرات بالادت ^{۱۲۴۳} سنه بکرمی -

^{۱۲۴۴} سنه همان بهوتیش یا بهوتیشور است که مذکور شد :

^{۱۲۴۵} سنه ۳۲ — ۱۳۹۲ ق م :

^{۱۲۴۸} سنه (۱۹۱ — ۶۱۷۸) :

^{۱۲۴۹} سنه پنڈت آنتد کول بامزئی بر بھالا بجائے رنات زوجه میگواین (۶۱۳ — ۲۲ ق م)

نوشته است - نیز پنڈت مزبور بجائے هریتی شور نام بت خانه امرت بهون می نویسد - بقول

آنتد کول حالایر مقام را "وانا بهون" می گویند (جموں ایند کشیر پیٹ ص ۱۲۶) :

^{۱۲۴۴} سنه (۶۲ — ۲۵۲۱) :

درب سوامی - در محلہ زینہ کدل سمت جنوب از تعمیرات درب درون
بود بت شکن مسمار ساخت -

نربندری شور - در موضع تاپر - پرتاپ پیڈ آباد کرده بود سلطان
سکندر برہم زدہ - زین العابدین سنگ ہای آن سد نایدکھی تا سوپور صرف نمود -
۱۲۴۲ھ بکرمی -

نربھون سوامی - از تعمیرات چند راپیڈ متصل مزار ٹھاگ بابا
صاحب معروف ۱۲۴۲ھ بکرمی -

تاراپیٹ - راجہ تارپیٹ متصل مسجد جامع آباد کرده بود - سلطان
سکندر مسمار کرده مسجد و مدرسہ پیش رو مسجد جامع آباد ساخت -
سورج ٹھاگھی - از تعمیرات راجہ للادت در موضع لتہ پور بود سلطان
سکندر منہدم ساخت -
موکتا کیشو - در موضع پرسپور ۱۲۴۵ھ بر بلند ی کرپوہ للادت آباد نمود -

۱۲۴۱ھ پرتاپ پیڈ دوم (۶۶۸۴ - ۶۶۳۴) - آئند کول بانی این بت خانہ نربندری بہا ملکہ
پرتاپ پیڈ نوشتہ است (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۱۲۳) قریہ تاپر دوازده میل از بارہمولہ
جانب سرنگر واقع است ۱۲۴۲ھ (۶۱۲۲۳ - ۷۴) ۱۲۴۲ھ

۱۲۴۴ھ از ۶۸۴ لغایت ۶۶۹۳ - آئند کول محل دقو عش پائین نو کدل بر کنار چپ دریائے
جہلم نشان داده است (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۱۲۵)

۱۲۴۴ھ از ۶۶۹ لغایت ۶۷۳۴ ۱۲۴۴ھ

۱۲۴۴ھ قریباً پنج میل از تولہ مولہ بطرف مغرب قریہ پرسپور کہ در زمانہ قدیم بنام پری ہاسپور
معروف بود واقع است - راجہ للادت بہ بزمانہ خود شہر پری ہاسپور آباد کرده دارالسلطنت
خود ساخت - در حکومت خود بسیارے از بت خانہ ہائے کہ تا اکنون آثار آنہا از زمین می برآید
تعمیر نمود - بقول سبائین (ابن شنت جیوگرافی آف کشمیر ص ۱۹۴) (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

سی و دو لک و شانزده هزار توله نقره بر فرق آن تلمیع ساخت. ^{۱۲۴۴هـ} ^{۱۲۴۵هـ} پیرما کیشو متصل پیرپور للتادیت تعمیر کرده بود. هشتاد و چهار هزار پیل طلای احمر بر قبه آن تلمیع ساخت. تصویر چهار راه همیگله کلان درست نموده آن را خفتان طلا در بر کرده بود. و در صحن ستونی از یک نخته سنگ به طوالت پنجاه و چهار دست. و بره ایت بعضی پنجاه و چهار گز بر فرق آن صورت گورو جی رسم کرده قایم ساخت و سی صد و بیشت و هشت خروار شالی بر نجه را چهار هزار صورت ^{۱۲۴۹هـ} بود و اوتار مصنوع کرده در میان بت خانه های پیرپور موجود داشت.

و غیر از این اشکال و تصاویر بر زر و سیم در آن جا بسیار نصب کرده بود سلطان سکندر هر دو بت خانه مسمار کرده سنگ های آن در سد بندی صرف نمود

(مسلسل) صحیح محل وقوعش تا ۱۸۹۲ء دریافت نه شد. حالا پرگنه پیرپور از نام این شهر معدوم خبر می دهد کلپن (راج ترنگنی - ترنگ چهارم - مصرعه ۱۹۴) نسبت پیرپور می نویسد که این شهر در خوب صورتی بر اقامت نگاه اندر (خدائے نمود) چشم می زد. معابد تعمیر کرده للتادیت بعضی از دست جانشینانش راجه و یکجرا دتیه و راجه اوتی و راجه شمکر و رما (از ۱۸۸۳ تا ۱۸۹۰ء) تپاه کرده شد. (این شونت جوگرافی آف کشمیر ص ۱۹۵) ^{۱۲۴۶هـ} در راج ترنگنی بیان کلپن این است :-

”او (للتادیتیه) در مجسمه مکتا کیشو هشتاد و چهار هزار توک (توله)

زرد داخل نمود“ (راج ترنگنی - ترنگ چهارم مصرعه ۲۰۱)

^{۱۲۴۷هـ} کلپن از ذکر تعداد خاص خاموشی نموده است (ایضاً مصرعه ۲۰۲)

^{۱۲۴۸هـ} ویشنو (ایضاً - مصرعه ۱۹۷) - (رب نمود)

^{۱۲۴۹هـ} ازین معلوم می شود که در عهد للتادیتیه مکتا پیڈ مذہب بدھ در کشمیر اوج کمال بود.

و از بنیاد پری ہا سہ کیشو صند و قے برآمده بر ورقے از مس نوشته یافتند کہ بعد
 این قدر مدت ہا دم این بت کدہ سکندر نام پادشاہی خواہد بود و صورت بدھ
 اوتار خواہد شکست۔^{۱۲۵۰}

۱۲۵۰ھ انتساب انہدام بت خانہ پری پور دیگہ سلطان سکندر از ردے شواہد تاریخی محقق نہ
 شدہ است۔ خواجہ محمد اعظم و نالائمن کول با اتفاق تہذیب بت خانہ مزبور بہ سلطان سکندر کردہ
 اند۔ لیکن خلاف این ہر دو ملک جہر چاڈورہ کہ قریباً یک صد سال پیشتر از بنیاں ریستہ است
 شکستن بت خانہ پری پور منسوب بہ میشرمس الدین عراقی کردہ است چنانچہ می گوید :-

”چنانچہ اکثر بت خانہ ہائے کشمیر را انہدام و معدوم ساختہ
 ثبوت تخریب و شکست بت خانہ موضع پری پور رسید۔ بت ہا
 را شکستہ و بت خانہ ہا را برباد کردہ بودند کہ طاغیہ از میان دیوار
 ظاہر شد و دران طاغیہ صند و قچہ دیوہین ظاہر گشت۔ و یوں
 صند و قچہ واکردند لعل و یک شبیشہ و کتابتے بخط قلم کشمیری
 دران صند و قچہ بود و مضمون کتابت آنکہ صاحب بت خانہ از
 منجماں تحقیق کردہ بود کہ بعد یک ہزار و پانصد سال شخصے با کشف و
 کرامات از عراق آمدہ این بت خانہ را ویران خواہد ساخت و لعل را
 فروختہ خانقاہ میر سید علی ہماں بنا کند۔ تاریخ کشمیر قلمی ص ۵۵ ص ۵۶

ڈاکٹر سٹائن (این شٹ جیوگرافی آف کشمیر ص ۱۹۵) نیز در قبول کردن انتساب انہدام
 بت خانہ پری پور بہ سلطان سکندر۔ و حقیقت این کتبہ شک کردہ است چنانچہ گوید کہ واقعہ
 انہدام بت خانہ پری پور شش صد سال بعد از تاریخ کتبہ واقع شد حالانکہ مطابق تخریب بایستے کہ
 انہدام مزبور بعد عرصہ یا زودہ صد سال نہ ظہور آئے زیرا کہ با اتفاق مورخان را بعد للتا دتیہ یا فی
 بت خانہ شش صد سال قبل از سکندر بودہ است بنا بریں (بقیہ بر صفحہ آہستہ)

چترانما کیشو - شیشہ شای کیشو - امرت کیشو - ہر سبت خانہ جیا پید^{۱۲۵۱ھ} در
اندر کوٹ^{۱۲۵۲ھ} احداث کردہ بود - سلطان سکنہ بر مسمار نمود - زین العابدین از سنگائی
آن ستر سو پور استوار فرمود^{۱۲۵۸ھ} -

اوپیل مندر - اجتا پید^{۱۲۵۳ھ} در پانپور آباد کردہ بود -

شیرہ واس سوامی - در موضع مرہامہ از تعمیرات اونتئی درما -
مارگی شور - در موضع کوٹھیر پرگنہ کوٹھار بر سر چشمہ از تعمیرات راجہ
دُرنا سہ^{۱۲۶۰ھ} کلجوگ -

اونتئی سوامی - در موضع اونتئی پورہ از تعمیرات اونتئی درما -^{۱۲۵۴ھ}
شیرہ مٹ - زبرد امن کویہ اولر از عمالات اونتئی درما از اونتئی پورہ
پنج میل بالا -

پر بہا کر سوامی - در موضع زیون از اونتئی درما ؟
جادہ براری - از تعمیرات شیرہ^{۱۲۵۵ھ} درما از اونتئی پورہ یک میل بالا ہمگی دروازہ
موجود دارد -

بُت خانہ کلن - از تعمیرات شکر درما در پرگنہ لار^{۱۲۵۶ھ} سہ ہجری -

(سلسلہ) صحیح این است کہ اہدام بت خانہ مزبور آریا بنا بر نازل قدریتہ یا بنا بر غفلتہ کہ
از طرف سکان این دیار بر قبولیت مذہب اسلام سرزد شد بہ ظہور آمدہ
^{۱۲۵۱ھ} از ۶۵۱ تا ۶۸۲ ھ

^{۱۲۵۲ھ} اندر کوٹ - جیا پورہ نزد سفیل از تعمیرات ہمیں جیا پید^{۱۲۵۲ھ} است ؟

^{۱۲۵۳ھ} از ۶۸۳ تا ۶۸۵ ھ

^{۱۲۵۴ھ} از ۸۵۵ تا ۸۸۳ ھ

^{۱۲۵۶ھ} از ۸۸۳ لغایت ۹۰۲ ھ

^{۱۲۵۵ھ} ؟

ہر ایشور و بگی شور۔ از تعمیرات شکر و رما در موضع پٹن تا حال موجود بود
 بہ حادثہ زلزله سنہ ۱۲۵۴ ہر دو فرو ریخت۔
 پر وہ گستی شور۔ از تعمیرات پر وہ گیت در محلہ خندان بھون۔

۱۲۵۴ھ ۶۱۸۸۲ھ

۱۲۵۵ھ از ۹۴۹ تا ۶۹۵۔ سکندہ بھون و مار حالاً خندہ بھون محلہ سرینگر است و ارقع بر کنار است
 دریائے جہلم مابین نوکدل و عید گاہ۔ خندہ بھون از روئے قواعد صوتی اصلاً و بالذات از سکند بھون
 سنکرتی مانوذاست۔ جز اول سکندہ بھون اشارہ بہ سکند گیت بانی "مار" (بزبان سنسکرت
 بنائے مقدس) مزبور است۔ خندہ بھون در ترنگ ہشتم مصرعہ ۱۴۷۲ بحیثیت مقامے مذکور است
 کہ در انجا رانیان (ہیگمات) را بہ سوسالا و فیکہ باغبان ملک مقام سوزانیدن مردگان "ماک شکر
 سو" موجودہ مائی سببہ را غیر محفوظ ساخت۔ قیاس است کہ دریں جا در زمانہ قدیم میدان فراخ
 و وسیع باشد۔ وقت موجودہ چنانکہ از خربطہ معلوم می شود بہ شمال مشرق و مشرق بسببائے
 از زمین خراب و بے آباد افتادہ است۔ عموماً دریں مقام برائے گورستان مسلمانان استعمال می شود
 ہمیں نتیجہ از تشری و فصل چہارم ۱۲۳ و ۶۲۸ کہ خندہ بھون را معسکر افواج سلج در زمان
 پر آشوب حکومت محمد شاہ (۸۶ - ۶۱۴۸۲) بار اول ذکر کردہ است می توان اخذ نمود۔

اغلب این است کہ "مار" سکندہ بھون گوشہ ایست بر اختلاف حصہ جنوبی خندہ
 خندہ بھون۔ چنانچہ تا امروز مابین برہمنان این دیار گوشہ مزبور بنام سکندہ بھون یاد کردہ
 می شود۔ مقام مزبور بعد طے ۲۵ گز راہ بازار۔ شمال نوکدل می توان رسید۔ دریں جا بجانب
 چپ بنائے آستانی ملا محمد باصر استادہ است۔

رام چند ریشی پسر صاحب رام برہمن عمر ۶۰ سال بیان کردہ است کہ در عہد طفولیت
 یک آشنائے فے گوردھن داس بنید کہ در آن وقت مردے عمر رسیدہ بود برائے نیایش
 دریں جا آمد و رفت می کرد۔ بروز شنبہ قدے از نزد درخت فوت (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

مندرجہ ذیل کچھ نامہ - از تعمیرات میتر - شرما و زیر اللنادت -

مندرجہ ذیل بونیار - از تعمیرات راجہ ۱۲۵۹ھ - در پرگنہ کھاورہ -

مندرجہ ذیل ہم پورہ - متصل پیرنی راجہ ۱۲۶۰ھ - آباد کردہ است پرگنہ دچھنہ

مین مسٹ - از تعمیرات انتانت راج در بیجا پورہ - ۱۲۶۱ھ

کلاشی شور - از تعمیرات کلاش دیو در بیجا پورہ - ۱۲۶۲ھ

زنی شور - در موضع پاندر بھن میان تالاب از تعمیرات جے سنگھ ۱۲۶۳ھ

ہرشی شور - در موضع زیر پورہ جگر پو آباد ساخت -

پرنی شور - در پرگنہ پچاک متصل نیل بل از تعمیرات راجہ پرنایا دت

۱۲۸۶ھ کلچوگ -

مرسل (بزرگ برائے کما پیش می کرد - درخت مزبور در عہد شیخ غلام محی الدین (۱۸۴۶ - ۱۸۴۲) بدست ملائے زیارت قطع کردہ شد - گویند کہ از تنہ درخت خون جاری گردید - گوردھن داس و دیگران در ایام عرس در اینجا چراغ می افروختند -

ازیں جا معلوم می شود کہ مقام سکندر ۸ بھون نا عہد جدید محل پرستش ہنودان کشمیر بودہ است (ملخص از راج ترنگنی جلد دوم نوٹس K - ص ۳۳۹ و ۳۴۰)

۱۲۵۹ھ کذا فی الاصل - بت خانہ بونیار بر شارع بہلم - ڈوبیل بالائے رام پور واقع است در میان ہمہ بت خانہ ہا مندر بونیار بہ حالت درستی در کشمیر موجود است - بقول آئند کول بامرنی نام بانی بت خانہ مزبور معلوم نہ شد - قیاساً بنائے تعمیرش بہ قرن پنجم میلادی می توان نسبت داد و معنوں بہ بھوانی بود - ۱۲۶۰ھ البیاض فی الاصل : ۱۰۶۳ - ۱۰۲۸ (۶۱۰۲۸)

۱۲۶۲ھ راج ترنگنی - ترنگ ہفتم مصرعہ ۲۵۷ لیکن از ہمیں کتاب محل وقوع ین بت خانہ محقق گشتہ

۱۲۶۳ھ قدیم "جیر نو دھرتی" (راج ترنگنی ج - ۸ مصرعہ ۲۳۸۰)

۱۲۶۴ھ از ۱۱۲۸ لغایت ۱۱۴۹ھ

مناور جدید

مندر گلداده - در ۱۹۰۵ ب چهارجه گلاب سنگه میان شیرگره هی آباد
ساخت - قبّه آن به طلا مکهع کرده - رسوم آل فی خردار یک پاؤ متقرر نمود -

مندر گنیت یار - در ۱۹۱۱ بکرمی چهارجه گلاب سنگه احداث نمود -
مندر زینج بهاره - چهارجه گلاب سنگه در ۱۹۱۶ بکرمی از سنگ های
ذیه ایشری احداث نمود -

رنبیر سوامی - در ۱۹۳۲ ب چهارجه رنبیر سنگه به کمال رفعت و متانت
در محله دل حسن یار آباد ساخت -

مندر سما ده - در ۱۹۱۴ ب چهارجه رنبیر سنگه به مقام رام باغ بر
نشان پدر خود تعمیر ساخت -

پرتاپ سوامی - در ۱۹۳۳ ب میان پرتاپ سنگه ولی عهد ریاست
در محله رغناواری ترصبص نمود -

بُت خانه کرپارام - در ۱۹۲۴ ب دیوان کرپارام مدارالمهام ریاست
بالای فتح کدل آباد ساخت -

بُت خانه وزیر پنوں - در ۱۹۲۰ ب متصل حبه کدل وزیر پنوں حاکم
تعمیر ساخت -

بُت خانه امیر کدل - در ۱۹۳۶ ب دیوان اننت رام مدارالمهام سلطنت

۱۲۶۵ هجری خراج - یک پاؤ حصه چهارم یک سیرمی باشد ۱۲۶۶ هجری ڈاکتر طبین دین شنت
جوگرافی آف کشمیر ص ۱۴۴) انتساب تعمیر بُت خانه بیجباره به چهارجه رنبیر سنگه (متوفی ۱۸۸۶ هجری

کرده است ۱۲۶۴ هجری دیوان اننت رام پسر دیوان کرپارام مذکور الصدر است - بعد پدر خود
حاکم شد (کشمیر جلد دوم - ص ۸۰۳) ۵

ترصیص نمود -

مندر گنیشور گنیش پنڈت در میان موضع راموه که جاگیر او بود ترصیص

نمود ۱۸۹۲ء ب -

مندر صفا کدل - در ۱۹۲۱ء پنڈت راجه کاک در که دارد غه داغشال

بود تعمیر ساخت بعد - وفات او پسرش رام چند با تمام رسانید -

بت خانه کرنیل - کرنیل بیجا سنگھ محاذی شیرگر طه آباد کرده است -

درآمد و برآمد تجارت کشمیر

در ملک کشمیر درآمد و برآمد مال تجارت سال تمام تخمیناً تا چهل یک روپیہ سکہ

کشمیری خواهد بود - اشیای تجارت پیدا در این دیار همگی در بنا در یورپ و ایشیا ہند
و خراسان و بار کند و لاس و لداخ و اسکر دومی رود و اسباب تجارت بلاد ہای مذکورہ
به ملک کشمیر می آید تشریح آں از نقشہ ذیل واضح خواهد شد -

آنچه کہ مال تجارت کشمیر به اطراف ممالک ہند و خراسان و غیرہ می رود

اقسام پشمینہ کافی	تخم شلغم	چار جامہ اسپان	سنگیشم	ابریشم خام
بطا	چادری ہا	حقہ تماکو	زیرہ سیاہ	اقسام پھرم
کشوت	گیلاس	صند و قچہ پوہین	منغر سنگارہ	یوراہا
زرد آلو	روغن	شطر ج و زرد	پوست بھنگ	تار پشمینہ
توز	فج	اقسام پشمینہ سادہ	سو ہاگہ	سبب عنبری
قلمدان	تخم نیلوفر	گبہ ہای فرشی	سنگ بلو بالائے بلور	چوب قسط
پر ہای کلغی	طروف نقاشی	بہی دانہ	پوست جانوران جنگلی	خمیر بنفشہ

۱۲۶۸ء مراد از پنڈت گنیش کول شاستری یکے از مصاحبان مہاراجہ رنبیر سنگھ آنجہانی است پ

آنچه که مال تجارت کشمیر به اطراف ممالک هند و خراسان و غیره می رود

ادویات	نعلین چوبین	برنج	چوب دیودار	زرشاک تبتی
اقسام پو	اسپان گونت ^{۱۲۶۹}	گرد بنگ	حاشیه شمشینه کافی	نافه چین
انگور	اقسام شمشینه عملی کار	پوست کوکنار	گجری اسپان یومدار	سنگ زهر مهره
کافه سفید	چوغه پو	قبله نما	زعفران	سوزنی ها
افتمون	بوز	دیه های چوبین	گل بنفشه	دسوانها
صمغ زرد آو	شبهه	کتاب های فارسی و غیره	تخم باز تنگ	تنه های چکتی
عرق بیدمشک	کنه گچ	اقسام شمشینه دورنگی	نماکو	نماک
اقسام اسلحه				

آن چه که مال تجارت از ممالک هند وستان و خراسان و غیره به کشمیر می آید

بزازی انگیزی	بزازی دیسی	زریفت کخواب	سوت رسید	کلا بتون
بواهرات	چای بمبئی بهاری	نمک پنجابی	شکر ترین	نبات
شکر سرخ	قند سیاه	مصالح رنگها	تیز آب گوگرد	مرتای رنگ نگاری
مرتای گلناری	اقسام ادویات	لاکه	اشای بساطی انگیزی	ظروف چینی
مس	ردی	قلعی	ظروف مس	ظروف ردی
جست	سرب	آهن ولایتی	پیاله چینی	مبوه کابلی
نسوار پشاور	حمص	اسپان دلایتی	پاپوش پشاور	بوربای پشاور
کربانه	تیل کنجد	اشجار هندی	رودنگ	روپی های سکه مختلف
قالین ملتان	ظروف های گجراتی	طلا و نقره	کمل ازپندی	انار دانه
ساوگی	منقه	چای بدانی	مرجان	ایریشم رنگین

ساله ربوع شود به حاشیه ۱۲۶۹ ص ۲۶۹ از همین جلد :

آن چه که مال تجارت از ممالک هندوستان و خراسان و غیره به کشمیر می آید

پشم گوسفند	کرم دانه	پنجه	افبون	شالکی کابی
دو حصه کابی	نگین ها	زرو	منباری	پرم خام و پنجه
کتاب ها	تماکوفنداری	برنج باره	نمد های فرشی	قلم های ایرانی و پشاور
پاپوش زری	پوستین ها	عطر	چوب چینی	باروت
انگوزه	زاگ	خرمهره	خرما	.

مال تجارت آن چه که از یارکت و لداخ و لاس به کشمیر می آید

پشم شال	پشم توسه	فرد پشمینه ساده	پتوی پشمینه	تهرمه
نمد های یارکتی	پارچه های خطائی	زنفوس	لنبری	لانکه یارکتی
اسپان یارکتی	گل دار چینی	بادیان خطائی	پیاله چینی	چای سبز
چای سیاه	تنبروی خطائی	مامبران چینی	ربوند چینی	گلر نیمبر
فولی	کاٹن زین یارکتی و تنبتی	چترس	گوگرد	نافه
فیروزه	بعدار	سنگ	قرص های نقره	سنگ شب
بوهای نقره	زهر مهره	سوکا که	بلور	لابورد
ظروف های ایشم (یشب)	ابریشم کوره	کلاه یارکتی	گج گاؤ	طلا و سلطان
کرم دانه	ماهوت	قالین یارکتی	دستانه یارکتی	شگرف
نمک تنبتی

اسباب تجارت کشمیر آن چه که بطرف لداخ و یارکت می رود

زعفران خالص	زرد زعفران	برازی هر قسم	تماکو	شکر ترین
قند و نبات	قند سیاه	شکر سرخ	زیره سیاه	کریانه ۱۲۴۰

۱۲۴۰ لفظ کشمیری بمعنی تو ابل که در اطعمه استعمال می کنند

اسباب تجارت کشمیر آن چه که بطرف لارخ و بارکنده می رود

نوار کشمیری و پشاور	برنج	پوست سنگ آبی	سختانه	اقسام اسلحه
پتوی رنگین	کجری اسپ پرمه دار	نهنانه چکنه	زربفت و کجواب	جوراب ها
تیل سیاه	روغن زرد	شهره	ادویات عطاری	تیل گنجینه
تیل سیاه	ظروف مس	پاپوش	اسیان گونٹ	گادان

اشیای تجارت آن چه از اسکندریه کشمیر می آید

کشمش خشک	زیره سیاه	فروشال ساده	گل سنج	توت خشک
----------	-----------	-------------	--------	---------

اقسام پشمینه کشمیر

آن چه که مال پشمینه در کشمیر ساخته شود اقسام آن این است :-
پشمینه کانی - جوړه کانی - قصایه کانی - رو مال های کانی - شاه پسند -
جاموار - عاشیه -

پشمینه عملی کار - قصایه - رو مال - گوبند - پنگه - دوشال - پوغه - انگره -
کر بند - سینه بند - لنگوٹ -

الحمد لله بقول داکتر صوفی از اقسام شال همگی دو قسم کانی و عملی کار اهم بوده است - اول الذکر پشمینه بود منسوج مانند جامه یا بغیر کشیده کاری - و ثانی الذکر مع کشیده کاری عملی کار اوسطاً در مدت یک سال تکمیل می شد - بنا بر تحقیق پندت آنند کول شخصه سعید بابا در عهد آزاد خاں صوبیدار کشمیر از ۱۸۳۳ لغایت ۱۸۵۶ است - گویند سعید بابا این صنعت را از جامه سفید که بر روی داغ پائے کنجشک شده بود ایجاد کرد - سعید بابا در ول اندیشید که اگر داغ پچنین ماند موجب تنهایی جامه گردد - بنا برین داغ را بعد کشیده کاری پوشید و کامیاب گشت -

(مجموع ایند کشمیر سیت ص ۱۹)

پشمینه چکنی - جورہ عملی دور - جورہ کناری دار - جورہ عاشبہ دار - دستار
 دوپٹہ - الوان سفید - توسہ سفید و خود رنگ -
 پشمینه داوکار - قصابہ - مینر پوش - پونچہ - کرتی - واسکٹ - گلوبند -
 ٹوپی - قصابہ - رومال - مینر پوش -

اقوام مردم کشمیر

قبائل فرقہ اہل اسلام

مسلمانان متوطن کشمیر در حفظ مراتب انساب خود چنداں پرداخت نمی
 کنند و تکمیل شجرہ انساب مطلقاً مرعی خاطر نمی گذارند - چرا کہ دریں ملک شرافت و
 رزالت را استحکام و اعتبار نیست کہ بعد و بعضی امور شرافت شرفا خود بخود
 زایل می شود و بہ وقوع بعضی فتور رزالت بہ شرافت مبدل گردد - و در ضمن آن
 چند دہولت است -

اول این کہ ہر گاہ کسی شخص کبیہ پیشہ را اجیاناً حسب تقدیر تا انقضای
 عرصہ یک دو پشت مال و دولت و جاہ و حشمت پایدار ماند اورا ابنای این ملک
 شریف پندارند و اگر کسی انسان را از قوم شریف بہ گردش فلکی مال و دولت و جاہ
 و حشمت نماند و مسکین و فقیر گردد اورا کبیہ انگارند - دریں صورت شرافت مردم
 کشمیر متعلق است بہ مال و رزالت ملحق است بہ سکنیت و ابتدال -

وجہ دوم این کہ اگر کسی از مردم شریف برای اکتساب معشیت حرفہ از
 حرفہای معمولہ مثل تجاری و گلکاری و حلاجی و غیرہ بیا موزد شرافت او فی الحال
 زایل گردد - و اگر کسی از مردم رذیل در عمل شرفا مثل خواندن علم و اعمال صالحہ شریک
 گردد اورا شریف پندارند -

وجہ سوم آن کہ بعضی مردم رذیل مثل ڈوم و مانجی و غیرہ برای استحصال

شرافت در اقامت شریف لایق می شوند و خود را به خطاب سید یا خان یا گنای یا
شیخ نامزد می سازند در عرصه یک دو پشت زالت اصلی او زایل می شود و شرافت
فرعی حاصل می کند.

و به چهارم آن که در سابقه زمان شوخ طبعان کشمیر هر کس را از قوم
خاص و عام موافق کیفیت و حیثیت واقعی و مطابق عیب و مهر ذاتی لقبی مقرر
می داشتند و آن لقب را به زبان کشمیری ^{الطاهره} رثه می گویند چنانچه بعضی کسان را
از روی درشت مزاجی سیه یعنی شیر و تاپت یعنی خرس و سور یعنی خوک می گفتند
و بعضی کسان را از روی گزندگی سرف یعنی مار و بچو یعنی عقرب می گفتند و بعضی
کسان را از روی پست فطرتی داند یعنی بقرو هندو یعنی گوسفند و گکر یعنی مرغ
می گفتند و بعضی کسان را به صدور عیب و هنر یا به وقوع افعال نیک و بد لقبی
معین می داشتند مثلاً هرگاه کسی کار دزدی می کرد او را چور یعنی دزد می گفتند
و هرگاه کسی صاحب صلوة می بود او را نمازی می گفتند و اگر کسی پا پوش خوب می
پوشید او را پیزار می گفتند و اگر کسی دستار کلاں می بست او را دستار لقب
می کردند و اگر کسی احبانا چنرے فعل نیک یا بد می کرد او را بهماں نام نامزد می
ساختند.

مذعاکه از نام های جانوران چرنده و پرنده و دوش و حشرات و بهایم و
از لغات عیب و هنر و افعال نیک و بد و کارهای شایسته و ناشایسته هیچ نامی
خالی نمانده است که بنام مردمان این دیار لایق نه کرده اند و هر حرفی که بنام کسی
رثه مقرر کرده اند آن لفظ بر قوم و قبیله آن نام مستقل مانده است و لقب
اصلی آن نام با کمال زایل و مفقود و نابود شده است ازین رو شرافت و زالت

مردم کشمیر اصلاً یافته نمی شود و اصلیت قوم تحقیق محققان نمی گردد. اما در دما قین نام قوم و قبیلہ بر زمینداران باقی است.

و بعد پنجم - آن که بعضی مردم کشمیر به وطن اصلی خود موسوم کرده اند - چنانچه یکھیلیوال و کاوسہ و ایشہ بری و غیره موجب آن لقب اصلی قوم آن نام معلوم نمی شود. فقط -

و بعد ششم - آن که در اقوام مسلمانان کشمیر به کثرت حادثات زمانہ بسیار تغییر و تبدل واقع شده است - چنانچه جمعی کثیر از قوم سادات به انقلاب دوران بے سرو پا مانده در کار زمینداری افتاده اند و فی الحال نام سیادت از آن ماریع شده با اقوام زمینداران لاحق شده اند و با زمینداران خویشی و قرابت می سازند غرض کہ به وقوع این چنین واقعات اقوام ملک کشمیر را یثیت و کیفیت مانده است اکنون تشریح بعضی اقوام زمینداران و شهر باشان کہ تا حال بر صرافت خود مستقل هستند گفته شود. و برای تشریح آن چهار زمانہ قابل یادگار است یکے زمانہ سابقہ راجہای ہنود - دوم زمانہ سلاطین کشمیر - سوم عہد شالان چغتائیہ - چهارم وقت حکومت شالان افغانہ فقط

اکنون باید دانست کہ در اقوام مردم کشمیر مثل مردم ہندوستان چہار قوم بہ نظر می آید سید مقل - پٹھان - شیخ - آما بہ انقلاب دور زمانہ از این اقوام در کشمیر نوی دیگر منفک شده است کہ آنہا را طایفہ دار می گویند و آن مردم حرفت ساز و پیشہ ور هستند.

قبائل فرقه سادات

زمرہ سادات این دیار در عہد سلاطین کشمیر از روی فترت امیر تیمور و بعضی

از روی قدردانی سلاطین درین ملک آمده بود و باش این بها اختیار کرده اند و شجره
 انساب آنها تا حال برابر می گذرد و در حالت موجوده هر کس که بر طریقه شیخیت و
 پیرمردی مستقل مانده است شرافت و سیادت او معتبر است و هر کس که با فعال دیگر
 متخل شده است سیادت او را چندان اعتبار نیست و از زمره سادات عالی تنبار
 فی زمانه هشت قوم یادگار است اول سادات قادریه از احفاد حضرت محبوب سبحانی^{۱۲۸۳}
 رنی الشریعه - دوم سادات نقشبندیه از اولاد حضرت خواجه خاند محمد رحمته الله علیه -
 سوم سادات اندرابیه از احفاد میر میرک اندرابی رحمته الله علیه چهارم سادات منطق
 و بهقی از احفاد سید حسین بن سید تاج الدین بهیقی رحمته الله علیهم پنجم سادات ده بیدی
 ششم سادات دوا ربکی از ذریعت سید داؤد دوا ربکی رحمته الله علیه هفتم سادات همدانیه
 از احفاد سید تاج الدین که عموی حضرت امیر است قدس سره - هشتم سادات متفرقه
 که از امصار دیگر آمده درین جا سکونت می دارند و از آن جمله بعضی با کار زمین داری
 سازند -

و درین جزو زمان بعضی بجهلا برای حصول شرافت خود دعوای سیادت
 ثابت می دارند و نسب نامه با اختراع می سازند - از روی عدم امتیاز هیچ کس باز
 پرس آنها نمی کند -

قبایل فرقه مغلان

مردم این طایفه در زمان سلاطین کشمیر از خراسان و ترکستان درین جا آمده

^{۱۲۸۳} اله مراد از محبوب سبحانی حضرت شیخ سید عبدالقادر جیلانی^{۱۲۸۳} است و در ۵۶۱ هـ مطابق

^{۱۲۸۶} اله و اصل بن شدند

^{۱۲۸۶} اله ۱۰۵۰ هـ مطابق ۱۶۴۰

بود و باش اختیار کرده اند.

قوم میر - لفظ میر در اصل میرزا است که مردم زمانه آن را ترخیم کرده اند و اکنون میرزا را میر می گویند و لقب میر در میان سادات و مغلان مشهور گشت این قدر فرق است که مردم سادات را لقب میر اول گویند چنانچه میر مبارک و میر مقبول و مغلان را لقب میر بعد اسم می خوانند - چنانچه عزیز میر و غفار میر لیکن بعضی مغلان را از روی تعظیم نام میر اول می گویند چنانچه میر نازک قادری -

قوم بیگ - در عهد سلاطین کشمیر پادگار زمان شاهان چغتاییه دریں جا آمده اند - اکثر اهل منصب دار رئیس عالی مقدار بوده اند اکنون اسفاد آن ها پیشه وری و چاکری اختیار کرده اند شرافت آن ها بر زالت مبدل گشته است -

قوم اشای - در زمان سلاطین کشمیر دریں جا آمده اند - گویند جد آن ها از مقام عیشا ور که ہے است در ممالک خراسان آمده در مصاحبت بده شاه سرفراز شده بود - حالا مردم کشمیر عیشا ور را اشای مخفف کرده اند -

قوم بانڈے - در عهد شاهان چغت از ترکستان آمده صاحب ثروت و حکومت بوده اند و کشمیر متوطن شده موضع بانڈر پوره جاگیر یافتند موجب آن آن ها را بانڈے می گویند -

قوم کچھ - جد آن ها در عهد سلاطین از ترکستان آمده موضع کچھ پوره در کشمیر جاگیر یافتند و در آن جا سکونت می کردند - موجب آن قوم آنها را کچھ خطاب داده اند - ^{۱۲۴۵}

قوم گانی - گویند جد آن ها از محال گورگان آمده دریں جا متوطن شده بود موجب آن گورگان را مردم خطه کشمیر ترخیم کرده گانی نام نهاده اند -

۱۲۴۵ نزد لارنس (دیپلی آف کشمیر ص - ۳۰۹) در پنج قوم یعنی میر بیگ - اشای - بانڈے - کچھ منغل هستند -

قوم کنٹ - گویند جد آن ما خواجہ حسین کابلی در عهد اکبر شاہ تعمیر باشی قلعه
ماگزنگر شده بود پادشاہ بر موقعه ملاحظه قلعه ایک عدد کنٹھ کہ زیوے است مشہور
شال خلعت شاہی بوے عطا فرمود موجب آن اورا کنٹھ خطاب کردہ اند۔

فرقہ پٹھان - اکثر مردم پٹھان در زمان شلمان افغانہ از کابلستان آندہ
در کشمیر متوطن شدہ اند ہمگی دو فرقہ دریں جا موجود اند یکے خٹان دوم خیبری لیکن
لقب خانی را دریں دیار صحیح اعتبار سے نماندہ است چرا کہ اکثر مردم دوم و تانجی کہ
ملازم پیشہ ہستند یا سوار فروش کہ چند گاہ در کابل و پشاور می روند بر خود
خطاب خانی لازم می دارند۔

قبائل قوم شیخ^{۱۲۷۶}

اصلی باشندگان کشمیر کہ در عهد سلاطین کشمیر مسلمان شدہ اند ہمہ ما را شیخ
می گویند و دریں قوم وسعت بسیار است چہ تمامی اقوام طائفہ داراں شاخہای
این فرقہ است۔

قوم پیرزادہ - از جمیع اقوام شیخ فرقہ پیرزادہ اول است بہ ہمیں سید
کہ اسلاف آن ما بعد قبولیت اسلام خدا پرستی اختیار کردہ و مریدان و معتقدان

^{۱۲۷۶} لانس نام لے آن قبائل افغان کہ در کشمیر متوطن گشتہ کوکی خیل (شاخے از آفریدیاں)
یوسف زئی و بوگوخیری (خٹک) نوشتہ است مردمان خیبری یا آفریدی کہ در رنگ نامہ بود
و باش می کنند تا حال روایات قبیلہ خود برقرار داشتہ در پشتو گفتگو می کنند و بوقت روانگی
تیغ و خنجر با خود می دارند محل اقامت یوسف زئی قریہ حمل است و سواتی و خیبری حوالی دیہات
بیروہ را آباد کردہ اند۔ ہمارا جہ گلاب سنگھ نیز سیالے از افغانان را برائے محافظت سرحد
از افغانستان و پشاور طلبیدہ در کشمیر آباد ساخت۔ افغانان چھی پورہ (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

بهم رسانیده اند و اولاد آن ها تا حال پشت در پشت بر صلاحیت و تقوی و اعمال
صالحه مستقل مانده شیوه پیر و مریدی می سازند یا بر تولیت مقامات و زیارات
مسلط هستند و بر موقع صلاحیت و تقوی با مردم سادات خویشی و قرابت
جایز می دارند و بهم زانوی آن ها می نشینند و کسانی که از شیوه پیر و مریدی
در گذشته بکارهای دیگر عامل می شوند بر حیثیت خود نمائند.

قوم بابا یا شاه - ذاتی قبیله نیست بلکه لقب فرعی است یعنی کسی که
به اعمال صالحه و افعال شایسته مقبول خدایان گردد او را بابا یا شاه می گویند -
رفته رفته احفاد و ذریعت آن ها نیز همین لقب نامزد می شوند پیش ازین مردم
پیرزاده را نیز بابا می گفتند - اکنون شاه گفتن نسبت پیرزاده ها مروج شده است
فی الاصل شاه لقب عام است یعنی هر کس که ذره از قوت ظاهری یا باطنی
پیدا نمود او را شاه می گویند.

قوم ملایا مولوی - هم لقبی است فرضی یعنی هر کس که بخواندن علوم
معقول و منقول کمال حاصل نماید او را ملایا مولوی می گویند - درین ملک چند
خانندان عالی شان بود که آن ها را پشت در پشت مولوی می گفتند - اکنون همگی خاندان
مولوی ابوالخیر که همیشه آفتاب علم در خاندان آن ها روشن می بود موجود است.

(مسلسل) بنا بر عقد و موصلت با کشمیریان با باشندگان قدیم مدغم شده اند (دلی آف کشمیر
ص ۱۳۰۹) مردان یوسف زئی در حمل سکونت می کنند.

بقول لارنس بیاضی از افغانان را چهار جبهه گلاب سنگه برائے محافظت سرحدات
حکومت خود طلبیده در کشمیر آباد ساخت - در پیرویه اکثر دیهات در قبضه افغانان سواتی
و بیزی تا حال موجود است - افغانان محبی پوره به سبب عقد و موصلت با کشمیریان اصلیت
خود را فراموش کرده اند.

قوم مله - لقبه فرضی بر چهار طایفه مقرر کرده اند - یکے ملائی مسجد که
مسلمانان را در شهر و ده همیشه امامت می سازند و طفلان را تعلیم می دهند و
بر خیرات و نذورات مردم گذران می سازند - دوم مردم گورکن که مردگان را دفن
همی کنند - سوم غسال که میت را غسل می دهند - چهارم قبیلہ در زمینداران مشهور
است و آل صلی است ^{۱۲۷۷}.

اکنون شرح قبایل زمینداران که به نسبت آنها لقب اصلی بنود موجود
است کرده آید - ماگرے - دانگر - نیایک - نانترے - ڈامر یعنی ڈاربت - لون ^{۱۲۷۸}
را تھر - این هشت قوم در عهد راجا صاحب سیف و سنان جنگی و پهلوان شاید
از قوم کھتری بوده اند - بار ما بغی و فساد و رزیده ریاست ما برهم کرده اند چنانچه
تذکره آن در تواریخ قدیم مشروحست -

و در عهد سلاطین کشمیر مسلمان شده لقبه قدیمی بر قبیلہ آن ما بدستور
موجود مانده است - هنوز هم شرارت ذاتی در نهاد آنها باقیست و بعضی ضایده
این اقوام تا عهد شاهان چغتاییه صاحب حکومت و رئیس ملک بوده اند که
در تواریخ ما مشروحست -

قوم رینه - دو گروه اند - گروه اول از قبیلہ براهمه است آن ما را
رازدان هم می گویند - بعد اسلام رینه لقب قدیمی باقی داشتند - گروه دوم

^{۱۲۷۹} بقول لارنس سیاهی از ملاحان و دوم نیز لقب "ملہ" بر خود اختیار کرده اند -
نزد ایشان این لفظ مخرب "ملاح" عربی است که در پنجاب بر کشتی بان اطلاق می
شود (ویلی آف کشمیر ص ۳۰۸) :-

^{۱۲۸۰} لارنس قبیلہ لون را از دیش و ڈاسرا از شودراں (رذیل نریں مردماں در بنود)
حسوب کرده است (ایضاً ص ۳۰۶) و بقائمان میگویند که لونها از چیلان آمده اند (ایضاً ص ۳۰۶ حاشیه ۲)

از قبیلہ راجہای چندر بنشی راجپوت هستند که جد آنها راجہ سومرم چندر اویل
 ششہ ۱۲۴۹ھ از نگر کوٹ آمدہ دیرین جانا سال ۱۲۵۰ھ بر عہدہ سپہ سالاری و مدارالمہامی
 نسلاً بعد نسل ممتاز بودہ اند۔ بعد آن راون چند در مسلمان شدہ بہ خطاب رینہ
 یعنی مدارالمہامی سرفراز گشت چنانچہ احفاد او تا عہد اکبر شاہ بر عہدہ ریاست و
 مدارالمہامی مستقل بودہ اند۔ این کہ قوم لون خطاب رینہ کی با خود شامل می دارند
 غلط است و آن قبیلہ علیحدہ است۔

پنڈت۔ از قوم برہمن صاحب شرافت و تمکین است لقب قدیمی
 باقی دارد۔

قوم کول۔ از احفاد دنا تری رکھی برہمن بودہ اند لقب قدیمی باقی دارند۔
 اما اقوام یتو و مانٹو ٹھکر و پرے۔ وانی پیرہ پڈر تری کنبی مسہ
 صوفی و غیرہ در عہد۔ ہنود شاید زمیندار پیشہ از قوم شودر یا کایت بودہ اند و بعد
 اسلام ہم بہ ہماں نام مشہور اند۔ ذکر آنها بجائے در تواریخ یافتہ شدہ ہمگی ملک
 احمدیتو و سیدہ مانٹو و جہانگیر پڈر در زمان سلاطین رئیس بودہ اند۔ فقط۔

قوم چک۔ جد آنها لنگر چک از دار دو آمدہ۔ در عہد سلاطین احفاد
 او بر عہدہ گوکہ گی و مدارالمہامی مستقل بودہ اند در ۱۲۸۳ھ خود سر شدہ مدت سی
 و پنج سال در کشمیر شاہی کردہ اند۔

۱۲۴۹ھ مطابق ۶۱۱۰۶ ھ

۱۲۸۰ھ مطابق ۶۱۳۲۴ ھ

۱۲۸۱ھ بعض گویند کہ یتو و ٹھکر از کشتواڑ آمدہ اند (حاشیہ ا دیلی آف کشمیر ص ۳۰۶)
 رائے اکثر مسلمانان این است کہ اصل مردمان قبیلہ پنڈت و کول و بٹ و ایتو و ریشی
 و مانٹو برہمن است (ایضاً صفحہ متر بور)

۱۲۸۳ھ چیللاس (ایضاً ص ۳۰۸) ھ

۱۲۸۳ھ ۶۱۵۵۲ ھ

قوم ملک - ذاتی قبیله نیست بلکه خطاب شدی است چنانچه در زمان
سلاطین کشمیر تمامی رؤسا و صاحبان و جاگیرداران و افسران فوج را ملک خطاب
می دارند و محافظان راه هندوستان و ترکستان را همی لقب بخشیدند - در اصل
قبیله ملکان همه با شیخ هستند - درین وقت مردم دُوم خود را ملک می گویند -
قوم گنائی - بزبان کشمیری منشی را گویند و قبیله گنائی از قوم برهمن نیکو
کار و ذوالاقتدار بوده است و از صفا دید این قبیله اکثر رئیس نامدار و اولیای
کبار یادگار - از جمله همت گنائی نام شخصی نیکو کار مشهور روزگار است - و
کارگوسفند قصابی بر خود قبول نمود - اکنون ذریت او تمام کارگوسفند قصابی می
سازند و در زمره طایفه داران داخل شده اند - سوای آن قوم دُوم که نهایت
ازل هستند برای خود لقب گنائی پسند می دارند - ازین رو قبیله گنائی را
بیچ اعتباری نمانده است - اکنون مردم قوم گنائی خود را گنائی گفتن عیب
می دانند -

قوم ریشی - ذاتی قوم نیست اما هر کس که بر مجادرت مقایر حضرات
ریشیان کشمیر تا یک دو پشت مستقیم مقیم ماند او را ریشی می گویند -

اقوام طایفه داران

در اقوام طایفه داران دو گروه اند - از آن جمله گروه اول مثل نجار و
گل کار و آهنگر و کمهار و قصاب و دباغ و زرگر و گاو دوز و خباز و شبیرگو و غیره
اهل حرفه در شرافت و زالت میانه روی اختیار کرده اند - همیشه با اقوام خود
نویشی می سازند - چندان بے حیائی و بے شرمی مرعی نمی دارند - گروه دوم
قوم دُوم و گلبان و لاجی و چوپان و بکت از جمیع اقوام ازل الناس و بدکردار

هستند -

قوم دوم - می آرند که راجه پرور سین هنگام تسلط هندوستان از قوم
دوم و چندال پلج و سانس و پنج که همه با هلاک خواهند پلاش سفر برای تصفیة
شوارع و بار برداری و غیره ملازم کرده بعد اختتام ایام محاربه و مجاذله من جمله پلاش
مذکور یک نفر برای محافظت ما و دولت مردمان و نگهبانی چارپایان ده ده
مقرر ساخته ماکول و مشروب آنها خانه به خانه راتبه شخص گذاشت چنانچه تا حال
معمول است و تا عهد سنگان هرگاه کسی را مال به دزدی می رفت از دوم ده
تاوان می گرفتند مدعا که ذریات آن با درین ملک کثرت پذیرفته تسلطی حاصل کردند
و در عهد سلطان کشمیر مسلمان شده ترک هلاک خوری نمودند و ما قوم
مسلمانان در ماکول و مشروب مخلوط شدند - و سیاهی چهره و تیره درونی خصلت
ذاتی دارند و در هر کار مستعد و چالاک هستند با الفعل پرورش گاو و ان دلت و انضام
احکامات حکام و شفقاری و سزا دلی و یوکیداری و سائسی و محافظت نرمن با و
بردن قسط به توشه خانه و رسانیدن خطوط حکام به مکتوب الیه بزمه آنهاست و
در دزدی و حرام خوری و بے جای ممتاز اند و در قحبه گی و حرام کاری بے انباز -
اکنون کوشش شرافت بسیار می سازند و بر خود لقب شیخ و گنائی و خان و مله
و غیره ملزوم می دارند -

قوم ما بچی - مجازاً درین قوم سه گروه اند - اما در زالت و بدخوی و

۱۲۸۴ بعض گویند که اقوام دوم از اولاد قدیم بچک اند (حاشیه و بیلی آف کشمیر ص ۳۱۱)

۱۲۸۵ ملاحان کشمیر از اہم ترین اقوام کشمیر است - اگر چه اطلاع صحیح نسبت اصلیت شان محال
است لیکن از ادعائے شان که بلحاظ تاریخ بسیار قدیم است می توان گفت که راجه پریت سین
این قوم را از سنگل دیپ آورد - با نجیان اصلاً از "ویش" بودند و همین است (بقیه بر صفحه دیگر)

بہالت و بدگوئی ممتاز و در فریب و دغا بازی و مال خوری بے انبار۔ ازاں جملہ گروہ
اول بہترہ مانجیاں اندکہ غلات و ہینرم در کشتی مای کلان بہ شہر می رسانند۔ البتہ
ایں فرقہ در بے شرمی و بے حیائی چنداں مبادرت مرعی نمی گذارند۔ و گروہ دوم
ماہی گیران تالاب اولر و ڈینبہ مانجیاں جھیل ڈل و غیرہ معروف اند۔ انا از گروہ
بہترہ مانجیان در امور زالت و بہالت زبردست ہستند۔ گروہ سوم ڈونگہ مانجیاں

(سلسل) کہیکہ در کشتی رانی اظہار ناقابلیت خود کند۔ دیگر مانجیاں اورا طعنہ "شودر" می دہند
بوقت سوال مانجیاں خود را بہ نوع منسوب می کنند۔ لیکن درست این است چنان کہ از نمائندہ این
قوم معلوم شدہ کہ مانجیاں اصلاً شبانان بودہ اند :

بقول لارنس پدر مانجی در عیال خود مرتبہ بزرگ دارد۔ اولاد تربیہ اموال مکتبہ بدست
پدر می نہند و ادچنان کہ رضایش باشد بہ عیال خرچ کند۔ پسر مانجی تا وقتیکہ پدر اورا اجازت
نمی دہد متاہل نمی گردد۔ لارنس مانجیاں را بہ طوائف دیل منقسم کردہ است :-

(الف) ڈینبہ مانز۔ ایناں مع کشتی رانی در کولاب ڈل دریں جا کاشت سبزی نیز
می کنند :

(ب) گری مانز۔ ایناں در کولاب ولر سنگھارا چینی می کتند :

ایں ہر دو طائفہ در میان مانجیاں سر لمے خود را بلند می دارند۔

(ج) ملاخان بہت

(د) ڈونگہ مانز۔ کہ از دختر فروشی و دیگر افعال نازیبا باکے نہ دارند۔ ازین میاں

بدترین ملاخان نالہ مار اند کہ بنام "مار مانز" شہرت دارند :

(ر) ہاک مانز۔ ایں طائفہ در دریا ہا شہتیر رانی می کنند۔

(س) گاڈ مانز یعنی ملاخان ماہی گیر۔ زنان این طائفہ در دشنام طرازی و بدزبانی

شہرت بزرگ دارند (ویلی آف کشمیر ص ۳۱۳ و ۳۱۴)۔

است و این قوم از اقوام دیگر نہایت بد خو است در بے شرمی و بے حیای بکت
و در دیوٹی و قحیہ کی بے ہمتا شب و روز زبان فحش و دشنام کاری و امی
دارند۔ از دختر فروشی و قحیہ کی عار نمی دارند۔ چنانچہ باشندگان دیار کشمیر بہ
سبب بد کرداری و ناہنجاری قوم دوم و مانجیاں در ربع مسکون ہمیشہ بدنام۔
قوم گلبان^{۱۲۸۶}۔ بد خصلت قومی است کہ اسپان زمینداران برائے کاہچرائی
در بلاق ہامی برند و در غارت گری و قزاقی چالاک ہستند کرنیل میان سنگھ اس
قوم را بہ قطع بینی و گوش و قتل سخت تنبیہ کردہ بود۔ گلاب سنگھ نامی اقوام گلبان
در حبس خانہ مغلول ساخت۔ رئیس سنگھ ہمہ ما مع عیال و اطفال در گلاکت نظر
بند گذاشت تا کہ مردمان اندک آسودند۔

قوم چوپان^{۱۲۸۷}۔ مویشیاں مردمان برای کاہ چرائی در مرغزار ہامی برند۔ در
حرام خوری و دزدی شریک گلبانان ہستند و با قوم گلبانان خویشی می سازند۔
قوم بکت۔ برای کسب معشیت تشبیہ ہر قوم می سازند۔ طفلان خود
را رقص و سرود آموختہ از بچہ بازی و لواطت عیب نمی دارند با قوم خود خویشی
ہمی کنند۔

قوم کنجراں۔ ذاتی قوی نیست ہر کس کہ بریں کار اصرار نمود داخل
این قوم شد۔

قوم پارہ دوز۔ در اصل چمار ہستند از پنجاب آمدہ دریں بجا متوطن
شدہ اند۔ و در زمان سلاطین مسلمان گشتہ ہلاک خوری ترک کردہ اند۔

قوم پوہسر۔ این قوم ہم از پنجاب آمدہ اگرچہ مسلمان شدہ اند ہنوز

^{۱۲۸۶} لارنس اصل گلبانان از دوم خیال کردہ است (ویلی آف کشمیر ص ۱۲)۔

^{۱۲۸۷} در کشمیری "پہل" نیز گویند (ایضاً صفحہ ۷۲۷)۔

هلاک خوری می سازند.

مذهب کشمیر

دیرین وقت باشندگان خط کشمیر همگی سه فرقه است - منود مسلمان سکھ
کیفیت هر یک بدفات مستفله گفته آید -

مذهب اهل منود - مورخان پاستان خط کشمیر را از ابتدا شامل آریه ورت^{۱۲۸۸}
می دارند چنانچه در زمان نخستین دیرین ملک مذهب آریه بوده است بلکه بعضی ها
ناگ پرستی می کردند - نگاه به تعلیم و تربیت بزرگ رکبشتران مذهب شیو^{۱۲۸۹}

۱۲۸۸ آریه بد الف و سکون را و دفتح با و سکون را و بمعنی قوم نجیب و "ورت" بفتح واد
و سکون مابعد در سنکرت بمعنی حلقه باشد - مراد از آریه ورت (اقامت گاه آریه) سرزمین هند است -
بنا بر تحقیق مولف "انسایکلو پیڈیا آف بریتینکا جلد دوم ص ۶۷۲" (شماره نهم مطبوعه ایڈن برگ)
آریه لفظ سنکرت بمعنی شخص عالی نسب - ابتداء این لفظ بحیثیت قوم استعمال می شد - لکن
نزد وید آریه کسی را می گویند که در معبود های اندرو اگنی دارائی اعتماد و اعتقاد کلی باشد -
در زمان مابعد معنی آریه کلینت تبدیل شده بمعنی شخصی شد که به یکم از سه قوم یعنی
برهن و کفتری و ویش منسوب باشد -

از امر کوش که کتاب مهم لغت سنکرت است معلوم می شود که آریه از "ار" که به معنی
زمین است مأخوذ است - دیرین صورت قیاس است که اطلاق آریه بر مردمان دلقین و مزاین
می باشد - ۱۲۸۹ ناگ بفتح نون و سکون مابعد در سنکرت بمعنی مار بزرگ باشد - ڈاکٹر
ناتکشات در مقدمه گلگت مینوسکرپش جلد ۱ ص ۱۰ می نویسد که "مار پرستی" در کشمیر از قدیم
موجود بود و از همین این اعتقاد باطراف هند شائع و منتشر گشت - نمایند این امر که کشمیریان
ناگ پرستی می کردند از راج ترنگنی و نیله مت پوران هم می شود - ازین کتب این امر به پایۀ ثبوت
رسیده است که کشمیر از آب پیدا کرده شده است و از مار که اهرم آنها نبه بود محفوظ ماند - ۱۲۹۰ بر صفحه دیگر

دیرین جارا واج یافت لیکن چهار^{۱۲۹۱} ورن مقرر شدند یکے برہمن دوم کھتری سوم ویش
چهارم شود در۔ ازان میان برہمنان این جا بر اکل کاسنی دشتی و غیرہ اعلاف در
لباس حقیر قناعت کرده بوفور ریاضات شاقہ و ترک لذات و شہوات مہذب
الاخلاق و مشہورہ آفاق شدہ بودند پس بہ مقتضای مشیت ایندی پیش از
سنہ بکرمی پانصد سال در ملک اودھ زیر دامنہ کوه ہمالیہ راجہ پیدا شدہ
کیسل دست نام و فرزندے داشت موسوم بہ شاگ مہنی کہ در
آغاز عنفوان جوانی ترک حکمرانی کردہ از لذات شہوانی مجتنب گشتہ بہ تعلیم و تلقین
برہمنان متراض فوراً بدرجہ کمال رسیدہ خود را بودھ یعنی عارف خدا دان نام نہاد و
بعد چندی بہ حرارت ذاتیہ خود ملت بہدید یعنی مذہب بودھ اختراع نمودہ و بنیدہ

(مسلسل) ۱۲۹۱ھ مذہب شیوہ در کشمیر معروف بہ "ترکاشاستر" یا "ترکاشاستر" یا مخففاً "ترکا" است
قسمی از تثلیث و ہودی است بقول دکتور جگدیش چندر چٹرجی مصنف کشمیر شیوازم "حصہ
اول ص ۳ چاپ سرینگر ۱۹۱۴ء" مذہب شیوہ در کشمیر در ابتداء قرن ہنم یا در آواخر قرن ہشتم میلادی
شیوہ پندیر گشت۔ کتب مذہبی این کیش از سہ انواع درج ذیل اند:-

یکے آگم شاستر کہ مجموعہ الواح الہامی ثمرہ شود و قواعد علم لدنی و عملیات می بندد۔
دوم سپند شاستر کہ اصول کیش شیوہ را تفصیلاً در عبارت سہل بیان کردہ از موثکافیت
فلسفیانہ اغراض می کند۔

سوم پرتی بگیا شاستر است کہ اصل الاصول و خلاصہ فلسفہ دین شیوہ است۔ بانی فرقہ
پرتی بگیا در کشمیر سوم اند۔ بشمار می رود۔ لکن شخصیکہ قواعد او را بہ ضبط آورد شاگردش ادبیا کہ
است مؤیدان فلسفہ پرتی بگیا نظریہ ہائے آفرینش و تعلقات مخلوق با خالق حسب احوال سپند شاستر
می کنند معتقدان سپند شاستر یقین دارند کہ ذات خداوندی در حالت ریاضت و زہد بر قلب طالب
منعکس می شود۔ فرقہ پرتی بگیا در وحدت خدا یقین دارد :- ۱۲۹۱ھ گروہ :-

بهم رسانیده که آفرینش نوع انسان فی الحقیقت یکسان است که در ماده ذاتی یکدیگر را تفاوت و تجارت ندارند.

پس سبب نجات انسانی همان است که مخلوقات را یکسان دانسته از جمیع تلذذات شهوانی و هوا و هوس و مرادات نفسانی اجتناب کرده بر صداقت و پاکیزگی و خلوص و یگانگی را سخن مانده به نسبت جمیع مخلوق خیر و صلاح و نیک اندیشی و مهربانی مبذول داشته خود را روان یعنی قانی به خدا پندارند همچنین تعلیم های شایسته به شاگردان خود آموزش داده هر کس را برای نشر این ملت به اطراف و اکناف مامور ساخت ساکنان بهار و مگده دیش را در زندگانی خود منقاد این ملت گردانید و پیش از سنه بکر می دو صد و هشت سال راجه اشوک تاج حکومت هند و سنان بر سر نهاده برای خود مذهب یوده اختیار نمود و در اندک فرصت ساکنان اقلیم هندوستان و ملک برهما و چین و خطا را مطیع و منقاد این ملت گردانید. همدراں عرصه راجه کشمیر که همنام راجه اشوک

۱۲۹۲هـ نام قدیم اطراف ولایت بهار هند شرقی بود :

۱۲۹۳هـ نزد محققان این امر محل نظر است که بلحاظ تاریخی آیا دو اشوک دیکه کشمیری و

دیگر هندی) بودند و یا یک. از راج ترنگنی دو اشوک مفهوم می شوند و اینکه اشوک کشمیری از اشوک موریاقربا یک هزار سال مقدم بوده است.

دکتور سٹاین در مقدمه راج ترنگنی جلد اول ص ۶۴ درین ضمن ردایت کلین را

نا قابل اعتبار قرار داده است و همین از بیان دکتور نلی نکش دت (مقدمه کلگت مینوسکریش

ص ۷۰ - چاپ ۱۹۳۹هـ مریگر) مفهوم می شود. بردایت اشوک موریادر او (آخر

زندگانی خود کشمیر را فتح نمود و از مشوره وزیرش موگلی پیت لتا "داعیان مذهب بدده با طرف

عالم روانه کرد. مجرمتکا کی که از عالمان بزرگ این مذهب بود بصوب کشمیر متعین گشت :

بود برای خود مذهب بود پسندیده باشندگان خط کشیدیم به انقیاد امراد
 مذهب بود اختیار کردند و رسم و آیین آن مروج نمودند - بعد آن شاه سیم
 و ناگ سین که از فضلای بود بودند ترویج این مذهب در این جا به خوبی نمودند -
 و پس از عرصه چنگاه چند را چارچ با علمای بود بحث و مناظره کرده مذهب
 شیو را باز فروغ بخشید - انگاه شنکر اچاریج که فقیر متراض بود با علمای بود
 مذهب بحث و مناظره کرده مردمان را بانداز نصایح راه هدایت نموده شیو
 مذهب را در هند و کشمیر باز رواج داد -

بعد آن به مرور دهور در ملک کشمیر مذاهب مختلفه واقع شده - بعض
 ناگ پرست - بعض آفتاب پرست - بعض آتش پرست - بعض دیونا پرست
 شده از فرقه برهمنان قبلی بر خدا پرستی راسخ مانده بودند -

و در ^{۱۲۹۴} در واقع ذوالقدر خان تمامی ساکنان کشمیر زیر تیغ
 آمده در نفس شهر همگی یازده کس به مذاهب مختلفه موجود مانده بودند - کاینکه
 در کین گاه بحال متواری شده بودند بر آمده در اطراف دلت بود و باش
 اختیار نمودند و به موجب عدم انتظام حکومت و به سبب کثرت حوادث و
 شداید هر کس از صرافت ملت خود معز مانده کالانعام شده بودند همدران
 ایام ریخن شاه طوق مذهب اسلام زیب کردن ساخته اکثری از باشندگان
 این جا طوعاً و کرها در حسن متین دین محمدی در آورد -

بعد از آن سلطان سکندر بت شکن لوائی تغلب افرشته و هر جا
 بت شکتی کرده اکثری از اهل هندو مسلمان نمود - اما بعضی برهمنان که در

۱۲۹۵ ۶۱۳۲۳

۱۲۹۵ ر جوع شود به حاشیه ص ۱۰۴ تاریخ حسن جلد اول

اطراف و اکناف گوشه نشین و خلوت گزین شده بودند به تحمل حوادث و
 نواب بر ملت خود را سخ مانده سر پاییه عقیدت از دست ندادند تا که سلطان
 زین العابدین در حکومت خود فرقه برهمنان را به وفور مرحمت و احسان توانخته
 و به خواندن علم فارسی مشغول ساخته بکار و بار ملکی ذیل شدند - و کسانیکه به خواندن
 علم سنسکرت مستقیم ماندند - الحال عام فرقه هندو را به منزلت پیرو سرشد و برهمنان
 و مفتی هستند و باشتهار شهرت خیر اندیشی بده شاه بسیار از مفردیان
 این جاد اکثری از برهمنان هندوستان که شوق سکونت این دیار تیمنا
 به خاطر می داشتند معاودت نموده درین ملک بود و باش اختیار نمودند - چونکه
 به سبب واقعه ذوالقدر خان ملل و مذاهیب این جا به اختتام رسید - از آن
 وقت باز از فرقه هندو همگی برهمن - ویش و شود در درین ملک بود و باش می
 دارند - از آن جا که برهمنان این جا یک فرقه اند اما مجازاً دو فرقه شمرده شوند -
 یکی ملهاسی یعنی باشندگان قدیمی این دیار دوم بانه ماسی یعنی نوآمده اطراف
 دیگر و درین دو فرقه همگی برای یک امر اختلافت مردم هندو را که به حساب
 سال قمری ایام مانع شود بعد عرصه سه سال یک ماه قمری زاید می شود و آن
 ماه زاید را هرگاه ملهاسیان دو جیٹھ وضع کنند پس بانه ماسیان برخلاف
 این ماه و وضع خواهند کرد - و فرقه ملهاسیان در ماه جیٹھ دوم و
 گروه بانه ماسیان در دوم ماه مار برای رهایش ارواح مردگان خود بر
 چشمه چھ بون نذر و خیرات می سازند فقط :-

این که پندتان این جا از دست برهمنان بلاد دیگر اکل و شرب نمی
 سازند و به این است که در سابقه زمان یکے از هلاک خوران درین جا وارد
 شده همراه برهمنان این جا مدتی شراب ماکول و مشروب شده بود

عاقبت خباثت باطنی او معلوم شده از آن وقت باز بر همان این جا با برهمنان
ممالک پیکر اکل و شرب و خویشتاوندی نمی سازند و اختلاف در رسومات مذهبی
بهمن سبب واقع است که لوگاکه رکیشر رکیشر باشند این دیار در پیش
بیاسن میشر برای استفاده علوم رفته بود و در آن جا بلا اجازت او از جمیع
کتب های وید و شاستر و پوران و غیره برای پندتان کشمیر موافق موسم و
طبیعت آنها یک پوستک ^{۱۲۹۶} موهج انتخاب کرده آورد که مطابق آن پندتان
این چهار رسومات مذهبی ادای سازند فقط - و عطاران این جا تمام از فرقه شود در
یا کتری هستند و عورات آنها قصایه ^{۱۲۹۷} سرخ بر سر می بندند و حلقه زر در
بینی می اندازند و طور و طرز آنها با مردم ^{۱۲۹۸} دگره مشابهت دارد.

اشاعت مذہب اسلامی

تا عهد راجگان هندو در کشمیر مذہب محمدری ^{صلی اللہ علیہ وسلم} با اکل
شایع نہ بود - بعد واقعه ذوالقدر خان که راجه های کشمیر بے استقلال شدند
و از نوع بشر جمع قلیل به مذہب مختلفه در این جا بقیة السیف موجود ماندند
لیکن هیچ کس بر ملت خود به صرافت نہ بودند.

ریجن شاه که به مذہب بودده بود و قتی که بر حکومت کشمیر استقلال

^{۱۲۹۶} پستک بضم باء فارسی و سکون سین و فتح تاء و سکون کاف در سنکرت بمعنی
کتاب باشد :

^{۱۲۹۷} درست کتابه در زبان کشمیری بمعنی رومال باشد که زنان از برنجان خورد و

زبور مزین کرده بر سر دارند : ^{۱۲۹۸} دگره فوے است مشهور از نواح کوہستان
شوالک مضافات تحصیل سانہ و رام نگر در صوبہ جموں (ریاست کشمیر) :

یافت به کثرت اختلاف ملل مذہب اصلی را خلل دیدہ خواست که در قلمرو خود
 یک ملت مروج سازد۔ چون کہ دخول بہ مذہب شیوہ غیر ممکن بود و در مذہب
 دیگر متردد مانده بادل خود قرار داد کہ با ندادن ہر کہ را اول صبح حی بنیم مذہب
 اومی گرایم علی الصبح جناب سید شرف الدین معروف بہ بلبل شاہ کہ بر
 ساحل آن روی دریای بہت نماز ادا می کرد بہ چشم خود دیدہ نماز و نیاز
 او پسندیدہ بہ کمال خلوص او را طلبیدہ بہ مذہب او گردید و بہ متابعت او
 طوعاً و کرہاً خلقت بسیار کہ بہ مذہب مختلفہ بودند مسلمان گردیدہ مکی برہمان
 و بدخوان بر دین خود استوار مانده از خوف کسے نترسیدند بعد آن سلطان
 سکندر در ایام حکومت خود جم غفیرے بہ مذہب خود شامل کردہ بہ بت
 شکنی اشتہار یافت۔

و نیز حضرت میر سید علی ہمدانی قدس سرہ و حضرت میر محمد ہمدانی
 قدس سرہ رونق بخش این دیار شدہ از فرقہ ہنود جمعے کثیر بہ تالیف قلوب
 و اظہار کمالات خود مسلمان نمودند پس از آن تا عرصہ پانصد سال دریں ملک
 حکومت شاہان اسلامیہ نافذ بود بہ مقتضای الناس علی دین ملؤ کھم
 روز بروز فرقہ محمدیہ را ترقی بہ وقوع آندہ مذہب ہنود کستی پذیرفت چنانچہ
 فی زمانہا دریں ملک دو حصہ مسلمانان و یک حصہ ہنود خواہند بود۔ اکنون
 در فرقہ محمدیان سہ گروہ شدہ اند یکے اہل سنت و جماعت دوم اہل تشیع
 سوم و ہابہ خارجیہ۔

اشاعت مذہب شیعہ

مورخان می نگارند کہ در ^{۱۲۹۹} ۸۹۲ھ در عہد سلطان حسن شاہ میر شمس عراقی

۱۲۹۹ھ مطابق ۱۸۸۲ء ۶۰۰

که از فضلای اهل تشیع عالم اجل و دانی بے بدل بود از جانب سلطان حسین^{علیه السلام} میرزا والی خراسان به کشمیر آمده مکتوبی از سلطان معه یک پوستین کهنی که از پوشش خاص سلطان بود برای حسن شاه آورده و اظهار فرمایش بعض تحایف نمود.

همدراں ایام حسب مشیت آل سلطان حسن شاه پوستین حیات دریده از جهان فانی درگذشت. و میرشمس عراقی تا عرصه هشت سال دریں جا اقامت نموده و خود را بنا بر تقیه در سلک مریدان بابا اسماعیل کبروی که شیخ وقت بود در آورد و ارادت خاص به او ظاهر کرده حیثیت بهم رسانید. چون بر تقیه ذاتی و وضع شایستگی و آراستگی ظاهرش که زبانی و حسن بیان داشت بعض علوم غریبه می دانست شاید بابا اسماعیل به مریدان خود گفته باشد که مصاحبت این مفضل غنیمت پندارند. موجب آن بابا علی نجار که از خلفای برجسته حضرت بابا بود بر رابطه طاهری و باطنی با وی پیوست با همدیگر خلوص و یگانگی ظاهر نموده متحد گشتند تا که میرزا مذکور عقیده خود به خاطرش موثر گردانید بذریعه او بعضی کسان را اغوا نمود. و در میان امرای کشمیر طرفه نفاق انداخته باز بطرف خراسان رجعت کرد.

چونکه سلطان حسین میرزا از خلل باطنی او آگاه گشته از نوکری خودش معزول نمود بنا بریں بعد عرصه دو ازده سال باز عازم کشمیر شد. پیش از آمدن خود کسی را برای تحقیق احوال به کشمیر فرستاد و معلوم ساخت که خدمت بابا اسماعیل به کبر سن رسیده و دامن از صحبت خلق کشیده بازار بابا علی گرم است و خطی برای بابا علی نوشت که من ترک دنیا کرده خلافت از سید محمد نور بخش

یافته به کشمیری آیم و بابا علی بکثرت و هنگامه تمام به استقبال او برآمده و اعتقاد تمام بهم رسانیده در خانقاه خود نشانید. و مریدان خود حواله او میبرد و اظهار نسبت سید محمد نور بخش برای فریب عوام می نمود و میر شمس عراقی در اندک فرصتی بازار خود گرم کرده با هر کس اختلاف و ارتباط فرمود رفته رفته مذهب شیعه را به تدبیر رواج داد و به سعی و ترغیب بابا علی بعضی امرای کشمیر مطیع و منقاد او گشته در محله جدی بل خانقاه دو طبقه بنا ساخت. و در آن بها سکونت نموده و خلوت با بجا آورده بر ریاضت شاقه در میان شهر شهرت یافت و با ملازمان سلطان معرفتی بهم رسانیده بظهور خوارق و کرامات مزوره ساده دلان را فریب داده به مذهب خود گردانید. و در میان شهر و اطراف دلت به اعانت مخلصان بابا اسماعیل در انحراف مذهب حتی الامکان کوشیده پنهانی ساده دلان و پست فطرتان را تعلیم و تلقین می داد لیکن تاحیات محمد شاه هیچ کس اشاعت مذهب تشیع اصلاً نتوانست کرد. در آن اثنا ملک کاجی چاک که خالوی محمد شاه و مدارالمهام سلطنت بود به اتفاق غازی خان و ملک موسی رینه رجوع به شمس عراقی نموده به مذهب او گردیدند و مطیع و منقاد او شدند و شمس عراقی با طاعت آن با تقویت یافته به اجرای مذهب خود علانیه مشغول شد و کتایب و خط نام در مذهب شیعه تصنیف کرده شیاع ساخت و بابا علی در محله حسن آباد بیشتر باعث ترویج گشته مذهب خود را فروغ بخشید. و همه باباها حسن آباد و بابا پوره و غیره از اولاد بابا علی مذکور اند.

بعد ازاں در وقت خود بابا خلیل و بابا طالب و شیخ حسن جدی بی

۱۳۰۲ هـ بابا طالب اصلش از اصفهان است. در زمان حکومت چکان کشمیر رسید (بقیه بر صفحه دیگر)

این مذهب را تأیید نموده شیوع ساخت. - انگاه در حکومت چکان مذهب
شیعه را قوت پیدا شده مردمان بوق در بوق جبراً و کرماً داخل این ملت
شدند و در عهد امیرخان جوان شیر نیز تقویت پذیرفتند -
اشاعت مذهب و مابیه

محمد نصر شامی در تاریخ شام رقمطراز است که عبدالوهاب ^{۱۳۰۳} نام
شخصی بود در کوهستان نجد از احفاد حضرات شاذلیه ^{۱۳۰۴} به علوم غریبه آراسته
و به فنون عجیبه پیراسته. شاید به هجوم و سادس شیطانی یا برای انجام
هوای نفسانی یا به نظر حصول شوکت و حکمرانی برخلاف مذاهب اربع مذهب
دیگر از خود ابداع نمود و برای اشاعت احکامات فروع و اصول آن کتابی
به نام التوحید تصویب نمود. و جمیع مجتهدان و مسلمانان سلف را
حکم تکفیر داده از بلادین و مسقط و نجد جم غفیر ^{۱۳۰۵} مبیع و منتقاد خود گردانید
ایضاً برای ترویج مذهب خود خارخار تسخیر ممالک همواره به خاطر

(مسلسل) چون به فنون علوم آراسته بود قبولتی بهم رسانید. نزد سلاطین و اماران زمان خود
اعتبار بسیار داشت. چون رحلت نمود در محله بابا پور (محله از سرینگر) در مزار بابا خلیل آسود
از شعر سخن بهره داشت (داقعات کشمیر ص ۱۱۲)

^{۱۳۰۳} در دست محمد بن عبدالوهاب رح متوجی ^{۱۳۰۴} قائل تحریک نشاء ثانیه ملت اسلامی است
که چرخ مساعی آن خیاب در عرب و دیگر ممالک اسلامی رولج یافت. آنجناب نهضت خود را
نام مذهب التوحید داده در اجیاء کتاب سنت سعی بلیغ نمودند. در ممالک غریبه این تحریک
بنام "دلمیت" شهرت دارد. تحریک و مابیه حقیقه تحریک جدید نیست بلکه همان تحریک و
نهضت است که امام ابن تیمیه حرانی رح قریباً پنج و نیم صد سال قبل در ^{۱۳۰۸} برای اجیاء
ملت و استیصال کفر و شرک آغاز فرمودند.

خلاصه تحریک و مابیه این است که عبادت و بندگی محض ستر اوار ذات (بقیه بر صفح دیگر)

می داشت حسب تقدیر در ^{۱۳۵۰}سلطان سلیم ^{۱۳۶۱}در روم خروچ کرده فرزندان
عبد الحمید خان متوفی را از سلطنت معزول داشته تا عرصه پانزده سال در بلاد
روم طبل حکومت نواخته از دست مصطفی خان گشته شد و در سلطنت روم فتنه
و فساد و بغی و عناد روی داد. عبد الوهاب موقع غنیمت دانسته در

(سلسل) باری تعالی است. عقیده شفاعت و وسیله بوی نوعی از شریک است
پنجال استغانت از مقابر اولیا شرک است.

نهضت و پایه در ابتدا قرن نوزدهم میلادی در عرب و شام منتشر گشت و در
عرصه قلیل بیشتر از مردمان متبعین این جماعت شدند.

(اسلامک ریویو، انگلستان شماره نومبر ۱۹۵۱ء)

^{۱۳۶۷}شاذلیه فرقه ایست از مسلمانان منسوب به الشاذلی بانی او ابو الحسن علی بن
عبد اللہ الجبار الشریف الزرویلی (۱۱۹۶ - ۱۲۵۰ هـ) یکی از صوفیان مراقش و
بانی فرقه شاذلیه بود. از تالیفاتش اورد و طائف حزب البحر و البر و حزب الفتح و
حزب الکبیر یادگار است (جامع اللغات اردو ص ۲۷۲ چاپ جامع اللغات کپتی لاهور)
^{۱۳۵۵}ه مطابق ^{۱۳۸۸}ه

^{۱۳۶۶}سلطان سلیم ثالث پسر مصطفی ثالث سلطان روم است. در ^{۱۴۸۹}ه بعد وفات
عم خود سلطان احمد رابع تخت نشین شد. در عهدش محاربه عظیم بابین فرانسیسیان و
روسیان افتاد. فرانسیسیان از دست انگلیسیان شکست خوردند. در ^{۱۵۰۶}ه برخلاف
ادبغات شد و از تخت معزول کرده شد (جامع اللغات اردو ص ۳۸۴ چاپ جامع
اللغات کپتی لاهور) ^{۱۳۰۷}ه عبد الحمید خان اول بن احمد ثالث (۱۴۲۵ - ۱۴۸۹ هـ) در
^{۱۴۸۹}ه بر تخت خلافت نشست. در عهدش محاربه عظیم بابین ایرانیان و روسیان افتاد
کو وینیه که در قبوضه سلاطین عثمان بود در تسلط آسٹریا رفت و روسیه بر کریمیا و سرزمین فابض
شد (ایضاً ص ۵۷۸ هـ)

۱۲۵۸ھ بروز جمعہ یومئیںبر آمدہ تقریر کرد کہ در سلطنت روم ہرج و مرج واقع
شده۔ اکنون سزاوار سلطانی کسے را نمیدانم شمارا برای تنسیق مملکت پادشاهی
ضرور باید بود ہر کس کہ از انبای جنس خود افضل می داند اورا بر جهان بانی و حکمرانی
مستقل بگذارد۔ حاضران بدیہہ در جواب گفتند کہ بغیر ذات گرامی شما دیگرے
سزاوار این نامی نیست فی الحال اورا بیعت نموده بہ خطاب امیر المؤمنین ملقب
کردند۔

پس عبدالوہاب بر سند حکومت نشسته مطابق منشای خود اجرای احکامات
کردن گرفت و دلائل الخیرات و قصیدہ بردہ و بعضے کتب ہای فقہ بسوزانید
و در شان انبیا و اولیاء رطب و یابس گفت۔ و در میان مساجد ذکر و اوراد منع نمود
و عید مولود شریف بدعت دانست و بر منار ہای کعبہ و مدینہ درود و سلام ہر
کہ می خواند از تیغ گذرانید۔ و زیارت روضہ مطہرہ و استمداد از اولیا بدعت
دانست و تفسیر قرآن را موافق منشای خود تجدید نمود و مقابر اولیا را شمار
ساخت۔ می گفت یا رسول اللہ گفتن کفر است علم صرف و نحو و لغت بدعت است
امانت اللہ یا ولی اللہ نام کردن و در گورستان قرآن خواندن و پیغمبر خدا را
وسیلہ دانستن و ولی اللہ در قبر ندا کردن و نذر و ہدیہ بہ نام اولیاء دادن و از
بزرگان استمداد خواستن و تبرک بستن عین کفر است۔ می گفت از کردہ پیغمبر این
عصا بہا بسیار مدد کند۔ پسران و خویشان خودش کہ ہر کسے لایق و فایق بودند بے
حکومت و قضایا بہ اطراف و اکناف فرستادہ حکم داد ہر کس کہ متابعت مذہب
مانہ کند و بر کتاب التوحید عمل نہ سازد اورا بہ قتل رسانند۔ موجب آن در کوہستان
نجد و یمن و غیرہ متابعان مذہب اربعہ و مذہب خود را رواج دادند۔

و در ۲۱^{۱۳۰۹} عبدالوهاب به قضای خود از جهان درگذشت. و پیش از آنکه بسیار طرار و هشیار بود بر سرند خلافت او جلوس نمود فوراً علم تجبر افراخته صمصام خون آشام از پیام آخته قوم بنی سعد و بنی ثقیف را در شهر طایف قتل عام ساخته در آن جا مسجد حضرت ابن عباس^{۱۳۱۰} از بنیاد بر انداخته به هر جا شطرنج نهیب و غارت باخته اراده بطحا نمود. و پیش از یورشش خود کتاب التوحید با نهادید و وعید شدید نزد شریف مکه رسانید. و شریف مکه محترم بر روز جمعه کتاب مذکور در پیش علمای وقت که در آن جا برای طواف مجتمع بودند گذرانید.

و بعد مطالعه و مزاوله آن مولوی عمر ابن عبد الرسول که از علمای نامدار بود جواب بدیهه تصنیف کرده بر مصنف آن حکم تکفیر تحریر نمود. و مولوی عقیل و مولوی حسین مغربی و مولوی عبد الملک مهر تصدیق بر آن ثبت فرمود. در آن حالت مجروحان طایف وارد مکه شده خبر ورود سعود به سامع مجامع رسانیدند. و به خوف او اهل مکه و حاجیان اطراف در بیت الله درآمدند و ابو محمد خطیب مکه بر منبر برآمده مردمان را تخریص و ترغیب غزا نموده. خون سعود پدر فرمود. روز شنبه هشتم محرم سعود داخل مکه شده صمصام خون آشام بر قتل عام از پیام برکشید و در زمین حرم بلکه در بیت الله اهل اسلام را از خاص و عام کار به اتمام رسانید و در خزینه بیت المال که طلا و نقره و اسباب و قماش و دولت بجد و عذ موجود

۱۳۰۹ مطابق ۶۱۸۰۶ هـ

۱۳۱۰ حضرت عبد الله ابن عباس^{۱۳۱۰} عمزاده نبی اکرم صلی الله علیه و سلم سه سال قبل از هجرت به مکه مکرمه متولد شدند. در تفسیر قرآن مجید مهارت تامه داشتند. عرصه چند در خلافت حضرت علی کرم الله وجهه حاکم بصره بودند. آخر عمر هفتاد سالگی در ۶۸^{۱۳۱۰} مطابق ۶۸۰ هـ واصل به حق شدند (قاموس المشاهیر جلد دوم ص ۷۰) هـ

بود در تصرف خود نمود و شریف مکه با خیل و خدم در جده گریخته رفت و بعضی
مالیان مکه به خوف جان در مغارهای کوستان پنهان گشت.

و سود بعد نهب و غارت آن بلاد رو به مدینه طیبه نهاده دست تطاول
دراز کرد و ساکنان شهر را مثل واقعه حرّه قتل عام نمود و جمیع مساجد و مقابر
منهدم ساخت بلکه بیل و کلند آورده اساس فیض اقتباس روضه مطهره کشیدن
گرفت. ناگاه ثعبان عینید از سوراخ زمین ظاهر گردید که به تحریف و ترهیب
اومردمان ترسیدند و در شتاب اختفا خزیدند پس ازاں عراق و حجاز و
یمن را متصرف شده متابعان مذاهب اربعه به هر جایرتیغ آورده اکثر
مطیع و منقاد خود گردانید.

و در ^{۱۳۱۱} ۱۲۳۳ هجری پنجم جمیع الدلای سلطان محمود بر تخت روم جلوس فرموده اطراف
و بلاد را ضبط و ربط نمود. و محمد علی پادشاه ^{۱۳۱۲} ۱۳۱۲ هجری پایش به سبیل اگن بوت برای گوشمالی

۱۳۱۱ هجری مطابق روز آدینه ۲۹ ماه جولائی ۱۸۹۸ هجری

۱۳۱۲ هجری سلطان محمود ثانی (۱۷۷۵ — ۱۸۳۹) پسر احمد چهارم است. بعد معزولی عم خود سلطان
سلیم سوم در ۱۸۲۸ هجری و یکم سلطان گردید. در ۱۸۲۱ هجری یونان از ترکاں آزاد گردید و در ۱۸۲۸ هجری جنگ
مابین حکومت برطانیه و فرانس رونما گردید (جامع اللغات ص ۲۸۴) :

۱۳۱۳ هجری محمد علی پاشا (نائب) در ۱۸۳۰ هجری متولد شد. و قتی که مابین انگلیسیاں و فرانیسیاں در
مصر جنگ برپا می بود، محمد علی با افواج ترکیه. دانه مصر گردید تا در مقابل فرانیسیاں معاونت
انگلیسیاں کند. در ۱۸۳۰ هجری چون فرانیسیاں شکست خوردند و از مراجعت انگلیسیاں در
مصر هرج و مرج واقع شد. محمد علی موقع را غنیمت شمرده اعلان استقلال کرد. از روی
معاهده ۱۸۴۱ هجری انگلیسیاں حق ادا دهن را بعد از تسلیم برسلطنت مصر تسلیم کردند. محمد علی پاشا
در ۱۸۴۹ هجری فوت شد و بجایش نسیره او محمد اسماعیل پاشا خدیو مصر شد (بقیه برصفحه دیگر)

سعود تعین فرمود و همدران ایام سعود در مکه ورود کرده ساکنان مکه از صغیر و کبیر
 حاضر نمود و گفت شما بگوئید که کدام کس از شما بزرگترین من حکم فرموده است همه با
 اشاره به مولوی عمر نمودند و او را پیش خود استاده کرده گفت "السلام عليك
 يا شيخ المكة والحرب" مولوی در جواب گفت "وعليك السلام
 يا شيخ النجد" سعود گفت مرا تشبیه به ابلیس دادی - مولوی گفت همچنانکه تو
 مرا به وطن یاد کردی من هم ترا بوطن یاد کردم - گفت به کدام دلیل مرا کافر میدانی
 گفت به دلیل کتاب التوحید - گفت چگونه گفت پدرت می نویسد که هرگاه کسی
 به یای ندا حضرت را یاد کند و کافر است - ای سعود نا حال یسح کسی مگر در
 دنیا مسلمان نه بود که جمیع صحابه و تابعین و تمامی مسلمانان روی زمین السلام
 عليك ايها النبي همیشه در نماز می خواندند مگر بر عم شما همه با کافر بوده
 اند هر کس که حلال را حرام پندارد و کافر است - مدعا که به دلائل بسیار او
 را ملزم ساخت سعود خشم آلود شده بر قتل مولوی عمر فرمان داد مولوی نعره
 شدید بر کشید (یا احکم الحاکمین) همان وقت بر بک از جده رسیده خیر
 رسانید که جنود سعود سلطان محمود در یمنوع ورود نمود به استماع این خبر سعود نا
 محمود را دست و پاگم شده مولوی عمر از قتل نجات یافت - انگاه سعود در جده
 فرمود آمده تلاقی فریقین روئداد و بعد قتال و جدال بسیار سعود مفرور شد -
 هرب السعود الخارجی تاریخ یافتند - ابراهیم پاشا^{۱۳۱۶} ناخف تعاقب نموده متابعان

(مسل)

(قاموس المشاهیر جلد دوم ص ۱۹۷)

^{۱۳۱۲} قسمی است از کشتی که به زیت تبرول می رود^{۱۳۱۵} ۱۲۲۳ هـ مطابق ۱۸۰۸ م ^{۱۳۱۶} ابراهیم پاشا پسر محمد علی پاشا خدیو مصر

بود - در ۱۲۸۹ هـ متولد شد - در ۱۲۸۹ هـ از محاربات و مایه و فتوحات دیگر (بقیه بر صفحه دیگر)

وے را بہ ہر جا قتل عام کردہ تھم وہاں بیان از جہاں برداشت لیکن در حد و مستط و بمن بعضے کساں را اعتقاد مذہب او بہ خاطر پنہاں ماندہ بر کتاب التوحید عمل می کردند۔

در اں اثنا سید احمد خان کہ از اعظم ہندوستان بود بہ بہانہ حج چند سال

(سلسلہ) نام پیدا کرد۔ در ۱۲۸۶ھ چون محمد علی پاشا از حکمرانی معذور شد، ابراہیم پاشا قسطنطنیہ رفت۔ باب عالی اورا نائب محمد علی تسلیم کرد۔ بتاریخ ۹ ماہ نومبر ۱۲۸۶ھ بعد از مراجعت از انگلستان در قاہرہ فوت کرد۔ (قاموس المشاہیر جلد دوم ص ۱۲)

۱۳۱۴ھ حضرت سید احمد شہید حج پیشرفتحریک نشاۃ ثانیہ اسلامیہ ہند قرن نوزدہم میلادی بودند۔ در ماہ صفر ۱۲۸۶ھ مطابق نومبر ۱۸۶۷ھ در شہر رائے بریلی (ولایت اتر پردیش ہند) متولد شدند۔ نام والد بزرگوار آنجناب مولانا سید محمد عرفان بود۔ از عہد طفولیت از شخصیت حضرت شاہ عبدالعزیز محدث حج دہلوی متاثر بودند۔ چون حاضر بارگاہ شدند حضرت شاہ عبدالعزیز حج برائے تعلیم و تعلم بہ شاہ عبدالقادر دہلوی کہ برادر خورد بودند سپرد کردند حضرت سید احمد شہید حج بعد از تکمیل علوم متداولہ در سلسلہ نقشبندیہ قادریہ بدست مستحق پرست حضرت شاہ عبدالعزیز حج بیعت کردند۔ الا در سلسلہ تصور شیخ کہ طریق ملاک نقشبندیہ است معترض شدند کہ از کتاب و سنت مستند نیست حضرت شاہ عبدالعزیز ازیں استقامت ایمان مرید خود شاد شدند و آفرین خواندند حضرت سید احمد شہید حج چند سال در سیاحت ممالک عربیہ مصر و فگشتہ، در ۱۲۳۹ھ مطابق ۱۸۲۳ھ بعد از حج بیت اللہ مراجعت فرمائے ہند شدند۔

حضرت سید احمد شہید حج مرد قوی و توانا بودند۔ قریباً ۴۰ سال در مصاحبت امیر خاں والی ٹونک (۱۷۶۸-۱۸۳۴ء) بودہ از استعمال آلات حرب تفنگ و گلولہ اندازی کما حقہ واقف شدند چون امیر خاں بتاریخ ۱۵ دسمبر ۱۸۳۴ھ معاہدہ با انگلیسیاں نمود، حضرت موصوف ترک مصاحبتش کرد۔ چون در ہند زوال مسلمانان شروع گردید و اقوام جاٹ و راجپوت و مرہٹہ و سکھ برائے استیصال مسلمانان سر برافراختند، حضرت موصوف نہ جذبہ اجبائے حکومت (بقیہ بر صفحہ دیگر)

در بلادین و مسقط و نجد سیر و سیاحت می کرد - و به مطالعہ کتاب التوحید مذہب مابہ
 بر خود قبول ساختہ به جانب ہند باز رجعت نمود - در آن جا مولوی اسماعیل دہلوی کہ
 (مسل) الہیہ سرشار گشتہ پیر و ان خود را تبلیغ جہاد و سرفروشی کردند - فی الفور پنج صد
 افراد دعوت آنجناب را البیک گفتند - چون مظالم سکھاں بر مسلمانان پنجاب و سرحد از حد گذشتہ
 بود حضرت جہاد با سکھاں مقصد اولین تحریک خود قرار دادند - در ۱۸۲۶ء حضرت سید شہیدجی از راہ
 خیر پور (سند) وارد غزنی و قندھار شدند قبیلہ بارک زئی کہ از ساکنان این خطہ اند بہ سردھری
 دے اعتنائی پیش آمدند - اما یوسف زبیاں کہ مابین پشاور و دیبائے سندھ سکونت کنند
 حضرت موصوف را وعدہ امداد خود دادند - افراد این قبیلہ کہ از جنگجویان آل ولایات محسوب می
 شوند و خود آنجناب را بہ مقابلہ یار محمد خان حلیف ہاراجہ رنجیت سنگھ غنیمت شمرده معادن مددگار
 آنجناب شدند از پشاور این لشکر مجاہدان الوالعزم اسلام براہ چارسدہ و نوشہرہ وارد اکوڑہ
 (خٹک) شدند - دریں جا حضرت موصوف بلخار سکھاں کہ بہ سرداری بدھ سنگھ ستد جیانوالہ
 بود، در ماہ نومبر ۱۸۲۶ء پس پا نمودند - گویند کہ در این اثناء یار محمد خان کوشش زہر دادن آنجناب
 کرد - لاکن ناکام شد -

بعد چندے در ۱۸۲۹ء در جنگ یار محمد خان ہزیمت خوردہ فوت شد - در نتیجہ این جنگ سلطان محمد
 برادر یار محمد خان بر شہر پشاور قابض شد - در ۱۸۳۰ء جنگ سوم مابین افواج خالصہ (سکھاں) و
 مجاہدان اسلام وقوع یافت - سپہ سالاری سکھاں بدست ہری سنگھ نلوہ و جنرل الارڈ بود دریں
 جنگ حضرت سید شہیدجی بنا بر قلت افراد پسا شدند - لاکن ازین صدمہ بد دل نہ شدہ بعد از
 چند ماہ لشکر خویش را ترتیب نو داده بعد از معرکہ خونین سلطان محمد خان حلیف سکھاں
 را ہنزوم قابض پشاور شدند -

حضرت سید احمد شہیدجی کے از ائمہ اسلام و اعظم ملت اسلام ہند شمرده می شوند - بحکم
 آل جناب در پشاور کانہدے شراب بند شد - در عرصہ قلیل افعال نازیبا (بقیہ بر صفحہ دیگر)

از اقربای مولوی عبدالعزیز بود اولاً مرید او شده به طفیل او جمع کثیر در حلقہ متابعت
او در آئندند۔ و مولوی اسماعیل کتاب تقویۃ الایمان^{۱۳۲۰ھ} در تائید کتاب التوحید تصنیف

مسل (غیر مشروع کلیتہ ممنوع گردید و شرک و بدعات را قلع قمع شد۔ حضرت موصوف
اطاعت کتاب و سنت و اثبات توحید باری تعالی را مقدم داشتند۔ تلقین کردند۔

در ۱۳۱۸ھ حضرت موصوف بر مشورہ مولوی شاہ اسماعیل شہید^{رح} کہ یکے از بابائین آنجناب بودند
خواستند کہ مسلمانان کشمیر را کہ در پور و لغدی سکھاں بودند خلاصی دهند۔ پوچوں بہ بالاکوٹ کہ چهل و پنج
میل شمال ایبٹ آباد بر لب رود کنہار واقع است رسیدند۔ فوجی از سکھاں کہ در سرکردگی شہزادہ
شیر سنگھ بود مفاصتہ بر مجاہدین بلغار آورد و حضرت موصوف با دیگر غازیان اسلام بجام شہادت
نوشیدند۔ این حادثہ در ماہ ذیقعدہ ۱۲۶۰ھ مطابق مئی ۱۳۱۸ھ واقع شد۔ (قاموس المشاہیر

جلد اول ص ۳۱۴ و ہسٹری آف دی سکھس تصنیف کنگھم ص ص ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵۲، ۱۴۵۳، ۱۴۵۴، ۱۴۵۵، ۱۴۵۶، ۱۴۵۷، ۱۴۵۸، ۱۴۵۹، ۱۴۶۰، ۱۴۶۱، ۱۴۶۲، ۱۴۶۳، ۱۴۶۴، ۱۴۶۵، ۱۴۶۶، ۱۴۶۷، ۱۴۶۸، ۱۴۶۹، ۱۴۷۰، ۱۴۷۱، ۱۴۷۲، ۱۴۷۳، ۱۴۷۴، ۱۴۷۵، ۱۴۷۶، ۱۴۷۷، ۱۴۷۸، ۱۴۷۹، ۱۴۸۰، ۱۴۸۱، ۱۴۸۲، ۱۴۸۳، ۱۴۸۴، ۱۴۸۵، ۱۴۸۶، ۱۴۸۷، ۱۴۸۸، ۱۴۸۹، ۱۴۹۰، ۱۴۹۱، ۱۴۹۲، ۱۴۹۳، ۱۴۹۴، ۱۴۹۵، ۱۴۹۶، ۱۴۹۷، ۱۴۹۸، ۱۴۹۹، ۱۵۰۰، ۱۵۰۱، ۱۵۰۲، ۱۵۰۳، ۱۵۰۴، ۱۵۰۵، ۱۵۰۶، ۱۵۰۷، ۱۵۰۸، ۱۵۰۹، ۱۵۱۰، ۱۵۱۱، ۱۵۱۲، ۱۵۱۳، ۱۵۱۴، ۱۵۱۵، ۱۵۱۶، ۱۵۱۷، ۱۵۱۸، ۱۵۱۹، ۱۵۲۰، ۱۵۲۱، ۱۵۲۲، ۱۵۲۳، ۱۵۲۴، ۱۵۲

کرده شلوع ساخت بلکه به خیال حصول جاه و ثروة و اشاعت این ملت سید احمد خان را بر خلافت برانگیخته فوجی کثیر فراهم آوردند و به نیت غزایا فوج رنجیت سنگھ در حدود پیشاور و دیره غازی خان و هزاره بارها مقابل نمودند عاقبت هم بارها در بالا کوٹ حدود پیشاور مقتول شدند - از آن باز در هند و پنجاب رسم و آیین این ملت روز در ترقی است چنانچه اکثری از علمای نامدار آن دیار این طریق را شعار خود دانسته تا حال چهل کتاب در تأیید آن تصنیف کرده اند -

خصوصاً فی زمانه سید صدیق حسن خان نواب بھوپال که از علمای برجسته روزگار است در اشاعت این ملت مجتهد وقت شده در وثوق این ملت و توہین مذاہب اربعہ و تردید مقلدان دفترها نوشته است و با چند کس از ساکنان این دیار به ترسیل رسل و رسائل ابواب مواخات و مواسات مفتوح داشته کتابهای

۳۲۰ کتاب تقویت الایمان به زبان اردو است و در کلکتہ مطبوعہ شده است - اول کمترین این کتاب بدو حصہ منقسم است حصہ اول از تصنیف مولانا شاہ اسماعیل و حصہ ثانی که در مرتبه از کرده غیر خیال کرده میشود -

در تمهید کتاب حضرت شاه اسماعیل تریدید این امر می کند کہ کلام خدا را فقط دانایان می توان فهمید خدا خود می گوید کہ ما قرآن مجید را به طرف "امی" رسول دہشتہ ایم -

بقول شاه اسماعیل مرد موعود را اعتقاد در دوشی ضروری و لایبدي است - بیک اعتقاد وحدت خدا و دیگر معرفت رسول - بسیاری از مردمان اقوال بزرگان را مادی و مہر دانند و بے رائے ہدایت صرف کلام خدا کافی و شافی باید دانست - تا وقتیکہ اقوال بزرگان موافق قرآن نباشند موجب عمل نیستند -

باب اول از تقویت الایمان از وحدت ربانی بحث می کند و استمداد از بزرگان و اولیاء و فرشتگان اخلاف شریعت حقہ گردانند (شعبہ ہستی آف دی سکھ ص ۱۸۶ ص ۱۸۷)

مُصَنَّف خود به نظر ایشان می رساند و نشر مذہب خود می سازد۔ ازاں حبلہ حسین بطکو نام شخصے از کبینه مردمان این جا چندے پیش غلام رسول و نذیر حسین و غیرہ رابطہ این ملت حاصل کرده برای اشاعت آن تشریف بہ کشمیر آورد۔ چون در شہر گرمی بازار خود ندید در قصبہ شوپیاں اعلام این ملت افرانتان فوراً دوسہ صدکس داخل مذہب خود ساختہ و اے بہم رسانید خصوصاً عطا محمد فرزند شیر احمد خان بمبہ بدل و جان با اعوان و انصار خود مطیع این ملت گردانید۔ ہارایہ ربمیر سنگھ دریں باب نشد و ساختہ حسین بطکو را از این ملک اخراج کردند۔ بعداں بسترار شاہ نام شخصے از مریدان صدیق حسن خان طوق این ملت در گردن انداختہ در محلہ نورورہ بہ اشاعت ملت خود سعی شد۔ فی الحقیقت آہلکراین ملت در چمن خاطر اکثر کسان افتادہ است۔ اما بہ خوف حاکم نامدار شریر آن در زیر خاک تر نہان است۔ عنقریب شعلہ آں سر بر فلک خواہد کشید۔

اشاعت مذہب سنگان

صاحب قصص الہند می نگار د کہ در ^{۱۳۲۱ھ} ^{۱۳۲۲ھ} سال ^{۱۳۲۲ھ} کھتری نام شخصے از قوم کھتری ^{۱۳۲۳ھ} پیواری موضع تلونڈی ^{۱۳۲۲ھ} بود۔ گور و نانک از صلب او ظہور نمود۔ چون بہ سن

^{۱۳۲۱ھ} مطابق ۱۳۸۳ ۶۱۳۲۲ھ "کھتری" گروہ دوم از قوم ہنود باشد۔ پدرش کالول از ^{۱۳۲۳ھ} بیدیاں کہ طائفہ از کھتریان است بود (دبستان مذہب چارپ نو لکشور پریس لکھنؤ ص ۲۲۳) ^{۱۳۲۳ھ} "پیواری" بفتح پاء و سکون نا ہندی بہندی مردے را گویند کہ شجرہ کش مردمان دیہات باشد۔ در سیر المتاخرین (منترجمہ برگس ج ۱ ص ۱۱۰) مذکور است کہ پدر نانک تاجر غلہ بود۔ و صاحب دبستان مذہب ص ۲۲۳ نوشتہ کہ نانک خود حفاظت غلہ دولت خاں لودھی می کرد ^{۱۳۲۲ھ} تلونڈی ہے است دہ میل در شمال گوبڑا نوالہ (ولایت پنجاب پاکستان) (بقیہ بر صفحہ دیگر)

۱۳۲۶هـ

بلوغ چهره افروخت از علم فارسی و حساب رسمی بهر آموخت. روزی پدرش چهل روپیه همراه داده بدیگر فرستاد و در اثنای راه جماعتی از فقیران درخواست نان از نمودند. نانک چهل روپیه به آنها بخشید فقیران گفتند ما را اعتبار نان است نقد را چه کنیم. نانک بدو رفته چهل روپیه را آورد خرید کرده به فقیران رسانید. ازاں جا واپس به خانه آمد پدرش گفت چه تجارت کردی گفت تجارت آخرت پدرش آشفته به زبرد تو بیخ ادا زدن گرفت یکے از اہل سلام کہ ہمسایہ او بود از زدن نگاہ داشت مختصر کہ نانک بہ اشتغال دیتا خیال نہ کردہ بہ خدا جوئی مصروف ہمی بود و پدرش بنا بر عدم قابلیت چندان التفات نمیکرد. اما مادرش بہ شفقت باطنی پرورش ہمی سادگیت و داماد کاوٹل در

سلطان پور علاقہ کیورتھلہ در پیش دولت خان پٹھان کہ از خویشان سلطان ابراہیم لودی بود ملازمت میکرد. با وانا نانک ہم بطریق یزنہ خود برمودی خانہ

(سلسلہ) در ایام نانک این قریہ در قبضہ "رائے بھوا" بھٹی بود۔ (سیکھ آف دی سکھس تصنیف میکم ص ۷۸ و سفرنامہ فاسٹر جلد اول ص ۳-۲۹۲)

۱۳۲۵ھ بروایت کنگھم سال پیدائش "بابا نانک" ۱۷۶۹ میلادی است (ہسٹری آف دی سکھس ص ۳۹) :

۱۳۲۶ھ مصنف سیر المتاخرین (جلد اول ص ۱۱۰) نوشتہ است کہ معلم گوردانک مرے سید حسن ہمسایہ اش بود۔ این مرد لا اولد نانک را مانند پسر خود تربیت کردہ تعلیم میفرمود۔

۱۳۲۷ھ دولت خاں از یکے سرداران خاندان لودی بود۔ این دولت خاں ہمیں است کہ باہر بادشاہ را ترغیب فتح کردن دہلی نمود۔ مرد عالم و شاعر نغز گو بود۔ در ۱۵۲۶ھ چندے قبل از فتح دہلی فوت کرد (قاموس المشاہیر جلد اول ص ۲۲۲)

۱۳۲۸ھ مدت سلطنت از ابتداء ۱۵۱۷ھ مطابق ۱۵۱۷ھ لغایت ۱۵۲۶ھ مطابق ۱۵۲۶ھ۔ (بقیہ بر صفحہ دیگر)

دولت خان مختار شده به خواہش طبعی و مسکینان را بذل و ایشار می کرد -
 مخالفان خیال غبن کرده او را به محاسبه گرفتند - و به ارادہ خدا در حسابش توفیر
 دیدند در آن ایام در علاقہ پٹیالہ ترویج نمود - و دو پسر یکے سری چند ^{۱۳۳۳ھ} دوم لچن
 از و متولد شدند - عاقبت بہ زن و فرزند مال و ملکنت بایل نگشته از ہمہ
 قطع علاقہ نمودہ بہ خدا پرستی مشغول شد و در کوہ و صحرا زیبردختان بے خور
 و خواب بر یا ضلالت شاقہ اوقات بسر می برد -

گویند سہ روز در آب دریای راوی بہ یاد خدا محفلی نشسته بود - ہنود و
 مسلمان را بہ صلح کل یکساں نی دانست و با ہر کسے خوردنی ہا می خورد - اگر مسجد
 می دید فی الحال بہ نماز اقامت می کرد و اگر در بستی خانہ می رسید اصنام
 را پوزش می ساخت -

می گویند کہ در ربیع مسکون سیاحت کردہ زیارت مقابر و مساجد و
 تیرت ہا و منادر از ہر جا نمودہ بہ عبور دریا بہ طواف حریم الشریفین رسیدہ
 فی نای کل ہر سو جلوہ خدا میدید -

روزے پایہای خود بہ طرف بیت اللہ کردہ او را خفتہ دیدند گفتند
 چرا پائے خود بہ سوی خانہ خدا کردی - گفت من از ہر سو خدا را می بینم ہر

۱۳۲۹ھ نمودی خانہ یعنی مخزن غلہ و نمودی بضم میم آن است کہ غلات بدست او باشد

(دبستان مذاہب ص ۲۲۳)

۱۳۳۰ھ ابن سری چند ہماں کس است کہ در تاریخ بہ حیثیت بانی فرقہ اوداسی "مشہور است

اما لچن چون ایام زندگانی خود را در عیش و عشرت صرف نمود در گناہی مرد و جز نام چیزے از و

معلوم نہ شدہ بلاحسن فانی (دبستان مذاہب ص ۲۲۵) فرزند آن نانک را کرتاری گفتہ است

شاید سبب او این باشد کہ پدرش در قریہ کرتار پور فوت شد و تعظیماً سکھاں آنرا کرتاری گفتہ باشند

سُو که خدا نباشد اقام من بدانسو بکشید^{۱۳۲۱} مختصر که موحّد کامل بود و از خرق عادات او دفترها نوشته اند.

می گویند که روزی نواب دولت خان نماز می خواند و نانک از دور می دید نواب به او غنا بکرد که چرا نماز نه کردی گفت تو در عین این نماز در قفسه مار خرید اسپا می کردی به طفیل تو چگونه نماز درست می شد همچنان یک روز قاضی او را در نماز خواندن مجبور ساخت پوئ قاضی از نماز فارغ شد او را همچنان استاده دید و تهدید نمود که چرا نماز نه کردی گفت - تو در فکر بیماری فرزند و در خیال غلطیدن کره مادی در پناه پریشان بودی من طفیل که نماز می گذارم -

و در میل هر دو از چند کس از برهمنان دید که رو به مشرق کرده ارواح مردگان خود را آب می دادند - با دانانک^{۱۳۲۲} رو به مغرب کرده آب افشاندن گرفت برهمنان او را بے خبر انگاشت گفتند که چرا رو به مغرب کرده آب می اندازی گفت - در کرتار پور زراعت من خشک شده آن را آب پاشی می کنم گفتند - تا کرتار پور صد مایل مسافت دارد آب در آن جا چگونه خواهد رسید گفت پس ایس عالم بعالم دیگر ارواح مردگان شمارا چگونه آب می تواند رسید -

و دو کس از رفقا همواره همراه او می بودند یکی بالا از قوم هِنود دوّم

^{۱۳۲۱} این واقعه در تواریخ معتبره اسلامیه مذکور نیست معلوم نه شد که حسن از کجا نوشته است نیز به قول گیرٹ محشی (همسری آف دی سکس "تصفیف کشنگم ص ۷۱) سیاحت گورو نانک به طرف عرب و مکه محقق نه شده است.

^{۱۳۲۲} بقول ملا حسن فانی (دبستان مذاہب ص ۲۲۳) نانک فانی توحید باری تعالی بود به نوعیکه منطوق شرع محمدی است و به تناسخ نیز ایمان داشت و خرد گوشت و نوک را حرام شمرده ترک حیوانی کرده به اجتناب آزار حیوان امر می فرمود.

مردانہ از قوم دوم - مردانہ ہمیشہ در نواختن سبتاره و سرود مامور بود - و بالا خدمت
 بالامی کرد - ادایل سنہ ^{۱۳۳۴ھ} ہجری باوانانک در این آباد چند گاہ مقیم شدہ
 بود - و در آن ایام بابر شاہ برای تسخیر ہندوستان عزم کردہ در این آباد
 رسید - باوانانک بمع چیلہ ما بہ بیگاری گرفتار کردہ پیش بابر رسانیدند و
 بابر آن دم شراب کشی می کرد گفت بابا را این دم شراب بہ نوشانند - بابا
 گفت نشاء این شراب آنی است و من شرابے نوشیدہ ام کہ نشاء آن جاودانی
 است بابر گفت در حق من دعا بکند گفت سلطنت ہندوستان فرزندان ترا تا
 ہفت پشت مبارک باد - ^{۱۳۳۵ھ}

بعد آن باوا در گورداس پور رفتہ در آن جا دھرم سال تعمیر ساخت و آن
 را کرتار پور نام نہاد - عیال و اطفال خود در آن جا طلبیدہ کافہ اتام از اہل ہنود و
 اسلام مطیع خود نمودہ بہ عمر ہفتاد و یک سال سموت ^{۱۳۳۶ھ} ۱۵۹۶ بکرمی از دنیا نقل
 نمود مسلمانان خواستند کہ او را دفن کنند و ہندو اہل عزم کردند کہ او را

^{۱۳۳۳ھ} نسبت مردانہ بجز این امر معلوم نہ شدہ کہ او قوالے بود مسلمان کہ در نواختن ریاب
 بدطولی داشت - این کس بخدمت گوردانک بوقت عروسی دے آندہ ہیہ از گوردانک
 طلبید - نانک در جوابش حسن سخن از خدا خواست و مستجاب شد - ہمہ عمر در ریاب نوازی
 گذاشت (ٹن ماسٹرز مولفہ پورن سنگھ ص ۲۴) :

^{۱۳۳۴ھ} مطابق ۶۱۴۹۴ :

^{۱۳۳۵ھ} بقول گیرٹ محشی ہٹری آف دی سکھس ص ۴۰ از روی گرتھ یعنی از ابواب
 "اسارگ" و "فیلانگ" نسبت این پیشین گوئی صرف ہمیں قدر معلوم شدہ کہ بابا نانک
 خیر تباہی ہے (۹) و حمدے بابر بحلیت فاتح دادہ بود - ^{۱۳۳۶ھ} "دھرم سال" در ہندی
 بمعے رباط و مسافر خانہ باشد :

^{۱۳۳۶ھ} ۶۱۵۳۹ :

بسوزانند تا که فریقین را با هم دیگر به قتال و جدال نوبت رسید - در آن حالت دیدند که از تابوت لاشه پایا غائب شده بود و هر کس را تخترا فرود داشت بالا پوش جنازه دو حصه کرده یک حصه مسلمانان در گور دفن کردند و حصه دوم هندوان در آتش بسوزانیدند و بعد چندی در بای راوی طوفان کرده هر دو بها طغیانی شدند -

پس از وفات باوا نانک گورو انگد جانشین شده بسزده سال گذرانید - و بعد وفات او گورو امر داس ^{۱۳۳۸} بنیت و دو سال و گورو رام داس ^{۱۳۳۹}

^{۱۳۳۸} نام اصلی گورو انگد اپنا (در پنجابی کس را گویند که محصل مواجب از مردمان باشد) بود چون انگد خدمت گورو نانک به دل و جان کرده بود - اپنا خود را بنام انگد که عبارت از د اصل نانک باشد موسوم کرد (دبستان مذاهب ص ۲۲۵)

بقول کنگاهم "هستری آف دی سکهن" ص ۴۹) گورو انگد از قوم تنهان که شانه از قوم "کھتری" است بود - در ۱۵۵۲ بمقام کدور که نزد رود بیاس (پنجاب) است فوت شد و تقبیت بالنسبت او همیں قدر است که او را باینکه از بالا رفیق نانک شنیده بود در جبطه تخریر آورد - مع هذا بعض منظومات خود را که در تعریف مرثیه گفته بود جزو گورو گورو صاحب کتاب مقدس سکھان) ساخت : ^{۱۳۳۹} گورو امر داس جانشین سوم گورو نانک است - بر دایت کنگاهم در تاریخ مزبور صفحه ایضا گورو امر داس از قوم بهله شاخ کھتری بود - در ۱۵۰۹ (سمت ۱۵۶۹) متولد گردید بنیت و دو و نصف سال خلافت نانک کرده در ۱۵۴۴ (۱۶۳۱ بکرمی) فوت کرد از کارنامه های بزرگ این گورو (خلیفه) تفریق اداسیان (نارکان دنیا) از فرقه سکھان است - در عهد گورو امر داس پیروان دین سکھی خیلی ترقی نمودند جلال الدین محمد اکبر که وسیع المشربی در خمیر خوش داشت بصدای گورو موصوف را بغور نی شنید : ^{۱۳۴۰} گورو رام داس از قبيله سودھی قوم کھتری بود - در ۱۵۲۴ متولد گردیده در ۱۵۸۱ فوت شدند - (لقبه بر صفحه دیگر)

داماد اس هفت سال و گوردارجن ^{۱۳۴۱} بست و پنج سال و گوروهر گوبند ^{۱۳۴۲} هشت سال و گوروهر راسی ^{۱۳۴۳} بیسزده سال و گوروهر کشن ^{۱۳۴۴} سه سال بعد یک دیگر جهان شینی کرده دولت و جمعیت بهم رسانیده درگذشتند.

(مسل) گویند نزد جلال الدین محمد اکبر پادشاه بخیل احترام و اعزاز داشت. (همسری آف دی سکس ص ۵۱) :

^{۱۳۴۱} گوروارجن دیو پسر خور و ترین رام داس گوروئے چهارم سکهاں است. در سال ۱۵۶۳ بمقام گوندوال (پنجاب) متولد شد. برادر کلاش پرنهی چند که میلان دینوی داشت نظر انداز کرده شد و ارجن دیو در ^{۱۵۸۱} گورو منتخب گردید. این سانحه تخم عداوت پرنهی چند خلاف گورو کاشت. زوجه پرنهی چند هم این کینه را هوا داد. دریں اثنا چندو که از حکام آن زمانه بود خواست که دختر خود را در عقد پسر گورو ارجن آورد. اما مؤخر الذکر از قبول این نسبت ابا کرد پس پرنهی چند و چند و گورو و خلاف گورو در حسد و دشمنی کمر بسته شدند. از شومی قسمت در آن ایام گورو ارجن دیو شهنشاده خسرو را که پسر حضرت نورالدین جهانگیر پادشاه غازی بود و در آن آدان رایت بنی افرشته بود پناه داد و در حق او دعائے فتح و کامرانی کرد. پرنهی چند و چندو که چنین موقعه از خدای خواستند. از سازش های متفاقیه و شکایت های سلسله پادشاه را برپا داشتند که گورو ارجن دیو در معرض هدف غتاب شاهی شود. عمالی هوا خواه چندو بغیر علم پادشاه گورو رانج و تغذیب کردند. چون گورو دید که از دست دشمنان مفر نیست از شاه اذن طلبیده از بهانه غسل به رود راوی رفت و حسب اعتقاد سکهاں در آنجا از چشم مردمان نهفته شد. (همسری آف جهانگیر مصنفه بینی پرشاد ص ۱۲۸) :

^{۱۳۴۲} گوروهر گوبند بعمر یازده سالگی بعد از وفات پدر در ^{۱۶۰۶} بمسند خلافت متمکن شد ملا محسن خانی می نویسد که گوروهر گوبند وضع سپاهیان پیش گرفته برخلاف پدرش بهشت و نوکران نگاه داشت و شکار کردن گرفت. نورالدین محمد جهانگیر (بقیه بر صفحه دیگر)

بعد از آن در عهد عالم گیر تیغ بهادر متمکن و ساده حکمرانی شده با اورنگ زیب
مخالفت نمود. و پادشاه او را چنگ گاه حبس کرده قتل فرمود. بعد انتقال گورو
گوبند سنگھ خیال ملک داری به خاطر آورده جمعیت بهم رسانید. چون در
(مسلسل) بنا بر جریمه پدرش گورو ارجن مل او را دوازده سال به قید گذاشت و بعد از
راه شفقت را کرد. سکهاں گورو هر گوبند را با الوهیت می پرستند. اعتقادشان بود که خداست
بروز یکشنبه سوم محرم الحرام ۱۰۵۵ هـ (۱۹ فروری ۱۶۴۵) گورو سفر آخرت گزید.
(دبستان نداهیب صص ۲۳۵ - ۲۳۷)

۱۰۵۳ هـ گورو هر رائے بنبره گورو هر گوبند است. در ۱۶۴۵ هـ گورو مسلم شد. سکهاں این گورو
را محل مفتی می دهند. به قول ملا حسن فانی گورو هر رائے آخرین گورو بود که باو (حسن فانی)
بسیار آشنا بود و مکاتبه می داشت. گورو هر رائے در ۱۶۶۱ هـ بمقام کرتار پور فوت شد
(دبستان نداهیب صص ۲۳۸ و ۲۳۹ سطر آف دی سکھس ص ۶۱)

۱۰۵۴ هـ گورو هر کش در ۱۶۵۶ هـ منول گردیده در ۱۶۶۱ هـ با ستصواب رائے حضرت محی الدین
اورنگ زیب عالمگیر پادشاه غازی جانشین پدر گردید. در ۱۶۶۴ هـ چون از دہلی مراجعت
نمود در عرض راه بعارضه چچک وفات یافت (همسری آف دی سکھس ص ۶۲)

۱۰۵۵ هـ سبب قتل گورو تیغ بهادر این بود که او پیشه بغی و عناد و قطارخ الطریق در
متابعت مسلمانان آدم حافظ نام اختیار کرده بود و نوکران مسلم را غارت می کرد. بنا
بریں فوج شاہی به مقابله تیغ بهادر روانه شد. تیغ بهادر بعد از محاربه بسیار مع تعداد
کثیر از رفیقانش گرفتار شد. اغلب است که در سال ۱۶۷۵ هـ حکم شاہی به پادشاه بغی و
عصیان مقتول شد (همسری آف دی سکھس تصنیف کنگهم ص ۶۵) و لے در الفاظ سومین
مُصنّف عمدة التواریخ گورو تیغ بهادر در نتیجه اعلانے که بر مبارزت داده بود از دست یک
نفر جلاد کشته شد (کثیر جلد دوم ص ۷۰۳) : ۱۰۵۶ هـ گورو گوبند سنگھ (بقیه بر صفحه دیگر)

حکومت شاهان دہلی و ہن و سستی دید بر اطراف و بلاد پنجاب را بے بغاوت
اقراشت۔

یابید دانست کہ با و ابانک و گورو انگد در فقر و فنا و صلح و صفای عمر خود
بسر بردند و از ابداع ملت و خصوصیت خود حرفی نہ گفتند۔ بعد ازاں امر داس و
رام داس مخترع ملت گشتہ امر و نہی آن ظاہر کردند و بسیاری از ساکنان پنجاب
داخل این ملت گردانیدند۔ و تا عہد ہرکشن ہر کس بہ لباس فقیری و متابعت
گورو نانک جی در نشر این ملت کوشیدند و مردم بسیاری در حلقہ متابعت
خود در آوردند۔

پس ازاں تیغ بہادر و گورو گوبند سنگھ از فقر و فنا معترماندہ در

(مسلسل) پسر گورو تیغ بہادر دہم گورو سکھان است۔ در سنہ ۱۶۶۶ بمقام پٹنہ ولایت
بہار (ہند) متولد گردید۔ بعد وفات پدر بمقام آئند پور جانشین شد۔ از بزرگ کارنامہ
گورو گوبند سنگھ این است کہ این گورو رسم خلافت و جانشینی منسوخ ساختہ بجانش
جماعت خالصہ کہ مراد ازاں مردان پاکیزہ است قائم نمود۔ ہمچنان در سکھاں وجود
طاقتہ اکالی (سپاہیان خدا) از ایجادات این گورو است۔ در سکھاں اختیار شعائر
پنج گانہ کہ ہر یکہ در زبان پنجابی بہ حرف کاف شروع می شود یعنی کیس (موی دراز) و کنگا
(شانہ) و کریان (خنجر) و کچھا (زیر جامہ خورد کہ بالائے زانو باشد) و کڑا (حلقہ از
آہن کہ در ساعد کنند) بہ طرف ہمیں گورو منسوب است۔ گورو گوبند سنگھ در سنہ ۱۶۷۴ از دست
گل خاں پٹھان کہ گورو پدرش را کشتہ بود مقتول گردید۔ این گورو از ادایگی قوم کہ بعض خریداری
اسپاہ ذمہ اش بود انکار کرد۔ و نوبت بمنازعہ افتادہ در قتل پدر گل خاں انجامید۔ گورو
گوبند سنگھ بمقام نانڈید (دکن) کہ نزد سکھاں بنام ابچالہ نگر شہر دارد دفن است نظام حیدر آبادی
اخراجا خانقاہ گورو گوبند سنگھ و گرنہتی (شرح گرنہ) و قف پنج دیہا بہاد (شیر جلد دوم ص ۷۳ و ۷۴)

اطراف پنجاب اقتدار حکومت بهم رسانیده مذہب خود را فروغ دادند و چیلہ
 کے آئینہا ہمراہ شاہانِ درانیہ بارہا علم بغاوت افراشتنہ محاریبات عظیم کرده اند۔
 و بعد تنزل شاہ زمان نیز اقبالِ رنجیت سنگھ از لاہور طلوع کرده پنجاب
 و پشاور و ملتان و کشمیر در قبضہ اقتدار در آورده در استحکام مذہب خود
 کوشیدہ شہر بارہا در مشہور روزگار گردید۔

و در سنہ ۱۲۳۲ھ سایہ حکومتش بر دیار کشمیر افتاد جمعی کثیر از سنگگان پنجاب
 کہ ہمراہ عسکر ظفر انتخاب بود مدعہ عیال و اطفال سکونت این محال اختیار کرده
 عوض تنخواہ زمین زرعی ہا گیر یافتہ از دست خود آباد کردہ حقوق ملازمت ادا
 می کردند۔ موجب آن این گروہ را سنگگان جنسی نام کرده اند۔ بعد از تنقذ سال
 رنجیت سنگھ راجہ گلاب سنگھ قابض این ملک شدہ بعض سنگگان جنسی را

۱۳۷۶ھ تفصیل این محاریبات در ہسٹری آف دی سکھس "تہذیب کنگھم باب سوم و چہارم
 ملاحظہ شود۔ ۱۳۷۸ھ شاہ زمان کہ ہمیشہ عزم فتح ہندوستان در دل داشت۔ در سال
 ۱۷۹۳ھ در کابل بر تخت نشین شد۔ در سنہ ۱۷۹۵ھ حسن ابدال را فتح کرد و لے در نتیجہ واقعات کہ
 در مرکز رونما شدہ بود مراجعت فرمائے کابل شد۔ شاہ زمان در سنہ ۱۷۹۸ھ دوبارہ عازم ہند
 شدہ بلا مزاحمت غیرے بر لاہور متصرف گردید۔ اتنا بعد یک سال بہ سازش برادر خود محمود
 لاہور را گذاشتہ بہ کابل رفت۔ رنجیت سنگھ کہ ستارہ اقبالش در طلوع بود فرصت را
 غنیمت دانستہ قابض لاہور گشت۔ شاہ زمان در سنہ ۱۸۰۳ھ از دست برادر مزبور نابینا کردہ شدہ
 بعد از چند سال از موت طبعی در گذشت "ہسٹری آف دی سکھس" از صفحہ ۱۱۹ تا ۱۳۲) :

۱۳۷۹ھ فتح پشاور و ملتان بر دست ہمارا راجہ رنجیت سنگھ بالترتیب در سنہ ۱۸۲۳ھ و ۱۸۱۸ھ
 میسر گشت (ایضاً ص ۱۶۱ و ص ۱۵۶) : ۱۳۵۰ھ مطابق ۱۸۱۸ھ۔ رنجیت سنگھ سہ مرتبہ ساعی
 فتح کشمیر شد یکہ در سنہ ۱۸۱۷ھ و دوم در سنہ ۱۸۱۶ھ و سوم کہ کوشش آخرین سہن کشمیر را در سنہ ۱۸۱۹ھ از دست
 جبار خاں درانی فتح کرد (ایضاً ص ۱۵۴) :

در لشکریان خود دستور ملازم ساخت همه بامتنوطن این دیار شدند -
 و در ^{۱۳۵۱} ^{۱۳۵۲} قریب سی و دو هزار زن و مرد نفر شماری این فرقه مقرر
 شده در برگشته او کرد کامراج و پیرو و غیره اکثر جاهای بود و باش می دارند و
 کار کشاورزی می سازند و بر احکامات ملت خود را سر می دهند -

پوشاک مردم کشمیر

در دور ویرینه مردمان کشمیر در تابستان و زمستان سراپا کسوت
^{۱۳۵۲} پنج لباس می پوشیدند کتّه - پاجامه - درمه - کاترن - لونگی - اما کتّه جامه
 بود مثل پیشواز دامن فراخ و از سینه تا بند دست چسبان مثل جامه مردم
 کشتواژ و پاجامه هم مثل کشتواژهای تنگ و چست می پوشیدند - و درمه طول
 آن هفت هشت درعه و عرض یک نیم درعه تا دو درعه از پتوی مایلیده دوخته گردا
 گرد آن دوری چسبانیده سه تیج بر بدن می پوشیدند - تیج اول بر سر تیج
 دوم بر کتفین - تیج سوم زیر بغل راست - پس طرفین را برگردن گره می دارند - و
 کاترن پتوی همین ده دوازده درعه که عرض آن پنج شش گره می بود بر سر می
 پیچیدند - و لونگی به درازی شانزده درعه بر کمر می بستند و پوله که از ریسمان
 گاه معمولست زن و مرد در پامی انداختند -

و در زمان سلاطین کشمیر که مردمان هندوستان و ترکستان در این جا
 وارد شدند و باشندگان این جادستار شصت درعی و کفش اوزبکی یعنی میخ دار

۱۳۵۱ مطابق ۶۱۸۷۳ ۱۳۵۲ پتو به زبان کشمیری جامه پشمین را می گویند -

۱۳۵۳ دوری بمعنی رشته باشد و این جا به معنی رشته است که بچند رشته مایلیده

باشد ۱۳۵۴ باریک ۱۳۵۵

و پیراهن فراخ و طویل سینه کشاده و آستین به درازی یک نیم درعه چوڑی دار^{۱۳۵۵هـ}
 مروج نمودند و آستین را برابر مرفق چاکه دریدند برای کشیدن دست که آن را
 قورابه می گفتند و هم در آن ایام کانگری در بغل گرفتن رواج یافت -

و در عهد میرزا جیدر مسلمانان ایزار فراخ آستین پسند نمودند و پندتال
 بر وضع قدیم ماندند و نیز در عهد افغانه محمدیال آستین پیراهن فراخ کردند و
 به جای کفش زیرپایی درپا کشیدند و پندتال^{۱۳۵۶هـ} آستین جامه بدستور چوڑی دار
 گذاشته قورابه موقوف نمودند اما آستین های جامه زنان فراخ گردانیدند و
 در عهد سندگان چادری بجای درمه پوشیدن شروع نمودند و در تالستان چادر
 کراس مروج ساختند و دستار را تقلیل نمودند - درین زمان پوشاک هندو مسلمان
 یکسان است این قدر فرق می دارند که پندتال پیراهن آستین دراز و چوڑی دار
 و ایزار چست معمولی قدیم و پگڑی که طوالت آن غالباً تا بایست درعه و عرض آن
 تا یک فٹ می باشد می پوشند برخلاف آن محمدیال آستین جامه و ازار
 فراخ می دارند و نصف ملل بر سر بندند عموماً چادری پٹو و یا پشمینه یک بری
 یادو بری برای زمستان معمول است -

و از چند سال کرنی و سینه بند پنجه دار درون پیراهن می پوشند و
 کفش های منخ دار بعضی شرفا هنوز درپا می اندازند و رنه عموماً پا پوش رواج یافت
 و نیز از چند سال اهل دربار و دولت مندای پیرایش چوغه و انگر که و غیره بر
 وضع ولایت می سازند -

۱۳۵۶هـ برهمنان کشمیر *

۱۳۵۵هـ یعنی تنگ و چست *

۱۳۵۶هـ پا جامه *

۱۳۵۸هـ پگڑی بهندی عمامه باشد *

خوش مردمان کشمیر

بچوں کہ در خط کشمیر برنج وافر پیداوار است موجب آل اکثر از ساکنان
 این جا همیشه برال عادی هستند. اما مردم زمیندار و کسانی که محتاج هستند عند الفرو
 مکانی دگال و ازرن و غیره اجناس می خورند و بانجیان متعلقه تالاب اولر مغز سنگاره
 آر کرده تناول کنند. و نیز بنڈتاناں بروز فاقه برت با بجائی پھل مار مغز سنگاره
 غنیمت پندارند. و نان گندم همگی همراه چائی مسلمانان جایز می دارند عند الضرورة
 و الرغبة عموماً میل همی کنند.

سالن. گوشت گوسفند و گوشت مرغان و ماهیان می خورند و برای دوم
 ساگ کرم اجیاناً شلغم و قرع و باد نجان و حلیمه و اسفناخ و سرمن و غیره ترکاری
 معمولست گاه گاه هند بای دشتی و کاهو و کاسنی و بقولات کوهی می خورند.
 چائی. در پاستان معدوم بود. و در عهد میرزا حیدر چائی سبز از راه

۱۳۵۹ هـ برت در هندی به معنی روزه

۱۳۶۰ هـ "فلو" لفظ کشمیری است مرکب از پهل "به معنی میوه" و "ار" بمعنی خوراک پس نزد
 همد "فلو" خوراک است که کلیتہً مشتمل بر میوه جات باشد.

۱۳۶۱ هـ محقق است که اصل چائی از مملکت چین است. گویند که در عهد شاه چچی - تنگ (۲۷۳۷)
 ق. م) چائے نوشی در سرزمین چین مروج بود چنانکه از کتاب تاریخی که قبل پانصد سال از مسیح
 نوشته شد و مثنی مکان فیو کس است ظاهراً می شود پیشتر خیال می رفت که در چین چائے در
 تداوی و معالجه استعمال می شد. اما از سده ۶ از کتابی که یولو نام شخصی که بر چائے نوشته است
 این امر محقق گردیده است که چائے در کشمیر یکی از عقاقیر معروف بوده است. در سرزمین اروپا
 وجود چائے از قرن شانزدهم میلادی نشان داده اند. اما عمومیت چاء نوشی در (بقیه بر صفحه دیگر)

یا رنگ دکھا ہر شدہ اعلیٰ درجہ مردم بدال رغبت می کردند و در عہد افغانہ چائی صورتی و چائی سیاہ و دکلی وار دگشت کہ بہ سبب ارزانی بعضی انام می نوشیدند و حاصل در نوشیدن آن عیب و ضرری داشتند و بعضی عوام بہوس چائی پوست درخت عمر چختہ کردہ آب آن بدل چائی رغبت می کردند و بعضی ہا رنگ ہا می درخت بہی کوشتہ ہوشندہ آن مثل چائی می نوشیدند۔

نورہ صاحب یثوان فقیر کے کامل بود۔ سے ریشہ رنگ راج کہ از قسم حبشیش است بہ ترکیب چائی ہوشانیدہ بدل چائی می نوشید و از پنج مذکور چائی خوب می شود۔ در دگر دتب را مفید است۔ ہمچنین چائی جھولی مردماں بہ چند قسم می نوشیدند۔

(مستل) انگلستان در وسط قرن ہفدہم میلادی وقتیکہ ملا خان داندیری چائے را در مقدار قلیل از ممالک شرقیہ بہ انگلستان بردند۔

در ۱۸۲۷ء شجرہ چائے در مبادین ولایت آسام (ہند) دریافت گردید۔ در ۱۸۳۷ء وفدے از شرکت شرقی ہند کہ در آن ایام در ہندوستان تغلب غاصبانہ داشت۔ برائے آوردن تخم چائے بہ طرف مملکت چین روانہ کردہ شد۔ و لے چون معلوم شد کہ بے آوردن تخم چائے چینی در آسام بتواں روئید با وفد مزبور را واپس آوردند۔ دریں سال شرکت متذکرہ صدر کاشت چائے در موضع کماؤں آغاز کرد۔ در ۱۸۳۷ء اولیں باغ چائے بمقام لکھیم پور (آسام) تحت شرکت مذکورہ قائم شد۔ در عرصہ قلیل ہند در پیداوار چائے چناں اہمیت حاصل کرد کہ حالا اکثر ممالک دنیا از ہند چائے می گیرند۔ ولایت ہائے ذیل از مراکز چائے ہندی است :-

۱۔ آسام ۲۔ بنگال ۳۔ بہار ۴۔ اوڑیسہ ۵۔ یو۔ پی۔ ۶۔ پنجاب

(ملخص از چمبرز ان سائیکلو پیڈیا ج ۹۔ ص ۸۹۴)

۱۳۶۲ یشخ اخبار

و در عهد گلاب سنگه به نوبه برش گونمٹ چائی پہاڑی وافر شده از
عرصه چند سال مردمان عموماً در نوشیدن آن رغبت میکنند.

قہوہ^{۱۳۶۳ھ} - ہم در اد اخیر^{۱۳۶۲ھ} شلہ ہجری رواج یافت پیشتر بعضے اکابران
می نوشیدند.

نسوار^{۱۳۶۵ھ} - پیش ازین تا عهد سنگان بعضے کسان نسوار کشمیری استعمال می
داشتند. و در عهد گلاب سنگه نسوار پیشاوری عام شده در شہر و دہ اعلیٰ
و ادنیٰ زن و مرد ہمیکشند.

تنماکو^{۱۳۶۶ھ} - ہم دریں صد سال مرقع شده عموماً ہمیکشند.

افیون - بعضے کسان اجیانامی خورند.

شراب - پیشتر بہ حکم ربیر سنگه ممنوع بود. لیکن عیاشان مخفی طور شغل
آں می داشتند. بالفعل عام شده مردمان ہنود کم و بیش بدان رغبت می دارند.

حوادث و شداید کشمیر

مورخان دوران پیشین تا عهد سلاطین در تحریر حوادث و نوائب این سر
زمین مثل قحط و وبا و زلزله و غیرہ بما کہ شیوہ تاریخ نویسی است چنداں نہ پرداختہ اند
اما وقایع نگاران متاخرین برنے از آفات و حادثات این جا انشاء کردہ اند. املا
کردہ شود.

^{۱۳۶۳ھ} مراد از قہوہ قہوہ ترکی نیست بلکہ در کشمیر چائی شیریں بے شیر را ہم قہوہ گویند.

^{۱۳۶۴ھ} ۶۱۸۸۲ : ^{۱۳۶۵ھ} قسمی است از سفوف کہ مردمان عادی بوقت ضرورت درین می کنند

از حوالہ انسایکلو پیڈیا مصنفہ جمبر ص ۱۵۲ معلوم می شود کہ استعمال نسوار از ^{۱۵۶۱ھ} در دنیا موجود
بود.

است : ^{۱۳۶۶ھ} یعنی تنباکو :

قحط سالی های شمیر

واقعه اول - در حکومت راجه تونجین ششده کلچوک به حادثه برف و باران که در ماه بهادرون دوسه هفته متواتر بود به وقوع خامی فصل قحط عظیم برخاست که مردمان گوشت انسان غنیمت می دانستند راجه مزبور بنا بر انصاف اولاً غلات موجودی وقف محتاجان کرده بعد آن خزاین و دقاین مصرف نموده مردمان لجوع الجوع می گفتند - راجه مذکور مجبور مانده از چاره و تدبیر معذور گشت و از تیمار بیماران جوع رنجور شده شبانگاه در شبستان خود درآمده بر غرق و حرق جان خود اقدام نمود زوجه او که داکه پشطانام داشت شوهر خود را از اتلاف و سوختن مانع شده گفت که بحر محیط فتنل و رحمت آفریدگار بیکران است و سفره لطف و مکر منتش بے پایان بهتر آن است که امشب من و تو از مدامن درگذشته به عجز و زاری به جناب حضرت باری ملتی گشته از تلاطم امواج زحمت و نوازی رستنگاری می خواهیم شاید که به پذیرائی التجای بے ریا از ما این بلا رفع گردد - راجه به رهنمونی زوجه خود تمام شب بدرگاه کبریا التجا کرده - فردا بسان قوم موسی من و سلوی از سما نازل شد یعنی هر انسان را دو کبوتر بریان هر روز در کنار می رسید تا دامیکه غلات پخته شد و ایام سختی درگذشت -

واقعه دوم - در عهد راجه پارتھ که به کثرت باران رودبارها طغیانی شده مزروعات تلف گشت و قحط عظیم واقع شد - مردگان بعدم اندکان طعمه ماهیاں شدند -

واقعه سوم - در حکومت راجه هریش دیو ^{۱۳۶۸} ^{۱۳۶۹} بکرمی به باعث کثرت بارش و سیلاب محصولات تلف شده قحط شدید واقع شد که یک خروار شالی

به قیمت پانصد فلوس سکه پیرش دیوارش یافت و پشم گوسفند و آرد و جو هم بوزن مس می فروختند و نام و نشان و مصالح ناپود بود.

واقعه چهارم - در عهد سلطان علاء الدین ^{۱۳۶۹} هجری به سبب بارش بے وقت قحط واقع شده مردمان بسیار تلف شدند.

واقعه پنجم - در زمان سلطان زین العابدین ^{۱۳۷۰} هجری به حادثه کثرت بارش محصولات خام مانده قحط ظاهر گشت - سلطان خزاین و دقایق فراوان قف محتاجان کرده جان بخشی قحط زدگان فرمود.

واقعه ششم - در حکومت سلطان محمد شاه ^{۱۳۷۱} هجری سلطان سعید خان دلی کاشغر چهار هزار سوار برای تسخیر کشمیر تعین ساخته تمامی زمستان در جدال و قتال بسر رسید - و در ماه مارمحرکه به صلح انجامید - و به موجب فساد زراعت بمراد نشده قحط و سختی به مرتبه رویداد که پدر از دمان پسر و مادر از دست دختر لقمه بزور می گرفت و تا عرصه دو سال بیای از خلق خدا ضایع شدند.

واقعه هفتم - در حکومت علی شاه چک ^{۱۳۷۲} هجری در ماه اسوج بارش برف شدت نموده در ملک کشمیر قحط غله به مرتبه افتاد که گوشت مردگان قحط زده زندگان می خوردند - علی شاه خزینه معموره خود به محتاجان صرف نموده غم و غصه خلق خدا بر خود گرفت تا که دو سال بدین منوال در گذشت و در سال سوم ^{۱۳۷۳} زینتی شاه مجذوب در راه دید از و پرسید که ای مستانه این حادثه تا چند خواهد

۱۳۶۹ هجری ۶۱۳۵۶ : ۱۳۷۰ هجری ۶۱۳۷۰ : ۱۳۷۱ هجری ۶۱۵۳۲ : ۱۳۷۲ هجری ۶۱۵۷۱

۱۳۷۳ هجری زینتی شاه چک برادر مستود چک دیوانه مجذوب بود - می گویند بخدمت حضرت مخدوم حمزه کشمیری حج الله تعالی حاضر آمدن معمول می داشت - مقبره زینتی شاه در منتهای کابلج بمقام درگوله مشهور است (واقعات کشمیر ص ۱۱۳)

بود گفت تا تو زنده باشی۔

و در ^{۱۳۴۵ھ} ۹۸۶ھ علی شاه بروز عید بہ چوگان بازی مشغول بود ناگاہ در وقت کج شدن خلع در روده خود دریافته فی الفور چوگان حیات از دست داده در ملک عدم آسود آنگاہ قحط رفع شد۔^{۱۳۴۵ھ}

نقل است کہ پیش از وقوع قحط زبیتی شاه مستانہ در راہ می رفت و چند دانہ طعام از منربلہ برداشته گفت اے عزیز جہاں چرا خود را این قدر بے حرمت کردہ ؟ چندے پنہاں باش ؟ ناگاہ بہ سبب بارش غیر موسم در کشمیر سہ سال قحط افتاد و زبیتی شاه مجذوب کہ از قوم علی شاه بود ہر روز بہ مطبخ امی رفت و می گفت کہ دیگران گرم بکنید۔ روزے در شبستان علی شاه در آمد زوہہ اورا ہم زانو نشستہ بود علی شاه از درد آمدہ۔ اورا بہ زجر بیرون کشید تاکہ مستانہ در مطبخ در آمدہ تمامی دیگر باواژگون کردہ گفت۔ آتش سرد نمائید۔ آنگاہ در عید گاہ برآمدہ بر چوب دستی کہ بر اں سوار شدہ می دوید ہماں چوب را بہ ریسماں گرفتہ بھی کشید و می گفت (مت کر گنگل ہت رچ کھار) یعنی دیوانہ شروع قلبہ رانی کردہ خردوار بہ یک فلوس ارزش یافت۔ در اں ایام قحط رفع شد۔ و در عہد لوہر چک یک فلوسہ را یک خردوار شالی فروختن بود۔^{۱۳۴۶ھ}
واقعہ ہشتم۔ در ایام سلطنت اکبر شاہ ^{۱۳۴۶ھ} ۱۰۳۰ھ کہ میرزا علی اکبر

۱۳۴۶ھ ۶۱۵۷۸ ÷

۱۳۴۵ھ طبقات اکبری چاپ نوکشور ص ۶۲۹ و فرشتہ جلد دوم ص ۳۶۵۔ لاکن مؤخر الذکر سال وفات علی شاه ۹۸۵ھ مطابق ۶۱۵۷۷ھ نگاشتنہ است ÷

۱۳۴۶ھ (۹۸۴ھ - ۹۸۸ھ = ۶۱۵۷۹ - ۶۱۵۸۰) ÷

۱۳۴۶ھ ۶۱۶۰۳ ÷

نائب صوبه شده بود به باعث بارش غیر موسم قحط عظیم برخواست ملک
رویه و برانی نهاد خلق خدا بسیار ضایع گشت. اکبر شاه غلات موفور از پنجاب
و لاهور مرسل داشت. کفایت نه کرد دو سال بدین منوال در گذشت.

واقعه نهم. در عهد سلطنت شاه جهان ^{۱۶۲۷} هنگام صوبداری تربیت خوا
به باعث برودت هوای خریف نقصان کلی به غله روی آورده قحط شدید ظاهر
گشت. و مردمان بعد از قوت قوت شدند. شاه جهان غلات موفور از بکرات
و ملتان و لاهور فرستاده و بطور خیرات از امراء و حرم خانه خود مبلغ بسیار
گرفته قحط زدگان را عطا فرمود.

واقعه دهم. در وقت حکومت عالم گیر که حفظ الله خان حاکم کشمیر بود
نقصان فصل شده به سبب قحط غلات مردمان طعمه نهنگ اجل گشته ملک برهم
خورد.

واقعه یازدهم. در حین جهان بانی محمد شاه غازی و نیابت اعظم خان
سنة ۱۳۸۱ هـ به باعث کثرت باران قحط واقع شده خروار شالی تاهشت رویه
ازش یافت و برنج حکم طلا گرفت و خلق خدا فوج فوج هلاک شدند تا شش
ماه قحط به شدت بود. اثر آن تا دو سال باقی ماند.

واقعه دوازدهم. در عهد محمد شاه و حکومت احترام خان ^{۱۳۸۲} هـ
به سبب خامی فصل آتش قحط افروخته شد احترام خان به نرغیب رئیسان

۱۳۷۸ هـ تا ۱۶۸۹

۱۳۷۹ هـ درست نواب حفیظ الله خان (از ۱۶۸۹ تا ۱۶۸۹) است

۱۳۸۰ هـ (۱۱۳۱ هـ — ۱۱۶۲ هـ = ۱۶۱۹ — ۱۶۲۸)

۱۳۸۲ هـ تا ۱۶۳۱

۱۳۸۱ هـ تا ۱۶۲۳

این جا بجهت غلات بهر کس متعرض شده طرفه شهر آشوبه لے حمل آمد مردم عوام
بسیب اضطراب نفس و تحریک اهل فساد شورش برداشته فضیلت خان داروغه
عدالت و محمد اشرف خان مفتی برای اصلاح گرانی غله از خانه برآورده به مسجد
جامع بردند و در آن جا هنگامه و غوغا کرده هر دو فاضل به قتل رسانیدند و خانه های
بسیار به همت غله داری غارت کرده به آتش افروختند - هم درین سال بمبه های
منظر آباد شورش کرده ملک کشمیر غارت کردند -

واقعه سیسرد هم - در ایام پادشاهی محمد شاه و نیابت افراسیاب خان
۱۲۸۳ هـ ۵۹ به سبب تاراج بمبه ها مردمان خسته حال و پایمال شده بودند علاوه بر آن
در موسم بهار به سبب بارش باران آبادی مرزوعات مطلقاً نشسته فحط شدید
ظاهر گشت - و غله فروشان به موجب بے رحمی غلات غائب کرده تنه باد قهر الهی
و زیدن گرفت - روپیه را دو آثار برنج بدست کسے نیامده زیور و آلات و بلبوسات
خاک بها فروختند و مردگان فحط زده را اوایل کاه پوشیده دفن می کردند بعد آن
بدریا انداختند چندان که بکثرت موتے آب دریا هم خنجر گشت - عاقبت سگ و
گره و طپور به خوردن مردگان بر زندگان منت نهادند و بعضی گرسنگان طفلان
خود نوش جان کردند - هزاران دختران و طفلان که قیمت آن ها زیاده از دو سه
تنگه نمی بود به فروخت آمدند شلثه به هلاکت رسید و ثلثه مفرو گشت و ثلثه
باقی مانده هفت ماه زیاده تر شدت داشت - بعد آن فصل پیدا شد و در سال
دوم فحط فریاشی بود که هفت روپیه را خردار می فروختند "قهر مردم کشمیر"
تاریخ است -

واقعه چهاردهم - در زمان سلطنت احمد شاه درانی ^{۱۲۸۵} هـ که راجه سوکھچون مل
حاکم شده بود - بسبب کثرت بارش گرانی غله واقع شد - و خواجه ابوالحسن خان بامد
که مختار مالیه بود متکفل این امر گردیده ذخیره غلات که اندک بود به حسن تدبیر به قدر
کفاف هر کس را خانه بخانه رسانید -

پس اول بهار مردم زمیندار بابت تخم بکے کار مانده بودند خواجه ماندار
یک لک خروار از غله کشیده رعایا را بطور مساعد تقسیم نمود که سال نو به جنس خواهم برد
رفته رفته تا سال ^{۱۳۸۶} هـ نزد مردمان آن مقدار دوام باقی مانده بود که سال به سال فی
خروار یک ترک و فی روپیه یک آن بالائی می گرفتند - آنگاه معاف شد -

واقعه پانزدهم - در زمان حکیم نور دین خان ^{۱۳۸۶} هـ نقصان مزروعات و
قلّت محصولات به حدی رسید که خواص و عام در دام بلا گرفتار شدند شش ماه قحط
به شدت بود -

واقعه شانزدهم - در عهد سردار عظیم خان ^{۱۳۸۸} هـ بسبب خامی فصل قحط
سرکشیده خردار شالی به شانزده روپیه می فروختند و زندگان گوشت مردگان حلال
داشتند - یک دو سال به شدت گذشته تا پنج شش سال اثر گرانی باقی بود - قحط
سال عظیم - تاریخ است -

واقعه هفدهم - در ایام حکومت رنجیت سنگه و صوبه داری شیرنگه
در ^{۱۳۹۰} هـ سموات اب اوایل بهار راجه رنجیت سنگه برای سیر کشید در حدود
پونچھ خیام اختشام افراخت و جمعدار خوشحال سنگه و شیخ غلام محی الدین پیشتر

۱۳۸۶ هـ ۶۱۸۳۲

۱۳۸۵ هـ ۶۱۷۵۵

۱۳۸۸ هـ ۶۱۸۱۳

۱۳۸۷ هـ ۶۱۷۶۵

۱۳۹۰ هـ ۶۱۸۳۲

۱۳۸۹ هـ مطابق ۱۲۲۸ هـ ۶۱۸۱۳

برای تیاری ضروریات که شیرامور ساخت - آنها به کمال جوش و خروش ضبط غلات بهر جا نمود - نایره قحط شعله به آسمان رسانید - رجحیت سنگه به استمدع انجا قحط از پوچھ مراجعت به لاهور نمود و خوشحال سنگه به سبب نظم و تعدی و ضبط غلات باروت خانه قحط را آتش افکند مردمان مثل بقیر به آتش جوع سوختند و در ماه کتاک که شالی هنوز و رود نه شده بود برف به کثرت بارید فصل زیر برف ضایع گشت و تنگی قحط همچنان شدت نمود که مردمان زیورات و آلات و اسباب خاک بهافر و خنند داشتند مُردگان زندگان بے تخاشامی خوردند اکثر اطفال به فلوس و لقمه با بدبگیران بخشیدند و آثار برنج روپیہ را دستیاب نمی شد.

در ۱۵ کمریل میان سنگه بر نظامت کشیرامور شد و قتیکه در شیرگره رسید شبانه بر سرتالار قصر برآمده در تمامی شهر جائے روشنی چراغ به نظرش رسید و آواز مرغ صبح از پیش سونه شنید و در میان اسواق و بازار بنج و شوکراں روئیده دید در ورطه غم و اندوه مستغرق گردید پس به کمال جهد و جهد قلیله از شالی و غیره از پنجاب و پہاڑ دستیاب کرده تخم ریز کنایید و تخم مرغان از پنجاب طلبایید و به احسان قراواں آبادی ملک نمود آتش قحط اندک سرد شد و در سال دوم ارزانی روداد.

واقعه ہجدهم - در عہد حکومت رنیر سنگه و انتظام وزیر پنون در ۱۳۹۱ ۱۲۸۱ شمور ۱۹۲۱ ب در فصل شالی اندک خامی شده هیچ کس را خیال قحط بخاطر نہ رفت - در ایام بہار تنگی غلہ واقع شد کہ با وجود موجودی غلات مردمان را بغیر رشوة و کارسازی و صوبت و جہاں بازی دانہ امکان نمی شد - ہمارا جہ

رنبیر سنگه به استماع اخبار دیوان کرپارام را برای انتظام قحط روانه کشمیر ساخت و
ناظم غمگساریش از ورود آن نامدار یکبار غلات موجودی را در وجه طلب و تنخواه
ملازمال فروخت متوسلاں در عرصه چند روز صرف نمود و هنگام ورود دیوان در
ماه جمادی الثانی شصت هزار خردار موجود بود۔ دیوان موصوف بنا بر نیک نیتی خود
با وجود تقلیل ذخیره در بازار و اسواق غلات وافر کرده که بیچ کسے را آثار قحط
معلوم نہ شد۔

مہاراجہ رنبیر سنگه غلات موفور از پنجاب و لاہور خرید کرده به مؤنت
خرج کثیر در کشمیر رسانیده دریں جاہ نرخ کشمیر ازراں ساخت و یک لک روپیہ
را غلات پنجاب بہ محتاجاں و مسکیتاں مفت بخشید۔ دیوان در ماه کتک شصت
ہزار خردار از فصل نو در شہر رسانیده سر ہر خانہ یک یک خردار یکبار دادہ قحط
برطرف نمود۔ دریں واقعہ بیچ کسے را آزار جہاں نہ رسید۔

۱۳۹۲ھ واقعہ نوزدہم۔ در زمان ایالت رنبیر سنگه و انتظام وزیر پٹنوں
در ۱۲۹۴ھ سمر ۱۹۳۲ بکرمی در ماه کتک کہ فصل شالی در صحرا درو طلب بود باراں
مثل تار از آسماں باریدن گرفت کہ تا عرصہ دو نیم ماہ متواتر و متراکم بود۔ دریای
بہت طغیانی گشت و تالاب اولر سیلابی شد و فصل شالی با خاک آمیخت
آں چہ بہ درو رسیدہ بود در خرمن ماہوسیدہ گشت ناظم را خیال قحط بہ خاطر
نرفت و ذخایر موجودی دو لک خردار در کار سازی از دست داد تا ایام بہار
آثار قحط ظاہر نہ شد۔

اول بہار مردم زمیندار بابت تخم محتاج شدند وزیر حکم داد کہ در
دلت ہر کس را خانہ تلاشی کردہ شالی بہ کشند بصورت حکم زمینداراں را سہ دفعہ

خانه تلاشی کردند هر جا که دانه یافتند بردند و به وقوع خانه آتش قحط افروخته شد بسا و دمان های دود گشت اکثری به عدم اندکان طعمه سگال و جانوران شدند چونکه راه های پنجاب تمام سدود بودند موجب آن هزار ها مردم بر جبال و اسواق به سبب بندش راه مضایع گشتند و در میان شهر فی نفر نیم آتار شالی بوسیده بعد یک هفته و یا بعد دو هفته رسد می دادند فی روپیه سه آتار غله در بازار امکان نه بود.

هزاره رنجبر سنگه بنابر علوهت و دریا دلی بقدر یک لک و نود و پنج هزار و هفت صد و چهارده من غلات از پنجاب آورده در شهر رسانید و در میان شهر غریب خانه مقرر نمود و خزان این و دفاین خود خالی کرده مردمان راجان بخشی داد قریب دو نیم سال آتش قحط مشتمل بود و در ^{۱۳۹۳} ۱۲۹۴ هـ از درگاه الهی فصل کامل عطا شد آتش قحط منطفی گشت و از فرقه مسلمانان غالباً یک حصه تلف شده دو حصه باقی ماندند و از اهل هندوئیسم کسی را به این حادثه چشم زخم نه رسید فقط

حادثه و بای کشمیر

در زمان سابقه حادثه و بای عام جائے برزیاں نمی آرند شاید واقع شده باشد ^{۱۳۹۴} ۱۳۹۳ هـ ابتدای حکومت شامان چغت آں چه بوقوع آمده است حواله قلم گردد.

۱۳۹۳ هـ ۶۱۸۷۹

۱۳۹۴ هـ بقول پنڈت آنند کول یا مرنی یک حادثه و بای طاعون در عهد راجه هرش (۶۱۰۸۹) —

(۶۱۱۰۱) در کشمیر پدید آمد - (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۱۱۰)

حادثه اول - در زمان حکومت احمد بیگ خان ^{۱۳۹۵} ^{۱۳۹۶} ه و ا قع گشته
حالتی گذشت که بغیر تکفین و تجهیز مردگان را بدربار انداختند و حسن شال نام
مردی متمول بود تمامی متعلقانش با خاک آمیختند او مویشی بسیار داشت
پیچ کسے پرداخت آنها نکرد و به جنگل نهادند این حادثه تا چهل روز در نزاید بود
حادثه دوم - در عهد آزاد خان ^{۱۳۹۴} ^{۹۸} ه بر ساکنان این دیار طاری
شده همگی در نفس شهر هزاران مردم به وادی فنا درگذشتند و در اطراف
دلت پیچ کسے ضایع نه شد.

حادثه سوم - در ایام حکومت دیوان موتی رام ^{۱۳۹۸} ^{۳۵} ه از کافه انام
این مقام انتقام کشیده هزاران خاص و عام را به ازدحام تمام دریں هنگام در خیمام
عدم رسانید.

حادثه چهارم - در وقت شوکت دیوان کریارام ^{۱۳۹۹} ^{۳۳} ه بر متوطنان

^{۱۳۹۵} احمد بیگ صوبیدار کشمیر در عهد حضرت نورالدین محمد جهانگیر پادشاه غازی از ^{۱۶۱۵} ه
تا ^{۱۶۱۸} ه بود :

^{۱۳۹۶} ۶۱۶۱۵ :

^{۱۳۹۷} آزاد خان (۱۱۹۸ ه - ۱۲۰۰ = ۶۱۷۸۳ - ۶۱۷۸۵) صوبیدار کشمیر در عهد
تیمور شاه درانی (۶۱۷۷۲ - ۶۱۷۹۳) :

^{۱۳۹۸} دیوان موتی رام پسر دیوان محکم چند است - در ^{۱۳۳۵} ه مطابق ^{۱۸۱۹} ه صوبیدار
کشمیر شد - در عهدش پندت بیربل حاکم مال شد - بیربل با مسلمانان تعصب تمام داشت و
در ادبگی شرائع اسلام مزاحم شد - مسجد جامع که از بزرگ ترین مساجد کشمیر است و اهمیت تاریخی
دارد محکم این صوبیدار متفضل گردید بعد از پیچ کسے را جرات نه بود که در مساجد اذان دهد - (نگارستان کشمیر

^{۱۳۹۹} ۶۱۸۲۷ :

ص ص ۲۳۹ - ۲۴۰) :

این گلستان استیلا نموده - مدت یک ماه روز بروز ترقی و متزاید بود - هزاران
هزار ابرار از جاده روزگار بدارالقرار درگذشتند -

حادثه پنجم - در حین حکومت شیخ غلام محی الدین ^{۱۲۶۲} هجری اوایل ماه
رجب ظاهر شد تا آخر ماه رمضان از مردمان این گلستان سرایه جان را غارت کرده
در بادیه عدم رسانید و بعد از کفان مردگان برهنه و گیاه پوشیده اندکان پذیرفتند -
حادثه ششم - در حالت فراموشی و دانی رئیس ^{۱۲۶۲} هجری سنگه ^{۱۲۶۲} هجری ^{۱۲۶۲} هجری ^{۱۲۶۲} هجری

در ماه مگهر و پوه خلق خدا را در گورستان برف دفن کرده هزاران هزار بیاد رفتند -
انگاه سه ماه مهلت داده در ماه بساکه و جیٹھ ^{۱۲۶۲} هجری باز عود نمود مدت دو ماه
بار دیگر شور و شر برداشته عالمیان را از سر گذرانید -

حادثه هفتم - در زمان ایالت رئیس سنگه ^{۱۲۶۲} هجری سمر ^{۱۲۶۲} هجری و با واقع
شده تا عرصه سه چهار ماه هزاران نوع بشر در گورستان عدم رسانید -

حادثه هشتم - ایضا در عهد شوکت بهار ^{۱۲۶۲} هجری موصوف ^{۱۲۶۲} هجری در
ماه سادون سمر ^{۱۲۶۲} هجری و با ظاهر شده تا عرصه سه چهار ماه آدمیان را طعمه اژدهای
اهل نمود - همدران ایام ناراج شبیه هم واقع تاریخ این حادثه "بجگر سوخت" گفته اند
حادثه نهم - ایضا در حکومت رئیس سنگه ^{۱۲۶۲} هجری سمر ^{۱۲۶۲} هجری و با مزاجم
مردم گشته تا عرصه سیزده بهر کار خود کرده بسیار از خلق خدا در زاویه عدم
گذرانید -

حادثه دهم - ایضا در حکومت بهار ^{۱۲۶۲} هجری رئیس سنگه ^{۱۲۶۲} هجری سمر ^{۱۲۶۲} هجری

۱۲۶۱ (۶۱۸۵۴ - ۶۱۸۸۵)

۱۲۶۰ ۶۱۸۴۵

۱۲۶۲ ۶۱۸۴۲

۱۲۶۳ ۶۱۸۶۴

۱۲۶۴ مطابق ۶۱۸۵۴

۱۲۶۵ ۶۱۸۴۸

۱۲۶۶ ۶۱۸۴۶

۱۲۶۷ مطابق ۶۱۸۴۲

مدت چهل یوم همگی در نفس شهر منگامه خود گرم کرده اکثری از خلق خدا بعدم رسانید
همدین سال آسیب قحط هم شدت بود.

زلزله همامی شمیر

سانحه اول - وقتی که بجائے نالاب اولر شهر سند متنگر آباد بود
ساکنان آن بجا به از نکاب افعال شنیع مورد عتاب گشته در عهد ^{۱۴۰۸} سند رسیدن
شبانه زلزله عظیم واقع شد که تمام شهر و بران گشت و سطح زمین کفیده چشمه آبی
همچنان بوشید که تمامی شهر را در یک آن طوفان ساخت - الحال آن چشمه را
"اولرناک" می گویند پیشتر مشه و جا گفته شد.

سانحه دوم - در عهد راجه اونی ^{۱۴۰۹} و رما سمون ۹۴ شبانه زلزله
عظیم واقع شد - پاره از کوه کهاده نیار که بطرف باره موله است در قعر دریای بهت
غلطیده منفذ آب مسدود گردانید و سطح زمین را تا مقام نیج باره غرق سیلاب
نمود و تمامی دلت و مزرعات تباه شدند - انگاه به تدبیر سوع دانا سنگهای
کوه ارقر آب کشیده آب را بدر رود داده ساخت زمین نمودار شد.

سانحه سوم - در ایام حکومت فتح شاه ^{۱۴۱۰} ه ۱۲ ماه اسوچ پاسه
از شب گذشته زلزله عظیم واقع شده خلق خدا بسیار ضایع گشت و خانه ها
به باد رفت تا عرصه سه ماه زمین و زمان در ولوله بود - انگاه به سرور قرار یافت -
سانحه چهارم - در وقت اسماعیل شاه ^{۱۴۱۱} ه ۹۶ زلزله سخت
واقع گشت گویا زلزله قیامت بود عمارات مردم بامردم در زمین فرو رفت

۱۴۰۸ ه (۲۰۸۲ ق م - ۲۰۸۱ ق م)

۱۴۰۹ ه ۶۸۵۵ - ۶۸۸۳ ه ۱۴۱۰ ه ۶۱۵۰۱ ه ۱۴۱۱ ه ۶۱۵۵۲ ه

و خانه ها با خاک یکسان گشت سطح زمین را شکاف های وسیع ظاهر شدند و بعضی سرچشمه های قدیم غایب گشته سر نو چشمه ها جوشید تا عرصه یک هفته یک زلزله در جنبش بود و تا دو ماه زمین قرار گرفت حالات عجیبه روداد - می گویند در پرگنه آدون متصل ننده مرگ حسن پوره و حسین پوره نام دو موضع برکناره دریای ویشو مقابل یک دیگر به مسافت یک میل بودند نیم شب زمین معموره هر دو ده متغیر گشته بجای حسین پوره حسن پوره رسیده و بمقام حسن پوره حسین پوره پدیدار شد - چنانچه الحال زمین زرع حسین پوره بطرف حسن پوره است و آراضی باشندگان حسن پوره بجانب حسین پوره واقع میان هر دو ده دریای ویشو می گذرد - این سخن ضرب المثل کشیر است و در پرگنه کامراج ضلع ماورکوه پاره غلطیده شش صد کس هلاک ساخت -

سانحه پنجم - در عهد حکومت سیف خان ^{۱۲۱۲} شته ۳ ماه صفر حادثه زلزله روداد از شام تا صبح تمامی عمارات بدستور گهواره در تزلزل و حرکت بود لیکن چندان نقصان جان نرسید -

سانحه ششم - در ایام صوبه گئی ابراهیم خان ^{۱۲۱۳} اول اسبیلای طغیانی نمود بعد آن به حادثه زلزله سخت خانه ها برباد رفت و جان های فضا پیوست مدتی مدید به مداومت زلزله احوال مردم در تزلزل بود - مردمان زلزله خانه ها جدا گانه

۱۲۱۲ هـ ۶۱۶۶۹

۱۲۱۳ هـ ابراهیم خان صوبیدار کشمیر در عهد حضرت محی الدین محمد اوزنگ زیب عالمگیر پادشاه غازی بود - باوقات مختلفه چهار مرتبه (اولاً در ۶۶۲ هـ و ثانیاً از ۶۶۸ هـ تا ۶۸۶ هـ و ثالثاً از ۶۸۶ هـ تا ۶۸۹ هـ و رابعاً در ۶۸۹ هـ) بعد از محمد معظم شاه بهادر صوبیدار کشمیر شد سانحه متذکره در سال ۱۰۹۴ مطابق سال ۶۱۶۸۲ و ارفع شد چنانکه از تاریخ این زلزله مفهوم می شود :

تیار کرده بودند "طغیان بے حد" تاریخ است -

ساخته هفتم - در زمان نیابت دل دلیرخان ^{۱۲۱۴} ۱۱۴۳ هـ ۲۲ ماه ذی قعدة
زلزله عظیم که نشان قیامت کبری بود ظهور نمود در شهر و رستاق به یک
جنبش خانه ها افتاده بنیاد هستی عالمی به باد رفت قریباً سه ماه این زلزله در
لوله بود اما مثل دفعه اول شدت نداشت و در شب و روز چند بار جنبش
می نمود بحدی که مردمان بایوس از جهان می شدند تاریخ این زلزله از آیه کریمه
(اَبْتَکَلِ الْمُؤْمِنُونَ زُلْزُلًا وَاَلَا تَشْعُرُونَ) اقتباس کرده اند -

ساخته هشتم - در ایام حکومت کریم دادخان ^{۱۲۱۵} ۱۱۹۳ هـ ساخت
زمین هم چنان به لرزید که خانه های مردم کشمیر از شهر و ده به یک جنبش غلطانید
و از نوع بشر بیشتر از سرگذشت مدت یک نیم ماه سخت جانگاه بود مردمان
در صحرای زلزله خانه ها افراشته بودند فقط

ساخته نهم - در عهد آزادخان ^{۱۲۱۶} ۱۱۹۹ هـ به وقوع آمده در نفس
شهر بیشتر زیر و زبر نمود تا دو سه ماه متراکم بود خانه های بسیار و جانهای
بسیار ضایع گشت -

ساخته دهم - در حکمرانی سردار عبداللہ خان ^{۱۲۱۷} ۱۲۱۸ هـ پنجم ماه محرم
زلزله عظیمه واقع گشت - اکثر جای زمین ترقید و خانه ها را شکست و ریخت
گردید - بعضی عورات حامله را وضع حمل شد و جمعی در زیر دیوار و بدار قرار

۱۲۱۴ مطابق روز جمعه ۲۴ ماه پیر ۱۲۳۶ هـ ÷ ۱۲۱۵ ۶۱۷۷۹ ÷

۱۲۱۶ مطابق ۶۱۷۸۴ - آزادخان صوبیدار کشمیر بود از طرف تیمور شاه درانی از ابتدا ۱۲۸۳ هـ

لغایت ۶۱۷۸۵ هـ

۱۲۱۷ مطابق ۲۷ اپریل روز چهارشنبه ۱۲۸۳ هـ ÷

درگذشت و خانقاه معلى را کلس کنگره بام غلطید -

سانحه یازدهم - در دوران حکومت کرپارام ^{۱۲۴۳} هجری به تاریخ ۲۲ ماه ذوالحجه ^{۱۲۱۸} هجری از شب گذشته زمین و زمان در ولوله آمده شور و محشر برخاست اکثری از خلق خدا بدار البقا درگذشت - زمین با خسف شده خانه ها با خاک آمیخت و خانقاه معلى را کلس کنگره بام بر زمین افتاد تا عرصه سه ماه به شدت بود و تا نه ماه گاه گاه عود می کرد -

سانحه دوازدهم - در حکومت رنیر سنگه ^{۱۲۸۰} هجری سمیت ۱۹۲۰ ب تاریخ ۲۰ ماه بهادرون ^{۱۲۲۰} هجری بوقت پاس آخر زمین به جنبش آمد - در حدود کروهین و بانگل اکثر جاها زمین ترقید لیکن خانه ها و جهان ها را چنداں آسیب نرسید تا عرصه سه ماه باقی بود در اطراف شرقی کمتر محسوس می گشت -

سانحه سیزدهم - ایضا در آخر حکومت رنیر سنگه ^{۱۳۰۲} هجری سمیت ۱۹۲۲ به تاریخ ۱۹ ماه ^{۱۳۲۱} هجری مطابق ۱۵ شعبان در شب برات بوقت ۳ بجای صبح ناگاه زمین در زلزله آمده شور و محشر برخاست بواقعه جنبش خستین در میان قصبه سوپور و باره موله و حدود بانگل و کروهین زیر و بالا کرده تمامی خانه ها فرو ریخت - در آن نواح بیشتر طوفان کرده زمین به هر جا ترقید و بعضی

^{۱۳۱۸} هجری مطابق ۵ جولائی روز شنبه ^{۱۸۲۸} هجری

^{۱۳۱۹} هجری مطابق ۱۸۶۳ هجری

^{۱۳۲۰} هجری بهادرون یعنی ماه بهادون تقویم هندی مطابق ستمبر و اکتوبر انگلیسی

^{۱۳۲۱} هجری مطابق ۳۰ مئی روز شنبه ^{۱۸۸۲} هجری

^{۱۳۲۴} هجری بانگل پرگنه ایست در کامراج (مغربی کشمیر) این شلٹ جیوگرافی آف کشمیر ص ۲۲۱

ایضا

ایضا

ایضا

^{۱۳۲۳} هجری ایضا

جایار یک سبز و آب سبز ظاهر شد بوی گوگرد تا یک ماه باقی بود -
 و در موضع لره دوره پرگنه کروهن زمین ترقید بخارات اجزائی ارضی
 که به قول حکما باعث زلزله است بیشتر در آن جا نفوذ کرده تراب مهین و
 عجیب سفید و نمایان گردید و به صدمه نفوذ ابخره قطعه زمین آن جا به طوالت
 هفت صد و عرض سه صد فٹ و بقدر هفتاد فٹ در عمق فرو رفته و در
 خوف آن پنج شش خانه زمیندار نابود شدند و در میان این خسف بعضی
 قطعات زمین مثل ستون ها بر هیئات اصلی استاده مانده بودند اکثر جاها
 تبدل زمین واقع گشت و در نفس شهر چنداں زور نه کرده باز هم سه صد خانه
 از جا بر کنده مابقی ترقیده و خرقیده ساخت و در دولت خانه شاهیه هم
 چشم زخم رسید و چهاونی با فرو ریخت بیشتر به جانب شیرگره خرابی
 ساخت و در اطراف و پرگنات دیگر چنداں نقصان نه رسید -
 و در بعض دیهات حادثه زلزله محسوس نه گردید تا عرصه سه ماه شد
 بیشتر داشت که در میان شب و روز چند بار تزلزل می شد پس از آن
 یک دو مرتبه در هفته لرزه می کرد تا چهارده ماه اثرش باقی بود مردمان در
 صحرا بویا خانه ها قرار داده از خوف می لرزیدند -

۳۵۰۰۰

و به وقوع این حادثه در کل قلمر و کشمیر سی و پنج هزار جاندار
 بے جان گشت از آن جمله مواش بیست هزار اسپان و گاوان ده هزار و از
 نوع انسان هزار و پانصد کس - از آن میان در وزارت کامراج هزار و دویست
 و در شهر دویتم صد و در پرگنات پنجاه کس - بقول مورخان در کوهندان
 کامراج کان گوگرد بیشتر است شاید که به همان سبب در علاقه کامراج هر
 دفعه سخت تر زلزله می آید چنانچه در السنه عوام لفظ (وتزلزل) مشهور است

رئیس سنگھ بنا بر رعیت پردی و دیادلی ستم رسیدگان زلزله را
از بابت ترمیم قصور دیوت سی هزار روپیہ نقد و جنس عطا و مرحمت فرمود
زمینداران وزارت کامراج را دو لکھ روپیہ از مالیه معمولی تخفیف فرمود و در
بارہ مولہ و سوپور باج گذر چوب و چکل کہ معمول بود معاف فرمود = زلزله شدید
شب برات = و طغیان کبیر^{۱۳۲۵ھ} تاریخ است۔

سیلاب نائی شمیر

طغیان اول - گویند در پیشینہ زمان^{۱۳۲۶ھ} بہ حادثہ زلزله کوہ کھادنیار
غلطیدہ سرچشمہ اولرناگ از زمین جوشیدہ شہر سندمت نگر غرق کردہ
تا بیج بارہ سیلاب نمود قصہ آن گذشت۔

طغیان دوم - در ایام سلطنت راجہ در لب درون^{۱۳۲۷ھ} ^{۱۳۲۸ھ} ^{۱۳۲۷ھ} بہ
سبب کثرت بارش شہر سر نگر غرق آب گشتہ سد و تالین مرگ کہ

^{۱۳۲۴ھ} صحیح و تر بنیول ترکیب کشمیر بیت بہ معنی زلزله شمالی - و نیز بمعنی شمال و
بنیول بمعنی زلزله و این جامراد زلزله شدید است :

^{۱۳۲۵ھ} ۱۳۰۲ھ مطابق ۶۱۸۸۴ - پنڈت آتند کول باعزنی (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ من ۱۱)
ماسوائے این دو زلزله ذکر زلزله سوم کردہ است کہ بموضع کوندہ بل نزد مانسبل در سال
۶۱۸۷۸ رونما شد۔ بروانش دریں زلزله شت نزدہ مکانات زمین آمدند و جملہ سگان
آنها بہ ہماں وقت زندہ مدفون شدند :

^{۱۳۲۶ھ} یعنی بعد راجہ سندرسین (۲۰۴۱ ق م - ۲۰۸۲ ق م) :

^{۱۳۲۷ھ} در لاہور دھن (۶۶۲۷ - ۶۶۶۳)

^{۱۳۲۸ھ} مطابق ۶۶۳۵ :

را به پور و رسیدن استوار کرده بود ترقیده و تالین مرگ را طوفان نمود تا که دل واقع شد.

طغیان سوم - در عهد راجه للتادت ^{۱۲۲۹هـ} ۱۲۲۹هـ ب طوفان واقع شده از شهر عمارات راجه ویران گشت در کتیر پور دولت خانه خود بنا نمود عمارت شهر اکثر ویران گشت.

طغیان چهارم - در ایام حکومت اونتی ورماس ^{۱۲۳۰هـ} ۱۲۳۰هـ ب حادثه زلزله از کوه کهاد نیار پاره غلطیده آب بهت را سد راه گشته سیلاب نمود. طغیان پنجم - در عهد راجه پارتقه ^{۱۲۳۱هـ} ۱۲۳۱هـ ب واقع شده تمامی شهر غرق آب گردید خانه ها مثل حباب بر آب می رفت.

طغیان ششم - در وقت پادشاهی سلطان شهاب الدین ^{۱۲۳۲هـ} ۱۲۳۲هـ ب سیلاب سخت آمده بیست هزار خانه ویران گشت.

طغیان هفتم - در حکومت علی خان چک ^{۱۲۳۳هـ} ۱۲۳۳هـ در موسم برسات عمارات و محصولات تلف ساخت.

طغیان هشتم - در زمان ابراهیم خان ^{۱۲۳۴هـ} ۱۲۳۴هـ خانه ها در میان آب مثل کشتی چرخ می زدند خانداران در میان آن واویلا می کردند = طغیان بے حد = تاریخ است در آن ایام تزلزل نیز واقع شد.

۱۲۲۹هـ (۶۷۲۵ — ۶۷۵۳) ÷

۱۲۳۰هـ (۶۸۵۵ — ۶۸۸۳) ÷ ۱۲۳۱هـ مطابق ۸ / ۶۹۱۴ ÷

۱۲۳۲هـ مطابق ۶۱۳۷۹ ÷

۱۲۳۳هـ مطابق ۵ / ۶۱۵۷۴ ÷

۱۲۳۴هـ ۶۱۶۶۸ ÷

طغیان نهم - در ایام صوبداری نوازش خان ^{۱۲۳۵} هـ به سبب کثرت بارش سیلاب سخت آمد - عمارات و محصولات تلف شد -

طغیان دهم - در وقت دل دلیرخان ^{۱۲۳۶} هـ سیلاب طغیانی نمود هزاران خانه را ویران و برهم شد و در صحن خانه ها و میدان ها مدت های آب موجود بود -

طغیان یازدهم - در ایام حکومت افراسیاب خان ^{۱۲۳۷} هـ به باعث سیلاب ده هزار خانه تلف شده پل های بهت شکسته محصولات و عمارات را تباہی رسید = طغیان ملک = تاریخ است -

طغیان دوازدهم - در زمان حکمرانی امیرخان جوان شیر ^{۱۲۳۸} هـ طوفان آب پل های بهت شکسته عمارات برهم خورد -

طغیان سیزدهم - در عهد جمعه خان ^{۱۲۳۹} هـ دریای بهت طغیانی شده سد قاضی زاده دروازه اشکسته حصه شمالی شهر غرق آب گشته دار و عمار و مال و منال مردم تباہ شد -

طغیان چهاردهم - در حکومت عبداللہ خان ^{۱۲۴۰} هـ دریای بهت سربہ فلک کشیده محصولات بیرونی تلف شد -

طغیان پانزدهم - در عهد کرنیل میان سنگه ^{۱۲۴۱} هـ پل کهنه بل و بجاره و پانپور و امیر اکدل فرو ریخت -

طغیان شانزدهم - در حکمرانی شیخ غلام محی الدین سد قاضی زاده ^{۱۲۴۲} هـ

۱۲۳۷ ۶۱۷۴۷

۱۲۳۶ ۶۱۷۳۵ / ۶

۱۲۳۵ ۶۱۷۳۰

۱۲۴۰ ۶۱۷۹۹ / ۱۸۰۰

۱۲۳۹ ۶۱۷۸۷ / ۸

۱۲۳۸ ۶۱۷۷۰

۱۲۴۲ در سال ۶۱۸۴۱

۱۲۴۱ ۶۱۸۳۶ / ۷

ترقیده ضلع خانپار و رعنا داری تلف شد۔ از فتح کدل تا سنبل شش میل
ویران ساخت هفت روز بارش بود۔

واقعات آتش

اشتعال اول۔ وقتی کہ راجہ پرورد ^{۱۲۳۳ھ} سنبل شہر سرنگر معمر ساخت
گویند سی و شش لک خانہ آباد شدہ بود۔ ناگاہ بہ حادثہ آتش سمت شمالی
کوہ ماران نصف شہر سوختہ خاک تر گردید چنانچہ دریں زمان پنج شش
درعہ زمین حفر کردہ خاک سرخی کہ نمونہ ہماں آتش است مردمان بھی کشند۔
اشتعال دوم۔ راجہ للنادت در ایام حکومت خود راجہ بنگالہ
را بر خلاف عہد بقتل رسانید و کسان او آندہ باللنادت محار بہ عظیم نمودہ
نیمہ شہر را آتش کشیدہ دو بت خانہ بزرگ ویران کردند۔

اشتعال سوم۔ در حکمرانی راجہ ابھی مینو ^{۱۲۳۴ھ} ۳۸ سنہ بایک
از محلات شہر بہ حادثہ آتش برہم شد راجہ نندہ گپت تجدید تعمیر آن نمودہ
شہر آباد ساخت۔

اشتعال چہارم۔ در زمان حکومت سہتہ دیو ^{۱۲۳۵ھ} ۶ سنہ ہجری
ذوالفقدر خان بموہ ہفتاد و دو ہزار سوار در کشمیر آندہ تمامی شہر را
آتش کشیدہ مشتعل گردانید و ساکنان شہر را قتل عام کردہ ملک بے
چراغ نمود۔

۱۲۳۳ھ راجہ پرورد سن دوم ۶۵۵۰

۱۲۳۴ھ (۶۹۵۸ — ۶۹۷۲)

۱۲۳۵ھ ۶۱۳۲۲

اشتهال پنجم سلطان محمد شاه و سلطان فتح شاه در عرصه ^{۱۲۲۶} ششمه مدّه العمر خود با همدیگر متنازع بوده و دوشهر را چند مرتبه آتش کشیده بسوزانیدند کبکیت آن بجای خود گفته شود.

اشتهال ششم - در عهد سلطان حسن شاه ^{۱۲۲۷} ششمه ه در محله اسکندر پوره تا علاء الدین پوره آتش افتاده قریب ده هزار خانه بسوخت مسجد جامع و خانقاه معلّی هر دو مشتعل شدند و حسن شاه باز تعمیر ساخت
اشتهال هفتم - در ایام حکومت دلاور خان ^{۱۲۲۸} ششمه ه در اسکندر پوره آتش ظاهر شده تا راجوار کدل و صراف کدل و غیره یازده هزار خانه سوخت شدند مسجد جامع دوباره با خاک آمیخت انگاه جهانگیر شاه آباد ساخت.
اشتهال هشتم - در حکمرانی افتخار خان ^{۱۲۲۹} ششمه ه از کاوه داره آتش مشتعل گشته تا مسجد جامع سر کشید و دوازده هزار خانه با خاک آمیخت عالم گیر تعمیر مسجد جامع مرتبه ثالث ترصیص فرمود.

اشتهال نهم - در نیابت نواز خان ^{۱۲۳۰} ششمه ه بعد حادثه سیلاب از محله صراف کدل آتش افروخته تا محله پنج مرتبست محله به قدر چهل هزار خانه بباد رفت - مصرعه :- پاره از آتش بسرد و پاره از آب بُرد.
اشتهال دهم :- در زمان ابوالبرکات خان ^{۱۲۳۱} ششمه ه آتش واقع شده وجه این است که ابوالبرکات را با منصب داران نزاع در میان افتاده بود غره ماه رجب پلهای بهت شکسته با همدیگر مقاتله نمودند و در نفس شهر

۱۲۲۷ ۶۱۲۸۰

۱۲۲۶ مطابق ۶۱۲۹۲

۱۲۲۹ ۶۱۶۷۵

۱۲۲۸ ۶۱۶۲۰

۱۲۳۱ ۶۱۷۳۷

۱۲۳۰ ۶۱۷۱۱

آتش کشیده بیست هزار خانه افروختند.

اشتعال یازدهم - در حکومت عطیة اللہ خان ^{۱۲۵۲} ۱۲۵۲ هـ فخرالدوله از طرف نادرشاه ناظم کشمیر شده بود. دریں جا عنایت اللہ خان و منصب داران متابعت او ننموده یا همدیگر به محاربه پیوستند. پانزده هزار خانه از نفس شهر و اطراف آن به حرارت شرارت بسوزانیدند.

اشتعال دوازدهم - در نظامت منصور خان ^{۱۲۵۳} ۱۲۵۳ هـ بمیر اللہ خان باغی شده کهاکمه و بمبه و کشتواریاں کمتفق گشته ملک کشمیر را غارت کردند و از نفس شهر پانزده محله به سوزانیدند = عام التثویش = تاریخ است.

اشتعال سیزدهم - در زمان افراسیاب خان قحط و ارفع شده بود خواجه علاء الدین نقشبندی و حاجی عتیق اللہ قادری با طایفه عوام از دعای کرده بر غله فروشان شورش نمودند. کسان نایب صوبه متوجه تهدید شده در حدود زینہ کدل متقابلہ دی داد مردم نایب به اطراف زینہ کدل آتش کشیده ده دوازده محله بسوزانیدند و تاراج خانها نمودند.

اشتعال چهاردهم - در زمان نظم آزاد خان ^{۱۲۵۵} ۱۲۵۵ هـ در محله ٹینکی پورہ آتش افروخته چند محله سوخته شدند و از کنار بہت به ساحل دیگر یک برگ توز به هوا عبور کرده از سد قاضی زاده تا اہلہ سرو حبه کدل عالمے تیرہ و تار گردانیدند. قریب ہشت ہزار خانه تلف شدند.

اشتعال پانزدهم - در عہد عبداللہ خان ^{۱۲۵۶} ۱۲۵۶ هـ از محله صراف کدل چند محله با خاک آمیخت.

۱۲۵۴ هـ این اشتعال در ۱۲۵۴ هـ

۱۲۵۳ هـ ۶۱۷۴۵

۱۲۵۲ هـ ۶۱۷۳۹

۱۲۵۶ هـ ۶۱۸۰۰/۱

۱۲۵۵ هـ ۶۱۷۶۵/۱

رو نما شد.

اشتغال شانزدهم - در زمان حکومت گلاب سنگه ^{۱۲۵۴} هجری از ^{۱۲۶۴} هجری
 یکنی پوره آتش ظاهر شد که تا محله زیربندار صاحب یک دو هزار خانه را خاکستر نمود
 اشتغال هفدهم - در حکومت رنبیر سنگه ^{۱۲۵۸} هجری باز در محله یکنی پوره
 بوقت دوپهر روز آتش مشتعل گشته هفت صد خانه بباد رفت - ^{۱۲۵۹} هجری
 اشتغال هجدهم - ایضا در حکومت رنبیر سنگه ^{۱۲۹۵} هجری در
 ملک کشیر قحط واقع شده بود - مدت شش ماه تابستان بارش باران موقوف
 شد در شهر و ده هزار خانه سوخت شدند بپنج روز بفر آتش نمی بود -
 از آن جمله بتاریخ ۲۲ ماه بهادر ^{۱۹۳۵} هجری از حبه کدل آتش شعله ور گشته تا سد
 قاضی زاده یک هزار خانه در یک دو ساعت فروخت و نیز به سبب ناراحتی
 شیعه ها نه مرتبه خانه های اهل تشیع را آتش کشیده خاکستر کرده اند -

تاریخ شیعه

در بلاد و امصار دیگر مردم شیعه و سنی مانند دو برادر از بطن یک مادر
 هستند عمداً بر هیچ کس سب و تبرا نمی کنند - اما گروه شیعه کشیر در تعصب
 و کینه وری مشهور اند چنانچه گفته اند :- بیت - دو گروه اند در جهان بے پیر =
 سنی بلخ و شیعه کشیر - که به قصد ثواب علانیه در سب و شتت اصحاب
 سید المرسلین صلی الله علیه و سلم از تکاب می نمایند و غیر از این عبادت دیگر پسندید
 نمی دانند موجب آن استیاء را آتش تعصب به بوش آمده بعد انقضای سی چهل
 سال همیشه از دودمانهای ایشان دود همی کشند - بیت :-

از مکافات عمل غافل مشو

گندم از گندم بر دید جو جو

تاریخ اول - در ۵۵۵ھ میرزا حیدر بہ معاونت امرای شہر مثل

عبدی ربیعہ و خواجہ حاجی باندے و غیرہ اعیان عوام الناس را حکم نافذ داد کہ فرقہ شیعہ را غارت سازند باشارہ عوام الناس ہر سو تاختہ شیعہ را تاخت و تاراج کردہ بیوت آن را در دادہ خاکستر نمودند و خانقاہ شمس عراقی کہ در ہڈی بل بود بسوزانیدند و لاشہ شمس عراقی از گور کشیدہ در سرگین سکاں طعمہ آتش کردہ مقبرہ او را مزبلہ اہل شہر ساختند و شنگلی ریشی کہ از سریدان

۱۲۶۵ھ ۴۸ ۶۱۵ھ

۱۲۶۱ھ عبدی ربیعہ پسر موسی ربیعہ از خانوادہ رام چندر پدر کوٹہ رانی زویہ شاہ میر بود در تاریخ سیاسی کشمیر شخصیت اہم بود۔ در عہد سلطان محمد شاہ (۶۱۵۱۶ — ۶۱۵۲۸) عبدی ربیعہ خواست کہ بامداد جہانگیر پڑ و لوہر باگرے سکندر شاہ پسر فتح شاہ را بہ تخت بردارد و لے ناکام شد۔ بحکومت مرزا حیدر کاشغری عبدی ربیعہ بعبودہ امارت فائز گشت۔ اما بعد چندے از سازش اسلام شاہ بر خلاف ولی نعمت خود کمر بست۔ بعد انتقال مرزا حیدر انتظام دیار کشمیر در قبضہ عبدی ربیعہ آمد و لے بوجہ عناد دولت پیک تغلب عبدی ربیعہ دوائے نہ پذیرفت۔ عبدی ربیعہ در ۵۵۵ھ وفات یافت :

(کشمیر جلد اول ص ۱۹۵، ۲۰۶، ۲۰۹)

۱۲۶۲ھ رشی در سنکرت بمعنی مرد متراض و عارف باشد۔ صوفیائے اسلام در کشمیر از ازمنہ قدیمہ بنام رشی شہرت داشتہ۔ محمد نور الدین جہانگیر نسبت ایں طائفہ در ٹوڑک خود (ص ۳۰۶ چاپ مطبع نولکشور لکھنؤ) چنین می نویسد :-

”طائفہ فقرا می باشند کہ آنہا را ریشی گویند۔ اگرچہ علم و معرفت

بابا علی نجار بود و در نواحی پیر سپور رواج داشت از شالی کوب سرش کوفته جسدش
به خواری بسوختند و مردم بیابان از اعیان شیعه و متابعان شمس عراقی به قتل
رسانیدند.

و میردانیال گرامی فرزند میر شمس عراقی که در اسکر دو ترویج مذهب
خود می ساخت میرزا حیدر او را به سرزنش آورده یک سال محبوس داشت و
بگوایی چند شاهداں سب صحابه بر وی ثابت گشته لفتوی قاضی ابراهیم و
قاضی عبدالغفور به قتل رسانید تاریخ قتل او دشت کربلا^{۱۲۶۳} گفته اند.

تاریخ دوم - در سال^{۱۲۶۴} ه و قتی که میرزا قاسم خان با عساکر اکبر شاه
برای تسخیر کشمیر در همیر پوره رسید و یعقوب خان چاک برای مقابله و
مقاتله در همیر پوره پیش قدمی ساخت سید یوسف خان بهیقی از نازک
وزیر یعقوب خان چاک خلعت و اسب و اسلحه بفریب گرفته در کچمامه با
عالم شیر باگرے و ظفر خان چاک بچه شمشیری چاک پیوسته با هم دیگر عهد و
پیمان بسته در شهر آمدند و بر سبدن این جا شمس چاک و محمد بیگ که یعقوب خان
در زندان داشته بود از محبس کشیده اند و به اتفاق مردم عوام حله بهدی بل
را آتش دادند و خانقاه شمس عراقی که دولت چاک دوباره تعمیر کرده بود

مسلسل) ندارند لیکن بهی ساختگی و ظاهراً آرائی می زنند - و هیچ کس را بد
نمی گویند - زبان خواهش و پائے طلب کوتاه دارند - گوشت نمی
خورند وزن نمی کنند و پیوسته درخت میوه دارد در صحرائی شانند
باین نیت که مردم از آن بهره ور شوند و خود از آن تمتع بر نمی گیرند قریب
دو هزار کس از این گروه بوده باشند.

بسوزانیدند و میشرس عراقی را منزله کرده شیعه را بسیار رنجانیدند تنگ و
ناموس و مال و جان آن را بباد داده از راه پنوچه مفروضه شده با فوج
اکبر شاه پیوستند.

تاریخ سوم - در عهد حکومت ظفر خان ^{۱۲۶۵} هجری ^{۱۲۶۵} هجری مردمان شهر
برای توت خوری در مایه سکومه رفته بودند - در میان شیعه سنی نزاع افتاد
شیعه را از روی بے پردائی سب صحابه کبار نمودند - مدعیان در پیش
قاضی ابوالقاسم مرافعه کرده اعلام شرعی به نام سابیال گرفتند - صوبدار که
از اهل تشیع بود در احضار آن ها مساهله نمود و مردم عام بشورش آمده بعضی
خانهای شیعه را غارت کرده بسوزانیدند - خواجه خاوند محمود که از خاندان

۱۲۶۵ هجری ۶۱۶۳۵

۱۲۶۶ هجری حضرت ایشان خواجه خاوند محمود از اکابر سادات بخارا اند - والد بزرگوار ایشان
میر سید شریف است که به پنج واسطه بحضرت قطب الا برار خواجه علاؤ الدین عطار
قدس سره می رسد - در عنفوان شباب مسافرت از بخارا اختیار فرمودند و از گجرات
اول به کشمیر رسیدند - چند ایستاد بخشی فرموده متوجه به هندوستان شدند و
در آنجا نیز مردم را مستفیض نموده باز به کشمیر مراجعت فرمودند در محله که این وقت
مسکن اولاد ایشان است سکونت اختیار کردند و خالقا و اصل آن مکان خانه
سین شاه پادشاه کشمیر بوده است تعلق به خادمان حضرت خواجه گرفت مسجد
مختصر بنا فرمودند - چون روز بروز رواج طریقه در تزايد شد اراده خالقا و سبعی
فرمودند از قوت باطنی خالقا حضرت میر و بسی بابا در اشم به جنبش برداشته آورده
درین موضع نصب کردند تا از ویرانی یا بادی بیامد - و آنجا مسجد مختصر بنا فرمودند -
بعد از آن بامر سلطان در لاهور توطن فرموده مرشد السالکین (بقیه بر صفحه دیگر)

نقش بندیه بود در میان آمده عوام را از غارت منع کرد و به حاکم شرع و
 نایب صوبه پیغام نمود. اما در تنبیه سابیای از ناظم و قاضی توقف به وقوع
 آمد پس حضرت خواجه به هفت چار بر آمده نشستند ازین رو ناظم
 صوبه به الحاح تمام خواجه مذکور را باز آورده سابیای را به سزار رسانید لیکن
 در ضمن مفسده^{۱۳۴۸}ی خواجه به حضور نوشت. خواجه حسب مطالبه حضور در دہلی
 رفت و بعد زیارت مقابر شاه جهان آباد در لاهور مراجعت کرده درالجا
 رحلت فرمود.

تاریخ چهارم - در عهد ابراہیم خان^{۱۳۴۹} در محلہ حسن آباد
 عبدالشکور و پسرا و صادق نام همراه یک شتی خصوصیت و نزاع نموده
 در حق اصحاب کرام حضرت سید انام زبان شذعت کشودند. و اہل سنت
 مرافقہ به قاضی نمودند. سابیای به اعلام قاضی در پناہ ابراہیم خان کہ شبیہ
 بود ماندند. موجب آن قاضی محمد یوسف به شورش آمده با صوبہ دار مکابره
 فرمود. درال اثنا مردم عوام حسن آباد را آتش کشیدہ غارت نمودند. باین
 حرکت فدای خان پسر ابراہیم خان به حمایت مردم حسن آباد برآمد و ازین

(مسل) خواجه معین الدین را بہمت ترویج طریقہ خانقاہ بعد از اجازت پادشاہ
 بہ کشمیر فرستادہ در سال ہزار و پنجاہ (۶۱۶۴۰) ہجری رحلت آنخودم در لاهور
 واقع شد. مقبرہ متبرکہ حضرت ایشان در انجام مرجع خاص و عام است.

(واقعات کشمیر ص ۱۳۸ - ۱۳۹)

^{۱۳۴۶} ہفت چار محلہ ایست از سرینگر قریباً یک فرلانگ فوق حضور ی بارغ براہ
 پل رام بارغ: ^{۱۳۴۸} مراد ازین "مفسدے" ظفر خان صوبیدار کشمیر است.

طرف مردم عوام و خوانین کابل یا افواج خود مثل الف خان و فرید خان و میرزا محمد مقیم و غیره به اتفاق خواجہ شریف دہ بیدی و خواجہ محمد صابر و میرزا سلیم و میرزا حلیم و غیره منصب داران مقابل شدہ جمعے کثیر مقتول و مجروح نمودند۔ و بہ غلبہ عوام قاضی ہم بے حال شد۔ ابراہیم خان مجبور ماند۔ بعد از شکور و پسر و داماد وے کہ سابی بودند حوالہ عوام کردہ بقتل رسانیدند۔ بعد از آن قاضی در خانہ صوبہ دار ترک آمد و رفت نمود و ملا محمد طاہر مفتی در میان آمدہ۔ عوام خانہ او را ہم تاخت نمودند۔ و بابا قاسم مقتدرے شیعہ ما در راہ گرفتہ بہ صد خواری و امانت گشتند۔

مدعا کہ در میان شہر بہ خون ریزی و دست برد و غارت و احتراق شور و غوغا برداشتند۔ قدامی خان برائے تدارک برآمدہ میرزا محمد سلیم با جمعی از عوام زیر تیغ گذرانید۔ دیں اثنا بقا بابا فرزند خواجہ حبیب نوشہری شورش برداشتہ خانہ ابراہیم خان را آتش کشید و ناظم فوج خود فرستادہ بقا بابا و دقلیع نگار و بخشی و رئیسان شہر مثل حاجی باندے و خواجہ قاسم و لالہ گئی گرفتار کردہ محبوس نمودند۔ مردم عوام بایں رعب و ہراس از شورش باز ماندہ بحقیقت حال بگوش عالم گیر رسید۔ حفظ اللہ خان بر صوبداری کشمیر مامور شد و ابراہیم خان سرنامہ عزل خواندہ محبوسان مذکور ہمراہ گرفتہ روانہ حضور گشت۔ و در لاہور رسیدہ محبوسان بہ فرمان خدیو نجات باز گشت بوطن رسیدند۔^{۱۳۴۰}

تاریخ پنجم۔ در حکومت میر احمد خان ^{۱۳۴۱} ^{۱۳۴۰} کہ از جانب عنایت اللہ خان

۱۳۴۰ھ واقعات کشمیر ص ص ۱۴۵، ۱۴۶

۱۳۴۱ھ ۶۱۷۱۹

نائب صوبه شده بود واقع شد و به آن ابن است که ملا عبدالنبی ملقب به محتوی خان
که چندے در پیش گاه شاهزاده عالم بهادر به مصاحبت و مجالست باریاب گشته
به خطاب شیخ الاسلامی کامیاب شده بود. یساره از خطه دلیزیر منصب و جاگیر یافته
باقوم و تنبار خود دریں جا توطن فرمود و بامردم عوام موافقت و موافقت تمام
حاصل کرده رتبه خود افزود. یکے از پندتان ابن دیار بر تصدات موضع چندره سیر
که در نفاذ جاگیر او بود شخص نمود پندت منزور برای رفع بعض قصور و فتور آن
آن قریه در دفتر دیوانی رفت. محرران دفتر که اهل هنود بودند از و استدعای رسوم
نموده و به شرارت و تقویت چیزے نه داده باهمدیگر گفتگو کردند تا که کار
به خشونت و دشنام رسید. محرران دفتر به طعن مذہبی او را سخت رنجانیده
انجام مرام نه نمودند. و پندت مذکور در پیش محتوی خان سر اسیمه رسیده اشتفتگی
پندتان زیاده تر از ان بیان نموده طبیعت او مشتعل گردانید پس محتوی خان برای
تنبیه فرقه پندتان قانون زجر و توزیع احداث فرمود. یکے آن که هنود در بازار
بر اسب سوار نه شوند. دوم دستار بر سر نه بندند. سوم بجای پاپوش پولہ در
پا اندازند چہارم طفلان به مکتب نه فرستند. پنجم جزیه بدہند.

انگاه میر احمد خان را التماس اجرای آن فرمود و نظر بر غلبه اہل
هنود که در حضور و کشید داشتند صورت پیش رفت آن نہ دید بلکه متصدیان
و مفتیان اعیان ابن ملک مخالف رای محتوی خان مانده مجوز اجرای احکامات
ملا نہ شدند لیکن سخن بدست عوام افتاده بود. جمع کشیر پیش میر احمد خان رفته
برای اذن احکامات مجوزہ شیخ الاسلام التجا کردند. وے بہ لیت و لعل مدافعہ

۱۲۴۲ھ ابوالنصر قطب الدین محمد معظم شاه عالم بہادر پسر دوم حضرت اورنگ زیب عالم گیر

پادشاہ غازی (واقعات کشمیر ۲۱۱، ۲۱۲)

نمود عوام کالانعام به شورش آمده حکم حکام بر بام گذاشته پندتان مزاحمت کردن
گرفتند مجلس را که از کبرای بنود بنود صاحب ملکنت و صراف داخل پادشاهی
بصاعت یک کروڑ روپیه از خود داشت و قصر دولتش در نواب بازار و کوٹھی تجارتش
در صراف کدل بجای داغشال معروف بود. در آن ایام عبرت انجام سواره در راه می
رفت مردم عوام او را از سواری بی دخل کرده دستارش طوقی کردن انداخته در
خاک مذلت آیميختند. و به هزار جهد از جهان ربایش یافته در پیش میر احمد خان
پناه گرفت و برای محافظت خانماں و مال و جان خود چند نفر سپاہاں ازو گرفته
رجعت بخانه نمود. در آشنای راه مردم عوام بنا بر زجر و توهین او باز ازدهام کردند
سپاہاں به معاونت او پای استقامت افشوده به جهت تخویف عوام مصمام
از نیام بر کشیدند و بهنجو میان را ترس و ترهیب داده آشوبی برداشتند ازین
غوغا مردم قلاش و او باش بشورش آمده سپاہاں را یکدم به عدم رسانیدند و
مجلس را ی را جرح و مضروب ساخته بر خانماں او ریختند و مال و متاع و
اسباب و خانه او بغارت برده قصر و دو کانش را در یک آن خاکستر نمودند.
گویند مجلس را ی در آن حالت جان فرسای نیم جان بود. تمامی کاغذات
داد و معامله مردماں و اسناد و حجت های دام داراں که از بیت و چهار یک
افزون بود از دست خود در آتش سوزانیده هر کس را بکل نموده از جهان درگذشت
بصدور این فتور مردم عوام از آتش غرور زیاده تر مشتعل گشته خانه های اہل
هنود را از هر سو آتش کشیدند و مال و متاع و اسباب و دولت آن ما به
غارت برده آشوب قیامت برپا کردند. بوقوع این واقعه میر احمد خان را
دست و پا گم گشته به ہمت و مشورہ منصفیان افواج شاہی را برائے تنبیہ
ہنجو مہیاں و گرفتار کردن محتوی خان مامور ساخت. محتوی خان در میان خانقاہ معلی

بالای طاق پنهان مانده بود و فوج شاه‌ی در نایب کدل و صراف کدل سرکشیده
 شویف و ترهیب مردمان می کردند. لیکن مردم عوام به غیرت آمده در بازار قلاش پوره
 فوج شاه‌ی را تباہی نمودند. یک طرف، نجومیان باهنگ جنگ از معبر کوچه های
 تنگ مانند لنگ بے درنگ سرکشیده لشکریان را از گوله های سنگ می زدند
 یک طرف بازاریان از جهان برخاسته سنگ های ترازو و احجار نمک و غیره بر سر
 سپاهان بے محابا می کوفتند. یک طرف زنان و طفلان از دریچه و ایوان و بام
 خانه ها سنگ باران افشانده باون و شالی کوب و باسن های سفالین که از خاکستر
 پُر کرده بودند بر فرق پسر بران و بران جنگی انداخته بے جان می کردند.

مبگویند که دو خورت نردبان خانه کشان کشان بالای بام رسانیده
 بر تارک سرکشان انداخته هفت کس از جهان گذرانیدند. در آن حالت احوال
 قیامت برپا شده شور و غوغا سر بزد کشید و افواج شاه‌ی را بر حیرت ناپید کدل
 هجوم شده آنقدر سپاهان در ناله مار غرق شدند که آتش مسدود گردید و از هر
 سو آتش عظیم واقع شده محلات بسیار و مال و متاع بے شمار طعمه آرد های نار
 کشته فوج شاه‌ی را شکست عظیم رسید. و میر احمد خان را عمل سست گردید. ماجرای
 این بلوای جانگاہ به سمع بادشاه رسید. عنایت اللہ خان که از جانب پادشاه
 ناظم صوبه مقرر بود وی میر احمد خان را از نیابت صوبه معزول کرده عبداللہ خان
 ده بیدی را خلعت نظامت خط کشید پوشید و از دست او تنبیه عوام و
 تمشیت احکام ملکی نه شده، مرج و مرج بدستور ماند و تباہی و خرابی روز افزون
 گشت خصوصاً محتوی خان بصوابید یعنی منصوبان محال صرف خاص را متصرف
 و منتظم شده متمردان و باغبانرا خیره سری افزود. انگاہ از جانب عنایت اللہ خان
 ۱۲۴۳ هـ باسن لفظ مندی به معنی ظرف خاکی. جمع باسن ها.

مومن خان حاکم صوبه مقرر شده مشارالیه در همیشه پوره رسیده بود که محتوی خان
بغرض ملاقات در خانه شاپور خان بخشی که از اهل تشیع بود عجلت نمود. در اینجا
سید اظهر خان دیوان بیوتات و بعضی منصب داران با هم دیگر گنگاش کرده محتوی خان
را با جمعی از قلاش و او باش بر روز چهارشنبه آخر روز ۲۱ ماه ذیقعدہ ۱۲۴۴^{هـ}
یه قتل رسانیدند. و روز دیگر عوام بشورش آمده بر سر محله جدی بل ریختند مردم
شیعه که در ایام فساد با اهل هندو اتحاد و اتفاق کرده مورچال عظیمی بسته مضبوط
بودند الحال گنگاش قتل محتوی خان متهم گشته، جو میان بر سر آنها ناخته بهر جا
نهب و غارت ساخته خاتمان آنها در مهلکه آتش انداخته از صغیر و کبیر و
زن و مرد جمعی کثیر بکشد و با فعال ناشایسته پرده تنگ و ناموس
آنها دریده نامه های خود سیاه کردند و در محله جدی بل طفلان و نسوان بخوف
جان در میان خالقاه میسر شمس عراقی پناه گزین شده در وازه مسدود کرده بودند.
اهل فساد از باز پرس بوم التناد نه ترسیده خالقاه مذکوره را از روی عناد آتش
کشیده ماهر و بیان سمیں بدن را بباد داده طفلان بے گناه را خاکستر نمودند.
المعظمه لتداین چنین حادثه تباہ و واقعه جانکاه بر مردمان شیعه
گا بهی عمل نیامده بود که در عرصه یک پسر روز تمامی خانمان و مال و متاع و
تنگ و ناموس آن بابتاه گشت.

بعد ازاں بجو میان ملا شرف الدین پسر محتوی خان که در واقعه فساد
پدر مخفی شده بود بر آورده بجای پدر شیخ الاسلام و مربی آنان نصب کردند.
همدراں روز مومن خان وارد شهر گشته فتنه و فساد و بغی و عناد زیاده از سابقه

۱۲۴۴ مطابق ۱۳ ستمبر ۱۲۴۵ هـ بقول خواجہ محمد اعظم (دقائق کشمیر ص ۲۳۴)

شہید سرگذشت شیخ الاسلام بتعمیه تاریخ ایشان است.

روداد و تنظیم و تنسيق امور سلطنت چيزی به وقوع نیامده چندان بے انتظامی
 بهم رسید که عنایت اللہ خان از نیابت صوبہ بے دخل شده در حضور
 مستغنی گردید. و از حضور عبدالصمد خان ^{۱۲۴۶} سبف الدولہ بر نظامت کشمیر مامور
 شد بمشارالہ تاور و خود عبداللہ خان دہ بیدی را نایب ساخت. و از
 دست دے رتن و فتق امورات ملکی صورت نہ بست. آتش بغی و عناد و
 شعلہ شر و فساد بدستور شغل بود تا کہ در ماہ محرم ^{۱۲۴۷} سبف الدولہ
 با فوج قاہرہ از لاہور یلغار کردہ وارد خطہ گردید. تاریخ "خوردجال آمد از
 لاہور" ^{۱۲۴۷} ملا شرف الدین با جمعی از معاونان بہ حسن تدبیر گرفتار کردہ بہ قتل
 رسانید و باغیان و طاغیان بلکہ اکثر اعیان شہر را تنبیہ مالی و بجائی یو افعی
 نمودہ از ناید کدل تا خواجہ یار بل پنجاہ کس بدار کشید و اہل ہنود را دستار
 بستن و بر اسب سوار شدن و لباس فاخرہ پوشیدن کہ از یک نیم سال
 ممنوع بود تجویز داد. بعد تنبیہ عوام و تدارک انام تمشیت و استحکام
 ہام مملکت بکام دل نمودہ ایام شش ماہ دیریں بسر بردہ روانہ حضور گشت.
 تاریخ ششم - در ایام حکومت برکات خان ^{۱۲۵۶} سیر اللہ خان بہ
 اتفاق راہبائی کوہستان لباس بغاوت پوشیدہ شہر و رستاق را بہ ہر
 جاتاخت تاراج کردہ ملک بے چراغ نمودند. چند روز در محلہ جڈی بل
 ہمراہ اہل شیعہ ہمراہ اہل شیعہ گنگاش داشتہ علم بغاوت افرانت و

^{۱۲۴۶} ھ از ۱۲۴۴ ھ تا ۱۲۴۶ ھ (۶۱۴۲۳ - ۶۱۴۲۱) ھ ^{۱۲۴۷} ھ = ۱۱۳۴ ھ = ۶۱۴۲۱ ھ

^{۱۲۴۸} ھ بقول صاحب نگارستان کشمیر ص ۲۱۸ این واقعه در ایام حکومت نواب

اسعد یار خان صوبیدار (۱۱۵۴ ھ - ۱۱۵۸ ھ = ۶۱۴۴۱ - ۶۱۴۴۵) و قتیکہ

ابو البرکات خان نایبش بود رونما گردید.

فوج شاه‌ی را متواتر هزیمت داده شهریان را تاراج ساخت. عاقبت ابوالبرکات خان با جمعیت منصب داران شهر و افواج شاه‌ی استقامت کرده بعد جدال و قتال بسیار آن باغی طاغی را از شهر بدر کشیده در کامراج منہزم گردانید و در تعاقب پرداخت نموده، همگی عوام الناس را بر تالاج اہل شیعہ مجاز گردن خانہای آن ما را از ہر محلہ در داده مال و دولت بغارت بردہ در رنگ و ناموس آنہا دقیقہ فرو نگذاشتند و چند محلہ را در یک پھر روز بباد دادند عام التشویش^{۱۳۸۰} تاریخ است.

تاراج ہفتم - در حکومت بلندخان مردمان برای صلوة استسقا در عید گاہ رفتند و شیعہ ہای جدی بل بہ نسبت خواجہ حبیب نوشہری کلام بے ادبانہ گفتند. مردم عوام بشور آمدہ جدی بل را آتش کشیدند و شیعہ ما را غارت نمودند. بلندخان تحقیقات این امر نمودہ بعضی شیعہ ما را قطع گوش و بینی کردہ و مصادرہ ما گرفتہ بہ سترارسانید.

تاراج ہشتم - در عہد فرمان دہی عبداللہ خان^{۱۳۸۲} و

۱۳۴۹ھ = ۱۱۵۸ھ = ۶۱۷۴۵ھ

۱۳۸۰ھ بلندخان بامرنی (۱۱۷۵ھ - ۱۱۷۷ھ = ۶۱۷۶۲ھ - ۶۱۷۶۴ھ) ۶۱۷۶۴ھ

۱۳۸۱ھ خواجہ حبیب اللہ نوشہری از طبقہ شتجار بودند. بنا بر توفیق ایندی مرید حضرت شیخ یعقوب صرفی شدہ بامر حق قیام نمودند و مرتبہ خلافت حضرت ایشان یافتند در شعر و شاعری بدطولی داشتند نسخہ احوال مرشد بزرگوار در نظم و نثر از تصنیف آنجناب معروف است. در سال یک ہزار و بیست و شش در ایام غلبہ طاعون رحلت فرمودند روضہ مطہرہ در محلہ نوشہرہ مرجع عوام است (واقعات کشمیر ص ۱۲۸)

۱۳۸۲ھ = ۱۱۸۰ھ = ۶۱۸۰۱ھ

نیابت عطا محمد خان واقع شد. باعث آن این است که اهل شیعہ بروز عاشورا در ماتم سرا علانیہ سب و تبرا بہ نام اصحاب کبار ظاہر کردند و در مرثیہ خوانی و جتازہ رانی مبادرت نمودند. ازین رو خاطر خاص و عام برآشفته و خوانین کابل را آتش غیرت بہ جوش آمد بہ موافقت او با شان شہر و قلاشان دہر دست تطاول دراز کردہ مال و مکننت آن ہا بہ ہر جا غارت کردہ بہ آتش قہر و غضب خانمان آنہا را در طرفۃ العین تودہ ہائے خاکستر نمودند و در ننگ و ناموس آن ہا دست انداختہ از بے شرمی دقیقہ نگذاشتند.

تاریخ نہم - در نظامت بہمان ^{۱۳۸۳} سنگھ ^{۱۳۸۴} ^{۱۳۸۵} ^{۱۳۸۶} ^{۱۳۸۷} ^{۱۳۸۸} ^{۱۳۸۹} ^{۱۳۹۰} ^{۱۳۹۱} ^{۱۳۹۲} ^{۱۳۹۳} ^{۱۳۹۴} ^{۱۳۹۵} ^{۱۳۹۶} ^{۱۳۹۷} ^{۱۳۹۸} ^{۱۳۹۹} ^{۱۴۰۰} ^{۱۴۰۱} ^{۱۴۰۲} ^{۱۴۰۳} ^{۱۴۰۴} ^{۱۴۰۵} ^{۱۴۰۶} ^{۱۴۰۷} ^{۱۴۰۸} ^{۱۴۰۹} ^{۱۴۱۰} ^{۱۴۱۱} ^{۱۴۱۲} ^{۱۴۱۳} ^{۱۴۱۴} ^{۱۴۱۵} ^{۱۴۱۶} ^{۱۴۱۷} ^{۱۴۱۸} ^{۱۴۱۹} ^{۱۴۲۰} ^{۱۴۲۱} ^{۱۴۲۲} ^{۱۴۲۳} ^{۱۴۲۴} ^{۱۴۲۵} ^{۱۴۲۶} ^{۱۴۲۷} ^{۱۴۲۸} ^{۱۴۲۹} ^{۱۴۳۰} ^{۱۴۳۱} ^{۱۴۳۲} ^{۱۴۳۳} ^{۱۴۳۴} ^{۱۴۳۵} ^{۱۴۳۶} ^{۱۴۳۷} ^{۱۴۳۸} ^{۱۴۳۹} ^{۱۴۴۰} ^{۱۴۴۱} ^{۱۴۴۲} ^{۱۴۴۳} ^{۱۴۴۴} ^{۱۴۴۵} ^{۱۴۴۶} ^{۱۴۴۷} ^{۱۴۴۸} ^{۱۴۴۹} ^{۱۴۵۰} ^{۱۴۵۱} ^{۱۴۵۲} ^{۱۴۵۳} ^{۱۴۵۴} ^{۱۴۵۵} ^{۱۴۵۶} ^{۱۴۵۷} ^{۱۴۵۸} ^{۱۴۵۹} ^{۱۴۶۰} ^{۱۴۶۱} ^{۱۴۶۲} ^{۱۴۶۳} ^{۱۴۶۴} ^{۱۴۶۵} ^{۱۴۶۶} ^{۱۴۶۷} ^{۱۴۶۸} ^{۱۴۶۹} ^{۱۴۷۰} ^{۱۴۷۱} ^{۱۴۷۲} ^{۱۴۷۳} ^{۱۴۷۴} ^{۱۴۷۵} ^{۱۴۷۶} ^{۱۴۷۷} ^{۱۴۷۸} ^{۱۴۷۹} ^{۱۴۸۰} ^{۱۴۸۱} ^{۱۴۸۲} ^{۱۴۸۳} ^{۱۴۸۴} ^{۱۴۸۵} ^{۱۴۸۶} ^{۱۴۸۷} ^{۱۴۸۸} ^{۱۴۸۹} ^{۱۴۹۰} ^{۱۴۹۱} ^{۱۴۹۲} ^{۱۴۹۳} ^{۱۴۹۴} ^{۱۴۹۵} ^{۱۴۹۶} ^{۱۴۹۷} ^{۱۴۹۸} ^{۱۴۹۹} ^{۱۵۰۰} ^{۱۵۰۱} ^{۱۵۰۲} ^{۱۵۰۳} ^{۱۵۰۴} ^{۱۵۰۵} ^{۱۵۰۶} ^{۱۵۰۷} ^{۱۵۰۸} ^{۱۵۰۹} ^{۱۵۱۰} ^{۱۵۱۱} ^{۱۵۱۲} ^{۱۵۱۳} ^{۱۵۱۴} ^{۱۵۱۵} ^{۱۵۱۶} ^{۱۵۱۷} ^{۱۵۱۸} ^{۱۵۱۹} ^{۱۵۲۰} ^{۱۵۲۱} ^{۱۵۲۲} ^{۱۵۲۳} ^{۱۵۲۴} ^{۱۵۲۵} ^{۱۵۲۶} ^{۱۵۲۷} ^{۱۵۲۸} ^{۱۵۲۹} ^{۱۵۳۰} ^{۱۵۳۱} ^{۱۵۳۲} ^{۱۵۳۳} ^{۱۵۳۴} ^{۱۵۳۵} ^{۱۵۳۶} ^{۱۵۳۷} ^{۱۵۳۸} ^{۱۵۳۹} ^{۱۵۴۰} ^{۱۵۴۱} ^{۱۵۴۲} ^{۱۵۴۳} ^{۱۵۴۴} ^{۱۵۴۵} ^{۱۵۴۶} ^{۱۵۴۷} ^{۱۵۴۸} ^{۱۵۴۹} ^{۱۵۵۰} ^{۱۵۵۱} ^{۱۵۵۲} ^{۱۵۵۳} ^{۱۵۵۴} ^{۱۵۵۵} ^{۱۵۵۶} ^{۱۵۵۷} ^{۱۵۵۸} ^{۱۵۵۹} ^{۱۵۶۰} ^{۱۵۶۱} ^{۱۵۶۲} ^{۱۵۶۳} ^{۱۵۶۴} ^{۱۵۶۵} ^{۱۵۶۶} ^{۱۵۶۷} ^{۱۵۶۸} ^{۱۵۶۹} ^{۱۵۷۰} ^{۱۵۷۱} ^{۱۵۷۲} ^{۱۵۷۳} ^{۱۵۷۴} ^{۱۵۷۵} ^{۱۵۷۶} ^{۱۵۷۷} ^{۱۵۷۸} ^{۱۵۷۹} ^{۱۵۸۰} ^{۱۵۸۱} ^{۱۵۸۲} ^{۱۵۸۳} ^{۱۵۸۴} ^{۱۵۸۵} ^{۱۵۸۶} ^{۱۵۸۷} ^{۱۵۸۸} ^{۱۵۸۹} ^{۱۵۹۰} ^{۱۵۹۱} ^{۱۵۹۲} ^{۱۵۹۳} ^{۱۵۹۴} ^{۱۵۹۵} ^{۱۵۹۶} ^{۱۵۹۷} ^{۱۵۹۸} ^{۱۵۹۹} ^{۱۶۰۰} ^{۱۶۰۱} ^{۱۶۰۲} ^{۱۶۰۳} ^{۱۶۰۴} ^{۱۶۰۵} ^{۱۶۰۶} ^{۱۶۰۷} ^{۱۶۰۸} ^{۱۶۰۹} ^{۱۶۱۰} ^{۱۶۱۱} ^{۱۶۱۲} ^{۱۶۱۳} ^{۱۶۱۴} ^{۱۶۱۵} ^{۱۶۱۶} ^{۱۶۱۷} ^{۱۶۱۸} ^{۱۶۱۹} ^{۱۶۲۰} ^{۱۶۲۱} ^{۱۶۲۲} ^{۱۶۲۳} ^{۱۶۲۴} ^{۱۶۲۵} ^{۱۶۲۶} ^{۱۶۲۷} ^{۱۶۲۸} ^{۱۶۲۹} ^{۱۶۳۰} ^{۱۶۳۱} ^{۱۶۳۲} ^{۱۶۳۳} ^{۱۶۳۴} ^{۱۶۳۵} ^{۱۶۳۶} ^{۱۶۳۷} ^{۱۶۳۸} ^{۱۶۳۹} ^{۱۶۴۰} ^{۱۶۴۱} ^{۱۶۴۲} ^{۱۶۴۳} ^{۱۶۴۴} ^{۱۶۴۵} ^{۱۶۴۶} ^{۱۶۴۷} ^{۱۶۴۸} ^{۱۶۴۹} ^{۱۶۵۰} ^{۱۶۵۱} ^{۱۶۵۲} ^{۱۶۵۳} ^{۱۶۵۴} ^{۱۶۵۵} ^{۱۶۵۶} ^{۱۶۵۷} ^{۱۶۵۸} ^{۱۶۵۹} ^{۱۶۶۰} ^{۱۶۶۱} ^{۱۶۶۲} ^{۱۶۶۳} ^{۱۶۶۴} ^{۱۶۶۵} ^{۱۶۶۶} ^{۱۶۶۷} ^{۱۶۶۸} ^{۱۶۶۹} ^{۱۶۷۰} ^{۱۶۷۱} ^{۱۶۷۲} ^{۱۶۷۳} ^{۱۶۷۴} ^{۱۶۷۵} ^{۱۶۷۶} ^{۱۶۷۷} ^{۱۶۷۸} ^{۱۶۷۹} ^{۱۶۸۰} ^{۱۶۸۱} ^{۱۶۸۲} ^{۱۶۸۳} ^{۱۶۸۴} ^{۱۶۸۵} ^{۱۶۸۶} ^{۱۶۸۷} ^{۱۶۸۸} ^{۱۶۸۹} ^{۱۶۹۰} ^{۱۶۹۱} ^{۱۶۹۲} ^{۱۶۹۳} ^{۱۶۹۴} ^{۱۶۹۵} ^{۱۶۹۶} ^{۱۶۹۷} ^{۱۶۹۸} ^{۱۶۹۹} ^{۱۷۰۰} ^{۱۷۰۱} ^{۱۷۰۲} ^{۱۷۰۳} ^{۱۷۰۴} ^{۱۷۰۵} ^{۱۷۰۶} ^{۱۷۰۷} ^{۱۷۰۸} ^{۱۷۰۹} ^{۱۷۱۰} ^{۱۷۱۱} ^{۱۷۱۲} ^{۱۷۱۳} ^{۱۷۱۴} ^{۱۷۱۵} ^{۱۷۱۶} ^{۱۷۱۷} ^{۱۷۱۸} ^{۱۷۱۹} ^{۱۷۲۰} ^{۱۷۲۱} ^{۱۷۲۲} ^{۱۷۲۳} ^{۱۷۲۴} ^{۱۷۲۵} ^{۱۷۲۶} ^{۱۷۲۷} ^{۱۷۲۸} ^{۱۷۲۹} ^{۱۷۳۰} ^{۱۷۳۱} ^{۱۷۳۲} ^{۱۷۳۳} ^{۱۷۳۴} ^{۱۷۳۵} ^{۱۷۳۶} ^{۱۷۳۷} ^{۱۷۳۸} ^{۱۷۳۹} ^{۱۷۴۰} ^{۱۷۴۱} ^{۱۷۴۲} ^{۱۷۴۳} ^{۱۷۴۴} ^{۱۷۴۵} ^{۱۷۴۶} ^{۱۷۴۷} ^{۱۷۴۸} ^{۱۷۴۹} ^{۱۷۵۰} ^{۱۷۵۱} ^{۱۷۵۲} ^{۱۷۵۳} ^{۱۷۵۴} ^{۱۷۵۵} ^{۱۷۵۶} ^{۱۷۵۷} ^{۱۷۵۸} ^{۱۷۵۹} ^{۱۷۶۰} ^{۱۷۶۱} ^{۱۷۶۲} ^{۱۷۶۳} ^{۱۷۶۴} ^{۱۷۶۵} ^{۱۷۶۶} ^{۱۷۶۷} ^{۱۷۶۸} ^{۱۷۶۹} ^{۱۷۷۰} ^{۱۷۷۱} ^{۱۷۷۲} ^{۱۷۷۳} ^{۱۷۷۴} ^{۱۷۷۵} ^{۱۷۷۶} ^{۱۷۷۷} ^{۱۷۷۸} ^{۱۷۷۹} ^{۱۷۸۰} ^{۱۷۸۱} ^{۱۷۸۲} ^{۱۷۸۳} ^{۱۷۸۴} ^{۱۷۸۵} ^{۱۷۸۶} ^{۱۷۸۷} ^{۱۷۸۸} ^{۱۷۸۹} ^{۱۷۹۰} ^{۱۷۹۱} ^{۱۷۹۲} ^{۱۷۹۳} ^{۱۷۹۴} ^{۱۷۹۵} ^{۱۷۹۶} ^{۱۷۹۷} ^{۱۷۹۸} ^{۱۷۹۹} ^{۱۸۰۰} ^{۱۸۰۱} ^{۱۸۰۲} ^{۱۸۰۳} ^{۱۸۰۴} ^{۱۸۰۵} ^{۱۸۰۶} ^{۱۸۰۷} ^{۱۸۰۸} ^{۱۸۰۹} ^{۱۸۱۰} ^{۱۸۱۱} ^{۱۸۱۲} ^{۱۸۱۳} ^{۱۸۱۴} ^{۱۸۱۵} ^{۱۸۱۶} ^{۱۸۱۷} ^{۱۸۱۸} ^{۱۸۱۹} ^{۱۸۲۰} ^{۱۸۲۱} ^{۱۸۲۲} ^{۱۸۲۳} ^{۱۸۲۴} ^{۱۸۲۵} ^{۱۸۲۶} ^{۱۸۲۷} ^{۱۸۲۸} ^{۱۸۲۹} ^{۱۸۳۰} ^{۱۸۳۱} ^{۱۸۳۲} ^{۱۸۳۳} ^{۱۸۳۴} ^{۱۸۳۵} ^{۱۸۳۶} ^{۱۸۳۷} ^{۱۸۳۸} ^{۱۸۳۹} ^{۱۸۴۰} ^{۱۸۴۱} ^{۱۸۴۲} ^{۱۸۴۳} ^{۱۸۴۴} ^{۱۸۴۵} ^{۱۸۴۶} ^{۱۸۴۷} ^{۱۸۴۸} ^{۱۸۴۹} ^{۱۸۵۰} ^{۱۸۵۱} ^{۱۸۵۲} ^{۱۸۵۳} ^{۱۸۵۴} ^{۱۸۵۵} ^{۱۸۵۶} ^{۱۸۵۷} ^{۱۸۵۸} ^{۱۸۵۹} ^{۱۸۶۰} ^{۱۸۶۱} ^{۱۸۶۲} ^{۱۸۶۳} ^{۱۸۶۴} ^{۱۸۶۵} ^{۱۸۶۶} ^{۱۸۶۷} ^{۱۸۶۸} ^{۱۸۶۹} ^{۱۸۷۰} ^{۱۸۷۱} ^{۱۸۷۲} ^{۱۸۷۳} ^{۱۸۷۴} ^{۱۸۷۵} ^{۱۸۷۶} ^{۱۸۷۷} ^{۱۸۷۸} ^{۱۸۷۹} ^{۱۸۸۰} ^{۱۸۸۱} ^{۱۸۸۲} ^{۱۸۸۳} ^{۱۸۸۴} ^{۱۸۸۵} ^{۱۸۸۶} ^{۱۸۸۷} ^{۱۸۸۸} ^{۱۸۸۹} ^{۱۸۹۰} ^{۱۸۹۱} ^{۱۸۹۲} ^{۱۸۹۳} ^{۱۸۹۴} ^{۱۸۹۵} ^{۱۸۹۶} ^{۱۸۹۷} ^{۱۸۹۸} ^{۱۸۹۹} ^{۱۹۰۰} ^{۱۹۰۱} ^{۱۹۰۲} ^{۱۹۰۳} ^{۱۹۰۴} ^{۱۹۰۵} ^{۱۹۰۶} ^{۱۹۰۷} ^{۱۹۰۸} ^{۱۹۰۹} ^{۱۹۱۰} ^{۱۹۱۱} ^{۱۹۱۲} ^{۱۹۱۳} ^{۱۹۱۴} ^{۱۹۱۵} ^{۱۹۱۶} ^{۱۹۱۷} ^{۱۹۱۸} ^{۱۹۱۹} ^{۱۹۲۰} ^{۱۹۲۱} ^{۱۹۲۲} ^{۱۹۲۳} ^{۱۹۲۴} ^{۱۹۲۵} ^{۱۹۲۶} ^{۱۹۲۷} ^{۱۹۲۸} ^{۱۹۲۹} ^{۱۹۳۰} ^{۱۹۳۱} ^{۱۹۳۲} ^{۱۹۳۳} ^{۱۹۳۴} ^{۱۹۳۵} ^{۱۹۳۶} ^{۱۹۳۷} ^{۱۹۳۸} ^{۱۹۳۹} ^{۱۹۴۰} ^{۱۹۴۱} ^{۱۹۴۲} ^{۱۹۴۳} ^{۱۹۴۴} ^{۱۹۴۵} ^{۱۹۴۶} ^{۱۹۴۷} ^{۱۹۴۸} ^{۱۹۴۹} ^{۱۹۵۰} ^{۱۹۵۱} ^{۱۹۵۲} ^{۱۹۵۳} ^{۱۹۵۴} ^{۱۹۵۵} ^{۱۹۵۶} ^{۱۹۵۷} ^{۱۹۵۸} ^{۱۹۵۹} ^{۱۹۶۰} ^{۱۹۶۱} ^{۱۹۶۲} ^{۱۹۶۳} ^{۱۹۶۴} ^{۱۹۶۵} ^{۱۹۶۶} ^{۱۹۶۷} ^{۱۹۶۸} ^{۱۹۶۹} ^{۱۹۷۰} ^{۱۹۷۱} ^{۱۹۷۲} ^{۱۹۷۳} ^{۱۹۷۴} ^{۱۹۷۵} ^{۱۹۷۶} ^{۱۹۷۷} ^{۱۹۷۸} ^{۱۹۷۹} ^{۱۹۸۰} ^{۱۹۸۱} ^{۱۹۸۲} ^{۱۹۸۳} ^{۱۹۸۴} ^{۱۹۸۵} ^{۱۹۸۶} ^{۱۹۸۷} ^{۱۹۸۸} ^{۱۹۸۹} ^{۱۹۹۰} ^{۱۹۹۱} ^{۱۹۹۲} ^{۱۹۹۳} ^{۱۹۹۴} ^{۱۹۹۵} ^{۱۹۹۶} ^{۱۹۹۷} ^{۱۹۹۸} ^{۱۹۹۹} ^{۲۰۰۰} ^{۲۰۰۱} ^{۲۰۰۲} ^{۲۰۰۳} ^{۲۰۰۴} ^{۲۰۰۵} ^{۲۰۰۶} ^{۲۰۰۷} ^{۲۰۰۸} ^{۲۰۰۹} ^{۲۰۱۰} ^{۲۰۱۱} ^{۲۰۱۲} ^{۲۰۱۳} ^{۲۰۱۴} ^{۲۰۱۵} ^{۲۰۱۶} ^{۲۰۱۷} ^{۲۰۱۸} ^{۲۰۱۹} ^{۲۰۲۰} ^{۲۰۲۱} ^{۲۰۲۲} ^{۲۰۲۳} ^{۲۰۲۴} ^{۲۰۲۵} ^{۲۰۲۶} ^{۲۰۲۷} ^{۲۰۲۸} ^{۲۰۲۹} ^{۲۰۳۰} ^{۲۰۳۱} ^{۲۰۳۲} ^{۲۰۳۳} ^{۲۰۳۴} ^{۲۰۳۵} ^{۲۰۳۶} ^{۲۰۳۷} ^{۲۰۳۸} ^{۲۰۳۹} ^{۲۰۴۰} ^{۲۰۴۱} ^{۲۰۴۲} ^{۲۰۴۳} ^{۲۰۴۴} ^{۲۰۴۵} ^{۲۰۴۶} ^{۲۰۴۷} ^{۲۰۴۸} ^{۲۰۴۹} ^{۲۰۵۰} ^{۲۰۵۱} ^{۲۰۵۲} ^{۲۰۵۳} ^{۲۰۵۴} ^{۲۰۵۵} ^{۲۰۵۶} ^{۲۰۵۷} ^{۲۰۵۸} ^{۲۰۵۹} ^{۲۰۶۰} ^{۲۰۶۱} ^{۲۰۶۲} ^{۲۰۶۳} ^{۲۰۶۴} ^{۲۰۶۵} ^{۲۰۶۶} ^{۲۰۶۷} ^{۲۰۶۸} ^{۲۰۶۹} ^{۲۰۷۰} ^{۲۰۷۱} ^{۲۰۷۲} ^{۲۰۷۳} ^{۲۰۷۴} ^{۲۰۷۵} ^{۲۰۷۶} ^{۲۰۷۷} ^{۲۰۷۸} ^{۲۰۷۹} ^{۲۰۸۰} ^{۲۰۸۱} ^{۲۰۸۲} ^{۲۰۸۳} ^{۲۰۸۴} ^{۲۰۸۵} ^{۲۰۸۶} ^{۲۰۸۷} ^{۲۰۸۸} ^{۲۰۸۹} ^{۲۰۹۰} ^{۲۰۹۱} ^{۲۰۹۲} ^{۲۰۹۳} ^{۲۰۹۴} ^{۲۰۹۵} ^{۲۰۹۶} ^{۲۰۹۷} ^{۲۰۹۸} ^{۲۰۹۹} ^{۲۱۰۰} ^{۲۱۰۱} ^{۲۱۰۲} ^{۲۱۰۳} ^{۲۱۰۴} ^{۲۱۰۵} ^{۲۱۰۶} ^{۲۱۰۷} ^{۲۱۰۸} ^{۲۱۰۹} ^{۲۱۱۰} ^{۲۱۱۱} ^{۲۱۱۲} ^{۲۱۱۳} ^{۲۱۱۴} ^{۲۱۱۵} ^{۲۱۱۶} ^{۲۱۱۷} ^{۲۱۱۸} ^{۲۱۱۹} ^{۲۱۲۰} ^{۲۱۲۱} ^{۲۱۲۲} ^{۲۱۲۳} ^{۲۱۲۴} ^{۲۱۲۵} ^{۲۱۲۶} ^{۲۱۲۷} ^{۲۱۲۸} ^{۲۱۲۹} ^{۲۱۳۰} ^{۲۱۳۱} ^{۲۱۳۲} ^{۲۱۳۳} ^{۲۱۳۴} ^{۲۱۳۵} ^{۲۱۳۶} ^{۲۱۳۷} ^{۲۱۳۸} ^{۲۱۳۹} ^{۲۱۴۰} ^{۲۱۴۱} ^{۲۱۴۲} ^{۲۱۴۳} ^{۲۱۴۴} ^{۲۱۴۵} ^{۲۱۴۶} ^{۲۱۴۷} ^{۲۱۴۸} ^{۲۱۴۹} ^{۲۱۵۰} ^{۲۱۵۱} ^{۲۱۵۲} ^{۲۱۵۳} ^{۲۱۵۴} ^{۲۱۵۵} ^{۲۱۵۶} ^{۲۱۵۷} ^{۲۱۵۸} ^{۲۱۵۹} ^{۲۱۶۰} ^{۲۱۶۱} ^{۲۱۶۲} ^{۲۱۶۳} ^{۲۱۶۴} ^{۲۱۶۵} ^{۲۱۶۶} ^{۲۱۶۷} ^{۲۱۶۸} ^{۲۱۶۹} ^{۲۱۷۰} ^{۲۱۷۱} ^{۲۱۷۲} ^{۲۱۷۳} ^{۲۱۷۴} ^{۲۱۷۵} ^{۲۱۷۶} ^{۲۱۷۷} ^{۲۱۷۸} ^{۲۱۷۹} ^{۲۱۸۰} ^{۲۱۸۱} ^{۲۱۸۲} ^{۲۱۸۳} ^{۲۱۸۴} ^{۲۱۸۵} ^{۲۱۸۶} ^{۲۱۸۷} ^{۲۱۸۸} ^{۲۱۸۹} ^{۲۱۹۰} ^{۲۱۹۱} ^{۲۱۹۲} ^{۲۱۹۳} ^{۲۱۹۴} ^{۲۱۹۵} ^{۲۱۹۶} ^{۲۱۹۷} ^{۲۱۹۸} ^{۲۱۹۹} ^{۲۲۰۰} ^{۲۲۰۱} ^{۲۲۰۲} ^{۲۲۰۳} ^{۲۲۰۴} ^{۲۲۰۵} ^{۲۲۰۶} ^{۲۲۰۷} ^{۲۲۰۸} ^{۲۲۰۹} ^{۲۲۱۰} ^{۲۲۱۱} ^{۲۲۱۲} ^{۲۲۱۳} ^{۲۲۱۴} ^{۲۲۱۵} ^{۲۲۱۶} ^{۲۲۱۷} ^{۲۲۱۸} ^{۲۲۱۹} ^{۲۲۲۰} ^{۲۲۲۱} ^{۲۲۲۲} ^{۲۲۲۳} ^{۲۲۲۴} ^{۲۲۲۵} ^{۲۲۲۶} ^{۲۲۲۷} ^{۲۲۲۸} ^{۲۲۲۹} ^{۲۲۳۰} ^{۲۲۳۱} ^{۲۲۳۲} ^{۲۲۳۳} ^{۲۲۳۴} ^{۲۲۳۵} ^{۲۲۳۶} ^{۲۲۳۷} ^{۲۲۳۸} ^{۲۲۳۹} ^{۲۲۴۰} ^{۲۲}

همراه داده فرمود که بوریای می سجده از ماتم سر کشیده در مسجد جامع برسانند.
 سنبلان به اعانت سپاهان در ماتم سرادست انداز بوریه ها شده بودند
 اهل شیبه به شورش آمده آتش جنگ و بدل افروخته سنبلان را رد و بدل
 گفتند همان وقت تمام باشندگان شهر را خبر شد از گریبان عناد سر کشیده
 خانه های شیبه را به آتش افروختند. اندوخته آن ها از مال و متاع و اسباب
 تمام به غارت برده در یک دوپهر با خاک فنا آمیختند و پرده تنگ و ناموس
 آن ها دید. بعد مباشرت فعل شنیع شرمگاه بعض نسوان را به نهنج کشیده ریز
 ریز گردانیدند.

تاریخ دهم - در زمان ایالت بنیر سنگه و انتظام وزیر پنوں
 در سنه ۱۲۸۹ شمسی ۱۹۲۹ به عمل آمده - وجه این است که درین سال دو سه ماه آتش
 و باد درین ملک مشتعل بود و خلقت بسیار طعمه اجل گشت در این اثناء دریا
 در مساجد و خانقاه برائے دفع این بلا به خدا التجا می کردند اهل شیبه در محله
 مدین صاحب متصل خانقاه بر زمین مقام (مسجد) بنیاد مسجدا مایاں
 انداخته به سجود و رکوع در آن جا قیام می کردند و سنبلان را این سخن ناگوار
 می شد. ۱۱ ماه رجب روز عرس سید محمد مدنی خاص و عام باز دهام تمام

۱۲۸۵ ۶۱۸۴۲

۱۲۸۶ حضرت سید محمد مدنی از منسوبین میر سید محمد همدانی قدس سره بود. با اتفاق
 ایلمچی امیر تیمور در عهد سلطان سکندر به کشمیر آمده چون گوشت خوب و دل نشین
 دید بار اقامت انداخت. اما برائے ادائے بعض عهود باز توبه بولایت ماورالنهر فرمود
 و زود مراجعت نموده با اهل و عیال در محله رانیواری سکونت کرد. چون سلطان را معلوم
 شد به زیارت آمد و بعد اطلاع کمالات التماس به قدوم جو از خود راضی کرد (بقیه بر صفحه دیگر)

در آن بجای جمع گشته دیوارهای مسجد اهل شیعہ از پا بر انداختند۔ اما میاں
خروج کرده با ہم دیگر بہ جدل پیوستند و اہل اسلام را مضروب و مجروح ساختہ
دوکان داران را غارت کردند و سنبیاں در حکمہ کوتوالی و عدالت و دربار اعلیٰ
استغاثہ نمودند۔ و در تاریکی شب بچہ صبح کسے از حکام پر دانت این امر خطیر نہ نمود
و مردم مستغیث بوقت مراجعت از شیر گڑھ در شہر شہرت افترا انداختند
کہ وزیر پنوں مارا بغارت شیعہ ماتھو بنزداد۔ بہ سمع این خبر مردم قلاش و ادباش
انگہ فساد افروختہ بوقت چار بجے صبح خانہای شیعہ را یکبار آتش کشیدہ
بہ غارت پیوستند و نامہنگام نہ نہ نوانخت (نونیجے) وزیر از خواب نخت بیدار
نہ شدہ تاکہ مال و متاع و خانہای شیعہ را بہ باد رفت۔

پس وزیر بر سمند جلادت سوار شدہ بر موقع رفت و تا یک بجے دوپہر
بہ تفرج و تماشا مشغول بود۔ پس افواج را تجویز داد کہ مفسدان را ماخوذ سازند
موجب آن سپاہان قلعه دست نظام دراز کردہ مسلمانان را غارت نمودند
ہر کہ در راہ دیدند بستہ کردہ در حبس انداختند قریب یک ہزار کس ملزم و
غیر ملزم محبوس شدند۔ روز دوم از صنادید قوم ہنود برای نفخس و تحس مال

(سلسلہ) و آن ہا خانقاہی بنا ساخت و در ہمیں اثنا رحلت فرمود۔ و در حوالی نوشہرہ
آسود۔ زیارت حضرت میر مرچج خاص و عام سلاطین و حکام بودہ بعضے گویند کہ در
عہد سلطان زین العابدین اول در موضع مالہ سو پر گنہ بانگل توطن فرمودہ بود بعدہ
بالتماس سلطان بہ شہر آمدہ در نوشہرہ سکونت نمودند و ہماںجا آسود۔ اقرب بصدق
روایت اخیرہ است۔ تا عہد علی مردان خاں (۶۱۶۵۰ — ۶۱۶۵۷) زیارت گاہ
میر سید محمد دینی مرچج خاص و عام بود و بعد آن گونہ تخفیف شد (واقعات کشمیر ص ۴۶)
۱۳۸۷ھ "بجے" لفظ ہندی بمعنی ساعت :

شیعه با چند کس مقرر نمودند آن با به تهمت حق و باطل مال و متاع محمدیان به اتهام و جیل کشیده انبارها جمع نمودند. ازاں جمله گران بایه چیزها مزد تصدیقه خود گرفته بر سر نه به اهل تشیعه مسترد کردند و بعضی در خزینه عامه ضبط کردند سنیان را از کرده آنان میان دو چند نقصان در حمت عاید گشت. مجوسان قلعه را عموماً جرمانه گرفته را بیش دادند و سه صد کس مجرم و غیر مجرم در جموں فرستادند و بعضی علامه و صنادید قوم در حبس ^{۱۲۸۹} اوڑی مامور شدند. مجوسان مظلوم را مردمان سوپور به آب و نان پیش آمده بهمین بهانه جرمانه آن را هزار روپیه گرفتند.

و خواجه محی الدین گندرو به تهمت تحریر بلوا مانع خود کرده همراه مجرمان روانه حضور نمودند. اهل تشیعه مبلغات کثیر در جموں خرج دربار کرده اعیان سلطنت به خود بایل کردند و محی الدین گندرو از روی بے گناهی خود یک فلوسه به کس نه داد. ازین رؤا اعیان دربار شاهدان زور استاده کرده خواجه محی الدین را ملزم کردند و پنجاه هزار روپیه چلکی جرمانه گرفته را نمودند. سوای آن بعضی صنادید اسلامیه را جرمانه مانع گرفته سیاست کلی نمودند.

بعد تحقیقات یک صد و هشتاد کس به حبس خانه رام نگر حبوس شدند. ازاں جمله بعضی با بعد دوسه سال را شدند بعضی با به آن بها تلف گشتند. مهاراجه رنبیر سنگھ بنا بر انصاف و دیادلی ستم رسیدگان تشیعه را دو لک و هشتاد هزار روپیه انعام بخشید. تاریخ. ازین حسرت چهلان را جگر سوخت = خرد تاریخ آن گفتا ^{۱۲۸۹} «جگر سوخت»

^{۱۲۸۸} قلعه اوڑی و حالا قصبه نورد از تعمیرات هری سنگھ نلوه صوبیدار کشمیر (۱۸۲۰ و ۱۸۲۱) در عهد رنجیت سنگھ آنجهانی است. این قصبه بلب رود جهم به فاصله شصت میل از سرنگر به طرف جنوب مغرب واقع است. ۱۲۸۹ ۱۲۸۹ ۱۲۸۹ = ۶۱۸۴۲

حادثات متفرقه

در عهد راجه سرین دیو و کامن دیو ۵۵۶ کلوگ بر بلندی چکدر متصل زیج باره
باری عظیم الجثه از آسمان افتاد که تا دو روز متحرک بود و تا مدت یک سال لاشه او
ضایع نگشت.

ایضاً در عهد راجه انده جد نشتر ۵۳۸ کلوگ زیر دامن غربی کوه هر موکته
در حالت شدت برف و رعد و تگرگ و صاعقه آن قدر باران سخت در دو سه ساعت
شبان به بارید که از پرگنه کویهامه بازده قریه مع موش و اموال از طغیان آب در تالاب
اولر رسانید و در ساحت دلت مذکوره سه چهار دره زمین هم برداشته خاک آن
در بحیره ولر به خیسانید و سنگ زلای ظاهر گردانید.

ایضاً در ۵۲۴ هـ ذوالقدر خان ترک که از احفاد چنگیز خان بود بمع هفتاد و
دو هزار سوار جرار بر کشمیر پوشش آورده تمام ملک را قتل عام نمود و مال و موش
بغارت برده ملک بے چراغ فرمود و بعد عرصه شش ماه قصد مراجعت کرده از
راه گهوڑی بمع پنجاه هزار نفر مجوسان این دیار در ماه مگهر و پوه روانه شد و بالای
کوه رسیده آن قدر برف بارید که ازاں تا یکے بابت پیغام زنده نماند.

ایضاً در ۹۲۳ هـ جماعه از اهل هند بر وقت موعود استخوان های مردگان
گرفته به هر موکته گنگا رفتند و بالای کوه مهالته مرگ شبانه به آواز غول برخاسته
کوچ کردند و در تاریکی شب راه گم کرده قریب نیمه هزار کس زن و مرد از بالای کوه

۵۴۹۰ پرگنه کویهامه یکے از پرگنات در کامراج (کشمیر غربی)

۵۴۹۱ مطابق ۶۱۳۲۳ ۵

۵۴۹۲ مطابق ماه نومبر و دسمبر تقویم انگلیسی ۵

۵۴۹۳ مطابق ۶۱۵۱۴ ۵

همپ رڈن که سنگلاخ است عمیق فرادا فرادا به زیر افتادند و تباہ شدند۔
 ایضاً در سنه ۱۲۹۴ھ در نواحی شوپیان هم چنین سبب شدت بارش باران
 متصل کوه پیر پخال کوه پاره بر فرق آن رودخانه مثل آبشاکے به زیر محی افتاد
 از یخ برکنده در پرگنه شاوره منتشر ساخت۔

ایضاً در عهد شاه جهان ۱۲۹۵ھ در موضع بدرو پرگنه آڈون هنگام بمبجان
 برق و باد و رعد و تگرگ آسمان غبارناک شد یک لخته از آسمان افتاد که طول آن
 هفتاد دره و عرض آن سی دره و ضخامت آن هفت و نیم دره بود و تا دوسه
 روز ذوبان یافت۔

ایضاً در عهد جهانگیر شاه ۱۲۹۷ھ در موضع پانپور از یک عورتی دو دختر
 پشت بهم چپانیده متولد شدند که دندانها بر آورده بودند۔ بعد از آن فوت
 شدند۔ هم چنین واقعات و عجایبات بسیار به قدرت خالق مخلوقات اکثر بوقوع
 می آیند چنانچه در تاریخ گزیده آورده است که در قزوین زنی دخترے آورد که

۱۲۹۵ھ مطابق ۱۶۴۵/۶

۱۲۹۴ھ مطابق ۱۶۱۵/۶

۱۲۹۶ھ پرگنه آڈون در مراد (جنوبی و مشرقی کشمیر) ۱۲۹۷ھ مطابق ۱۶۱۶/۷

۱۲۹۸ھ پانپور قصبه ایست مشهور بر کنار رود جلم به شاه راه جموں و کشمیر مفت میل از سرینگر
 بطرف جنوب بدست پدم وزیر راجه ایچا ۱۲۹۸ تا ۱۲۹۹ھ بنا کرده شد۔ برائے پیداوار
 زعفران کشمیری مشهور آفاق است ۱۲۹۹ھ

۱۲۹۹ھ تاریخ گزیده مصنفه حمد اللہ مستوفی در سنه ۱۲۹۹ھ (۱۳۲۹/۳۰) بنام خواجہ غیاث الدین

محمد پسر رشید الدین فضل اللہ نوشته شده است۔ بنائے این تاریخ بر جامع التواریخ تصنیف

فضل اللہ مزبور الذکر است و بلحاظ عنا دین پیشش ابواب برج ذیل منقسم است ۱۲۹۹ھ

(بقیه بر صفحه دیگر)

باب اول در بیان انبیا و اولیاء

نیمه زیرین او به شکل دختران بود نیمه بالا از ناف دو پیکر شده چهار دست داشت و دوسر متحرک بود و یک سر که بیش از سر دیگر بمرد و آنچه قریب پنج شش ماه در حیات بود.

ایضاً - در عهد سلطان ابوسعید^{۱۵۰۰} در ایران گو ساله بود که چهار چشم داشت و دو پا -

ایضاً - همدران عهد مرده بود که تمام اندامش را موی پوئ موی خرس داشت و لحيه او تا کمر آما کلامش مفهومی نمی شد و گدای می کرد.

ایضاً - در بلاد ایران زنی ظاهر شد که روی و دستهایش پر موی بود مانند خرس و دندان زیرین نه داشت و سخنش را کسی نمی فهمید مردمان می گفتند خرس با مادرش جمع شده است و این تحفه غریب آورده است.^{۱۵۰۱}
ایضاً - در جامع الحکایات گفته که در زمان سلطان لکنمش^{۱۵۰۱} این

(مُسل) باب دوم در بیان شایان ایران پیشتر از اسلام -

باب سوم - از ابتدای پیغمبر اسلام لغایت عهد نبی عباس :

باب چهارم - در بیان دودمانهای اسلامی به دوازده فصول :

باب پنجم - در بیان ائمه و مجتهدین و قراء حدیث و قرآن شعراء عصر :

باب ششم در خاتمه یعنی در احوال شهر قزوین

یک ترجمه این کتاب علی اسبیل الاختصار بزبان انگلیسی بدست دکتور گے - برادون کرده شده است - این ترجمه مبنی بر مخطوطه ۸۵۷ هـ (۶۱۴۵۳) است (ملخص از پرشین

لژیچیر مصنفه سی - اے سٹوری - حصہ دوم ص ۸۲، ۸۳، ۸۴)

۱۵۰۱ یعنی ابوسعید خان بهادرین الجایتو (۷۷۱ - ۷۷۶ = ۶۱۳۱۶ - ۶۱۳۳۵)

۱۵۰۱ سلطان شمس الدین لکنمش متوفی ۷۳۳ هـ مطابق ۱۲۳۶ = ۶۱۳۳۵

نوع کسے را دیدند و اورا دخترے شد نیز بر ہمیں ہیبت بود و سلطان اورا
نزد مستنصر عباسی فرستاد^{۵۰۲ھ}
ایضاً۔ در عہد الجایتو سلطان دخترے در وقت بلوغ زمار رد کرد
و بعد از چن روز آلت مردی و خصیتیں از فرج او بیرون آمدہ مرد شد۔
ایضاً۔ در بغداد شخصی محمد نام را دخترے بود کہ اورا در حالت
زفاف بہ زور دخول شوہر رجولیت پیدا شدہ زن خواست و بچہ
آورد۔

ایضاً۔ مردے را دخترے بود چہار سالہ۔ روزے آن دختر حرکت
عنیف بر خود کرد کہ زلزله عظیم بر اندام او افتاد و موضع قبل را بہ شکافت
و از آنجا قضیے با خصیتیں بدر آمدہ آلت مردی پیدا شد۔
ایضاً۔ علامہ قطب الدین^{۵۰۳ھ} در شرح کلیات قانون آوردہ کہ دختر
نجم الدین حفص کہ از علمائے خوارزم بود فرزندے کہ سرش چوں سر آدمی و بدنش
چوں مار بود و خود پیش مادر آمدہ شیر می خورد۔ و در برکہ آبیکہ در آن جوانے
بود شنا میکرد و باز بدستور نزد مادر آمدہ شیر می خورد۔ آخر بقتولے فقہا
بعد دو ماہ مقتول شد۔

ایضاً۔ یافعی در تاریخ خود گفتہ کہ در ۵۸۵ھ در بغداد دخترے

۵۰۲ھ المستنصر باللہ عباسی ثانی منوفی ۶۲۲ھ ۶۰۲ھ

۵۰۳ھ مراد از محمد خدا بندہ الجایتو منوفی ۱۳۱۶ھ است ۵۰۳ھ

۵۰۴ھ قطب الدین علامہ شاعر مشہور بہ عصر سعدی شیرازی بود۔ وفاتش بتاریخ

۵۰۴ھ رمضان المبارک ۱۳۱۶ھ مطابق ۷ فروری ۱۳۱۶ھ واقع شد۔ از تصانیفش شرح

کلیات قانون و تحفہ شاہی و شرح مفاتیح العلوم است (ناموس الشاہیہ در جلد دوم ص ۱۴۲) ۵۰۴ھ
بر صفحہ دیگر ۵۰۴ھ

بو بود آمد که دوسر و دو گردن داشت در یک بدن.

ایضاً - قاضی میر حسین یزدی در شرح ابیات مثنوی گفته که در شهر یزد طفلی متولد شد که سخنان می گفت و قرآن می خواند - و از احوال خفیه خبر می داد - دوسر بزرگ داشت - بعد دو سال وفات یافت -

ایضاً - از ابوعلی منقول است که در حوالی بحر جان آهمن پاره که به وزن یک صد و پنجاه من بود از هوا در افتاد و بالای آن حوالی آواز عظیم شنیدند و را قطعه بریده نزد والی بحر جان بردند - و سلطان محمود غزنوی قدس از او طلب داشت - چون فرستادند که هر چند ببرد کرد - که

۵۰۵ هـ عبداللہ بن اسد المعروف بامام یافعی از ساکنان شهر یافه ملک شام بود نسبت والدش هیچ معلوم نه شده - از اہم خصوصیات امام یافعی این است که در استناد شاه نعمت اللہ قادری است - اکثر مورخان ۶۷۷ هـ مطابق ۱۲۷۶ سال وفات آنجناب بیان کرده اند - از تصانیف امام یافعی در کتب النظم فی منافع القرآن و روضۃ الرباحین فی حکایات الصالحین و خلاصۃ المفاتیح فی مناقب الشیخ عبدالقادر و مرآة الجنان فی حوادث الزمان اند - در کتاب آخر الذکر احوال تواریخیه از ابتدا سلسلہ لغایت ۶۲۲ هـ مندرج اند - گویند که این کتاب نیمه دچسب و جذاب است (ایضاً صفحہ ۲۸۹) مراد حسن از تاریخ یافعی ہمیں کتاب مرآة الجنان فی حوادث الزمان است :

۵۰۶ هـ یعنی ابوعلی سینا (۳۵۳ - ۴۲۷ هـ = ۹۸۳ - ۱۰۳۷ م)

۵۰۷ هـ بحر جان حالا استرآباد در قدیم صوبہ بود در گوشہ جنوب بحر خضر کسپین)

به فارسی گوهرگان و به یونانی بنام هرکیتیا معروف بود :

(جامع اللغات اردو ص ۳۴۸)

۵۰۸ هـ (۳۵۷ - ۴۲۱ هـ = ۹۶۷ - ۱۰۳۰ م)

تبعی ازاں درست کند ممکن نشد که اجزای آں مثل جاورس بهم اتصال یافته بودند در غایت صلابت -

ایضاً - ابوالنصر بن منصور هرگز گفته در طبرستان چیزهای بهماں وضع از آسماں بریزد افتاد که نه سنگ بود نه آهن -

ایضاً - ابن جوزی گفته که در سنه ۵۰۹ هـ وقتیکه سلطان محمود بر عزم تسخیر عراق آمده در بغداد نگرگه عظیم بارید که از انجمه یک دانه در وزن زیاده از صدر رطل بود -

ایضاً - در سنه ۵۱۰ هـ در عهد طاهر بن حکم شبی ستاره نوری ظاهر شده مدتی بر تو آں تمامی شهر را روشن کرد و چوں روز منور شد و همدرآں ایام کافه انام به قحط غلات مبتلا گشتند -

ایضاً - در زمان مطیع شبی از لبایلی ذوالحجه ۹ ستاره چنان بدخشید که چوں آفتاب تمامی روی زمین را روشن ساخت بعد ازاں صوتی چوں رعد شدید مسموع خلایق شد -

ایضاً - در شهر مهر زلزله شد که از غایت شدت آں ماهیها از قعر دریا برآمدند -

ایضاً - در عهد سلطان اویس در سنه ۵۱۲ هـ بایک مفراط در

۵۰۹ هـ ابن جوزی متوفی ۱۲ رمضان ۵۹۷ هـ مطابق ۱۶ جون سنه ۶۰۰

۵۱۰ هـ ۶۱۲۳۸

۵۱۱ هـ یعنی المطیع بالله متوفی سنه ۳۶۳ هجری مطابق سنه ۹۷۴

۵۱۲ هـ سلطان اویس جلایر پسر امیر حسن بزرگ در سنه ۵۱۳ هـ مطابق رجب ۵۷۷ هـ در بغداد جالشین پدید شد و در سنه ۵۱۴ هـ مطابق سنه ۵۷۸ هـ بعد از حکومت (بقیه بر صفحه دیگر)

تبریز ساخت شد که قریب سه صد هزار کس فوت شدند.

ایضاً در ^{۱۵۱۴} در بصره طاعون افتاد که تا چهار روز طول کشید روز اول هفتاد هزار کس، روز دوم هفتاد و یک هزار کس، روز سوم هفتاد هزار و نود نفر، روز چهارم یک نفر فوت شدند. ذکره ابن الجوزی.

ایضاً در زمانه حال در ^{۱۵۱۴} هجری سیاه داغی بر آسمان نمودار شد. طولش یک لک و چهارده هزار میل که از زمین تا ماه بیان می کنند.

ایضاً در شهر شاماجی معموله روس زلزله های متواتر آمد که ازاں تمام شهر بکلا گشته و جز چند خانه بچ باقی نماند.

ایضاً در ^{۱۵۱۵} هجری بمقام ارج نومنند خسف افتاد و در پنج میل کشید.

ایضاً همدریں سال در جزیره ^{۱۵۱۶} جیپان ۲۲ ماه مئی زلزله عظیم آمد و زمین منشق گردید. و ازاں آب کثیر جوشید که تمامی شهر حمدا غرق گشت و معدن سیم که در آنجا بود منقلب شد.

ایضاً همدریں سال در شهر منبسی وقت زوال آفتاب گردبادی

(مسل) نوزده ساله قمری بر دوازده شنبه تاریخ ۲ جمادی الاول فوت گردید. بجائش پسرش سلطان حسین جلایر به نشست.

(قاموس المشاهیر ص ۱۱۶)

۱۵۱۳ مطابق ۶۶۸۳ هـ

۱۵۱۴ مطابق ۶۱۸۴۱ هـ

۱۵۱۵ ۶۱۸۴۲ هـ

۱۵۱۶ غالباً "جایان" هـ

بلند شد و ازاں دُخان بیرون آمد - و در وئے آوازے بود مثل دویدن گوساله ها
 همفده درخت از صدمه آں از بنخ بیفتاد - و بیست و سه شجر در هم و بر هم کرد
 و یک صد و شانزده خانه سنگین شکست و آبگیر را خشک کرد و سنگهای
 گراں از بجائے خود برداشته به فاصله چهل گز دور انداخت -

ایضا - در ضلع شاه پور در همین سال ^{۱۵۱۸} ۱۲۸۹ هجری ۷ ماه ربیع الآخر
 برنده خور و مثل کبک گرد آمدند که روزی مثل شب تاریک شد و یک پاسه استاد
 غائب شدند - و در مقام گوجران ۲۳ ستمبر پیش از طلوع آفتاب از طرف افق
 جنوبی شعله کمان تر از ماه برآمده از مشرق به مغرب شتافت - و دنباله دراز
 از ستارگان همراه داشت -

ایضا - ۲۹ ماه اگست ^{۱۵۱۸} ۱۲۸۹ هجری بمقام سین پیٹ واقعه صوبه
 بولیسویه آوازے ہو لٹاک سموع شد که جبال این بلده خست گردید یک قطعه
 زمین چهار هزار گز در طول و دو هزار گز در عرض با امکانه و بساتین در یک لمحہ
 زیر زمین فرو رفت و غائب گشت - فقط

۱۵۱۷ هجری شاه پور ضلع ایست در پنجاب غربی (پاکستان) صدر مقام سرگودھا -

رقبه = ۲۲۷۶ مربع ۶

۱۵۱۸ هجری مطابق ۲۴ جمادی الآخر سنہ مذکورہ ۶

فہرست مدارک ماخذ

- ۱- انسائیکلو پیڈیا برٹینیکا جلد اول طبع ۱۸۷۵ء
- ۲- ابن شنت بیوگرافی آف کشمیر تصنیف سیرا دل سٹاین چاپ ۱۸۹۹ء
- ۳- ایسٹری آف سنسکرت لٹریچر تصنیف پروفیسر کیننٹھ چاپ ۱۹۲۸ء
- ۴- ابن شنت مانو منٹس آف کشمیر تصنیف رام چند کاک
- ۵- الہند (ترجمہ اردو) جلد دوم تصنیف ابوریحان البیرونی طبع ۱۹۲۱ء باہتمام انجمن ترقی اردو۔
- ۶- اکبر نامہ جلد دوم تصنیف علاءی ابوالفضل بن مبارک ناگوری چاپ نو لکھنؤ پریس لکھنؤ۔
- ۷- امرکوش (لغت زبان سنسکرت) طبع بمبئی ۱۹۲۹ء
- ۸- بیلوگرافی آف پرشین مینوسکریٹس مؤلفہ پروفیسر سی۔ ایسٹوری چاپ لیونزک اینڈ کمپنی ۱۹۳۵ء
- ۹- باغ سلیمان تصنیف ملا سید اللہ شاہ آبادی کشمیری مخطوطہ مضمون تاریخ در نظم۔ سال تصنیف ۱۱۹۳ھ (۱۷۷۸ء) نمبر ۴۷ کتاب خانہ محکمہ تحقیق و اشاعت حکومت جموں و کشمیر۔
- ۱۰- پرشین لٹریچر مؤلفہ سی۔ ایسٹوری حصہ دوم۔ چاپ لندن ۱۹۳۵ء۔
- ۱۱- تاریخ کشمیر ملک جید چادو رہ (مخطوطہ) نمبر ۳۴ کتاب خانہ محکمہ تحقیق و اشاعت حکومت جموں و کشمیر۔
- ۱۲- تاریخ سن جلد سوم (مخطوطہ) مملوکہ کتاب خانہ خانقاہ معلی سری نگر کشمیر۔
- ۱۳- مخالف الابرار فی ذکر الاولیاء الاخبار المعروف بتاریخ کبیر مؤلفہ ابو محمد حاجی حی الدین المتخلص بمسکین سرانی بل امیر اکل سرینگر کشمیر چاپ ۱۳۲۱ھ (۱۹۰۳ء)
- ۱۴- توزک جہانگیری چاپ مطبع نو لکھنؤ لکھنؤ
- ۱۵- تاریخ اقوام کشمیر مؤلفہ منشی محمد الدین فوق چاپ ۱۹۲۳ء
- ۱۶- تاریخ کشمیر سیریل کاپرو (مخطوطہ) نمبر ۱۴ کتاب خانہ محکمہ تحقیق و اشاعت حکومت جموں و کشمیر۔
- ۱۷- تاریخ نارائن کول عاجز (مخطوطہ) مملوکہ سری پرناب لائبریری سرینگر کشمیر۔
- ۱۸- تاریخ جموں و ریاست لے ملحقہ مصنفہ حسرت علی خان لکھنوی طبع ۱۹۳۹ء۔
- ۱۹- فن ماسٹر تصنیف پورن سنگھ مطبع سکھ یونیورسٹی نسبت رڈ لاہور ۱۹۲۰ء۔
- ۲۰- جامع اللغات اردو مؤلفہ خواجہ عبد المجید بی۔ ای چاپ سنگی مطبع جامع اللغات کپیتی لاہور۔
- ۲۱- جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ تصنیف پنڈت آئند کول بامزنی چاپ ۱۹۲۵ء۔
- ۲۲- جیرش آئین اکبری جلد دوم چاپ ۱۸۹۱ء۔
- ۲۳- جیمز انسائیکلو پیڈیا جلد نہم طبع ۱۹۲۳ء۔
- ۲۴- چہار گلزار کشمیر تصنیف دیوان کریا رام ۱۸۷۵ء۔
- ۲۵- دبستان مذاہب تصنیف ملا محسن خانی کشمیری۔ چاپ مطبع نو لکھنؤ لکھنؤ۔
- ۲۶- راج ترنگنی اردو مترجمہ (چھتر چاند) سال طبع ۱۹۱۲ء
- ۲۷- راج ترنگنی مترجمہ سیرا دل سٹاین چاپ ۱۹۰۱ء۔
- ۲۸- روٹس آن دی ویسٹرن ہمالیہ تصنیف میجر کیننٹھ صاحب۔ چاپ دیرا دون ۱۹۲۲ء
- ۲۹- سکریٹری آف دی لاہور دربار مرتبہ میجر کارمیکامل مصنفہ صاحب۔ چاپ کلکتہ ۱۸۴۷ء۔

- ۳۰۔ سفرنامہ مورکرافٹ جلد اول و دوم طبع ۱۸۷۲ء - ۶
- ۳۱۔ سفرنامہ بیرن ہیو جیل - چاپ ۱۸۷۵ء - ۶
- ۳۲۔ سیر المتاخرین تصنیف سید غلام حسین چاپ نو لکثور پریس لکھنؤ -
- ۳۳۔ سفرنامہ واٹن - طبع ۱۸۶۱ء - ۶
- ۳۴۔ سفرنامہ مارکو پولو وینسی مرتبہ مینوٹیل - چاپ نیویارک امریکہ ۱۹۳۹ء - ۶
- ۳۵۔ شمس اللغات فارسی طبع ۱۸۷۷ء - ۶
- ۳۶۔ طبقات اکبری چاپ مطبع نو لکثور لکھنؤ -
- ۳۷۔ عرب و ہند کے تعلقات مصنف مولوی سلیمان ندوی چاپ ہندوستانی اکادمی الہ آباد ۱۹۲۸ء - ۶
- ۳۸۔ گلشن ابراہیمی المعروف بہ تاریخ فرشتہ جلد دوم چاپ نو لکثور لکھنؤ -
- ۳۹۔ قرآن کریم -
- ۴۰۔ قاموس المشاہیر ہر دو حصہ مرتبہ نظامی بدایونی - چاپ ۱۹۲۶ء - ۶
- ۴۱۔ کشمیر ان سنلائٹ اینڈ شید مصنف ریو۔ سی۔ ای ٹنڈیل بسکوچاپ سیلٹی سروس اینڈ کمپنی لندن -
- ۴۲۔ کشمیر ہر دو جلد مصنف ڈاکٹر غلام محی الدین صوفی چاپ پنجاب یونیورسٹی ۱۹۲۹ء - ۶
- ۴۳۔ کنگس توڑک باری طبع ۱۹۲۱ء - ۶
- ۴۴۔ گلگت مینوسکرپٹس جلد اول مدونہ ڈاکٹر نالکشات چاپ سرنگر کشمیر ۱۹۳۹ء - ۶
- ۴۵۔ گلاب نامہ فارسی تصنیف دیوان کرپارام طبع ۱۹۲۳ء بکرمی -
- ۴۶۔ لالہ رخ بزبان انگریسی تصنیف تھامس مور چاپ ۱۹۰۱ء - ۶
- ۴۷۔ مخزن الادبیہ ہر دو جلد مطبوعہ نو لکثور پریس لکھنؤ -
- ۴۸۔ مخزن الادبیہ ڈاکٹری تصنیف ڈاکٹر غلام جیلانی -
- ۴۹۔ آثار الامراء ہر سہ حصہ تالیف میر عبدالرزاق المعروف بہ نواب مصداق الدولہ شاہ نواز خان شہید خوافی اورنگ آبادی مطبوعہ رائے ایشیاٹک سوسائٹی آف بنگال کلکتہ ۱۸۸۸ء - ۶
- ۵۰۔ ناردن بیریر آف انڈیا مصنفہ موسیو ڈیو صاحب - چاپ ۱۸۷۵ء - ۶
- ۵۱۔ نگارستان کشمیر اردو (تاریخ) تصنیف ناظم بیواری طبع ۱۹۳۷ء - ۶
- ۵۲۔ واقعات کشمیر (تاریخ) تصنیف خواجہ محمد اعظم دیدہ مری چاپ سنگی باہتمام نور محمد و غلام محمد تاجران کتب سری نگر کشمیر -
- ۵۳۔ ویسٹرس نیو انٹرنیشنل ڈکشنری طبع ۱۹۱۸ء - ۶
- ۵۴۔ ہسٹری آف دی سکھس مصنف کننگھم طبع ۱۹۱۸ء - ۶
- ۵۵۔ ہسٹری آف جہانگیر مصنفہ بینی پرشاد طبع ۱۹۲۲ء - ۶
- ۵۶۔ ہسٹری آف انڈیا تصنیف ایلٹ صاحب طبع لندن ۱۸۶۷ء - ۶
- ۵۷۔ ہسٹری آف دی ویسٹرن تبت تصنیف ریو۔ اے۔ ایچ۔ فرانک چاپ لندن ۱۹۰۷ء - ۶

فہرست نامہائے کساں

الف

آدم (پیغمبر) :- ۶۱۶۲ -

آزاد خاں (افغان صوبیدار) :- ۴۶۶، ۴۷۰،

آزاد خاں (ملک دار پوتیال، گلگت) :-

۲۲۲ -

آصف جاہ خاں :- ۱۴۳، ۲۴۴، ۲۶۹،

۲۷۰، ۲۹۰، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۵، ۳۳۷،

ابراہیم پاشا :- ۴۳۷

ابراہیم خان (خلف علی مردان خان) :-

۳۴۵، ۳۶۹، ۴۷۴، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۹۱،

ابراہیم لودی (سلطان) :- ۴۴۳

ابراہیم ماگرے ملک :- ۳۳۸، ۳۳۹

ابراہیم مورخ قاضی :- ۳۳۵، ۴۸۱

ابن جوزی :- ۵۰۰، ۵۰۱

ابن عباس :- ۴۳۵

ابوبکر :- ۵

ابوسعید (سلطان) :- ۴۹۷

ابوعلی :- ۴۹۹

ابوالبرکات خاں :- ۲۳۸، ۳۳۶، ۳۵۱،

۴۹۰ -

ابوالخیر (مولوی) :- ۴۱۶

ابوالحسن خاں یانٹے :- ۳۱۶، ۴۶۲

ابوالفضل (شیخ) :- ۱۹۱، ۳۷۶

ابوالقاسم معروف بہ قاضی زادہ :- ۳۰۴،

۴۸۲، ۴۱۶

ابومحمد :- ۴۳۵

ابونصر بن منصور :- ۵۰۰

ابھی مینو (راجہ) :- ۴۷۶

اجتاپیڈ (راجہ) :- ۲۵۴، ۴۰۲

احترام خان :- ۴۶۰

احسن اللہ خان :- (نواب ڈھاکہ) ۳۳۵،

۳۴۳، ۳۴۴

احمد بیگ خاں (صوبیدار کشمیر) :- ۴۶۶

احمد جیو :- ۲۱۵، ۲۲۰

احمد خاں (میر) :- ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶،

۴۸۷

احمد دار :- ۴۵۴

احمد شاہ درانی :- ۴۶۲، ۴۷۸

احمد شاہ دہلی (اسکرو) :- ۲۱۳، ۲۱۵،

(راجہ) :- ۲۱۶، ۲۲۰، ۲۲۱

احمد (ملا) :- ۵۳، ۸۱، ۳۶۷،

۳۷۱

ارادت خاں :- ۳۱۴

ارجن (گورو) :- ۴۴۸

اری رائے :- ۱۰۱، ۱۴۶

اسلام خاں :- ۱۲۳، ۲۵۳، ۳۴۱

اسمعیل (بابا) :- ۳۰۷، ۴۴۸

اسمعیل : زاید : بابا :- ۲۴۷، ۳۳۵

اسمعیل شاہ :- ۴۶۸

اسمعیل (مولوی) :- ۴۳۰

اشوک (راجہ) :- ۳۷۶، ۴۶۹

اظہر خاں (سید) :- ۴۸۸

اعظم خاں :- ۴۶۰

افتخار خاں :- ۴۷۷

افراسیاب خاں :- ۳۰۴، ۴۶۱، ۴۶۸

۴۷۵

افراسیاب خاں پشکی :- ۲۱۳

افضل خاں :- ۳۰۴

اکبر شاہ :- ۲۴۴، ۲۴۳، ۱۲۱، ۸۸، ۸۲

۳۸۷، ۳۸۶، ۳۷۰، ۳۳۴، ۲۸۵، ۲۷۳

۲۸۲، ۲۸۱، ۲۶۰، ۲۱۸، ۲۱۵

اکبر علی خاں :- ۲۳۲

التمش (سلطان) :- ۴۹۷

الجاتو :- ۴۹۸

الف خاں :- ۴۸۴

انام الدین (شیخ) :- ۳۸۹، ۲۳۵

امرت پر بھار زوہ رنادت :- ۳۹۸

امرداس (گورو) :- ۴۴۷

امر ناتھ سوامی :- ۸۹، ۵۴

امیر خاں بھو :- ۲۳۲

امیر خاں جوان شیر :- ۲۸۵، ۱۵۷

۴۷۵، ۴۳۲، ۳۸۸، ۳۱۱، ۳۰۷، ۳۰۵

امیر الدین (پکلیوال) :- ۳۷۵، ۹

امر کیو :- ۳۲

اندھ بد شتر (راجہ) :- ۴۹۵

انس :- ۲۷۷، ۱۰۵، ۷۷، ۷۶، ۷۱، ۷۹

انگد (گورو) :- ۴۵۰، ۴۴۷

انت پلج :- ۴۰۴

انت رام (دیوان) :- ۴۰۵

اونتی ورا (راجہ) :- ۳۹۳، ۳۹۷، ۲۵۵

اولیس (سلطان) :- ۵۰۰

ایوب خاں :- ۲۳۵

ایوب مرزا :- ۲۳۴

ب

بابا ویسی میر :- ۳۲۰

بابر شاہ :- ۴۴۶

باندے (حاجی) :- ۴۸۴

(باندے خواجہ) :- ۴۸۰

بالادت (راجہ) :- ۳۹۸، ۳۸۶

بیر اللہ خان :- ۴۷۸، ۲۳۲

بکے (راجہ) :- ۳۹۶

بزرگ شاہ (سید) :- ۲۴۶

بستی رام (ہتہ) :- ۲۱۵

بطیموس :- ۳۲

بک (راجہ) :- ۱۴۶

بکرا جیت :- ۳۹۸، ۲۴۸

بلادیچندر پسر کھک چندر :- ۳۸۶

بلند خاں :- ۴۹۰

بودھ :- ۴۲۴

بورڈو صاحب :- ۱۹۸

بونا پارٹ (نیولین) :- ۳۵۹

بہادر (شیخ) :- ۴۴۹

بہشتی (شاعر) :- ۲۸۴

بھگوان داس (راجہ) :- ۲۳۱

بہمان سنگھ :- ۴۹۱، ۳۰۸

بھولا پلج :- ۳۹۹

بھیم سین (راجہ) :- ۲۵۷

بیاس منیشتر :- ۴۲۸

بیر بل کا پورو :- ۳۷۵، ۱۰

پ

پاربتی (ماتا) :- ۷۱

پارتھ (راجہ) :- ۴۷۴، ۴۵۷

پاروتی :- ۵۰

پانڈو چک :- ۲۸۲

پراجہ بٹ :- ۳۶۹

پر تاب سنگھ (ولیچند) :- ۴۵

پرتاپ آدت (راجہ) :- ۴۰۴

پرورسین (راجہ) :- ۱۵۶، ۲۴۷، ۲۸۶

۳۲۲، ۳۳۷، ۳۹۷، ۴۲۰، ۴۷۴، ۴۷۶

پروہ گیت :- ۴۰۳

پنڈت راجہ کاک در :- ۲۳۴، ۳۶۴

۴۰۶

پنوں (وزیر) :- ۲۸۷، ۴۰۵، ۴۶۳

۴۹۲

پہلوان سنگھ :- ۲۱۵

پیر محمد :- ۷۷

پیر محمد (حاجی) :- ۳۹۷

ت

تارپیٹ (راجہ) :- ۳۹۹

تالنی پیر :- ۲۴۹

تربت خاں :- ۴۶۰

تہوک چنہ (منشی) :- ۳۰۸

توفیق :- ۳۷۳

تیغ سنگھ راجہ (سیف خاں) :- ۲۴۲

تیکارام بھان (ٹیکارام) :- ۲۳۴

تیمور (امیر) :- ۴۱۲

تیمور شاہ :- ۲۳۶

ث

ثناؤ اللہ شال (خواجہ) :- ۳۰۹، ۳۴۴

۳۵۱، ۳۵۳

ج

جامی :- ۵۹

جالتین :- ۷۲

جبار خاں :- ۲۱۲

جگ دیو :- ۴۰۴

جلال ٹھاکور :- ۱۴۷

جلدیو :- ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۸۲

جلوک (راجہ) :- ۳۹۸، ۱۳۴

جمہ خاں :- ۳۷۴

جہانگیر پادشاہ :- ۸۵، ۱۲۱، ۱۴۳

۲۳۸، ۲۷۳، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸

۲۸۹، ۲۹۰، ۳۰۰، ۳۰۵، ۳۱۱، ۳۳۹

۳۴۶، ۳۷۲، ۴۷۷، ۴۹۶

جہانگیر رینہ :- ۳۰۷

جھنڈا سنگھ :- ۲۳۵

جیٹ (غلام احمد) :- ۳۴۴، ۳۵۴

جیا پیٹ (راجہ) :- ۱۴۶، ۱۵۸، ۴۰۲

جے سنگھ (راجہ) :- ۳۶۷، ۳۶۹

۴۷۰، ۴۰۴

ج

چمہ سوامی :- ۲۴۹

چرنک (راجہ) :- ۲۱۲

چندر :- ۱۵۲

چندر اپیٹ :- ۳۹۹

چندرہ پنڈت :- ۱۳۱

چھکچوٹ (منشی) :- ۲۱۶

چیٹ جیا پیٹ :- ۳۸۶

چیو (چمہ) :- ۲۵۰

ح

حاتم خاں :- ۲۳۶

حبہ کھاتون :- ۳۱۱

حبیب اللہ نوشہری (خواجہ) :- ۴۹۰

حسن :- ۷، ۷۷، ۳۷۳

دارا شکوه :- ۲۹۸، ۲۹۷، ۲۹۰، ۸۳
 ۳۱۱، ۳۲۳
 داؤد خاکی (بابا) :- ۱۳۲، ۱۲۸
 داؤد دوا یکی (سید) :- ۴۱۳
 درو (ڈریو) :- ۳۷۷، ۵۰، ۱۰
 دلاور خاں :- ۴۷۷، ۳۰۰
 دلارام قلی :- ۳۶۱
 دل دلیبر خاں :- ۴۷۵، ۴۷۰
 دولت چک :- ۴۸۱، ۱۴۳
 دولت خاں پٹھان :- ۴۴۳
 دولہ ریشی :- ۱۲۸
 دیارام کاتب :- ۳۷۷
 دیوی سنگھ جنرل :- ۲۲۵

ذ

ذوالقدر خاں (ذوالچو) :- ۲۳۱، ۲۳۰
 ۴۹۵، ۴۷۶، ۴۲۷

راجج (شاعر) :- ۳۷۳
 رام چند :- ۴۰۶
 رام داس (گورو) :- ۴۴۸، ۴۴۷
 رام دیو (راجہ) :- ۹
 راون چند :- ۴۱۸
 رین (لارڈ) :- ۸۹
 رتناکر (پتت) :- ۳۶۷
 رتن چند :- ۲۳۲
 رتنوں (وزیر) :- ۲۱۷، ۲۱۵
 رجب دین (بابا) :- ۸۳
 رحمت اللہ خاں :- ۲۳۵، ۲۳۳
 رحیم خاں :- ۲۱۳

حسن ابن غلام رسول :- ۸
 حسن بیگ :- ۳۷۱
 حسن جڈی بلی (شیخ) :- ۴۳۱
 حسن شاہ :- ۴۳۹، ۳۳۴، ۴۳۰
 حسن علی خان :- ۲۳۲
 حسین بٹکو :- ۴۴۲
 حسین بیہقی (سید) :- ۴۱۳
 حسین شاہ قادری (میر) :- ۳۵۳، ۳۴۲
 حسین کابلی (خواجہ) :- ۴۱۵، ۲۸۴
 حسین مغربی (مولوی) :- ۴۳۵
 حفیظ اللہ :- ۴۶۰
 حفیظ اللہ خان :- ۴۸۴
 حمزہ (شیخ) :- ۳۷۳، ۳۰۷، ۸۲، ۷۷
 حمزہ کیری (میر) :- ۳۷۳
 حمید الدین (قاضی) :- ۳۳۵
 حیدر مرزا (کاشغری) :- ۳۸۲، ۳۵۵
 ۴۸۰، ۴۵۴، ۴۵۳، ۳۹۰، ۳۸۹
 حیدر ملک چاؤورہ :- ۱۲۲، ۱۲۱، ۱۰۰
 ۳۳۹، ۲۹۱، ۲۳۸

خ

خاوند محمود (خواجہ) :- ۳۴۳، ۲۸۳
 ۴۸۲، ۴۱۳، ۳۵۲
 خصال :- ۲۸۴، ۶۰، ۱۰
 خلیل (بابا) :- ۴۳۱
 خلیل خدا (حضرت ابراہیم پیغمبر) :- ۶
 خوشحال چوہ (میاں) :- ۲۱۷
 خوشحال سنگھ جمعدار :- ۴۶۳، ۴۶۲
 دانیال (میر) :- ۴۸۶

د

۲۶۸، ۲۸۱، ۲۹۹، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴،
۳۱۴، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۵۱، ۳۶۷، ۳۶۷،
۳۶۹، ۳۷۱، ۳۹۵، ۳۹۹، ۴۰۲،
۴۲۷، ۴۵۸

س

سامی (شاعر) :- ۳۷۳، ۹

سبزار شاه :- ۴۴۲

سبزر علی سودن :- ۲۳۹

سرفراز خاں کهنه :- ۲۳۷

سری چند :- ۴۴۴

سعادت یار خاں :- ۲۴۲

سعد الشامیر :- ۳۷۴، ۹

سعدی (شیخ) :- ۵۹

سعود :- ۴۳۷، ۴۳۷

سعيد (مولانا) :- ۳۳۳، ۳۳۳

سکندر خاں :- ۳۲۳

سکندر بیت شکن (سلطان) :- ۲۱۹

۳۰۴، ۳۱۶، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴،

۳۳۷، ۳۸۹، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۵، ۳۹۶

۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲

۴۲۹، ۴۲۶، ۴۰۲

سلیم (سلطان) :- ۴۳۳

سلیم (شاعر) :- ۲۹۷، ۲۸۴، ۶۰، ۱۰

سلیم (مرزا) :- ۳۷۴

سلیمان (حضرت) :- ۸۱، ۴۴

سلیمان شاه مرزبان یاسین :- ۲۲۲

سندربین :- ۱۵۲، ۵۵

سندیان (راجه) :- ۳۹۷، ۳۹۴

سو (سویا) :- ۲۵۶

سودرن (راجه) :- ۱۴۰

ستم خاں :- ۲۳۸

رئادت (راجه) :- ۱۴۷

رنجیر سنگه (مبارجه) :- ۱۴۸، ۱۴۳، ۷۷

۱۸۳، ۱۹۰، ۱۹۶، ۲۲۶، ۲۲۸، ۲۲۹

۲۵۲، ۲۷۳، ۲۸۷، ۲۸۹، ۲۹۱، ۲۹۷

۳۰۱، ۳۰۵، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۳

۳۳۴، ۳۴۰، ۳۴۲، ۳۴۴، ۳۶۴، ۳۸۸

۴۰۵، ۴۲۲، ۴۵۶، ۴۶۳، ۴۶۵، ۴۷۱

۴۷۳، ۴۷۹، ۴۹۲

رنجیت سنگه (مبارجه) :- ۳۶۲، ۲۰۵

۴۴۱، ۴۵۱، ۴۶۲، ۴۶۳

روح الله (وزیر) :- ۲۳۹

ریگی چک :- ۳۸۶

ریگی ڈار :- ۳۹۷

ریچن شاه (سلطان شمس الدین) :- ۳۱۶

۳۱۹، ۳۷۹، ۳۸۰، ۴۲۸

ز

زبردست خاں :- ۲۳۲، ۲۳۴، ۲۳۵

زشک (راجه) :- ۱۴۷

زوجه ملک ٹھا کور :- ۴۲۵

زوجه یوسف چک :- ۳۱۱

زونه راج (پنڈت) :- ۳۷۰

زور آور سنگه :- ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۲۰

۲۲۶

زیتنی شاه مجذوب :- ۴۳۶، ۴۵۸

۴۵۹

زین الدین ریشی :- ۱۰۲

زین العابدین (سلطان پدشاه) :- ۹۲

۹۵، ۱۱۶، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۴۷، ۱۴۹

۱۵۲، ۱۵۷، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۶

سوسرم چندر (راجه) :- ۴۱۸
 سوکھ جیون (راجه) :- ۳۷۶، ۳۷۳، ۳۷۷
 ۴۶۲، ۳۷۷

سوگرام سواحی :- ۲۵۱، ۲۸۶

سهمه دیو :- ۴۷۶

سید احمد خان (مولوی) :- ۴۴۱

سیف خان :- ۱۲۳، ۱۴۷، ۱۵۵

۱۱۵۶، ۳۰۱، ۳۰۴، ۳۱۲، ۴۶۹

سیف الدین (مرزا) :- ۳۷۶

سینٹ ٹامس :- ۴۴

ش

شاپور :- ۳۲۳، ۳۲۷

شاپور خان (بخشی) :- ۴۸۸

شارکا دیوی :- ۸۲

شاکھ سہم :- ۴۲۶

شاه جهان :- ۱۶۱، ۱۲۲، ۱۳۷، ۲۵۹

۲۸۸، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۹

۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۵۳، ۴۶۰

شاهزاده عالم بهادر :- ۴۸۵

شاه زمان :- ۴۵۱

شاه محمد :- ۳۲۷

شاه مردان (علی رضی) :- ۱۳۷

شاه نیاز نقشبندی (خواجہ) :- ۱۴۳

- ۳۵۳

شدرک :- ۲۴۸

شرف الدین بلبل شاه :- ۳۱۶، ۴۲۹

شرف الدین (ملا) پسر محتوی خان :- ۴۸۸

- ۴۸۹

شریف دہ بیدی (خواجہ) :- ۴۸۴

شریور :- ۳۶۹ (پنڈت) - ۳۷۰

شمس عراقی (میر) :- ۲۱۸، ۳۳۵، ۳۷۲

شمس بیگ (ملک) :- ۳۴۸

شنکر اچاری :- ۸۱، ۲۲۶

شنکر ورما (راجه) :- ۲۵۵، ۴۰۲، ۴۰۳

شنکلی ریشی :- ۴۸۰

شہاب الدین شہاب (سہروردی)

- ۶

شہاب الدین سندی (شیخ) :- ۶۱

شیر احمد خان پسر منصور خان :- ۲۲۷

- ۲۳۴

شیر باز خان :- ۲۳۹

شیر سنگھ :- ۲۳۵، ۴۶۲

شیرورما :- ۴۰۲، ۴۰۳

ص

صادق :- ۴۸۳

صادق خان :- ۳۰۱، ۳۰۲

صالحہ ماجی زویہ محمد شاہ :- ۳۳۵

صدارت خان :- ۳۰۱

صدیق حسن خان (نواب بھوپال) :- ۴۴۱

- ۴۴۲

صفدر خان :- ۲۳۰

ط

طالب بابا :- ۴۳۱

طاہر بن حکم :- ۵۰۰

طغرا :- ۶۰، ۶۱

طہیر شاہ والی نگری :- ۲۲۲

ظ

ظفر خان حسن :- ۱۰، ۶۰، ۶۱، ۱۳۹

۲۸۲، ۲۸۷، ۲۹۸، ۳۰۵، ۳۱۵

۲۸۲

نظر خان پیکر شمس چک :- ۲۸۱

ع

عاقل میر :- ۳۵۳

عالم شیر ناگ :- ۲۸۱

عالم گیر (اورنگ زیب) :- ۲۵۳، ۱۲۳

۲۹۸، ۳۰۱، ۳۰۴، ۳۱۶، ۳۳۴

۳۳۹، ۳۴۱، ۳۵۱، ۳۵۵، ۳۶۹

۳۶۰، ۳۷۷، ۳۹۴

عبد الحمید خان :- ۲۳۳

عبد الشکور خان :- ۲۸۴، ۳۸۳

عبد الصمد خان بن سیف الدولہ :- ۲۸۹

عبد العزیز (مولوی) :- ۲۴۰

عبد العظیم خان :- ۲۳۲، ۲۳۹

۲۸۷، ۲۹۷، ۳۶۲

عبد الغفور (قاضی) :- ۲۸۱

عبد اللہ خان :- ۳۱۳، ۳۴۲

۳۸۸، ۳۷۰، ۳۷۵، ۳۹۰

عبد اللہ خان درانی :- ۱۴۵

۳۵۹

عبد اللہ خان وہ بیدی :- ۲۸۷

عبد اللہ (شیخ) گزریالی :- ۷۹

عبد المالك (مولوی) :- ۲۳۵

عبد النبی (ملا) :- ۹

عبد النبی (ملا) محتوی خان :- ۲۸۵

۲۸۶

عبد النبی خان یاری (ملا) :- ۳۷۷

عبد الوہاب :- ۲۴۲، ۲۴۳

۲۳۴، ۲۳۵

عبد الوہاب شایق :- ۳۷۳، ۳۷۷

۳۷۴

عتیق اللہ (حاجی) :- ۲۷۸

عثمان (حضرت) :- ۵

عرفی :- ۶۱، ۶۰

عزیز اللہ ککرو و خواجہ :- ۳۵۱

عطا محمد خان :- ۲۵۸، ۲۸۵، ۳۶۲

۳۸۶، ۳۸۹، ۴۴۲، ۴۹۱

عطیۃ اللہ خان :- ۲۷۸

عظمت شاہ فرزند سلیمان شاہ :-

۲۲۵

عظیم الدین درابو (حاجی) :- ۳۴۰

عقیل (مولوی) :- ۲۳۵

علاء الدین (سلطان) :- ۲۵۸

علی (حضرت) :- ۵، ۳۴۵

علی ہمدانی (امیر کبیر) :- ۷۶، ۹۱

۱۳۸، ۲۳۴، ۳۳۴، ۳۵۴، ۴۲۹

علی خان چک :- ۲۷۴

علی شاہ فرزند سلطان سکندر :- ۳۱۳

۳۱۴، ۳۴۱، ۳۵۸، ۴۵۹

علی شہر (راجہ) والی کرتاشک :- ۲۱۳

علی (قاضی) :- ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۷۳

علی قلی خان :- ۱۴۵

علی محمد خان :- ۲۳۱

علی مردان خان :- ۹۳، ۱۹۴

۲۹۹، ۳۰۰

عمر بن عبد الرسول (مولوی) :- ۲۳۵

۲۳۷

علی بخار (بابا) :- ۲۳۱، ۲۸۱

عنایت اللہ خان :- ۳۴۹، ۴۷۷

(خان) :- ۲۸۹ ، ۲۸۷ -

عیسی بهادر :- ۲۲۵

ع

غازی خان :- ۳۳۵ ، ۲۳۱

غازی میر :- ۲۲۵

غفار شاہ (ہاجی) :- ۳۵۲

غلام خان :- ۲۳۷

غلام رسول :- ۲۴۲

غلام الدین نقشبندی (خواجہ) :- ۲۷۸

غلام محی الدین ناظم :- ۱۳۷ ، ۲۱۵

۲۲۰ ، ۲۲۳ ، ۲۳۳ ، ۳۰۷ ، ۳۰۸

۳۴۰ ، ۳۴۳ ، ۳۵۱ ، ۳۶۴ ، ۳۷۵

۳۷۶ ، ۳۹۶ ، ۴۶۲ ، ۴۶۷ ، ۴۷۵ -

غنی شاعر :- ۵۹

ف

فاروق رضا (عمر) :- ۵

فاضل خان :- ۳۰۲

فاضل قادری :- ۳۵۳

فتح شاہ (سلطان) :- ۳۱۲ ، ۴۷۷

فتح علی خان :- ۲۳۲

فخر الدولہ :- ۲۷۸

فدائی خان پسر ابراہیم خان :- ۲۸۳

فرید خان :- ۲۸۴

فرید شاہ (سید) :- ۲۴۱

فصیحی :- ۶۲

فضیلت خان داروغہ :- ۲۶۱

فقیر اللہ (راہ) پسر رحیم اللہ خان

- ۲۳۵

فوسا صاحب :- ۱۹۸

فیضی :- ۶۰

ق

قاسم (خواجہ) :- ۲۸۴

قاسم (مرزا) :- ۲۸۱

قدسی :- ۶۰ ، ۶۱ ، ۲۸۴

قطب :- ۶۱

قطب الدین (سلطان) :- ۳۲۳

۳۲۸ ، ۳۳۲ ، ۳۵۵ ، ۳۹۷ -

قطب الدین (علامہ) :- ۲۹۸

قوام الدین خان :- ۳۰۱ ، ۳۱۴

ک

کاشم ویر :- ۵۳ ، ۵۴ ، ۵۵

کالوئل :- ۲۴۲ ، ۲۴۳

کبیر بیہقی (سید) :- ۳۲۶

کیل وست :- ۲۲۴

کرپا رام (دیوان) :- ۱۰ ، ۳۶۳

۳۷۳ ، ۳۸۵ ، ۴۶۶ ، ۴۷۱

کریم ڈار (ہاجی) :- ۳۰۶ ، ۳۴۰

- ۳۶۱

کریم خان برادر سکندر خان :- ۲۲۳

- ۲۲۴

کریم داد خان :- ۲۳۲ ، ۴۷۰ -

کفایت خان :- ۳۰۵

کلنیس :- ۲۹ ، ۳۰ ، ۳۱

کلون :- ۲۱۶

کلہن (پنڈت) :- ۱۲ ، ۱۳ ، ۳۶۷

- ۳۷۱

کلیم :- ۶۰ ، ۶۱ ، ۱۳۷ ، ۲۸۴

۲۸۵ ، (مرزا) :- ۲۹۱

کھکھی خان :- ۲۳۷ ۲۳۶

کھیم اندر :- ۳۶۹

کچیم خان :- ۲۳۷

گ

گلنہ چندر :- ۳۸۶

گلاب سنگھ (مہاراجہ) :- ۲۱۲ ۹۶

۲۱۲ ۲۱۷ ۲۲۰ ۲۲۳ ۲۲۷

۲۲۸ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸

۲۳۹ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۵۳

۲۵۸ ۳۰۵ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۵۲

۳۶۲ ۳۷۷ ۳۷۷ ۳۸۸ ۳۸۹

۳۹۲ ۳۹۵ ۳۹۶ ۴۰۴

گلش دیو :- ۴۰۴

گلکندر (راجہ) :- ۹۲

گل محمد خان :- ۳۴۲

گنیش پنڈت :- ۲۰۶ ۲۳۳

گوبند سنگھ (گورو) :- ۴۵۰ ۴۴۹

گوپادت (راجہ) :- ۳۹۴

گوتم ریشی :- ۱۳۶

گوران دتا :- ۲۱۵

گوہر امان پسر سلیمان شاہ :- ۲۲۳

۲۲۵ ۲۲۴

ل

لارنس (سیح انس) :- ۱۱

لچھمن :- ۴۴۴

لچھمن داس (دیوان) :- ۳۳۷

لچھمن خاتون :- ۱۴۷

لشکر خان :- ۱۴۷

لعل شاہ فقیر :- ۲۹۷

لعل محمد خان :- ۳۸۸

لکھپت رائے (وزیر) :- ۴۲۲

للتا دتیہ (راجہ) :- ۳۸۶ ۲۳۸ ۲۰۱

۳۹۵ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۴ ۴۷۴

۴۷۶

لو (راجہ) :- ۳۱۴

لونگ (خواجہ) :- ۲۰۱

لوہر چک :- ۴۵۹

م

ماروت :- ۹۲ ۹۱

مایا سوامی :- ۳۰۶

متین :- ۳۷۳

مجا سنگھ مکیدان :- ۲۱۶

مجرم (مرزا) :- ۱۳۷

مجلس رائے :- ۴۸۶

محمد :- ۴

محمد :- ۴۹۸

محمد (مولوی) :- ۹

محمد اشرف - خان مفتی :- ۴۶۱

محمد اعظم دیدہ مری (خواجہ) ۴۸ ۴۹

۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵

محمد امین ادیسی (سیّد) :- ۳۴۳

محمد بٹ :- ۴۸۲

محمد توفیق :- ۹ (ملا) :- ۳۷۴

محمد حسین (خواجہ) :- ۳۸۷

محمد حلیم (مرزا) :- ۴۸۴

محمد حیات :- ۱۰

محمد خان حاکم لاہور :- ۲۲۲

محمد خان مرزبان پکھلی :- ۲۳۱

محمد زمان مرزبان پونچھ :- ۲۳۸

محمد زیان نافع :- ۳۷۳
 محمد سلطان کشمیری (شیخ) :- ۳۴۹
 محمد شاه سلطان :- ۲۷۷ ، ۲۵۸
 محمد شاه پسر احمد شاه راجه اسکر دو :- ۷۱۲
 ۲۱۳ ، ۲۲۰ ، ۲۲۱ ، ۲۳۸ ، ۳۰۵ ، ۳۳۵
 - ۳۳۶
 محمد شاه پخت :- ۳۵۶ ، ۳۷۳ ، ۴۳۱
 - ۴۶۱ ، ۴۶۰

محمد شاه (سید) :- ۳۵۲
 محمد شاه قریشی (سید) :- ۳۵۳
 محمد لورستانی (سید) :- ۳۳۸
 محمد (مدنی) :- ۳۴۴
 محمد صابر (خواجہ) :- ۴۸۴
 محمد علی :- ۲۲۰
 محمد طاہر (مرزا) :- ۴۸۴
 محمد علی شاه :- ۴۳۶
 محمد علی (مرزا) :- ۳۶۰
 محمد مقیم (مرزا) :- ۴۸۴
 محمد ناجی (ملک) :- ۳۳۹
 محمد نصر شامی :- ۴۳۶
 محمد نور بخش (سید) :- ۴۳۰ ، ۴۳۱
 محمد ولی :- ۲۳۸
 محمد ہمدانی :- ۹۱ ، ۲۵۵ ، ۳۰۶
 ۳۲۹ ، ۳۳۶ ، ۳۴۱ ، ۳۴۲ ، ۳۴۲
 ۳۵۱ - (میر سید محمد) :- ۳۳۲
 محمود خان مرزبان منظر آباد :- ۲۲۷
 محمود (سلطان) :- ۳۹۵ ، ۴۳۶
 - ۴۳۷
 محی الدین گندرو (خواجہ) :- ۳۵۱
 - ۴۹۴
 مختار الدولہ :- ۳۶۲

مدین شاہ :- ۲۱۴
 مراد بخش :- ۲۸۵
 مراد حاجی :- ۹۶
 مردانہ :- ۴۴۶
 مرہن (راجہ) :- ۴۹۵
 مستنصر عباسی :- ۴۹۸
 مصر بولا (بھولا ناتھ) :- ۳۵۹ ، ۳۶۳
 - ۵۰۱
 مصر چند (دیوان) :- ۳۴۰
 مصطفیٰ :- ۶۵
 مصطفیٰ خان :- ۴۳۳
 مطیع (خلیفہ) :- ۵۰۰
 منظر خان نمبو :- ۲۳۷ ، ۳۸۹
 منظر خان راجہ کٹھالی :- ۲۳۱ ، ۲۳۳
 منظر علی خان :- ۲۳۲
 معز الدین خان :- ۲۲۷ ، ۲۳۲
 (پسر ہیبت خان) :- ۲۳۲ ، ۲۳۳ (راجہ)
 - ۲۳۵
 معین الدین نقشبندی (خواجہ) :- ۲۸۲
 ملا شاہ (اخوند) مسجد :- ۸۳
 باغ :- ۹۷ ، ۱۴۷ ، ۲۸۵ ، ۳۴۳
 ملک شاہ :- ۱۹۹
 منگمری صاحب (مٹر) :- ۷۲
 منصور (سید) :- ۱۵۲
 منصور خان :- ۲۲۷ ، ۳۸۹ ، ۴۷۷
 موتی رام (دیوان) :- ۴۶۶
 مورنجین :- ۲۱۳ ، ۲۱۵
 مور کرنیل :- ۶۴
 موسیٰ (پیغمبر) :- ۴۵۷
 موسیٰ شہید (قانی) :- ۳۳۸
 موسیٰ رینہ (ملک) :- ۴۳۱

مومن خان :- ۴۸۸

مہیش (پوہدری) :- ۳۰۴ ، ۳۱۶

میان سنگھ (کرنیل) :- ۲۱۳ ، ۲۲۰

۲۳۳ ، ۳۰۸ ، ۳۲۸ ، ۳۶۳ ، ۴۲۲

۴۶۳ ، ۴۷۵ -

میر الہی :- ۶۰ ، ۲۹۹

میر حسن یزدی (قاضی) :- ۴۹۹

میرک اندرابی (میر) :- ۴۱۳

میر ولی :- ۲۲۵

میر ہزار خان :- ۳۴۶ ، ۳۴۷

میگواہن :- ۳۹۷

ن

نادر شاہ :- ۴۷۸

نارائن کول :- ۱۱ - (منشی) :- ۳۷۵

ناصر علیخان فرزند محمود خان :- ۲۲۷ ، ۲۳۲

ناگ سین :- ۴۲۶

نانک (گورو) :- ۴۲۲ ، ۴۲۳ ، ۴۲۵

۴۴۶ ، ۴۴۷ ، ۴۵۰ -

نحیف علیخان :- ۲۳۲ ، ۲۳۴

نجم الدین حفص :- ۴۹۸

نذیر حسین :- ۴۴۲

نر (راجہ) :- ۱۱۸ ، ۱۲۰

نرندر آدت (راجہ) :- ۳۹۸

نطوشاہ (نقوشاہ) :- ۲۲۳

نظام درابو (خواجہ) :- ۳۵۲

نظام الدین محمد (مولوی) :- ۳۷۳ ، ۳۷۵

نظامی (شاعر) :- ۳۹ -

نغز بیک :- ۳۵۵ ، ۳۵۶ -

نندہ گیت (راجہ) :- ۴۷۶

نندی (نام زنی) :- ۱۴۰

نوازش خان :- ۴۷۵ ، ۴۷۷

نور جہاں :- ۱۵۹ ، ۲۸۹ ، ۳۱۵

۳۱۶ ، ۳۴۵ -

نور الدین خان :- ۳۱۲

نور الدین (خواجہ) :- ۳۰۲

نور الدین ولی (شیخ) :- ۲۵۵

نورہ شاہ سادھو :- ۳۵۳

نورہ صاحب :- ۲۵۵

نہال چند (دیوان) :- ۹۶

نیدان سنگھ :- ۲۱۳

نیکی ریشی :- ۳۵۲

و

واسید پو (راجہ) :- ۹۱

وردمان سوامی :- ۲۵۱

وزیانند راجہ :- ۲۵۳ ، ۳۵۲

- ۳۹۲

و

واروت :- ۹۱ ، ۹۲

وہشم (میاں) :- ۳۵۰

ہدایت اللہ (مولوی) :- ۹ ، ۳۷۵

ہر رائے (گورو) :- ۴۴۸

ہریش دیو :- ۳۴۸

ہریش (راجہ) :- ۴۵۷

ہرکشن (گورو) :- ۴۴۸

ہر گوہند (گورو) :- ۴۴۸

هری چیتد (دیوان) :- ۲۱۵ ، ۲۱۶

۲۱۷ ، ۲۲۸ ، ۲۳۹ ، ۳۱۰

هری سنگه صوبیدار :- ۲۳۳ ، ۲۳۷

۳۰۶ ، ۳۰۸ ، ۳۸۹ -

پلاکو خان :- ۲۳۰

هندرسن :- ۱۱ ، ۴۷

هوشناک :- ۱۱۸ ، ۱۱۹ ، ۱۲۰ -

هوشیار سنگه (جنزل) :- ۲۲۶

میسیت خان پسر منظر خان :- ۲۳۱

میسیت خان پسر محمود خان :- ۲۳۲

میسیت صاحب :- ۲۲۵

ی

یافعی :- ۴۹۸

یحیی (سید) :- ۳۵۹

یعقوب چک :- ۳۵۲

یعقوب خان :- ۳۳۸ ، ۳۵۸

یعقوب خان (سید) :- ۳۳۴

یوسف شاه چک :- ۸۴ ، ۸۵

۲۳۱ ، ۲۴۵ ، ۲۸۳

فہرست نامہائے جاہا

الف

آب سندھ نار :- ۱۴۰
 آڈون :- ۱۴۰، ۹۳، ۲۶۵ (کریوہ) ۵۲
 آرمینہ :- ۴۰
 آروی (پرگنہ) :- ۱۴۷، ۲۵۱، ۲۶۷
 آری گام :- ۱۴۲، ۱۴۸
 آری گوئی :- ۴۶
 آرڈو (کوہ) :- ۸۹
 آسام :- ۴۲، ۴۱
 آسٹریا :- ۳۸، ۳۷
 آسٹریلیشیا :- ۴۷
 آگرہ :- ۲۴۳
 آکوسہ (موضع) ۱۴۸
 آنچار سر :- ۹۷
 آوت کولہ :- ۱۴۸
 آدیتھ مولہ :- ۱۳۵
 آہک ٹینگ (کوہ) ۶۴، ۸۳، ۹۶، ۱۰۴
 آئرلینڈ :- ۳۶
 اباسند (دریا) :- ۱۰۵
 ابی سینیا :- ۴۴
 اپرگنی :- ۴۴
 اٹلی :- ۳۸، ۲۰
 اٹک (قلعہ) :- ۱۴۵
 اجمیر :- ۲۴۳، ۴۲
 اچھ (پرگنہ) :- ۹۴، ۱۳۰، ۲۶۶
 اچھ بل :- ۹۸، ۱۲۲، ۱۳۹
 اچھن :- ۱۴۳، ۲۶۷

احمد اکل :- ۱۴۸
 ارج ٹومند :- ۵۰۱
 ارکان پور :- ۲۰۴
 اسپین :- ۳۸
 استھان مرگ :- ۸۹
 اسکردو :- ۱۴۵، ۱۹۷، ۲۰۰
 ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۸، ۲۱۳
 ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۴۳
 اسلام آباد :- ۱۲۳، ۱۲۵، ۲۰۸
 ۲۵۲، ۲۶۴، ۳۰۶، ۳۱۱
 اسمال دوری :- ۴۹
 اشکورہ (کریوہ) :- ۹۶
 اشرق کدا :- ۱۴۳، ۳۱۴
 اشم (موضع) :- ۱۵۵
 استانی کوہ :- ۲۰۹
 افروٹھہ (کوہ) :- ۷۵، ۱۱۳، ۱۴۲
 افریقہ :- ۲۷، ۲۸، ۳۵، ۴۲
 ۴۴
 افضل آباد (باغ) :- ۱۴۷، ۳۰۳
 افغانستان :- ۴۲، ۳۵۸
 اکھنور :- ۱۹۴، ۲۰۵
 الجیریا :- ۴۳
 المورہ :- ۲۱۵
 الہ آباد :- ۲۴۳
 الہی باغ :- ۱۴۷، ۲۸۹، ۲۹۰
 امرتا بھون :- ۳۹۸
 امرتا تھ کوہ :- ۵۴، ۷۵، ۷۶، ۱۱۸
 ۱۳۹

امریکیہ :- ۲۷۲، ۳۲، ۳۵، ۴۴ -
 امیر آباد :- ۲۸۵، ۳۰۷ -
 امیر اکل :- ۲۴۵، ۳۰۶، ۳۰۸ -
 اس، ۴۷۵ -
 اندر کوٹ :- ۱۴۶، ۴۰۲ -
 انشال :- ۱۹۷ -
 انشن :- ۲۰۸ -
 انگلستان :- ۵۸، ۸۵، ۸۶ -
 انگلینڈ :- ۳۶، ۳۷ -
 انت تانگ :- ۹۰، ۱۰۴، ۱۲۳ -
 ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۵۰، ۲۶۴، ۲۷۲ -
 انوٹ کوه :- ۱۱۴ -
 اوتر :- ۱۱۲، ۱۳۶ -
 اودھم پور :- ۱۹۷ -
 اودھ :- ۴۲۴ -
 اوڈیہ :- ۲۴۳ -
 اورنگ آباد :- ۱۲۳، ۲۴۳، ۲۹۸ -
 اوڑی :- ۱۹۳، ۲۰۹، ۴۹۴ (کوه) ۴۹ -
 اوسر سر :- ۲۰۴ -
 اولر (تالاب) :- ۶۸، ۶۹، ۸۰ -
 ۱۱۱، ۲۵۲ -
 اولر (پرگنہ) :- ۱۳۰، ۱۳۲، ۲۶۰ -
 اونسہ کدل :- ۳۱۵ -
 اہرہ بل :- ۱۳۹ -
 ایبٹ آباد :- ۱۹۲ -
 ایران :- ۴۲، ۳۵۸، ۴۹۷ -
 ایشہ براری :- ۱۳۳، ۳۰۲، ۳۹۷ -
 ایشیا :- ۳۵، ۳۸، ۴۸، ۴۰۶ -
 ایلہ پتھری :- ۷۵، ۱۱۳ -
 ایمن آباد :- ۲۴۶ -

ب

بابا پور کریوہ :- ۹۳ -
 بانٹو :- ۱۳۰، ۲۶۲ (پرگنہ) -
 بادام پورہ (موضع) :- ۱۴۶ -
 بارسو (موضع) :- ۳۹۷ -
 بارہ مولہ :- ۵۲، ۵۴، ۵۵، ۷۰ -
 ۱۰۴، ۱۵۱، ۱۹۱، ۱۹۳، ۲۲۹، ۲۳۳ -
 ۲۵۷، ۳۹۶، ۴۶۸، ۴۷۱، ۴۷۳ (پل) ۴۱۳ -
 بارہ مولہ (قلعہ) :- ۳۸۹ -
 بار (موضع) :- ۱۴۰ -
 باغ احسن آباد :- ۲۲۹ -
 باغ ارادت خان :- ۳۰ -
 باغ اسلام آباد :- ۲۵۳ -
 باغ افراسیاب خان :- ۳۰۴ -
 باغ افضل آباد :- ۳۰۳ -
 باغ آقا حسین :- ۳۰۸ -
 باغ امرود :- ۳۰۵ -
 باغ انگور :- ۳۰۵ -
 باغ اونتی پور :- ۲۹۰ -
 باغ بحر آرا :- ۱۴۷، ۲۸۹ -
 باغ بہمان سنگھ :- ۳۰۹ -
 باغ بیجاڑہ :- ۲۹۰ -
 باغ پانیپور :- ۲۹۰ -
 باغ پیری محل :- ۲۹۷ -
 باغ قوت :- ۳۰۶ -
 باغ جہاں آرا :- ۲۹۷، ۳۰۴ -
 باغ جعفر خان :- ۳۰۴ -
 باغ چنار :- ۲۹۰، ۲۹۸ -
 باغ حسین بیگ :- ۳۴۳ -
 باغ درشتی :- ۳۰۷ -

بارغ دراورخان :- ۳۰۰
 بارغ سوکھ رام :- ۳۰۸
 بارغ سلیمان :- ۶۲
 بارغ سیف آباد :- ۱۴۸
 بارغ سیف خان :- ۳۰۹ ۰ ۱۲۷
 بارغ شمالا مار :- ۳۰۸ ۰ ۲۹۵ ۰ ۱۴۳
 بارغ شاه آباد :- ۲۹۷
 بارغ صدارت خان :- ۳۰۱
 بارغ صفا :- ۲۸۹
 بارغ عنایت :- ۲۹۹ ۰ ۱۴۷
 بارغ عیش آباد :- ۲۸۸
 بارغ فرح بخش (شالامار) :- ۲۸۶
 ۲۸۸ (فرح بخش بارغ) ۲۸۶ ۰ ۲۸۷ ۰ ۲۹۵
 بارغ فیض بخش :- ۲۸۷
 بارغ قوام الدین خان :- ۳۰۱
 بارغ کفایت خان :- ۳۰۵
 بارغ گلشن :- ۲۹۹ ۰ ۱۴۷
 بارغ لشکر خان :- ۳۰۱
 بارغ نشاط :- ۲۹۶ ۰ ۱۵۶ ۰ ۱۴۳
 بارغ ہری سنگھ :- ۳۰۹ ۰ ۳۰۸
 بال تیل :- ۱۹۷
 بانڈی پور :- ۲۰۱ ۰ ۱۸۶ ۰ ۱۴۸
 ۲۵۸ کریوہ :- ۹۶
 بانگل :- ۱۴۲ ۰ ۹۵ ۰ ۸۷ ۰ ۸۷ ۰ ۸۷
 ۲۰۲ ۰ ۲۶۳ ۰ ۲۷۱
 بانہال (کوہ) :- ۱۲۱ ۰ ۹۹ ۰ ۷۷
 ۱۹۶ ۰ ۲۳۹ ۰ ۲۴۴
 بٹہ پورہ :- ۱۴۷
 بٹہ مالہ :- ۱۶۰ (کدل) :- ۳۱۵
 بخارا :- ۴۰
 بدخشاں :- ۳۰۱ ۰ ۳۰۳

بدورہ (موضع) :- ۲۹۶
 بدلی :- ۲۰۵
 بڈگام :- ۲۰۸ (کریوہ) :- ۹۵
 بڈمرگ :- ۸۹
 برار :- ۲۴۳ ۰ ۲۴۲
 برار آنکھ :- ۷۹
 برار بال (کوہ) :- ۱۱۷ ۰ ۷۴
 برار باجی :- ۷۹
 برار خیل :- ۱۴۳
 برازیل :- ۴۶
 بربر :- ۴۳
 برٹن :- ۳۶
 برٹش گارڈ :- ۴۶
 برجی :- ۱۹۹
 برزل کوٹھی :- ۲۰۴ ۰ ۲۰۲
 برزہ بال :- ۲۰۳ ۰ ۲۰۱ ۰ ۱۴۹
 برسبز :- ۳۶
 برنگ (پرگنہ) کوہ :- ۷۷ ۰ ۷۷ ۰ ۷۷
 ۱۰۶ ۰ ۱۲۲ ۰ ۱۲۳ ۰ ۱۲۶ ۰ ۱۳۸ ۰ ۱۴۶
 ۱۴۹ ۰ ۲۵۹
 برنگ سا :- ۱۹۹
 برنگ سمیر :- ۱۹۹
 برہما :- ۴۲۵ ۰ ۵۲ ۰ ۵۱ ۰ ۴۲ ۰ ۴۱
 بریدہ داری کدل :- ۳۱۵
 برین :- ۳۹
 برین :- ۱۴۳
 بسنت بارغ :- ۳۴۸ ۰ ۳۰۸
 بصرہ :- ۵۰۱
 بیل نکر :- ۳۱۸
 بلجیم :- ۳۶
 بلوچستان :- ۴۲

پ

پاپ چمن :- ۱۳۵
 پاپہ مارن :- ۱۳۰
 پارم پور :- ۱۵۱
 پانڈیچ (کریوہ) :- ۹۷
 پانیپور :- ۱۵ ، ۹۷ ، ۱۹۶ ، ۲۵۳
 ۳۱۱ ، ۴۰۲ ، ۴۷۵ ، ۴۹۶
 پاندہ چھک :- ۳۱۱ - پانزت (موضع)
 - ۱۸۵
 پانڈیر پھین (موضع) :- ۴۰۴
 پانی شکر :- ۱۹۹
 پٹن کریوہ :- ۹۵ ، ۱۵۹ ، ۱۹۱
 ۱۹۳ ، ۲۰۹ ، ۲۲۸ ، ۲۵۵ ، ۲۶۷ ، ۲۷۴
 - ۴۰۳
 پیٹہ :- ۲۴۳
 پدم :- ۲۵۴
 پدمان پور :- ۲۵۴
 پیران گنگ :- ۱۰۹
 پرتگال :- ۳۸
 پردمن پیٹ :- ۸۲
 پرتگیز :- ۴۴
 پرسپور :- ۳۸۶ ، ۳۹۹ ، ۴۰۰ ، ۴۸۱
 پروشیا :- ۳۶۰
 پیشاور :- ۱۹۲ ، ۴۱۵ ، ۴۴۱ ، ۴۵۱
 پلسٹین (فلسطین) :- ۴۰
 پلہ وار (کوہ) :- ۱۱۱
 پنامسر :- ۹۸ ، ۱۱۴
 پنجاب :- ۲۲ ، ۷۰ ، ۷۳ ، ۷۵
 پنوچھ (پونچھ) :- ۸۸ ، ۱۱۳ ، ۱۱۴
 ۱۹۳ ، ۱۹۴ ، ۲۰۲ ، ۲۰۵ ، ۲۱۰ ، ۲۳۵

بلدہ :- ۲۶۷
 بمبئی :- ۴۲ - بمبئیو (موضع) :- ۱۴۰
 بندرا چھل (بندھیا چھل) کوہ :- ۵۳
 بندو زین گام :- ۱۲۳
 بنگالہ :- ۴۲ ، ۲۴۳
 بنگس :- ۱۱۳
 بوٹان (بھوٹان) :- ۴۲
 بوٹی شور (کوہ) :- ۱۳۴
 بوٹو :- ۱۰۲
 بودھ گیر :- ۲۲۰
 بومر زو :- ۹۹
 بون لامہ :- ۱۲۹
 بونیار :- ۱۰۶ ، ۱۱۳
 بہشت (جہلم) :- ۶۸ ، ۶۹ ، ۹۴
 ۹۷ ، ۱۱۳ ، ۱۳۸ ، ۱۳۹ ، ۱۴۰ ، ۱۴۱
 ۱۴۴ ، ۱۴۹ ، ۱۵۱ ، ۱۵۲ ، ۱۵۵ ، ۱۵۶
 ۱۵۷ ، ۱۵۸ ، ۱۵۹ ، ۱۶۲ ، ۲۴۶ ، ۲۴۷
 ۲۵۲ ، ۲۵۴ ، ۳۱۷ ، ۳۲۲ ، ۴۲۹
 ۴۶۴ ، ۴۶۸ ، ۴۷۵ ، ۴۷۷
 بھدر وادی :- ۲۰۷ ، ۲۴۳
 ہیرام گلہ :- ۱۹۵
 بھمبر :- ۱۹۵
 بونجی :- ۲۰۲ ، ۲۲۴ ، ۲۲۵
 بوسری کدل :- ۳۱۴
 بیاری :- ۲۰۴
 بیجاڑہ (کریوہ) :- ۹۳ ، ۱۹۶
 ۲۵۴ ، ۳۱۱ ، ۳۵۲ ، ۴۰۴ ، ۴۶۸
 - ۴۷۵ ، ۴۷۳
 بیروہ :- ۱۰۳ ، ۲۵۸ ، ۲۵۲
 بیگم آباد :- ۲۸۹
 بیہ لامہ :- ۱۶۰

۲۳۸، ۲۴۳، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۸۲

پوکر کوٹ :- ۲۰۳

پوکرہ بل :- ۳۹۷

پوگا :- ۲۰۱

پولینڈ :- ۳۸

پونلیشا :- ۴۷

پوچھاک :- ۲۱۲

پونیال :- ۲۲۱

پوشانہ :- ۱۹۵

پھاک (پرگنہ) :- ۱۲۰، ۷۵، ۶۳

۱۳۹، ۱۴۳، ۱۴۶، ۲۶۰، ۴۰۴

پرو (نالہ) :- ۱۱۳

پھلی :- ۱۵۲، ۲۳۱، ۲۴۳

پھکام :- ۷۴، ۱۱۸

پیرو :- ۴۶

پیر پنچال (کتل) :- ۷۶، ۸۸، ۱۱۴

۱۱۵، ۱۴۰، ۱۹۴، ۲۰۶

پیون واؤ :- ۲۰۰

ت

تاپر (موضع) :- ۳۹۹

تارزو :- ۱۴۲

تارسر :- ۱۲۰

تارہ بل کدل :- ۳۱۴

تاشکند :- ۴۱، ۲۱۰

تالین مرگ :- ۴۷۴

تاجی (تاجی) :- ۲۱۰

تان سر :- ۱۱۵

تاویج :- ۲۰۰

تبت :- ۴۱، ۲۱۰، ۲۱۲، ۲۱۸

تتہ دان (چشمہ) :- ۱۳۲

تخت سلیمان :- ۶۴، ۸۰، ۸۱، ۳۰۶

تراگ بل :- ۲۰۱

ترال :- (۳۳، ۳۳۳، ۳۳۷، ۳۳۷) (قصیدہ)

- ۲۵۸

تر پولیا :- ۴۳

ترکستان :- ۴۱، ۲۰۱، ۲۱۲، ۳۵۴

۳۵۸، ۴۱۳، ۴۱۴

ترنر :- ۴۵۲ (موضع) :- (۱۴۱)

ترہ گام :- ۱۳۵، ۲۸۲

تس گام (شس گام) :- ۱۹۸

تشی گوک :- ۲۰۱

تلاؤ بل :- ۱۱۱

تلجا :- ۲۲۸

تلونڈی (موضع) :- ۴۴۲

تلکہ مرکئی :- (تلکہ مرکئی) :- ۱۹۹

تلکہ کھن :- ۳۱۵

تنالی :- (ٹنڈالی) :- ۱۹۳

تنکی پورہ (ٹنکی پورہ) :- ۴۷۸، ۴۷۹

تنکی کدل (ٹنکی کدل) :- ۳۱۵

تنگیر :- ۳۲۸

توٹیک (ٹوٹیک) :- ۱۹۹

توسہ مرگ :- ۸۷

توسہ میدان :- ۸۷، ۱۱۴، ۱۴۲

۲۰۴، ۲۳۸

تولہ مولہ :- ۱۳۴، ۱۶۰

تونگر (ٹونگر) :- ۱۴۰

تھنگہ مسجد :- ۳۵۲

تھن شن (تھیان شان) :- ۴۱

تھنڈا پانی (تھنڈا پانی) :- ۱۹۴

تھنہ :- ۱۹۴، ۱۹۵

تھوچی :- ۲۰۱

تھید (موضع) :- ۳۹۷

تیل بل :- ۱۵۵ ، ۱۴۲ ، ۶۵

- ۱۸۵

تیل بل :- ۲۰۸ ، ۱۴۹ ، ۱۱۰ ، ۸۷

- ۲۱۳ ، ۲۲۰ ، ۲۲۱ ، ۲۰۴

ج

جایان :- ۴۱ (جپیان) :- ۵۰۱

جامع اسلام آباد :- ۳۵۱

جامع بارہمولہ :- ۳۵۰

جامع بیجاڑ :- ۳۵۲

جامع سوپور :- ۳۵۱

جامع شویان :- ۳۵۱

جبل شیرہ کوٹ :- ۱۵۴ ، ۱۵۵

جشن کوہ :- ۱۳۶

جڈی بل :- ۱۵۸ ، ۳۳۵ ، ۴۳۱

- ۲۸۰ ، ۲۸۱ ، ۲۹۰ ، ۲۹۱

جر جان :- ۴۹۹

جروشلم :- (یروشلم) :- ۴۰

جرمنی :- ۳۷

جزائر اوشینیا :- ۴۷

جزائر انڈمن :- ۴۲

جزائر بحر الہند :- ۴۶

جزائر خاللات :- ۳۳ ، ۴۸

جزائر زنگ :- ۳۳

جزائر سندیا :- ۴۷

جزیرہ جمکوٹ :- ۳۳

جگر کوٹ :- ۲۰۲

جہاں آباد :- ۴۲

جھوں :- ۲۰۶ ، ۱۹۷ ، ۱۹۴ ، ۷۳

- ۲۰۷ ، ۲۱۰ ، ۲۱۳ ، ۲۱۵ ، ۲۱۶ ، ۲۲۰

- ۲۲۱ ، ۲۲۵ ، ۲۳۹

جونگ ٹونگ :- ۱۹۹

جوشوٹ :- ۲۰۱

جوتے ناٹھو :- ۱۴۱

جہانیاں (مقام) :- ۱۵۲

جہلم :- ۱۵۲ ، ۲۰۴

ج

جہرا :- ۱۹۹

چترالی :- ۲۰۱ ، ۲۲۵ ، ۲۲۷

چترار :- ۸۹ ، ۹۲ ، ۱۴۱ ، ۲۴۵

چترسو :- ۱۵۰

چکار :- ۲۳۳

چکدر :- ۴۹۵

چکری شور :- ۱۳۵

چکوٹھی :- ۱۹۳

چلی :- ۴۶

چندر باگا :- ۷۱ ، ۱۱۷

چندرہ سر :- ۱۲۰ (موضع) ۴۸۵

چندن سر :- ۱۱۵

چندر کوٹ :- ۱۹۶

چندریکا :- ۱۲۰

چوکی پور :- ۱۹۴

چوگام کوہ :- ۸۹

چومک :- ۲۰۴

چونٹی کل :- ۱۴۴

چوہدری باغ :- ۳۰۴ ، ۳۱۴

چھانہ گند :- ۱۹۸

چھتر گلاس :- ۱۹۳

چھیل :- ۱۴۲ ، ۱۵۰ ، ۲۲۵ (کدو) ۴۱۵

خ

خام پور کریوہ :- ۱۳۱، ۹۳، ۱۹۵
 خان پور :- ۱۹۲
 خاندیس :- ۲۴۳
 خانقاہ اعلیٰ :- ۳۳۷
 خانقاہ بلبل شاہ :- ۳۱۶
 خانقاہ بابا اسماعیل :- ۳۴۸
 خانقاہ جدی بل :- ۳۳۹
 خانقاہ جیلانی :- ۳۵۳
 خانقاہ چستی :- ۳۴۹
 خانقاہ خواجہ شاہ صاحب :- ۳۵۳
 خانقاہ درگج :- ۳۴۹
 خانقاہ سید برخوردار :- ۳۴۴
 خانقاہ سید محمد مدنی :- ۳۴۴
 خانقاہ سوپور :- ۳۵۱
 خانقاہ شمس عراقی :- ۴۸۰
 خانقاہ شمسی :- ۳۴۸
 خانقاہ شیخ العالم :- ۳۵۲
 خانقاہ غوثیہ :- ۳۵۳
 خانقاہ فیض پناہ :- ۳۴۴، ۳۴۳
 خانقاہ کبردی :- ۳۳۷، ۲۱۱
 خانقاہ ملک جلال ٹھاکور :- ۳۴۸
 خانقاہ معالی :- ۳۳۲، ۳۳۰، ۳۲۲
 ۳۳۳، ۳۳۵، ۳۹۷، ۴۷۱، ۴۷۷
 - ۴۸۶
 خانقاہ مخدومی :- ۳۵۱
 خانقاہ دالا :- ۳۳۷
 خانیار :- ۱۴۳، ۲۴۵، ۳۰۵
 ۳۰۹، ۳۵۰، ۴۷۶
 خجند :- ۴۱

چھراٹ :- ۱۱۴، ۹۷، ۹۶
 چھنائی (چھنائی) :- ۱۹۶
 چھپا :- ۲۰۴
 چھند پورہ کریوہ :- ۹۵
 چھند نہ (موضع) :- ۱۶۲
 چہ گام :- ۲۰۳
 چٹھوٹ :- ۲۱۰
 چیرہ ڈور :- ۹۵
 چیللاس :- ۲۲۹، ۲۲۸، ۱۰۵
 چینم :- ۴۲۵، ۴۸۶، ۴۱
 چندری کریوہ :- ۹۷
 چپوہ ڈارہ :- ۸۳

ح

حاجن :- ۱۸۶، ۱۵۱
 حجاز :- ۴۳۶
 حیدر کدل :- ۴۷۸، ۴۰۵، ۳۱۲، ۱۵۷
 - ۴۷۹
 حسن آباد :- ۴۸۳، ۴۳۱
 حسن پورہ :- ۴۶۹
 حسین پورہ :- ۴۶۹
 حصورہ :- ۲۰۸، ۲۰۳، ۲۰۲، ۲۰۱
 ۲۱۳، ۲۲۳
 حضرت بل :- ۲۸۸، ۱۵۷، ۱۵۶
 ۲۹۰، ۲۹۷، ۳۰۳
 حضوری بارغ :- ۳۰۹
 حمل :- ۱۱۳
 حمید نگر (موضع) :- ۱۴۰
 حیدر آباد :- ۱۹۳

خراسان :- ۴۱۳ ، ۴۱۴

نخندہ بھون :- ۴۰۳

خواجہ بارغ :- ۳۰۹

خواجہ بارہ بل :- ۴۳ ، ۱۵۶ ، ۳۱۴

- ۳۱۵

خوارزم :- ۴۹۸

خوشحال سر :- ۹۸

خوشی پورہ :- ۹۵

خوقند :- ۲۰۱ ، ۲۱۰ ، ۳۵۵

خیرہ گلی :- ۱۹۲

خیمہ (خیمہ) :- ۳۰

خیوا :- (خوارزم) :- ۴۱

د

داچیگام :- ۱۲۰ ، ۱۴۲ ، ۲۹۵

دارا محل :- ۲۸۵

داردو :- ۱۴۵ ، ۲۲۵ ، ۲۲۷ ، ۲۲۹

- ۲۴۳

داراش :- ۸۳

دارال :- ۲۰۵

دامودر وڈر :- ۹۴ ، ۹۵

دانا منزار محلہ :- ۳۴۴

دانگر پورہ (ڈانگر پورہ) :- ۳۵۳

دچ گائنا (ڈچ گائنا) :- ۴۶

دچین پارہ :- ۸۹ ، ۱۱۸ ، ۱۳۹

(کوہستان) :- ۱۴۴ ، ۱۴۵ ، ۱۹۰ ، ۱۹۱

دچھنہ (کوہ) :- ۲۲۹ ، ۲۳۷

- ۴۰۴

دو وڈر (ڈو وڈر) :- ۹۷

دراس :- ۴۸ ، ۱۴۴ ، ۲۱۰ ، ۲۱۲

- ۲۱۳

دراوا :- ۸۷ ، ۱۱۲ ، ۲۲۷ ، ۲۳۲

۲۴۳ ، ۲۴۵

دریس گھرم :- ۲۰۲

درشنی بارغ :- ۱۴۷

درگجن :- ۱۴۴ ، ۳۰۴ (کدل) ، ۳۱۵

۳۶۷

درند (موضع) :- ۲۹۸

درہ لار :- ۶۳

درہ شالمار :- ۶۳

دریائے جہلم :- ۱۴۹ ، ۱۵۱

دریائے راجوری :- ۱۱۵

دریائے شور :- ۲۷

دریائے کھلی :- ۲۱۱

دریائے محیط :- ۱۰۱

دریائے وشیو :- ۲۶۹

درنر (موضع) :- ۱۴۷

دشکن :- ۲۰۲

دشہ سر :- ۱۰۹

دل پورہ (کوہ) :- ۴۹

دلپیت (دلپیت) :- ۳۶۴

دلیل :- ۲۰۱

دنامہ سر :- ۱۱۴

دمتور :- ۲۳۱ ، ۲۴۳

دمشق :- ۲۳۰ ، ۲۳۱

دمبیا (دمبیاط) :- ۴۴

دنک علاقہ :- ۱۲۴

دنارک (ڈنارک) :- ۳۷

دنو :- ۲۰۶

دنی زویلا :- (دتر ویلا) :- ۴۶

دو بجن :- ۱۱۵ ، ۱۳۲ ، ۲۰۵

دوڈی (ڈوڈی) :- ۱۹۶ ، ۲۰۷

راجه سری :- ۱۹۵ ، ۱۹۴
 راجه سری کدلی :- ۳۱۴ ، ۳۱۵
 رازہ ترنگ :- ۹
 رازوان سنگن :- (کتل) :- ۷۸
 رام باغ :- ۳۰۵ ، ۳۰۸
 رام این :- ۱۹۶ ، ۲۰۷
 رام پور :- ۱۹۳
 رامہ طرح کوه :- ۱۲۰
 رام سو :- ۱۹۶ ، ۲۰۷
 رام گھاٹ :- ۲۰۲
 راولپنڈی :- ۱۹۱ ، ۱۹۲ ، ۱۹۳
 راموہ (موضع) :- ۲۰۶
 راه کپوری :- ۸۸
 راه یارکوہستان :- ۱۳۲
 رین (موضع) :- ۱۸۵
 رت پورد :- موضع :- ۳۰۱
 رٹ سون :- ۳۹۸ ، ۵۳
 رزلو (موضع) :- ۱۲۵
 رعناواری :- ۳۰۷ ، ۳۰۵ ، ۳۰۷
 رگھوناتھ باغ :- ۳۰۹
 رنبی آره :- ۱۱۵
 رنبوہ کوه :- ۸۴
 روپڑی :- ۸۸ (کوه) :- ۱۱۵ ، ۱۳۰
 روپہ ننگ :- ۱۵۷
 رود پدہنی :- ۱۰۵ ، ۱۱۱
 روزنہ :- (روزپہر) :- ۴۳
 روس :- ۳۵۲ ، ۳۰۰ ، ۳۸
 روشن پیر :- ۲۰۳
 روکشو :- ۲۱۰
 روانہ :- ۶۰
 ریاستی :- ۲۰۶

دوٹھہ سر (دوٹھہ سر) :- ۱۰۹
 دودرہامہ :- ۱۰۳ (کدلی) :- ۳۱۶
 دودھ پھنکری کدلی :- ۲۱۵
 دودھ سر :- ۱۱۱ ، ۱۱۴
 دودھ گنگا :- ۳۰۸ ، ۱۱۴
 دورا (دورا) :- ۲۰۱
 دورو (دورو) قصبہ :- ۲۵۲ ، ۹۹
 دوکھہ بل :- ۱۴۹
 دولت آباد :- ۱۴۷ ، ۲۹۰ ، ۳۰۷
 دولت پیگلائی :- ۱۹۹
 دو میاں :- ۲۴۳
 دوزنگا گلی (دوونگا گلی) :- ۱۹۲
 دوتی :- ۲۰۲
 دہرم سال :- ۱۹۴
 دھلی :- ۱۳۲ ، ۲۴۳ ، ۲۵۰ ، ۲۸۳
 دیب رنگ :- ۲۰۱
 دیرہ غازی خان (دیرہ غازی خان) :-
 ۲۴۱
 دیوس :- ۲۰۷
 دیوسر :- ۱۰۵ ، ۱۲۵ ، ۱۲۷
 ۲۶۲ (کوه) :- ۸۸
 دیول :- ۲۰۶
 دیوہ سوی :- ۱۴۹
 دیوہ گول :- ۱۹۶
 دین سو (پیرگنہ) :- ۱۲۹ ، ۱۳۸ ، ۹۵
 ۱۳۲ ، ۲۶۵
 دیوہ پور (کریوہ) :- ۹۷
 ذکر (موضع) :- ۱۴۷
 راجہ پور :- ۲۰۵ ، ۲۴۳

ز

زری پوره موضع :- ۴۰۴

زامتر ناگ :- ۱۱۸ ، ۱۲۰

زانپه کدل :- ۳۱۵

زانسکار :- ۲۱۲

زبه مرگ :- ۸۹

زجه مرگ :- ۱۱۷ ، ۱۸۸

زچیل ڈار :- (موضع) :- ۱۰۴

زڈکسو :- ۲۰۲

زین گام :- (موضع) :- ۱۲۶

زنه پتھر (زنه پتھر) کوه :- ۱۱۴

زنگ بار :- ۴۴

زوجه بال (کتل) :- ۸۶ ، ۸۰ ، ۷۹ ، ۷۸

۱۰۵ ، ۱۰۸ ، ۱۲۴ ، ۱۹۷

زونی مر :- ۸ (کدل) :- ۳۱۵

زوهین (زوهین) :- ۱۰۶

زهر ناگ (زهر ناگ) :- ۱۱۷

زهرن زهرن ناگ (زهرن زهرن ناگ) :-

- ۱۱۲

زیشی شور :- ۳۹۴ ، ۱۳۵

زبینه پوره (کری پوه) :- ۱۴۰ ، ۹۳ ، ۹۲

- ۲۸۲

زبینه ڈینب :- ۱۵۲

زبینه ستھو :- ۹۲

زبینه کدل :- ۳۱۲ ، ۳۹۹ ، ۴۷۸

زبینه گیر (پرگنه) :- ۱۰۶ ، ۹۸ ، ۱۳۵

۱۴۹ ، ۱۵۲ ، ۲۶۱ ، ۲۶۵ ، ۲۸۱

زیون :- ۱۱۹ (موضع) ۴۰۲

س

سائیریا :- ۴۱

سار بون (چشمه) :- ۹۰

سارن سر :- ۱۱۰

سالن سر :- ۱۱۱

سالیه موضع :- ۱۳۰

سالور :- ۱۸۵

سایر الموارضع پائین :- ۶۸ ، ۶۹

۹۶ ، ۱۴۶ ، ۱۵۲ (یا لا) :- ۱۶۱ ، ۲۶۵

- ۲۶۶

سیرا :- ۲۰۴

سیره سمن :- (پرگنه) ۱۴۱ ، ۲۶۲

ستانی سر :- (چشمه) :- ۱۱۰

ستنی سر :- ۵۵ ، ۵۱ ، ۵۰

سدره کھون :- ۱۵۶

سر اندیب :- ۳۳

سر بل :- ۱۱۷

سر خوش خوبه :- ۱۹۹

سر مود :- ۲۰۰

سر ویا :- ۴۰

سر نیگر :- ۷۸ ، ۴۸ ، ۷۱ ، ۷۳

۷۴ ، ۷۵ ، ۷۶ ، ۷۷ ، ۷۸ ، ۸۰ ، ۸۳

۸۴ ، ۹۰ ، ۹۲ ، ۹۵ ، ۹۷ ، ۱۰۷ ، ۱۵۰

۱۵۲ ، ۱۵۸ ، ۱۶۰ ، ۱۹۱ ، ۱۹۳ ، ۱۹۵

۱۹۶ ، ۱۹۷ ، ۲۰۱ ، ۲۰۵ ، ۲۰۶ ، ۲۰۷

۲۰۸ ، ۲۰۹ ، ۲۱۰ ، ۲۳۸ ، ۲۴۴

۲۴۹ ، ۲۵۱ ، ۲۵۲ ، ۲۵۴ ، ۲۵۵

۲۶۰ ، ۲۶۶ ، ۲۶۷ ، ۲۶۸ ، ۲۶۹

- ۴۷۶

سرس قل :- ۱۹۸

سورہ :- ۲۱۰، ۹۷، ۳۹۷
 سورن :- ۱۹۴
 سوئیٹر رلیٹڈ :- ۳۷
 سوئی کلا :- ۹۳
 سونہ مرک :- ۱۹۷، ۸۶، ۷۸
 سونہ لنگ :- ۱۵۷، ۲۸۵
 سویدن :- ۳۷
 سپر پورہ :- ۱۴۵
 سیال سوی :- ۱۹۴
 سیام :- ۴۱
 سیدہ کدل :- ۳۱۵
 سیلون :- ۴۲
 سمیر کوہ :- ۸۱
 سین پیڈ :- ۵۰۲

ش

شاہ پور (شہر) :- ۵۰۱
 شادی پورہ :- ۱۵۲
 شاردہ :- ۱۴۹، ۲۲۷
 شاردہ پور :- ۱۶۱
 شاکیاٹ :- ۲۰۳
 شالہ ٹینگ :- ۱۶۰
 شالمار کوہ :- ۱۳۷
 شاماجی (شہر) :- ۵۰۱
 شادوہ (پرگنہ) :- ۹۲، ۱۳۷، ۲۶۵
 شاد آباد :- ۱۰۶، ۹۹، ۷۴، ۱۲۱
 شاد :- ۱۲۲، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۳۸، ۱۲۹، ۲۵۸، ۲۳۹
 شادوہ :- ۱۹۱

سکاش لینڈ :- ۳۶
 سکزیچ :- ۲۰۰
 سکنی (سکنی) :- ۳۸
 سکندر پورہ :- ۴۷۷
 سکندریہ :- ۴۳
 سک ناگ :- ۱۱۴
 سکھ مٹھ :- ۲۰۴
 سکر (موضع) :- ۳۸۶
 سلطان پورہ :- ۱۴۵، ۴۴۳
 سلجھڈ :- ۱۹۲
 سلیب (سلیبس) :- ۷۴
 سلیمان کوہ :- ۱۵۶، ۲۵۱، ۲۹۸
 ۳۰۸، ۳۹۴ -
 سمندر باغ :- ۳۰۹
 ستاسنگ (کوہ) :- ۴۹
 سنبل :- ۱۵۹، ۲۰۱، ۴۰۶ (کدل)
 ۳۱۳ -
 سند براری (چشمہ) :- ۱۲۶
 سندلار :- ۷۴، ۷۹، ۸۶، ۱۰۳
 ۱۰۹ -
 سندمت نگر :- ۱۰۹، ۱۳۰
 ۱۵۲، ۴۸، ۴۷۳
 سنسار :- ۲۰۴
 سن گلوتہری :- ۱۴۰، ۱۴۱
 سنگ پور :- ۲۰۷
 سنگے گھاٹ :- ۲۱۱
 سندھ (دریا) :- ۴۲، ۸۰
 سورت :- ۳۶۹
 سو پور :- ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۸۶، ۲۰۹
 ۲۲۹، ۲۵۵، ۲۵۷، ۳۵۴، ۴۷۱
 ۴۷۲، ۴۹۴ (کدل) ۳۱۳

ط

طبرستان :- ۵۰۰

طغرا :- ۶۱۰۶۰

طفلس :- ۴۰

ظ

ظفر آباد :- ۱۴۷۰ ۲۹۸ ۲۹۹

ع

عالی کدل :- ۳۱۰ ۳۱۲ ۳۲۰

عراق :- ۴۳۶ ۵۰۰

عربستان :- ۲۲

علاقہ الدین پور :- ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴

- ۴۷۷

علی آباد :- ۱۹۳ ۱۹۵ (بلغ) ۳۰۰

علاقہ پائیں :- ۱۸۶

عیش آباد :- ۱۴۷ ۱۵۶ (پل) ۲۱۵

عیش مقام :- ۱۰۵

غ

غار آری رای :- ۹۹ ۱۰۱

غار بازار ہوی :- ۱۰۲

غار منڈا :- ۹۹ ۱۲۸

غزنین :- ۴۲

ف

فامرگ :- ۸۸ (کوہ) :- ۱۱۷

فتح کدل :- ۳۱۲ ۴۰۵ ۴۷۶

شرگول :- ۱۹۸

شکروہ پرگٹہ :- ۲۶۲

شکستان :- ۲۰۱

شمہ :- ۱۹۷

شنکہ بال :- ۱۳۴

سنگم (موضع) :- ۱۴۰

شوہ کوری :- ۱۴۱

شوہیان :- ۸۸ ۹۳ ۱۳۲ ۱۹۴

۱۹۵ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۵۴ ۲۷۴

- ۴۴۲

شومہ ناگ :- ۱۳۶

شہاب الدین پور :- ۱۴۵ ۱۵۱

- ۱۵۸

شہید اللہ (موضع) :- ۲۰۰

شیخ باغ :- ۳۰۸

شیر سر :- (چشمہ) :- ۱۱۱ ۷۷۲

شیر گڑھی :- ۱۴۴ ۱۵۱ ۱۵۲ ۲۳۷

۲۴۶ ۳۰۸ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۶۳ ۴۷۲

۴۹۳ (قلعہ) ۳۸۸

شیشمر ناگ :- ۴۹ ۸۹ ۱۱۸

- ۱۲۰ ۱۱۹

شیوہ کوه :- ۴۹

شیوہ کوه :- ۱۳۵

شیوہ ناگ :- ۱۱۲ ۱۳۵

ص

صفا پور (گریوہ) :- ۸۳ ۹۶ ۱۵۹

- ۱۶۱

صفا کدل :- ۱۵۲

صراف کدل :- ۳۱۵ ۴۷۷ ۴۷۸

- ۴۸۷ ۴۸۶

فرانس :- ۳۶۰، ۳۴

فرخار :- ۹۱، ۵۷

فرس لن :- ۷۴

فلانس :- ۳۲

فرخ گائتا :- ۴۶

فشل تونگ (کوه) :- ۹۷

فولی :- ۲۲۸

فیروز پور :- ۲۱۰

فیض بجر (نهر) :- ۲۹۶

ق

قادری کدل :- ۳۰۴

قراقرم :- ۱۹۸

قزل تور :- ۱۹۹

قزل ون :- ۲۰۲

قاضی باغ :- ۳۰۴

قاضی پوره :- ۱۵۸

قلعه عطا محمد خان (پری پریت) :- ۸۲

قلاش پوره :- ۴۸۷

قند دھار :- ۲۴۳، ۴۲

قوتان :- ۴۱

ک

کاکی پوره :- ۱۴۱، ۱۵۰، ۱۶۱

کابل :- ۲۴۳، ۴۲، ۴۵

کاجی ناگ :- ۱۴۹ (کوه) :- ۷۳، ۱۱۳

کاثر گل کوه :- ۱۱۴، ۱۱۵

کاثر گل کوه (کوه) :- ۱۴۱، ۱۴۲

کاشغری :- ۴۰

کاغان :- ۲۲۸، ۲۳۱، ۲۳۵، ۲۴۳

کامران :- ۸۷، ۱۰۶، ۱۱۲، ۱۱۳

۱۳۸، ۱۳۲ — ۲۷۴، ۲۶۹، ۲۷۲

کامن دیو :- ۴۹۵

کانهامه :- ۱۴۳

کاوداره (کدل) :- ۳۱۴، ۳۳۹

کادون :- ۲۰۶

کیواره (غار) :- ۱۰۲

کیور تھله :- ۴۴۳

کتھووعه :- ۱۹۳، ۲۱۰

کتھائی :- ۱۹، ۱۱۳، ۲۳۲، ۲۳۳

کچھامه :- ۴۸۱

کڈوری سر :- ۱۱۰

کرتار پور :- ۴۴۵، ۴۴۶ (کروستان)

۴۰-

کرس :- ۲۰۰

کرشن گنگا (دریا) :- ۷۱، ۱۰۷

۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۲ -

کرشنه سر :- ۱۰۹

کرگل :- ۱۴۵، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۱۰، ۲۱۲

کریا (۵) :- ۸۰، ۸۷، ۱۴۹

۲۰۹، ۲۲۷، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۴۵

کرو :- ۲۰۰

کروین :- ۴۷۰ (پیشہ) :- ۹۶

کریامه :- ۹۶

کریبری :- (قصیہ) :- ۲۵۸

کریبری (کریوہ) :- ۹۶

کرییم سر :- ۱۱۵

کثرہ بیتگ :- ۱۵۰

کشت توار :- ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۷، ۲۰۸

۲۱۲، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۵۲ -

کشمیر :- ۱۱۷، ۱۲۰، ۱۲۸، ۱۲۹

[illegible]

گکیرنگ : ۱۲۳

کلو :- ۱۹۷

كل جـ : ٢١

کلاک :- ۱۹۷

کلمہ - ۱۱۱

کنٹ :- ۳۵

کتاب: ۲۵۳

کننگن :- ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۹۷

کنہ مرگ :- ۸۶

کناڈا :- (کنیڈا) :- ۴۱۵

کنڈ کڈل :- ۳۱۵

کوپہ وارہ :- ۱۴۸

کوشتر سر: ۱۱۷

لوترناک :- ۱۱۵

لواحيہ: ۲۰۰

کوٹلہ :- ۱۹۵
 کوٹلی :- ۲۰۴
 کوٹھا :- ۱۱۷
 کوٹھار :- ۱۵۰ (پرگنہ ۱۰۶ ۲۶۹)
 کوٹھی بارغ :- ۳۰۹
 کوٹھی صمد خان :- ۲۰۱
 کوٹھیر (موضع) :- ۴۰۲
 کوٹلی تیرت (تھ) :- ۵۴
 کوٹنگام :- ۱۴۰
 کوٹوسر :- ۱۰۸
 کولیا (کوریا) :- ۴۱
 کوه ماران :- ۲۴۶ ۸۳ ۸۲ ۷۷
 ۲۵۰ ۳۸۹ ۴۷۶
 کوه مری :- ۲۱۰ ۱۹۲
 کھادنیار :- (کوه) :- ۵۵ ۴۸ ۴۴
 ۴۷۴ ۴۷۳ -
 کھادور :- ۱۰۶ ۱۳۰ ۲۲۹
 ۲۳۱ ۲۳۴ ۲۳۷ ۴۰۴ -
 کھادور پارہ :- ۹۱
 کھانڈا :- ۱۹۱
 کھاگ (موضع) :- ۱۳۲
 کھیلو :- ۲۰۰
 کھر کوٹہ :- ۲۰۰
 کھرب :- ۱۹۸
 کھر دنگ :- ۱۹۹
 کھر چو :- ۱۹۹
 کھوری :- ۸۸ ۲۰۶
 کھوشی پورہ :- (کریوہ) :- ۹۵
 کولمبیا :- ۴۶
 کپریو شار :- ۱۰۳
 کھل نارواؤ :- ۲۳۹ ۸۸ ۲۴۴ -

کھلسی :- ۲۰۰

کھنبل :- ۱۳۸ ، ۱۳۹ ، ۱۵۰ ، ۱۵۱

(کدل) :- ۱۱۳ (پل) :- ۴۷۵

کھوپپامه (پرگنه) :- ۶۸ ، ۶۹ ، ۷۱

۷۸ ، ۸۶ ، ۸۷ ، ۹۶ ، ۱۰۲ ، ۱۰۳ ، ۱۱۲

۱۳۲ ، ۱۳۵ ، ۱۳۹ ، ۱۵۲ ، ۳۶۰ ، ۴۹۵

کھیر بهوانی :- ۱۳۳

کیپ کالونی :- ۴۴

کیپ وارڈ :- ۴۴

کیمو (موضع) :- ۱۴۰

گ

گاڈه سر (چشمه) :- ۱۱۰

گاؤ کدل :- ۳۱۴

گالین :- ۱۹۳

گانڈیل :- ۱۹۷ ، ۲۰۸

گاه گویح :- ۲۰۳

گیت گنگا :- ۱۳۳

گجرات :- ۱۹۵ ، ۲۴۳ ، ۴۶۰

گر :- ۲۰۱

گرین لینڈ :- ۴۵

گزیبال :- ۱۳۶

گرهھی :- ۱۹۲ ، ۱۹۳ ، ۳۸۸

گرهھی :- (اوری) :- ۳۸۹

گرهھی شیوه پوره :- ۳۸۹

نگری بل :- ۱۵۵

نگنه براری :- ۱۲۹

نگنه جٹن :- ۱۲۹

نگنه گیر :- ۷۹ ، ۱۹۷

گلاب باغ :- ۳۰۹

گلگت :- ۱۴۵ ، ۲۰۱ ، ۲۰۲ ، ۲۰۳

۲۰۸ ، ۲۲۱ ، ۲۲۲ ، ۲۲۳ ، ۲۲۴ ، ۲۲۵

۲۲۶ ، ۲۴۳ ، ۲۴۴

گلرگ :- ۷۵ ، ۸۴ (مرغزار) :- ۸۵

۱۱۳ ، ۱۴۲ ، ۲۰۹ ، ۲۸۳

گنڈورب (ایٹورب) :- ۳۶

گنڈ سرنگه (کوه) :- ۱۰۹

گنڈ شیر سنگه :- ۱۹۷

گنگا :- ۱۰۸

گواشته براری :- ۷۴

گوپه بری :- ۱۳۹

گوپه واره حله :- ۳۴۸

گودی :- ۲۰۲

گوزنلاؤ :- ۲۰۶

گورچین ناگ :- ۱۱۳

گوردنگ :- (قلعه) :- ۲۱۴

گورک :- ۴۲

گورکوٹ :- ۲۰۳

گورس یونی :- ۱۶۱

گوره دیر :- ۱۵۰

گوری پوره :- ۱۴۱

گوپچ :- ۷۸ ، ۸۷ ، ۸۸ (گوریس) :- ۱۱۰

۱۴۹ ، ۲۰۲ ، ۲۰۳ ، ۲۲۱ (قلعه) :- ۹۴

گهوڑا گلی :- ۱۹۲

گوس وڈر :- ۹۷

گوگنه پتھری :- ۱۳۱

گوگل مرگ :- ۸۸

گوڈلن کدل :- ۳۱۳

گوپیل :- ۱۲۴

گھر :- ۲۱۴

گهوڑی (موضع) :- ۲۲۷ ، ۲۳۳

نابینه: ۲۲

مدین صاحب: ۲۹۲

مراکو: ۲۳

مریل: ۴۹، ۷۷ (کتن)

مرجان پوره: ۱۴۳ (کدن) ۳۱۴

مرگن (کتن): ۷۸ (مرغزار): ۸۹

۲۰۹

مرغزار بنگس: ۸۷

مرغزار نندن سر: ۸۸

مرغزار سنگ سفید: ۸۹

مرو: ۷۴، ۸۹، ۲۳۹

مرو دادون: ۷۸، ۷۹، ۲۴۳

مرطبه: ۹۷، ۱۶۲، ۲۰۲

مری: ۱۹۳

مس شوکر (چشمه): ۱۰۹

مسجد جامع بانڈی پور: ۳۵۳

مسجد جامع: ۱۴۷، ۱۵۸، ۲۳۸

۲۵۱، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۳۷، ۳۳۸

۳۳۹، ۳۹۷، ۳۹۹، ۴۷۷، ۴۹۱

۴۹۲

مسجد داراشکوه: ۲۸۵

مسجد رنجین شاه: ۳۱۹

مسجد سنگین: ۳۴۳

مسجد عالی: ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸

مسجد ملا شاه: ۳۴۳

مسجد نبوی: ۳۴۴

مصر: ۴۳

منظر آباد: ۷۰، ۱۴۹، ۱۵۱

۱۵۲، ۱۹۱، ۲۰۹، ۲۲۷، ۲۲۹

۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۷۷

۳۹۰، ۴۹۱

مستقط: ۲۳۲، ۲۳۸

مقام نائنه: ۱۴۰

مقام اوجی باز: ۱۴۱

مقام وال زب: ۱۴۱

مکس بکو: ۴۵

مکه: ۲۲، ۲۳۷

مکھامه: ۱۱۴

مکرو: ۱۹۹

ملایا: ۴۱

ملتان: ۱۴۵، ۲۴۳، ۲۵۱، ۲۶۰

ملچھر: ۴۷۷

ملہ کھاس: ۲۴۷، ۳۰۷

منچوریا: ۴۱

منڈا: ۹۹

منتر مار (موضع): ۱۱۲

منڈلن: ۷۴، ۸۹

منشی باغ: ۳۰۸

منہ مرگ: ۸۷

منگولیا: ۴۱

موضع میگام: ۱۳۴، ۱۴۶

مہادیو (کوه): ۷۵

مہالشی مرگ: ۹۷، ۱۰۹، (کوه)

۴۹۵

مہرہ داس: ۲۰۳

میر پور: ۱۵۲، ۲۰۴

میگام: ۱۳۴

مینسری (شہر): ۵۰۱

ن

نادی بلد: ۱۴۸

نار پچہ: ۲۰۶

وارسک ناگ :- ۱۲۴، ۸۸ -

والگب (کریوہ) :- ۹۶ -

وانگت (موضع) :- ۳۹۸ -

وانگن واس :- ۱۱۳ -

وان دیو لگام :- (موضع) :- ۱۲۲ -

واده مال (کوہ) :- ۶۹ -

وایلو :- ۱۴۷ -

وتر :- ۱۱۲، ۱۳۴ (پرگنہ) :- ۱۳۵ -

۱۴۹ :

وتہ سر :- ۱۱۵ -

وتستہ :- ۱۵۰، ۱۵۱ -

وتھ نار :- ۱۴۱ -

وتھ :- ۱۵۰ -

وتھ وتر :- ۱۲۴ (دیریا) :- ۱۲۶ -

وٹ کوہ :- ۱۳۶ -

وٹ پور :- ۱۴۸ -

وٹو (موضع) :- ۱۳۹، ۱۴۰ -

وٹو منزل گام :- ۲۰۵ -

وہہ مال :- ۱۱۲ -

وہہ مرگ :- ۸۷ -

وہہ واؤ :- ۷۰ -

وچار ناگ :- ۱۳۳ -

وچی (قریہ) :- ۳۳۳، ۳۳۳ -

۳۳۷ :

وزلمہ :- ۱۱۳ -

وسطی امریکہ :- ۴۵ -

وشنہ یاد :- ۱۱۶ -

وشنہ سر (مرغزار) :- ۸۶ -

وشیو :- ۱۱۷ -

وگام (موضع) :- ۱۳۷ -

ولہ ٹینگ :- ۱۲۴ -

ونتی پورہ :- ۱۳۲ -

ونڈ لامہ :- ۱۴۶، ۳۰۵ -

وہو (پرگنہ) :- ۱۰۳، ۱۰۶، ۱۰۷ -

۱۱۹، ۱۳۰، ۱۳۸ -

ولاب جلکا :- ۱۹۹ -

ویول :- ۱۹۳ -

۵

ہالپس (موضع) :- ۱۴۰ -

ہار تاریل :- ۳۱۶ -

ہارون (موضع) :- ۱۰۶، ۱۳۵، ۲۵۱ -

ہاری پریت :- (کوہ ماراں) :- ۴۸ -

۵۲، ۸۱، ۸۲، ۱۵۶، ۳۸۶، ۳۹۸ -

ہاکور سر :- ۹۸، ۹۵ -

ہالینڈ :- ۳۶ -

ہانجی ویر :- ۱۴۲ -

ہانجن :- ۱۵۵ -

ہانجک :- (کریوہ) :- ۹۵، ۱۵۹ -

ہندیال :- ۱۹۱، ۱۹۳، ۲۳۲ -

ہرات :- ۴۲ -

ہریو :- ۲۰۲ -

ہرمو کھ :- ۷۴، ۸۶، ۱۰۴، ۱۰۷ -

۱۰۸، ۱۱۱، ۱۴۸ -

ہرمو کھ گنگا :- ۷۲، ۸۶، ۱۰۷ -

۱۰۸، ۱۱۱، ۱۲۹ -

ہرن (موضع) :- ۱۴۵، ۳۴۸ -

ہری پور :- ۱۹۲ -

ہزارہ :- ۲۱۰ -

ہفت اقلیم :- ۳۳، ۳۴ -

ہفت کھی :- ۱۱۳ -

ہلر :- ۱۲۸ -

بلدر :- ۱۲۹

همال :- ۲۰۵

هندوستان :- ۲۸، ۴۲، ۱۰۲، ۲۱۲

- ۲۲۳

هوکھسر :- ۱۱۷، ۲۰۷

هونزی :- ۱۴۵، ۲۲۵

هیب رڈن کوه :- ۴۹۶

هیره بل کتل :- ۲۰۷

هیره پوره :- ۱۹۵، ۱۴۰، ۷۶، ۵۱

- ۴۸۸

ی

یارکند :- ۱۹۸، ۴۰، ۲۱۰

۲۱۲، ۲۱۸، ۳۳۴، ۲۵۵ -

یاسمین :- ۲۱۰ -

یاسین :- ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۲۵

- ۲۲۷، ۲۲۷

یزد :- ۴۹۹ -

یبل سرز :- ۱۱۱ - (چشمه)

یمن :- ۴۳۲، ۴۳۸ -

یبنوع :- ۴۳۷ -

یورپ :- ۳۵، ۳۶، ۳۸، ۴۸

۷۱، ۱۰۲، ۱۰۶، ۲۰۶ -

یونان :- ۳۸، ۴۸

لطفا

قبل از مطالعه اغلاط ذیل را تصحیح فرمایند و

م = متن ح = حاشیه

صفحه	سطر	ناورست	درست
۱	م	مملکت اند	مملکت او از
۲	ح	ال عمران	آل عمران
۳	ح	تغابن	تغابن
۴	م	دیوان دقاتر	دیوان دقاتیر
۵	م	مقتدایان	مقتدایان
۶	م	وفور	وفور
۷	م	سهروردی	سهره وردی
۸	م	عبادت	عبادت
۹	م	تاریخ کشمیر	تاریخ کشمیر
۱۰	ح	مذکور	مذکور
۱۱	ح	مبارت نامه	مبارت نامه
۱۲	م	لارنس	لارنس
۱۳	ح	مراد از ویلی آف کشمیر	مراد از ویلی آف کشمیر
۱۴	م	بلاغت	بلاغت
۱۵	م	ممکن	ممکن
۱۶	م	آسمان	آسمان
۱۷	م	مدورانه	مدورانه
۱۸	م	القصر	القصر
۱۹	م	محیط	محیط
۲۰	م	فلک الخواجه المركز	فلک خواجه المركز
۲۱	م	بمانند	بمانند
۲۲	م	سكان	سكان
۲۳	م	دوازده	دوازده
۲۴	م	سمت	سمت
۲۵	م	۹۱۲	۹۱۲ میل
۲۶	م	تمام کنند	تمام کنند
۲۷	م	گرد آید	گرد آید
۲۸	م	تمام کنند	تمام کنند
۲۹	م	دوره کنند	دوره کنند
۳۰	م	در حالت بودن قمر	در حالت بودن قمر
۳۱	م	لاک	لاک
۳۲	م	گروه	گروه

(INCE) انس
مراد از انس کشمیر می باشد که مطبوعه کشمیر است
بلاغت
ممکن
آسمان
مدورانه
القصر
محیط
فلک خواجه المركز
بمانند
سكان
دوازده
سمت
۹۱۲ میل
تمام کنند
گرد آید
تمام کنند
دوره کنند
در حالت بودن قمر
لاک
گروه

سنہ	سطر	نادرست	درست
۲۶	م ۶	شش	شش
"	م ۱۱	گروہ	گروہ
۲۹	ح ۶	ارویا	ارویا
"	ح ۷	الم مذبور دریں وقت	آلہ مذبور دریں ابام ہم
"	ح ۱۱	کنسیری	کنسیری
"	ح ۱۵	آنکس عرب بود تا امر شد	آنکس عرب علی نام از ہر ہریان کولین بود کہ اس شہادت
۳۰	م ۱۵	نمودہ	نمود
"	ح ۱	ایں امر واقع شدہ	شد
"	"	شدہ	داد
۳۱	م ۳	برجہاز	کلنہس برجہاز
"	م ۱۰	انگا	آنگاہ
۳۳	م ۱۰	گفتہ شدہ آن	گفتہ شدہ آن
"	م ۱۲	سیاھان	سیاھان
۳۵	ح "	نقشہ اوریا	نقشہ اردیا
۳۶	م ۲۰	سدہ کرد	دو کرد
۳۷	ح ۱	مبہنی	مبہنی
۳۸	ح ۲	میل	میل
۵۱	ح ۲	نظر کے یہ عقیدہ علماء طبقات الارض	ایں نظر بقیدہ علماء طبقات الارض
"	ح ۳	ولایات گاندھار	دو لایات گاندھار
۵۸	م ۹	برزدند	بردند
۵۹	ح ۲	درینجا	ہمانجا
"	ح ۶	تا امروز از یسج یکے - الخ	تا امروز کے جواب اینہانہ نگاشتہ است
"	ح ۱۰	نغمات الانس	نغمات الانس
۶۱	م ۲	کان	کان
۶۲	ح ۲	تغلیط	تغلیط
۶۳	م ۹	طاف	طاف
۶۶	م ۱۲	اقعی	اقعی
۷۳	م ۲	یاسند لاری پیوند	یاسند لاری پیوند
۷۴	م ۱۱	مقتصادم باشد	مقتصادم می باشد
۷۹	م ۱	بسیار	بسیار
۸۰	م ۳	کشیر	کشیر
۸۱	م ۱	عمر عزیز	عمر عزیز خود
"	م ۶	نمبر ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸	نمبر ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸
"	ح ۱	ایں نزد ما قیامت و نزد ہنود "پے" است	ایں نزد ما "قیامت" و نزد ہنود "پے" است
۸۲	ح ۶	مندیویش	مندیویش
"	ح ۸	ہستملا	ہستملا
۸۳	ح ۲	کلمش	کلمش
"	"	تار بخش	تار بخش
۸۵	م ۱۰	بانگل	بانگل
۸۶	م ۱۷	ایں دیار	ایں دیار است

نصفی	سطر	نادرست	درست
۸۸	م ۹	کره	کرده
۹۲	ح ۲	سی صد	سه صد
۹۳	م ۱	جماعته	جماعت
۹۵	م ۱۳	زیره و در	زیره و در
۹۷	م ۲	فراوان	فراوان مردمان
"	م ۵	کناره تالاب	برکناره تالاب
"	ح ۲	بفتح طاء	بنسب طاء
"	"	جائے	جائے
۹۸	ح ۱	مرد	مرد
۹۹	م ۶	رمیان	درمیان
"	م ۱۰	شکفت	شکفت
۱۰۰	م ۱۰	نتوانستم	نتوانستم نمود
"	ح ۸	سبل الاختصار	سبل الاختصار
۱۰۰	ح ۹	پرگنه یا گام	پرگنه یا گام
۱۰۱	م ۶	غار را آری رائے	غار را غار آری رائے
۱۰۲	م ۳	تحت الشعاع	تحت الشعاع
"	م ۶	سنا بیاں	سنا بیاں
"	م ۹	موضع بولو	موضع بولو
۱۰۲	تنبیه	در متن بعد سطر ۱۰ این عبارت از سهو کاتب متروک شده است	از تنگ شالمار بزرگ بمنز خالدار می باشد نگین و از تنگ بای قبا ازان می سازند سنگ غار آبیار موجود معادن کشمیر
۱۰۳	م ۱۳	معادن کشمیر	معادن کشمیر
"	م ۱۷	مار و افعی	مار و افعی
۱۰۴	م ۱۲	کان انگشت	کان انگشت
۱۱۲	م ۱۶	جانیست	جاری است
۱۱۳	م ۱	کھیل	کھیل
۱۲۱	ح ۱	منابع	منبع
۱۲۲	م ۶	بهشت	بهشت
۱۲۳	م ۲	مہانم	مہانم
"	ح ۳	می پراند	می پراند
۱۲۴	م ۲	حاکسان	حاکمان
"	م ۸	جوش می زند	جوش می زند
"	م ۱۳	کفر	کفر
۱۲۷	ح ۸	انفاس	انفاس
۱۲۸	م ۸	آن واحد	آن واحد
"	ح ۳	خالی است	خالی است
۱۳۰	ح ۱	تراود می کند	تراود می کند
۱۳۹	ح ۳	نام سنکر تبیت دریائے و ہت	نام سنکر تبیت دریائے و ہت
۱۴۱	ح ۲	خطیرہ	خطیرہ
۱۴۳	ح ۴	شیخ کمان	شیخ کمان
۱۴۴	ح ۱	دو راہ	دو راہ
"	ح ۵		

درست	نا درست	سطر	صفحه
رمانید	رمانی رماند	ح ۶	۱۳۴
احتقاد با پر	احتقاد با پر	ح ۲	۱۳۷
بزیان سنکرت نوکا کشتی	بزیان سنکرت کشتی	ح ۱	۱۵۳
می بالیست	می بالیست	م ۸	۱۶۲
اشکن	اشکن	م ۸	۱۶۵
در هندی	در هندی ادرا	ح ۸	۱۶۶
چشمک	چشمک	ح ۱۲	۱۶۷
دوای	دارای	ح ۷	۱۶۹
در چهارم سردا در سوم خشک	در چهارم در سوم خشک	م ۸	۱۷۱
یونانی	یونانی	ح ۱	۱۷۵
بند و بند	بند و بند	م ۷	۱۸۰
مبنی	مبنی	ح ۲	"
بی	بی	م ۷	۱۸۱
الوک - میوه آل حفص	الوک	م ۱۱	۱۸۲
۲۷	۳۷	م ۶	۱۸۳
طمانجه	طمانجه	"	"
سرد و تر	گرم و تر	م ۷	۱۸۴
انار (ف)	انار ف	م ۲۵	"
می باشد	می باشد	م ۱۲	۱۸۵
آش سرد کرده می خوردند	آش کرده می خوردند	م ۷	۱۸۶
می باشد	می شود	ح ۱	"
سند توت	سند توت	م ۶	۱۸۸
ذرا ریج	ذره ریج	م ۶	۱۹۰
بزیان اردو تیلنی مکی	بزم ذرو ج الخ	ح ۱	"
در اس، ۱۵ میل سال و دبار		م ۱۳	۱۹۷
تا بار کنند	تا کنند	م ۱۲	۱۹۸
۱۷	۷۱	م ۵	۲۰۱
۲۸ میل میران کل	۲۹۸ میل میران کل	م ۱۰	"
کوه شویپ کوری	کوه شویپ	م ۱	۲۰۵
نگر و شرا	نگر و شرا	ح ۴	۲۰۶
آل از سرینگر	آل سری نگر	م ۳	۲۰۷
راه کوه سری	راه و سری	م ۱۹	۲۰۹
دیگر برادران	برادر دیگر	ح ۳	۲۱۱
مرزبان آل را در قلعه	مرزبان آنجا را قلعه	م ۱۷	۲۱۳
۱۸	د	م ۱۶	۲۱۴
یا نرده یوم و ده هزار نفر	در پانزده یوم ده هزار نفر	م ۶	۲۱۵
شده	شد	م ۳	۲۱۶
محاصره	بلغار	م ۶	"
بعطای خلار ع	خلار ع	م ۱۴	"
۱۹۲۹ ب	۱۹۲۹ ب	م ۲	۲۱۸
معاونت	معاونت	م ۱۵	۲۲۰

صفحه	سطر	نام درست	درست
۲۲۰	ح ۱	۴۰۳	۴۰۲
"	ح ۲	۴۰۴	۴۰۳
۲۲۱	م ۵	از برف پر	زیر برف
"	م ۱۲	ایل	ریل
۲۲۱	م ۱۵	—	۴۰۴
"	م ۱۶	—	۴۰۵
"	م ۱۷	—	۴۰۶
۲۲۲	ح ۱۲	از یک	از حواله
۲۲۵	ح ۲	که	زیر که
۲۲۷	م ۱۶	فرار نمود	فرار اختیار نمود
۲۲۸	م ۱۳	خود را	x
۲۳۲	م ۲	جهد	جهت
"	"	مبتدای	بسیاق
"	م ۲	شورش ساخت	شورش رفع ساخت
"	م ۱۵	کرانه	کرانه
۲۳۳	م ۵	برای	برای
۲۳۴	م ۲۰	و به سبب	و به سبب
۲۳۵	م ۳۰	غلام محی الدین	شیخ غلام محی الدین
"	م ۷	سان آستانی	جان فشان
۲۳۶	م ۸	ملازم	ملازم
"	ح ۱۰	وادی دریائے (دولت)	وادی جهلم
"	م ۹
۲۳۷	م ۱۰	غلام خان	غلام علی خان
"	م ۱۲	سفاکی	سفاکی و بیباکی
۲۳۸	ح ۵	قی موش	قاموس
۲۳۹	م ۳	دران	درانی
"	م ۱۲	کشمیر	کشمیر
۲۴۳	م ۸	عظیم آبادی	عظیم آباد
۲۴۵	م ۲	عونی	پرگنه عونی
"	م ۷	بن تقطیع	بن تقطیع
۲۴۸	ح ۱	برهت کتھا بود	برهت کتھا
۲۵۲	ح ۱	چه	چون
۲۵۵	م ۱۰	دران	دران جا
۲۵۶	ح ۸	مردار خواراند	مردار خواراند
۲۵۸	ح ۷	عدد بود	بود
۲۶۵	م ۳	متصل	متصل پرگنه آدون
۲۶۹	ح ۲	وصولیا بی	وصولیا بی
۲۷۲	ح ۷	(۷۶۷)	(۷۷۷)
۲۷۳	ح ۸	نظام کهنه	نظام کهنه شده است
۲۷۶	م ۱۱	سی چار	سی و چهار
۲۷۸	م ۶	۹۵	۹۵

صفحه	سطر	نادرست	درست
۲۷۹	۱ م	هندو	هندو
۲۸۰	۱ م	هندو	هندو
۲۸۵	۳ م	شهرے	شهرے جزدید
۲۹۵	۱۸ م	فرح بخش	قبة باغ فرح بخش
"	۲۱ م	صحفہ	صحفہ
۲۹۶	۹ م	ره	راہ
"	۱۷ م	مرشد	مرشد
۲۹۸	۱ م	شش	باغات هویداراں
"	۱۱ م	اد	برشش
"	۶ ح	در نوزده	رو
۲۹۹	۱۱ ح	نیائے	در نوزده
۳۰۲	۷ ح	ادلی گفتم بودند	بنائے
۳۰۳	۴ م	نرو چھی	اولین گفتم بودند
۳۰۷	۱ ح	امیر دوست خان	نلو چھی
"	۴ ح	لال	امیر دوست محمد خان
۳۰۹	۴ م	تایخ	لال منڈی
۳۱۲	۴ م	در دل	تایخ بنایش
۳۱۵	۱۲ م	پل نایدکھی	واقع در دل
۳۱۶	۳ م	در خیمے آمد	پل نایدکھی، پل شادی پورہ
۳۱۹	۴ ح	نوشتہ	در خیمے آمدہ بود
۳۲۲	۱۲ ح	ہمراہش	بود
۳۲۳	۱ ح	میر سید ہمدانی	ہمراہیش
"	۱۲ ح	-	پرستیدہ
۳۲۴	۱ ح	بقول	میر سید علی ہمدانی
"	۷ ح	رفتند	بلیست
"	۱۰ ح	فقیرہ بسم اللہ	بقول
"	۱۱ ح	ذخیرہ الملوک	رفتند
۳۲۵	۴ ح	متولد	آستہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
"	۱۰ ح	سید فرمود بود	ذخیرہ الملوک
۳۲۷	۲ م	بازداشت	متولد گردد سید گفت غلط پچہ مادہ برنگ جیہ
"	۳ م	چوں	سفید دم اکنون متولد شود
۳۳۲	۱۱ م	منزل	سید فرمودہ بود
"	۱۷ م	حسین چک	بازداشت تاکہ
۳۳۴	۶ م	بسیار	چوں حضرت
۳۳۸	۱۲ م	بازگاہ	منزل منیف
۳۳۹	۱۳ م		حسین شاہ چک
			بسیار و خطوط
			باز روز

صفحه	سطر	نادرست	درست
۳۳۹		در متن بد سطر چهاردهم از سهون سرخ این شعر قلمزد شده است	پس تاریخ بنایش بست گفتا تا نق عیسی نهاد از نو اساسش باز گاه عید قربانی
۳۴۰	م ۱۸	تعمیر	تعمیر مسجد
۳۴۱	م ۹	کار بد اینجار سید	کار به بلوا انجامید
۳۴۲	م ۱۳	صغیم	صغیم
۳۴۳	ح ۵	عروة الشقی	عروة الوثقی
۳۴۴	ح ۱۰	خزینة العامره	خزانه عامره
۳۴۵	ح ۱۳	مسنده	مسنده
۳۴۸	م ۱۱	مسموع نی باشد	مسموع می باشد
۳۴۹	م ۱	شیخ محمد سلطان کشمیری حضرت سید محمد مدانی	شیخ سلطان کشمیری به تجرید حضرت میر محمد مدانی
۳۵۰	ح ۱۰	هشت و نه	هشت یانه
۳۵۱	م ۱	روزیه ابشری	وزیر ابشری
۳۵۲	م ۱۴	کنگره	کنگره
۳۵۳	م ۴	پوشش خود	پوشش زمستانی خود
۳۵۴	م ۲	یک شال است یادوشال است	یک شال است یادوشال است
۳۵۵	م ۱	پنجاه هزار را	پنجاه هزار روپیه را
۳۵۶	م ۵	طریقا	طریقا
۳۵۷	م ۶	از پنجاب	از پنجاب
۳۵۸	م ۳	این در تحفیف	در تحفیف
۳۵۹	م ۱۵	کارخانه داران	کارخانه داران
۳۶۰	م ۳	نقصه	نقصه
۳۶۱	م ۴	ابن صاحب	ابن صاحب
۳۶۲	م ۳	بچه لاکر	بچه لاکر
۳۶۳	م ۱	موزون ثبت کرده است	موزون محققانه منصفانه بزبان انگریزی تصنیف کرده است
۳۶۴	م ۹	شهر در ملک	شهر در ملک
۳۶۵	م ۵	باسمال	باسمال
۳۶۶	م ۵	منحرف شد	منحرف شد
۳۶۷	م ۱۰	بیت مالو	بیت مالو
۳۶۸	م ۸	بادریت	بادریت
۳۶۹	م ۶	جنیان	جنیان
۳۷۰	م ۱۵	کشتی سلامی دار	کشتی بام سلامی دار
۳۷۱	م ۱۰	برای برداری	برای بار برداری
۳۷۲	م ۱۲	آباد ساخت	آباد ساخت
۳۷۳	م ۱۴	می رسیم	می رسیم
۳۷۴	ح ۲	مخطوط و مربع	مخطوط و مربع
۳۷۵	م ۵	خواجه اکم	خواجه رکم
۳۷۶	ح ۱۵	این درین	این مذہب درین
۳۷۷	ح ۲۰	گائے	گاہ

صفحه	وسط	نام درست	درست
۳۹۸	م ۹	بر بجاز درجه	بر بجاز درجه
۴۰۲	م ۵	دایم سوانی	دایم سوانی
۴۰۳	م ۳	پرده گشتی	پرده گشتی (کذا فی الاصل)
"	"	خندان بھون	خنده بھون
۴۰۴	ام	میترا	میترا
۴۰۵	ام	مناد در جدید	مناد در جدید کشمیر
۴۱۰	ام ۱۵	زراالت	زراالت
۴۱۳	ام ۱۰	مستغل	مستغل
"	ام ۱۲	سازند	می سازند
۴۱۵	ام ۱۳	پیرزاده	پیرزاده بدرجه اول
۴۱۹	م ۳	می دارند	می دادند
"	ام ۱۷	کیمبار	کمار
۴۲۰	م ۹	ما قوم	یا قوم
۴۲۱	ام	انبار	انبار
"	ح ۲	نوخ	نوخ
۴۲۴	ح ۹	سوم اند	سوم اند
"	ح ۱۲	منعکش	منعکس
۴۲۶	ح ۲	نویشاوندی	نویشاوندی
۴۲۸	م ۲	زنان	زنان کشمیر
"	ح ۳	شریک	شرک
۴۳۳	ح ۵	اربعة و نذیب خود	اربعة را بهر جا قتل عام نمودند
۴۳۴	م ۲	کانهای	دکانهای
۴۳۹	ح ۱۹	بضایح	نضایح
۴۴۷	ح ۱۳	بانک	نانک
۴۵۰	م ۳	عند الفرورة	عند الفرورة
۴۵۴	م ۳	امی رفت	امی رفت
۴۵۹	م ۹	مردگان	مردگان (کذا فی الاصل)
۴۶۱	ام ۱۲	حاکم شده	حاکم کشمیر شده
۴۶۲	م ۲	حکم نور دین	حکومت نور دین
"	م ۹	خانه آتش	خانه تلاشی آتش
۴۶۵	ام	سابقه ...	سابقه مورخان
"	ام ۱۵	اد	اورا
۴۶۶	م ۳	از قعر	از قعر
۴۶۸	ام ۱۳	فتح شاه	سلطان فتح شاه
"	ام ۱۷	یاس اخیر	یاس اخیر
۴۷۱	م ۸	جو (جو) جو	جو (جو) جو
۴۸۰	م ۲	کشته	کشته
۴۸۷	ام ۱۲	المعظمة لله	العظمة لله
۴۸۸	ام ۱۲	همراه الی شیعہ (مکرر)	دشالی زار را سنگ زارے بهم رسانید
۴۸۹	ام ۱۷	نخته	نخته بردن از آسمان
۴۹۶	م ۳		
"	م ۶		

printed these plates without proper proof reading. This accounts for a big errata that had to be appended with the printed texts. Our thanks are due to Shri J. N. Sharma, Controller of Stationery & Printing, whose abiding interest in our work is a guarantee for improvement in printing in the successive volumes and the library edition which is expected to follow.

The department will fail in its duty if it does not record their deep sense of gratitude to the Idara-i-Auqaf Khanqah-i-Mo'alla, Srinagar, who made the manuscript of this work available to them.

The staff also takes this opportunity to offer their thanks to Director of Education, Research and Publication, for learned guidance, help and encouragement they received from him from time to time which made the work easier and interesting for them.

In the end the department offers their grateful thanks to the Jammu and Kashmir Government whose munificence had made it possible to publish this voluminous work.

*Raj Garh
Srinagar,
January, 1954.*

(Sd.) SAHIBZADA HASSAN SHAH,

Assistant Director,

Research & Publication Department.

the manuscript without any notes was under Kitabat and a portion had already been printed. Of Volume I only a few plates had been printed. These were discarded and the text was re-edited with critical notes in the interest of further research and to make this first publication on history of Kashmir in 'Kashmir Series of Text and Studies' as informative as our meagre resources could permit. 227 pages of volume II which had already been printed and could not be discarded without serious loss and delay had, therefore, to be left as they were and do not bear explanatory notes. This deficiency is proposed to be made up in the next edition.

Want of first rate reference library near at hand has been a great obstacle in this laborious work and there is much room for further research as yet. It is, therefore, with a sense of humility that volume I of this publication is being presented to the learned public. Editing and Kitabat of volume II has been completed. It is under print and is expected to be released shortly. Work on volumes III and IV continues.

The burden of this stupendous task has been mainly borne by Moulvi Mohammad Ibrahim. The department is also grateful to Pt. Rughnath Zadoo, *Shastri Vidya Bhushan*, Moulvi Abdul Latif and Mr. Muhammad Amin Ibn-i-Mahjoor, other members of the staff, for their valuable help both in editing and proof reading.

Printing of the book has been handled by the Government Press Jammu and Srinagar. Their work had been handicapped for want of resources both in material and talent. It was the first undertaking of its kind and now with the equipment that the Government has been kind enough to arrange better results are expected in future. During the course of printing some of the plates faded out and were re-written in the Government Press Srinagar. In their anxiety to cover up this mishap the Press did not report the matter to this department and

he has mostly relied on Waqaiat-i-Kashmir of Kh. Muhammad Azam and contemporary Mughal histories.

Pir Ghulam Hassan has thus covered a very vast field and has benefited from all important sources of information. This also accounts for certain lapses here and there which have been noted by the editor.

Our author died at the age of 68 at Gamuru on 28th Jamadi-us-Sani 1316 A. H. = 13th November, 1898 A. D. and was buried there in the precincts of the Mazar of Mir bibi Khatun a pious woman of his village. A tradition holds that he composed the chronogram of his birth and death, later on discovered from his papers reproduced below, some ten years before he actually breathed his last.

آء غلام حسن بلبل باغ سخن
رفت ازین خوش حسن جانب مینونکو
هاتف فرخنده فال از پے تاریخ سال
عمر و ولادت وصال گفت زیک بیت جو
۶۸ ۱۲۴۹
بلبل باغ اصفیا آمدو ساجد بزیست
۱۳۱۶
از پے سال وفات یافت حسن بهشت گو

Just two years before his death in 1314 A. H. he presented a manuscript of the present work to Khanqah-i-Mua'lla as Waqf. The set bears his seal. It is this manuscript that has been followed by us. The authenticity of this manuscript is, therefore, unquestionable.

Printing of the book had been initially taken up by my predecessor Shri T. N. Khazanchi Superintendent of Archaeology, Jammu and Kashmir Government when the Research Section was a part of the Archaeology Department. In 1951 the department of Research and Publication was instituted into a separate department. On assuming charge of this newly created department I found that the text of

copy of it bearing the seal of our author's brother Ghulam Ahmed Jayyad (D. 1327 A. H.= 1908 A. D.) a poet of repute and author of 'Khilafatnamah' in Persian verse is available with M. Muhammad Sulaiman of Gamuru, Bandipore.

The volume under review follows the arrangement of "Khawariq us-Salikeen" and is divided into the following five chapters :--

- a. Syeds.
- b. Reshis.
- c. Other Mystics and Saints.
- d. Ulema.
- e. Majzubs.

At the end of the volume is a section on the sacred relics of Muslim saints enshrined at various places in the Valley of Kashmir. It is very unfortunate that the author, in spite of his liberal outlook, is silent on the Ulemas and religious leaders of the Shias and non-Muslims of Kashmir.

The manuscript of this volume contains a number of blanks where words seem to have been erased by interested persons belonging to the respective families. These gaps have, however been filled up from manuscript copy of this volume fortunately found in the Jammu and Kashmir University collections. Our grateful thanks are due for this to Khawajah G. A. Ashai, Registrar of the Jammu and Kashmir University and Prof. Ghulam Muhammad, Special Officer of the University who ungrudgingly placed the manuscript at our disposal for comparison and noting the variations at relevant places.

Volume IV of the present work is entitled Tazkira-i-Sho'ara and briefly notices the Persian poets of Kashmir from the Chak period (1555-1586 A. D.) down to 1309 A. H.= 1891 A. D. This part unfortunately is very brief. There is no specific mention of his sources of information. Some of the poets have just been referred to in a line or two. It appears that

translated into Kashmiri by Pir Ghulam Muhammad Shah Shayaq, and published by the same publishers under the title of "Zikar-ul-Wasleen" in 1365 A. H. 1946 A. D.

vii. "خوارق السالکین" *Khawariq-us-Salikeen* also known as "*Tarikh i-Hadi*" by Ahmed Bin Assabur Kashmiri compiled in 1109 A. H. = 1697 A. D. is a Tazkira in Persian of Kashmiri Muslim saints and mystics. An undated manuscript copy of it exists in our collections.

viii. "تاریخ شایق" *Tarikh-i-Shayaq* by Abdul Wahab Shayaq is a part of Dewan Sukh Jiwan's Shahnameh of Kashmir noticed above.

ix. "تاریخ باغ سلیمان" *Tarikh-i-Bagh Suluman* by Mir Saad Ullah Shahabadi (noticed above).

x. "وقایع نظامیہ" *Waqia-i-Nizamia* by Mulla Nizam-ud-Din (noticed above).

xi. "خمس بہاء الدین" *Khamsa-i-Baha-ud-Din* by Mulla Baha-ud-Din Mattoo (D. 1248 A. H. = 1832 A. D.). It is a collection of the following five Masnavis in Persian.—

a. Sultania	on the life of Makudum Sheikh Hamza.
b. Naqash bandia	
c. Qadriya	On Muslim mystics of these orders.
d. Chastitiya	
e. Reshinama	

A few manuscript copies of it exist in our collections. The oldest copy available here is dated 1269 A. H. = 1852 A. D.

xii. "تحقیقات امیری" *Tahqiqat-i-Amiri* by Amir-ud-Din Pakhliwal (noticed above).

xiii. "مجموعہ شایوا" *Majmua-i-Shaiwa* by Ghulam Rasul Shaiwa father of our author. It has already been referred to above. A family

Reshi order of Muslim mystics of Kashmir which owes its origin to Sheikh-ul-Alam, Sheikh Nur-ud Din Wali Alamdar-i-Kashmir of Chrar Sharif, Kashmir (D-820 A. H. = 1417 A. D.). A study of this order reveals an interesting fusion of Buddhist Shaivist and Islamic mysticism in Kashmir. It has not yet been published. Two copies of it exist in our collections. Both are dated 1177 A. H. = 1763 A. D. It was compiled in 1065 A. H. = 1655 A.D.

iii. “ واقعات کشمیر ” *Waqiat-i-Kashmir* by Khawajah Muhmed Azam Dedamari (noticed above).

iv. “ فتوحات کبرویہ ” *Fatuhat-i-Kuberawia* by Abdul Wahab Nuri (D. 1182 A. H. = 1768 A. D.) This is a Tazkira in Persian of the Kuberawi order of Muslim mystics both Kashmiri and Iranian and draws mostly upon “Asrar-ul-Abrar”. A few manuscript copies of it exist in our collections.

v. “ فتوحات قادریہ ” *Fatuhat-i-Qadria* in Persian by (Mir Syed Muhammad Hussain Qadri Mantaqi (D. 1300 A. H. = 1882 A. D.)). It deals with the Qadriya order of Muslim mystics and notices Kashmiri, Indian and Iranian saints. It was compiled in 1282 A. H. 1867 A. D. exists in our collections.

vi. “ دستور السالکین ” *Dastur-us-Salikeen* also known as “*Sharh-i-Wirdul Murideen*”. In Persian by Sheikh Baba Daud Khaki (D. 994 A. H. = 1585 A. D.) is a comentary on his own panegyric in honour of his spiritual preceptor Mukhdum Sheikh Hamza. The book refers to many contemporary and ancient saints and mystics and to the prevalent mystic practices. It was lithographed by M/s Ghulam Muhmad Nur Muhmad Publishers, Srinagar in 1356 A. H. = 1937 A. D. It has also been

6. “ *فاسخ التواريخ* ” *Naishk-ul-Twarikh*.—It has not been possible to locate this book. A book with this title has, however, been noticed by prof. C. A. Storey who ascribes the authorship to M. Taqi Sipihir Kashani the Royal Panegyrist of Muhammad Shah Qajar of Iran (1834-1848 A.D.) It is general history of little value except for contemporary history published in 14 volumes and extending to 1267-A H. = 1851 A. D. with a later continuation to 1273 A. H. = 1857 A. D. the part relating to the Qajars having the sub-title *Tarikh-i-Qajariyay*.

7. “ *واقعات درانی* ” *Waqiat-i-Durrani* by Mir Waris Ali Saifi was printed at Kanpor in 1875 A. D. It is an Urdu translation of *Tarikh-i-Ahmed* by Abdul Karim which is a history of the reign of Ahmed Shah, Timur Shah and Zaman Shah to 1797 A. D. and contains a brief sketch of the beginning of the first Afghan War.²

8. “ *رنجیت نامہ* ” *Ranjit Nama* by Kanhayya Lall is a history of Maharaja Ranjit Singh in persian verse. It is also known as *Zafar Namah-i-Ranjit Singh*. It was published in Lahore in 1876 A. D. 3

Volume III is entitled *Asrar-ul Akhyar* or “the Secrets of the Pious” and gives an account of the Muslim saints and mystics of Kashmir. In the introduction to this volume the author has cited the following authorities:—

i. “ *وقائع کشمیر* ” *Waqia-i-Kashmir* by Allama Ahmed (noticed above).

ii. “ *اسرار الابرار* ” *Asrar-ul-Abrar* by Baba Daud Mishkawti, (D. 1097 A. H = 1685 A. D.). It is one of the earliest Tazkiras in Persian based, according to the author, on original sources in Persian and Kashmiri. It notices especially the

1. *Persian Literature* by C. A. Storey P. 153
 2. *Persian Literature* by C. A. Storey P-403.
 3. *Persian Literature* by C. A. Storey P-675.

All of these are school text books on history of India and are of no importance.¹

3. “*خود افروز*” (*Khird Afroz* by Hafiz-ud-Din Ahmed): It is an Urdu translation of “Ayyar Danish” by Abul Fazl Allami. An edition of its text carefully revised with critical and explanatory notes by E. B. Eastwick was published by Hertford in 1857 A. D. The text was originally published in Calcutta in 1805 A. D. “Ayyar Danish” is a modernised version of “Kalila wa Dimnah” of Hussain Waiz. It is based on *Panchtantra*. The book has no historical importance, except for the examples and similies quoted here there in the present work.²

4. World Geography by Anderson entitled “Modern Geography for the use of Schools.” 6th edition of this book was printed in London in 1860 A. D.³

5. “*مفتاح الارض*” *Miftah-ul-Arz* by Karim-ud-Din is a geography of the world. It was revised by Pyare Lal. Sixteen editions of the book were published from Lahore including one from Lucknow during 1868-79 A. D.⁴

Both No 4 & 5 noted above appear to be the sources of our author for the portions of volume I of the present work. These are not standard books but mere school text books on geography.

1. India Office Library Catalogue, Volume II, Part II, P-147 and British Museum Catalogue of Hindustani books PP-228 289.

2. India Office Library, Catalogue, Volume II, Part II, P-143. British Museum Supp. Catalogue of Hindustani books PP 26-27.

3. Punjab Public Library classified Catalogue, Volume I P-209.

4. India Office Library Catalogue, Volume II, Part II, P-81.

XXI. “ گلدستہ کشمیر ” (*Guldasta-i-Kashmir*) by Hargopal Khasta is a brief history of Kashmir in Urdu. It was lithographed in 1883 A. D. in Lahore. It is a partial and unauthentic work.

XXII. “ جام جهان نما ” (*Jam-i-Jehan Numa*).—There are two books of this title in Persian noticed by Elliot and Dawson. The one is by Muzzafar Hussain and the other by Quadrat Ullah. In the latter there is a section on Kashmir. It is probably this latter work to which our author refers*.

The author cites the following works of minor importance also in his sources :—

1. “ قصص الہند ” (*Qasis-ul-Hind*). Tales from Indian History in Urdu, part I by Pyare Lal and part II by M. Muhammad Hussain Azad. The book was printed at Lahore in 1872, 1873, 1874, 1875, 1877, 1878 & 1884 A. D. and 1894 A. D.†

2. “ واقعات ہند ” (*Waqiat-i-Hind*).—There are three books of the same title detailed below :—

(a) “ واقعات ہند ” *Waqiat-i-Hind* in Urdu by Ram Chand & Zai-ud-Din. The book was printed in 1863 & 1865 A. D. in Lahore.

(b) “ واقعات ہند ” *Waqiat-i-Hind* in Urdu by Ram Chandra Sen and Hanuman Prasad. It was printed in 1866 A. D. in Lucknow.

(c) “ واقعات ہند ” *Waqiat-i-Hind* in Urdu by Karim-ud-Din. 17 editions of this book were printed in Lahore, Lucknow and Delhi during 1868-1889 A. D.

*History of India Elliot & Dawson, Volume VIII, PP 15, 184.

†India office Library Catalogue, Volume II, Part II, P-92 and British Museum Catalogue of Hindustani Books page 162.”

XVI. “مجموعہ تواریخ” (*Majmauah-i-Twarikh*) by Birbal Kachru is comparatively a later work in Persian and brings down the account to 1251 A. H. = 1835 A. D. It is useful for the history of the early Sikh rule in Kashmir. A manuscript copy of it exists in our collections.

XVII. “Kashmir Hand Book” by J. Ince in English primarily meant to be a guide for visitors, published for the first time in 1868 A. D. It contains a brief note on the history of Kashmir and describes mainly the routes leading to Kashmir from the Punjab, from Srinagar to Gilgit and Ladakh, as well as description of the flora and fauna. Our author has made use of it mostly in volume I of the present work.

XVIII. “Northern Barrier of India” by Fredrick Drew in English is a popular account of Jammu and Kashmir territories published by Edward Stanford, London in 1877 A. D. It is a selection from the same author’s more detailed work, “The Jammu and Kashmir Territories” published by the same firm in 1875 A. D. It describes the physical conditions of the country, the language, faith and manners of the people contemporary political organisation and main routes of the State.

XIX. “تاریخ فرشتہ” (*Tarikh-i-Frishta*) is too well known and needs no detailed notice here. It contains a section on history of Kashmir.

XX. “تاریخ رشیدی” (*Turikh-i-Rashidi*) by Mirza Haider Dughlat Kashghari is the famous history in Persian of the Turks of Central Asia. It has been translated into English by N. Elias and E. D. Ross and published by Samson Low Marston and Co., London in 1895 A. D. It contains useful information about Sultan Said’s expedition against Ladakh, Kashmir and Tibet in 1532 A. D., Haider’s Conquest of Kashmir in 1541 A. D. and the conditions prevailing here in the last days of Independent Kashmir.

Tarikh-i-Malik Haider Chadura. Tarikh-i-Naryan Koul Ajiz (noticed below) and Tarikh-i-Birbal Kachru (noticed below). It contains very interesting appendices on products, arts and crafts and various trades of Kashmir and was lithographed in 1871 A. D. A copy of it exists in the Pratap Public Library Srinagar.

XIV. “ گلاب نامہ ” *Gulab Nama* by the same author is a court history of Maharajah Gulab Singh (1846-57 A. D.) the founder of the last ruling dynasty of Jammu and Kashmir State. The book has been written after the model of Abdul Fazl's Akbarnamah and shares its virtues and vices. It is written in high flown Persian in imitation of the style of Abbul Fazl. It traces the origin and history of the Dogra rulers from the most ancient times and brings down the account of the close Maharajah Gulab Singh's career. It seems to be based mainly on Raj Darshani* a history of Jammu in Persian by Ganesh Dass Badaarah Sadar Daftar-i-Dewani Jammu in the beginning of the reign of Maharajah Gulab Singh though the author does not acknowledge it. The book was lithographed by the Ranbir Prakash Press Jammu and is now available on sale in the Government Press Book Depot, Jammu.

XV. “ منتخب التواریخ ” (*Muntakhab-ut-Twarikh*) by Pt Narayan Koul Ajiz).—It is a short history of Kashmir from the earliest times undertaken by the author at the instance of Arif Khan, the Mughal Governor of Kashmir in 1122 A. H.=1710-11 A. D. The author compared Malik Haider's florid and diffused translation with the Sanskrit originals collected by Arif Khan, and prepared an abridgement in simple style. Microfilm copies of it have been received in this department, from British collections.

*An incomplete copy exists in the Pratap Museum, Srinagar, and microfilm copy of its manuscript in India Office Library has recently been obtained by the information Department of the State.

earliest times to 1828. The book is divided into three parts. Parts I & II deal with the geography and political history of Kashmir and part III with Muslim saints and mystics. Microfilm copies of parts I & II have been received in this department from the British Museum. Part III is rare.

IX. “ باغ سليمان ” (*Bagh-i-Suleiman*).—It is a history of Kashmir in Persian verse compiled by Mir Saad Ullah Shahabadi of Kashmir and brings down the account to the reign of Juma Khan (1787—1793 A. D.). It gives an account of princes as well as of saints and mainly follows *Waqiat-i-Kashmir* by Muhammad Azam Dedamari. It has not yet been published. Two manuscript copies of it are available in our collections.

X. “ وجيز التواريخ ” (*Wajiz-ut-Twarikh* by Mulla Abd-un-Nabi).—It is a short history of Kashmir in Persian up to the reign of Maharaja Ranbir Singh with a short account of Muslim Saints. A manuscript copy of it exists in our collections.

XI. “ تاريخ هادي ” (*Tarikh-i-Hadi* by Muhmmad Hayat). It has not been possible to locate it.

XII. “ پنج مثنوی ” (*Panj Masnawi* is a collection of five masnawis in Persian in praise of Kashmir by Salim (D. 1057 A. H.=1647 A. D.), Kalim (D. 1062 A. H.=1652 A. D.) Khisali (Harawi circa 17th century A. D.) Mir Elahi (D. 1063 A. H.=1653 A. D.) and Ahsan (D. 1073 A. H.=1663 A. D.). Pir Ghulam Hassan's own copy of these poems has been acquired by this department.

XIII. “ گلزار کشمیر ” (*Gulzar-i-Kashmir*) by Dewan Kriparam, Prime Minister of Jammu and Kashmir in the days of Maharajah, Ranbir Singh. This is a history of Kashmir in Persian from the earliest times to 1857 and was compiled by the author at the instance of Mr. Roberts Judicial Commissioner of the Punjab. It is mainly based on *Raj Trangni*,

IV. “ نظام الوقائع يا وقائع نظاميه ” (*Nizam-ul-Waqia* or *Waqai-i-Nizamia* by Mulla Muhammad Nizam-ud-Din S/o Sheikh-ul-Islam Mulla Qawwam-ud-Din. It is a supplement of *Waqiat-i-Kashmir* by Muhammad Azam and brings down the account to the time of Dewan Kirpa Ram the Sikh Governor (1827-1831 A. D.). The author of this book died in 1240 A. H. = 1824 A. D.) A copy of it has been seen in the private collections of Moulana Mufti Muhammad Qawwam-ud-Din Sahib, the present Mufti-i-Azam of Srinagar.

V. “ تاريخ مولوى هدايت الهد متو ” (*Tarikh-i-Moulvi Hidayat Ullah Mattoo*). This is an earlier supplement of *Waqiat-i-Kashmir* upto the reign of Juma Khan the Afghan Governor of Kashmir (1787 to 1793 A. D.). The author died in 1206 A. H. = 1761 A. D. The book is quite rare now.

VI. “ تاريخ شاهنامه محمد توفيق سامى و شايق ” (*Tarikh-i-Shahn meh-Muhammad Taufiq, Sami and Shayaq*). (in Persian verse).

In imitation of Mahmud Ghazni, Dewan Sukh Jiwan the Governor of Kashmir (D. 1765) entrusted the work of writing a *Shahnameh* of Kashmir to seven of the contemporary poets namely Sami, Nawid, Rahaj, Matin, Hassan, Taufiq and Shayaq, the last was entrusted with writing a history of saints. The project fell through due to the death of the Dewan. The portion compiled by Taufiq on political history in verse exists and is in our collections. The rest are exceedingly rare.

VII. “ تحقيقات اميرى ” (*Tehqiqat-i-Amiri* by Amir-ud-Din Pakhliwal—D. 1282 A. H. = 1865 A. D.).—This also is a very rare book. It is an adaptation of *Waqiat-i-Kashmir*, *Waqia-i-Nizamia* and *Lubut-Twarikh-i-Baha-ud-Din Khushnawis* and brings down the account to 1828 A. D.

VIII. “ لب التواريخ بهاء الدين ” (*Lubb-ut-Twarikh-i-Baha-ud-Din*). It is a short history of Kashmir in Persian from the

The book is exceedingly rare. This department has secured microfilm copies of manuscripts from India Office Library and the British Museum.

III. "تاریخ ملک حیدر چاتوره" (*Tarikh-i-Malik Haider Chatura*): The author of this book Rais ul Mulk Haider Malik Chatura accompanied his master Yusaf Khan (son of Hussian Shah Chak Sultan of Kashmir (1563-1570 A. D.) and not Yusaf Shah Chak the penultimate Sultan of Kashmir as alleged by Rieu and after him by Prof. Storey* to Bengal and later on rose in favour of Nur-ud-Din Jehangir and became a Governor of Kashmir. It is a sort of his family annal in Persian but contains important contemporary evidence for Mughal invasion of Kashmir. He gives an eye witness account of the murder of Sher Afgan and of the way he escorted Mehr-ul-Nisa to the court and won the favour of the Emperor. He says:—

« در آن هنگام مہرالنسا را جہاں گیر شاہ پیش خود طلب نمودند و اول چیزے کہ بعرض خدیو جہاں مطاع رسانید این بود کہ حیدر ملک و علی ملک کشمیری ہر دو برادر خدمات خوب بجا آوردند لایق عنایت و تربیت آند انہا را طلب نموده سر فراز ہاید کرد۔۔۔۔۔ بمجرد رسیدن فرمان واجب الاطاعت ہر دو برادر را بدرگاہ خلیق پناہ حاضر گردانیدند و چون بشرت استان بوسی اختصاص یافتیم پیش از لیاقت فوازش فرمودہ درسک باد یافتگان درگاہ اسمان جاہ گیتی پناہ آفتاب شجاع ابوالمظفر نورالدین جہانگیر بادشاہ غازی انتظام یافتہ بمنصب آدمیانہ و باعام و اکرام شاہانہ بہ لقب چغتائی معزز گشت و حکومت شمیر بیاداش آن خدمت بالقب رئیس الملکی کہ منسوب بایالت و امارت آن ولایت باشد سر فراز و ممتاز شد۔

زلطف حضرت شاہ جہانگیر
شدہ حیدر رئیس ملک کشمیر

The last event recorded in the book is dated 10 9 A. H.= 1619 A. D. The book has not been published. Recently the microfilm copies of it have been received in this department from the India Office Library and British Museum.

*Rieu's Catalogue Vol. I. P-297 b, Persian Literature by C. A. Storey P-680 & manuscript of Tarikh Malik Haider Research Library, Srinagar, Folio 42.

In this connection PP. 15-37 & 71-76 of volume II may please be referred to.

II. “ واقعات کشمیر ” (*Waqiat-i-Kashmir*), by Khawaja Muhammad Azam Dedamari (D. 1179 A. H.=1765 A. D.). It is a short history of Kashmir in Persian and besides political history, gives a brief account of Muslim mystics and poets of Kashmir. It has been a popular source of information for later writers (C. F. Hadaïq-ul-Hanfīa, Tazkīra-i-Ulema-i-Hind, Tarikh-i-Gauhar-i-Alam etc.). Its manuscripts are found in all the main manuscript collections in India and England. It has been lithographed by Messrs Ghulam Mohammad Nur Mohammed, Publishers, Srinagar, under the guidance of the last Persian Chronicler of Kashmir, Mufti Muhammad Shah Saadat (D. 1952 A. D.). An earlier edition appeared in 1886 at Lahore. Urdu translation of this work by Munshi Ashraf Ali of Delhi College was published in 1846 A. D. in Delhi.

2. “ بهارستان شاهى ” (*Baharistan-i-Shahi*).—It is one of the earliest histories of Kashmir in Persian by an anonymous author. Popular tradition believes his name to have been Mirza Mehdi. He himself refers to his great grand father in the book as under:—

وجد پدر مسود این اوراق که ملا حسام الدین قام داشت از غزنی مرید بابا حاجی ادهم شده همراهش بود و در مطبخ وے جماعت درویشان را خادمی میکرد و این بابا حاجی ادهم قازمان سلطان زین العابدین در قید حیات بود۔

Referring to the invasion of Kashmir by Zulkadar in 724 A. H.=1324 A. D. he says:—

“ تا اکنون که دویست و هفتاد سال گزشت ”

This gives the date of starting the compilation as 994 A. H.=1586 A. D. while the chronogram at the end gives 1023 A. H.=1614 A. D. as the date of completion. He says.—

به پرسیدم ز عقل راست تدبیر
بگفتا “ فامه شامان کشمیر ” ۱۰۲۳ هـ

11.	Marahan Deva	..	55	years.
12.	Kaman Deva	..	55	„
13.	Chandra Deva	..	52	„
14.	Anand	..	28	„
15.	Drupad Deva	..	51	„
16.	Harnam Deva	..	39	„
17.	Sulkan Deva	..	28	„
18.	Sena Dat	..	17	„
19.	Mangala Dat	..	39	„
20.	Kshemendra	..	66	„
21.	Bhima Sena	..	61	„ 7 months.
22.	Indra Sena	..	46	„
23.	Sundara Sena	..	41	„
24.	Galganda	..	45	„
25.	Bala Deva	..	53	„
26.	Nala Sen	..	25	„
27.	Gokarna	..	36	„
28.	Prahalada	..	11	„
29.	Bambur	..	8	„
30.	Pratapa Sila	..	36	„
31.	Sangrama Chand	..	1	„ 4 months.
32.	Lark Chand	..	31	„
33.	Beram Chand	..	45	„
34.	Vibhikhan (Vibhishana)	—	17	„
35.	Bhagavant	—	14	„

List of six kings before and one after the reign of Ranaditya is as under:—

1.	Tunjina	..	191—234	A. D.
2.	Sarabsena	..	234—282	A. D.
3.	Gandharvsena	..	282—319	A. D.
4.	Lachhman	..	319—352	A. D.
5.	Surak	..	352—403	A. D.
6.	Vajraditya	..	403—414	A. D.
7.	Ranaditya	..	414—474	A. D.
8.	Vainyaditya	..	474—521	A. D.

of the volume is exclusively devoted to the geography of Kashmir, has a wealth of details and is very interesting. In topography the author, however, does not evince the depth of vision and scholarship characteristic of Sir Aurel Stein in "Ancient Geography of Kashmir" though he covers a much vaster field. The account of flora and fauna, archaeological remains and monuments, ethnographical notes and description of natural calamities as we find them in this volume are very important contributions to our knowledge.

Volume II is devoted to the political history of Kashmir. According to his own statement he had relied on the following authorities : —

1. " وقائع کشمیر " (*Waqia-i-Kashmir : Allama Ahmed*) already mentioned above. It is from this book that he has taken the account of the thirty-five kings missing in Kalhana's Chronicle as also of the kings who reigned before and after Ranaditya (whose reign according to Kalhana extended over 300 years) from 191 to 414 A. D. and 474-521 A. D. A list of these kings is given below to illustrate the importance of this rare contribution of our author.

List of thirty-five kings whose names and deeds according to Kalhana have perished through the destruction of records is given below:—*

1. Hiran Deva	..	30	Years.
2. Rama Deva	...	69	„
3. Vyasa Deva	..	56	„
4. Drona Deva	—	58	„
5. Simha Deva	..	54	„
6. Gopala Chand	..	13	„ 3 months.
7. Vijayanand	...	25	„
8. Sukha Deva	..	44	„
9. Ramanand	..	57	„
10. Sandhiman	..	65	„

*Section I, note 72, page 73 Stein's *Raj Trangini*, Volume I.

From the author's papers in the custody of his descendants at Gamru we have discovered a letter (reproduced below) which shows that Dewan Anant Ram the contemporary Prime Minister persuaded him to compile a geography of Kashmir which eventually forms volume I, of the present publication.

بعلیخدمت فیض موهبت بندگان حضور فیض گنجور دیوان صاحب فیاض زمان
مغفور دوران عالیجہ کیوان پایگاہ ظہیر سلطنت مشیر مملکت دام اقبالہم واجلالہم
میر ساند کہ

فرمان لازم الازعان کہ دربارہ تصنیف کتاب جغرافیہ کشمیر بنام ایس گنگام
صادر شدہ بود پر تو ورود ارزانی فرمود رجای واثق انست کہ در تمہید و
توسید آن بدل و جان دوشش کردہ آید۔ چونکہ تا حال کسی از مورخان کشمیر
ذکر مکانات متبرکنہ اہل ہنود بفارسی ضبط تاریخ ذکر نہ است نظر بر آن
در تبیین مکانات اہل ہنود از انجذاب امداد و اعانت باید بود۔ امیدوارم
کہ بنام کسی پندت شاستردان ارشاد صادر شود کہ بموجب کتاب فیلہ مت
دوران وغیرہ تمامی استہان ہای دیوی و دیوتا و بیروہا وغیرہ بندہ را مترجم
کرداند۔

احوال ملک نوعیکہ بود بدستور۔ بعض رعایا آباد و بعض مغرور۔ خیانت
کنندگان مغرور مالگزاران مقہور۔ بدنامی منتظمان مشہور۔ در آبادی آیندہ
ہر بعض جاہا گمان قصور۔ در بے باقی مالیات قہور۔ بندہ در تشریح و
توضیح آن معذور۔
زیادہ افتاب دولت و حشمت تابندہ و درخشان باد۔

عرض
غلام خاکسار حسن شاہ

This, ultimately led to the compilation of a complete history of Kashmir from the earliest times to the death of Maharajah Ranbir Singh.

He has Planned his work in 4 volumes. Volume I deals with geography, volume II with political history, while volumes III & IV are devoted to an account of saints, scholars and poets of mediæval and modern times.

Volume I opens with a brief introduction followed by a discussion on physical and regional geography. Obviously these chapters are based on some cheap text books and there is hardly anything of interest for a modern reader. The rest

During his life-time the author was respected for his learning, winning manners, quick wit and liberal outlook, the qualities which stood him in good stead for the compilation of a complete history of his native land. His intense love for his country and people is nowhere better expressed than in his prayer contained in *اعجاز غریبہ* where he says : —

خداوندا ژہ رچھتن ملک کشمیر
ز آفات زمان و ظلم و تشویر
مسلمان یم چھ اندر ظلم مجبور
ژہ کرتک از عنایت شاد و سرور

“O! God protect the country of Kashmir from natural calamities tyranny and anxiety, Muslims, who are a helpless prey to tyranny, out of your bounty grant them happiness and joy”.

In 1295 A. H.=1878 A. D. when a severe famine coupled with the tyranny of Wazir Punun, the Dogra Governor of Kashmir, caused extreme distress to the people, our author was overwhelmed by the grief. Even at the risk of provoking the Dogra beauracracy he prepared a memorandum in Persian verse and submitted it to Maharajah Ranbir Singh (D. 1885 A. D). It had the desired effect and the people were delivered of the tyranny of Wazir Punun and relief measures were ordered by the Maharajah. This introduced our author to higher circles and when Sir W. R. Lawrence came as Land Settlement Commissioner, Pir Ghulam Hassan was selected by him as his guide in ascertaining local conditions and assessing hardships from which the local peasantry suffered. He acknowledged the services of the author in his book, “The Valley of Kashmir” in these words:—

* “My knowledge of Kashur (Kashmiri Language) is chiefly limited to a colloquial acquaintance with terms in common use in village and agriculture life. What else I have learnt I owe to Pir Hassan Shah, a learned Kashmiri, whose work lies entirely among the villagers”.

“I travelled in every direction and met many of the great men of the day”.

It was during these travels that he secured a copy of “**وقائع کشیر**” (*Waqio-i-Kashmir*) by Allama Ahmed the poet laureate of Sultan Zain-ul-Abidin of Kashmir from Mulla Mahmud, an Afghan inhabitant of Pindori village in Rawalpindi District now in Western Pakistan. It is a translation of a history written in Sanskrit namely “*Ratnakar Puran*”. It contains an account of thirty-five kings who ruled over Kashmir five thousand years ago and also of seven kings who ruled from the end of the second to the beginning of the sixth century. These accounts were lost to history*. Our author used this book with benefit for the portions of his work dealing with ancient Kashmir as will be seen presently.

Pir Ghulam Hassan wrote with equal facility in Persian and Kashmiri. In addition to the present work he composed the following also:—

1. “**گلستان اخلاق**” (*Gulistan-i-Ikhlaq*).—A long moral poem in Persian composed in 1283 A. H. = 1866 A. D. It has not yet been printed. A copy exists in our collections.

2. “**خریطہ اسرار**” (*Kharita-i-Asrar*).—A compilation in Persian on almanacs, astrology and medicine composed in 1286 A. H.=1869 A. D. A manuscript copy is in the possession of the author's descendants at Gamru. It has also not been published so far.

3. “**اعجاز غریبہ**” (*Aijaz-i-Ghariba*). A long poem in Kashmiri describing the miracles of the prophet and containing a brief autobiographical note at the end. It was composed in 1299 A. H.=1882 A. D. and has been lithographed by the Matba-i-Mujjaddadi, Amritsar in 1911 A. D. and Messrs Ghulam Mohmmad Nur Mohmmmed. Publishers, Srinagar in 1938 and 1943 A. D. respectively.

*See J. A. S. B. Volume IX No. 5, 1913, P-195

The family, however, fell on bad days during the Sikh rule and migrated to Gamru in Pargana-i-Khuihama as he himself says : —

سکو یلہ بند کور جگیر سونوی
لگوئی در کھویہاں بابہ میونوی
“When the Sikhs confiscated our jagir, my father settled down in Khuihama”.

Shaiwa was very anxious for his sons to shine as accomplished youngmen. This is evident from the closing chapter of his Majm'uah in which he offers advice to them.

Pir Ghulam Hassan completed his early education at the feet of his father and later on acquired knowledge of Tib (Greek medicine) this amply equipped him for his ancestral profession of a religious preceptor and a physician. He had a great veneration for the family saint Makhdum Sheikh Hamza who first initiated the family in the fold of Islam as he himself says in “اعجاز غریبہ”

ۛ اوسوم از سعادت جان تقدیر
جناب شیخ حمزہ ۛہوم پنن پیر
جلس میانس تمی دت تاج اسلام
کون تس شیخ غازی ناو زاکرام

“By divine bounty I had the good luck of having Sheikh Hamza as my religious preceptor ; it was he who gave the crown of Islam to my great grand father and blessed him with the name of Shiekh Ghazi”.

Our author was, however, later on initiated into the Naqashbandi order of Muslim mystics by Khawajah Muhammad Tashkandi.

Our author travelled extensively over the Punjab and parts of Afghanistan and met some of the renowned personalities of his time as he himself says in “اعجاز غریبہ”

ۛ کر سیر و سیاحت ہر کوانہ ستہاہ دیتہم بزرگان زمانہ

INTRODUCTION.

IN the North West of the Valley of Kashmir is situated the small but picturesque village of Gamru overlooking the Wular Lake. It is about a mile and half from Bandipora and used to be a flourishing centre of Gilgit and central Asiatic trade. It was in this village that our author Pir Ghulam Hassan *alias* Hassan Shah was born in 1249 A. H. = 1833 A. D. His father Hafiz Ghulam Rasul Shaiwa (D. 1288 A. H. = 1871 A. D.) was himself a good scholar of Persian and Arabic and greatly interested in Muslim Mysticism and in literature. His poetic and literary talent is evident from his long poem entitled "Majmuah-i-Shaiwa". It is here that Shaiwa alludes to the early history of his family and traces his lineage from Ganesh Koul Dattatraya or Ghazi-ud Din Koul who embraced Islam at the hands of Makhdum Sheikh Hamza (D. 984 A. H. = 1576 A. D.) the celebrated saint of Kashmir. Shaiwa's account also throws light on the later traditions of learning and piety in the family. Perhaps the most illustrious scion of this family was Sheikh Muhammad Fazil (D. 1150 A. H. = 1737 A. D.) who was awarded a jagir by the Mughals and who settled in Mohalla Zoonimar in Srinagar. Referring to him our author says in his book "اعتزاز غریبہ"

بعہد خود سو اوسوی شیخ کشمیر
ز شاہان چغت قس اوس جاگیر

"In his times he was the Sheikh of Kashmir; from the Mughal emperors he had received a jagir".

954.6
K529T

ALLAMA IQBAL LIBRARY

138680

K UNIVERSITY LIB.

Acc No 138680

Date 22.1.28

The Kashmir Series of Texts and Studies

No. 82

Tarikh-i-Hassan

V I.

GEOGRAPHY of KASHMIR

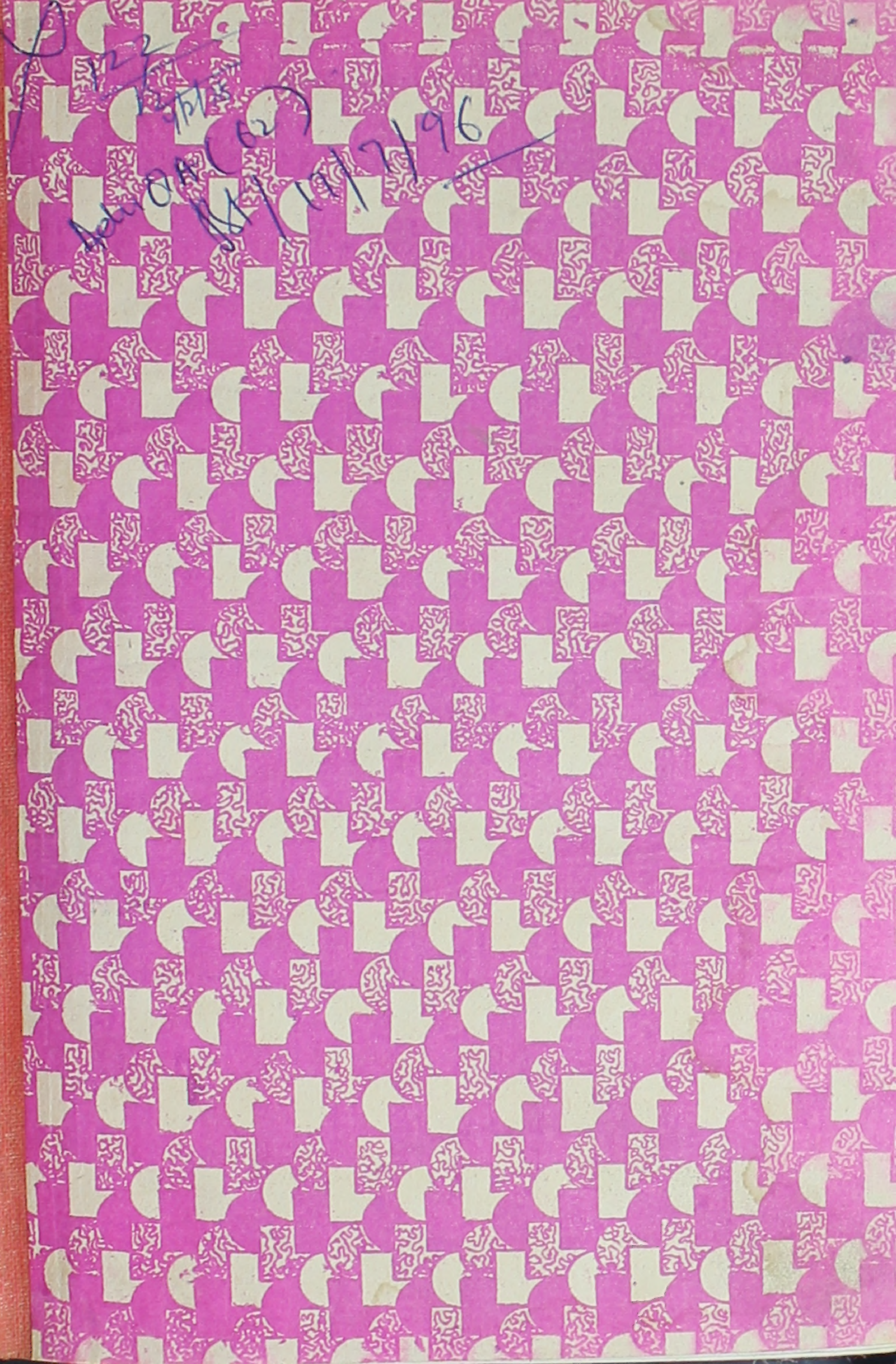
BY

Pir Ghulam Hassan Khuihamsi

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY
OF
JAMMU & KASHMIR GOVERNMENT
BY
THE RESEARCH AND PUBLICATION DEPARTMENT,
SRINAGAR.

[illegible]

Handwritten notes in the top left corner:

- 122
- 11/17/96
- 11/17/96
- 11/17/96

**ALLAMA
IQBAL LIBRARY**

UNIVERSITY OF KASHMIR

**HELP TO KEEP THIS BOOK
FRESH AND CLEAN**